

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

**TEHLİKEDEKİ DİL OLGUSU:
TELEÜTÇE ÖRNEKLEMİ**

Mikail CENGİZ

Doktora Tezi

Ankara, 2016

TEHLİKEDEKİ DİL OLGUSU:
TELEÜTÇE ÖRNEKLEMİ

Mikail Cengiz

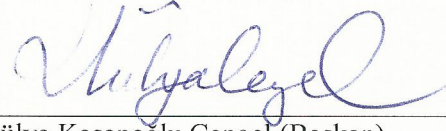
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Mikail Cengiz tarafından hazırlanan “Tehlikedeki Dil Olgusu: Teleütçe Örnekleme” başlıklı bu çalışma, 14.12.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

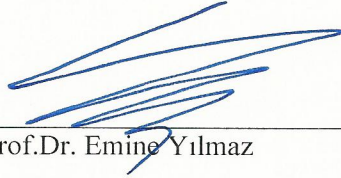
Prof.Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel (Başkan)

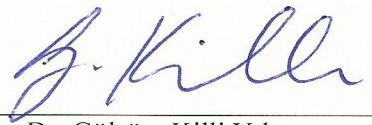
Prof.Dr. Şükrü Halûk Akalın

Prof.Dr. Ülkü Çelik Şavk (Danışman)

Prof.Dr. Emine Yılmaz

Doç.Dr. Gülsüm Kili Yılmaz

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Sibel Bozbeyoğlu

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

14 Aralık 2016

M. Cengiz

Mikail CENGİZ

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)
- Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)
- Tezimin/Raporumun 14.12.2019 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**
- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

13 / 01 /2017

Mikail CENGİZ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof.Dr. Ülkü ÇELİK ŞAVK danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

13 / 01 / 2017

Mikail CENGİZ

TEŞEKKÜR

Eldeki çalışma nitel bir araştırma olması nedeniyle 84 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek kaleme alınmıştır. Bu bakımdan her şeyden önce değerli zamanlarını benimle paylaşarak tezin ortaya çıkmasında büyük katkıları olan katılımcılara teşekkür etmeyi bir onur addederim. Onların katkıları olmasaydı bu tezin ortaya çıkması mümkün olmayacaktı. Ayrıca katılımcılarla görüşmelerin gerçekleştirilmesi sırasında desteklerini esirgemeyen Teleüt dostlarıma da teşekkür ediyorum. Tez konusunun belirlenmesinde ve saha çalışmalarında önemli katkıları bulunan dostum Evgeny Uskoyev'e çok teşekkür ederim.

Lisansüstü öğrenimim boyunca kendisinden çok şey öğrendiğim ve her zaman desteklerini gördüğüm, tezin yazımı sürecinde yönlendirmeleriyle bana çok şey öğreten değerli danışman hocam Prof.Dr. Ülkü Çelik Şavk'a teşekkür ediyorum.

Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü Filoloji Enstisü'nde staj yapma imkânı konusundaki tavsiye ve yönlendirmeleri için Prof.Dr. Marcel Erdal'a ve Prof.Dr. İrina Nevskaya'ya sonsuz teşekkürler. Ayrıca Novosibirsk'te staj imkânını sağlayan danışman Hocam Prof.Dr. Natalya N. Şirobokova'ya çok teşekkür ederim. Alan araştırması öncesi ve sonrasında her türlü desteğinden ötürü Dr. Aziyana Bayır-ool'a, katkılarından dolayı Prof.Dr. D.A. Funk'a, D. Tokmaşev'e ve Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü Filoloji Enstitüsü'nde görev yapan tüm akademisyen dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Tezin yazılması sürecinde değerli katkılarından ötürü Tez İzleme Komitesi üyesi olan kıymetli Hocalarıma, tez savunmasındaki değerli katkılarından dolayı Prof.Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel'e, Prof.Dr. Emine Yılmaz'a ve Doç.Dr. Gülsüm Killi Yılmaz'a çok teşekkür ederim. Zaman zaman yönlendirmeleriyle akademik yaşamımda bana yön gösteren değerli Hocam Doç.Dr. Bülent Gül'e, Doç.Dr. Tuğça Poyraz Tacoğlu'na, katkıları için Yrd.Doç.Dr. Ali Ilgın'a ve değerli dostum Arş.Gör. Hasan Güzel'e de ayrıca teşekkür ederim.

Uygun bir iş ortamında çalışma imkânı veren H.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki hocalarıma ve mesai arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Son olarak, beni her zaman destekleyen ve tezin ortaya çıkmasında ciddi katkı sahibi olan sevgili eşim Ayşe Kılıç Cengiz'e ve gerekli zamanı ayıramadığım aileme anlayışlarından ötürü çok teşekkür ederim.

ÖZET

CENGİZ, Mikail, *Tehlikedeki Dil Olgusu: Teleütçe Örnekleme*, Doktora Tezi, Ankara, 2016.

Bu çalışmada, temel olarak bir dilin tehlike olgusu Teleütçe örnekleminde incelenmektedir. Tehlikedeki bir dil olan Teleütçenin tehlikelilik durumu tartışılmış, buna yönelik olarak da Teleütçenin kullanım alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Bir dilin tehlike sürecine girmesindeki çevresel faktörler ve konuşur tutumları katılımcı eksenli bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Ayrıca Teleütçeye yönelik canlandırma çalışmalarının durumu, bu çalışmalardaki okul desteği ve sivil toplum örgütünün rolü yine katılımcı eksenli bir bakış açısıyla betimlenerek verilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı eldeki çalışmada, 15 Mayıs - 15 Ekim 2013 tarihleri arasında yürütülen alan araştırması kapsamında Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerin örneklem olarak seçildiği 84 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler ve 2 odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Teleütçenin tehlike süreci ile ilgili faktörlerin açıklanmasında katılımlı gözlem tekniği ile elde edilen verilere de yer verilmiştir.

Kuramsal ve uygulamalı olarak hazırlanan bu çalışma iki ana çatıda oluşturulmuştur. Kuramsal bölümde bir dilin tehlike süreci ile ilgili kavramlar ve buna yönelik geliştirilen kuramlar üzerinde durulmuştur. Alan araştırması bölümünde ise gerçekleştirilen görüşmeler çerçevesinde Teleütçenin tehlike durumuna ilişkin yorumlar betimlenerek açıklanmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen başlıca sonuçlar; Teleütçenin tehlikede olma sürecindeki etkenlerin en başında demografik olarak azınlıkta olma, eğitim dilinin Rusça olması, karma evliliklerin artması, geleneksel yaşam biçimlerinin terk edilmesi, sosyo-ekonomik alanlardaki baskın dilden yana tek dilliliğin bulunması yer almaktadır. Bu etkenlerin yanı sıra Teleütçenin kentsel çevrede kullanım alanı bulunmamakta iken, ileri yaş gruplarının kırsal çevrede ev içi iletişimde ve sembolik bir anlamda bayramlarda tören dili olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Teleütçe din dili olarak da ancak ileri yaş gruplarında kullanılmaktadır. Teleütçeye yönelik son otuz yıldaki canlandırma çalışmalarının sonuçları da sembolik bir değerden öteye geçememiştir.

Anahtar sözcükler: Teleütçe, Teleütler, tehlikedeki diller, dil ölümü, dil değiştirimi, Kemerovo, Bekovo

ABSTRACT

CENGİZ, Mikail, *Endangered Language Phenomenon: Teleut Paradigm*, Phd Thesis, Ankara, 2016.

In this study, basically an endangered language is examined in the Teleut paradigm. Dangerousness status of an endangered language, Teleut is discussed and it has been tried to be determine the usage areas of Teleut for this purpose. Environmental factors and speaker attitudes that affect the process of a language in a danger with the perspective of the participants. In addition, the situation of revitalization works for the Teleut is described with the school support in these studies and the role of civil society organization and also the perspective of the participants.

The use of qualitative research methods has been criticized, a trial survey may be conducted between 15 May and 15 October 2013. Teleuts, who live in the Kemerovo region, was selected as a sample, for detailed interviews with 84 participants and 2 focus group interviews. In addition, the explanations of the factors that lead to the language shift are also included in the data obtained by the participant observation technique.

This study, which was prepared both theoretically and practically, was formed on two main topics. In the theoretical part, concepts related to a language threat process and the theories developed for it are emphasized. In the field survey section, comments on the danger situation of the telegram are described and explained in the framework of the interviews.

The main results obtained from this study are; The main factors in the process of being in danger of Teleut are the demographic minority, the language of education is being Russian, the increase of mixed marriages, the abandonment of traditional lifestyles, and the existence of monolingualism in the socio-economic areas. In addition to these factors, Teleut has not been used in the urban environment, but it has reached the result that older age groups are used as a ceremonial language in domestic communication in the rural environment and on a symbolic holiday. Teleut is used only in advanced age groups as religion. The results of the last thirty-year revitalization work on Teleut have not gone beyond the symbolic value.

Keywords: Teleut language, Teleuts, endangered languages, language death, language shift, Kemerovo, Bekovo

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GRAFİKLER VE TABLOLAR DİZİNİ	xi
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	4
1.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	4
1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Sınırları	4
1.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	5
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	6
1.2.1. Katılımcılar	8
1.2.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri	9
1.2.3. Araştırmanın Problemleri.....	10
1.2.4. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler.....	10
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1.1. Dil Ölümü	12
2.1.1.1. Ani dil Ölümü.....	20
2.1.1.2. Radikal Dil Ölümü	21
2.1.1.3. Aşamalı Dil Ölümü	21
2.1.1.4. Aşağıdan Yukarıya Dil Ölümü.....	22
2.1.2. Diyalekt Ölümü.....	22
2.1.3. Dil Kaybı.....	24
2.1.4. Dil Değişirimi	25
2.1.5. Dil Sürdürümü.....	27
2.1.6. Dil Çeşitliliği.....	28
2.1.7. Azınlık Dili ve Çoğunluk Dili.....	30
2.1.8. Ana Dili ve Miras Dil.....	31
2.1.9. Bildirişim Derecesine Göre Diller	32
2.1.10. Katil Dil.....	33

2.1.11. Baskın ve Baskın Olmayan Dil.....	33
2.1.12. Kod Kopyalama ve Kod Değişirme	34
2.1.13. İki dillilik, Çok dillilik, Yarı dillilik.....	36
2.1.14. Dil Topluluğu.....	38
2.1.15. Konuşur Tipleri.....	39
2.1.15.1. Akıcı Konuşur	40
2.1.15.2. Yarı Konuşur.....	41
2.1.15.3. Bağlı Konuşur	41
2.1.15.4. Hatırlayıcı.....	42
2.1.15.5. Hayalî Konuşur	42
2.1.15.6. Yeni Konuşur	43
2.1.15.7. Son Konuşur.....	43
2.1.16. Dil Planlaması.....	44
2.1.17. Dil Hakları.....	45
2.1.18. Dilsel Emperyalizm, Dilsel Ayrımcılık, Dil Kırımı.....	46
2.2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	48
2.2.1. Tehlikedeki Dillere Yönelik Yaklaşımlar	48
2.2.2. Tehlike Ölçütleri	55
2.2.3. Tehlikedeki Dil Tipolojisi Modelleri	67
2.3. TEHLİKEDEKİ DİLLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	75
2.4. TEHLİKEDEKİ DİL DOKÜMANTASYONU.....	81
2.5. TEHLİKEDEKİ DİLLERİN YENİDEN CANLANDIRILMASI.....	86
2.6. TELEÜTÇENİN TEHLİKEDEKİ DİL ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ.....	90
3. BÖLÜM: TELEÜTLER ve TELEÜTÇE	95
3.1. TELEÜT ETNONİMİ.....	95
3.2. TARİHÎ SÜREÇTE TELEÜTLER	101
3.2.1. Çarlık Rusyası Döneminde Teleütler	103
3.2.2. SSCB Döneminde Teleütler.....	108
3.2.3. Günümüzde Teleütler.....	110
3.3. TELEÜTLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER.....	111
3.4. TELEÜTLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI.....	114
3.4.1. Nüfus.....	115
3.4.2. Din.....	119
3.4.3. Ekonomi	124
3.4.4. Eğitim.....	127
3.4.5. Aile Yapısı	129
3.4.6. Etnik Yapı	134
3.5. TELEÜTÇE ÇALIŞMALARINA TOPLU BİR BAKIŞ.....	139
3.6. TELEÜTÇE YAZI SİSTEMLERİ.....	143
3.7. AĞIZ SİSTEMİ.....	145
4. BÖLÜM: ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR.....	154

4.1.	KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	154
4.2.	TELEÜTÇENİN TEHLİKE SÜRECİNE İLİŞKİN FAKTÖRLER.....	156
4.2.1.	Demografik ve Coğrafi Faktörler.....	156
4.2.1.1.	Konuşur Sayısı	162
4.2.1.2.	Kırsal ve Kentsel Durum.....	164
4.2.1.3.	Dilin Kullanım Alanları	168
4.2.2.	Sosyo-ekonomik Faktörler.....	188
4.2.2.1.	Katılımcıların Ekonomik Durumları	189
4.2.2.2.	Karma Evliliklerin Rolü	191
4.2.2.3.	Dil Aktarımının Tipi ve Seviyesi	196
4.2.2.4.	Canlandırma Çalışmalarının Durumu	204
4.2.3.	Dilbilimsel Faktörler.....	213
4.2.3.1.	Katılımcıların Dört Temel Beceri Düzeyleri.....	213
4.2.3.2.	Dil Standartlaşmasının Seviyesi.....	228
4.2.3.3.	Katılımcıların Teleütçeye Yönelik Tutumları	233
4.2.3.4.	Rusçanın Teleütçeye Etkisi	238
4.2.4.	Sosyo-Psikolojik Faktörler.....	248
4.2.4.1.	Teleütlerin Dil-kimlik İlişkisine Bakış Açılımları.....	248
4.2.4.2.	Teleütlerin Teleütçe ile Rusçaya Yönelik Düşünceleri.....	250
4.2.4.3.	Kültür Kaybı	253
4.2.4.4.	Teleütlerin Ruslar Tarafından Nasıl Görüldüklerine İlişkin Düşünceleri.....	257
4.2.5.	Tarihsel Faktörler.....	260
4.2.5.1.	Teleütlerin Tarihsel Durumlarına Bakışları	260
4.2.6.	Dil Politikalarının Teleütçeye Etkisi.....	263
4.2.6.1.	Teleütlerin ve Teleütçenin Tanınması ve Hakları	268
4.2.6.2.	Sivil Toplum Örgütlerinin Teleütçeye Yönelik Çalışmaları.....	271
4.2.6.2.1.	Ene Bayat Derneği ve Faaliyetleri.....	271
4.2.7.	Eğitim Faktörü	275
4.2.7.1.	Eğitim Hayatının Teleütçeye Etkisi	275
4.2.7.2.	Teleütçeye Yönelik Okul Desteği	283
4.2.8.	Din Faktörü	293
4.2.9.	Teknolojide Teleütçenin Kullanımı	295
4.3.	UNESCO ÖLÇÜTLERİNE GÖRE TELEÜTÇENİN DEĞERLENDİRİLMESİ	297
	SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	299
	KAYNAKÇA.....	304
	EK 1. KATILIMCI LİSTESİ.....	318
	EK 2. ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	322
	EK 3. FOTOĞRAFLAR.....	324
	EK 4. ETİK KURUL İZİNİ MUAFİYETİ FORMU	339
	EK 5. ORJİNALLİK RAPORU	340

GRAFİKLER VE TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1.1.1. Ethnologue'a göre dünya dillerinin durumları	17
Tablo 2.2.1.1. Ethnologue'a göre birinci dil olarak konuşur sayılarına göre dünya dillerinin dağılımı	52
Tablo 2.2.1.2. UNESCO'nun tehlike seviyelerine göre dil sayıları	53
Tablo 2.2.1.3. Ethnologue'ye göre dünya dillerinin tehlike seviyeleri ve konuşur sayıları	54
Tablo 2.2.2.1. Fishman'ın (1991) Kademeli Kuşaklararası Bozulma Ölçeği (GIM)	56
Tablo 2.2.2.2. Krauss (1997)'nin Tehlikedeki Diller Ölçeği	57
Tablo 2.2.2.3. UNESCO'nun Kuşaklararası Dil Aktarımına Göre Tehlike Ölçeği	59
Tablo 2.2.2.4. UNESCO'nun Konuşurların Toplam Nüfustaki Oranlarına Göre Tehlike Ölçeği.....	59
Tablo 2.2.2.5. UNESCO'nun Mevcut Dil Kullanım Alanlarındaki Eğilimler Ölçeği	60
Tablo 2.2.2.6. UNESCO'nun, Yeni Alanlara ve Medyayı Kabulüne Göre Tehlike Ölçeği	60
Tablo 2.2.2.7. UNESCO'nun, Yazılı Malzemelere Ulaşılabilirliğe Göre Tehlike Ölçeği.....	61
Tablo 2.2.2.8. UNESCO'nun, Dile Yönelik Resmî Tutumlara Göre Destek Ölçeği	62
Tablo 2.2.2.9. UNESCO'nun, Topluluk Üyelerinin Dillerine Karşı Tutumları Göre Tehlike Ölçeği.....	63
Tablo 2.2.2.10. UNESCO'nun, Dilin Belgelenmesine Göre Tehlike/Hayatîyet Ölçeği	64
Tablo 2.2.2.11. Lewis ve Simons (2010, s. 110) Genişletilmiş Kademeli Kuşaklararası Bozulma Ölçeği.....	65
Tablo 2.2.2.12. Lewis ve Simons (2010) ile UNESCO ölçütlerinin karşılaştırılması.....	66
Tablo 2.2.3.1. Edwards Modeline göre azınlık dil tipolojisi için ana çatı.....	69
Tablo 2.2.3.2. Edwards Modeline göre örnek sorular	70
Tablo 2.2.3.3. Okuryazarlık Değişkeleri	72
Tablo 2.2.3.4. Sasse (1990 ve 1992) Modeli.....	74
Tablo 3.3.1. Bekovo Azınlık Bucağındaki son beş yıldaki nüfus değişimi.....	112
Tablo 3.4.1.1. 19. yy.ın ilk yarısında Baçat Teleütlerinin Nüfusu	116
Tablo 3.4.1.2. 19. yy.ın ikinci yarısında Baçat Teleütlerinin Nüfusu	117
Tablo 3.4.1.3. 2002 nüfus sayımına göre Teleüt nüfusu	118
Tablo 3.4.1.4. 2010 nüfus sayımına göre Teleüt nüfusu	119
Tablo 3.4.1.5. 2002 ve 2010 nüfus sayımına göre Teleüt nüfusundaki değişim	119
Tablo 3.4.4.1. Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerde 15 yaş ve üzeri eğitim durumu.....	128
Tablo 3.4.4.2. Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerde 15 yaş ve üzeri eğitim durumu	128
Tablo 3.4.5.1. Teleütlerde Evlilik Durumu (Erkek)	131
Tablo 3.4.5.2. Teleütlerde Evlilik Durumu (Kadın).....	131
Tablo 3.4.5.3. 2002 ve 2010 nüfus sayımlarına göre Teleütlerde doğum sayıları	133
Tablo 3.4.6.1. Katılımcıların Etnik Kimlik Tanımlarına Göre Dağılımı.....	135
Tablo 3.4.8.1. 1845'ten günümüzde kullanılan Teleüt Alfabeleri	144

Tablo 4.1.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	154
Tablo 4.1.2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	154
Tablo 4.1.3. Katılımcıların Doğum Yerine Göre Dağılımı	155
Tablo 4.2.1.1.1. Teleütçenin toplam konuşur sayısı.....	162
Tablo 4.2.1.1.2. Teleütçe konuşurlarının etnik dağılımı	163
Tablo 4.2.1.2.1. Katılımcıların Yaşadıkları Yere Göre Dağılımı	165
Tablo 4.2.1.2.2. Katılımcıların Yaşadıkları Yerlerin Kırsal Olup Olmadığı Göre Dağılımı	165
Grafik 4.2.1.3.1. Teleütçe Bilenlerin Gündelik Hayatta En Çok Kullandığı Dil	168
Grafik 4.2.1.3.2. Katılımcıların iyi anlatmak istedikleri bir şeyi hangi dilde anlattıkları	170
Grafik 4.2.1.3.3. Katılımcıların Ebeveyninin İletişimdeki Dil Tercihi.....	171
Tablo 4.2.1.3.1. Katılımcıların Teleütçe bir adı olup olmamalarına göre dağılımı.....	173
Grafik 4.2.1.3.4. Katılımcıların Ebeveynle İletişimdeki Dil Tercihi	174
Grafik 4.2.1.3.5. Katılımcıların Kardeşlerle İletişimdeki Dil Tercihi.....	180
Grafik 4.2.1.3.6. Katılımcıların Akrabalarıyla İletişimdeki Dil Tercihi	181
Grafik 4.2.1.3.7. Katılımcıların Arkadaşlarıyla İletişimdeki Dil Tercihi.....	184
Tablo 4.2.1.3.2. Katılımcıların İş Yeri Adlandırma Tercihi.....	186
Tablo 4.2.2.1.1. Katılımcıların Yaptıkları İşe Göre Dağılımı	189
Tablo 4.2.2.3.1. Katılımcıların Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	191
Tablo 4.2.2.3.2. Evli olan katılımcıların eşlerinin etnik kimliğine göre dağılımı	194
Tablo 4.2.2.3.3. Ebeveynlerin karma evlilik yapıp yapmadıklarına göre katılımcıların Dağılımı.....	195
Grafik 4.2.2.4.1. Katılımcıların Teleütçe Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı	196
Tablo 4.2.2.4.1. Katılımcıların Teleütçe Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı	196
Tablo 4.2.1.4.2. Teleütçe Bilmeyenlerin Öğrenmek İsteyip İstemedikleri	198
Tablo 4.2.3.1.4. Cinsiyetin Dil Sürdürümüne Etkisi	204
Grafik 4.2.3.1.1. Teleütçe Okuma Seviyesi	214
Grafik 4.2.3.1.2. Teleütçe Yazma Seviyesi	214
Grafik 4.2.3.1.3. Teleütçe Anlama Seviyesi	215
Grafik 4.2.3.1.4. Teleütçe Konuşma Seviyesi	216
Tablo 4.2.3.1.1. Katılımcıların Rusça Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı	216
Grafik 4.2.3.1.5. Rusça Okuma Seviyesi	217
Grafik 4.2.3.1.6. Rusça Yazma Seviyesi	217
Grafik 4.2.3.1.7. Rusça Anlama Seviyesi	218
Grafik 4.2.3.1.8. Rusça Konuşma Seviyesi	218
Grafik 4.2.3.1.9. Katılımcıların Rusçayı mı Yoksa Teleütçeyi mi Daha İyi Bildikleri	219
Tablo 4.2.3.1.2. Teleütçe Bilenlerin Altayca Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı	222
Grafik 4.2.3.1.10. Altayca Okuma Seviyesi	222
Grafik 4.2.3.1.11. Altayca Yazma Seviyesi.....	223
Grafik 4.2.3.1.12. Altayca Anlama Seviyesi	224
Grafik 4.2.3.1.13. Altayca Konuşma Seviyesi.....	224
Tablo 4.2.3.1.3. Teleütlerin bildiği diğer diller	228
Grafik 4.2.3.3.1. Teleütçe bilen biriyle iletişimde dil tercihi.....	233

Grafik 4.2.3.3.2. Teleütçe bir soruya verilen cevapta dil kullanımı.....	234
Tablo 4.2.3.3.1. Teleütlerin ana dili olarak belirttikleri diller	236
Tablo 4.2.3.3.2. Katılımcıların Ana Dilleri	236
Grafik 4.2.3.3.3. Katılımcıların Ana dillerinin yaş gruplarına göre dağılımı	236
Tablo 4.2.4.1.1. Katılımcıların dil kimlik ilişkisine bakışları	248
Grafik 4.2.6.2.1.1. Sivil Toplum etkinliklerine katılım	272
Tablo 4.2.7.1. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	275
Tablo 4.2.7.2. Katılımcıların Eğitim Dili ile İlgili Sorun Yaşayıp Yaşamadıkları.....	275
Grafik 4.2.8.1. Dinî ritüellerde dil tercihi	293
Grafik 4.2.9.1.1. Medyada Teleütçe kullanımına bakış	296
Tablo 4.3.1. Unesco Ölçütlerine Göre Teleütçenin Ölçeklendirilmesi	297

KISALTMALAR

Alt.	: Altayca
<i>Atlas</i>	: bk. Kaynakça Moseley, C. (ed.). (2010).
bk.	: bakınız
bs.	: baskı, basım
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Düz.	: Düzenleyen
EGIDS	: Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale (Genişletilmiş Kademeli Kuşaklararası Bozulma Ölçeği), bk. Lewis v Simons (2010).
e.a.	: eser adı
Ed.	: Editör
GIDS	: Graded Intergenerational Disruption Scale (Kademelendirilmiş Kuşaklararası Bozulma Ölçeği)
Hzl.	: Hazırlayan
İng	: İngilizce
K	: Katılımcı
k.a.	: kişi adı
krş	: karşılaştırınız
M.	: Miladi
Nez.	: Nezaket
nu.	: numara
OG	: Odak Grup Görüşmesi
ÖTY	: Özne Tümluç Yükleme
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya/sayfalar
Tel.	: Teleütçe
UNESCO, 2003	: bk. Kaynakça Brenzinger vd. (2003).
y.a.	: yer adı
Yay	: Yayınevi, Yayınları
Yay. Hzl.	: Yayına Hazırlayan
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Yeryüzünde konuşulan yaklaşık 7000 dilden yarısı önümüzdeki yüzyılda yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu diller içerisinde Türk dilleri de yer almaktadır. Türklük bilimi kapsamında yok olma tehlikesine maruz Türk dillerine yönelik bütüncül çalışmalar yapmak büyük önem taşımaktadır.

Tehlikedeki diller ile ilgili son otuz yılda dünyada önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Türklük biliminde tehlikedeki Türk dillerine yönelik çalışmalar ise ağırlıklı olarak bireysel ölçekte daha bu dillerin dilbilgisel yapılarına yöneliktir. Ancak bu dillerin tehlike süreçlerine ilişkin çalışmalar oldukça azdır. Özellikle UNESCO'nun Tehlikedeki Diller Programı kapsamında, elliye yakın Türk dilinin çeşitli seviyelerde tehlikede bulunması bu tip çalışmalara hız kazandırmayı gerektirmektedir.

UNESCO tarafından belirlenmiş dillerin tehlikede olma ölçütleri Türk dillerine uygulandığında, bu dillerin bir kısmının farklı derecelerde tehdit altında olduğu görülmektedir. Hepsi için yerinde yapılmış kapsamlı çalışmalarla elde edilen veriler bulunmamakla birlikte, şu ana kadar yapılmış olan çalışmalardan yola çıkarak, tehlikenin çok sayıda Türk topluluğu için var olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Dünya üzerinde yaşayan Türk topluluklarından bazıları coğrafi, demografik etkenlerin ve çeşitli asimilasyon politikalarının sonucunda dil ve kültür bakımından yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çalkandular, Hakaşlar, Hotanlar, İli Uygurları, Karaylar, Salırlar, Şorlar, Telengitler, Urumlar ve benzeri toplulukları, Sibiryadan Afganistan dağlarına, Polonya'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada nüfusları 100.000'den az sayıda olan topluluklardan bazılarıdır. Bu toplulukların dilleri farklı seviyelerde tehlike altındadır. Bu tezin konusunu oluşturan Teleüt Türklerinin konuştuğu Teleütçe de UNESCO'nun belirlediği ölçütler çerçevesinde tehlikede olan diller arasında yer almaktadır.

“Tehlikedeki Dil Olgusu: Teleütçe Örnekleme” başlıklı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde tez konusu bağlamında araştırmanın kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın konusu ve sınırları, amacı ve önemi, problemleri, veri toplama ve analiz teknikleri ile ilgili bilgiler de bu ilk bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve yer almaktadır. Kavramsal çerçevede bir dilin tehlike süreci ile ilgili kavramlar literatür çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kısımda tehlikedeki dil olgusuna ilişkin dil ölümü, dil kaybı, dil değiştirimi, dil sürdürümü, baskın/baskın olmayan dil vb. dil tanımları, konuşur türleri, dil planlaması, dil hakları vb. kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Kuramsal bölümde ise tehlikedeki dillere yönelik dünyadaki yaklaşımlar ve dil sosyolojisi alanındaki tipoloji yöntemlerinden Edwards (1992, 2010) modeli ile tehlikedeki dillere yönelik diğer modellerin bazıları üzerinde durulmuştur. Bu modeller ana hatları tanıtılmıştır.

Eldeki çalışmanın üçüncü bölümünde Teleütler ve Teleütçe başlığı altında Teleütlerin tarihsel süreçleri, kullandıkları etnonimler, yaşadıkları coğrafyalar ele alınmıştır. Ayrıca yine bu bölümde Teleütlerin sosyo-kültürel yapısı; nüfus, din, ekonomi, eğitim, aile yapısı ve etnik yapıları ilgili literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde zaman zaman alan araştırması kapsamında elde edilen görüşmelerdeki verilere de başvurulmuş ve Teleütlerin sosyo-kültürel yapılarına ilişkin öz bildirimlerine yer verilmiştir. Teleütçe ile ilgili bölümde ise yapılan çalışmalar ana hatları ile tanıtılmıştır. Ayrıca kullanılan yazı sistemleri ve ağız sistemi yine ilgili literatür çerçevesinde verilmiştir. Ancak bu bölümde toplumdilbilimsel bir araştırmanın sınırlarını aşacağından kapsamlı bir dil ilişkisi analizi yapılmamıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde alan araştırmasına dayalı bulgu ve yorumlar katılımcı eksenli bir bakış açısıyla betimlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Teleütlerin dil değiştirimindeki etkenler Edwards (1992, 2010) modeli bağlamında alandan elde edilen nitel verilerle incelenmiştir. Nicel verilere de zaman zaman yer verilse de bu çalışmanın en önemli farkı katılımcı eksenli olmasıdır. Teleütçenin kullanım alanları ve demografik yapının dil değiştirimine etkisi alandan elde edilen verilerle değerlendirilmiştir. Ayrıca Teleütçenin kuşaklararası aktarımı, kırsal ve kentsel durum ile sosyo-ekonomik etkenlerin dil değiştirimindeki rolü, karma evliliklerdeki dil kullanımı gibi başlıklar da yine katılımcı eksenli olarak açıklanmıştır. Katılımcıların Teleütçe, Rusça ve Altayca ile olan etkileşimi dört temel beceri düzeyinde ele alınmıştır. Buna ilişkin yaş gruplarına ayrılmış frekanslar verilmiştir. Dilin konuşuru olsun ya da olmasın tüm Teleütlerin Teleütçeye ilişkin tutumları, dil-kimlik ilişkisine yönelik bakış açıları ve bölgede nasıl görüldükleri ile ilgili düşünceleri betimlenmiştir. Bu bölümde dil politikalarının Teleütçeye olan etkisi yine katılımcı eksenli olarak açıklanmıştır. Ayrıca eğitim

hayatının Teleütçeye olan etkisi ve okuldaki Teleütçe dil desteğinin durumu katılımcılar özelinde değerlendirilmiştir. Din ve teknoloji dili olarak Teleütçenin durumu da katılımcıların görüşleri bağlamında toplumdilbilimsel bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde UNESCO kriterleri çerçevesinde Teleütçenin tehlike durumuna yönelik bir öneri de elde edilen veriler kapsamında sunulmuştur.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde araştırma problemleri bağlamında ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Sınırları

Yeryüzünde konuşulan yaklaşık 7000 dilden yarısı önümüzdeki yüzyılda yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu diller içerisinde Türk dilleri de yer almaktadır.

Eldeki araştırmanın konusunu, Güney Sibirya'da Rusya Federasyonu sınırları içindeki Kemerovo Oblast'ında (bundan böyle bölge) yer alan Büyük Baçat ve Küçük Baçat ırmakları havzasındaki köylerde ve şehirlerde (Belovo, Bekovo, Çeluhoyevo, Verhovskaya, Ulus, Çerta ve Novokuznetsk'te bulunan Teleut sokağı) yaşamakta olan Teleütlerden derinlemesine mülakat yöntemiyle yapılan görüşmelerdeki veriler temel alınarak Teleütçenin tehlike durumunun incelenmesi oluşturmaktadır.

Bir dilin tehlike sürecinde bulunması çok yönlü bir olgudur. Yalnızca dilsel etkileşim değil aynı zamanda sosyal, ekonomik, politik, kültürel, demografik pek çok etken dil ölümüne ya da değişimine yol açmaktadır. Bu bağlamda dil konuşurlarının dil değişimleri ile sonuçlanan süreçleri emik betimleyici bir yöntemle ele almak gerekmektedir. Dil konuşurları neden dillerini değiştirmektedirler? Buna yol açan etkenlere yönelik bakış açıları nelerdir? Bu ve benzeri sorulara verilecek cevaplar pek çok tehlikedeki dil açısından benzerlikler taşımaktadır. Ancak her dilin ve onun konuşurlarının kendine özgü bir durumu da söz konusu olabilmektedir.

Bu bağlamda tehlikedeki dil olgusu ve bu alana ilişkin kavramsal çerçeve konu ile ilgili literatür kapsamında tartışılmış; ayrıca çalışmada yurt içi ve dışında tehlikedeki dillere yönelik yapılan çalışmalar, geliştirilmiş kuram ve yöntemler değerlendirilmiştir.

Bir dilin tehlike tipolojisini belirlemek büyük ölçüde o dil konuşurlarının sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarındaki yerlerini belirlemek ile ilişkilidir. Bu çerçevede Teleütçenin yok olma tehlikesine yol açan etkenler, dil değişimi ile sonuçlanan süreçte konuşurların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki durumları ve dil ölümü

sürecinde yaşanan süreçlerin neler olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Teleütçeye yönelik canlandırma çalışmalarının durumu, buna yönelik sivil toplum desteği ve okul desteği katılımcı eksenli bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Teleütçenin kullanım alanları da katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle belirlenmeye çalışılmıştır.

Yukarıda belirtilen süreçlerin belirlenmesi amacıyla Rusya Federasyonu içerisindeki Kemerovo Bölgesinde, Teleütlerin en yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yönelik alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Kemerovo Bölgesi dışında yaşayan Teleütler kapsam dışında tutulmakla birlikte buradan farklı bölgelere göç etmiş altı katılımcı da veri analizine dâhil edilmiştir.

1.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünya dilbilim çalışmaları içinde önemli bir yer tutan tehlikedeki diller olgusu, etnik unsurlar, kültürler, siyasi oluşumlar vb. yönleriyle başta antropoloji, sosyoloji, halk bilimi, hukuk ve siyaset bilimi vb. olmak üzere birçok disiplinin ilgi ve çalışma alanına girmektedir. Bu çalışma da bilimsel açıdan farklı disiplinlere hizmet etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Eldeki çalışmada, Teleütçenin tehlike sürecinin nedenleri, dil değiştirimine yol açan etkenler, Teleütçenin gündelik hayattaki kullanımı ve canlandırma çalışmalarının toplumdilbilimsel bir yaklaşım ile ortaya konması amaçlanmıştır. Ayrıca yapılan literatür taraması ile tehlikedeki dil olgusu ile ilgili dilbilimsel yaklaşımların belirlenmesi, belirlenen Teleütçe örneklemini çerçevesinde tehlike durumunu tartışmak ve Teleüt Türklerindeki kuşaklararası dil aktarımını ve tehlike derecesini tespit etmek de amaçlar arasındadır. Ayrıca tehlikedeki dil tipolojisi kuramı çerçevesinde uygulamalı bir bilimsel çalışma gerçekleştirmek amaçlanmıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasıyla modern Türk dillerinin araştırılmasında ve incelenmesinde ciddi bir yol kat edilmiştir. Söz konusu çalışmalar daha çok bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin veya konuşur sayısı küçümsemeyecek oranda olan Türk topluluklarının dillerine yöneliktir. Ancak, bugün Rusya Federasyonu başta olmak üzere, diğer bazı ülkelerde yaşayan küçük Türk topluluklarının dilleri üzerindeki

çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir. Konuşur sayısı az olan Türk dillerinden biri olan Teleütçe de yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu bakımdan yok olma tehlikesindeki bir dilin konuşurlarının dillerine yönelik bakış açıları büyük önem arz etmektedir.

Tüm bu gerekçelerin yanı sıra nitel bir araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma pek çok özelliği ile alandaki diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Nicel verilerin zaman zaman temsil özelliğinin grup davranışlarında yeterli olmayışı ve katılımcıların dil kullanımlarında bunların nedenlerini ve sonuçlarını açıklamakta katılımcı eksenini göz ardı etmesi bu çalışmada nitel yöntemin seçilmesini gerekli kılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tehlikedeki dil olgusunu Teleütçe örneğinde konu alan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırmanın kuramsal bölümünde tehlikedeki dil olgusuna yönelik kavramlar ile tehlikedeki dil tipolojisine yönelik yaklaşımlara yer verilmiştir. Ayrıca dünyada tehlikedeki dillere yönelik yapılan çalışmalar ve yaklaşımlara da değinilmiştir. Kavramsal ve kuramsal çerçeve bu alandaki literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın alan araştırması, 15 Mayıs 2013 tarihleri ile 15 Ekim 2013 tarihleri arasında toplam 5 ay süre ile Rusya Federasyonu Kemerovo Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Kemerovo Bölgesi'nde Teleütlerin yaşadıkları şehir ve köylerden elde edilen veriler kullanılmakla birlikte Teleüt nüfusunun en yoğun olduğu yerleşim birimi olan Bekovo Azınlık Bucağı'nda özellikle durulmuştur. Teleütlerin bulunduğu diğer özerk cumhuriyetler ve şehirler alan araştırmasına dâhil edilmemiştir. Araştırmanın uygulama bölümünde Edwards (1992, 2010) tarafından dil sosyolojisi alanı kapsamında geliştirilen tehlikedeki dil tipolojisini belirlemekte de kullanılan azınlık dil tipolojisi modeli hücrelerine başvurulmuştur. Bu hücreler kuramsal bölümde ele alınmıştır. Bu modelde demografi ve ekonomik durum gibi kimi nicel verilere de başvurulmasına rağmen bu çalışmada, özellikle nitel verilerden elde edilen bulgular kullanılmıştır. Katılımcı eksenli bir yaklaşım ve betimleyici bir yöntemle Teleütlerin dil değiştirimine yol açan etkenler ele alınmıştır. Bunlar arasında kırsal ve kentsel durum, demografik etkenler, karma evliliklerin rolü, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik etkenler yine

katılımcı eksenli bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca eğitimin Teleütçenin tehlike sürecine girmesindeki rolü ve yeniden canlandırılmasına yönelik çalışmalardaki yeri de ele alınmıştır. Tüm bu etkenlerin yanı sıra Teleütçe iletişimin tipi ve konuşurlarının dört temel beceri düzeyleri Teleütçe ve Rusça bağlamında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Teleütlerin Altayca ile olan etkileşimlerine de yine katılımcı odaklı yaklaşılarak değinilmiştir.

Bir dilin sürdürümündeki en önemli etkenlerden olan kuşaklararası aktarımı da katılımcılar bağlamında ele alınmıştır. Tüm bu süreçleri ve olguları açıklamada katılımlı gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grup görüşmeleriyle alan çalışmasından elde edilen verilere başvurulmuştur.

Katılımlı gözlem, araştırmacının standart bir gözlem aracı kullanmaksızın gözlediği olaya doğrudan katılarak gözlemlerde bulunmasıdır (Gökçe, 2004, s. 83). İlk olarak antropologlar tarafından kullanılan bu yöntemde araştırmacı kendisini grubun bir üyesi gibi görür ve araştırma alanında “onlardan biri” gibi davranır. Çalışmada kullanılan katılımlı gözlemin özelliği Duverger (2006, s. 299)’e göre, araştırmacının gözlemlediği grubun hayatına ve faaliyetlerine bir dereceye kadar da olsa katılmasıdır. Bu katılma bazen pasiftir ve bir seyirci rolü niteliğini alır.

Araştırmacının Rusça ve Teleütçe bilmesi bu yöntemin uygulanmasında kolaylık sağlamıştır. Dil değiştirmesine ilişkin gerçekleştirilen gözlemler doğrudan alanda notlandırılmış ve katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerdeki ifadelerin yorumlanmasında bu notlara başvurulmuştur.

Nitel ya da derinlemesine olarak adlandırılan görüşme yönteminin belirleyici özelliği görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmaktır (Kuş, 2007, s. 87). Bu yöntem yapılanmamış ya da yarı yapılandırılmış görüşme olarak da adlandırılır. Nicel araştırma yöntemlerinin aksine yüzeysel değil daha derine inerek bilgi edinmek temel amaçtır. Böylelikle araştırma görüşülen kişilerin anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışır.

Bu yöntemlerin yanı sıra bu çalışmada kullanılan nitel araştırma tekniklerinden odak grup görüşmeleri şöyle tanımlanmaktadır: “Seçilmiş bir grup bireyle onların konu hakkındaki görüşleri ve deneyimleri hakkında bilgi sağlamak için yapılan sistemli tartışmayı içerir (Kuş, 2007, s. 102). Bu yöntemle okuldaki Teleütçe öğretiminde bu

dersi alan öğrencilerle görüşülmüş ve buna yönelik bakış açıları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca aile içerisinde Teleütçe kullanımını ve dil değiştirimi varsa bunların nedenlerini ve sonuçlarını belirlemek amacıyla anne, baba ve iki çocuğu ile bu görüşme tekniği uygulanmıştır.

1.2.1. Katılımcılar

Rusya Federasyonu Kemerovo Bölgesi'nde gerçekleştirilen araştırmanın kapsamında toplam 84 katılımcı ile gönüllülük esasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca aile içi dil kullanımını araştırıldığı anne, baba ve iki çocuğu ile gerçekleştirilen (4 katılımcı) odak grup görüşmesi ile Bekovo Ortaöğrenim Okulundaki 5 öğrenci ile gerçekleştirilen Teleütçe dil öğretiminin sonuçlarının araştırıldığı odak grup görüşmesi, alan araştırması kapsamında veri analizine dâhil edilmiştir. Görüşmelerde tesadüfi örneklem yöntemi katılımcıların gelişigüzel biçimde en yakındakilerin seçilmesiyle kullanılmıştır. Zaman zaman da araştırmanın amacına uygun kişiler belirlenerek bu kişiler aracılığıyla örnekleme girebilecek diğer kişilere ulaşmada bir yöntem olarak kullanılan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır (yöntemler için bk. Kuş, 2007, ss. 46-7).

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında %60,7'lik bir kısmı kadın katılımcılardan oluşmakta iken %39,3'lük bir bölümünü erkek katılımcılar oluşturmuştur.

Katılımcıların %13,09'luk kısmını 14-19 yaş grubu oluştururken, %10,7'lik grubunu 20-29 arası yaş grubu oluşturmuştur. 30-39 yaş grubu %13,09, 40-49 yaş grubu %16,7, 50-59 yaş grubu %14,3, 60-69 yaş grubu %14,3, 70 ve üzeri yaş grubu da %17,85'lik bir orana sahiptir.

Katılımcıların yaşadıkları yerlere göre dağılımı ise %35'i Bekovo Azınlık Bucağını oluşturan Bekovo, Çeluhoyevo ve Verhavskaaya'da, %29,75'i Novokuznetsk'te, %11,9'u Belovo'ya bağlı Çerta (Teleut) yerleşim biriminde, %4,76, Şanda'da, %3,57 Ulus köyündedir. Ayrıca Moskova ve Novosibirsk'te yaşayanlar ise %4,76'lık bir orana sahiptir. Buna göre katılımcıların %75'i kırsal kesimden iken %25'i şehir merkezlerinde yaşayanlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımı ise; herhangi bir eğitim almayan katılımcı sayısı 1 ile %0'84'tür. Katılımcıların %27,38'lik kısmını ilköğrenim,

%42,85'ini teknik okullar dâhil olmak üzere ortaöğrenim, %28,57'lik kısmını ise üniversite mezunu olanlar oluşturmaktadır. Bu katılımcılardan Teleütçe bildiğini söyleyenlerin oranı %81 iken bilmediğini söyleyenlerin oranı ise %19'dur. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini gösteren ayrıntılı katılımcı tablosu Ek 1'de verilmiştir.

1.2.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Eldeki çalışmada nitel araştırma teknikleri ile elde edilen verilerin toplanması amacıyla katılımlı gözlem, görüşme ve odak grup teknikleri kullanılmıştır. Görüşmeler mümkün olan durumlarda görüntülü olarak kaydedilmiştir. Ancak görüntülü kayıt gerçekleştirilmenin mümkün olmadığı durumlarda ses kayıt cihazı ile görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Ancak bazı durumlarda görüşmeler için herhangi bir cihaz kullanılmamıştır. Bu durumlarda görüşmeler notlandırılmıştır. Görüşmeler Teleütçe bilenlerle Teleütçe, bilmeyenlerle ise Rusça gerçekleştirilmiştir. Teleütçe görüşmelerde soruların net olarak anlaşılmadığı durumlarda Rusça sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşmelerin 40'ı Teleütçe, 44'ü ise Rusça olarak gerçekleştirilmiş olup Rusça görüşmelerin kayıtları doğrudan Türkçeye çevrilerek aktarılmıştır. Teleütçe görüşmeler ise dil malzemesinin de kullanılabileceği düşüncesinden hareketle yazı çevrimi yapılarak eldeki çalışmada verilmiştir. Çalışmada kullanılan işaretler ve bunların IPA karşılıkları Ek 2'de gösterilmiştir. Bu görüşme içerikleri doğrudan Teleütçe olarak metin içerisinde italik olarak verilmiş olup düşünceler betimleyici bir yöntemle hemen öncesinde açıklanmıştır. Ayrıca Teleütçe bölümün hemen altında çift tırnak işareti “” içerisinde Türkçeye çevirileri verilmiştir. Çeviriler birebir değil, serbest çeviri yöntemi ile anlam bütünlüğünü bozmadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ayrıntılı olarak tablolarda verilmiştir. Ayrıca katılımcıların Teleütçe, Rusça, Altayca dört temel beceri düzeyine ilişkin yaş gruplarına göre verileri grafiklerle gösterilmiştir. Ayrıntılı grafikler dil kullanım alanlarının belirlenmesinde katılımcıların ebeveynlerinin dil kullanımı, ebeveynle olan dil kullanımı, kardeş, akraba, arkadaş vb. nitelikteki bireylerle olan dil kullanımında da yine yaş gruplarına göre verilmiştir. Dil tutumlarına ilişkin verilerle, sivil toplum, din vb. alanlardaki dil kullanımlarına ilişkin veriler için de zaman zaman bu ayrıntılı grafik

gösterimi tercih edilmiştir. Bu ayrıntılı grafiklerin hazırlanmasında Microsoft Excel 2016 programından yararlanılmıştır. Ancak bu bölümlerin tamamında görüşmelerden elde edilen nitel verilere başvurularak Teleütçenin tehlike süreci irdelenmiştir.

Dil değiştirimindeki temel etkenler, Teleütçeye yönelik tutumlar, dilin kullanım alanları, din ve teknolojinin Teleütçe kullanımına etkisi, canlandırma çalışmalarının durumu elde edilen nitel veriler doğrudan yazıya aktarıldıktan sonra Edwards (1992, 2010) modeli çerçevesinde alt kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler katılımcıların orijinal ifadelerine bağlı kalınarak betimlenmiştir.

1.2.3. Araştırmanın Problemleri

1. Teleütçenin tehlike durumu nedir?
2. Teleütçe hangi alanlarda kullanılmaktadır?
3. Rusça ile Teleütçe kullanım alanları arasındaki farklılıklar nelerdir?
4. Karma evliliklerde Teleütçe kullanımı nasıl gerçekleşmektedir?
5. Teleütçenin kuşaklararası aktarımına yönelik katılımcıların davranışları nasıldır?
6. Dinî terminolojide Teleütçenin durumu nedir?
7. Teleütlerin yaşadıkları bölgelerde Teleütçe kullanımı ne düzeydedir?
8. Teleütçe kullanımında cinsiyetin rolü var mıdır?
9. Teleütçeye yönelik canlandırma çalışmalarının etkisi nasıl gerçekleşmektedir?
10. Bölgedeki sivil toplum örgüt/lerinin dilin canlandırılmasına ilişkin çalışmalarına Teleütlerin bakış açısı nedir?
11. Teleütçenin eğitim hayatındaki kullanımı nasıl değerlendirilebilir?
12. Teleütlerin dil değiştiriminde sosyo-ekonomik etkenlerin rolü nedir?
13. Teleütlerin Rusça ve Altaycaya yönelik tutumları nasıl değerlendirilebilir?
14. Teleütçe yazın çalışmalarının Teleütler arasında kullanımı var mıdır?
15. Teleütlerin dil-kimlik ilişkisine bakışları nedir?

1.2.4. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Son otuz yılda tehlikedeki dillere yönelik artan çalışmaların büyük ölçüde azınlık dillerine yönelik gerçekleştirilmesi ve nicel verilere ağırlık verilmesi bu çalışma

açısından güçlük oluşturmuştur. Doğrudan nitel veriler ışığında bir dilin tehlike sürecini inceleyen araştırmalar yok denecek kadar azdır. Konuşurların o dile yönelik tutumları, dilin kullanıldığı alanlar, demografik ve çevresel faktörlere yönelik düşünceleri çok az çalışmada katılımcıların bakış açısıyla ele alınmıştır. Ayrıca tehlikedeki dillere yönelik kapsamlı literatür ve bunların değerlendirilmesi de araştırmada bazı sınırlar çizilmesini gerekli kılmıştır.

Alan araştırmasının Rusça ve Teleütçe olmak üzere iki dilde gerçekleştirilmiş olması da karşılaşılan güçlükler arasındadır. Özellikle Teleütçe gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine mülakatlarda Teleütçe düzeyinin yeterli olmadığı durumlarda Rusçaya başvurulmuştur. Bu verilerin aktarımı sırasında da zaman zaman bulunan çevredeki dış seslerin varlığı da aktarımların yazıya geçirilmesindeki güçlükleri oluşturmuştur. Aynı zamanda işbu çalışmayı gerçekleştiren araştırmacının farklı bir ülke vatandaşı olması da katılımcıların yaklaşımlarını etkilemiştir. Örneğin bazı katılımcıların Teleütçe bilmiyorken bildiğini ifade etmesi, çalışmıyorken iş bildiriminde bulunması gibi durumlarla zaman zaman karşılaşmıştır. Ancak bu durumlarda gözlem ve ön bilgiler dikkate alınmamış, katılımcıların öz bildirimleri veri analizinde kullanılmıştır.

Kemerovo Devlet Üniversitesi tarafından yürütülen 13-14-42004 numaralı “*Фреймовое моделирование бытового и религиозного лексикона для составления словаря телеутского языка*” başlıklı proje kapsamında Bekovo Azınlık Bucağında gerçekleştirilen alan çalışmasının, tarafımızdan yürütülen çalışma ile eş zamanlı olması zaman zaman bazı güçlüklerle yol açmıştır. Ayrıca yine aynı bölgede daha önceki tarihlerde gerçekleştirilen kimi alan çalışmalarının çokluğu da bazı durumlarda Teleütlerin çalışmaya dâhil olmak istememelerine yol açmıştır. Az nüfuslu bir topluluğa yönelik bu tür alan çalışmaları her ne kadar sevindirici olsa da bazen bu durum Teleütlerin alan çalışmalarına katılımını olumsuz anlamda etkilemektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tehlikedeki dil olgusunun genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda bir dilin tehlike sürecine girişi ile ilgili temel kavramların açıklanması hedeflenmektedir. Bir dilin tehlikelilik durumuna ve yok olmasına bağlı olarak dilbilimsel literatürde kullanılan kavramlardan *dil ölümü*, *diyalekt ölümü*, *dil kaybı*, *dil değiştirimi*, *dil sürdürümü*, *dil çeşitliliği*, *azınlık ve çoğunluk dil*, *ana dili*, *miras dil*, *bildirişim görecesine göre diller*, *katil dil*, *baskın ve baskın olmayan dil*, *kod kopyalama ve kod değiştirme*, *iki-çok-yarı dillilik*, *dil topluluğu*, *konuşur*, *dil planlaması*, *dil hakları*, *dilsel emperyalizm*, *dilsel ayrımcılık*, *dil kırımı* vb. kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Dil Ölümü

Dillerle ilgili olarak, tıpkı çeşitli canlı türlerinden söz eden bir yaşambilimci gibi, “ölüm”, “yitim” ve “soyun tükenmesi” gibi terimler kullanılmaktadır. Ancak “ölü” bir dil ile biyolojik olarak soyu tükenen bir tür arasında paralel bir ilişki yoktur. Çünkü biyolojik bir tür yok olduğunda yeniden canlandırılmaz. Ancak ölü bir dil İbranice gibi yeniden sosyal ve siyasal şartlar sağlandığında canlandırılabilir (Krauss, 1992, s. 4). Her ne kadar tehlikedeki dil araştırmalarında İbranice'nin yeniden canlandırıldığına yönelik tespitler dile getirilse de bu dilin tarihin hiçbir döneminde tam olarak ölü olduğunu ifade etmek doğru değildir. Çünkü İbranice en azından bir din dili olarak çeşitli çevrelerce kullanılmakta idi.

Dil ölümü farklı etkenler sonucunda bir dilin kullanım alanlarının daralarak iletişim işlevinin ortadan kalkması ve herhangi bir konuşurunun kalmamasıdır. Crystal, (2007, s. 13) dil ölümünü “bir dil artık konuşanı kalmamışsa ölür” şeklinde tanımlamaktadır. Konuşurun kalmaması ile kastedilen o dilin son konuşurunun ya ölmüş olması ya da son konuşur/konuşurlarının o dili iletişimde kullanmayı terk etmeleridir. Son konuşurun hayatta olması da o dilin iletişim için kullanıldığına işaret etmez. Son konuşur yalnızca

bilimsel araştırmalara kaynaklık edebilecek, ancak iletişimde söz konusu dili kullanamayacaktır. Son konuşur, dilin iletişimsel işlevinin ötesinde ancak *belgeleme* bakımından bilimsel çalışmalara kaynaklık edebilecektir. Crystal (2007, s. 24) belgelenmiş bir dilin ancak varlığını devam ettirebileceği görüşünü savunmakla birlikte bunun “bir anlamda yaşamaya devam edeceği”ni ifade etmektedir. Çünkü akıcı bir Şekilde konuşuru bulunmayan bir dilden “canlı bir dil” olarak bahsetmek mümkün değildir.

Bunun yanı sıra hayattaki iki konuşur da kimi örneklere kendi dillerini konuş/a/mamaktadır. Bu durumun sosyal, siyasi, coğrafi ya da ‘kişisel’ sebepleri olabilmektedir. Söz gelimi bir dilin hayattaki son iki konuşurunun çeşitli sebeplerle birbirinden uzak olması ya da iletişimin gerçekteleemeyeceği durumlar da görülebilmektedir. Örneğin Meksika’da yaşayan ve Ayapaneco dilini konuşabilen son iki konuşurun “birbirine küsmesi” bu dilin ölümüne giden yolu hızlandırmıştır (Radikal.com.tr, (2011).

Nettle ve Romane yalnızca bilimsel kaygılarla bile olsa dillerin korunması gerektiğini savunmaktadır (2002, s. 29). Çünkü dilbilimciler, dil yapısına ilişkin kuramlarını yetkinleştirmek ve gelecek öğrenci kuşaklarını dilbilimsel çözümlene alanında yetiştirmekle, olabildiğince çok sayıda farklı dili incelemeye ihtiyaç duyacaklardır (Nettle & Romane, 2002, s. 29). Dilbilimcilerin çabaları sayesinde Ubışça gibi 81 ünsüz ve 3 ünlüden oluşan ses dizeli bir dil ölümüne ramak kala tespit edilmiştir.

Peki, kaç kişi kalmışsa bir dilin yaşaması garanti edilebilir? Crystal, bu soruya cevap vermenin zor olduğunu belirttikten sonra salt bir nüfusun anlamsız olduğu görüşünü savunur. Tecrit edilmiş kırsal bölgelerde 500 konuşmacı makul ölçülerde iyimser bir tahmine izin verir. Hızla büyüyen bir Őehrin köşelerine dağılmış 500 kişinin ise bir dili hayatta tutabilme olasılığı asgaridir (Crystal, 2007, s. 24). Dilin konuşurlarının mevcut sosyal Şartları ve yaşama koşulları da bir dilin hayatta kalabilmesini etkilemektedir.

Araştırmalar özellikle dil ölümünde kuşaklararası dil aktarımı üzerinde durmaktadır. Krauss (1992) ile dilbilim çevresinde özellikle dikkat çekilen, dünya dillerindeki yok olma sürecine giden etkenler ile ilgili olarak özellikle vurgulanan Şey, bir dilin çocuklar tarafından öğrenilmesi ve konuşulmasıdır (1992, ss. 5-6). Bir dilin kuşaklararası aktarımındaki en önemli faktör kuşkusuz dilin bir sonraki kuşağa yani çocuklara

öğretilmesi ya da edindirilmesidir. Burada edinim ve öğretim iki farklı durum olmakla birlikte, kendiliğinden olmayan bir sürece yönelik öğretim, doğal sürecindeki aktarıma ilişkin de edinim kavramları kullanılmıştır.

Dil ölümünde kuşaklararası dil aktarımının yanı sıra, konuşurların kesin sayısı, konuşurların toplam nüfusa oranları, dil kullanımı alanlarındaki değişimler, yeni dil alanlara karşı olan tutumlar, dillerin eğitimi, resmî ve kurumsal politikalar, konuşurların kendi dillerine yönelik tutumlar ve dillerin belgelenmesinin miktarı ve kalitesi gibi etkenler de söz konusudur (Brezinger, 2007, ss. x-xi). Bu etkenler, 2003 yılı Mart ayında gerçekleştirilen UNESCO toplantısında dillerin tehlikelilik durumlarının belirlenmesinde kabul edilmiş ölçütleri oluşturmaktadır.

Nettle ve Romanie (2002, s. 21) dil ölümü yerine “dil öldürümü” ve “dil intiharı” gibi kavramların da kullanılageldiğini ifade etmektedirler. *Dil intiharı (language suicide)* ya da *dilbilimsel intihar (linguistic suicide)* terimleri, konuşurların dillerini dil kaybı ya da dil aşınması sonucunda değil, baskın dil ve kültürün etkisiyle kuşaklararası aktarımı terk ederek dillerini konuşmayı bırakmaları ile ilgili olarak kullanılan terimlerdir (Denison, 1977, s. 21) Bu bağlamda diller genellikle kendiliğinden değil dışarıdan bir etken vasıtasıyla öldürülmektedir. Öldüren dil için “öldürücü dil”, “katil dil” kavramları kullanılmaktadır. Bu, karşıt iki görüş örneğın İngilizce ile İrlanda dili arasındaki ilişkiyi tanımlamada farklı noktalarda durmaktadır. Kimilerine göre İngilizce İrlanda dilini öldürmekte, kimilerine göre ise İrlanda dili kendine kıyarak kullanımdan kalkmaya başlamaktadır.

Nettle ve Romanie’ye (2002, ss. 21-2) göre dil değıştirmisi ve dil ölümü genellikle kendiliğinden değil, teslim olmaktan başka gerçekçi seçenek bırakmayan baskılar ve zorlayıcı toplumsal koşullar nedeniyle gerçekleşmektedir. Birçok insan kendilerini savunmak üzere, bir sağ kalma stratejisi olarak kendi dillerini konuşmayı bırakmaktadır. El Salvador Yerlilerinin 1930’lu yıllarda askerî baskılar sonucunda “Yerli” olarak tanımlanmamak için kendi dillerini bırakmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Asya ve Balkanlarda yayılmacı bir politika güden Çarlık Rusyasının politikaları, Rusçanın bölgede egemen bir konuma gelmesini sağlayarak bölgedeki diğer dilleri baskısı altına almış ve yok olma süreçlerini hızlandırarak Rusçanın tercih edilmesine yol açmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca hangi sayıda dilin öldüğünü belirlemek günümüzde konuşulan dil sayısını belirlemenin zorluğundan daha da güçtür. Belki de adını bile bilmediğimiz birçok dil tarihin karanlığına gömülmüş olabilir. Bu bağlamda kayıt altına alınmamış birçok dilin bulunduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak kimi dilbilimciler tarihî verilerden yola çıkarak 6000 civarında dilin öldüğünü savunmaktadır. Ancak bu rakam belki de hiçbir zaman kesin olarak bilinemeyecektir.

Bu bağlamda dil ölümleri, tarihin en eski çağlarından beri var olan bir durumdur. Janse (2003, s. xi) tarihe bakıldığında, Hint-Avrupa ve Afro-Asyatik dillerinden birçok dilin öldüğünü belirtmektedir. Akadça, Ugarca, Eski İbranice, Aramice, Eski Mısırca ve Eski Grekçenin diyalektleri ölen yazı dillerinden bazılarıdır. Herhangi bir dil ailesine mensubiyeti tartışmalı olan bilinen en eski yazı dili Sümerce de tarihin karanlık sayfalarına gömülmüş bir dildir. Bilinen ilk yazı dilinin de “ölü” bir dil olarak karşımıza çıkması “dil ölümlerinin” ne derecede yaygın olduğuna işaret eden önemli bir örnektir.

Hint-Avrupa dil ailesine mensup İran dillerinden Pehlevice, Sogdca, Harezmce, Sakacanın Hotan, Tumşuk, Hint ve Kâşgar diyalektleri; yine Hint-Avrupa dillerinden Anadolu koluna mensup Luvice, Palaikçe, Lisice, Lidyaca, Karyaca, Sidece, Pisidyaca; İtalic dillerden Faliskanca, Oksça, Ombrca, Pelinyence, Marrukince, Vestince, Güney Pikence, Venetçe; Kelt dillerinden Eski Galce, Lepontikçe, Keltiberce; Eski Makedonca, Trakça ve Daçyaca, İlliriyce, Messapça, Frigçe gibi diller ya bazı yazılı belgeler bıraktıkları ya da yazılı belgelerde geçtikleri için bilinmektedir. Bunların dışında günümüze değin adı ulaşmamış birçok dil de bulunduğunu söylemek mümkündür (Janse, 2003, s. xi).

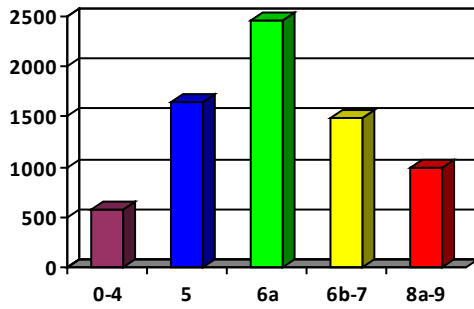
Yine tarihsel dönemde Helenizmle birlikte başlayan süreçte klasik Roma kültürünün etkisi ve Latincenin baskısı sonucu birçok dil de ölmüştür. Bunlar arasında Hattice, Hurrice, Hititçe ve bazı Anadolu dilleri ile Frigçe, Galatça, Gotça ve diğer diller bulunmaktadır (Janse, 2003, s. xi). Ancak burada Anadolu’da özellikle Grekçenin tesiri daha yoğun olmuştur. Eski Grekçenin Anadolu’daki ilerleyişi dil ölümlerini açıklamada sosyo-ekonomik ve politik sebeplerin yeterli olabileceğini göstermektedir. Çünkü ne İranlılar ne de Romalılar Greklerden politik ve ekonomik olarak daha aşağıdaldı. Ancak her iki grup yine de kendi amaçlarına uygun olarak Anadolu’da Grek dili ve kültürüne uyum sağlamışlardır (Janse, 2003, s. xiii).

Tarihsel dönemden itibaren tespit edilebilen ölen dillerin büyük bir çoğunluğu son beş asırda ortadan kalkmıştır. Krauss (1992, s. 7) önümüzdeki yüzyılda dillerin % 90'ının ciddi tehlike altında bulunduğunu ya da öleceği tahmininde bulunmaktadır. Daha iyimser bir tahminde bulunan Nettle&Romanie (2002), Crystal (2007, s. 33) ise dillerin yarısının bu yüzyılda kaybolacaklarını savunmaktadırlar.

Dillerin ölüm döşeginde olup olmadıklarının belirlenebilmesi için öncelikle yeryüzünde konuşulan dillerin neler olduğunun tespiti önem taşımaktadır. Ardından belirlenen dilin konuşur sayısı, bu dilin farklı bir dil ile olan ilişkisi, etkileşimi, diğer dilin ve kültürün sosyo-ekonomik ve kültürel baskısının yoğunluğu, politik etmenler, doğal süreçler gibi belirli bilimsel durumların da belirlenmesi gerekmektedir. Dillerin birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde bir dilin ölmesi ya da terki için baskın bir diğer dilin bulunması da gerekmektedir. Bu çerçevede yeryüzünde konuşulan dillerin yaklaşık sayısı 3000 ile 10000 arasında değişmekle birlikte, bu neyin diyalekt neyin dil olduğu tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak bu çalışmanın konusu bunları tartışmanın ötesinde, sorunun tespitine yönelik olacaktır.

Araştırmalarda yeryüzünde konuşulan diller ile ilgili olarak verilen sayılar oldukça farklıdır. Temel kaynaklardan biri olan Summer Institute of Linguistics (SIL)'in yayın organı *Ethnologue*'un verdiği rakamlara göre 7 milyar 294 milyonluk dünya nüfusunda konuşulan dil sayısı 7,097'dir¹. Tablo 1'de *Ethnologue*'a göre dünya dillerinin kurumsal, gelişmekte, dirençli, tehlikelilik ve ölmekte olma durumlarına göre sayıları verilmiştir. Bu seviyelere 2.2.3'te ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu bağlamda burada bu ölçütler açıklanmamıştır.

¹ Bu rakam *Ethnologue*'un 19. edisyonuna aittir: bk. (*Ethnologue: Languages of the World*, 2016)

Tablo 2.2.1.1. Ethnologue'a göre dünya dillerinin durumları

Kurumsal: 572, Gelişmekte: 1619, Dirençli: 2462, Tehlikede: 1524, Ölmekte: 920

Tablo 2.1.1.1'e göre dünyadaki 7097 dilden yalnızca 572'si (%8,05) kurumsal olarak kullanılmaktadır. Bu diller eğitim, yaygınlaşan iletişim, bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda kullanılan dillerdir. Bunlar mor renk ile gösterilmiştir. Mavi renk, dünya dillerinin 1619'unun (%22,8) gelişmekte olduğunu göstermektedir. Bu diller gelişimin başlangıç evrelerindedir (yazı dili, standartlaşma, geliştirme). Bu dillerde yazı dili standartlaşmıştır ve sürdürülebilir bir durumdadır. Dillerin gelişmekte olması ve tehlikelilik durumlarına göre büyük bir bölümü 2462 sayısında (%34,6) dirençli olarak yeşil renkle gösterilmektedir. Bu diller konuşurları tarafından günlük hayatta yüzyüze iletişimde kullanılır ve bu durum gelişim göstermez. Tablo 1'e göre dünya dillerinin 1524'i tehlikede, 920'si ise ölmektedir. Bu dilleri oluşturanların bir kısmı *ölmekte* olan bir kısmı ise *neredeyse yok olmuş* dillerdir. Bunların aktif konuşurları ya yaşlı kuşaktan oluşmakta ya da aktif kullanım imkânı sınırlı yaşlılar tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca bu durum etnik miras kimliğinin ötesine geçmemektedir.

Bu bağlamda tablodan çıkarabileceğimiz en önemli sonuç, günümüzde dünya dillerinin yaklaşık 1/7'si dil ölümü olgusu ile karşı karşıya olduğudur. Araştırmalara göre her birkaç haftada 1 dil ölmektedir. Bu durum gelecekte dünya dillerin büyük bir kısmının öleceğine işaret etmektedir.

Dil ölümü terimi daha önceden de kullanılmakla birlikte Krauss (1992) ile geniş çevreler tarafından farkedilmiştir. Krauss ölmek üzere olan dillere yönelik *ölmekte olan* (*moribund*) terimini kullanmayı önermektedir (1992, s. 4).

Dil ölümü neden kaynaklanmaktadır? Janse (2003, s. x) dil ölümlerinin nedenlerini sosyo-ekonomik ve sosyo-politik olmak üzere iki ana grupta değerlendirerek açıklamaktadır. Sosyo-ekonomik etkenler ekonomik fırsatlar, hızlı ekonomik değişimler, endüstrileşme, çalışma modelleri, göçmen işgücü, yeni bir ülkeye göç vb. etkenlerdir. Sosyo-politik etkenler ise resmî dil politikaları, ayrımcılık, baskı altında tutma, savaş vb. etkenlerdir. Ancak Janse (2003, s. x) burada dil ölümünün en önemli etkeninin resmî dil politikalarının olduğunu belirtir. Yine ona göre batılılaşma ve batı koloniciliği de dil ölümlerinde etkili olmuştur.

Hagège (2009, ss. 106-168) dil ölümlerinin nedenleri fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel olmak üzere üç ana başlıkta toplar. Fiziksel faktörler arasında doğal afetler, soykırımlar, salgın hastalıklar ve göçler yer almaktadır.

Sosyo-ekonomik faktörler ise güçlü ekonomilerin baskıları sonucunda bu baskılara adaptasyonu gereklilik kabul eden az sayılı halkların tutumlarını belirlemektedir. Sosyal sınıflarda baskın olan dilin tercihi baskın dilin etkisini artırmaktadır. Ayrıca geleneksel yaşam biçimlerinin baskın ekonomilerin tesirleriyle terk edilmesiyle birlikte etnik dillerin de terk edilmesi, kırsal yaşam alanlarının hızlı kentleşme sürecinin etkisiyle azalması, geleneksel mesleklerin yok olması ve bununla geçimini sağlayan toplulukların dillerini terk etmesi de sosyo-ekonomik faktörleri oluşturmaktadır. Politik etkenler arasında ise çok dilli ortamlarda baskın dilin seçilmesi, ülkelerin dil kırımları (*linguicide*), ordu ve medya gibi etkenlerin sonucunda baskın ve prestijli dile geçişleri, dil emperyalizmi, politik baskılar, dil prestijlerinin politik etkenler sonucunda azalması, politik etkenler sonucunda tehlikedeki dil konuşurlarının kendi dillerine yönelik utanç hisleri, yönetici güç tarafından ortak dilin (*lingua franca*) desteklenmesi, dillerin standartlaştırılması vb. olgular yer almaktadır.

Crystal (2007, s. 96) ekonomik ve politik faktörlerin birbirinden ayrılmasının çoğu zaman güç olduğunu belirtir. Bu bağlamda Crystal dil ölümlerinin nedenlerini daha çok fiziksel ve kültürel olarak iki etken çerçevesinde değerlendirmiştir (2007, ss. 90-110). Can güvenliğini etkileyen faktörlerden dolayı bir dilin tüm konuşurlarının ölmesi ile sonuçlanan bir durumda diller de ölmektedir. Crystal'e göre kesin rakamları belirlemenin zorluğuyla birlikte birçok dil, deprem, kasırga, tsunami, sel, volkanik patlama vb. afetler sonucunda uzak bölgelerdeki küçük toplulukların çoğunun ya da

tamamının yok olmasına neden olarak ortadan kalkmıştır (2007, s. 90). Ancak yine de bu tip dillerin sayısı, toplumsal baskılar sonucunda prestij dillerini benimseyen ya da sosyo-ekonomik ve kültürel baskıların sonucunda dillerini terk eden konuşurlara oranlara bir hayli azdır.

İnsanlar hayatta kaldığı hâlde dillerinin ölmesi mümkündür ve bunda en önemli etken kültür asimilasyonudur. İşte bu durum Crystal (2007, ss. 97-108) tarafından kültürel faktörler olarak değerlendirilmiştir. Ancak kültürel baskılar her zaman coğrafi yakınlığa işaret etmez. Günümüzde Batı kültürünün medya, eğitim vb. etkenler sonucunda dünyaya yayılması ve küreselleşme ile ortaya çıkan çok kültürlülüğün kaybolarak yerini tek kültüre bırakması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. İngilizcenin birçok alandaki etkisi bu durumu açıklayabilir.

Crystal'e göre bir kültür diğerinin içinde asimile olduğunda, tehlikedeki dili etkileyen olayların sırası da aynı biçimde gerçekleşmektedir (2007, s. 98). Bu noktada bu asimilasyon süreçlerinin bir sonucu olarak bir dil değişimini söz konusu olmaktadır. Bunu üç temel aşamada açıklamak mümkündür. İlki, hâkim dili konuşmaları için insanların üzerindeki baskıdır. Bu baskı siyasal, sosyal ve ekonomik olarak gerçekleşebilmektedir. Teşvik, tavsiye veya hükümetçe getirilen kanun şeklinde "yukarıdan aşağıya", toplum içindeki moda ve sosyal çevre baskısı ile "aşağıdan yukarıya", sosyo-politik ve sosyo-ekonomik faktörlerin etkisiyle de "belirli bir yönü bulunmayan" bu üç tip etkenden dolayı iki dilliliğin ortaya çıkması ile sonuçlanan dil değişimini sürecindeki ikinci aşama gerçekleşir (Crystal, 2007, ss. 98-99). İki dilliliğin ortaya çıktığı ikinci aşamada insanlar eski dillerini anlarken yeni dillerini daha iyi kullanmaya başlarlar. Üçüncü aşamada ise iki dillilik düşüşe geçer ve eski dil yerini yenisine bırakmaya başlar. Crystal (2007, s. 99) bu durumu, genç neslin ikinci dilde gittikçe ustalaşmaya başlayarak ilk dilin gereksizliği düşüncesine sahip olmaya başladıklarını ve böylelikle eski dili kullanmanın verdiği utanç duygusunun ortaya çıktığını savunur. Ev dışında çocuklar birinci dili kullanmayı bırakırlar ve aile içindeki sağlıklı iki dillilik durumu tek dilliliğe kayarak dil ölümü gerçekleşir.

Burada gerek Hagège (2009, s. 136) gerekse Crystal (2007, s. 99) tarafından ifade edilen dile yönelik utanç ve güvensizlik duygusu nereden ileri gelmektedir? Hiç kimse kendi diline yönelik bu tutumla doğmamaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran en temel

faktör kuşkusuz baskın kültürdür. İnsanlar baskın olan kültürün tesiriyle kendi dillerini öteki ya da küçümseyici olarak görebilmektedir.

Dil ölümlerinin sebeplerinden bu utanç duygusunu tetikleyen faktörler arasında, konuşurlara uygulanan politik ve sosyal bağlamdaki hâkim kültür baskısı, konuşurların azınlık durumuna düşmesi, ekonomik ve külterel erozyana uğrama, kitle iletişim araçları ve medyanın baskısı vb. etkenler bulunmaktadır. Bu tür etkenler standart dil karşısında lehçe ve ağızlar için de zaman zaman geçerli olabilmektedir. Ancak bu etken geniş bir zamana yayılmış olmalıdır.

İki veya daha fazla dilin zamana yayılan etkileşimi sonucunda dilbilimsel açıdan bir ya da daha fazla dil baskın dilin etkisi altına girmektedir. Thomason ve Kaufman (1988, s. 100)'a göre bu noktadaki zamana yayılmış yoğun etkileşim 3 sonucu doğurmaktadır: (1) Baskın dile hızlı geçiş (2) Dil kaybının ya da dil ölümünün gerçekleşmesi (3) Yoğun ödünçleme altında dil muhafazası.

Dil ölümü ya da dil kaybında, bir dilin konuşurunun kendi dilini bırakarak bir başka dilin tarafına geçmesi için belli bir zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zaman ani dil ölümlerinde hızlıca gerçekleşebilmekteyken, en yaygın dil ölümü olan aşamalı dil ölümlerinde ise belirli bir sürece yayılarak gerçekleşmektedir. Dil ölümlerinin bu çeşitli türleri aşağıdaki alt başlıklarda ele alınacaktır. Grenoble (2006, ss. 16-19) ani, radikal, aşamalı ve aşağıdan yukarıya dil ölümleri yerine ani, radikal, aşamalı ve aşağıdan yukarıya dil aşınmaları (*attrition*) terimlerini teklif etmektedir. Tsunoda (2006, s. 42-4) dil ölümlerini iki ana başlıkta inceler: Konuşur nüfusunun ölümüne bağlı dil ölümleri ile dil değiştirimine bağlı olarak gerçekleşen dil ölümleri.

2.1.1.1. Ani Dil Ölümü

Ani dil ölümü (*sudden language death*) konuşurlarının ölmesi ya da öldürülmesi sonucuna bağlı olarak aniden ortadan kalkan dilin durumu için kullanılagelen bir olgudur (Campbell ve Muntzel, 1989, ss. 182-3). Grenoble (2006, s. 17) bu dil ölümlerini çeşitli hastalıklar, savaş, doğal afetler vb. etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan durumlar için kullanmaktadır. Tanzanya dili; Kaliforniya'daki Amerikan yerli kabilelerinden Nicoleno dili vb. buna örnek olarak gösterilmektedir.

Tsunoda (2006, s. 43) da bu dil ölümlerinin konuşur nüfusunun ölümüne bağlı olarak ortaya çıktığını ifade eder. Bunlar Tsunoda'ya göre üç alt başlıkta toplanır:

- 1) Dil cinayetleri: Konuşurların dilinin ortadan kaldırılması (soykırım). Dildeki tüm konuşurlara soykırım uygulanır.
- 2) Biyolojik dil ölümü: Hızlı nüfus yok olması sonucu ortaya çıkan dil ölümü.
- 3) Yasaklama (*glottocide*): Tsunoda (2006, s. 43) tarafından teklif edilen bir terimdir. Bu dil ölümü soykırım gibi nedenlerle dil topluluğunun öldürülmesine işaret eder. 1. maddeden farkı bu soykırımın dile yönelik olması ve yalnızca belirli bir dil grubunun soykırıma tabi tutulmasıdır. Tsunoda Afrika'daki Khoisan dil grubunu buna örnek olarak göstermektedir.

2.1.1.2. Radikal Dil Ölümü

Radikal dil ölümü (*radical language death*) çeşitli politik baskılar, soykırım vb. etkenlerle konuşur gruplarının kendilerini korumak için dili kullanmayı bırakmalarındadır (Campbell ve Muntzel, 1989, s. 183). Ani dil ölümünden farkı dil değiştirmenin söz konusu olmasıdır. Ani dil ölümlerinde ise konuşur grupları ortadan kalktığı için dil ölümü gerçekleşmiştir. 1930'daki El Salvador yerlilerinin başkaldırıları sonucunda ortadan kalkan yerli iki dil bu gruba örnek olarak gösterilmiştir. Salvador askerleri tarafından öldürülen 25000 yerlinin (*matanza*) dilleri de daha sonra uygulanan baskı ve soykırım nedeniyle kalan konuşurlar tarafından terk edilmiştir. Bu bir bakıma konuşurların hayatta kalmaları arzusundan ileri gelmiştir.

2.1.1.3. Aşamalı Dil Ölümü

Aşamalı dil ölümü (*gradual language death*) en yaygın dil ölümlerinden biridir (Wolfram, 2004, s. 766). Çeşitli yaş gruplarındaki konuşurlar arasında dil farklılıklarından yola çıkarak kuşaklararası aktarımın azalması sonucunda dilin kullanımında düşüş yaşanır.

Grenoble (2006, s. 17) bu dil ölümünü bölgesel ya da ulusal geçerliliği olan baskın bir dil etkisiyle, baskın olmayan yerel dilin aşamalı olarak yok olma sürecine girmesi

şeklinde tanımlamıştır. İlk aşamada iki dillilik durumu söz konusu olsa da ilerleyen süreçte bu durum yerini dil değiştirimine bırakacaktır.

Birçok iki dilli Türk topluluğu bu gruba örnek olarak verilebilir. Teleütçe, Şorca, Halaçça gibi Türk dillerinin yaşadıkları süreç en genel anlamıyla aşamalı dil ölümüdür.

2.1.1.4. Aşağıdan Yukarıya Dil Ölümü

Aşağıdan yukarıya dil ölümü (*bottom-to-top-language death*) dinî ve çeşitli ritüellerde kullanılmakla birlikte diğer alanlarda kullanılmayan diller için kullanılan dil ölümlerini açıklamak amacıyla kullanılmaktadır (Campbell ve Muntzel, 1989, s. 185). Bu diller yalnızca belirli ritüellerle ayin törenlerinde yaşamaya devam eder. Latin kökenli kimi diller buna örnek olarak gösterilmektedir (Wolfram, 2004, s. 766). Bu dil ölümü sürecinde dil, yerel halk tarafından kullanılmaktadır ancak bu kullanım belirli parçalar şeklindedir.

Son iki gruptaki dil ölümleri konuşurlara göre de farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Teleütçe kimi durumlarda dilin konuşuru olmayan Teleütler tarafından çeşitli bayramlar, etkinlikler vb. için şarkılar ezberlemiş parçalar hâlinde kullanılmaktadır. Bu bakımdan dil ölümlerinin süreçlerini genellemek de güçleşebilmektedir. Her konuşurun yaşadığı süreç farklılık arz edebilir. Tsunoda (2006)'nın aşamalı ve aşağıdan yukarıya dil ölümü süreçlerini dil değiştirimi ile tanımlaması bu bakımdan daha açıklayıcıdır.

2.1.2. Diyalekt Ölümü

Dil ölümlerinin yanı sıra baskın bir standart dil etkisiyle diyalekt ve ağız ölümleri de gerçekleşmektedir. Diyalekt ve ağız terimlerinin kapsam ve sınırlılıkları üzerinde dilbilimcilerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Son yıllarda yaygın olarak kullanılan karşılıklı anlaşılabilirlik çerçevesinde yapılan tanımlamalar da zaman zaman yetersiz kalabilmektedir (bk. Chamber ve Trudgill, 2004, s. 4).

Chamber ve Trudgill (2004, s. 5) dilbilimsel bakış açısıyla doğru bir kullanım olmadığını savundukları dil teriminin yerine *varyant*'ı (*variety*) tercih etmektedirler. Buna göre varyant dilin tam bir çeşidini açıklamakta kullanılan bağımsız bir terimdir. Ağız (*accent*) bir varyantın başka bir varyanttan fonetik ve/veya fonolojik ayrımlarından

ortaya çıkan konuşma farklılıklarıdır. *Diyalekt (dialect)* ise fonolojik farklılıkların yanı sıra dilbilgisel (ve sözdizimsel) varyant farklılıklarını açıklamakta kullanılan bir terimdir.

Dillerin kitle iletişim araçları çerçevesinde oluşturdukları baskı sonucunda diyalekt ve ağızlar da temsil edilen ve standart kabul edilen üst dilin tesiriyle ortadan kalkabilmektedir. Bu bağlamda standart kabul edilen dil, çeşitli baskılar çerçevesinde konuşmanın tek biçimli olmasına sebep olmaktadır. Yazı dilinin tek biçimli ‘doğru’ olduğu kabulü çerçevesinde gelişen ‘kuralcı’ dil anlayışı oldukça yaygın olmakla birlikte bu daha çok standart yazım ile ilgilidir. Ancak yine de yazı dillerinde ağızlara özgü pek çok malzeme yaygın olarak kullanılmaktadır (Demir, 2013, s. 21-2).

Diyalekt ve ağızlar kültürel kimlik ve etnik aidiyet çerçevesindeki dil bağılılığı sonucunda zaman zaman yeniden canlanabilmektedir. Örneğin ağızlara yönelik ilgi, teknolojik imkânların çoğalması, yazılı ve görsel medya organları, internet vb. etkenler sonucunda son yıllarda hızla artmaktadır. Demir (2013, s. 25) internetin ağızları belgelemeye yönelik çalışmalarda yararlanılabilecek malzemeler sunduğunu savunmaktadır. Özellikle bölgelere yönelik tanıtımları içeren genel ağ sayfalarında ağızlara ilişkin birçok malzeme bulunmaktadır. Bu durum diyalektler için de geçerlidir. Son yıllarda artan bu tür kaynaklar diyalektlerin ve ağızların yeniden canlanmasında önemli rol oynamaktadır.

Dil ölümleri için geçerli olan süreçler diyalektlere yönelik de uygulanabilir (Bell, 2014, s. 246). Çünkü birçok durumda dil ölümleri için var olagelen etkenler diyalektler için de bulunmaktadır.

Diyalekt ölümü ya da diyalekt kaybı Tsunoda (2006, s. 5)’ya göre dil ölümü gibi yaygın bir durumdur. Bu yüzden Japonya’da Tokyo diyalekti diğer diyalektlere göre daha geniş bir alana yayıldığı için çoğu yerel bölgede gençler kendi geleneksel konuşma formlarını terk etmişlerdir. Japonya için Tsunoda’nın verdiği bu örnek standartlaşmış birçok dünya dili için de geçerlidir.

2.1.3. Dil Kaybı

Tehlikedeki dil araştırmalarında yaygın olarak kullanılan terimlerden bir diğeri *dil kaybı* (*language loss*)dır. Dil kaybı genellikle iki ya da çok dilli dil çevrelerindeki ikinci dil öğreniminin sonucunda, çocukluk çağındaki tamamlanmamış ya da yetersiz edinilen birinci dilin kaybı sürecine de işaret eder (Kouritzin, 1999, s. 12). Ayrıca dil ölümünün en temel sebeplerinden olan dil değiştirmisi yine dil kaybında da bulunmaktadır. Her dil ölümü bir bakıma bir dil kaybı olmakla birlikte her dil kaybı bir dilin öldüğüne işaret etmez. Dil ölümü son aşamada konuşurlarla ilişkilidir. Ancak dil kaybı konuşur sayılarından bağımsız olarak da gerçekleşebilmektedir.

Kouritzin, dil kaybı ile ilişkili 4 temel durumun bulunduğunu savunur (1999, s. 12): İki dillilik temelinde, ilk dil ve ikinci dil çevresindeki dil ilişkileri bağlamında ele alınan dil kaybında aşağıdaki süreçler yer almaktadır:

- a. İlk dil çevresinde yine ilk dilin kaybı (yaşlı insanlarda ilk dilin kaybı),
- b. İkinci dil çevresinde ilk dilin kaybı (göçmenlerin doğal dilleri kaybı),
- c. İlk dil çevresinde ikinci dilin kaybı (ikinci dil olarak öğrenilen yabancı dilin kaybı),
- d. İkinci dil çevresinde ikinci dilin kaybı (yaşlı göçmenlerin ikinci dilleri kaybı).

Bu dört temel durum daha çok göçmen ağlar çerçevesinde oluşan dil çevrelerini kapsadığı için son derece yetersizdir. Bu bağlamda azınlık olma durumundan, yerliliğe, sosyal çevreden, farklı etnik unsurların bulunmasına kadar birçok husus göz ardı edilmiştir.

Ancak yine de dil kaybının dil ölümünden çok da farklı olmadığını ifade etmekle birlikte, birçok dil ölümü dil kaybının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ancak dil ölümündeki kayıp, dil değiştirmisi ve çeşitli hastalık, soykırım, doğal afet vb. olaylar sonucunda tüm konuşurların dillerini terk etmeleri ile birlikte tamamlanan bir süreçtir. Her dil kaybı daha önce de değinildiği gibi bir dilin öldüğüne işaret etmeyebilir.

Dil ölümünün temel etkenlerinden olan dil kaybı ile farklı bir dile geçiş söz konusudur. Dil kaybında kültürel, ekonomik ve politik etkenler söz konusu olabilmektedir (Sasse, 1992).

Campbell (1994, s. 1961) dil ölümünü tanımlarken dil ilişkileri esnasında baskın dile uygulanan aşamalı dil değiştirimi sonucunda ortaya çıkan *dil kaybı* durumu tanımını kullanır.

2.1.4. Dil Değiştirimi

Dil ölümü tiplerinin en yaygınlarından olan aşamalı ve aşağıdan yukarıya dil ölümlerinin en temel sebebi *dil değiştirimi (language shift)* konuşurların belirli bir süreçte kendi dillerini bilinçli ya da bilinçsiz olarak terk etmeleri, bunun sonucunda da başka bir dil ile iletişimlerini sağlamaya başlamaları şeklinde açıklanabilir. *Dil değiştiriminin* bir sonucu olarak bir sonraki kuşağa, baskın olmayan dil yerine baskın dilin aktarılması durumu ortaya çıkar. Baskın bir dil ve kültürün, azınlık ya da tehlikede olan bir dil ve kültüre olan etkisi dil değiştiriminde en temel faktörlerden birisidir. Bunun altında yatan sebepler genellikle modernleşme, küreselleşme, sosyal göç ve kültürel göç ile açıklanmaktadır (Grenoble, 2011, s. 33). Nettle ve Romanie, dil değiştirimi ve dil ölümünün, bir topluluğun uğradığı çeşitli türlerden -toplumsal, kültürel, ekonomik, hatta askerî- baskılara tepki olarak gerçekteştiğini savunmaktadır (2002, s. 23). Bu ve buna benzer nedenlerle konuşurların kendi dillerini bırakarak yerel ya da baskın dili konuşmaya başlamaları söz konusudur.

Dil değiştirimi (bir bireyin veya grubun), bir dilden ötekine aşamalı ya da ani geçiş için kullanılan geleneksel bir terimdir. Dil değiştirimi en basit tanımıyla, A dilini konuşan A topluluğunun baskın ya da prestijli B dilini konuşmaya başlamasıdır.

Ostler (2011, s. 320) dil değiştirimini salgın hastalıklara benzetmektedir. Tıpkı salgın hastalıklarda olduğu gibi kişiden kişiye bulaşan bir hastalığın yayılımı, dil ilişkileri sonucunda da ortaya çıkan dil değiştirimi sürecini açıklar. Ostler, bu değişimin etkenleri arasında göç, sosyal hareketlilik ve sosyolojik anlamda yayılma (difüzyon)'yı göstermektedir. Ancak dil değiştirimindeki baskın ve baskın olmayan dil arasındaki ilişki her zaman baskın olanın üstünlüğüyle sonuçlanmaz. Örneğin tarih boyunca Çin toprakları üzerinde hüküm sürmüş hiçbir güç Çince konuşurlarının dil değiştirmesi sonucuna ulaşamamıştır. Ancak sınırlı bölgelerde ya da üst yönetimde Türkçe, Kitanca, Moğolca ya da Mançuca gibi diller kullanılmış, toplumsal katmanda bu durum diğer bazı örneklerde olduğu gibi yayılamamıştır.

Dil değiştiriminde üç ana konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki dil kullanımının değişim Őeklidir. Bu da hangi durumlarda insanların dil kullanımlarındaki değişim Őekillerine odaklandığıdır. Dil değiştiriminde baskın olan ile baskın olmayan arasında bir değişikliğin söz konusu oluğu da bir ön koşuldur. Kod kopyalama ve kod değiştirme de dil kullanımının değişim Şekline bir örnek teşkil etmektedir.

İkinci durum da konuşur topluluklarında gerçekteşen dil değiştirimidir. Burada bağımsız konuşur üzerindeki psikodilbilimsel etkenler araştırılarak ortaya konmalıdır.

Üçüncü ve son durum da dil değiştiriminin dil ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkmasıdır. Eğer bir topluluk dil değiştiriyorsa, onlar mutlaka değiştirebilecekleri bir dile ihtiyaç duyarlar, bir başka deyişle onların dil ilişkilerine ihtiyaçları bulunmaktadır.

Dil değiştirme baskı altında ya da gönüllü olarak gerçekteşebilir (Ihemere, 2013, s. 126). Konuşurlar gündelik ya da sosyal hayatta baskın dile geçiş yaparlar. Yerli dil bir bakıma işlevsizleşmiştir ve sınırlı çevrede kullanılır. Bu çevre gün geçtikçe daralarak yerini başka bir dilin egemenliğine bırakır. Resmî kurum ve kuruluşlarda, iş ve sosyal yaşamda dil kullanımı yavaş yavaş ortadan kalkar. Fishman (1987, s. 13) sanat, eğlence ve folklor gibi alanlarda sınırlı olarak dilin kullanımı için dilin *folklorlaşması* (*folklorization*) terimini kullanmaktadır. Dil bu sınırlı çevre dışında dinî bir takım ritüellerde, bir kısım gündelik aktivilerde de kullanılabilir. Ancak bu çevre son derece sınırlıdır.

İşlev alanı iyice daralan diller yapısal açıdan değişim göstermeye başlarken bir yandan da konuşmada dilden dile geçiş miktarında artış olur (Killi Yılmaz, 2010, s. 62). Tehlikedeki dil açısından hızla dil ilişkisinde bulunulan baskın dilin özellikleri alınır. Bu özellikler çeşitli dilbilgisi yapılarıdır ve fonetik, morfolojik, sentaktik olabilir (Crystal, 2007, s. 36).

Potowski (2013, s. 322-32) dil değiştiriminde bireysel, ailevî, dil topluluğu ile ilgili ve kapsamlı sosyal etkenler üzerinde durmaktadır. Potowski'ye göre dil değiştirimi en temelde bireysel bir olgudur. Dil değiştiriminde bireysel konuşurun dil tutumları önemli rol oynamaktadır. Ailenin dil değiştirimindeki rolü ise daha çok aktarımla ilgilidir ve kuşaklararası aktarıma yönelik bir açıklama sunmaktadır. Dil topluluğunun dil değiştirimindeki rolü, bulunulan sosyal çevre ile ilişkilidir. Komşuların etnik kimliği, okul çevresi, sosyal çevre ve bölgesel dinî aktiviteler bunda önemli rol oynar. Potowski

(2013, s. 331-32) dil değiştiriminde kapsamlı sosyal etkenlerin dil yasaları, dilin statüsü, medyadaki dil kullanımını vb. etkenlerden oluştuğunu ifade eder.

Bell (2013, s. 54) en yaygın dil değiştiriminin göçmen ağlar ve kolonizasyon çerçevesinde gerçekteştiğini savunmaktadır. Tarihsel göçlerin de dil değiştirimindeki etkisi Bell'e göre kaçınılmazdır. 2. Dünya Savaşından sonra artan hızlı göç dalgasının da toplumdilbilimsel açıdan önemli sonuçları ortaya çıkmıştır.

Kouritzin (1999, ss 14-15) dil kaybı ile dil değiştirimi kavramlarının birbirlerinden ayrılması gerektiğini savunur. Ona göre dil kaybı ile değiştirimi arasındaki sınırlılıklar, bireysel dil ile dil topluluğu arasındaki çizginin belirlenebilmesi ile açıklanabilir. Dil kaybı, dil topluluğundan bireye doğru bir yönelim arz ederken dil değiştirimi, bireyden dil topluluğuna doğru bir yönelim gösterir.

Vahtin ve Golovko (2004) dil değiştirmeye yol ačan etkenleri şöyle açıklamaktadır (Killi Yılmaz, 2010, s. 63-4'ten naklen): Konuřur sayısı, etkileşimde bulunduğu dil çevresi, geçim şekli, dilin aktarılması, karışık evlilikler, devletin dil politikası, dilin saygınlığı, yazı dilinin olup olmaması.

2.1.5. Dil Sürdürümü

Dil sürdürümü (*language maintenance*) farklı dillerin konuşulduğu ülke ya da bölgelerde yaşasalar da bireylerin kendi dillerini kullanmayı sürdürmeleri durumu olarak tanımlanmaktadır (İmer vd. 2011, s. 90). Crystal (2007, s. 31) dil sürdürümünün insanların belli tedbirler alarak bir dili kullanmaya devam ettiği durumlar olarak açıklamaktadır. Bu tedbirler dil kaybı ve dil değiştiriminin önüne geçmeye yöneliktir. Konuşurların dillerini terk etmeleri için resmî, sosyal ve bireysel tedbirlerin yanı sıra bilimsel tedbirler de dil sürdürümüne yönelik olabilir. Dillerin yeniden canlandırılması çalışmaları dil sürdürümünün devamını amaçlamaktadır.

Dil sürdürümünde dil konuşulmaya devam eder ancak bir dilin diğer bir dile bir takım etkileri söz konusudur. Bu etki fonolojik, sözcüksel ya da yapısal olabilir. Bu etkiler dil kaybına yol açmayabilir. Dil konuşulmaya devam etmekle birlikte bir takım değişiklikler ortaya çıkar. Ancak konuşurlar diğer dilin özellikleriyle birlikte dillerini

kullanırlar (O'Shannessy, 2011, s. 79). Dil sürdürümünde sözü edilen etkiler kod kopyalamalardır. Bu kopyalamalar etkinin şiddetine göre şekillenmektedir.

Eğer bir tehlike hissedilirse dilin kullanımının korunmasına yönelik ilgi için *dil bağlılığı* (*language loyalty*) terimi kullanılmaktadır (Crystal, 2008, s. 267). Dil bağlılığını açıklarken 1. kuşak göçmenlerde kendi dillerini koruma kaygısı üst düzeydeyken 2. ve sonraki kuşak göçmenlerde bu kaygı azalmakta ve farklı tutumlara dönüşmektedir.

2.1.6. Dil Çeşitliliği

Yaklaşık 7000 dilin, dünyaya sağladığı ekolojik çeşitlilik ve karşı karşıya olduğu tehdidin boyutlarını dil bilimsel yöntemlerle tespit etmek için kapsamlı araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bu çeşitliliğin ne ölçüde tehlike altında olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir.

Tehlikedeki diller konusunda araştırma yapan bilim adamlarının özellikle üzerinde durduğu bir terim de *dil çeşitliliği* (*language diversity*)dir. Bu terim doğrultusunda her dil, belli bir evren modeli, dünyanın anlaşılmasına yarayan bir gösterge sistemi sunar ve dünyayı tanımlamak için 7000 farklı yol varsa bu farklı yollar insanları zengin kılar (Crystal, 2007, s.51'den naklen: Ivanov, 1992). Bu bağlamda dillerin ekolojik zenginliği dünyayı kavramak açısından da bir zenginlik kaynağıdır. Crystal (2007, s. 51) "bir dilin ölümünü neden umursamalıyız?" sorusunu bir Gal atasözüne göre cevaplandırır: "Dilsiz bir millet, kalpsiz bir millettir." Bir başka deyişle her dil, konuşurlarının ruhunu barındırır ve toplumların ruhlarının korunması herkes için önemli olmalıdır. İnsanın atalarını tanıma isteği evrensel bir istek olup bunun gerçekleşmesi dilin varlığına bağlıdır. Bir dil öldüğünde geçmişle olan bağlar yok olur.

Nettle ve Romanie, dil çeşitliliğinin kültür çeşitliliğinin bir göstergesi olduğunu savunmaktadır. Dilin ölümü, kültürel ölümün belirtisidir: Bir dilin ölmesiyle bir yaşama biçimi ortadan kalkar (Nettle & Romanie, 2002, s. 23).

Yeryüzünde ne ölçüde dil çeşitliliğinin bulunduğunu belirlemek, dil sayılarının ne olduğunu belirlemekle doğru orantılıdır. Bu noktadan hareketle kesin bir rakam söylenememektedir. Yukarıda da değinildiği gibi dil sayıları ile ilgili rakamlar 3000 ile 10000 arasında değişmektedir. Dil çeşitliliği bir anlamda dillerin sayısı ile ilgilidir.

Ancak bugün bile yeryüzünde konuşulan dillerin sayısını tahminî olarak verebilmekteyiz. Bunun belirlenemesindeki en temel etken dil ile diyalektler arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bu noktada hangisinin bir üst dil, hangisinin diyalekt olarak belirleneceği konusu tartışmalıdır. Ayrıca zaman zaman politik etkenler de belirtilen bu yapının belirlenmesini güçleştirir. Örneğin İsveççe, Danca ve Norveççe birbirine çok yakın diyalektlerdir. Ancak bu üç dilin de kendisine özgü bir yazımı, bir edebî dil geleneği ve resmî dil olma durumu söz konusudur. Bu dillerin ayrı bir dil sayılmaları durumu tamamen politik ve tarihseldir. Aynı dillerin farklı bir coğrafyada, baskın bir standart üst dilin yazı dili olarak kabul edildiği bir ülkede konuşulduğu varsayımında bulunulduğunda, bu dilleri birer diyalekt olarak kabul edecektik.

Dil sayılarının belirlenememesindeki temel nedenlerden bir kısmı da dillerin farklı tanımlarının olması ve henüz keşfedilmemiş birçok dilin bulunmasıdır (Dalby, 2003, ss. 23-26). Edwards (1994, s. 19) sayılardaki değişkenliğin ana nedenlerinin, temel bilgi eksikliği, ölü veya yaşıyor olma durumu, isimlendirme sorunu ve dil-diyalekt ilişkisi şeklinde açıklamaktadır.

Dil çeşitliliği ile ilgili araştırmalarda genetik dil çeşitliliği, yapısal dil çeşitliliği gibi alt terimler kullanılmaktadır. Genetik çeşitlilik dillerin hangi kökenden geldiği ile ilgili tartışmalar çerçevesinde, dünya dilleri arasındaki dil akrabalıklarını tartışır. Yapısal dil çeşitliliği ise dillerin yapısal özelliklerinden hareketle, benzerlik ve farklılıklarını tespit etmeye çalışır.

Dil çeşitliliğinin yanı sıra dil ekolojisi (*language ecology*) dilbilimsel araştırmalarda kullanılan bir terimdir. Dil ekolojisi, diller ve bu dilleri konuşan insanların arasındaki ilişkiyi inceler. Dil ekolojisi çalışmaları konuşurlar ve onların dilleriyle etkileşimini çağdaş ve tarihsel bağlamda ele alır (Grenoble, 2011, s. 30). Bu noktada bulunan fiziksel ve doğal çevre ile dile yönelik uygulanan politikalar, dil topluluğunun içerisinde bulunduğu ekonomik koşullar önem arz etmektedir.

Ayrıca dil çeşitliliği yeni yeni gelişmekte olan çevre dilbilimi bağlamında da incelenebilmektedir. Çevre dilbilimi (eco-linguistics) çok dilliliğe, dillerin korunması ve geliştirilmesine vurgu yaparak diller arası etkileşimi araştıran bir alandır. Bu alan dil-toplum-kültür-çevre ilişkisine ve sorunlarına resmî kalıpların dışına çıkarak bakmakta

ve biyolojideki çeşitliliğe benzer bir çeşitliliğin kültür ve dilde de olması gerektiğini savunmaktadır (Boz, 2013, s. 60).

2.1.7. Azınlık Dili ve Çoğunluk Dili

Bir ülkede çoğunluk diline oranla daha az sayıda insan tarafından konuşulan ve toplumda baskın olmayan dildir (İmer vd., 2013, s. 38). Farklı dil toplulukları içindeki göçmenlerin ya da ulusal azınlıkların dilleri genellikle *azınlık dili (minority language)* olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar İmer vd. (2013) azınlık dili tanımında baskın olmayan dil ifadesini kullanmışlarsa da azınlık dilinin açıklanmasında baskın olup olmama durumu dikkate alınmamalıdır. Çoğunluk dili olarak kullanılan dil azınlık diline herhangi bir baskı uygulamayabilir.

Crystal (2008, s. 307) bir ülkede nüfusun geri kalanından sayı bakımından daha az olan bir grubun kullandığı dile *dilsel azınlık (linguistic minority)* ya da *azınlık dili* terimlerini kullanmaktadır. Bu dili konuşanlar ülkenin vatandaşı olabilirler ancak bu kişiler etnik, dinî ve kültürel yönden diğerlerinden farklılık gösterirler. Birçok ülkenin sınırları içerisinde çok sayıda azınlık dili konuşulmaktadır (Crystal, 2008, s. 307).

Azınlık dili, konuşur sayısı ile ilgili olmakla birlikte her zaman yok olma tehlikesine işaret etmez. Söz gelimi, Türkçe birçok Avrupa ülkesinde çalışan Türkler tarafından kullanılmaktadır ve bu ülkelerde azınlık dili oluştursa da yok olmaya yüz tutmuş diller arasında değildir (Bayraktar, 2013, s. 131).

Azınlık dilleri, bir ülkenin herhangi bir bölgesinde konuşuldukları için *bölgesel dil (regional language)* ya da *yerli dil (vernacular)* olarak da adlandırılabilir. Yerli diller, ölçünlenmemiş ama yaygın olarak kullanılan dillerdir. Bölgesel diller, belirli bir coğrafi bölgede konuşulan dillerdir.

Birleşmiş Milletler tarafından 16 Aralık 1966'da hazırlanan *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi* azınlık dillerine en kapsamlı vurgu yapan metinlerden ilkidir. Bu sözleşmenin 27. Maddesine göre içinde “etnik, dilsel ve dinsel azınlık bulunan devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya *kendi dillerini kullanma* hakları engellenemez.” (TBMM İnsan Hakları

İnceleme Komisyonu, 2015, s. 63). Bu sözleşme ile azınlık dillerinin kullanımı en üst devletler topluluğu olan Birleşmiş Milletlerce güvence altına alınmıştır.

Çoğunluk dili (majority language) farklı azınlıkların da bulunduğu bir ülke ya da bölgede daha çok sayıda insan tarafından kullanılan dildir. İtalya'da İtalyanca, Türkiye'de Türkçe, Amerika'da İngilizce çoğunluk diline örnek olarak gösterilebilir.

2.1.8. Ana Dili, Miras Dil

Ana dili (mother tongue, native language) insanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dildir (Vardar, 2007, s. 17). İmer vd. (2013, s. 25) iki dilin, aile içinde ya da yakın çevrede konuşulduğu durumlar için her ikisinin de birden ana dili olabileceğini ifade etmektedirler. Birden fazla anadilinin konuşulduğu ülkelerde bu dillerden biri ya da birkaçı resmî dil olarak konumlandırılabilir. Bu bağlamda ana dil (*main language*) bir ülke ya da devlette başlıca kullanılan dil olarak *ana dilinden* ayrılır. Ana dil çok dilli toplumlarda *geçer dil (lingua franca)* olarak bildirişimi sağlar. Aksan (2004, s. 169) da ana dili ile ana dil terimlerinin sıkça birbiriyle karıştırıldığını savunmaktadır.

Anne dili, birinci dil, ilk dil gibi terimlerle karşılanan ana dili açıklamaları her zaman için açık değildir. Grenoble-Whaley (2006, s. 14) birey veya topluluk tarafından ilk öğrenilen dilin ana dili olduğunu savunmaktadır. B dili diğerleri için ilk dil olmasına rağmen tehlike durumlarında bireyler çoğunluğa ilk dil olarak A dilini öğrenirler. Dolayısıyla ana dili A dili olarak karşımıza çıkmaktadır. Dalby ana dilini (2003, s. xi) bireyin annesinden konuşmayı öğrendiği ilk dil (*first language*) olarak tanımlamaktadır. İkinci dil (*second language*) ise bireyin eğitim, kamusal alan vb. özel amaçlarla kullandığı dil iken yabancı dil (*foreign language*) ise bir ülkede herhangi bir özel statüsü bulunmamakla birlikte çeşitli amaçlarla öğrenilen dil olarak tanımlanmaktadır (Crystal, 2008, s. 266).

Miras dil (heritage language) artık yaşamayan atalara ait olan dildir (Grenoble-Whaley, 2006, s. 14). Avrupa'da çalışan Türklerin 3. nesil çocukları için Türkçe artık ana dili olmaktan çıkmıştır. Birkaç nesil sonra da günlük hayatta, eğitimde ya da işte kullanılmadığından miras dil durumuna düşebilir (Bayraktar, 2013, s. 132).

2.1.9. Bildirişim Derecesine Göre Diller

Bir dilde gerçekleştirilen bildirişimin yapısı ve hacmi bir dilin toplumdilbilimsel parametrelerini belirlemektedir (Killi Yılmaz, 2010, s. 8). Meçkovskaya bildirişim derecelerine göre dilleri beş kategoride incelemektedir (2001, s. 121-3). Bu kategorilere göre dillerin en yüksek bildirişim derecesine uluslararası ve devletlerarası iletişim dilleri olan *dünya dilleri* sahiptir. Birleşmiş Milletler tarafından da resmî ve çalışma dilleri olarak kabul edilen bu diller Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolcadır. Bu dillerin yanı sıra Birleşmiş Milletler nezdinde Bengalce, Hintçe, Portekizce ve Türkçe gibi diller dünya dilleri arasında yer almak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Dünya dilleri tarihsel olarak farklılık göstermekteyse de günümüzde bu dillerin arasında yer almayı sağlayan tek kuruluş Birleşmiş Milletlerdir.

Meçkovskaya'nın ikinci kategorisinde *uluslararası diller* yer almaktadır. Uluslararası diller, gerek uluslararası gerekse de etniklerarası iletişimde hukuksal bakımdan resmî ya da devlet dili biçiminde yaygın olarak kullanılırlar. Portekizce, Malayca, Vietnamca, Zaire ve Mozambik'te resmî dil olarak kullanılan Svahili dili gibi diller bu dillere örnek olarak gösterilebilir.

Meçkovskaya'nın üçüncü kategorisinde *devlet dilleri* almaktadır. Devlet dilleri hukukî statü bakımından devlet dili ya da resmî dil konumundadır. Ya da bir ülkede ana dil işlevini yerine getiren dildir. Devlet dilleri etniklerarası iletişimde çok dilli toplumlarda bildirişimi sağlarlar. Örneğin Gürcüce Gürcistan'da birçok etnik grup arasında bildirişimi sağlamaktadır. Tek dilli toplumlar açısından da devlet dillerine örnek olarak Japonca, Lehçe, Macarca gösterilebilir.

Bir diğer kategori *bölgesel dillerdir*. Bölgesel diller etniklerarası bildirişimde kullanılmakla birlikte resmî ya da devlet dili olarak hukukî konumu bulunmayan dillerdir. Bu diller yazı dili olarak da kullanılırlar. Örneğin Tibete Tibet Otonom Bölgesinde 4 milyon civarında kişinin kullandığı bir bölgesel dildir.

Son kategoriye oluşturan *yerel diller* yazısız dillerdir. Etnik içi resmî olmayan bildirişimde sözlü olarak kullanılan dillerdir. Çeşitli medya organlarında zaman zaman yer alabilirler. İlkğrenimde yardımcı dil olarak kullanılabilirler. Yerel dil (*local language*) kimi çalışmalarda bir topluluğun içinde bulunduğu topluma ait olan ve daha

yaygın olan dil ya da bölgesel ağızlar olarak (Vardar, 2002, s. 14) tanımlansa da bu çalışmada yazısı olmayan, sözlü ve etnik içi iletişimde kullanılan dilleri karşılamak için kullanılacaktır. Örneğin Halaçça, Teleütçe gibi diller bu diller arasında yer alırlar.

2.1.10. Katil Dil

Katil dil (killer language) terimi ilk kez Anne Pakir (1991) tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre Mandarin, İspanyolca, Fransızca ve Endonezya dili katil dillerden bazılarıdır. Anne Pakir'in tanımlaması tarihsel etkenlerle birlikte günümüzdeki durumu açıklamaktadır (Mühlhäusler, 1996, s. 20). Sosyal, siyasi, nüfus gibi özellikler yönünden baskın olan bir topluluğun, baskın olmayan topluluk üzerindeki etkisi sonucunda azınlık konumunda bulunan ya da çoğunluk olsa da siyasal güce sahip olmayan topluluklar dillerini kullanmayı bırakırlar. Katil diller bölgelere göre farklılık da gösterebilir. Örneğin İngilizcenin yayılmasının farklılık arz etmesi, kimi bölgede yerel dillere tesirinin az olması, kimi bölgelerde ise bu tesirin artması durumu söz konusudur. Papua Yeni Gine'de İngilizcenin baskısı gün geçtikçe artmaktayken, Almanya'daki baskısı sınırlıdır.

2.1.11. Baskın ve Baskın Olmayan Dil

Baskın dil (dominant language) iki/çok dilli bireylerin dillerin birini diğerine göre daha çok bilmesi/kullanması ya da bir toplumda daha çok insan tarafından konuşulduğu için çoğunluk dili konumunda olan dildir (İmer vd., 2011, s. 45). Bu tanımda çoğunluk diline atıf sorunludur. Çoğunluk dili bulunulan toplumda yaygın olarak kullanılan bir dil olsa da birey kendi ilk dilini daha etkin bir şekilde kullanabilir. Bulunulan ülke ya da bölgedeki yaygın dil bireyin dil kullanımına sınırlı etki yapabilir. Örneğin yalnızca bir işte çoğunluk dilini kullanan kişi iş dışı hayatında herhangi bir baskı hissetmeyebilir. Bu bağlamda baskın dil, bireyin çoğunluk dili yerine bireyin anlamada, konuşmada, okumada ya da yazmada daha rahat kullandığı dildir. Baskın dil her zaman ana dili ya da ilk dil olmak zorunda değildir. Birey daha sonradan edindiği dili daha çok bilebilir ya da kullanabilir.

Baskın dil, *baskın olmayan (non-dominat)* dillere ekonomik, sosyal, gündelik vb. alanlarda sınırlı kullanım alanında diğer dili etkisi altında bırakan dil olarak da tanımlanabilir. Baskın dil ve baskın olmayan dil arasında mutlaka bir dil ilişkisinin varlığı söz konusudur. Bu dil ilişkisi sonucunda baskın olmayan dil zamanla tehlike sürecine girer ve dil ölümünün aşamaları başlar.

2.1.12. Kod Kopyalama ve Kod Değişirme

Dünya üzerinde birçok dil farklı ilişkiler kurmuştur. Farklı dillerin temasında sosyal açıdan daha baskın olan dil görece daha zayıf olan dili etkiler. Bu etki kimi durumlarda dil ölümünü tetikleyebilir. Dil etkileşiminin bu boyutu farklı çalışmalarla ele alınmıştır (Thomason-Kaufmann, 1988; Johanson 1992; Appel-Muysken, 2006; Matras, 2009). İlişki kaynaklı dil incelemelerinin yanı sıra iki dillilik gibi alanlarda dillerin etkileşimleri incelenebilmektedir. Bir dilin tehlike süreçleri kod kopyalamadan, ilişki kaynaklı etkileşime, kod değiştirmeden iki dillilik etkilerinin araştırıldığı çalışmalara konu olabilir.

Teleütçe konuşan bireyler arasında başat iki dillilik söz konusu olduğu için konuşurlar Rusça ve Teleütçeyi dönüşümlü olarak kullanma yaygındır. Bu durum farklı araştırmacılar tarafından farklı tanımlamaları yapılan (bk. Killi Yılmaz 2014, s. 209) kod değiştirme kavramının içine girer. Bu dilbilimsel olgu ile yapılan tanımlamaların ortak yönü, bu durumun iki dillilik sonucu ortaya çıktığı ve her iki dili bilen grupları kapsamasıdır. Bununla birlikte bu olgu iki ayrı diyalekt arasında da ortaya çıkabilir (Killi Yılmaz 2014, s. 209).

Bu dilbilimsel olgu ile ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Genel anlamda *kod değiştirme (Code Switching)* ile ilgili olarak yapısal anlamda iki türden söz edilir. Kod değiştirmenin birinci türü, tümceler arasında geçişi kapsar. Tümceler arası kod değiştirme (*intersentential code switching*) olarak adlandırılan bu tür, konuşurun temel dilde bir tümce kurduktan sonra bütünüyle farklı konuşmada daha az yeri olan dilde (*embedded language*) cümle kurmasını ele alır. Dil değiştirmenin diğer türü ise tek bir tümce ya da tümce parçası içinde gerçekleşen tümce içi kod değiştirmedir (*intrasentential code switching*) (Killi Yılmaz 2014, s. 209).

Dil ilişkilerinde tümce içindeki kod değiştirmeler farklı araştırmacılar tarafından farklı kavramlarla karşılanmıştır. Bir tümcenin kapsamı içerisinde kodun temel dilden başka bir dile geçmesi için kod karıştırımı (*code mixing*) terimi de kullanılır. Bu durumda kod değiştirme daha genel bir kavramı karşılamak, kod karıştırma genellikle tümce içi değiştirmeleri karşılamak üzere kullanılmıştır (Killi Yılmaz 2014, s. 210).

Muysken (2000, s. 1) bu terimi “her iki dile ait sözcüksel öğeler ve dilbilgisi özelliklerinin bir tümce içinde bulunduğu bütün durumlar” olarak tanımlamaktadır. Muysken, ödüleme için kendinden önceki önerileri de toparlayarak şöyle bir sözlüksel sıralama önerir (2000, s. 74): isimler > sıfatlar > eylemler > ilgeçler > sıralama bağlaçları > zarflar > belirleyiciler > bağımsız zamirler > parçacık adılar > yantümce bağlaçları. Burada isimler sıralama bağlalarına göre daha kolay ödülenirler. Tüm bu öğeler tümce içinde yer alarak kod karıştırımına yol açarlar.

Thomason and Kaufman (1988, ss. 74-76) bu tür yapıların ödüleme ile karşılandığı ilişki kaynaklı incelemelerinde bu yapıları şöyle kategorilendirir:

1. kategori: Yalnızca sözlüksel ödüleme
2. kategori: Az yapısal ödüleme
3. kategori: Orta derecede ağır yapısal doğru olan ödüleme
4. kategori: Orta derecede yapısal ödüleme
5. kategori: Ağır yapısal ödüleme

Thomason and Kaufman (1988)’ın bu sıralamasına göre ilk kategoride yalnızca sözcükler transfer edilir. Bu her dil arasındaki ilişki sonucunda olabilir. Sonraki aşamada bağlaçlar, zarf parçacıkları gibi dilin yapısını da etkileyen sözcükler ödülenir. Örneğin Arapçadan Türkçeye ödülenmiş *ve* bağlacı bu kategoridedir. Ödülemelerde seslik değişimler söz konusu olabilir. Sözcüklere alıcı dilde yeni anlamlar kazandırılabilir. Bu kategoriye ilgeçler ve bazı yapımlar eklerinin ödülendiği aşama izler. Bu kategori daha yoğun kültürel baskınlığın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bir dilin tipolojide küçük değişimlere neden olan ana yapısal özelliklerin transfer edilmesini dilde tipolojik bozulmaya yol açan büyük yapısal özellikler izler.

Tüm bu bağlamda neyin ödüleme neyin kod değiştirmesi olduğu konusu tartışmalıdır (Ödüleme ve kod değiştirme ayrımı için bk. Killi Yılmaz, 2014, s. 210).

Ödüleme, alıntı gibi kavramların kafa karıştırıcı olduğuna işaret eden Johanson kopyalama terimini ortaya atmaktadır. Johanson’un *kod kopyalama* modeline göre, herhangi iki dilin temasında, öğeler sosyal olarak daha baskın olan bir dilden (B), sosyal

olarak baskın olmayan dile (A) kopyalanır. Kopyalanan unsurlar alıcı dil olan zayıf dilin sistemine uymak için belli süreçlerden geçerler. Bu süreçte, gereksiz ses, biçimbilgisi, sözdizimsel özellikleri bırakılır, alıcı dil için gerekli olan eklemeler yapılır. Bu modele göre kopyalar *genel*, *seçilmiş* ve *karışık* olmak üzere üçe ayrılır: Genel kopyada, B diline ait bir unsur, bütün yapısal özellikleriyle (ses, bitişme, anlam ve sıklık) birlikte A dilindeki çerçeveye kopyalanır. Bu yapılar bağımlı ve bağımsız biçimbirimler olabilir (Johanson 2007, ss. 28-37). Tel. *serede* < Rus. *sreda* ‘Çarşamba’, Tel. *vremje* < Rus. *vremya* ‘zaman’. Seçilmiş kopyalarda Bu tür kopyalarda B diline ait yapıların belirli özellikleri örnek alınır ve A birimlerine kopyalanır. Bu tür kopyalarda B yapılarının bütün özellikleri kopyalanmaz. Materyal, birleşme, anlam ve sıklık özelliklerinden biri veya birkaçının kopyalanmasıyla oluşur. Dil ilişkilerinde genel ve seçilmiş kopyaların yanı sıra karışık kopyalar da görülebilir. İçlerinde seçilmiş kopyaların olduğu genel kopyalara *karışık kopya* denir.

Johanson tarafından geliştirilen bu modelde çeşitli Türk dilleri üzerine bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak kod kopyalama modelinin konuşur türleri arasında herhangi bir ayrıma gitmemesi, yazı dili olmayan tehlikedeki diller üzerinde ayrıntılı değerlendirme yapma olanağı sunmaz. Neyin kopya neyin konuşurdan kaynaklı bir kod değiştirme olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Johanson, kod değiştirme ya da karıştırma kavramlarını kabul etmez. Ancak özellikle yarı konuşurların dil aşınması süreci ile başlayan dil ölümü bu anlamda bir ayırım yapmayı zorunlu kılmaktadır. Aynı konuşur tipinde dahi görülen baskın dildeki genel kopyalar alıcı dilin yapısına bazen uyarken bazen uymayabilmektedir. Örneğin Rusçadan kopyalanan *vremje* < Rus. *vremja* ‘zaman’ sözcüğü ile aynı konuşur tarafından hem *vremje* hem de *vremja* biçiminde kullanabilmektedir. Bu anlamda ilki genel bir kopya olarak değerlendirilirken verici dildeki aslî biçimin kullanımını nasıl değerlendirmeliyiz? Bu da bir kopya mıdır? Ya da bu kopyanın alıcı dildeki yapıya uyan biçimden farkı nedir? Bu tür bir süreç konunun iki dillilik bağlamında da ele alınmasını zorunlu kılar.

2.1.13. İki dillilik, Çok dillilik, Yarı dillilik

İki dillilik (bilingualism) en genel anlamıyla bir bireyin iki dili bilmesi ve konuşabilmesi ile açıklanır. Bloomfield (1935) ana dili gibi iki dili de kontrol edebilmek olarak

tanımlamaktadır (Hamers ve Blanc 2004, s. 6). Macnamara (1967) iki dilli bireyin anlama, konuşma, okuma ve yazma yetileri bakımından iki dilde de asgari dil yetisine sahip olması durumunu tanımda kullanmaktadır. Tanımların daha çok iki dildeki yeterlilik düzeylerine göre yapılmasına karşı çıkan Hamers ve Blanc (2004, s. 7) iki dilliliğin sosyal ve psikolojik boyutundan uzak tutularak değerlendirildiği için eksik olduğunu savunur. Araştırmacılara göre iki dillilikte sosyal ve psikolojik etkileşim yapısı göz ardı edilmemelidir.

Skutnabb-Kansas (1984, s. 90) iki dilli konuşuru “tek dilli ya da iki dilli topluluklarda iki ya da daha çok dil işlevlerini yerine getirebilen, bireysel iletişim ve davranışsal yeterliliğini tek başına ve aynı seviyede doğal konuşur olarak sosyo-kültürel taleplerini gerçekleştiren, dil grupları ve kültürleriyle kendisini tanımlayabilen kişi” olarak tanımlamaktadır. Skutnabb-Kansas bu tanıma bağlamında iki dilli bireyleri köken, yeterlilik, işlev, iç tanımlama ve dış tanımlama kriterlerine göre sınıflandırmıştır (1984, s. 91).

Yeryüzündeki dil sayıları, bu dillerin buldukları bölgeler dikkate alındığında dünya nüfusunun 2/3’ye yakını iki dillidir. Bu da durumun ne denli yaygınlık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

İki dillilikle ilgili kullanılan terimler arasında bireyin dillere hâkim olma düzeyi, dilleri bilişsel olarak düzenleme biçimi, bireyin dili yaşamda hangi dönemde öğrendiği, ikinci dilin bireyin yaşadığı sosyal çevrede bulunup bulunmaması, bireye bilişsel bir avantaj sağlayıp sağlamaması, bireyinsöz konusu dil kültürünü benimseme biçimine göre pek çok alt türleri olan *bireysel iki dillilik (individual bilingualism)* bulunmaktadır (Killi Yılmaz, 2010, s. 28). Örneğin Hindistan ve Papua Yeni Gine gibi ülkelerde bireysel iki dillilik yaygındır.

Bireyin iki dildeki yetisinin hemen hemen eşit olması durumunda *dengeli iki dillilik (balanced bilinguality)*, dillerden birinde daha üstün dil yetisine sahip olduğu durumda da *baskın iki dillilik (dominant bilinguality)*ten söz edilmektedir (Killi Yılmaz, 2010, s. 28).

Toplumsal iki dillilik (societal bilingualism) bir dil topluluğunda dillerin toplumsal konumlarına ve bildirişimin diğer kurallarına bağlı olarak çeşitli bildirişim alanlarında

kullanılan iki dilin olması yani dil topluluğunu oluşturan bireylerin iki dilli olması durumunda karşımıza çıkmaktadır (Killi Yılmaz, 2010, s. 29).

Çok dillilik (multilingualism, plurilingualism) bireyin dil topluluğunda iki ya da daha fazla dili kullanabilmesidir (Crystal, 2008, s. 318). İki dillilik terimi çoğu zaman ikiden çok dili kullanma durumunu belirtmek için de kullanılmaktadır, ancak ikiden fazla dilin kullanıldığı dil toplulukları için çok dillilik söz konusudur (Crystal, 2008, s. 318).

Yarı dillilik (semilingualism) bireyin iki veya daha fazla dilin bulunduğu dil topluluğunda, dillerin herhangi birinde dil yetisinin birincil dil düzeyinde olmaması durumudur (Crystal, 2008, s. 430). Yarı dillilikte, bireyde birincil konuşuru olduğu dilde yeterli dil yetisine sahip olmaması durumu söz konusu olabilmektedir. İmer vd. (2013, s. 272) yarı dillilik durumu için göçmenlerle, kendi ülkesi dışında çalışan işçilerin çocuklarını örnek olarak vermektedirler.

2.1.14. Dil Topluluğu

Dil topluluğu (*language community*) aynı dilsel dizgeyi paylaşan bireylerin oluşturduğu topluluktur. Ayrıca ortak dilsel tutumlara (*language attitude*) sahip bireylerin oluşturduğu topluluk için de dil topluluğu terimi kullanılmaktadır (İmer vd., 2013, s. 98; Vardar, 2002, s. 77). Aynı dilsel norm yapılarını ve dilsel davranışları paylaşan konuşur grupları *konuşur topluluğu (speech community)* olarak tanımlanmaktadır (Labov, 1972, s. 120). Konuşur topluluğu ve dil topluluğu dilsel etkileşimde bulunan insan gruplarını açıklamaktadır. Konuşur topluluğu yaş gibi sosyal faktörler ile sesletimdeki karakteristik faktörler bakımından ‘düzenli farklılık’ içermelidir (Dodsworth, 2014, s. 263). Crystal (2003, s. 446) konuşur topluluğu ile aynı dil ya da dil varyasyonunu paylaşan belirli bir bölge ya da sosyal topluluğa ait insan grubunu ifade etmektedir. Aynı dili konuşan bir ulusu veya pek çok ulus ya da etnik grubu kapsayacak şekilde uluslarüstü bir grubu da ifade edebilir (Asya’da Rusça kullanan konuşur topluluğu gibi).

2.1.15. Konuşur Tipleri

Tehlikedeki dil araştırmalarında bir dilin belgelenmesi en önemli aşamalardan biridir. Bir dilin belgenebilmesi için o dilin herhangi türde bir konuşurunun bulunması gerekmektedir. Konuşurlar birçok bakımdan farklılık göstermektedir. Bir dilin belgelenmesinde hangi tür konuşurun ne tür görevler üstleneceği o konuşurun türüne bağlıdır. Her dil topluluğunda bir dili iyi ya da daha az iyi kullanabilen konuşurlar bulunmaktadır. Ağız araştırmalarında sıkça başvurulanan kaynak kişinin çeşitli özellikler bakımından nitelikleri her zaman tehlikedeki dil konuşurlarının seçiminde geçerli olmayabilir. Söz gelimi dişi olmayan bir son konuşurdan dilin belgelenmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmaması o dilin belgelenmesinin eksik kalmasına yol açacaktır. Belki derlenen metin, söz varlığı vb. unsurlar ses bilgisel açıdan incelenmeyebilir ancak biçim bilgisi ve söz dizimi açısından incelenebilir.

Tsunoda (2006, s. 117-8) tehlikedeki dil konuşurlarının, mensup oldukları topluluğun konuşur türleri gibi sınıflandırılması gerektiğini savunur. Ona göre bu durum tehlikedeki dil konuşurlarını belirlemede önemli rol oynayacaktır. Bu bağlamda toplum üyeleri dil kullanımı ile ilgili sorulan sorular neticesinde şöyle gruplandırılmalıdır:

- a) Bilmeyenler: Dili bilmeyen grup.
 - a1) Edinmeyenler: Hiçbir zaman dili edinmemiş grup.
 - a2) Unutanlar: Dili edinmişler ancak unutmuşlardır.
- b) Bilenler: Dili bilen grup.
 - b1) Pasif kullanıcılar: Onlar dili anlamaktadırlar, ancak konuşamazlar.
 - b2) Gizli konuşur: Dili konuşabilen ancak konuşmayan grup.
 - b3) Konuşurlar: Dili bilen ve konuşan grup.

Tsunoda (2006, s. 119) topluluk üyelerinin bu şekilde sınıflandırılmasının teorik çerçevede tehlikedeki dil araştırmalarına önemli katkı sağlayacağını savunmaktadır.

Bu bölümde tehlikedeki dil araştırmalarında kullanılan konuşur tiplerinden söz edilecektir. Erken dönem konuşur tipolojileri ile ilgili (Dorian, 1977; Campbell ve Muntzel, 1989, Tsunoda, 2006) çeşitli öneriler sunmaktadır. Buna göre konuşurlar akıcı, yarı konuşur, bağlı konuşur, hatırlayıcı, hayalî konuşur ile yeni ve son konuşur olarak sınıflandırılmaktadır (Grinevald ve Bert, 2011, s. 49).

2.1.15.1. Akıcı Konuşur

Dilbilimciler tarafından dilleri üzerinde araştırma yapmak için en çok rağbet edilen konuşur türü bu kategoriyi oluşturur. Akıcı konuşurlar (*fluent speakers*), genellikle düşük yeterlikleriyle diğerleriyle ilişki hâlinde olan diğer konuşur türleri ile karşılaştırıldığında geleneksel konuşur olarak da adlandırılırlar. Çünkü diğer konuşurlar, baskın dilin tesiri altındadırlar ve bu tesir konuşulan dile yansır. Ancak bu durum, sözlü dilin eski kayıtları ile karşılaştırıldığında, onların ille de en geleneksel türü olduğu anlamına gelmez. Genellikle kişinin arkadaşlarıyla kendi dillerinde olan konuşmaları akıcı konuşurların bir özelliğidir. Artık kimse kalmayınca dek dil kaybının ilerlemesinin aşamaları noktasında aslında çok az sayıda akıcı konuşur kalmış olabilir. (Grinevald ve Bert, 2011, s. 49).

Dorian (1981, s. 116), yaşlı akıcı konuşurlara karşı genç akıcı konuşurlar arasındaki farkı iki alt kategoride toplamıştır. Buna göre yaşlı akıcı konuşurlar diğer konuşurlara göre dillerinde daha tutucudurlar. Genç akıcı konuşurlar ise konuşmada ve anlatımda bu tutuculuğu sürdürmez ve çeşitli biçimler eklerler.

Dil aşınması (*language obsolescence*) sürecinin sonucu olarak, yaşlı akıcı konuşurlara kıyasla biraz değiştirilmiş biçimde dili konuşan genç akıcı konuşurlar, tehlikedeki diller bağlamında akıcı konuşur olarak adlandırılmıştır. Her zaman olmamakla birlikte, genç akıcı konuşur tarafından kullanılan dillerin bu yeni biçimleri alışlagelmişin dışında olarak yaşlı akıcı konuşurlar yoluyla tamamen reddedilmemiştir. Buna rağmen, farklı milletler ve bireyler bu noktada ideolojik ayrışma gösterir. Bir kısmı farklılığı ve değişimi daha çok kabul eden bir ideolojiye sahipken, diğer bireyler ve gruplar dilbilimsel özleştirmeciliğe dâir bir ideoloji gösterir. Bu durum, Dorian tarafından İskoçya'daki Galcenin gerçek yaş farklılıklarını dikkate alarak teklif ettiği genç ve yaşlı tanımlaması konuşurların iki nesli arasında tanıtılmıştır. Yaş ve yeterlik seviyesi arasındaki bağlantıya rağmen ilerlemiş dil kaybı durumu tanımlanan dilden dolayı kontrol altına alınabilir. Belli bir noktaya gelindiğinde ise sözde genç akıcı konuşur yaşlanacak ve daha sonra geride kalmış olan en akıcı konuşuru temsil edecektir (Grinevald ve Bert, 2011, s. 50).

2.1.15.2. Yarı konuşur

Dorian (1977, s. 24) tarafından ileri sürülen yarı-konuşur (*semi-speakers*) kategorisi, Grinevald ve Bert'e göre tehlikedeki dillerin durumu konusunda en sembolik olanıdır. Bütün milletlerin mensuplarının dillerindeki kendine has, yenilikçi ve üretken becerilerinin çeşitli seviyeleri içeren büyük bir kategoridir. Konuşurların göreceli ve üst akıcı, özellikle günlük hayattaki sıradan konuşmalarını içerebilir. Bu kategori ayrıca konuşurların kısıtlanmış dil bilgisiyle tehlikedeki dil ile sosyal açıdan bütünleşmiş, çoğu durumda yetkin bir iletişime girebilen ve muhtemelen sosyo-kültürel yollarla uygulanmış en küçük dil birimlerinin kullanımını da içerir (Grinevald ve Bert, 2011, s. 50). Yarı konuşurların bir önceki konuşurların aksine, diğer konuşurlarla tehlikedeki dilde düzenli konuşma olanakları olmamıştır ve olmayacaktır. Ve tehlikedeki dilden ziyade egemen olan dilde birçok toplumdilbilimsel canlılıkları kullandıkları görülür. Akıcı konuşurların konuşmalarının daha çok değiştirilmiş biçimlerini içermesi, yarı konuşurların ayırt edici özelliğidir ve bazı değiştirilmiş formlar akıcı konuşurlar tarafından yapılan hatalar olarak algılanır. Dikkate değer diğer bir nokta ise genellikle dili yeniden canlandırmak için birçok aktivist yarı konuşur grubunun ortaya çıkmış olmasıdır (Yarı konuşurların alt dalları için bk. Dorian, 1981, s. 107-9).

2.1.15.3. Bağlı Konuşur

Grinevald ve Bert (2011, s. 50-1) bağlı konuşurun (*terminal speaker*) olumsuz çağrışımlarının onu tartışmalı bir hâle getirirse de literatürde kullanılan bir terim olduğunu ifade ederler. Yarı konuşurlardan niteliksel olarak ayırt edilmemesine rağmen bazıları *sınırlı* (*partial*) teriminin tercih edilebilir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bağlı konuşurlar dilin bazı pasif bilgileri ve kısıtlanmış üretken becerileriyle birlikte donmuş kalıp ifadelerini bazen daha basit bir hâle dönüştürürler. Bu kısıtlanmış bilgi hem tehlikedeki dillerin kısmî edinimi (düzensiz bir biçimde büyükanne ve büyükbabanın konuşmalarını işitme) hem de çocukluk çağında çok akıcı bir konuşur olmuş olan birisinin yıpranma seviyesinin gelişmişlik düzeyidir. Buradaki ilk üç tür, yetkinlik düzeyine dayanarak öncelikli tespit için iki açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Birisi, dilin canlılık seviyesi her tip konuşmacının oranına göre değişecektir. Örneğin,

dilbilimci bu durumla karşılaştığı anda, yaşlı akıcı konuşur ile genç akıcı veya düzenli yarı konuşurdan birisini bulamaz ve bu yüzden dil tehlikede olabilir. İkincisi ise ulaşılabilen konuşur türlerine göre standartlaştırma ve yeniden canlandırma tartışmalarının sık sık konuşmanın farklı biçimleri arasındaki seçimin öğretilmesini içermektedir: Belki de bu kişiler yaşlı akıcı veya genç akıcı konuşurlardır ancak bunlar dengeli bir biçimde yarı konuşurlar tarafından kullanılır. Yukarıda belirtilen türlerin yetkinlik düzeyiyle bir örtüşme olmasına rağmen, gelecek kategorilerin tanımlanması toplumdilbilimsel mahiyetteki değişkelere dayanır (Grinevald ve Bert, 2011, ss. 50-1). Her ne kadar literatürde zaman zaman kullanılsa da bağıl konuşurları yarı konuşurlardan ayıracak niteliksel özellikler dışında bir şey bulunmamaktadır.

2.1.15.4. Hatırlayıcı

Hatırlayıcı (*rememberers*) konuşurları tanımlamak için, edinim ve kayıp değişkelerinin tanıtılması gerekmektedir. Tehlikedeki dillerin sınırlı bilgisiyle konuşurlar dildeki aşınma nedeniyle yarı konuşur ve bağıl konuşur kategorileri ile ilişkilendirilebilir. Onların dil yıpranması, bazen dil bilgilerini saklamaya zorlayan travmatik olaylar (örneğin Amerikanın bazı bölgelerinde hala anlatılagelen etnik katliamlar) dolayısıyladır. Hatırlayıcı terimi, dilin kısmî aktif kullanımını, konuşurların geri kazanımı veya yeniden edinimi olasılığını çağırıştırır. Onlar başlangıçta engellenebilir ya da katılmak istemeyebilirler ancak daha ileri bir noktada belgeleme ya da yeniden canlandırma projesine katılabilirler. Dili yeniden canlandırma çabalarına yardımcı olup toplulukları organize etme duygusuna şekil verdiklerinden, bu durum göz ardı edilmemelidir (Grinevald ve Bert, 2011, ss. 50-1).

2.1.15.5. Hayalî Konuşur

Yetkinlik düzeyine sahip olduklarının kanıtına rağmen tehlikedeki dillere dair bilgiyi dikkat çekici bir şekilde inkâr edenler hayalî konuşurlardır (*ghost speakers*). Özellikle yabancıların gözünde dile karşı güçlü bir negatif tutum tezahürü ve dile dair herhangi bir kimliğin şiddetli bir şekilde reddi bir inkârı oluşturur. Bu tür konuşur olmayan kişi, tehlikedeki dillerin belli bir bağlamının ayırt edicisi olarak görünmektedir. Çok

kötülenen bölgesel ya da yerel dil, son derece standartlaşmış ve saygın ulusal dil tarafından Fransa'nın bölgesel dilleri gibi ezilir. Bununla ilgili olarak konuşurlar kendi dil yeterliklerini değerlendiremezler. Grinevald ve Bert (2011, s. 51) onların akıcı konuşur, yarı konuşur ve bağıl konuşur kategorilerinden birisine bağlanmasının zor olduğunu savunmaktadırlar.

2.1.15.6. Yeni Konuşur

Yeni konuşur (*neo-speakers*) henüz literatürde çok az söz edilen bir konuşur türüdür. Ama onlar amacı kısmî olarak bu tür konuşmacı üretmek olan dili, yeniden canlandırma çalışmaları merkez görevi görürler. Yeni konuşurlar, tehlikedeki dilleri yeniden canlandırma programları ve aktivitelerini öğrenirler. Bu yeni konuşurların elde ettikleri yeterlik düzeyleri elbette ki bireylerin yeteneklerine bağlıdır ve yüksek akıcılıktan yarı konuşur kategorisine doğru azalan farklı seviyelere genişler. Bazı istisnai kabiliyetli yeni konuşurlar belki de genç akıcı konuşurların seviyelerine ulaşabilirler. Bu yeni konuşurlar dil topluluğundaki yabancıları da kapsayabilen kategoriye de içererek diğer türlerden ayrılabilirler. Örneğin bir dilbilimci araştırdığı tehlikedeki dili öğrenerek yeni konuşur kategorisine dâhil edilebilir. Ayrıca tehlikedeki dil ve dil topluluğu üzerindeki özel bakış açıları ile dile karşı olan olumlu tutumları ve bu tutumları öğrenmek için onları bilinçli bir çabanın içerisine iter. Onlara öğretilen dil modellerinin türlerine de dikkat etmek önemlidir. Konuşulan dil, dil tehlikesinin ileri bir seviyesinde olabilir hatta az da olsa yapay ve öğretilen biçimlerle dilin sınırlı kullanımı dilin değerini yitirdiğinin belirtilerini gösterir (Grinevald ve Bert 2011, s. 51-2).

2.1.15.7. Son Konuşur

Son konuşur (*last speakers*) tehlikedeki dillerle ilgili en çok bilinen ve çeşitli yayın organları aracılığıyla tanınan konuşur türlerindedir. Bir dilin en son konuşuru olan bu tür için en bilinen örnek, Türkiye'deki Ubıhçanın son konuşuru olan Tefvik Esenç'tir.

Grinevald ve Bert son konuşur türünün bazen tehlikedeki dil tarafından onlara verilen bir ad da olabileceğini söylerler. Bu konuşur türü bazen diğer konuşurların varlığını inkâr edebilirken aynı zamanda toplumda akıcı konuşur kabul edilirler. Bazı

dilbilimciler bu türü zaman zaman akıcı konuşur, yarı konuşur, hatırlayıcı ya da kısmî bağıl konuşur olarak ifade etmişlerdir (Grinevald ve Bert, 2011, s. 52).

2.1.16. Dil Planlaması

Dil düzenlemesi olarak da karşılanan dil planlaması (*language planning*) ulusal ölçekli dil sorunlarına örgütlü bir biçimde çözüm arama amacıyla girişilen, ölçünlü bir dil oluşturmayı amaçlayan, yönetimin onayladığı, uzun süreli, kesintisiz, bilinçli ve kurama dayalı bir çalışmadır (İmer vd., 2013, s. 89). Terim dilbilimsel literatürde ilk kez E. Haugen tarafından kullanılmıştır (Killi Yılmaz, 2010, s. 42).

Dil planlamaları aynı zamanda dil politikaları (*language policy*) ile de ilişkilidir. Çünkü bir dil planlaması her şeyden önce kamusal bir izne tabidir ve devletlerin bu konudaki çalışmaları ile yönlendirilir. Dil planlamaları desteklenen dillere karşı oluşturulan taban örgütlenmesi önlemlerini somut ölçüler ve uygulamalar kapsamında ele alırken, dil politikaları devletten halka, yani yukarıdan aşağıya dillere ilişkin resmî politikalara işaret eder (Sallabank, 2011, s. 278).

Dil planlamasının sistemli toplumdilbilimsel çalışmaları, bu çalışmaların nasıl bir yazı ve konuşma sisteminde yapılacağını belirleyerek devlet ya da diğer resmî kurumlar tarafından dilin nasıl yönetileceği konusunu inceler (Fishman, 1971, s. 365). Fishman gibi dil planlamasında çalışan dilbilimciler bu alanın dil sosyolojisi çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir.

Crystal (2008, s. 268) dil planlamasının, toplumdilbilimcilerin çeşitli dil ve diyalekt farklılıklarının bilinçli olarak çalışılarak dil topluluklarındaki farklı iletişim problemlerinin çözülmesini amaçladıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda, dil topluluklarının seçtikleri ve kullandıkları dille ilgili olarak resmî bir dil politikası geliştirme işi dil mühendisliği (*language engineering*) gibi alanlarla belirlenir.

Dil planlamasının alt alanlarından konum planlaması (*status planning*), seçilecek dil değişkesinin diğer dil değişkeleri ile olan ilişkisini inceler. Bütüncü planlaması (*corpus planning*) ise yazım, dilbilgisi, sözlük düzenlemesi vb. konularda ölçütlerin seçimi ve belirlenmesini inceler.

Dil planlamaları tehlikedeki dilleri yeniden canlandırma programları bakımından da önem arz etmektedir. Hinton (2008, s. 51), dil planlamaları dil topluluklarının kendi dillerine ilişkin uzun dönem durumlarını görmelerini sağladığını savunmaktadır. Dil planlaması azınlık dil haklarında olduğu gibi tehlikedeki diller bakımından da disiplinlerarası bir yapı sergiler. Çünkü tehlikedeki dil haklarının belirlenmesi siyaset biliminden hukuka, sosyolojiden dilbilime birçok disiplinin alanını ilgilendirmektedir.

2.1.17. Dil Hakları

Dil hakları (*language rights*) ya da dilsel haklar (*linguistic rights*) insan ve sivil hakları ile ilişkili olarak bireylerin ya da toplulukların temel haklarından biri olarak özel ya da kamusal alanlarda iletişim için kullanacakları dili seçebilme özgürlüğüyle ilişkilidir. Dilsel haklar en temelde bir insan hakkıdır. Bu hak aynı zamanda baskın olan siyasal ve toplumsal yapının da yükümlülükleri arasındadır. Bu durum birçok uluslararası sözleşme ile güvence altına alınmıştır. Bunların en önemlisi Haziran 1996'da kabul edilen Dil Hakları Evrensel Bildirgesidir. Bu bildirge elektronik olarak yayımlanmıştır (*Universal Declaration of Linguistic Rights, 1996*). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve bu çerçevede birçok uluslararası sözleşme temelinde hazırlanan bu bildirge en temelde insan ve dillerin eşitliği ilkesini önemle vurgulamaktadır. Tüm dilsel topluluklar hem ekonomik, sosyal, dinî, kültürel vb. haklar hem de dil hakları bakımından eşittir. (s. 12-3).

Bildirgenin 3. Maddesi bir dil topluluğunun üyesi olarak tanınma hakkı; kendi dilini özel ve kamusal alanda kullanma hakkı, kendi ismini kullanma hakkı, kendi dil topluluğunun diğer üyeleriyle iletişimde bulunma ve ortaklık kurma hakkı, kendi kültürünün devamlılığını sağlama ve kültürünü geliştirme hakkını devri mümkün olmayan kişisel haklar olarak kabul etmektedir (s. 24). Aynı zamanda bireyler kendi dilleri ile kültürlerinin öğretilmesi hakkına, ... iletişim araçlarında kendi dil ve kültürlerinin yeterince yer alması hakkına, sosyo-ekonomik ve devlet organları ile ilişkilerinde kendi dilleri bakımından ilgi görme hakkına sahiptir.

Bildirgenin 15. Maddesi bütün dil topluluklarının üzerinde yaşadıkları bölge içinde kendi dillerini resmî olarak kullanma hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır... Aynı

maddenin ikinci fırcasında kamusal ve özel belgelerin bireylerin ait oldukları dil topluluklarının dillerinde hazırlanabilmesine yapılan vurgu şöyle devam etmektedir: ... hiçkimse bu dilin varlığını inkâr edemez.

Bildirgede eğitimden bazı özel haklara ve iletişim araçları ile yeni teknolojilerde, kültürel ve sosyo-ekonomik alanlarda herhangi bir topluluğuna ait bireylerin kendi dillerini kullanabilmelerine yönelik düzenlemeler ve haklar salık verir. 52 maddeden oluşan bu bildirge, Tsunoda'ya (2006, s. 145-6) göre birçok ülke tarafından görmezden gelinmektedir. Çünkü azınlık hakları da yine birçok ülke tarafından dikkate alınmamaktadır. Ancak Crystal bu bildirgenin her ne kadar uygulamada zorlukları olsa da potansiyel olarak öneminin büyüklüğüne işaret eder (2007, s. 159).

Bu bildirgenin dışında Avrupa Birliği gibi üst çatı kuruluşların aldıkları kararların yanı sıra çeşitli ülkelerdeki dil yasaları ile ilgili güvenceler tehlikedeki dillere yönelik uygulanan dil politikalarının bir sonucudur. Bu bakımdan elde edilen güvenceler dil hakları bakımından önem taşımaktadır.

2.1.18. Dilsel Emperyalizm / Dilsel Ayrımcılık / Dil Kırımı

Dilsel emperyalizm (*linguistic imperialism*), emperyalizm ve kültürel emperyalizmin sınırları içerisinde baskın bir gücün baskın olmayan halkın dilini etki altına almasıdır. Bu etki siyasi, askerî, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel bakımlardan olabilir. Dilbilimsel literatürde ilk kez Phillipson (1992) tarafından kullanılan dilbilimsel emperyalizm özellikle İngilizcenin dünya dilleri üzerindeki etkisinden hareketle ortaya atılmıştır (Phillipson, 2012). Dil ırkçılığının (*linguicism*) alt bir dalı olarak ortaya çıkan bu alanda özellikle sömürge ve emperyalizmle birlikte başlayan baskın güçlerin diğerlerini etkisi altına alarak değiştirmesi süreci yaşanmaktadır. Bu bakımdan dil ölümündeki ve dil yayılmasındaki temel etkenlerden sosyal değişikliklerle ilişkilidir (Phillipson, 2010, s. 239). Dil ırkçılığı ile dilsel emperyalizm temelde aynı durumları karşılamaktadır.

Konuyla ilgili diğer bir kavram olan dil emperyalizmi (*language imperialism*) diğer insanların dillerinin baskıyla yer değiştirmesidir. Dilsel emperyalizm ise baskın dilin diğer insanlara aktarımıdır. Söz gelimi Hindistan'da İngilizce öğretimi bir dilsel

emperyalizmdir. Ancak bu bir dil emperyalizmi değildir. Öğretmen Hintçe ile ilgili hiçbir şey bilmeyebilir ya da öğrenciler dili ikinci bir dile referans gösterilmeden öğrenebilir. Bununla birlikte *dharma* ‘öğreti’ sözcüğü İngilizce öğretiminde ‘cosmic law’ olarak öğretiliyorsa Pattern’e göre bu durum dilsel emperyalizm değil dil emperyalizmidir. Aradaki fark çeviri ile ilgilidir.

Dilsel emperyalizm İngilizce dışında, Fransızca, Almanca, Rusça gibi tarihten günümüze baskın ve sömürgeci kültürler tarafından yerel dillere yaşattırılmış bir süreçtir. Baskın dil, baskın olmayan dil konuşurlarını politik, kültürel, ekonomik ve eğitim gücü ile etkisi altına alarak birey ya da dil topluluklarının dil kullanımını ya azaltmış ya da ortadan kaldırmıştır. Sovyetler Birliğindeki Türk toplulukları ve diğer etnik unsurlar bu duruma en tipik örneklerden biri olarak gösterilebilir.

Skutnabb-Kangas (1989, s. 41) dil ırkçılığının diğer *izm*’li yapılardan ırkçılık, sınıfçılık, cinsiyet ve yaş ayrımcılığı vb. yapılarla benzer özellikler taşıdığını belirtir ve şu tanımları öne sürer: “Dilin temelleri üzerinde (bireylerin ana dilleri temelinde) tanımlanan gruplar arasındaki güç ve kaynaklar (somut ve somut olmayan), eşit olmayan bir biçimde yeniden üretmek, meşrulaştırmak ve ortaya çıkarmak için kullanılan ideoloji ve yapılarıdır. Ayrımcılığın dil boyutuna farklı isimler verilmesine rağmen temelde her biri aynı anlama gelmektedir. Dil ırkçılığı bu bakımdan dilsel ayrımcılık (*linguistic discrimination*), dilsel ırkçılık (*linguistic racism, linguicism*) gibi terimlerle aynı özellikleri göstermektedir. Skutnabb-Kangas, (1989) dilsel ırkçılığı Avrupa’daki çeşitli ülkelerde ortaya çıkan göçmen iki dillilikleri örnekleriyle açıklamaktadır. Bu açıklamalar iki dilli dil çevrelerinde yetişen çocukların ana dillerinin baskın dillere dönüşmesi ile örneklendirilmiştir.

Bazı dilbilimciler (ilk kez Yaroslav B. Rudnyskiy) dil ölümü ile ilgili olarak *dil kırımı* (*linguicide*) terimini ortaya atmışlardır. Soykırımla benzer bir biçimde tıpkı bir topluluğun ortadan kaldırılması gibi bir dilin ya da dil değişkesinin dışarıdan politik ya da benzer baskılar sonucunda farklı etkilerle yok edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Dil kırımı konuşurların bir sonraki kuşağa dil aktarımını terk etmeleri süreciyle başlar. Son konuşurun da ölmesi ile dil kırımı tamamlanmış olur ve dil ölümü gerçekleşir. Dil artık doğal yollarla işitilemeyecektir. Dil kırımı dil ırkçılığının bir sonucu olarak gerçekleşir.

Skutnabb-Kangas ve Phillipson (1996, s. 668) dil kırımının dil ölümüne aktif ve pasif olmak üzere iki biçimde etki etkiğini ifade etmektedir. Onlara göre aktif etki, bir dili öldürmeye teşebbüs etmektir. Pasif etki ise bir dil ölümüne yol açmaktır. Azınlık dillerinin sıkça karşılaştığı bu durum iki dilin desteklenmeyen birlikte yaşaması sonucunda ortaya çıkar. Dilsel soykırım (*linguistic genocide*) da “bir grubun günlük dilinin okullarda, günlük yaşamda ve basın-yayın organlarında kullanımının yasaklanması olarak tanımlanmaktadır (Skutnabb-Kangas ve Phillipson, 1996, s. 668).

Dil kırımı ya da dilsel soykırım çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Rudnycky Kanada’daki dil durumundan hareketle bunları 5 madde hâlinde vermektedir (Rudnycky, 1967, ss. 155-69) : a) Bir dil ya da diyalektin konuşurlarının öldürülmesi (soykırım), b) bir dil ya da diyalektin gelişimini önlemek amacıyla baskı uygulanması, c) iki dilli toplulukların koşullarını baskıyla tek dilliliğe zorlamak, d) basın yayın organları ile kitle iletişim araçlarında etnolingüistik grubun dil haklarının inkâr edilmesi, e) etnolingüistik grubun kültürel çalışmaları ile dil koruma taleplerine destek sağlamayı reddetmek.

Rudnycky yukarıdaki ölçütlerin tek başına yeterli olmadığını durumun ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Bazı ülkelerin dilsel azınlıkları görmezden gelmesi, onların kültürel arka planını yadsıması dil kırımlarına yol açabilmektedir.

2.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.2.1. Tehlikedeki Dillere Yönelik Yaklaşımlar

Dilbilimciler, yeryüzünde bugün yaklaşık 7000 kadar dil bulunduğunu ifade etmektedir. Bunların en az yarısının, belki de daha çoğunun, gelecek yüzyılda ortadan kalkmış olacağı söylenmektedir. *Summer Institute of Linguistics* (SIL), dillerin karşı karşıya olduğu tehlikenin büyüklüğü konusunda herhalde, akademik kurumlardaki dilbilimcilerden daha fazla fikir sahibidir. SIL’in yayın organı *Ethnologue*, dünya dillerinden yüzde 20’sinin can çekişmekte olduğunu ileri sürüyorsa da bu, fazlasıyla ihtiyatlı bir tahmindir (Nettle & Romanie, 2002, s. 23). Krauss (1992, s. 7) önümüzdeki yüzyılda dillerin % 90’ının ciddi tehlike altında bulunduğu ya da öleceği tahmininde

bulunmaktadır. Daha iyimser bir tahminde bulunan Nettle&Romanie (2002), Crystal (2007, s. 33), Austin ve Sallabank (2011, s. 2) dillerin yarısının bu yüzyılda kaybolacaklarını savunmaktadırlar. Harrison (2007, s. 3) dünya dillerinin belki de yarısının son konuşurunun hayatta olduğuna işaret eder.

Yeryüzünde Birleşmiş Milletlerce tanınan 200 civarındaki ülkeye düşen dil sayısı yaklaşık 7000'dir. Birçok ülke bu bakımdan iki veya çok dillidir. Bu bağlamda bir dilin tehlike süreçleri yalnızca diller arasındaki ilişkilerle açıklanamaz. Dil kaybı, dil değiştirimi ve dil ölümünün sosyal, politik, ekonomik, kültürel birçok sebebi bulunur. Diller konuşurlarının yaşadıkları çevreden bağımsız değildir. Bu çevre çeşitli sosyal baskılar, kültürel asimilasyon süreçleri ya da doğanın zorlukları gibi birçok etkeni barındırmaktadır. Bu ve buna benzer etkenler sonucunda konuşurlar sahip oldukları dil mirasının zenginliğini kaybedebilirler. Austin ve Sallabank (2011, s. 5) bir dilin tehlike süreçlerini aşağıdaki sebeplere bağlarlar:

- Doğal afetler, kıtlık, salgın hastalıklar: Örneğin Papua Yeni Gine'deki Malol yerli dili (deprem), Andaman Adaları (tsunami) vb.
- Savaş ve soykırım: Tazmanya dili (sömürgecilerin yaptıkları soykırım), Brezilya yerli halklarının dili (toprak ihtifalı nedeniyle), El Salvador (iç savaş) vb.
- Açık baskı, sıklıkla 'ulusal birlik' ya da asimilasyon politikaları (zorunlu iskânı içeren): Galce, Yerli Amerika dilleri vb.
- Kültürel, politik, ekonomik baskınlık: Aynu, Manks, Sorb vb. diller (Austin ve Sallabank, 2011, s. 5).

Crystal (2007) de benzer biçimde bir dilin ölümünü, insanları fiziksel tehlikeye sokan çevresel faktörler ve insanların kültürlerini değiştirmeye yol açan faktörler olmak üzere iki temel etkenin alt aşamalarında farklı süreçlerle gerçekleştiğini savunmaktadır. Çevresel faktörler deprem, sel kasırga, tsunami, volkanik patlama vb. doğal afetlerin yol açtığı dil ölümleridir. Bu doğal afetler nedeniyle yok olan dil topluluğu ile birlikte dil de ölür. Diğer çevresel faktörler arasında kıtlık, kuraklık, çeşitli salgın hastalıklar vb. faktörler yer alır (Crystal, 2007, ss. 90-6). Bu tip dil ölümleri ani dil ölümleridir.

Tehlikedeki dil araştırmalarında sıklıkla örnekleri verilen çevresel faktörler ve doğal afetler sonucu gerçekleşen dil ölümleri, diğer sosyo-ekonomik ve sosyo-politik faktörlerin yanında son derece sınırlı sayıdadır.

İnsanların kültürlerini değiştiren faktörler dillerin tehlikelilik süreçlerini kuşkusuz en çok hızlandıranıdır. Çevresel faktörlerde insanlar çeşitli koşullar nedeniyle ölürken, ikincisinde insanlar ölmez ancak bireyler dillerini kültürel asimilasyonun başat olduğu kimi etkenlerle kaybederler. Crystal (2007, s. 97) bu kültürel asimilasyonun kimliklerin kaybedilmesine yol açan farklı biçimlerinden söz etmektedir. Bunlar nüfusça azınlık durumuna düşmek, askerî ya da ekonomik baskı vb. etkenlerdir. Coğrafi yakınlığın her zaman ön koşul olmadığı kültürel asimilasyon yaygın olarak çeşitli sömürge faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca son yüzyılda hızla artan ekonomik etkenlere dayalı göç, bireylerin göç ettikleri ülkelerde azınlıklar oluşturmalarına ve kuşaklararası farklılık arz ederek dillerini kaybetmelerine yol açmaktadır.

Crystal (2007, s. 98) bir kültürün diğerinin içerisinde asimile olduğu durumlarda tehlikedeki dili etkileyen olayların sırasının her yerde aynı olduğunu savunur ve bunları şöyle ifade eder: a) hâkim dili konuşmaları için insanların üzerinde uygulanan baskı (siyasi, sosyal ve ekonomik) b) baskı nereden gelirse gelsin ortaya çıkan iki dillilik, c) bireylerin (gençlerin) yeni dillerinde iyice ustalaşarak kendini onunla tanımlamaya başlaması ve birinci dilin gereksizliğini farketmesi. Bu aşamaların sonucunda bireyler - bazen on yıllık bir sürede- aile içindeki sağlıklı iki dilliliklerini terk ederek tek dilliliğe kayarlar ve dil ölümüne bir adım daha yaklaşmış olur.

Tsunoda (2006, s. 57-8) bir dilin tehlikelilik sürecine girmesine yönelik etkenleri genişleterek daha kapsamlı bir şema çizer. Bunlar ona göre daha çok politik, sosyal ve/veya ekonomik etkenlerdir:

- Bir bölgenin ilhaki
- İnsanların başka bir yere tehciri
- Nüfusun kaybı ya da azalması
- Yerleşim yerlerinin izole oluşunun bozulması
- Nüfusun dağılması
- Farklı dil konuşurlarının karışması
- Sosyo-ekonomik baskı, ekonomik statü kaybı, sömürge, baskın egemenlik, ayrımcılık, politik yaşama katılımdan men, sosyal kontrol, taciz.
- Topluluğun düşük statüsü ve düşük prestiji: Kötüleme, utanç
- Dil tutumları: Negatif tutum, pozitif tutum, farklılaşmış tutum vb.
- Dil politikaları ve asimilasyon politikaları
- Yerel dil ve edebiyatların ilişki yoksunluğu
- Sosyal gelişmeler, modernleşme, sanayileşme, kentleşme
- Doğal çevrenin tahribi
- Din yayılımı

- Kültürel etkileşim ve kültür çatışması.

Janse (2003, s. x) dil ölümlerinin daha çok dilbilimsel olmayan etkenler sonucunda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ona göre dil ölümlerinin en genel etkenleri sosyo-ekonomik ve sosyo-politiktir. Göç, hızlı ekonomik değişimler, sanayileşme, çalışma koşulları, zorunlu iskân gibi sosyo-ekonomik etkenlerle birlikte resmî dil politikaları, ayrımcılık, baskı vb. etkenlerdir. Bu etkenler sonucunda diller tehlike süreçlerine girer ve dil çeşitliliğinde tıpkı biyolojik çeşitlilikte olduğu gibi soy tükenimi gerçekleşir.

Tehlikedeki dil araştırmalarında sıklıkla başvurulan biyolojik çeşitlilik ile dil çeşitliliğinin arasındaki benzetmeler konunun önemine vurgu yaparak farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır. Temelde tehlikedeki dil (*endangered languages*) terimi de bu benzetmeden yola çıkarak ortaya atılmış ve biyolojik türlerin tehlikeliliklerine benzetilerek otaya konmuştur (Brenzinger, 1992, s. 3).

Amerikan Dilbilim Cemiyeti'nin 1994'te yayımladığı ilke raporu tehlikedeki diller konusunda ciddi bir uyarı yapmaktadır:

“İnsan dilinin yapısının entelektüel başarısının önemli bir şahidi olduğu göz önüne alınırsa, dilbilim dünyasındaki genetik çeşitliliğin kaybı... muhtemelen biyolojik dünyadaki genetik çeşitliliğin kaybından bile önemlidir” (Crystal, 2007, s. 49'dan naklen: Tehlikedeki Diller ve Korunması Komitesi, 1994, s. 5).

Tehlikedeki diller Crystal tarafından (2007, s. 34) hayatta kalmayı bir olasılık kılacak kadar sayıda insan tarafından konuşulan ama bu olasılığın ancak uygun koşullar ve toplum desteği ile mümkün olacağı diller olarak tanımlanmaktadır.

Dünyada bahsi geçen dil çeşitliliğine dönülecek olursa ne kadar dil vardır ve bunların konuşur sayıları nelerdir? Yeryüzündeki diller üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini gerçekleştiren Ethnologue, yeryüzündeki yaklaşık 7 milyarlık nüfusun 7097 dili konuştuğunu göstermektedir (Lewis vd. 2016). Dünya dillerinin konuşur sayılarına göre dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.2.1.1. *Ethnologue*'a göre birinci dil olarak konuşur sayılarına göre dünya dillerinin dağılımı

Konuşur Sayı Aralığı	Yaşayan Diller			Konuşur Sayısı		
	Sayı	Yüzde	Toplam	Sayı	Yüzde	Toplam
100 milyon üstü	8	0.1	0.1%	2,614,031,200	40.17718	40.17718%
10 - 99,9 milyon	84	1.2	1.3%	2,608,411,777	40.09081	80.26798%
1 - 9,9 milyon	306	4.3	5.6%	917,412,798	14.10047	94.36845%
100,000 - 999,999	944	13.3	18.9%	297,092,808	4.56626	98.93471%
10,000 - 99,999	1,808	25.5	44.4%	61,213,595	0.94084	99.87555%
1,000 - 9,999	1,979	27.9	72.3%	7,614,348	0.11703	99.99258%
100 - 999	1,070	15.1	87.3%	469,345	0.00721	99.99980%
10 - 99	337	4.7	92.1%	12,753	0.00020	99.99999%
1 - 9	132	1.9	94.0%	536	0.00001	100.00000%
0	220	3.1	97.1%	0	0.00000	100.00000%
Bilinmeyen	209	2.9	100.0%			
<i>Toplam</i>	7,097	100.0		6,506,259,160	100.00000	

Tablo 2.2.1.1'e göre dünya dillerinin yarısından fazlası 10.000'den daha az konuşur tarafından ilk dil olarak kullanılmaktadır. 100 milyondan fazla kişi tarafından ilk dil olarak konuşulan dil sayısı yalnızca 8'dir. Bu diller Çince (Mandarin), İspanyolca, İngilizce, Bengalce, Hintçe, Portekizce, Rusça ve Japoncadır. 2.6 milyarlık toplam konuşana sahip olan bu diller buldukları ülke ve bölgelerin yanı sıra ekonomik ve sosyal anlamda baskı altında buldukları yerlerde de hâkimdirler. Crystal (2007, s. 28) 20.000'den az konuşura sahip bir dilin tehlikede olacağına işaret ederek yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi 4.000'inin üzerindeki dilin tehlike seviyesinde olduğunu söyler. Yukarıdaki dillerden yalnızca 572'si başka bir deyişle %8'i kurumsal olarak ya tanınmakta ya da kullanılmaktadır.

Yeryüzünde Birleşmiş Milletlerce kabul edilen ülke sayısı 193'tür. Bu ülke sayısının 200 olduğunu kabul edersek ülke başına düşen dil sayısı 35'tir ve bu ülkelerin çoğu tek bir dili resmî dil ya da devlet dili olarak benimsemiştir. Bu anlamda coğrafya bakımından çeşitli farklılıklar olmakla birlikte dünya dillerinin birçoğu buldukları bölgede azınlık konumundaki dil toplulukları tarafından konuşulmaktadır ve tehlike altındadır. Tablo 4'te yer alan dil ve konuşur sayıları dünya dillerinin tehlike boyutlarını açıkça göstermektedir.

7 milyarlık dünya nüfusunun neredeyse yarısı toplamda 15 farklı dil konuşurken, geri kalan diller 10.000'den az konuşura sahiptir. Öte yandan İngilizce, bugün Birleşmiş Milletlerce tanınan 193 ulusal devletin 60'ından çoğunun başat ya da resmî dilidir.

Ayrıca dünya dillerinin çoğu yazısızdır, resmen tanınmamıştır, yerel toplulukta ve ev içi işlevlerdeki kullanımla sınırlı kalmıştır.

Dil ölümleri tarihteki imparatorluklarla ücra yerlere özgü, tekil olgular değildir. Dünyanın her yanında, gözlerimizin önünde sürüp gitmektedir. Bilinen dünya dillerinden yaklaşık yarısı, son beş yüz yıl içinde ortadan kalkmıştır. Birleşik devletlerin kapladığı bölgede, Colomb'un ayak bastığı 1492'de konuşulan, tahminen 300 dilden bugün yalnızca 175'i konuşulmaktadır (Nettle&Romanie, 2002, s. 19). Günümüzde de tıpkı tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi dil ölümleri devam etmektedir.

Moseley (2007, s. xii)'e göre yeryüzünde konuşulan dil sayısı 6.000'in üzerindedir. Moseley (2010, s. 11-2) *Atlas of the World's Languages in Danger* adlı eserde dilleri tehlike derecelerine göre Tablo 2.2.1.2.'deki gibi sınıflandırmaktadır:

Tablo 2.2.1.2. UNESCO'nun tehlike seviyelerine göre dil sayıları (Moseley, 2010)

TEHLİKE DERECEŚİ	AŞAMA	DİL SAYISI
<i>güvende</i> (<i>safe</i>)	5+	<i>Atlas'ta yer almaz.</i>
<i>Henüz tehlikede olmayan</i> <i>durağan</i> (<i>Stable yet threatened</i>)	5-	<i>Atlas'ta yer almaz.</i>
<i>kırılgan</i> (<i>vulnerable</i>)	4	596
<i>açıkça tehlikede</i> (<i>definitely endangered</i>)	3	646
<i>ciddi tehlikede</i> (<i>severely endangered</i>)	2	527
<i>kritik tehlikede</i> (<i>critically endangered</i>)	1	574
<i>yok olmuş</i> (<i>extinct</i>)	0	230
TOPLAM		2573

Tablo 2.2.1.2'ye göre dünya dillerinin derecelere göre farklılık göstermekle birlikte yarıya yakınının durumu tehlikededir. Güvende ve henüz tehlikede olmayan diller *Atlas'ta* yer almamaktadır. Moseley (2010, s. 11-2)'e göre bu dereceler şöyle açıklanmaktadır: *Güvende* olan diller tüm kuşaklar tarafından konuşulan dillerdir. Kuşaklararası aktarım kesintisizdir. *Durağan* diller ise kuşakların çoğunluğu tarafından konuşulan dillerdir. Kuşaklararası aktarım devam etmekle birlikte toplumsal ilişkilerde

iki ya da çok dillilik henüz ana dili konuşurlarına etki etmemiştir. *Kırılğan* dillerde ise çocukların ya da ailelerin çoğu, tamamı değil, bazı alanlarda ana dillerini konuşurlar, ancak bu konuşmalar özel ya da sosyal mekânlardadır (Evde ebeveyn ve yaşlılarla vb.). Tablo 3'te gösterildiği gibi bu dillerin sayısı 596'dır. *Açıkça tehlikede olan dillerde* çocuklar dili ana dili olarak öğrenmezler. Genç konuşurlar ancak ebeveynlerdir. Bu dillerde aileler çocuklarıyla kendi dillerinde konuşabilirler ama çocuklar tipik olarak bu dilde cevap vermezler. *Atlas'a* göre bu dillerin sayısı 646'dır. *Ciddi tehlikedeki* diller yalnızca yaşlılar ve yaşlı kuşak tarafından konuşulmaktadır, bununla birlikte genç ebeveyn kuşağı, dili anlar ancak çocuklarıyla ya da kendi aralarında konuşmazlar. *Atlas'a* göre bu dillerin sayısı 527'dir. *Kritik tehlikedeki* dillerin en genç konuşurları yaşlı ebeveynler ve yaşlı kuşaktır. Ancak dil her gün kullanılmaz. Bu yaşlılar dillerin bir kısmını hatırlarlar ancak temel düzeyde onu kullanmazlar. *Atlas'a* göre bu dillerin sayısı 574'tür. *Yok olmuş* bir başka deyişle *ölü* diller konuşuru ve hatırlayanı kalmamış dillerdir. *Atlas'a* göre bu dillerin sayısı 230'dur. 1950'den beri yok olan bu diller *Atlas'ta* yer almaktadır.

Bir diğer temel ve güvenilir kaynak olan *Ethnologue'a* göre dünya dillerinin tehlike durumlarına göre sayısal verileri Tablo 4.'te gösterilmiştir (Lewis vd., 2016). Bu veriler tıpkı UNESCO (2003)'da olduğu gibi kuşaklararası aktarıma göre belirlenmiştir. Ancak UNESCO (2003) ölçeğinden farkı, kuşaklararası aktarımın daha ayrıntılı olarak ele alınmasıdır. Tablodaki ilk hücre genişletilmiş kademeli kuşaklararası bozulma ölçeğini (EGID) göstermektedir. Tehlikenin ve yaşamsallığın belirlendiği bu derecelere 2.2.2.'de değinilecektir.

Tablo 2.2.1.3. Ethnologue'ye göre dünya dillerinin tehlike seviyeleri ve konuşur sayıları

EGIDS	YAŞAYAN DİLLER	KONUŞUR SAYISI
0	6	1,910,305,410
1	96	1,944,722,578
2	68	627,218,790
3	166	584,974,240
4	236	252,622,839
5	1,619	677,113,264
6a	2,462	448,099,167
6b	1,061	50,831,670
7	463	9,535,479
8a	279	765,298
8b	423	70,425
9	218	0
Toplam	7,097	6,506,259,160

Tablo 2.2.1.3'teki ilk 7 kademedeki (uluslararası, ulusal, bölgesel, yaygın iletişimsel, eğitimsel, gelişen ve güçlü) diller tehlike bakımından güvende olan dillerdir. Ancak kademe alta doğru gittikçe tehlikeye doğru yönelim başlar. 6b ile başlayan bu diller ise *tehlikede, değiştirilen, ölmekte olan, neredeyse ölmüş, uyuyan ve yok olmuş* dillerdir ve çeşitli seviyelerde tehlikededirler. Bu dillerin toplam sayısı 2444'tür. Tablodan da görüleceği gibi yaşamsallık seviyesi azaldıkça dillerin konuşur sayıları da azalmaktadır. Bu bağlamda bir dilin tehlike seviyesi arttıkça konuşur sayısı azalmaktadır. Bu kaçınılmaz durum tehlikedeki dillerin dünya dillerine olan oranıyla konuşur sayılarında da kendisini göstermektedir.

Her yıl güncellenen *Ethnologue*'daki dil sayılarının artmasındaki en büyük etken yeni dillerin veri tabanına ekleniyor oluşudur. Ancak dil ölümlerinin de sayıları artmaktadır ve yaşamsallık durumlarına göre tehlikedeki dil sayılarında da negatif yönde değişimler söz konusudur.

Ayrıca dil sayılarının farklılığındaki bir diğer etken karşılıklı anlaşılabilirliğin tam olarak belirlenmemiş olmasıdır. İki dil varyasyonunun birbirini anlamaması durumunda bu varyasyonlar dil kabul edilmekte, eğer karşılıklı anlaşılabilirlik varsa bunlar bir dilin diyalektleri olarak gösterilmektedir. Austin ve Sallabank (2011, s. 4) bu ayrımın anlaşılabilirlik bulursa da çeşitli politik vb. etkenlerle ayrıştırıldığını ve bu varyasyonların dil kabul edildiğini belirtmektedir. Dil sayılarındaki bir diğer artış nedeni ise henüz tespit edilmemiş dillerin bulunması ve dilbilimcilerin bu dilleri henüz belgelememiş oluşundandır (Austin ve Sallabank, 2011, s. 4).

Yeni bulunan dillerle birlikte ortaya çıkan en önemli durum dillerin büyük bir bölümünün tehlikede oluşudur. Dillerin tehlike süreçlerini belirlemek amacıyla çeşitli ölçekler oluşturulmuştur. Bu ölçeklerin en önemli özellikleri kuşaklararası dil aktarımı üzerinde durmalarıdır.

2.2.2. Tehlike Ölçütleri

Dillerin tehlike süreçlerini belirlemek amacıyla çeşitli tehlike ölçekleri oluşturulmuştur (Fishman, 1991, ss. 87-111, Krauss, 1997, ss. 29-30, 2007, ss. 1-8; UNESCO, 2003, s. ,

Lewis ve Simons, 2010). Bu ölçeklerin en önemli ortak yanı kuşaklararası aktarımdır. Bunun yanı sıra konuşur sayıları, toplam nüfustaki oran, dil kullanım alanlarının değişimleri gibi kimi etkenler de dikkate alınmıştır. Bu ölçeklerin önemli bir kısmı Fishman, (1991)'e dayanmakla birlikte bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Tablo 2.2.2.1. Fishman'ın (1991, s. 17) Kademeli Kuşaklararası Bozulma Ölçeği (GIM)

SEVİYE	TANIMLAMA
8	Dil yalnızca yaşlı kuşağın hafızasında ve kimi folklorik ürünlerdedir. Dilin tek konuşurları yaşlı kuşaktadır.
7	Çocuk sahibi olan kuşak dili ancak yaşlı olanlarla konuşacak kadar bilmektedir. Ama dili çocuklara aktarmamaktadırlar.
6	Dil bütün kuşaklar tarafından sözlü olarak kullanılmaktadır ve çocuklar tarafından ilk dil olarak öğrenilmektedir.
5	Dil bütün kuşaklar tarafından sözlü olarak kullanılmaktadır ve yazılı olarak etkin biçimde topluluk arasında kullanılmaktadır.
4	Yazı eğitim yoluyla aktarılmaktadır.
3	Dil yerel ve bölgesel çalışma hayatında hem dilin iç konuşurları hem de dış konuşurları tarafından kullanılmaktadır.
2	Dil yerel ve bölgesel kitle iletişim araçlarında ve yönetim organlarında kullanılmaktadır.
1	Dil eğitimde, çalışma hayatında, kitle iletişim araçlarında ve ulusal yönetim faaliyetlerinde kullanılmaktadır.

Tablo 2.2.2.1'deki Fishman ölçeği dil etki alanına (Seviye 1-3), yazı (Seviye 4-5) ve kuşaklararası aktarıma (Seviye 6-8) dayanmaktadır. 5. ve 6. seviyeler dil kaybının ortaya çıkmaya başladığı ancak henüz dil değiştiriminin gerçekleşmediği durumlara işaret etmektedir. Henüz ilk dil olarak kullanımın azalmadığı ancak azalmaya başlayacağını göstermektedir. Fishman ölçeği bu bağlamda tehlikedeki dil ölçütlerinin belirlenmesinde ilk kapsamlı şemayı göstermektedir. Ancak bu bozulma dereceleri daha sonraki ölçeklere nazaran daha dardır ve kuşaklararasılık sınırlı yer tutmaktadır. Oysa dil ölümü ve tehlikelilik sürecinin en önemli etkenlerinden birisi kuşaklararası aktarımdır. Ayrıca dünya dillerinin çoğunun yazı diline sahip olmaması, eğitimde kullanılmaması gibi nedenler, birçoğunun 6 ve sonraki seviyelerde yer almasına yol açacaktır.

Krauss (1997, ss. 29-30, 2007, ss. 1-8) ilk kez 1997’de yayımladığı tehlikedeki diller ölçeğinde dilleri yaşamsallıklara göre güvende, tehlikede ve yok olmuş olmak üzere 3 ana grupta tasarlamıştır.

Tablo 2.2.2.2. Krauss (1997)’nin Tehlikedeki Diller Ölçeği

Güvende			a+	
t e h l i k e d e	Durağan		a-	Dili herkes çocuklar dâhil herkes konuşur.
	d ü ş ü ş t e	durağan değil, aşınmış	a	Dili bazı çocuklar konuşur, bütüm çocuklar bazı yerlerde dili konuşur.
		açıkça tehlikede	b	Dil ebeveyn olanlar ve üzeri kuşakta konuşulur.
		ciddi tehlikede	c	Yalnızca yaşlı ve üzeri kuşak tarafından konuşulur.
		kritik tehlikede	d	Dil çok az konuşulur, yalnızca çok yaşlı kuşak tarafından konuşulur.
yok olmuş			e	Konuşuru yoktur.

Tablo 2.2.2.2’deki Krauss (1997) tehlikedeki diller ölçeği daha çok yaş gruplarına göre sınıflandırılmıştır. Krauss ölçeğini açıklamalarla daha da detaylandırarak kimi seviyelere (-) kategorilerini ekler. Buna göre *b* 15 veya 20 yaş üzeri konuşurlar tarafından konuşulmakta iken, *b-* 25 veya 30 yaş üzerindeki tarafından konuşulur. Aynı ölçeklendirme *c* seviyesi için de geçerlidir: *-c* 35-40 yaş üzeri, *c* 40 yaş üzeri konuşurlara sahip olan dillerdir. *Kritik tehlikedeki* diller olan *d* 70 yaş ve üzeri konuşurlara sahip iken *d-* yalnızca 70 yaş ve üzeri gruptan ve konuşur sayısı 10 kişiden az olan dillerdir.

Krauss’un tehlikedeli diller ölçeği farklı kuşaklardaki dil kullanımını içermektedir. Kuşaklararası aktarımın durumu bu ölçekte belirgin görülmeyebilir. Ancak kuşaklararası dil aktarımının devam edip etmediği daha küçük yaş gruplarındaki dil kullanımdan hareketle belirlenebilir. Aynı zamanda konuşur gruplarının yalnızca yaşa göre sınırlandırılması kimi yanlış ölçeklendirmelere yol açabilir. Çünkü bir dilin çeşitli yaş gruplarında son konuşurları olabilir. Son konuşurun 70’den daha küçük yaşta olduğu

durumlarda ölçeklendirmenin nasıl yapılacağı konusunda bu ölçeklendirme bir fikir vermez.

Bir diğer ölçeklendirme Dillerin Hayatıyeti (*vitality*) ve Tehlikelilik üzerine UNESCO tarafından yapılan bir çalışmadır ve öncekilerin aksine 9 etken temelinde her bir etken için ayrı bir ölçeklendirme önerir (Brenzinger vd., 2003). Ölçek Krauss'un ölçeklendirmesindeki harfleri rakamlarla gösterir ve dillerin tehlikelilik durumlarını 0'dan 5'e doğru ölçeklendirir. Bu etkenler önceki ölçeklerden farklı olarak her biri için ayrı ayrı ölçeklendirilmiştir. Ayrıca öncekilere göre daha ayrıntılıdır. Etkenlerin en üst basamağındaki, en önemlisi, kuşaklararası dil aktarımıdır. Etkenler şöyledir (Brenzinger vd., 2003, s. 17):

1. Etken: kuşaklararası dil aktarımı
2. Etken: konuşur sayısı (gerçek rakam)
3. Etken: konuşurların toplam nüfustaki oranları
4. Etken: mevcut dil kullanım alanlarındaki eğilimler
5. Etken: yeni alanlara ve medyaya cevap verebilme
6. Etken: dil eğitimi ve okur yazarlık için malzemeler
7. Etken: resmî statü ve kullanımları kapsayan idari ve kurumsal dil tutumları ve politikalar, Resmî statü ve kullanımını da içerir.
8. Etken: topluluk üyelerinin kendi dillerine karşı tutumları
9. Etken: belgelemeninin türü ve niteliği

UNESCO bu etkenler çerçevesinde, dilin hayatıyetinin ve tehlikeliliğinin belirlenmesinde farklı ölçekler sunar. UNESCO *Atlas*'ın bu ölçeklendirmeden farkı *güvensiz (unsafe)* aşaması yerine *kırılgan (vulnerable)* terimini kullanmasıdır (Moseley, 2010, s. 11-2). Kuşaklararası dil aktarımına göre tehlike ölçeği şöyledir:

Tablo 2.2.2.3. UNESCO'nun Kuşaklararası Dil Aktarımına Göre Tehlike Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 8).

Tehlike Seviyesi	Aşama	Konuşur Nüfusu
<i>güvende</i>	5	Çocuklardan başlayarak bütün yaş gruplarında kullanılan dil.
<i>güvensiz (unsafe)</i>	4	Bütün alanlarda ancak bazı çocuklar tarafından kullanılan dil; bütün çocuklar tarafında ancak sınırlı alanlarda kullanılmaktadır.
<i>açıkça tehlikede</i>	3	Çoğunlukla ebeveyn ve onlardan daha yaşlı olan kuşaklar tarafından kullanılan dil.
<i>ciddi tehlikede</i>	2	Çoğunlukla büyük ebeveyn ve onlardan daha yaşlı olan kuşaklar tarafından kullanılan dil.
<i>kritik tehlikede</i>	1	Genellikle çok yaşlı kuşak tarafından bile çok az sayıda konuşur tarafından kullanılan dil.
<i>yok olmuş</i>	0	Konuşuru yoktur.

Tablo 2.2.2.3. kuşaklararası dil aktarımına göre tehlike ölçütlerini vermektedir. Bu bir dilin hayatiyeti için en önemli ölçütü oluşturmaktadır. Kuşaklararası dil aktarımı bir dilin bir kuşaktan bir sonraki kuşağına aktarımıdır. Ancak bu tabloda güvende aşamasında bulunan dillerin hayatiyeti her zaman devamlılık arz etmeyebilir. Çünkü bazı dönemlerde konuşurlar dillerini bir sonraki kuşağına aktarmayabilir.

UNESCO'nun ikinci etkeni olan konuşur sayısı kesin rakamların varlığı ile ölçeklendirilebilmektedir. Ancak az sayıda nüfusa sahip toplulukların dili tehlike altındadır (hastalık, savaş, doğal felaketler vb.). Küçük topluluklar yakın bir başka toplulukla karışarak kendi dil ve kültürlerini kaybedebilirler.

UNESCO'nun tehlike dereceleri için belirlediği üçüncü etkeni konuşurların toplam nüfustaki oranlarıdır. Grup etnik, dinî, yerel ya da ulusal nitelikte konuşur topluluğu kimliğine sahip olabilir (bk. Tablo 2.2.2.4.)

Tablo 2.2.2.4. UNESCO'nun Konuşurların Toplam Nüfustaki Oranlarına Göre Tehlike Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 9).

Tehlike Seviyesi	Aşama	Konuşurların Toplam Nüfustaki Oranları
<i>güvende</i>	5	Herkes dili konuşur.
<i>güvensiz</i>	4	Neredeyse herkes dili konuşur.
<i>açıkça tehlikede</i>	3	Çoğunluk dili konuşur.
<i>ciddi tehlikede</i>	2	Azınlık dili konuşur.
<i>kritik tehlikede</i>	1	Dil çok az konuşulur.
<i>yok olmuş</i>	0	Dil konuşulmaz.

UNESCO'nun belirlediği bir diğer ölçeği mevcut dil kullanım alanlarındaki eğilimler belirler. Dilin nerede, kiminle ve konu yelpazesinde hangisinin kullanıldığı gelecek kuşaklara aktarılacak olsun ya da olmasın dil kullanımı belirler (bk. Tablo 2.2.2.5).

Tablo 2.2.2.5. UNESCO'nun Mevcut Dil Kullanım Alanlarındaki Eğilimler Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 10).

Tehlike Seviyesi	Aşama	Alan ve İşlevler
<i>Evensel kullanım</i>	5	Dil her alanda ve her işlevde kullanılmaktadır.
<i>Çok dilli denklik</i>	4	İki ya da daha fazla dil birçok sosyal alanda ve birçok işlevde kullanılabilir.
<i>Alanların küçülmesi</i>	3	Dil ev içinde ve birçok işlevde kullanılır. Ancak baskın dil ev içi iletişimi etkilemeye başlar.
<i>Sınırlı ya da resmî alanlar</i>	2	Dil sınırlı sosyal alanlarda ve bazı işlevlerde kullanılır.
<i>Çok sınırlı alanlar</i>	1	Dil yalnızca çok sınırlı bir alanda ve çok az bir işlevde kullanılır.
<i>Yok olmuş</i>	0	Dil herhangi bir alan ve işlevde kullanılmaz.

Yaşam şartları değiştikçe dil kullanımının yeni alanları ortaya çıkabilmektedir. Bazı dil toplulukları ortaya çıkan bu yeni alana cevap vermede başarılı iken çoğu değildir. Okullar, yeni çalışma ortamları, internet, kitle iletişim araçları vb. alanlarda yalnızca baskın dil kullanılmaktadır. Bu kullanım tehlikedeki dili etkiler (bk. Tablo 2.2.2.6.).

Tablo 2.2.2.6. UNESCO'nun, Yeni Alanlara ve Medyayı Kabulüne Göre Tehlike Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 11).

Tehlike Seviyesi	Aşama	Tehlikedeki Dilin Medyayı ve Yeni Alanları Kabulü
<i>Dinamik</i>	5	Dil tüm yeni alanlarda kullanılmaktadır.
<i>Sağlam/aktif</i>	4	Dil birçok yeni alanda kullanılmaktadır.
<i>Alıcı</i>	3	Dil birçok alanda kullanılmaktadır.
<i>Başa çıkmada</i>	2	Dil bazı yeni alanlarda kullanılmaktadır.
<i>Çok az</i>	1	Dil yalnızca bazı çok az yeni alanda kullanılmaktadır.
<i>Pasif</i>	0	Dil hiçbir alanda kullanılmaz.

Bu alanlar yerel bağlama göre değişmektedir. Örneğin yerel medya organlarında haftada bir saatlik program hakkına sahip olan bir tehlikedeki dilin seviyesi 2 ya da 3 olabilir. Ya da eğitimde müfredatın tamamen tehlikedeki dilde yapılıyor olması ile haftada bir saatlik dil dersi ile tehlikedeki dil öğretimi arasında ciddi bir aşama farkı vardır. Ancak

buradaki değerlendirme tehlikedeki dil topluluğunun tek bir yeni alana değil tüm yeni alanlara nasıl cevap verdiği dikkate alınarak yapılmalıdır. .

Bir diğer ölçüt dil eğitimi ve okuryazarlık için malzemelerdir. Dil ile yapılan eğitim, dil hayatı için büyük önem taşımaktadır. Bu noktada bazı dil topluluklarında güçlü sözlü kültürü ve onun yazıya geçirilmesi en önemli faktörlerdendir. Ancak bazı topluluklar dillerinin yazıya geçirilmesini önemsemezler. Diğer bazı topluluklar için tehlikedeki dilde okuryazarlık ise gurur kaynağıdır. Okuryazarlık genellikle sosyal ve ekonomik gelişmelerle ilişkilidir. Farklı yaş gruplarında dil becerileri yazılı malzemelere ve kitaplara ihtiyaç bulunmaktadır. UNESCO'nun yazılı malzemelere ulaşılabilirliğe göre belirlediği ölçüt şöyledir (bk. Tablo 2.2.2.7.):

Tablo 2.2.2.7. UNESCO'nun, Yazılı Malzemelere Ulaşılabilirliğe Göre Tehlike Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 12).

Aşama	Yazılı Malzemelere Ulaşılabilirlik
5	Bu diller için geliştirilmiş bir yazı sistemi, dilbilgisi kitapları, sözlükler, edebiyat vardır ve kitle iletişim araçlarında günlük olarak kullanılır. Dil yazıda ve eğitimde kullanılmaktadır.
4	Bu dillerde yazılı malzemeler bulunmaktadır ve çocuklar okulda okuryazarlıklarını geliştirmektedir. Yazı idari birimlerde de kullanılır.
3	Yazılı malzemeler bulunmaktadır ve çocuklar okulda yazılı dilde eğitim alabilir. Ancak okuryazarlık konusundaki baskı medya aracılığıyla teşvik edilmez.
2	Yazılı malzemeler bulunmaktadır ve bunlar topluluğun yalnızca bazı üyeleri için yararlı olabilir; geri kalanı içinse sembolik bir öneme sahip olabilir. Dilde eğitim okul müfredatının bir parçası değildir.
1	Pratik bir yazı sistemi topluluk tarafından bilinir ancak sınırlı malzeme yazılıdır.
0	Topluluğun dilde herhangi bir yazı sistemi yoktur.

Tablo 2.2.2.7'deki ölçekten görülebileceği gibi yazılı malzemelerin özellikle eğitimde kullanımı büyük önem taşımaktadır. Ancak dünya dillerinin önemli bir kısmı yazısızdır. Bu bağlamda dillerinin diğer ölçeklerde aşamaları daha yüksek olsa bile bu ölçüğe göre durumları kritik tehlikeye doğru yönelecektir. Örneğin Teleütçenin dil topluluğu tarafından kabul edilmiş bir yazı sistemi bulunmamaktadır. Sınırlı sayıda yazılı malzeme bulunmaktadır. Bu durumda Teleütçe ciddi tehlikede ya da kritik tehlikede olan aşamalarda yer alabilir. Bununla birlikte bu etkenlerin tek başına değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Diğer etkenler de resmî statü ve kullanımları kapsayan idari ve kurumsal dil tutumları ve resmî statü ve kullanımı içeren dil politikalarıdır. Bu etken önceki etkenlerden farklı olarak dil topluluğuna yönelik dış etkenlere bakarak bir ölçek sunmaktadır. Devletler ve kurumların dil politikaları baskın ve baskın olmayan diller arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Bir bölge ya da etnik unsur, dili toplumsal çevrede (medya, eğitim, çalışma ortamı ve kurumsal) kullanabiliyorsa en üst düzeyde ölçeklendirilir. Dil kamusal alanda desteklenmektedir. Bu ölçeğe göre bir dilin tehlike aşaması şöyle belirlenir (bk. Tablo 2.2.2.8) :

Tablo 2.2.2.8. UNESCO'nun, Dile Yönelik Resmî Tutumlara Göre Destek Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 14).

Destek Seviyesi	Aşama	Dile Yönelik Resmî Tutumlar
<i>Eşit</i>	5	Tüm diller korunmaktadır.
<i>Farklılaştırılmış destek</i>	4	Azınlık dilleri öncelikle özel alanların dili olarak korunur. Dil kullanımı prestijlidir.
<i>Pasif asimilasyon</i>	3	Azınlık dilleri için hiçbir açık politika yoktur; baskın dil kamusal alanda hâkimdir.
<i>Aktif asimilasyon</i>	2	Hükümet, egemen dil asimilasyonunu teşvik eder. Azınlık dilleri için herhangi bir koruma bulunmaz.
<i>Cebren asimilasyon</i>	1	Baskın olmayan diller ne kabul edilir ne de korunurken baskın dil tek resmî dildir.
<i>Yasaklanmış</i>	0	Azınlık dilleri yasaklanmıştır.

UNESCO'nun dillerin tehlike seviyesine göre belirlediği sekizinci etken topluluk üyelerinin kendi dillerine karşı tutumları çerçevesinde belirlenmektedir. Bir dil topluluğu kendi diline yönelik her zaman olumlu ya da olumsuz bir tutuma sahiptir. Kimi dil toplulukları kimlik dil kullanımını teşvik ederken kimilerinde bu teşvik bulunmaz. Bazılarında dil ile ilgili bir utanma duygusu varken bazılarında bu gurur vesilesi de olabilir. Ancak aynı dil topluluğun içerisindeki tutumlar da farklılık gösterebilir. Ancak genel tutumun dil kullanımını teşvikine yönelik olduğu topluluklarda dil etnik kimliğin belirleyicisi olarak görülebilir. Farklı sosyal etkinliklerle bu tutum geliştirilebilir. Çeşitli bayramlar, festivaller, konserler vb. etkinlikler burada önemli rol oynamaktadır. Ancak çeşitli sosyo-ekonomik etkenler nedeniyle bu tutum olumsuz olarak da sergilenebilir (bk. Tablo 2.2.2.9):

Tablo 2.2.2.9. UNESCO'nun, topluluk üyelerinin dillerine karşı tutumları göre tehlike ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 15).

Aşama	Topluluk Üyelerinin Dil Tutumları
5	<i>Tüm</i> üyeler kendi diline değer verir ve destelenmesi isterler.
4	Üyelerin <i>birçoğu</i> dil sürdürümünü destekler.
3	Üyelerin <i>birçoğu</i> dil sürdürümünü destekler; ancak bir kısmı dil kaybını önemsemeyebilir.
2	<i>Bazı</i> üyeler dil sürdürümünü destekler; ancak diğerleri dil kaybını önemsemeyebilir.
1	<i>Çok az</i> sayıdaki üye dil sürdürümünü destekler; ancak diğerleri dil kaybını önemsemeyebilir.
0	Dil kaybı <i>hiçkimsenin</i> ilgisini çekmez; herkes baskın dili kullanmayı tercih eder.

UNESCO'nun belirlediği 7. ve 8. Etken arasında doğru orantılı bir etkileşim söz konusudur. Dil politikaları dil topluluklarının dillerine yönelik tutumlarını da etkiler. Sosyal, ekonomik, politik baskılar nedeniyle konuşurlar dillerine yönelik olumsuz bir tutum sergileyebilirler. Konuşurlar baskın dili kullanmaktan başka bir yol olmadığını düşünürler. Bunda belirleyici etken dilin işlevselliğidir. İş hayatında, resmî kurum ve kuruluşlarda, sosyal hayatın birçok diğer alanında kullanılması desteklenmeyen diller konuşurları tarafından olumsuzlanabilir. Ancak kimi durumlarda bu tür baskılar dillerin canlandırılmasına yönelik çalışmalara da yol açabilir. UNESCO raporu çalışmaların, dillerin canlandırılması, zenginleştirilmesi ve sürdürülmesi olmak üzere 3 aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir (Brenzinger vd., 2003, ss. 15-6) .

UNESCO'nun tehlikedeki diller ile ilgili belirlediği son ölçüt belgelemenin türü ve niteliğidir. Tehlikedeki dilin belgelenmesi dil topluluğunun üyeleri için de bir farkındalık yaratabilir. Bu bakımdan belgeleme de dillerin hayatiyetinde önem taşır. Ayrıca ölmekte olan bir dilin kayıt altına alınması o dilin konuşuru kalmasa bile bir bakıma canlılığına işaret edebilir. Çünkü bu en son aşama o dilin sonraki kuşaklara tanıtılmasında rol oynar. Ancak bu rol yalnızca dilini kaybeden topluluk için psikolojik bir etkidir. Bu etki sınırlı olabileceği gibi dili canlandırmak isteyen üyeler için harekete geçirici bir etki de yaratabilir. Dilin belgelenmesi ile ilgili belirlenen ölçütler şöyledir:

Tablo 2.2.2.10. UNESCO'nun, Dilin Belgelenmesine Göre Tehlike/Hayatiyet Ölçeği (Brenzinger vd. 2003, s. 15).

Belgeleme Tipi	Aşama	Dilin Belgelenmesi
<i>mükemmel</i>	5	Kapsamlı gramer ve sözlükler, geniş metinler vardır; dil malzemeleri sürekli artmaktadır. Açıklamalı ve yüksek kaliteli ses ve video kayıtları bulunmaktadır.
<i>iyi</i>	4	İyi bir gramer ile yeterli sayıda gramer, sözlük, metin, edebiyat, her gün güncellenen medya vardır; Yeterli düzeyde açıklamalı yüksek kaliteli ses ve video kayıtları bulunmaktadır.
<i>ortalama</i>	3	Yeterli bir gramer ya da gramerler, sözlükler ve metinler bulunabilir, ancak her gün güncellenen medya bulunmayabilir; ses ve görüntü kayıtlarının kalitesi veya açıklamaları farklı derecededir.
<i>Eksik</i>	2	Sınırlı dilbilimsel araştırmalarda kullanılacak ancak yetersiz bazı gramer çalışmaları, kelime-listeleri ve metin vardır. Ses ve video kayıtları açıklamalı ya da açıklamasız farklı kalitede bulunabilir.
<i>Cebren asimilasyon</i>	1	Bazı gramer tabloları, kısa kelime listeleri ve eksik metinler vardır. Ses ve görüntü kayıtları kullanışsız ya da bütünüyle açıklamasız ve yetersizdir.
<i>belgelenmemiş</i>	0	Hiçbir belge yoktur.

UNESCO'nun belirlediği hayatiyet ve tehlike durumları önceki ölçeklere göre son derece kapsamlıdır. Dillerin tehlike durumlarının belirlenmesinde bir ya da birkaç ölçüt yerine kuşaklararası aktarımdan başlamak üzere, demografik verilerle dilin güncelliği, eğitim vb. alanlarda kullanımından devlet politikalarına, dil tutumlarından belgelemeye birçok ölçütün kullanılması son derece kapsamlı bir analiz yapılmasını sağlar. Bu faktörlerin hiçbiri tek başına kullanılmamalıdır (Dwyer, 2011, s. 8). Her bir ölçüt dilin tehlikelilik ve hayatiyet durumunu belirlemek için bir arada tasarlanmıştır. Her faktörün ayrı olarak değerlendirilmesi temelsiz nitel sonuçlar verecektir. Örneğin, konuşurların dil tutumları toplumdilbilimsel kimi anketlerle elde edilebilecek iken bazı veriler için ulusal nitelikte çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır: Konuşurların toplam nüfusları ve toplum içindeki oranları gibi.

Bir diğer ölçek Lewis ve Simons (2010, s. 110) tarafından yapılan *Genişletilmiş Kademeli Kuşaklararası Bozulma Ölçeği* (EGIDS)'tir. Bu ölçek Fishman (1991) ölçeğinin genişletilmiş biçimidir ve daha kapsamlı bir seviye belirlemesi sunmaktadır. 13 seviyenin bulunduğu ölçekte Fishman (1991) ile Brenzinger vd. (2003) ölçekleri ayrıntılandırılarak bir araya getirilmiştir. Ayrıca Ölçekte tehlike seviyeleri 6'dan başlar. EGIDS'in Fishman ölçeğinin GIDS'ten farklarından biri, etnik kimlik ile dil ilişkisini dikkate almasıdır (bk. Tablo 2.2.2.11). Ayrıca sembolik yeterlilik artık ölmeye yakın diller için önerilmiş bir açıklama sunmaya çalışmaktadır.

Tablo 2.2.2.11. Lewis ve Simons (2010, s. 110) Genişletilmiş Kademeli Kuşaklararası Bozulma Ölçeği.

SEVİYE	ADLANDIRMA	TANIMLAMA
0	<i>uluslararası</i>	Dil uluslararası ticaret, bilgi alışverişi ve politikada yaygın olarak kullanılmaktadır.
1	<i>ulusal</i>	Dil ulusal düzeyde eğitim, iş, kitle iletişim araçları ve yönetimde kullanılmaktadır.
2	<i>bölgesel</i>	Dil bir ulusun en önemli idari alt bölümleri içinde eğitim, iş, kitle iletişim araçları ve yönetimde kullanılır.
3	<i>yaygın iletişim</i>	Dil bölgedeki dil farklılıkları aşarak resmî statüleri olmasızın işte ve kitle iletişim araçlarında kullanılır.
4	<i>eğitimsel</i>	Dil kurumsal olarak desteklenen yaygın eğitim sistemi vasıtasıyla standartlaşma ve edebiyat ile birlikte etkin bir kullanımdadır.
5	<i>gelişen</i>	Dil henüz yaygın ya da sürdürülebilir olmasa da standartlaşan edebiyat bir dil ile birlikte etkin bir kullanımdadır.
6a	<i>etkin</i>	Dil, bütün kuşaklar tarafından yüzyüze iletişimde kullanılır ve durum süreklilik gösterir.
6b	<i>tehdit altında</i>	Dil, bütün kuşaklararası yüzyüze iletişimde kullanılmaktadır ama konuşurlarını kaybetmektedir.
7	<i>değiştirilen</i>	Çocuk sahibi olan kuşak dili kendi aralarında kullanmakta ama çocuklara aktarmamaktadır.
8a	<i>ölmeye yakın</i>	Dilin aktif kullanıcıları yalnızca yaşlı ebeveynler ve daha yaşlı olanlardır.
8b	<i>neredeyse yok olmuş</i>	Dilin aktif kullanıcıları yalnızca dili kullanma şansını çok az bulan yaşlı ebeveynler veya daha yaşlı olanlardır.
9	<i>uykuda</i>	Dil etnik topluluk için miras kimliğinin bir hatırlatıcısı olarak hizmet vermektedir ama hiçkimse sembolik yeterlilikten fazlasına sahip değildir.
10	<i>yok olmuş</i>	Dil artık kullanılmamaktadır ve dil ile etnik kimliğe ilişkin hiçkimse bir hisse sahip değildir.

EGIDS topluluğun dilinin hangi düzeyde kullandığını beş temel soruya verilen cevaplarla tespit etmeye çalışır. 1) *Dilin geçerli kimlik işlevi nedir?*: Tarihsel kimlik,

miras kullanımı, ev kullanımı ve araçsal kullanım bu soruya verilen cevaplar açısından değerlendirilir. 2) *Dilin resmî kullanım seviyesi nedir?*: Uluslararası, ulusal, bölgesel, yerel (*not official*) olarak diller değerlendirilir. 3) *Bütün aileler çocuklarına dili aktarıyorlar mı?*: Evet ya da hayıra göre dilin bozulma ölçeği belirlenir. 4) *Okur yazarlık durumu ne düzeydedir?*: Kurumsal, başlangıç düzeyinde, Yok. 5) *Genç kuşağın konuşur yeterliliği ne düzeydedir?*: Çok yaşlı ebeveynler, yaşlı ebeveynler, ebeveynler, çocuklar açısından dilin bozulma ölçeğindeki yeri belirlenir (Lewis ve Simons, 2010, ss. 113-16).

EGIDS, UNESCO ölçütleri ile karşılaştırıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkar (bk. Tablo 2.2.2.12.)

Tablo 2.2.2.12. Lewis ve Simons (2010) ile UNESCO ölçütlerinin karşılaştırılması

EGIDS SEVİYE	EGIDS ADLANDIRMA	UNESCO TANIMLAMA	UNESCO ETKEN
0	<i>uluslararası</i>	<i>güvende</i>	4
1	<i>ulusal</i>	<i>güvende</i>	4
2	<i>bölgesel</i>	<i>güvende</i>	4
3	<i>yaygın iletişim</i>	<i>güvende</i>	4
4	<i>eğitimsel</i>	<i>güvende</i>	6
5	<i>gelişen</i>	<i>güvende</i>	6
6a	<i>etkin</i>	<i>güvende</i>	1
6b	<i>tehdit altında</i>	<i>güvensiz, kırılğan</i>	1
7	<i>değiştirilen</i>	<i>açıkça tehlikede</i>	1
8a	<i>ölmeye yakın</i>	<i>ciddi tehlikede</i>	1
8b	<i>neredeyse yok olmuş</i>	<i>kritik tehlikede</i>	1
9	<i>uykuda</i>	<i>yok olmuş</i>	4, 1
10	<i>yok olmuş</i>	<i>yok olmuş</i>	4, 1

Tablo 2.2.2.12’de görüldüğü gibi EGIDS’te ilk 7 kademe (0-6a) UNESCO ölçütlerinde tek bir seviyede belirlenmiştir. Tehlike düzeyinin başladığı 6b seviyesinden itibaren kuşaklararası aktarım önemli bir etken olarak EGIDS’te karşımıza çıkar. Rakamsal veriler UNESCO ölçeğinin aksine dikkate alınmamıştır. Medya, konuşur tutumları ve belgeleme EGIDS ölçeğinde yer almaz. UNESCO daha küçük dillerle ilgili ayrıntılı bir ölçeklendirme sunarken, EGIDS ölçeği tüm dilleri de içermektedir. Dil değiştirimi EGIDS ölçeğinde 6. seviyeden 7. seviyeye geçişte en önemli etkidir.

Dwyer (2011, s. 14) EGIDS ölçeğinin daha hızlı sonuçlar almak için kullanılabilceğini ancak sonuçların yanıltıcı olabileceğini belirtmektedir. Ancak UNESCO ölçeği sorunlu bazı alanlarda ayrıntılı bir tablo ortaya koymaya elverişlidir.

Yukarıda değinilen ölçütler dışında farklı seviye sınıflandırmaları da bulunmakla birlikte bunlar daha çok Fishman (1991), Krauss (1997), Brenzinger vd. (2003) ve Lewis & Simons (2010) ölçeklerine göre kısmî değışikliklerle hazırlanmıştır. Bu bakımdan bunlara burada yer verilmemiştir.

2.2.3. Tehlikedeki Dil Tipolojisi Modelleri

Tehlikedeki dillere yönelik çalışmalar farklı bakış açılarından yola çıkılarak oluşturulmuştur ve bu çalışmalar son yıllarda artarak devam etmektedir. Erken dönem araştırmaları, dil ölümleri ve dil değıştirimleri üzerine geliştirilmiştir (Dressler, 1982 ve Sasse 1990, 1992 vb.). Bu modellerin yanı sıra ayrıca azınlık dillerine yönelik toplumdilbilimsel çalışmalar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bunlardan Edwards (1992) tipoloji modeli Grenoble ve Whaley (2005) tarafından tehlikedeki dil tipolojilerini belirlemek üzere geliştirilmiştir.

Bir dilin yok oluşunun nedenleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bir dil eğer kullandıkları çevrede kendilerine bir avantaj sağlamıyorsa konuşurlar anadillerini kullanmaktan vazgeçerler. Dil ölümünün nedenlerinin basit ve tartışma götürmez olduğu bilinir. Karmaşık olan konu, “bir topluluktaki dilin etkisinin azalmasının nedenleri nelerdir?” Anahatları içeren uygun cevaplar ise topluluğun kendi kimliğiyle karmaşık kalıpların üstesinden gelmesi, diğler gruplarla olan ilişkileri, grubun politik özerkliği, maddi refah için olanaklara erişimi şeklindedir. Dil kaybının sebeplerinde tekrar eden örneklemeleri belirlemek, dil topluluklarının ayırt edici özelliklerini ortaya çıkarmada ve bu topluluğun neden dil kaybına yatkın olduğu konusunda yardımcı olmaktadır.

Grenoble ve Whaley (2005, s. 22)’e göre dil ölümünün çizilen genel resmine düzgün bir biçimde uymayan dünyanın çeşitli ülkelerinin yanı sıra bireysel dil toplulukları karşısında dil kaymasına direnmişlerdir. Benzerliklere odaklanmak da şu bütün beklentilerin önemli soruları ortaya çıkarmaktadır:

1. Neden benzer hikâyelerle ve nüfus olarak bağlantılı gruplar dilsel açıdan önemli ölçüde dil aşınması/dil yitiminin farklı oranlarını gösterirler?
2. Neden apaçık bir biçimde geçmişleri karşıtlık gösteren bağlantılı gruplar dil ölümü konusunda aynı oranları gösterirler?
3. Neden bazı grupların dil değiştirme süreçleri başarıyla diğerlerinin değildir?

Bilimsel toplulukların en kullanışlı olanaklarından birisi dil tehlikesi durumlarında ayrıntılı bir tipoloji sağlayabilmesi ve bu durumlarda homojenliği ve heterojenliği ortaya koyabilmesidir. Bunun gibi bir tipolojik tehdit altındaki dillerin geleceği ile etkili dilin sürdürümü ve canlandırılması konusundaki programların planlanması için ek bir araç sunacak ve üzerinde öngörülebilir bir güç geliştirilebilmesine izin verecektir (Grenoble ve Whaley, 2005, ss. 22-3).

Ayrıca bir dilin tehlike sürecinin toplumdilbilimsel ve sosyal sebepleri nelerdir? Bunlarda ortak faktörler etkili midir yoksa az sayıdaki toplulukların değişimleri farklı sebeplerle mi gerçekleşmektedir? Eğer bunlarda ortak sebepler söz konusu ise 21. yy.daki dil ölümlerine karşılaştırmalı olarak uygulanabilir mi? Bir dilin tehlike sürecine girmesinde etkili olan faktörler nelerdir? Yalnızca dilbilimsel açıklamalar panoramayı çizmemize imkân verebilir mi?

Bu sorulara cevap vermek amacıyla Erken Modern dil değişimlerine yönelik bazı karşılaştırmalı çalışmalar yapmakta yarar bulunmaktadır. Fakat bu çalışmaların tamamı örnek çalışmalardır ve 20. yy.ın ikinci yarısındaki teorilere dayanmaktadır. Tarihsel araştırmalar açısından da bu modern modellerin yeniden kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Edwards (1992) modeli tehlikedeki dil tipolojisine uyarlanabilir mi?

Bu model özellikle azınlık dillerin durumları üzerine geliştirilmiş ve diğer dil ekolojisi modellerine oranla (Einar Haugen'in modeli gibi) daha uygulanabilir bir modeldir. Bu modelin yanı sıra azınlık dilleri üzerine geliştirilmiş bazı modeller de bulunmaktadır. Edwards'ın modeli tehlikedeki dillere daha çok uyarlanabilir ve kullanılabilir bir modeldir. Bu model etkileşimleri açıklamakta daha gelişmiş olarak görülmektedir. Ayrıca Edwards'ın bu modelinin Tehlikedeki Dil Tipolojisine Yönelik uyarlaması Grenoble ve Whaley (2005) tarafından yapılmıştır.

Azınlık dil türü ve diğer tehlikede olarak değerlendirilebilecek diller için açık bir şema geliştirme fikri kesinlikle yeni bir fikirdir. Ekolinguistik bir bakış açısıyla yapılan çalışmalarla, Haarmann (1986), Haugen (1971) ve diğer araştırmacılar, diller ve onların çevreleri arasındaki etkileşimi keşfetmek için yaklaşım modelleri yapmışlardır. Bu çalışmaların amacı, “diğer dünya dilleri ile kıyaslandığında dilin nerede durduğu ve nasıl geliştiği hakkında bize bir şeyler söyleyen” ekolojik sınıflama tipolojisinde bir dilin durumunu belirlemektir. Buna rağmen bu çalışmada genellikle büyük ya da küçük, tehlike altında ya da değil her dil için bir uygulama planlanır, bu nedenle tehlikedeki dillerle açıkça ilişkili değişkeleri sık sık yok sayar. Tehlike altındaki dillere uyan bir tipoloji, dilin canlılığını azaltmak veya desteklemek için değişkelerin hepsini kapsayan bir model gerektirir. Edwards’ın modeli buna uygundur (Grenoble ve Whaley, 2005, s. 24).

Edwards 3 farklı aşamada 11 etki alanını ele almaktadır. Bu 11 alan demografi, sosyoloji, dilbilimi, psikoloji, tarih, politika (hukuk ve yönetimi içermektedir), coğrafya, eğitim, din, ekonomi ve medyadan (Grenoble ve Whaley, 2005, s. 25 medya yerine teknoloji’yi kullanmışlardır) oluşmaktadır. 3 aşamanın ilkinde tek konuşur yerine azınlık konuşur topluluğunu ifade eden *konusur* bulunmaktadır. İkinci aşamada azınlık dili arasındaki ilişkiyi belirleyen *dil* yer alır. 3. aşamada ise azınlık toplumun baskın toplumdaki yerini belirleyen *çevre* bulunmaktadır. Böylece modele göre 33 hücre çerçevesinde azınlık dilin durumunun değişkeleri belirlenebilmektedir. Grenoble ve Whaley (2005, s. 25)’e göre tehlikedeki dil araştırmalarında dil kullanımının devamının belirlenebilmesi için bu model en uygun modellerden biridir.

Tablo 2.2.3.1. Edwards (1992, s. 49) Azınlık dil tipolojisi için Ana Çatı

A Kategorisi	B Kategorisi		
	Konusur	Dil	Çevre
Demografi	1	2	3
Sosyoloji	4	5	6
Dilbilimi	7	8	9
Psikoloji	10	11	12
Tarih	13	14	15
Politika	16	17	18
Coğrafya	19	20	21
Eğitim	22	23	24
Din	25	26	27
Ekonomi	28	29	30
Teknoloji	31	32	33

Edwards (1992, s. 49)'ın çalışma şeması yöntemsel olarak son derece uygun bir içeriktedir. Hücrelerdeki sorular çerçevesinde tehlikelilik durum tipolojisini belirlemek mümkündür. Bu bağlamda bu model tehlikedeki dil tipolojilerinin belirlenmesinde kullanışlı bir modeldir. Şemanın daha net anlaşılması için şemayı oluşturan sorular Tablo 2.2.3.2'de verilmiştir. Edwards'ın modeli bireysel konuşma alanları ve (Konuşur ve Dil kolonları) toplumun bulunduğu çevre bileşkesi ile (Çevre kolonu) kapsamlı bir tipoloji açıklaması sunmaktadır. Grenoble ve Whaley (2005, s. 27) bunların açıklanmasında mikro değişke ile makro değişke özelliklerini kullanmayı teklif ederler. Dil kaybının her zaman iki topluluk arasındaki ilişki çerçevesinde ortaya çıktığı dikkate alınırsa yok olma tehlikesine maruz dilin tehlikelilik tipolojisini belirlemede grup davranışlarının tespiti büyük önem taşımaktadır.

Tablo 2.2.3.2. Edwards (1992, s. 50)'a göre örnek sorular:

1. Konuşurların sayısı ve tutumları?
2. Dilin kapsamı (ayrıca bk. Coğrafya)?
3. Kırsal ve kentsel durum?
4. Konuşurların sosyo-ekonomik durumları?
5. Dil iletişiminin tipi ve seviyesi?
6. Canlandırma ve koruma çalışmalarının önceki/güncel durumu?
7. Konuşurların dilbilimsel yetenekleri?
8. Dil standartlaşmasının seviyesi?
9. İç ve dış göç durumu?
10. Konuşurların dil tutumları?
11. Dil-kimlik ilişkisine bakış açıları?
12. Azınlığa karşı baskın toplumun tutumu?
13. Topluluğun tarihsel arkaplanı?
14. Dilin tarihi?
15. Tarihsel coğrafyalarında şimdi yaşayıp yaşamadıkları?
16. Konuşurların tanınması ve hakları?
17. Dilin resmî olarak tanınma seviyesi?
18. Yaşanılan bölgede "özel statü"de bulunma ya da otonomi durumu?
19. -21. Coğrafyaya ilişkin temel durum?
22. Konuşurların tutumları ve eğitime yönelik bakış açıları?
23. Dile yönelik okul desteğinin tipi?
24. Bölgede eğitim seviyesi?
25. Konuşurların dini?
26. Din ve din arasındaki ortaklık gücü ve tipi?

27. Bölgede dinin gücü?
28. Konuşur gruplarının ekonomik durumları?
29. Dil(ler) ve ekonomik başarı/hareketlilikteki ilişki?
30. Bölgedeki ekonomik canlılık?
31. Medyadaki grup tanıtımı?
32. Medyadaki dil tanıtımı?
33. Bölgenin genel toplumdaki farkındalığı?

Edwards (2010, s. 100-1) azınlık dilleri ve diğer diller için geliştirdiği bu modelin hiyerarşik düzenini değiştirir. Yeni hiyerarşik düzende ilk 11 hücre demografi, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, dilbilim, psikoloji, tarih, politika-hukuk-devlet, eğitim, din ve medyayı içermektedir. Hücreleri oluşturan düzen bu sisteme göre değiştirilmiştir.

Grenoble ve Whaley (2005, s. 31) Edwards'ın bu modelini tehlikedeki dillerin tipolojisinin belirlenmesine uyarlamışlar ve Tablo 16 ve 17'de yer almayan kimi eklemeler yapmışlardır. Buna göre tehlikedeki dilin tipolojisinin belirlenmesinde okuryazarlık durumu son derece önem taşımaktadır. Okuryazarlık ile birlikte bir dilin yazı dili olup olmaması da ayrıca önem taşımaktadır. Bunların makro ve mikro değişkenler çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmesi bir dilin yok olma tehlikesi seviyesinin bulunup bulunmadığını ya da bu seviyenin durumunun tespitinin yapılmasını sağlayacaktır. Ayrıca Grenoble ve Whaley (2005) tehlikedeki dil tipolojisinin belirlenmesindeki etkenleri makro ve mikro değişkenler çerçevesinde ele almışlardır. Okuryazarlık ve yazı dili durumu bu çerçevede incelenmiştir. Okuryazarlık, bir dilin yazınlarını okuyabilme, okunan öğeleri algılama ve kavrama yetisine sahip olunmasıdır. UNESCO'nun tanımına göre okuryazarlık; değişik türdeki yazılı kaynakları, kayıtları kullanarak tanımlama, anlama, yorumlama, bir araya getirme, iletişim kurma ve hesap yapma yeteneğidir. Toplumun geniş bir kitlesine hitap edebilmek, bilgisini ve gücünü geliştirerek hedeflerine ulaşması için bireye olanak veren olgudur (UNESCO Education Sector, 2004). Bu bağlamda tüm bu etkenlerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Edwards (1992)'de yer almayan bölgesel çevre, ulusal çevre, lokal çevre ayrımlarının net olarak yapılması gerektiğini savunan Grenoble ve Whaley bunları okuryazarlık ve yazı dili durumuna göre makro ve mikro değişkenler çerçevesinde ele almışlardır. Buna göre oluşturulan yöntem Tablo 2.2.3.3'te verilmiştir.

Tablo 2.2.3.3. Okuryazarlık Değişkeleri (Grenoble ve Whaley, 2005, s. 36)**MAKRO-DEĞİŞKELER**

Eğitim	Dil(ler)in düzenlenmesi, okuldaki çok dilliliğin seviyesi vb.
Dil Planlaması	Hedeflerin yapısı, yerel topluluğun durumu, baskın kültürün rolü, baskın kültürün ekonomik kaynaklarının ulaşılabilirliği vb.
Çokdilliliğe karşı bölgesel tutum, çok kültürlülük	
Bölgesel diller ve ortografiler	Yerel dil ile prestij seviyesi arasındaki ilişki
Basılı materyallerin kolaylıkla ulaşılabilirliği	Dinî, pedagojik, temel kaynaklar, politik, edebî vb.
MİKRO-DEĞİŞKELER	
Toplumdaki okuryazarlığın rolü	Eğitim, din, hukuk, edebiyat, tarih, kişisel arşivler, kamusal arşivler, teknik taslaklar ve düzenlemeler vb.
Okuryazarlığının kazanımı	Motivasyon, çevresel öğrenme, öğretmenler, pedagojik yöntemler ve malzemeler, toplantı yapıları, katılımcı sayıları vb.
Standartlaştırma sorunları	Hangi diyalekt yazı diline esas alınmalı, prestij, anlaşılabilirlik, öğrenilebilirlik, ortografi
Yerel topluluğun yapısı	Tarih, dil yoğunluğu, çokdillilik seviyesi, çokyazıdillilik, eğitim, prestij etkenleri vb.

Dil değiştirimi için doğrudan belirleyici etken geleneksel dile dayanan bir dilsel topluluğun tutumundaki değişiklik iken, bu kaçınılmaz değişiklik için ortaya çıkan dürtü dilsel topluluğa dışardan gelir. Edwards'ın modeli dil topluluğunun bulunduğu çevre hakkında bilgi sağlar. Ortamın özgür olması sözünden ne anlaşılabilir? Edwards'ın Tablo 2.2.3.2'deki sorularında, oldukça karışık ifadeler kullandığından ne kastettiğini tanımlamak oldukça güçtür. Örneğin “yörenin ekonomik refah seviyesi” ve “bölgedeki eğitim durumu”. *Yöre* ve *bölge* kelimeleri yoluyla soruşturma altındaki dil topluluğunu veya bu topluluğun bölgesel politikasını ya da bir ulusu veya bunların bir kombinasyonunu içeren sınırdaş bir mevcut coğrafi bölgeyi kastetmiş olabilir mi? Bu bakımdan Grenoble ve Whaley (2005, s. 38) dilsel topluluğun dil tutumları üzerindeki etkiyi içeren dıştan gelen baskının kaynaklarını şu seviyelere ayırmaktadır: *yerel*, *bölgesel*, *ulusal* ve *uluslararası*.

Bir dilsel topluluk için bu bağlamların düzeyleri arasındaki ilişki karmaşıktır ve dilsel topluluk değişiklikleri üzerindeki göreceli etki durumdan duruma değişir. Bir bölgesel alanın önemi üzerinde yaşayan milletin sahip olduğu bağımsızlık (özerklik) derecesine

bağlıdır. Eğer buradaki bağımsızlık derecesi güçlü ise, resmî dil ve dilin çevrede, basında ve eğitimde kullanımı üzerindeki kararlar, bu dilin seviyesini güçlendirir ve kullanılan dili dilsel topluluk için önemli bir konuma getirir. Ulusal bağlamdaki etki de çeşitlilik gösterebilir. Oldukça fazla otoriteye sahip ulusal hükümetlerin olduğu ülkelerde, dilsel topluluk üzerindeki baskı ağırdır. Buna rağmen dünyanın çeşitli bölgelerinde, genellikle coğrafi dışlama yoluyla ulusal hükümetin diktatörlüğünden büyük ölçüde bağımsız bireysel topluluklar da ortaya çıkmaktadır (Grenoble ve Whiley, 2005, s. 39).

Bu modelin dışında Sasse (1990) ve (1992) tarafından geliştirilen Galce-Arvanitice Modeli (GAM) de bulunmaktadır. Bu model Avrupa'daki İskoçya Galcesi ve Yunanistan'daki Arnavutçanın Arvanitice diyalekti üzerinde dil değiştirimi ve dil ölümü bakımından incelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Sasse'ye göre dil ölümü üzerinde herhangi bir teori bulunmamaktadır (1990, s. 2). Sasse dil ölümünün sosyo-ekonomik faktörlerle birlikte, tarihsel sebepleri, dilbilimsel ve toplumdilbilimsel etkenlerle gerçekleştiğini savunmaktadır. Sasse (1990, s. 4) dil ölümü çalışmalarının üç ana etkende tartışılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunlardan ilki dilbilimsel faktörlerle birlikte kültürel, sosyolojik, etnik ve tarihsel, ekonomik vb. süreçlerin açıklığa kavuşturulmaya çalışılmasıdır. Sasse bunu “Dış Çevre ‘DÇ’: (*external setting*)” olarak belirler ve modelinin ilk aşamasının tespitinde kullanır. Buna göre dilbilimci tarih, sosyoloji ve yakın disiplinlere başvurarak bu dış etkenleri belirlemelidir. Bu dış etkenler dil ölümü sürecinin ana girişinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Sasse modelinin ikinci yapısını “Konuşma Tutumları ‘KT’: (*Speech Behavior*)” oluşturmaktadır. KT, kullanım değişkelerini modelin uygulandığı topluluk üzerinde belirlenmesini hedeflemektedir. Burada Fishman'ın meşhur sorusu ana çatıyı oluşturur: “Kim hangi dili kiminle ve ne zaman konuşur?”. Bu çalışmanın çatısını oluşturan yapıyı teşkil etmektedir. DÇ, KT'nin belirlenmesinde önemli rol oynayacaktır. Politik, sosyal ve ekonomik baskılar ile tarihsel durumun etkisi dil tutumlarını belirlemektedir.

Sasse modelinin üçüncü yapısını “Yapısal Değişkeler ‘YD’ (*Structural Consequences*)” oluşturmaktadır. Bu yapıda dil ölümünün yapısal ve dilbilimsel kurgusu araştırılmaktadır. Bu araştırmada fonolojik, morfolojik, sentaktik ve leksik dil değişkeleri dil ölümü bakımından incelenmektedir.

Sasse modeli bu üç ana yapının birbirinden bağımsız olmadığını ve dil ölümünün açıklanmasında her birinin aynı derece öneme sahip olduğunu savunur. Sasse modeli dil ölümü süreçlerinden ani, radikal, aşamalı ve alttan yukarıya dil ölümlerinden tedricî dil ölümleri üzerine geliştirilmiştir. Bu model Tablo 2.2.3.4’te verilmiştir.

Tablo 2.2.3.4. Sasse (1990 ve 1992) Modeli

DIŞ ÇEVRE (DÇ)	KONUŞMA TUTUMLARI (KT)	YAPISAL DEĞİŞKELER (YD)
Çok dilliliğin tarihsel arka planı	Çevrenin tamamlayıcı dağılımı	Leksik kayıp ve baskın korunduğu alanın gelişiminin etkisi
	Çevre kısıtlamasıyla kolektif çokdilliliğin artışı	Dil ilişkilerinin artması
Baskı	Eğer tehlikedeki dil baskı altında tutulursa baskın dilinin yetkinliğinin daha artması	İlişkinin daha da artması ve tehlikedeki dildeki yalınlaşmanın devamı - tehlikedeki dilin işlevsel olarak bozulmamış olarak kalmasına rağmen
Tehlikedeki dile yönelik olumsuz tutum	Tehlikedeki dilden vazgeçme	
	Dil değiştirimi	
	Tehlikedeki dilin etki alanındaki daha çok kayıp	Dil aşınması: Yarı-konuşurların dilinde patolojik azalma
	Tehlikedeki dilde düzenli iletişiminin sonu	
	Özel amaçlar için bilgi kalıntılarının kullanımı: ritüeller, grup tanımlamaları, şakalar ve gizli dil.	Kalıntı, alt-katman bilgisi ve TD ve BD karışım diyalektinin devamı

Bu modelde dış çevre konuşma tutumlarına, konuşma tutumları da yapısal değişkelere yol açar. Bu bakımdan Sasse modeli ayrıntılı bir durum analizi ortaya koymaktadır. Döngüsel olmayan bu modelde herhangi bir canlandırma faaliyeti olmazsa dil ölümü gerçekleşecektir. Dış çevre yoluyla baskın dil, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik baskı yoluyla kuşaklararası aktarımı etkileyerek konuşurların dile yönelik tutumlarını belirler. Baskın dilin (Sasse’de *target language*) etkisiyle belirlenen dile yönelik olumsuz tutum git gide yapısal değişkelere yol açar.

Sasse’nin (1992, s. 15) dil ölümünün başlangıcı dil bozulmasıdır (*language decay*). Dil bozulması yarı konuşurlarda görülen tipik bir dilbilimsel bozulma (*disintegration*)’dır.

Bu konuşurlarda artık dil kesintiye uğramıştır. Sasse bu bozulmayı şöyle açıklar: “Onların morfolojileri açıkça bozulmuştur ve onlar baskın dilde olsa bile zaman, görünüş, kiplik gibi önemli gramatikal kategorileri kaybederler.” (Sasse, 1992, s. 15). Sasse’ye göre bu konuşurlar *pidgin* konuşurlarına benzemektedir. Dil bozulmasının iki temel belirtisi basitleştirme ve eksiltme olarak gösterilmiştir.

Bu modellerin dışında dil ölümüne yol açan faktörleri dilbilimsel olarak çeşitli biçimlerde açıklayan birçok model bulunmaktadır. Dil ilişkilerinden, kod kopyalamaya, kod kaydırmadan, iki dillige birçok yöntem tehlikedeki dillere yönelik olarak uygulanabilir.

2.2. TEHLİKEDEKİ DİLLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Üstteki tespitlere giden yolda 1990’lar boyunca dil konusu önemli ölçüde uzmanların dikkatini çekmiştir. Dil haklarına ilişkin bilinç on yılda, özellikle Barcelona Dil Hakları Evrensel Beyanname’si’nin yazılmasıyla önemli bir mesafe kat etmiştir. Ancak şu durum gözden kaçırılmamalıdır ki, eğer bir şey yapılmazsa diller ölecektir. Bir şey yapılırsa da ölecek olan dillerin var oluşu, süreci paradoksal bir duruma götürmektedir. Süreci yavaşlatmak ya da durdurabilmek için asli öncelik, bilgi ve veri toplanmasıdır. Dünya dillerinin yaklaşık yarısının tehlikede olduğu bilirse de tehlikenin boyutları ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar yönlendirici olacaktır. Bilgi toplama süreci ile teorik perspektif kurulmalı ve tehlikedeki dil ile ilgili görsel-işitsel arşivler oluşturulmalıdır. David Crystal, tehlikedeki 3000 dil ile ilgili yapılacak bir çalışma için öngörülen üç yıl için yaklaşık 575 milyon \$ çok fazla gibi görülse de bu miktarın OPEC’in günlük petrol vergisiyle eşdeğer oluşuna işaret eder ve çalışmaların imkân dâhilinde olduğunu vurgular (Crystal, 2007, s. 116). Yapılacak bu çalışmalarla toplumda durumun önemini anlatıldığı yayımlar yapılmalı ve farkındalık oluşturulmalıdır. Tehlikedeki dil konuşurlarına da dilin nakledilmesi için sorumluluk taşıması yönünde bilinç uyandırma da önemli bir unsurdur. Bir toplumun üyelerini dilleri için bir şeyler yapmaya ne motive edebilir? Bazı toplumlar işi bu denli sahiplenmişken diğerleri neden uzak durur? Crystal, bu sorulara politik ve dinî cevaplar arar ve günümüz İsrail’inde İbranicenin yeniden doğuşunu ve korunmasını örnek verir (2007, s. 151). Ona göre tehlikedeki dil, eğer konuşurları, hâkim toplum içinde prestijlerini, zenginliklerini, meşru güçlerini

artırırsa gelişecektir. Ayrıca bu dillerin gelişmesinde rol oynayacak bir diğer etken, konuşurların dillerini yazı dili hâline getirebilmesidir.

Araştırmalardan ilki tespiti her ne kadar olsa da yaklaşık dil sayısını belirlemek ve oluşturulacak atlaslarla bunların dağılımlarını ortaya koymaktır. UNESCO uyguladığı program çerçevesinde *Atlas*'ı hazırlamış ve interaktif bir şekilde kullanıcıların hizmetine sunmuştur (*UNESCO Interactive Atlas*, 2013a). UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmaları kapsamında çalışmalarına devam eden *Tehlikedeki Diller Programı* bu anlamda her ne kadar ihtiyaca cevap verecek düzeyde olmasa da önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Tehlikedeki dillere yönelik çalışmalar erken dönemde genellikle akademik olmayan gerekçelerle başlamıştır. Erken dönem çalışmaları arasında *Summer Institute of Linguistics (SIL)* yer almaktadır. 1934'te 2 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilen küçük bir yaz okulu bugün dünyadaki dilbilimcilerin en sık başvurduğu araştırma kaynaklarından birisi hâline gelmiştir. Yaklaşık 100 ülkeden 1.7 milyon konuşuru olan toplam 2590 dil ile ilgili dilbilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir (SIL, 2014, s. 2). Enstitünün yayın organı olan *Ethnologue* tarafından ilki 1951 yılında olmak üzere dünya dillerinin listelendiği bir katalog da yayımlanmaktadır. 10 küçük sayfada 46 dilin listelendiği ilk kaynak bugün 19. baskıya ulaşmış ve 7097 dili listelemiştir (Lewis ve Simons, 2016).

1992 yılında UNESCO tarafından tıpkı bitkibilimdeki yok olan türler için hazırlanan kaynaklar gibi *UNESCO Red Book on Endangered Languages* adlı çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışma günümüzde de sanal ağda kullanılabilir. Ancak son güncellemenin 2000 yılında yapıldığı bu katalog yerini yine UNESCO tarafından gerçekleştirilen *Atlas of the World's Languages in Danger* adlı çalışmaya bırakmıştır. İnteraktif bir şekilde sanal ağda kullanılabilen *Atlas Wurm*'un (1996, 2001) editörlüğünde yayımlanmıştır. *Atlas*'ın 3. ve son baskısı Moseley'in editörlüğünde 2010 yılında yayımlanmıştır (Moseley, 2010) ve İngilizce, Fransızca ile İspanyolca olmak üzere 3 dilde hazırlanmıştır. İlk baskıda 600, ikinci baskıda 800, üçüncü baskıda ise yaklaşık 2500 dil listelenmiştir. Bölgesel toplu çalışmalara Rusya'daki Türk dillerini de barındırması bakımından tıpkı *UNESCO Red Book on Endangered Languages* (1992)

adlı çalışma gibi yok olmakta olan türlere atıf yapılarak hazırlanan *Yazıki Narodov Rossii Krasnaya Kniga* (Neroznak, 2002) gösterilebilir.

UNESCO tarafından 1993'ten bu yana *Endangered Languages Projects* kapsamında birçok dilin belgelenmesi ve canlandırılması ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmaların sonuncusu 2009 yılına aittir (*UNESCO Projects*, 2016). Ayrıca yine UNESCO tarafından *Endangered Languages Programme* kapsamında *Atlas*'ın hazırlanmasından sanal ağa aktarılması ve dilbilimsel çeşitlilikten tehlikedeki dillerin tespitine birçok alanda çalışmalar yürütülmüştür. Bu program kapsamında bilgi, birçok dilbilimci tarafından 2003 yılında belirlenmiş ve kamuoyuyla paylaşılarak sağlıklı bilgilerin derlenmesinde yol gösterici olmuştur (Brenzinger vd. 2003).

UNESCO Red Book on Endangered Languages, Ethnologue genel ağ sayfası, *Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley, 2010) ve çeşitli kaynaklardan derlenen verilerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan *The Endangered Languages Project* genel ağda tehlikedeki diller ile bir dil çalışmadır. Bu proje google tarafından desteklenmekte olup dört farklı kurumun işbirliği ile yürütülmektedir. İşbirliğinde bulunan kurumlardan Eastern Michigan University ve University of Hawai tarafından hazırlanan *Catalogue of Endangered Languages* (Tehlikedeki Diller Kataloğu) genel ağda tehlikedeki diller ile ilgili bilgiler vermektedir (*Catalogue of Endangered Languages*, 2016). Katalogda yer alan toplam dil sayısı 3398'dir. Bu dillerin tehlike seviyeleri diğer ölçeklerden farklı olarak konuşur sayısı, konuşur sayısının nüfusa oranı, kullanım alanları gibi çeşitli değişkenlerden yola çıkılarak hazırlanmış olmasıdır².

Bölgesel çalışmalardan biri Rusya Bilimler Akademisi Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü Sibirya ve Kuzey Bölümünün UNESCO'nun desteği ile yürüttüğü Sibirya Yerli Halklarının Tehlikedeki Dilleri adlı projedir. Bu proje kapsamında çeşitli yuvarlak masa toplantılarının yanı sıra 28 Sibirya diline ait tanımlama ile birlikte bibliyografik bilgiler, Sibirya dillerinin dokümantasyonu ile ilgili yürütülen projeler ve fonlar ile dilbilimciler ve antropologlar tarafından yürütülen saha çalışmalarında kullanılması için gerekli teknik malzemenin tanıtımı gibi bilgiler yer almaktadır. Bu proje kapsamında Teleütçe, Şorca, Çulımca gibi Türk dilleri de bulunmaktadır (*Yazıki Narodov Sibiri, Nahodyaşçiesya pod Ugrozoy İşçeznovaniya*, 2005).

² Bu değişkenler ve tehlike seviyeleri için bk. (Yılmaz, 2015, s. 28)

Bu çalışmaların yanı sıra *Linguistic Society of Amerika* tarafından 1992 yılında *The Committee on Endangered Languages and their Preservation (CELP)* hızlı dil kaybına dikkat çekerek tehlikedeki dillere yönelik belgeleme ve bunlar üzerinde çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuştur. Ayrıca 1994 yılında UNESCO ile işbirliği çerçevesinde *The International Clearing House for Endangered Languages* Asya ve Pasifik'teki tehlikedeki dillerin durumu ile ilgili kapsamlı bilgiler elde etmek amacıyla Tokyo Üniversitesinde kurulmuştur. Ayrıca yine Yale Üniversitesi bünyesindeki *Endangered Language Fund*, İngiltere merkezli *Foundation for Endangered Languages* tehlikedeki dillerin desteklenmesi, belgelenmesi, korunması ve geliştirilmesine yönelik kuruluşlardır.

2004 yılında Rosetta Stone tarafından kurulan *Endangered Language Program* 2011 yılında yeni yazılım geliştirilmek amacıyla sonlandırılmıştır. Ancak yine de tehlikedeki dil konuşurlarına yönelik desteklerinin ve dillerin yeniden canlandırılma çalışmalarının devam ettiği belirtilmektedir (*Rosetta Stone*, 2016).

Ayrıca Arcadia ve SOAS University of London işbirliği ile gerçekleştirilen *The Hans Rausing Endangered Languages Project*, 2002 yılından bu yana tehlikedeki dillerin belgelenmesi ve korunmasına yönelik, yaklaşık 30 milyon sterlin bütçe harcayarak alana önemli katkı sağlamıştır. Bu proje kapsamında Türk dillerine yönelik de destekler sağlanmaktadır. En son desteklerden biri *Documentation and Analysis of the Endangered Teleut Language* (Tehlikedeki Dil Teleütçenin Belgelenmesi ve Analizi) konulu projedir. Ayrıca bu proje ile birlikte yürütücülüğünü Andrey Filchenko'nun üstlendiği Eušta-Çat Tatar, Melets Çulım ve Teleüt dillerinin karşılaştırmalı belgeleme ve arşivleme çalışmalarının yapılması hedeflenmektedir. Projenin 2016-2019 yılları arasında tamamlanması hedeflenmektedir (*Documentation and Analysis of the Endangered Teleut Language*, 2016).

Tehlikedeki dillerin belgelenmesi, sürdürümü ve canlandırılmasına yönelik 2000-2011 yılları arasında yürütülen *DOBES Dokumentation Bedrohter Sprachen/ Documentation of Endangered Languages* Volkswagen fonu da destek vermiştir. Bu program kapsamında dünyada birçok farklı tehlikedeki diller ilgili veriler sanal ağda yer almaktadır (*Dobes.mpi.nl*, 2016). Bu veriler arasında Tofaca gibi Türk dillerinden de yazılı, işitsel ve görsel malzeme bulmak mümkündür.

2005 yılında G. D. S. Anderson tarafından kurulan *Living Tongues Institute for Endangered Languages* daha çok dilbilimci destekli ve toplum odaklı olmak üzere tehlikedeki dillerin belgelenmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Geçtiğimiz on yılda 15 ülkede 100'den fazla tehlikedeki dil topluluklarına ulaştıklarını belirten ekip bu dillere yönelik 80'in üzerinde konuşma sözlüğü hazırlamıştır (*Living Tongues*, 2016). Ayrıca bu enstitü ve National Geographic işbirliği ile *Enduring Voices Project* çalışması yürütülmektedir. Bu projenin sanal ağında dillerin kaybına yönelik sosyal farkındalık yaratmak, tehlikedeki dilleri belirlemek ve belgelemek gibi amaçlar belirtilmektedir (*Enduring Voices Project*, 2016). Proje kapsamında Türk dillerinde Orta Çulımcanın Belgelenmesi Projesi de gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Toju, Duha, Tsengel Tuva, Monçak ve Tofa dilleri üzerine de Altay-Sayan Dil ve Etnografi Projesi de yürütülmüştür.

Bu çalışmaların yanı sıra tehlikedeki Türk dillerine yönelik de bazı desteklenmiş projeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve birçok tehlikedeki Türk diline yönelik olarak da uygulanabilecek bir proje olan *Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo University of Foreign Studies, Tokyo, Japan* (Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi Asya ve Afrika Dil ve Kültürleri ve Dilleri Çalışmaları Enstitüsü) tarafından desteklenen *The Karaim Spoken CD* adlı projedir. Bu proje kapsamında Litvanya Karaycasının belgelenmesi hedeflenmiş ve çalışma D. Nathan ve É. Á. Csátó tarafından yürütülmüştür. Toplum merkezli bir belgeleme izlenerek dilbilimcilerin yanı sıra dil topluluğu üyelerinin de proje çıktılarında yararlanabilmesi sağlanmıştır. *The Karaim Spoken CD*'sinde, konuşulan Karaycanın tarihçesi, yazı metinler, sözlük, ses ve görüntü kayıtları, fotoğraflar ve Karay müziğinden örnekler yer almaktadır (Csátó ve Nathan, 2001). Bu çalışmanın yanı sıra É. Á. Csátó tarafından Karaycanın canlandırılmasına yönelik yaz okulları düzenlenmektedir.

Tehlikedeki Türk dilleri üzerine bir diğer çalışma *Korea Research Foundation* tarafından desteklenen *The Altaic Society of Korea'nın Researches on Endangered Altaic Languages* adlı proje kapsamında Eylül 2003 ile Ocak 2009 yılları arasında yürütülen saha çalışmaları gösterilebilir. Bu saha çalışmaları kapsamında 47 farklı Türk dil ve diyalektinden dilbilimsel veriler toplanmıştır. Bu verilerden bazıları raporlar hâlinde kitaplaştırılmıştır (Li vd, 2008; Li, 2011, ss. vi-xi).

Türkiye’de bireysel ölçekteki tek bir Türk diline ya da dillerine yönelik çalışmalar dikkate alınmazsa tehlikedeki dillere yönelik bütüncül bir çalışma *Tehlikedeki Diller Projesi* örnek olarak gösterilebilir. Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi adıyla Farkındalık Yaratma, Cesaretlendirme, Belgeleme ve Destek- Son Sesler vurgusuyla yürütülen bu proje kapsamında tehlikedeki Türk dillerine yönelik bir el kitabı hazırlanmaktadır (*Tehlikedeki Türk Dilleri El Kitabı*, 2016). Ayrıca yine proje kapsamında *Tehlikedeki Diller Dergisi (TDD)*, 2012 yılında yayın hayatına başlamış ve 5. sayısı yayımlanmıştır (*Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2014).

UNESCO ölçütlerine göre kırılgan olarak gösterilen Çuvaşça üzerine T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akrabalar Topluluğu Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen *Çuvaş, Tatar, Başkurt ve Güney Sibirya Bölgelerinde Konuşulan Çuvaşçanın Genel Amaçlı Derlemi* başlıklı proje de tehlikedeki Türk dillerine yönelik yürütülen çalışmalar arasında gösterilebilir. Bu proje kapsamında Türkiye’de Çuvaşça çalışmakta olan tüm Türk ve Çuvaş akademisyenler (9 kişi) ve Çuvaşistan’daki alan uzmanlarının (6 kişi) işbirliği ile 12 derleme etkinliği ile Çuvaşların yoğun olarak yaşadığı yerleşim bölgelerinden, çok sayıda ses kaydı yapılmış, video ve fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Çuvaşçanın daha kapsamlı betimlenmesi için gerekli veriler elde edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen projeler ve çalışmalar dışında ülkelere ait çeşitli fonların (Alman Araştırma Fonu ve Rusya Temel Araştırmalar Fonu: *Shorica: A Shor Elektronik Database*) ya da çeşitli kurumların desteklediği (TÜBİTAK: *Yok Olma Tehlikesindeki Türkiye Nogaycası: Belgeleme ve Konuşur Tutum Araştırması*) uluslararası ve ulusal ölçekte çeşitli projeler yürütülmektedir. Bireysel akademik çalışmaların yanı sıra farklı üniversite, kurum ve kuruluş destekleriyle bu tür sayısız çalışmadan bahsetmek mümkündür. Ancak bu ve benzeri projelerin tehlikedeki dillere yönelik en çok üzerinde durduğu nokta belgelemedir. Bu ön aşama, dilbilimsel tanımlar yapma olanağı vermenin yanı sıra dillerin tehlikelilik durumlarını inceleme, onların sürdürümünü sağlama ve dilleri canlandırma gibi çalışmalar gerçekleştirmeye yöneltecektir.

2.3. TEHLİKEDEKİ DİL DOKÜMANTASYONU

Tehlikedeki bir dilin ölümünün önüne geçebilecek en önemli bilimsel katkılardan biri dokümantasyondur. Çünkü belgelenmiş bir dil konuşuru bulunmasa bile bilimsel araştırmalarda kullanılabilir. Ayrıca dilin yeniden canlandırılması çalışmalarında kullanılabilir. Ancak yine de bütün mesele değildir. Çünkü Ubihça gibi dokümantasyonu yapılmış olan diller de kaybolabilir. Ancak yine de dokümantasyon durumu dilin ölüm riski yakınsa asıl önceliklerden biridir. Dil dokümantasyonun oluşturulması dil ölümüne karşı yalnızca bilimsel bir yöntem sunar. Ölümü engellemez. Tehlikedeki dilin gelecek kuşak bilim adamları tarafından da incelenebilmesi olanağı tanır.

Himmelman, (2006, s. 5) tehlikedeki dil dokümantasyonu için üç önemli gerekçe göstermektedir. Birçok disiplinin deneysel bilgilerini genişletme ve birleştirme ile bunların ilgisi vardır. Bu ilgi özellikle az bilinen dil topluluklarının verilerini kullanan dilbilim alanları ve ilgili disiplinlerin bu verileri kullanabilmesi bakımındandır. Onun belirttiği üç önemli gerekçe; dil ölümü gerçekleşmeden önce dilin belgelenmesi, belgenen malzemenin başka araştırmacılar tarafından da kullanılması bakımından araştırma kaynaklarının ekonomisine katkı, eldeki verilerinin doğrulanabilirliği ya da yanlışlanabilirliği bakımından sınanabilirliktir (2006, s. 5).

Dil incelemesi için yapılan dokümantasyon, başka bilim dalları ve sinema, televizyon, edebiyat, tiyatro gibi sanat kollarının da yararlanabileceği malzeme içermesi bakımından birden çok amaca hizmet eder (Demir, 2009, s. 183). Demir'e göre dokümantasyondaki yazılı belgeleme ancak bir ön çalışmadır. Bu bakımdan bu belgeleme tipinin yanı sıra görsel dokümantasyona da ihtiyaç vardır. Görsel malzeme belgesel yapımı, dil müzelerinin oluşturulması gibi alanlarda da önem taşımaktadır. Bunlar tehlikedeki dillere yönelik dokümantasyonda uygulanan tiplerden bazılarıdır.

Johanson (2011, ss. 46-50) dil dokümantasyonunun amaçları arasında, insancıl nedenlerden dolayı dilleri yeniden canlandırılmasına yönelik çalışmaların da yer aldığını belirtir. Ayrıca tehlikedeki dillerin özellikle karşılaştırmalı çalışmalarla tipolojik, amprik, teorik ve kültürel araştırmalardaki yerine işaret eder (Johanson, 2011, ss. 52-8).

Tsunoda (2006, s. 229) tehlikedeki dil dokümantasyonunun, dilbilimsel genel saha çalışmaları ile tehlikedeki dillere yönelik özel saha çalışmaları ayrımının yapılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre tehlikedeki dillerin belgelenmesi için özel bir yöntem bulunmamaktadır. Konuşur sayısının azlığı, ilerlemiş yaş grupları gibi etkenler tehlikedeki dillere yönelik saha çalışmalarını daha özel bir dikkatle sürdürülmesi gerektiğini göstermektedir.

Tsunoda (2006, 231) tehlikedeki bir dilin belgelenmesinin ilk amacının genel dilbilimsel saha çalışmalarıyla benzer olduğuna vurgu yapar. Bu belgelemenin bir diğer amacı ise tehlikedeki dillere yönelik özellikler içermektedir: 1) Dilsel verilerin korunması, kültürel mirasın korunması vb., 2) kültürel mirasın korunarak dillerin canlandırılmasına yönelik çalışmalara hizmet etmek vb.

Grenoble ve Whaley (2006, s. 68) de tehlikedeki dil dokümantasyonunun, ileride yapılacak iyileştirme ve canlandırma çabaları için kritik önemde olduğuna işaret eder.

Elde edilen veriler sonraki kuşaklara yönelik farkındalık yaratmada da rol oynayabilir. Aynı zamanda bir dilin belgelenmesi için gerçekleştirilen saha çalışmaları az sayıda topluluğun dilinin önemli olduğunu düşünmelerine yol açması bakımından da önem arz etmektedir.

Himmelman (2006, s. 15) dil dokümantasyonunun disiplinlerarası olması gerektiğini savunmaktadır. Grinevald (2001, s. 288) de ideal bir tehlikedeki dil dokümantasyonunun disiplinlerarası olması gerektiğine işaret eder ve saha çalışması ekibinde dilbilimcilerle birlikte, antropologların, etnologların, müzikbilimcilerin, tarihçilerin yer alması gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu tür çalışmaların ekonomik maliyet açısından getireceği yük düşünülürse, dokümantasyon için gerçekleştirilecek saha çalışmalarına ciddi bir bütçe ayrılmasını gerekli kılacaktır.

Az sayıda konuşuru olan bir dilin belgelenmesi, çeşitli güçlükleri de beraberinde getirir. Örneğin Tsunoda (2006, ss. 231-33), “Saha çalışmalarına yönelik bir dilin tüm dilbilimsel verilerini belgelemeyi hedefleyen bütüncül yaklaşım ne kadar mümkün olabilecektir?” sorusunu sorar. Tehlikedeki bir dilin az sayıda konuşurundan ileri yaşta olanlar arasında yapılan belgeleme çalışması sırasında karşılaşılan dişi olmayan bir konuşur, dilin belgelenmesinde kaynak olarak kullanılabilir mi? Fonetik çalışmalar açısından veri elde edilemeyecek bu kaynak kişi diğer betimleyici çalışmalar açısından

kaynaklık teşkil etmez mi? Ayrıca bir dilin kültürün en önemli taşıyıcısı olmasından hareketle, dışı olmayan bir tehlikedeki dil konuşuru da dokümantasyonda kaynak kişi olarak pekâlâ kabul edilebilir.

Bunun yanı sıra tehlikedeki dil dokümantasyonundaki kaynak kişilerin tespitinde, ağız araştırmalarında dikkate alınan tahsil durumu, bölgeyi terketmemiş olma, ağız özellikleri koruyor olma, yaş, cinsiyet vb. özellikler³ dikkate alınmalı mıdır? Bu özellikler her zaman tehlikedeki dil konuşurları için dikkate alınmayabilir. İki dillilik, kod kopyalama, dil ilişkileri gibi alanlarda yarı ve bağıl konuşurlarla hatırlayıcıların akıcı konuşurlardan daha çok veri verdikleri dikkate alınırsa tehlikedeki bir dilin tüm konuşur tipleri kaynak kişi olarak kullanılabilir. Tsunoda (2006, s. 237-245), tehlikedeki dil konuşurlarının gelecekte kaybolabileceklerine işaret ederek tehlikedeki dil dokümantasyonun bazı yönlerden tehlikede olmayan diller üzerine yapılan çalışmalardan farklılığını tartışır. Ona göre bir tehlikedeki dil, saha çalışması esnasında konuşur farklılıkları dil yetisine göre belirlenmeli, örneğin cinsiyet farkı gözetmeksizin veriler belgelenmelidir. Yine Tsunoda'ya göre (2006, s. 239) tehlikedeki bir dilde çocuk yaştaki konuşurlar da çeşitli veriler vermektedir.

Tehlikedeki dillere yönelik belgeleme çalışmalarında saha araştırmacısı elde edebildiği tüm verileri toplamalıdır. Çünkü araştırmacı bu verileri kullanmayacak olsa bile ilerleyen zamanlarda bu veriler işlenebilir.

Peki dilbilim açısından belgelenmesi gerçekleştirilen bir dil üzerine nasıl bir çalışma yapılmalıdır? Bir dilin dokümantasyonunun gerçekleştirilmesi düşüncesinin alışılmamış olduğunu savunan Lehmann (2009, s. 11) bazı dilbilimcilerin verilerin zengin oluşu ve dolayısıyla bunun dilbilimsel referans noktaları hakkında endişe duymanın gereksiz olduğunu düşünme eğilimleri olduğunu ifade eder. Diğer bilimlerin oldukça yüksek tekniklere sahip olmasına bakarak dilbilim bu tip çalışmalarda henüz yenidir. Her ne kadar yeryüzünde birçok dil ve diyalektin arşivleri ve belgelenmesi yapılmışsa da bu durum tehlikedeki diller açısından hiç de iç açıcı değildir. Birçok tehlikedeki dil henüz belgelenmemiştir. Ancak belgeleme tek başına yeterli değildir. Belgeleme sonrasında bu verilerin işlenmesi tanımlama ile ilişkilidir.

³ Bu özelliklerin tartışıldığı bir çalışma için bk (Demir, 1998).

Lehmann belgeleme ile tanımlamayı (description) aşağıdaki gibi birbirinden ayırır (1999, s. 11):

Documentation of a language is an activity (and, derivatively, its result) that gathers, processes and exhibits a sample of data of the language that is representative of its linguistic structure and gives a fair impression of how and for what purposes the language is used. Its purpose is to represent the language for those who do not have access to the language itself. **Description of a language** is an activity (and, derivatively, its result) that formulates, in the most general way possible, the patterns underlying the linguistic data. Its purpose is to make the user of the description understand the way the language works. / “Bir dilin belgelenmesi, bir dilin yapısını temsil eden, onun nasıl ve ne amaçla kullanıldığı hakkında adil bir izlenim sergileyen örnek veriyi toplayan, işleyen ve gösteren bir faaliyettir. Belgelemenin amacı, dilin kendisine erişimi olmayan kişiler için onu temsil etmektir. Tanımlama ise, dilsel verinin altında yatan kalıpları mümkün olan en genel biçimde formüle eden bir faaliyettir. Tanımlamanın amacı, kullanıcılarının dilin çalışma biçimini açıklayarak anlamalarını sağlamaktır.”

Buna göre dokümantasyon dilin verilerinin örneklerini toparlayan, işleyen ve sergileyen bir çalışmadır. Bu dilin dilbilimsel yapısını temsil eder ve hangi amaçla nasıl kullanıldığına dair doğru bir izlenim verir. Dokümantasyonun amacı dile ulaşamayan ve erişimi olmayanlar için dili temsil etmektir. Bir dilin tanımlanması ise mümkün olduğunca dilbilimsel verilerin altındaki yapıları genel bir yolla sistemleştiren çalışmadır. Tanımlamanın amacı bu tanımlayı kullanacak kişiye dilin nasıl işlediğini anlaşılır kılmaktadır. Bu bağlamda belgeleme dilbilimcilere tanımlama konusunda veriler sunar. Ancak yine de tanımlama ve belgeleme birbirinden çeşitli nedenlerle ayrılamaz (bk. Lehmann, 1999, s. 11-2).

Lehmann’a göre tehlikedeki bir dilin belgelenmesinden sonraki aşama olan tanımlama ile birlikte geliştirilen dil tanımlaması yapısı aşağıdaki gibidir (Lehmann, 1999, s. 129):

1. Belgeleme
 - 1.1. Tek kişilik metinler
 - 1.2. Çok kişili metinler, karşılıklı konuşmalar vb.
2. Tanımlama
 - 2.1. Dilin durumu
 - 2.1.0. Dilin Adlandırmaları
 - 2.1.1. Etnografik durum
 - 2.1.2. Sosyal durum
 - 2.1.3. Genetik bir durum
 - 2.1.4. Tarihsel durum
 - 2.2. Dilin sistemi
 - 2.2.1. Semantik sistem
 - 2.2.1.1. Sözlük
 - 2.2.1.2. Dilbilgisi

2.2.2. Anlatım sistemleri

2.2.2.1. Birincil: Ses bilgisi

2.2.2.2. İkincil: Yazma

3. Tanımlama Yorumları

3.1. Araştırmanın Tarihi

3.2. Mevcut Tanımlama Yeri

Lehmann bu sistemde tüm başlıkların eşit ağırlığa sahip olmadığını ancak dil ile ilgili gramere sahip bu modelde bir gramere sahip olmanın yararlı olacağını savunur (1999, s. 12). Bu model etnografik, toplumdilbilimsel, karşılaştırmalı ve tarihsel verilerin de yer alması bakımından kapsamlı bir tanımlama sunmaktadır.

Austin, önceki çalışmalarından da yola çıkarak dil dokümantasyonunun korpus oluşturmadan analize, verilerin korunmasından yayılmasına aşağıdaki 5 çalışma aşamasını önermektedir (2014, ss. 60-1):

- *Kayıt*- dijital arşivin de dâhil olduğu metin;
- *Aktarım*- Verilerin derlendiği veritabanına;
- *Kodlama*- Kayıtların yazıçevrimi, çevirisi, açıklaması, gösterimi ve bağlamı;
- *Arşivleme*- Arşiv belgeleri oluşturma ve onlara erişim ile kullanım hakları atama;
- *Yaygınlaştırma*- Farklı kullanıcılar ve kullanımlar için farklı formatlarda üretim, yayın ve çıktıların dağılımı.

Yukarıdaki aşamaların en sonucusu olan yaygınlaştırma kitap şeklinde olabileceği gibi genel ağ ortamında da olabilir. Tehlikedeki dil topluluklarının kullanımı için ikinci yöntem daha yaygın olarak kullanılmalıdır. Çünkü eldeki veriler dillerin canlandırılması çalışmalarında da kullanılabilir.

2.4. TEHLİKEDEKİ DİLLERİN YENİDEN CANLANDIRILMASI

Dillerin canlandırılması (*language revitalization*), bazı dilbilimcilere göre romantik bir çabadan öteye geçemez (Tsunona, 2006, s. 169; Johanson, 2011, s. 50). Sosyal hayatta işlevini kaybetmiş bir dile saha çalışmaları aracılığıyla yeni işlevlerin yüklenmesi mümkün değildir (Johanson, 2001, s. 50).

Ancak son yıllarda dillerin yeniden canlandırılması ile ilgili dilbilimciler tarafından birçok çalışma gerçekleştirilmektedir. Özellikle tehlikedeki dillere yönelik canlandırma çalışmalarında verilen İbranice örneği özel bir örnektir. Aynı zamanda bu dil çeşitli çevrelerce bir din dili olarak da devam etmiştir (Hinton, 2008a, s. 415). Ancak bazı

bölgelerde ana dili olarak kullanımı ortadan kalmıştır. Ayrıca dünyadaki birçok dilin İbranice örneğinde olduğu gibi politik bir güç olarak doğma olanağı sınırlıdır.

Dillerin canlandırılması, kaybolmuş ya da kaybolmak üzere olan dillerin hayatiyetlerinin yeniden yapılandırılmasıdır (Tsunoda, 2006, s. 168). Tsunoda'ya göre bu canlandırma ikiye ayrılmaktadır:

- a) Dil sürdürümü: tehlikede olan ancak hâlâ yaşayan dilleri içerir.
- b) Dil diriltme (*revival*): Ölü dillere yönelik yapılan çalışmaları içerir.
 - b1) Dil yenileme (*language renewal*): Dilin akıcı konuşurunun kalmadığı ancak toplulukta dilin bilindiği durumlarda.
 - b2) Dili yeniden diriltme (*language resurrection* ya da *language reclamation*) Toplukta sözlü olarak dilin bilindiği ancak uzun süredir konuşulmayan dillerin yeniden diriltmesini içermektedir. Bu dillerde elde olan erken dönem dil malzemeleri dilin yeniden öğretilmesinde kullanılmaktadır (Tsunoda, 2006, s. 168).

Crystal (2007, s. 154) tehlikedeki dillerin canlandırılması ile ilgili altı faktörün özellikle önemli olduğu belirtmektedir. Buna göre tehlikedeki dil;

- 1) Eğer konuşurları baskın toplum içinde prestijlerini artırırorsa;
- 2) Eğer konuşurları baskın toplum içinde zenginliklerini artırırorsa;
- 3) Eğer konuşurları baskın toplum gözünde meşru güçlerini artırırorsa;
- 4) Eğer konuşurları eğitim sisteminde güçlü bir varlığa kavuşursa;
- 5) Eğer konuşurları dillerini yazabiliyorsa;
- 6) Eğer konuşurlar dijital teknolojiyi kullanabiliyorsa gelişecektir (Crystal, 2007, 155-166).

Dikkat edilirse bu altı faktörün birçoğu dil topluluğunun sosyo-ekonomik durumlarına göre şekillenecektir. Dil ölümlerinde bahsedilen ekonomik faktörlerin dillerin canlandırılmasında da etkisi büyüktür. Çünkü canlandırma çalışmaları dikkatli bir uğraşı ile birlikte ciddi bir maliyet gerektirmektedir.

Dillerin canlandırılması ile ilgili çalışmalarda Crystal (2007, s. 169-70) özellikle dilbilimcilere önemli roller düştüğünü savunmaktadır. Buna göre dilbilimcinin rolü öncelikle teşhis ve değerlendirmeye, sonra tanımlama ve analizle, daha sonra da

müdahale ve yeniden değerlendirmeyle ilgilidir. Buradaki ilk iki rol dokümantasyon ve tanımlama, üçüncü rol ise canlandırma ile ilişkilidir.

Dillerin yeniden canlandırılma çalışmalarının birçok türü bulunmaktadır⁴. Bunlar *daldırma* (immersion), *semt* (neighbourhood), *iki dilli* (bilingual), *usta çırak* (master-apprentice), *telefon*, *radyo*, *multimedya*, *çift yönlü*, *yeniden diriltme* (reclamation) vb. yöntemlerle gerçekleştirilen dil canlandırma programlarıdır (Tsunoda, 2006, s. 201). Bu programlardan birkaçı da bir arada kullanılabilir. Hinton (2008b, s. 7) bu programları beş farklı kategoride değerlendirmiştir. Hinton'a göre bunlar şöyledir:

- 1) Okul tabanlı programlar
- 2) Okul dışındaki çocuk programları (okul sonrası, yaz programları)
- 3) Yetişkin programları
- 4) Dokümantasyon ve malzeme geliştirme
- 5) Ev tabanlı programlar

Daldırma programları bütüncül ve yarı (total / partial) daldırma programlarıdır. Bu programlarda dil topluluğun bulunduğu tüm çevrede yaygınlaştırılmasının sağlanması hedeflenmektedir. Okul öncesi, okul sırasında, haftalık kamplar ya da günlük geziler de bu programa dâhil edilerek dillerin canlandırılmasında kullanılmaktadır. Bu programın içerisinde en yaygın olarak bilinen ve başarılı sonuçlar veren bir yöntem olan *dil yuvası* (language nest) Yeni Zelanda'daki Maaori diline uygulanmıştır. Havai diline yönelik olarak da böyle bir program başlatılmıştır (Tsunoda, 2006, s. 202). Maaori dili ile bu daldırma programı 1980'lerde başlamıştır. Tsunoda'ya göre dillerin canlandırılması programlarında en yaygın olarak bilineni ve en başarılısı budur (2006, s. 202). Bu programda Maaori dili çocuklara erken dönemden itibaren öğretilmiştir. Bu çocukların buldukları çevre yalnızca Maaori dilini duyabilecekleri şekilde düzenlenmiştir (King, 2008, s. 119). Kurulan ilk dil yuvaları ilköğretimde Maaori dili ile ilgili eğitim verilmesine, ardından yüksek eğitime kadar Maaori dilinin kullanılmasına basamak oluşturmuştur. Bu program iki dil yuvasında yalnızca Maaori dili ile eğitim verilerek devam ettirilmektedir. Ayrıca yine bu program kapsamında okula kadar devam eden ve dilin öğretildiği dil yuvaları, yine yüksek eğitimde de dilin kullanılmasını içermektedir.

⁴ Sistemli bir yeniden canlandırma adımları için bk. (Crystal, 2007, s. 180-2).

Daldırma programlarının bir diğer örneği toplumun her kesiminde ve dilsel çevrede kullanılması desteklenen Galcedir. İskoçya, İrlanda ve Galler olmak üzere üç ülkede konuşulan Galce çeşitli bölgelerde farklılık arz etmekle birlikte resmî dil olarak kabul edildiği Galler’de birçok çevrede yaşatılmaya çalışılmaktadır. Birçok tabela, trafik işareti, resmî yazışma, kitle iletişim araçlarında son yirmi yılda artan bir kullanımla Galce kullanılmaktadır.

Dillerin canlandırılmasındaki bir diğer yöntem olan *semt* yöntemi daldırma yönetiminin bir türü olarak kabul edilmekle birlikte yalnızca tehlikede (*weakening*) bulunan dillere yönelik olarak uygulanabilir. Bu yöntemde tehlikedeki dil konuşurları aynı bölgeye yerleşerek dillerini devam ettirmeye çabalar. Belfast’taki 11 aileden oluşan bir grup İrlandalı İngilizce konuşurlarının arasında kendi dillerini yetişkin olarak öğrenmişler ve kullanarak canlandırmaya çalışmışlardır (Tsunoda, 2006, s. 203-4)

Usta-çırak programları dilin konuşuru olan yaşlılar ile dili öğrenmek isteyenler arasında yürütülmektedir. Bu model de daldırma programlarının bir türüdür. Özellikle California eyaletindeki yerli diller için geliştirilen bu modelde birebir dil öğrenimi yöntemi uygulanır. Konuşurların İngilizce konuşmasına izin verilmez. Bu yöntem yazmaya değil, konuşmaya dayanmaktadır. Dil öğrenimi herhangi bir sınıfta değil, sosyal ve gündelik alanlarda gerçekleşmektedir. Örneğin yemek pişirme, çamaşır yıkama, bahçe, yürüyüş, geleneksel yerlere gitme vb. faaliyetler bu dilde yürütülür. Konuşurlara ve dil öğrenenlere çeşitli burslar verilir (bk. Hinton, 2008c, s. 217).

Okul tabanlı öğrenme programları, tehlikedeki dilin yabancı dil öğretimi gibi okullarda dil dersi olarak öğretilmesi, iki dilli eğitim, tehlikedeki dilin bütüncül olarak okul programındaki öğretim programları şeklinde üç tipte gerçekleştirilmektedir (Hinton, 2008b, s. 7). Son tip daldırma programlarındaki eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Tehlikedeki dilin yabancı dil olarak öğretildiği programlar yaygın olarak Amerika’da uygulanmaktadır. Örneğin California’daki Tolowa, Hupa, Karuk, Yurok gibi yerel diller okullarda dil dersleri ile öğretilmektedir. Bu gruptaki derslere Teleütlerin en yoğun olarak yaşadığı Bekovo’daki ilköğretim okulunda yürütülen haftalık bir saatlik Teleütçe dersleri de örnek olarak gösterilebilir.

İki dilli eğitim ise bir çocuğun okuldaki eğitimini hem ana dilinde hem de okul sisteminde baskın olan dille aldığı modeldir. Dünyanın birçok bölgesinde uygulanan bu

yöntem, Hinton'a göre, yönetimler tarafından desteklense de azınlık dilin canlandırılmasından öte baskın dili öğrenmelerinde eğitim sistemini destekleyici olarak görülmektedir (2011, s. 296). Ancak bu yöntemde tehlikedeki dillerin öğretimi örneğin Rusya için son derece sınırlı bir çerçevede yürütülebilmektedir. Kendilerine ait özerk bir bölgeye sahip olmayan Şorlar, Teleütler gibi az sayılı Türk topluluklarının bu modele uygun geliştirebilecekleri ne bir program ne de eğitim öğretim malzemesi bulunmaktadır. Bu eğitim modeli ciddi bir finansal destekle, eğitim öğretim malzemelerinin geliştirilmesine, öğretmen yetiştiriminden dilin toplumsal alanda kullanımına kadar birçok alanda sistemli ve kapsamlı bir dil planlaması gerektirmektedir.

Öte yandan Hinton, en iyi iki dilli eğitim okullarının bile dil topluluğundaki dil kaybının önüne geçemediğini belirtmektedir (2011, s. 297). Ona göre evdeki dil değiştirimi sonucunda kendi miras dillerinde konuşma yetisine sahip çocukların sayısının gittikçe azaldığı ve iki dilli eğitimin buna karşı durabilecek güce sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. ABD'deki birçok iki dilli eğitim veren okul bu başarısızlık sonucunda daldırma modelini uygulamaya başlamıştır. Bu modelde, evde etnik dilini öğrenmemiş çocuklara tehlikedeki dilde önemli bir akıcılık sağlanmıştır (Hinton, 2011, s. 297).

Okul dışındaki çocuk programları birçok tehlikedeki dil topluluğu tarafından geliştirilmiş programlardır. Bu programlar okul sonrası ya da yaz okulları, yaz dil kampları şeklinde düzenlenmektedir. Örneğin yine Teleütlerin 2010 yılından bu yana okul bünyesinde düzenledikleri dilbilimsel yaz okulları bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu programda 25 civarında farklı bölgelerden gelen Teleüt çocukları *Taŋ* adlı on günlük yaz okulu programlarına katılmaktadır. Burada her ne kadar yeterli olmasa da Teleütçe öğretimi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda kültürel faaliyetler de bu yaz okulu kapsamında düzenlenmektedir.

Yetişkin programları, haftada bir olmak üzere yetişkinlerin ve ailelerin tehlikedeki dili öğrenmeleri için düzenlenen programlardır. Hinton'a göre (2008b, s. 10) bu programlar daldırma programları ile diğer çalışmaların birleştirilmiş bir biçimindedir.

Belgeleme (bk. 2.2.6) dillerin canlandırılması için önemli bir aşamadır. Çünkü bu belgelemeye dayalı olarak tehlikedeki dillerin öğretilmesi ile ilgili materyal geliştirilmesine olanak sağlayacaktır. Gerek belgelemenin gerekse tanımlamanın yer

aldığı kitap, cd, video kayıtları vb. materyaller dil öğretiminde kullanılabilir. Son yıllarda sanal ağın yaygınlaşması ile birlikte bunların genel ağ ortamına taşınarak dil topluluğunun da kullanabileceği bir yapıda paylaşılması tehlikedeki dillerin canlandırılması için yapılan bir diğer çalışmadır.

Yeniden diriltme programları ölü olan diller için uygulanan bir yöntemdir. Buna göre ölü olan dil, dil topluluğuna öğretilerek yeniden canlandırılmaktadır. Bu modele verilen en tipik örnek Avusturalya Aborjinlerinden bir gruba ait Kurna dilidir (*Avusturalya*, 2013). 1929 yılında son akıcı konuşurunu kaybetmiş bu dilin dokümantasyonu bir grup araştırmacı tarafından 19. yy.da gerçekleştirilmiştir. Eldeki bu verilerle Kurna dili diğer Avustralya dillerinin ses sistemleri ile de karşılaştırılarak yeniden kurgulanmış ve topluluğa öğretilmiştir. 1992'den bu yana birkaç okulda bu dil öğretilmektedir (Tsunoda, 2006, s. 211).

Aile tabanlı canlandırma programları tehlikedeki dilin aile içerisinde kullanımının desteklenmesi şeklindedir. Bu programların yanı sıra toplum tabanlı programlar, radyo, telefon, multimedya programları vb. da dillerin canlandırılmasında kullanılan bazı yöntemlerdendir (bk. Tsunoda, 2006, s. 207-10). Bunlar gibi birçok yöntem lokal planda bazı dillerde uygulanmıştır ve uygulanmaya devam etmektedir. Ancak bu tip programların en önemli özelliği hiç kuşkusuz dil topluluğunun da buna destek vermesi ile mümkün olabilecektir.

2.5. TELEÜTÇENİN TEHLİKEDEKİ DİL ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ

Tehlikedeki dil araştırmaları ile ilgili ilk kapsamlı yayın olan *UNESCO Red Book on Endangered Languages* adlı çalışmada diller Wurm'un sınıflandırmasına göre altı seviyede değerlendirilmiştir. Bu tehlikede olma-olmama seviyeleri şöyledir (Salminen, 1999)⁵:

- i) ölü diller (*extinct languages*): Arkaik diller dışında ölü diller.
- ii) ölmeye yakın diller (*nearly extinct languages*): Konuşurları en çok onlarca ve yaşlı olan diller.
- iii) ciddi tehlikedeki diller (*seriously endangered languages*): Konuşurları önemli sayıda olup çocukların bu dili artık konuşmadığı diller.

⁵ Bu sınıflandırmaya göre Sibirya grubu Türk dillerinin durumu için bk. (Yılmaz, 2015).

- iv) Tehlikedeki diller (*endangered languages*): Bazı çocuk konuşuru olmakla birlikte konuşur sayısı azalan diller.
- v) Potansiyel olarak tehlikedeki diller (*potentially endangered languages*): Çok sayıda çocuk konuşuru olan ancak dilin resmî ya da saygın bir konumunun bulunmadığı diller.
- vi) Tehlikede olmayan diller (*not endangered languages*): Kuşaklararası aktarımın güvende olduğu diller.

Bu sınıflandırmaya göre Teleütçe Güney Altaycadan farklı bir bölümde ancak yine de Güney Altaycanın bir diyalekti olarak gösterilmiştir. Telengitçe ise Güney Altayca ile birlikte değerlendirilmiştir. Teleütçe ile ilgili bilgilerin alındığı kaynakların ve araştırmacıların da verildiği bu çalışmada Teleütçe *tehlikede (bölgesel olarak hemen hemen ölü: locally possibly extinct)* olarak gösterilmiştir (Janhunen ve Salminen, 1999). Etnik adlandırmalar bakımından Telengut, Çin pinyininde Tielingute gibi adlandırmalarının da olduğu belirtilmiştir. Altay bölgesinin kuzeyinde konuşulduğu ve Novosibirsk, Kemerovo Bölgesi'nde ve Çin Doğu Türkistan Altay bölgesinde coğrafi olarak yaşadıkları ifade edilmiştir. Çin'deki bu grubun 13 aileden oluşup 50 kişi civarında oldukları belirtilmekle birlikte bunların muhtemelen Kazaklar ve Oyratlar tarafından dil bakımından asimile olmuş olabileceklerinden başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Günümüzdeki dil durumlarına yönelik yeterli ve güvenilir düzeyde bilgi bulunmadığı kaydıyla birlikte, çocuklara dil aktarımının henüz sona ermediği olasılığından bahsedilmiştir. Çalışmaya göre konuşur sayısının 10000'den az olduğu muhtemeldir. 25 Aralık 1993 yılında girilen verilerde dilin Rusçanın baskısı altında olduğu ifade edilmekte ve son zamanlarda artan yeniden canlandırma çalışmalarının bulunduğu bahsedilmektedir.

Dünya Tehlikedeki Diller Ansiklopedisinde (Moseley, 2007) Teleütçe Güney Altaycanın değişkelerinden biri olarak gösterilmiştir. Teleütçenin hâlâ Altay Cumhuriyeti'ne bağlı Şebalino bölgesinde konuşulduğu belirtilmiştir. Çalışmada Teleütlerin yaşadıkları bölgeler diğerlerine nazaran daha doğru ve ayrıntılı olarak verilmiştir. Teleütçenin çocuklara aktarımının muhtemelen devam ettiği belirtilen eserde, Teleütlerde sosyal ve ekolojik sorunlar nedeniyle artan bir milliyetçiliğin bulunduğu da ifade edilmektedir. Yeniden canlandırma çalışmalarının bulunduğu kaydının yanı sıra giderek tehlikede olduğu da belirtilmiştir (Salminen, 2007, s. 269).

Atlas'ın ikinci baskısında Teleütçe ayrı bir dil olarak alınsa da (Wurm, 2001, s. 56: Teleütçe ciddi tehlikedeki diller kategorisinde değerlendirilmiştir.) Bu baskıda Teleütçenin haritadaki yerleri tam olarak doğru gösterilememiştir (Wurm, 2001, s. 57). Teleütçe, 2010 baskısında Altaycanın farklı bir değişkesi olarak değerlendirilmiştir (Janhunen, 2010, s. 51). *Atlas*'ın interaktif biçiminde Güney Altaycanın içerisinde değerlendirilen Teleütçe, bu grubu oluşturan değişkelerle birlikte *açıkça tehlikede* olarak gösterilmiştir⁶. Teleütçenin konuşulduğu bölgelerin güncellendiği *Atlas*'ta Teleütlerin yaşadıkları yerler ayrıntılı olarak verilmektedir. Önceki iki çalışmadaki bilgiler bu bakımdan birleştirilmiştir. *Atlas*'ta Kuzey Altay dil değişkeleri *ciddi tehlikede* olarak değerlendirilmiş ve *Teleütçe ve Telengitçenin* Ethnologue tarafından Kuzey Altay grubunda verildiği kaydı düşülmüştür⁷.

Ethnologue verileri her ne kadar büyük ölçüde Salminen (2007)'e dayansa da biraz daha karmaşıktır. Teleütçe hem Güney Altaycanın hem de Kuzey Altaycanın içerisinde gösterilmiştir. Güney Altaycanın *bölgesel* statüde gösterildiği verilere göre Teleütçe bu grupta bir diyalekt olarak yer almaktadır (*Ethnologue: Altai, Southern*, 2016). Ancak Kuzey Altaycanın içerisinde Güney Altayca ile anlaşılabilirliğin olmadığı kaydı ile Tuba, Kumandı ve Çalkandı dillerinin Güney Altaycadan farklı bir dil olarak ayrıldığı belirtilmektedir⁸. Ayrıca Teleütçenin ayrı bir dil olabileceği kaydı da düşülmüştür. Teleütçenin *Ethnologue* verilerinde Kuzey Altaycanın içerisinde değerlendirildiği kabul edilirse 6b *tehdit altındadır*. Yani dil, bütün kuşaklararasında yüzyüze iletişimde kullanılmaktadır ancak konuşurlarını kaybetmektedir (*Ethnologue: Altai, Northern*, 2016).

Bu veriler göstermektedir ki dünyanın birçok bölgesinden bilgilerin toplanarak oluşturulduğu kapsamlı veri tabanları her zaman doğru bir değerlendirme gerçekleştirememektedir. Çünkü eldeki veriler sınırlıdır ve zaman zaman ayrıntılı bir tespit olanağı sunmamaktadır. Türk dilleri gibi görece daha çok çalışılan dillerdeki tehlike durumlarına ilişkin verilerin yeterli düzeyde bulunmayışı dikkate alındığında diğer diller üzerine sunulan verilerin güvenilir olması beklenemez. Örneğin Şorca ayrı bir dil olarak kabul edilmekte iken Teleütçenin kabul edilmemesindeki gerekçe 20. yy.

⁶ bk. (*UNESCO Interactive Atlas*, 2013a).

⁷ bk. (*UNESCO Interactive Atlas*, 2013b).

⁸ Altay ağızlarının dil ölümü bağlamında değerlendirildiği bir çalışma için bk (Güner Dilek, 2007).

başlarında bir yazı diline sahip olmayışı mıdır? Aynı bölgede konuşurlara sahip olan bu iki dil, dilbilimsel sınıflandırmalar dışında birbirinden ne ölçüde ayrılmaktadır? Bu dil toplulukları kendi dillerine ve etnik kimliklerine hangi adlandırmaları kullanmaktadır? Bu adlandırmalar birbirine ne kadar yakındır? Bu ve buna benzer sorulara verilecek cevaplar sosyo-politik bakış açılarından uzakta ve tarafsız verilere sahip olmamızı sağlayabilir mi? Bu sorulara verilecek cevapların bu Türk dillerinin de tehlike durumlarını belirlemede yön gösterici olacaktır.

3. TELEÜTLER ve TELEÜTÇE

3.1. TELEÜT ETNONİMİ

Teleüt etnoniminin kaynağı olan *tele* Sibirya’da yaşayan birçok topluluğun ortak adıdır. Günümüzde Teleütlerden başka Telengitler, Tölösler (Töles/Teles) gibi küçük Türk topluluklarında bu köken saklanmıştır. Potapov, bu etnik adı Çin yıllıklarında MÖ 2. yy.da geçen *Ting-Ling* etnonimi ile ilişkilendirmektedir (1969, s. 148). Aristov da Güney Altaylıların, Çin kaynaklarında “Tele” terimiyle adlandırılan “Gaogüys kabilelerinin” ardılları olduğu tezini ileri sürmüştür (Potapov, 2014, s. 26, s. 35). Bu etnik adlandırma son dört asırda küçük küçük kabile adlarında saklanmıştır. Bu kabile adlarından Teleüt, Telengit, Telengut ve Tölös’ler Aristov’a göre aslında aynı etnik adı temsil etmektedir (Aristov, 2003, s. 162).

Tele etnonimini günümüzde Güney Sibirya’daki bazı Türk toplulukları için etnik adlandırma olarak kullanmaktadır. Ancak bu etnik adlandırma her ne kadar kullanılsa da bu Altaylıların güney kolundan olan Telengit ve Tölösler dışındaki Baçat nehri kıyılarında yaşayan Teleütler için bir dış adlandırmadır. Teleütlerin tamamı Teleütçe üzerinden sorulan ‘Hangi millettensiniz?’ sorusuna ‘*Men Tadar-kiji, Men Tadar, Tadarlar*’ karşılığını vermişlerdir. Yalnızca Novokuznetsk bölgesinde ve Belovo’ya bağlı Çerta yerleşim biriminde yaşayan baze katılımcılar ‘*Teleñet*’ cevabını vermiştir. Yani yaygın olarak iç etnik adlandırma *Tadar* etnonimidir. Bu etnonim bugün Teleüt olarak adlandırılan Türk topluluğundan başka Kumandı, Çalkandu, Tuba, Şor, Kalmak, Sibirya Tatarları ve bazı Türk toplulukları tarafından da kullanılmaktadır.

*Tatar*⁹ etnik adının tarihsel dönemdeki kullanımı son derece karmaşıktır. Orhon yazıtlarında geçen Otuz Tatar ve Dokuz Tatar boy birliklerinin Moğol kökenli oldukları bilinmektedir. Çin kaynaklarına göre asıl Moğollar dört kısma ayrılmışlardır: 1) En eski Moğollar (20 kabile), 2) Kara Tatarlar (9 kabile), 3) Ak Tatarlar (15 kabile), 4) Vahşi Tatarlar (Kafesoğlu, 2014, s. 311). Bu kabile adları, Göktürk döneminde ve sonrasında Moğolları oluşturan birliğin içerisinde Tatarların önemli bir yer tuttuğunu

⁹ *Tatar* adının kökeni üzerine görüşlerin son derli toplu değerlendirmesi için bk. (Yıldırım, 2012).

göstermektedir. Eberhard, yakın doğuyu işgal eden Moğolların çoğunun Ak Tatar kabilelerinden olduğu görüşünü dile getirmiştir (1944, ss. 585-6). Tarihsel süreçte bu kabilelerin Türklerle karıştıkları söylenebilir. Kazak, Altay, Teleüt gibi kimi toplulukları oluşturan boyların bu Moğol kökenli Tatar boyları ile aynı etnik adlandırmada olması buna bir delil olarak söylenebilir. Bugün Teleütleri oluşturan boylardan *Merkit*, *Tumat* gibi kimi boyların tarihsel dönemde Tatar kökenli oldukları bilinmektedir. (bk. Eberhard, 1944, ss. 585-6).

Farklı zamanlarda Türk ve Moğol kabileleri tarafından müşterek bir ad olarak kullanılsa da *Tatar* adı, batı ve doğu kaynaklarında başlangıçta Moğollar için kullanılmıştır (Kemaloğlu, 2015, s. 174). Çin kaynaklarında Moğolca konuşan ulusların hepsi *Ta-ta* ‘Tatar’ etnik adıyla anılmaktadır (Sümer, 2011, s. 168). Moğollardan bahseden Farsça eserlerde Moğollar hakkında Moğol ve Tatar, Arapça eserlerde ise genellikle Tatar ismi geçmektedir (Sümer, 2011, s. 168). Sümer’e göre Ermeni ve Gürcü tarihçileri de Moğolları Tatar adıyla anar, ancak Türk devletlerinden olan Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlar da Gürcü tarihçileri tarafından Tatar şeklinde vasıflandırılır (2011, s. 169). Rus kaynaklarında ise Moğol-Tatar tabiri genellikle birlikte kullanılmıştır (Kemaloğlu, 2015, s. 177). *Tatar* etnik adını tarihte asıl meşhur eden Altın Ordu devletidir (Öner, 1998, s. XXVII).

Tatar etnik adı modern Türkoloji çalışmalarının kurucularından kabul edilen Radloff’un eserlerinde Türk boyları için kullanılmıştır (Radloff, 1957, s. 526). Radloff’un bu adlandırmayı kullandığı Türk boyları arasında Doğu Türkistan ve İli vadisi ahalisi, Sibiryalı kimi Türk boyları ve Kazan ve çevresi Türk boyları bulunmaktadır.

Günümüzde bu etnik ad Türk soylu Kazan Kırım Tatarlarının yanı sıra Sibiryalı Tatarları, Teleütler, Hakaslar, Şorlar, Kalmaklar, Çulımlar, Tubalar, Kumandılar ve Çalkandular gibi kimi Türk toplulukları tarafından da kullanılmaktadır. Teleütlerin bu etnik adı ne zamandan beri kullandıklarını belirlemek son derece güçtür. Teleütlerin bir kısmı köken itibarıyla Tatar olduğunu belirtmekle birlikte bir kısmı ise bu etnik adın doğru bir kullanım olmadığını ve Teleüt etnik adlandırmasını kullanmanın daha yerinde olduğunu savunur. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde kimliklere zorla *Tatarin* ‘Tatar’ yazıldığını ifade ederler. Hatta Teleüt yazdırmak isteyenlere bu izin çoğu kez verilmemiştir. Ancak ana dilde *Tadar* etnik adını kullanmalarına rağmen kimlikte *Teleüt*

yazılmasını istemeleri ilginçtir. Bu durum muhtemeldir ki Rusçadan kaynaklanmaktadır. Çünkü tarafımızdan yapılan mülakatlarda ana dilini bilmeyen Teleütlerin tamamı etnik ad olarak kendisini Teleüt olarak tanımlamıştır.

Funk'a (2006, s. 171) göre Teleütler kendilerini şu etnik adlar ile anarlar: *Teleŋet* (çğl. *Teleŋetter*), *Teleuti* (Rusça iletişim sırasında), *Payattar*¹⁰ (Rus. Baçatsı), *Tadar kijileri* (Tatar halkı) veya *Tadarlar* (Tatarlar ya da Türkler).

Bu etnik adlandırmalardan *Payattar* iç adlandırma değil bir dış adlandırmadır. Çünkü yalnızca Altaylar ve Şorlar, Teleütleri bu etnik ad ile tanımlarlar. Ancak bu etnik adlandırmada yine bir koşul vardır. Bu da Altayca ve Şorca üzerinden yapılan bir tanımlamada mümkündür. Altaylar ve Şorlar, Teleütleri Rusça tanımlarlarken Teleüt etnik adını kullanırlar.

Tarafımızdan gerçekleştirilen alan çalışmasında *Teleŋet* etnik adını kullananların yalnızca Novokuznetsk bölgesinde yaşayan eğitim almış katılımcıların olduğu tespit edilmiştir. Alimov&Shadynov da (2013, s. 57) bu etnik adın yalnızca kendi tarihine ve diline ilgi duyan Teleütler arasında bilindiğini ancak pek fazla kullanılmadığını ifade etmektedir. Tokmaşev&Tokmaşev (2008) tarafından hazırlanan Teleütçe öğrenme kitabının adı Teleütçe *Teleŋet tili* Rusça ise *Teleutskiy Yazık* şeklindedir. Aynı iki yazarın 2005 yılında yayımladıkları eserde ise *Russko-Teleutskiy Razgovornik- Orus-Teleut Ermekteri* şeklinde Teleüt adı kullanılmıştır (Tokmaşev&Tokmaşev, 2005). Ancak sınırlı sayıdaki Teleütçe öğrenme kitaplarının diğer ikisinde ve sözlüklerde yalnızca Teleütçe kullanılmaktadır. Bunlar Kurpeşko-Tannagaşeva ve Kuçigaşeva (2004) tarafından hazırlanan *Teleut Tiliniŋ Bukvari*, Ryumina, Tuşmanakova ve Koçubeeva (2005) tarafından hazırlanan *Teleut Til Juruktarda* adlı Teleütçe öğrenme kitapları ile Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçigaşeva (1995) tarafından hazırlanan *Teleut-Orus Sözlük-Teleutsko-Russkiy Slovar'* ile Ryumina-Sırkaşeva ve Ryumin (2002) tarafından hazırlanan *Russko-Teleutskiy Slovar'-Orus-Teleut Sözlük* adlı sözlüklerdir. Yine Ryumina-Sırkaşeva tarafından hazırlanan (2002 ve 2003) eserlerde de yalnızca Teleüt kullanılmıştır.

¹⁰ *Payat*: Rus. 'Baçat', büyük ve küçük olmak üzere iki kolu olan küçük bir nehir.

Etnik kimlikteki farklı adlandırmaların çokluğu da Teleütler arasında kafa karışıklığına yol açmaktadır. Birçok Teleüt bu duruma işaret etmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde Teleüt etnik kimliğini kullananların sayısı bir hayli azdır. Bazı Teleütler Tadar etnik adlandırmasının Ruslar tarafından kendilerine verildiğini düşünerek Teleüt etnik adlandırmasının kimliklerine yazılması amacıyla mücadele etmişlerdir. Her ne kadar Teleütçe üzerinden yapılan adlandırmalar daha çok *Tadar* biçiminde ise de bazı Teleütler bu adlandırmayı kabul etmemektedir. K 15 kendilerinin *Teleñet* olarak adlandırılması gerektiğini savunmakla birlikte Sovyetler Birliği döneminde kimliğine *Teleut* yazılması amacıyla mücadele etmiş ve *Tatar* etnik adını değiştirmiştir. K 56 Teleüt etnik adlandırmasının daha çok bilim adamları tarafından kendilerine verildiğini düşünmektedir. *Bayat* etnik adlandırmasının *Baçat* (Tel. *Bayat*) nehrinden yola çıkılarak kendilerine verildiğini belirtmektedir. Bu adlandırma daha çok Altaylılar tarafından kullanılan bir etnik adlandırmadır.

... *Va:be:ε Teleñet. No va:be:ε Teleut ajʃalar, Tadar, Piske ajʃalar Tadar. Men va:be:ε ajʃam što Tadar emes dep no Teleñet papravlijaješ'. Uže tügeşe undiq qalqandar Tadar Tadar ajdiptʃalar. Teleñet alar. Paspirtta on altı jaštu polkondo paspirt palučat' etkem jie:o Sovjetskij paspirttar anda grafa natsional'nist' polkan. Čijgem Teleut. Ma:ka ajʃalar qandij sen Teleut, sen Tadar deptʃalar. Tot qandij Tadar ajʃam sa:ka lučše pilerge, ili ma:ka lučše pilerge ajʃam men. İ unandij. Anañ parvanim zajevenije čijip, Teleut dep pergender.* (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“Genellikle Teleñet. Ama genelde Teleüt, Tatar diyorlar. Bize Tatar diyorlar. Ben diyorum ki Tatar değil Teleñet doğrusu. Artık unuttular, Tatar, Tatar diyorlar. Onlar Teleñet. Kimlikte, on altı yaşındayken kimlik aldım. Hâlâ Sovyet kimlikleri idi. Onda etnik kimlik gösteriliyordu. Teleüt diye yazdım. Bana diyorlar ki sen nasıl Teleütsün, sen Tatarsın dediler. İşte nasıl Tatar diyorum, sen mi daha iyi bileceksin yoksa ben mi? İşte böyle. Sonra dilekçe yazmaya gittim. Teleüt yazıp verdiler.”

... *Teleñet deptʃaq, i alar Telengit deptʃalar. Men ni fonetike ni filolog prosta pis ermektešʃaq... Qandij alar pistiñ kelişpejt, Telengittardij i Teleuttardij da, tʃe alb alajin nedi kijimdi, kijim mozet fsakij polor uže. Ölü jil, tʃüs jil anda Mangoldor, prinimat' eʃaq ne çe. Mozet pa razliçije. Tʃe ne jadızi paşqa mozet poloko. Patamušta pis mında pramišlistva ortozında jatʃaq, alar tu:diñ ortozında jatqanda tʃoq. Pa zizni paşqa. Mentalitet drugoj skazim absaljutna. No ermek, ermek dialekt da pa russkij, til pir. Pis Teleuttar qandij ermektešʃaq tʃimşaq. Alardij ne grubavata.* (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

“Teleñet diyoruz ve onlar Telengit diyorlar. Ben sesbilimci değilim, filolog değilim. Biz sadece konuşuyoruz. Onlar nasıl bize benzemez, Telengitler de Teleütler de. İşte mesela giysileri ele alayım, giysiler artık türlü türlü. Elli yıl, yüz yıl o zaman Moğollar, neyi kabul ettik ya! Belki farklılıklarla. İşte yaşamı farklı olabilir. Çünkü biz burada sanayi bölgesinde yaşıyoruz. Onlar dağların arasında yaşıyor değiller. Yaşam şekli farklı. Anlayış farklı diyebiliriz kesinlikle. Ama

konuşma, konuşma Rusça diyalekt, dil aynı. Biz Teleütler nasıl konuşuyoruz, yumuşak. Onların biraz daha kaba.”

Qaçan pu učonnıjlar kanijeşna, esenlam mında alar Teleut, Telengit, ol söstiñ Tiele. Tölösi i toze samaja Tiele. Ozovıda istorijadi körsö de Tiele, plemja Tiele. Anay Tölösi, Telengiti, aq Teleuti, Teleuti, Telenguti. (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

“Ne zaman bu bilim adamları tabii ki, düşünüyorum ki burada onlar Teleüt, Telengit, bu sözün Tiele. Tölösler de aynı Tiele. Tarihe baksa Tiele, Tiele kabilesi. Ondan Tölösler, Telengitler, Ak Teleütler, Teleütler, Telengutlar.”

A mında jatqan Teleuttar pilt'alar pa pistiñ anda tu:ıandar dep? “Burada yaşayan Teleütler onların akrabaları olduklarını biliyorlar mı?”

Pilt'alar kanijeşna. alar piske ajt'alar Pajattar dep. Ol Altaj kızileri mında Teleut Pajattar. A nere Bajattar, bal'sije i malij Baçati jatqanıq, vot Pajat dep adap qojıan pisti. İ mında ze parıanda vot Bajat dep'talar. Samij anda par ne Mongoljada Bajat bar. Ol toze Telengiti... (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

“Biliyorlar tabii ki. Onlar bize Bayatlar diyorlar. O Altay-kişiler burada Teleüt Bayatlar. Neden Bayatlar. Büyük ve Küçük Baçat boylarınca yaşıyoruz. İşte bu yüzden bizi Bayat diye adlandırmışlar. Ve burada, gittiğimizde işte Bayat diyorlar. Orada ne var Moğolistan'da Bayat var. Onlar da Telengitler...”

Kimi tarihsel Teleüt araştırmalarında *Teleütlerden Ak Kalmıklar* olarak da bahsedilmiştir. 17. yy. belgelerinde bu iki etnik ad eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Borodaev, 2005, s. 15). Miller (1750, s. 20) Teleütleri açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “ .. *Telengutlar*, Tomsk ve Kuznetsk idari bölgelerinde büyük bir bölümü *Belie Kalmiki* olarak da adlandırılır...” Yine Miller, *Sibirya Tarihi* adlı eserinde *Belie Kalmiki* maddesini açıklarken Telengut, Teleut ve ve Sibirya'da bir halk ifadelerini kullanmaktadır (1937, s. 315). Borodaev, Rus kaynaklarında ve arşiv belgelerinde Teleüt etnik adının Ak Kalmıklar'dan daha sonraya tekabül ettiği ve Teleüt adının 17. yy.ın ilk çeyreğinde Rus arşiv belgelerinde kullanılmadığı görüşünü savunmaktadır (Borodaev, 2005, ss. 17-18; 25). Miller'in Teleütleri Kalmıklardan ayırmak amacıyla onlara Ak Kalmıklar demesinde yatan sebebin yüz renklerinin açıklığı ve dillerinin farklı olmasının rol oynadığını ifade etmektedir. (1937, s. 179). Bu bakımdan bölgede yaşayan Kalmıklara Kara Kalmıklar etnonimi kullanılmıştır. Miller'in kullandığı 17. yüzyıla ait bir Rus arşiv belgesinde Ak Kalmık dili ile Kara Kalmık dilinin iki ayrı dil olarak kaydedildiği yer almaktadır (1941, s. 397). Ancak buradaki ak ve kara kelimeleri güney ve kuzeyi de karşılıyor olabilir (Tomilov, 2013, s. 95).

17. yy.dan itibaren kullanılan bu adlandırma ile ilgili olarak G. Spasskiy'nin 1821 yılında yayımladığı *Teleuti ili Belie Kalmiki* (Teleütler ya da Ak Kalmıklar) adlı seri yazılarında bu topluluğun kökenlerinin nereden geldiğinin yanı sıra bu Türk topluluğu ile ilgili eğitimden düğün geleneklerine kadar yazarın şahsi gözlemlerinden yola çıkarak kimi değerlendirmeler yer almaktadır (Spasskiy, 1821). Spasskiy'e göre bu adlandırmanın temelinde, onların diğer Kalmıklardan yaşam şekillerindeki ve inanç sistemlerindeki farklılıkların bulunması yatar (1821, s. 218). Yadrintsev de Altaylıların genelini adlandırırken Kalmık etnonimini Altay Türkleri için de kullanmıştır (2000, s. 95). Kalmuklar esasen Moğol kökenli bir halk olmakla birlikte özellikle Oyratların Batıya göçenlerinin geneline yönelik bir dış adlandırmadır. Özellikle göçebe Kalmıklar içerisinde değerlendirilen Teleütler bugünkü yaşadıkları coğrafyanın yanı sıra Tomsk, Kuznetsk gibi çevre bölgelerde göçebe olarak yaşamışlardır (Batyanova, 2007, s. 20). Bu dönemde aynı zamanda bu bölgelerde etkin bir rol oynayarak kendi hanlıklarını kuran Teleütler, Yukarı Ob Çevresi, Dağlık Altay gibi geniş bir bölgede hâkimiyet kurmuşlardır.

Teleütlerden başka *Kalmık* etnik adlandırması, 17. ve 18. yy. Rus belgelerinde ve seyyahların eserlerinde, *Dağlık Kalmıklar*, *Sınır Kalmıkları*, *Altay Kalmıkları*, *Kara Kalmıklar* şeklinde bu bölgede yaşayan Altaylılar için de kullanılmıştır (Potapov, 1933, s. 3; 1953, s. 9). Potapov, Teleütler için Kalmık adlandırmasının Cungarlardan onları ayırmak için kullanıldığını ifade eder ancak bu etnik adlandırmanın Rus yönetiminin Teleütlerle Kalmıklar arasında gerek fiziksel gerekse de etnografik bakımdan oldukça benzer olmalarından yola çıkarak yanlışlıkla verildiğini savunur (Potapov, 1953, s. 9). Kuşkusuz bu yanlış adlandırma Altaylılar için kullanılan Oyrat, Telengitler için kullanılan Uryanhay ya da Uryanhay Kalmıkları etnik adlandırmaları bakımından da geçerlidir.

1920'li yıllarda Teleütler Batyanova'ya göre (2007, s. 187) "Tatar", "Kalmık", "Teleüt", "Gayrı Rus (inorodtsı)" etnik adlandırmalarını kullanmışlardır. Oyrat Cumhuriyetinde yaşayanlar ise Altaylı etnik adlandırmasını kullanmışlardır. 1939 yılında yapılan nüfus sayımında Teleüt etnik adlandırması hiç kullanılmamıştır. 1960-70'li yıllarda ise yalnızca Teleütler arasında kullanılan bir etnik adlandırmaya dönüşmüştür.

İç ve dış etnik adlandırmaların ötesinde dönemsel devlet politikalarının da bu adlandırmalarda rolü bulunmaktadır. Fisakova (1990, s. 3) bu durumu bir paradoks olarak nitelendirir. Ona göre Teleütler resmî kayıtlarda da çok farklı etnik adlarla değerlendirilmiştir. Örneğin 1977 yılında saha çalışmasını yürüttüğü bölgelerde Teleütlerin nüfus cüzdanlarında dört farklı etnik ad tespit etmiştir. Bunlar, Tatar, Teleüt, Rus ve Altaylı'dır. Aynı ailedeki bireyler bile bu farklı adlarla kimliklere kaydedilmiştir (Fisakova, 1990, s. 4). Ancak yine de bu dönemde yaygın olarak nüfus cüzdanlarında Tatar etnik adlandırması kullanılmıştır.

Sonuç olarak Teleütler için tarihî belgelerde *Ak Kalmıklar, Teleütler, Tatarlar* kullanılmıştır. Günümüzde iç etnik adlandırmada ana dilde *Tadar*, çok az kullanılmakla birlikte Novokuznetsk (Teleut sokağı) ve Belovo şehrine bağlı Çerta (Teleut) yerleşim birimlerinde *Teleñet*, Rusçada *Teleüt*; dış etnik adlandırmada ise Altaylılar ve Şorlar tarafından *Payattar, Baçattar* gibi etnik adlar kullanılmaktadır.

3.2. TARİHÎ SÜREÇTE TELEÜTLER

Teleütler merkezî Asya ve Sibirya'nın yerli halklarından biridir. Tarihsel süreçte Çin kaynaklarında geçen *Tele*'ler ile ilişkilendirilmektedirler. Bu Türk kabilesi Çin kaynaklarının yanı sıra erken dönem Moğol kaynakları ile bazı İran kaynaklarında da yer almaktadır. Her ne kadar *Tele*'ler ile ilgili 14. yy. ve sonrası kaynaklarda sınırlı bilgiler yer alsa da araştırmalarda Türk kökenli oldukları istisnasız olarak kabul edilmektedir. Kuzey Altay grubu içerisinde değerlendirilen Tuba, Kumandı ve Çalkanduların Türkleşen Yenisey Ostyakları (Ketler) ve Samoyedler görüşünün aksine Güney Altay kabilelerinin tamamı ve bunların arasında kabul edilen Teleütler Türk kökenli sayılmaktadırlar.

Potapov, *Tele*'lerin Dokuz-Oğuz boy birliği içerisinde yer alan topluluklardan olduğunu ifade etmektedir (1969, s. 162). Hamilton'a göre de Dokuz-Oğuz konfederasyonunu oluşturan unsurlardan birisi *Tele*'ler olmuştur (1997, s. 190). Ekrem de dokuz kavramının bir sayıdan çok büyüklük teşkil ettiğini savunduğu makalesinde *Tele*'leri oluşturan boyların 11-15 arasındaki bir sayıda bulunduğunu ifade etmektedir (Ekrem, 2015, s. 219).

Teleütleri eski Türk kabilesi Tele-Dolan'ge'ler ile ilişkilendiren Potapov, Telengitler ile Teleütlerin bunların ardılları olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca Eski Türk yazıtlarının bu iki etnonime ilişkin bilgi bulunmamasının bunların yukarıda belirtilen Teleler ile Dokuz Kabile boy birliği içerisinde yer almalarından kaynaklanıyor olabileceğini ifade etmektedir (Potapov, 1969, s. 162).

1240 tarihli *Moğolların Gizli Tarihinde* Teleüt ve Telesler bir arada geçmektedir. Tarihi kayıtlarda Teleütlerin etnik olarak geçtiği tespit edilebilen ilk yazılı belge budur. Burada Teleüt ve Telesler, Adarkin'lerin bir kolu olarak kaydedilmiştir (Temir, 1986, ss. 138-39):

... “Horçi emrindeki üç bin Ba'rin'den başka, Tahai ve Aşih ile birlikte Adarkin'lerden Çinos, To'oles ve *Telengut*'ları da idaresine alsın ve bunları Tümen şeklinde teşkil etsin; meralarını Erdiş nehri boyunda oturan halkların mıntkasına kadar serbestçe seçerek, orman halklarına karşı hudut muhafızı şeklinde Tümen komutanı olsun. Horçi'nin müsaadesi alınmadan, orman halkı ne öyle, ne böyle hiçbir türlü harekette bulunamayacaktır.”

Moğolların Gizli Tarihi'nde Teleütlerle ilgili başka bir kayıt yer almamaktadır. Ancak birlikte anıldıkları To'olesler bir başka kayıta daha geçer. Buna göre To'olesler Şibir, Kesdiyın, Bayıt, tuhas, Tenlek, Tas ve Bacigid'lerle birlikte orman halklarından olarak değerlendirilmiştir (Temir, 1986, s. 160). Bu dönemdeki Teleütler de burada zikredilen orman halklarından biri olarak kabul edilebilir. Pustogaçev de bu halkları Moğol Altay'ının Hangay yaylasına uzanan dağlık ormanlar bölgesinde yaşayan “orman” halklarından olarak değerlendirmiştir (Pustogaçev, 1997, s. 301).

15. ve 16. yy. Moğol kaynaklarında da Teleütlerle ilgili çeşitli kayıtların bulunduğunu ifade eden Potapov 17. ve 18. yy. kaynaklarında Rus kaynaklarından Teleütlerle ilgili bilgilerin rahatlıkla takip edilebildiğini belirtmektedir (1969, s. 162).

17. yy.da Rus resmî belgelerine göre Güneybatı Sibirya göçebe Teleütlerin kontrolünde olmuştur. Teleütler bu bölgede kendi *otok*'larını ‘hanlık’ kurmuşlar. Bunlar Rus belgelerinde Teleüt knezliği olarak da geçmektedir. Göçebe Teleütler Dağlık Altay bölgesinde, Kulunda steplerinde Obi ve Tom nehri arasındaki yukarı ormanlık step bölgelerinde egemenlik kurmuşlardır. Teleüt Hanlığı, Cungar Hanlığı ile Çarlık Rusyası arasında tampon bir bölge oluşturmuştur. Rus seyyah ve diplomat N. Spafariy 1675 yılında Sibirya Üzerinden Çin Sınırına kadar gerçekleştirdiği seyahatte Ak Kalmıkların

Tomsk şehrinden Tom nehrinin kıyıları boyunca göçebe olarak yaşadıklarını ve bu bölgede hâkim olduklarını belirtmektedir (Spafariy, 1882, ss. 69-70).

Potapov da Teleütlerin günümüzde Novosibirsk Oblastı ile Altay Krayı'nda bulunan İnya nehrinden kuzeye, Katun ve Bey nehri kavşağından güneye ve İrtiş nehrinden batıya, Tom nehrinden doğuya doğru göçebe olarak yaşadıklarını ifade etmektedir (Potapov, 1969, ss. 85- 90). 17. yy.da Teleütlerin iki büyük hanı önderliğinde Teleütler Ruslara ve Cungarlara karşı güçlü bir birlik oluşturmuşlardır. Bunlar Abak ve Maçık'tır. Abak Telen Orda'nın hanı olarak Sibiry'a'nın güneybatısında egemenlik kurmuştur. Abak'ın bin kişilik bir orduya sahiptir ve Obi nehri civarında yaşayan Teleütler Abak Ulus'u olarak belgelerde geçmektedir (Potapov, 1969, s. 85). Maçık ise doğu bölgesi Teleütlerini ve bölgedeki grupları yönetmiştir (Bu iki büyük hanın dışındaki Teleüt hanları için bk. Potapov, 1969, ss. 86-87, Umanskiy, 1980, ss. 46-48). Bölgedeki Teleütler 17. yy.da Çarlık Rusyasına *yasak* olarak adlandırılan bir vergi ödemişlerdir. Bölgede tampon bir Teleüt Hanlığını bulundurmak Çarlık Rusyasının politik amacı gereğidir. Teleüt Hanlığı 18. yy. başlarında gücünü kaybetmiştir ve Rus yönetimi ile anlaşarak 20.000 kişilik Cungarya'ya göç eden grup dışında kalanlar yine buldukları bölgelerde göçebe olarak yaşamaya devam etmişlerdir (Umanskiy, 1980, s. 19).

3.2.1. Çarlık Rusyası Döneminde Teleütler

Rusların Teleütlerle ilk karşılaşmaları 16. yy.ın sonundadır. Teleütler ile ilgili Rus belgelerindeki ilk kayıt 1598 tarihlidir. Bu dönemden sonra bir müddet Ak Kalmıklar olarak Rus belgelerinde yer alacak bu topluluğa ilişkin ikinci kayıt 1601 tarihli Rus saldırısı hakkındadır. 1636 yılında Teleütlerin Kuznetsk idari bölgesinde göçebe olarak yaşadıklarına ilişkin bir kayıt daha yer almaktadır. 17. yy.ın 40'lı yıllarında sınır kasabalarını sık sık yoklamışlar ve ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. 1756 yılına kadar bu mücadeleler sürmüştür. 1756-58 Cungarya-Çin savaşından sonra tüm Güney Altaylılar gibi Rus egemenliğine girmişlerdir (Fisakova, 1990, s. 5). Bir kısmı Rus egemenliği sonrasında Tomsk İdari Bölgesine göç etmişler ve Tomsk Tatarlarının bünyesine karışarak Müslüman olmuşlardır. Bir kısmı da Volga boylarına göç etmişler ve bu bölgelerdeki Kalmıklar ile karışmışlardır.

Kayıtlarda Muhacir Ak Kalmıklar olarak da geçen Teleütler Rus egemenliğine girdikten sonra Tarsk, Tomsk, Kuznetsk ve Yaysk bölgelerinde yaşamışlardır. Bu bölgelerde yaşayan ve Müslümanlığı kabul eden Tomsk Teleütleri günümüzde kendilerini Kalmak olarak adlandırmaktadırlar. Bunların bir kısmı Tomsk Tatarları, Çatlar, Eušta Tatarları ve Ruslar arasında asimile olmuşlardır (Funk, 2006, s. 178). 19. yy. içerisinde Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.

Kuznetsk bölgesindeki Teleütler Kuznetsk şehri çevresinde Uskat nehri kıyılarına 17. yy.da yerleşmişlerdir. Bu Teleütler iç etnik adlandırma olarak Teleüt'ü kullansalar da kaynaklarda Ak Kalmıklar olarak yer almaktadırlar. Umanskiy (1980, s. 187) bunların Muhacir Teleütler olarak da adlandırılması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bu bölgedeki Teleütler Kuznetsk Tatarları ile bir arada yaşamışlardır. 1701 tarihli C. U. Remezov'a ait *Slujebnaya Çertejnaya Kniga Sibiri* adlı eserde Kuznetsk ve Tomsk bölgelerinin ilk çizimleri yer almaktadır (Funk, 2006, s. 178). 1822 yılında *Çertejnaya Kniga Sibiri 1701 g.* adıyla yayımlanan bu eserde yukarı Ob, Dağlık Altay ile Kuznetsk ve Tomsk bölgelerinin çizimleri yer almaktadır. Bu bölgeler *Teleutskaya Zemlitsa* 'Teleüt Toprağı' olarak gösterilmektedir (Fisakova, 1990, s. 5).

Teleütler 17. yy.da Ob'un iki kolu olan İnya nehri ovası ile kuzeydeki Uyena nehrinden güneydeki Teletsk (Altın) Gölüne, doğuda Çulım'ın yukarı akımından batıda yaklaşık İrtiş'e kadar uzanan geniş bir bölgede hâkimiyet kurmuşlardır (Umanskiy, 1970, s. 12).

Teleütler Tom üzerinde Tomsk ve Kuznetsk'in kurulmasıyla birlikte Rus hâkimiyetine girmeye başladılar (Tomilov, 2013, s. 96). Yine bu yüzyılda Rus tebaalığını kabul eden ve bir kural olarak askerî hizmete giren 'göçebe Teleütler'in sayısı artmıştır. 1620'li yıllardan itibaren 1621, 1658-1665, 1681, 1688 ve 1692 yıllarında olmak üzere çeşitli dönemlerde Rusya tarafına gelenleri bilinmektedir (Tomilov, 2013, s. 96). Teleütler göçebe olarak yaşadıkları için bölgedeki diğer toplulukları da etkilemişler ve onların etnik oluşumlarında rol oynamışlardır. Örneğin Çulım Tatarlarının bünyesinde de Teleüt unsurunun bulunduğu Aristov, Radloff, Patkanov gibi araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir (Tomilov, 2013, s. 106). Potapov bu karşımın biraz geç döneme ait olduğu görüşünü savunmaktadır (Potapov, 1953, 169). Göçebe olarak yaşadıkları için Çulım havzasındaki Teleütler sayıca her ne kadar az olsalar da bölgedeki çeşitli grupları etkilemişlerdir. 17. yy.ın ikinci yarısı ile 18. yy. ilk çeyreğinde Çulım nehri ve boylarına

yerleştikleri bilinen Teleütler belgelerde “muhacir Ak Kalmıklar” olarak takip edilebilmektedir (Tomilov, 2013, s. 108). Bu bölgede yaşayanların bir kısmı sonradan Kalmak etnik adıyla anılacaktır.

1722 yılında Cungar Hanlığı'na elçi olarak gönderilen Rus İ. Unkovskiy'nin raporuna göre bölgedeki Teleütler Cungar Hanlığı'na bağlı olarak yaşamışlardır (Kalan, 2008, s. 65). Yine bu hanlık bünyesinde 1734 yılından itibaren şekillenen yeni teşkilatlanmada farklı uluslar için yeni *otoglar* oluşturulmuştur. Bu *otoglar*da topraksız olan Kırgız, Telenguud gibi kimi kabileler toprak sahipleri olmuşlardır (Kalan, 2008, s. 91).

17. yy.da Teleütlerin yaklaşık nüfusları 10.000'dir. 18. yy. başlarında Cungar Hanlığı bünyesine giren Teleütler 4000 çadır olarak sayılmıştır ve bu da yaklaşık 20.000 kişilik bir sayıya tekabül etmektedir (Umanskiy, 1980, s. 5). 1760'ta Cungar Hanlığı ile Çin arasında başlayan savaşın neticesinde Teleütlerin büyük bir kısmı dağılmıştır. Cungar Hanlığı bünyesinde yaşayan Teleütlerin büyük bir kısmı Rus idari bölgelerine yerleşmişlerdir. 19. yy. başlarında Tomsk Eyaletine bağlı Tomsk, Biysk ve Kuznetsk şehirlerinde yaşamışlardır.

Teleütlerin günümüzde yaşadıkları Baçat nehri kıyılarında 18. yy. boyunca Aç-Kıştımlılar (Aşkıştım Yönetimi, Kistimsk Tatarları Remezov'un haritasına göre) egemen olmuştur Funk, 2006, s. 178). Bunlar Teleüt boylarından *Aŋ*'ların atalarıdır (Baskakov, 1947, s. 214).

19. yy. başlarında tamamen Rus egemenliğine giren Teleütler etnografik çalışmalarda 3 farklı grup olarak değerlendirilmişlerdir: Baçat, Tomsk (Kalmak) ve Altay (Funk, 2006, s. 180). Bu 3 gruptan yalnızca Baçat Teleütleri kendi kimliklerini korumuşlar, diğerleri ya Ruslarla ya da bölgedeki Altay ya da Tatar Türk gruplarla karışmışlardır.

Baçat Teleütleri Kuznetsk bölgesinde 4 farklı kasaba kurmuşlardır. Bunlar Kuznetsk şehrinde kuzeye doğru Tom nehrinin akıntısı yönündedir. Ayrıca Büyük ve Küçük Baçat nehrinin kıyılarına doğru yönelmişlerdir. 19. yy.ın sonlarında Teleütlerin yaklaşık sayıları (Ruslaşanları bir kenarda tutulursa) 4500'dür (Funk, 2006, s. 180).

Tomsk Teleütleri ise Tomsk'tan güneye doğru İstikim nehri kıyılarında yerleşmişlerdir. Tomsk Teleütlerinin büyük bir kısmı yukarıda da değinildiği gibi Sibiry Tatarları ile karışarak Müslümanlaşmışlardır. 19. yüzyılda bunların sayıları yıllara göre şöyledir:

1816: 419 kişi, 1834: 471 kişi, 1858: 549 kişi, 1897: 713 kişi (Patkanov, 1911'den naklen Funk, 2006, s. 180).

Altay Teleütleri hakkında ise 18. yy. sonları ile 19. yy. başlarında bilgi sahibi olunabilmektedir. Dağlık Altay'da yaşayan bu grubun Kuznetsk civarından göç ettiğine dikkat çeken Yasak Komisyonu bunların tabiatında yer değiştirmenin olduğunu kaydetmişler ve uygun av sahaları için bu bölgeye geldiklerini belirtmişlerdir. Bunların 19. yy.ın ilk yarısında yaklaşık sayıları 150'dir (Funk, 2006, s. 180). Altay'daki Teleütlerin sayısı 19. yy. boyunca artmıştır. Bunda yatan temel sebep Altay Misyonerlik Komisyonu'nun yürüttüğü çalışmalarıdır. Ağırlıklı olarak Misyoner Yerleşim alanlarında yaşayan Teleütler yeni Hristiyanlaştırılmış Altaylarla birlikte yaşamışlardır. Bu dönemde Şamanist inanca sahip bu topluluk çeşitli çalışmalar neticesinde Hristiyanlaştırılmıştır.

18. yy.ın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Teleütlerin büyük bir bölümü Küçük ve Büyük Baçat nehri kıyılarındadır. Radloff'un 1860'lı yıllardaki araştırma gezilerinde asıl Teleüt topluluğunun bu bölgelerde yaşadıkları ortaya çıkmaktadır.

Radloff'un 1860'lı yıllarda Teleüt bölgelerine olan seyahatlerindeki gözlemlerinden en dikkat çekici olanlarından biri Teleütlerin artık Ruslaştıkları görüşüdür. Radloff'un bölgedeki seyahatlerinde Teleüt elbiselerinin Ruslardan çok az farklılık taşıdığı ifade edilmiştir (Radloff, 1956, s. 338). Çarlık Rusyasının Sibiryaya yerlilerini yerleşik hayata sokarak tarıma alıştırma konusundaki gayretleri birçok yerde boşa gitmesine rağmen, Teleütlerin Rus köylerinin arazilerini daraltmalarından ve Teleütlerin bölgedeki ormanlık alanlara gidememelerinden dolayı burada birkaç on yıl içerisinde başarılı olacağını belirten Radloff Teleütlerin vaftiz olmaktan çekindiklerini de ayrıca belirtir (1956, s. 342). Ancak 20. yy.ın başlarına gelindiğinde artık Teleütlerin büyük bir kısmı Hristiyanlaşacaktır.

Radloff'un 19. yy.ın ikinci yarısındaki gözlemlerinde Teleütlerin Ruslaşmaları önemli bir yer tutar. Hristiyanlaşan Teleütlerin önemli bir kısmının Biysk bölgesine göç ettiklerini belirten Radloff, artık yeni doğan çocuklara Rusça ad vermenin yaygın olduğuna dikkat çeker (Radloff, 1956, s. 344). Ancak tüm bunlara rağmen Radloff Teleütlerin Altaylılarla dil, müzik, sözlü kültür vb. bakımlardan büyük benzerlikler taşıdıklarını da belirtir (ss. 343-345).

Batyanova (2007, s. 81) 19. yy. ikinci yarısı ile 20. yy.da Ruslaşan Teleütlerin belgelerde Ruslarla artık ayrılmadığını belirtmektedir. Teleütlerin büyük bir kısmı Rus yaşam tarzına ayak uydurmuş ve Çarlık Rusyası dönemindeki reformlarla gelişen toprak sistemine uyum sağlamışlardır. Bu durum Teleütlerin büyük bir kısmı için geçerli olmuştur. Teleütlerin çoğunluğu 20. yy.ın başlarına gelindiğinde soy kültürünü unutmuşlardır. Bu durum yalnızca halk kültüründe ve öz algılarında saklı kalmıştır (Batyanova, 2007, s. 82).

19. yy.ın sonuna gelindiğinde Altay'daki Teleütlerin sayısı Kuznetsk bölgesinde yaşayan Teleütlerle hemen hemen aynıdır. Gayrı Rus 'inoredts' yerleşim alanlarında yaşayan Teleütlerin yaklaşık sayısı 3.000'dir (Funk, 2006, s. 180).

Rus Misyonerlerinden Verbitskiy (1870, s. 10; 1893, ss. 20-21) Teleütlerle ilgili olarak Oyrot Hanlığından koparak Yenisey ve İrtiş nehri arasındaki havzaya göç ettiklerini belirtir. Sonraları daha aşağıya göç ederek Obi nehri ile Tom nehri arasına özellikle Büyük ve Küçük Baçat ırmakları kıyılarına yerleştiklerini ifade eder. Verbitskiy'e göre Teleütlerin büyük bir kısmı göçebe yaşarlarken kendi dillerini ve kültürlerini kaybetmişler, Volga steplerindeki ve çevre bölgelerdeki çeşitli gruplarla karışarak İslam'ı kabul etmişlerdir. Altay Teleütleri ise Kuznetsk ve Biysk'e bağlı çeşitli köy ve kasabalarda yaşamaktadırlar ve bunların sayıları toplamda 5782'dir (Verbitskiy, 1870, s. 10; 1893, ss. 20-21).

Verbitskiy'nin tarih vermeden verdiği rakamlar 19. yy.ın ikinci yarısına ait olmalıdır. Teleütlerin büyük bir bölümünün civardaki Müslüman topluluklarla karışarak Müslümanlaştığı, dilleri ve kültürlerini kaybettikleri kaydı göçebe olarak yaşayan bir topluluk için son derece dikkat çekicidir.

Teleütlerin büyük bir kısmı, 19. yy.ın sonlarına gelindiğinde dil ve kültürlerini kaybetmişler, buldukları bölgedeki çeşitli gruplarla etkileşim sonucunda etnik kimliklerini unutmuşlardır. Kimlik olarak Ruslaşan Teleütlerin yanı sıra daha erken dönemde Tatarlarla da karışan Teleütlerin sayısı bir hayli fazladır. Kimliklerini büyük ölçüde koruyan Teleütlerin daha çok Baçat Teleütleri oldukları ifade edilmektedir.

3.2.2. SSCB Döneminde Teleütler

Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonraki ilk elli yıllık dönemde Teleütlerle ilgili çok fazla araştırma yapılmamıştır. Teleütler farklı bir etnik unsur olarak görülmemişler, Sovyetler Birliğini oluşturan halklardan biri olarak kabul edilmekle birlikte adeta yok sayılmışlardır (Nağıyeva, 2013, s. 363).

1919 yılına ait verilere göre Teleüt nüfusunun büyük bir bölümü Kuznetsk İdari Bölgesindeki 5 farklı ilçededir: Kuznetsk, Prokop'evskiy, Uskatskiy (Romanovskiy), Karakanskiy ve Teleutskiy. Teleutskiy İlçesinin içerisinde Bekovo, Babanakovo, Bol'şe-Baçatsk, Ursk, Çerta, Çeluhovsk, Şanda kasabaları ile Verhovskoya, Zareçnaya, Semenuşkına köyleri yer almaktadır (Funk, 2006, s. 185).

Sovyetlerin ilk yıllarında Teleutskiy adlı bir *volost*'un 'ilçe' bulunması son derece dikkat çekicidir. Muhtemeldir ki bölgede birkaç yıl baş gösteren Kızıl-Ak iç savaşının yayılmasını önlemek için böyle bir ad verilmiştir. Bu bölge bugün de Teleütlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir.

4 Temmuz 1924 tarihli Sibrevkom'un 'Sibiryaya Devrim Komitesi' aldığı kararla Çeluhoyevo merkezli Teleutskiy ilçesi ortadan kaldırılmış, Baçatsk ve Leninsk bölgesine ait iki büyük kolhoz oluşturulan idari biçime dâhil edilmiştir (Funk, 2006, s. 185).

Bolşevik ihtilali ve Rus İç Savaşı (1917-1922) yıllarında Altay-Sayan bölgesinde artan etnik çatışmalardan dolayı Teleüt Rus ilişkileri de olumsuz yönde şekillenmiştir. Bu ve bunu takip eden 1920'li ve 30'lu yıllarda uygulanan repressiyondan Teleüt aydınları ve ileri gelenleri ile din adamları da etkilenmiştir (Batyanova, 2007, s. 233). Bunların arasında Altay'da yaşayan Teleüt kökenli ünlü ressam Çoros-Gurkin¹¹ (1870-1937) ve Teleüt etnografyası ve folkloru ile ilgili birçok çalışma yapmış Teleüt G. M. Tokmaşev¹² (1892-1960) gibi isimler yer almaktadır. Repressiyon döneminde uygulanan baskılardan dolayı Teleütlerin bir kısmı soyadlarını değiştirmek ve gizlenmek durumunda kalmışlardır (Batyanova, 2007, s. 147).

¹¹ Çoros-Gurkin'in hayatı için bk. (Surazakov, t.y.).

¹² G. M. Tokmaşev'in hayatı için bk. (Batyanova&Ryumina, 2002, ss. 105-127).

1930'lu yıllarda Sovyet yönetiminin farklı etnik unsurlara yönelik otonomluk ve etnik rayonlar oluşturma uygulaması Teleütleri memnun etmemiştir. Çünkü Teleütler *natsmen* 'etnik azınlık' sınıfında değerlendirilmişler ve kendi otonomluklarını alamamışlardır. 1930'lu yıllarda Teleütler resmî düzeyde bilinmemekte ya da kabul edilmemektedir. 1926 yılındaki nüfus sayımı dışındaki sayımlarda Teleütler kendi etnik adları ile sayılmamışlardır. Sonraki nüfus sayımlarında ya Tatar ya da Altaylı olarak kaydedilmişlerdir. Teleütlerin ayrı bir etnik unsur olarak kabul edilmeleri *perestroyka* döneminde ancak 1989'da mümkün olmuştur (Batyanova, 2007, s. 233).

1935 yılında Teleütlerin yoğun olarak yaşadıkları Bekovo Azınlık Bucağında (Bekovo, Çeluhoyevo, Verhovskaya köyleri) 5 sınıflık bir okul, okuma yazma bilme bilmeyenlere yönelik bazı eğitim merkezleri, 85 kişilik oturma kapasiteli köy kulübü, umumî banyo ve 3 alışveriş noktası hizmet vermeye başlamıştır (Batyanova, 2007, s. 159). Belirtilen kulüpte okuma salonu açılmıştır. Ayrıca bu kulübe bağlı olarak bir halk dansları topluluğu kurulmuştur. 1938 yılında 5 yıllık, 1942'de ise 7 yıllık eğitim veren ilkokul açılmıştır. Bu dönemde bu ilçede yaşayan Teleütlerin %80'i artık okuma yazmayı öğrenmiştir. Batyanova'ya göre (2007, s. 159) 1960'lı yıllarda bu çalışmaların sonucu olarak Teleütler arasında eğitimsiz hiç kimse kalmamıştır. Sel'sovyet 'İlçe meclisi' toplumsal hayatı kontrolü altında tutan bir yapıda kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmüştür.

1980'li yıllarda Sovyetler Birliğinde yürütülen *glastnost* 'açıklık' ve demokratikleşme sürecinde Teleütlerin etnik bilinçleri de artmış ve Sibiry'a'daki diğer az sayılı halklar gibi etnik çalışmalar hız kazanmıştır (Batyanova, 2007, s. 233). 1990 yılında "Ene Bayat" adlı Teleütlerin etnik sorunlarının yanı sıra, çevre temizliği, eğitim, ulusal bayramlar, sosyal yardımlaşma gibi alanlarda faaliyet göstermeye başlayacak bir dernek kurulmuştur. Bu dernek Sovyetler Birliği yıllarında herhangi bir faaliyet gerçekleştiremeyen Teleütlerle ilgili problemlerin çözümünde etkin rol oynayamaya başlayacaktır.

Batyanova (2007, s. 154) Teleütlerin büyük bir kısmının Sovyetler döneminde eğitim, iş vb. sebeplerle şehirlere taşındığını ve diğer az sayılı halklara oranla yüksek bir yüzdede şehirlerde yaşadığını belirtmektedir. Ona göre bu durum Teleütlerin etnik kimliklerini ve dilleri kaybetmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Sovyetlerin dağılma sürecinde

Teleütlerin yarıya yakını şehirlerde yaşamaktadır ve bunlar büyük ölçüde asimile olmuşlardır.

3.2.3. Günümüzde Teleütler

Teleütler Güneybatı Sibirya’da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan az sayılı Türk halklarından biridir. Yaklaşık 2500 kişilik bir nüfusa sahip olan bu Türk topluluğu Rusya Federasyonu’nun Kuzbass Eyaletine bağlı Kemorovo ilindeki Belovo ilçesinde Büyük ve Küçük Baçat nehirlerinin havzasındaki köylerde yaşamaktadırlar. Ayrıca Novokuznetsk ilinin taşrasında bulunan Teleut köyü, Altay Krayı’ndaki Zarinsk ilçesi ve Dağlık Altay Cumhuriyeti de Teleütlerin yaşadıkları yerlerdendir. Ancak bu bölgedeki Teleütlerin sayıları azdır.

Bu bölgelerde çevre fabrikalarda ve kömür madenlerinde işçilikle geçimini sağlayan Teleütlerin yanı sıra tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşanları da bulunmaktadır.

1990 yılında Teleütlerin sosyal sorunlarını idari anlamda çözmek amacıyla “Ene-Bayat” adlı bir dernek kurulmuştur. Bu dernek Teleütlerin buldukları bölgedeki çevre problemlerinin yanı sıra, eğitim ile ilgili çalışmalar da yürütmektedir. Teleüt gençlerinin yükseköğrenimde belirli yerler edinmesi sağlamak öncelikli hedeflerindedir. Ayrıca millî bayramların yanı sıra çeşitli organizasyonlarda Teleütlerin temsilinin sağlanması yine bu derneğin çalışmaları ile mümkün olabilmektedir.

1991 yılında Kemorovo Eyalet Meclisi “Teleüt halkını geliştirme ve yeniden canlandırmada yapılacak çalışmalar” hakkında bir karar almıştır. Bu kararın öncelikli hedefi Teleütlerin Az Sayılı Kuzey Halklarının arasında anayasal olarak yer almalarını sağlamaktır. Nitekim 24 Şubat 1993 tarihinde Teleütler, Rusya Federasyonu Yüksek Şurasının aldığı 4538 numaralı kararla “Az Sayılı Halk” statüsünü almışlardır. Teleütlerle aynı yıl bu statüyü alan diğer topluluklar Kumandılar, Tıva-Tojular ve Şorlar olmuştur. Bu dört Sibirya Türk Topluluğu, Kuzey bölgesi “Az Nüfuslu Halkları” olan *Aleut, Dolgan, İtel’men, Ket, Koryak, Mansi, Nanayts, Negidal’ts, Nents, Nganasan, Nıvx, Orok, Oroç, Caam, Sel’kup, Tofa, Üdegey, Ul’ç, Hantı, Çuvants, Çukç, Evenki, Even, Ents, Eskimo, Yukagirler* dâhil edilmiştir.

Rusya Federasyonu Hükümeti'nin 24 Mart 2000 tarihinde aldığı 255 sayılı kararla Teleütler'e "Rusya Federasyonunda Yaşayan Az Sayılı Yerli Halk" statüsü tanınmıştır. Bu kararda yukarıda sayılan toplulukların yanı sıra 10 halka daha bu statü tanınmıştır. Bunlar; *Alyutorts, Veps, Kamçadal, Kerek, Soyot, Taz, Telengit, Tuba, Çalkandu, Çulım* halklarıdır. 2002 nüfus sayımına göre bu halkların toplam nüfusları 210 bin kişidir. Az sayılı halklarla ilgili olarak farklı yasalar çıkarılmıştır. 2000'li yıllardan itibaren Teleütler de bu yasalar çerçevesinde resmî statüde Rusya Federasyonu Kuzey, Sibirya ve Uzak Doğu Az Sayılı Halkları içerisinde yer almaktadır (Az sayılı Yerli halklar ile ilgili yasalar için bk. Killi Yılmaz, 2010, ss. 137-42).

Teleütlerle ilgili ayrıca Kemerovo Bölge Meclisi tarafından 9 Mart 2005 tarihli (No: 42-03) "Kemerovo Bölgesi Yerli Az Sayılı Halklar Hakkında" karar (11 Mart 2014 yılında yeniden düzenlenmiştir) ile 28 Mayıs 2013 tarihli (N 69-03) "Kemerovo Bölgesi Yerli Az Sayılı Halklar Yasasının Yeniden Düzenlenmesi" karar alınmıştır. Bu yasal düzenlemelerde Kemerovo Bölgesi Az Sayılı Halkları arasında değerlendirilen Şorlar ve Teleütler hakkında düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemeler iki ana hedefte şekillenmektedir. Bunlardan ilki Şorların ve Teleütlerin eğitim alanlarında gelişimidir. İkincisi etnik kültürün gelişimi ve korunması amacıyla gerçekleştirilecek çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmalar çerçevesinde eğitim alanlarındaki ana hedefler, yöntemlerin geliştirilmesi ve bununla ilgili yayınların desteklenmesidir. Ayrıca ana dilin korunması ve ana dil eğitiminin bilimsel yöntemlerle şekillendirilmesi de hedeflenmektedir. Bu çerçevede ana dili eğitimi için kurs niteliğindeki özel eğitim birimlerinin açılmasının teşviki amaçlanmaktadır (Matveeva&Mitin, 2014, s. 143-44).

3.3. TELEÜTLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER

Günümüzde Teleütlerin büyük çoğunluğu Kuzbass Eyaleti olarak da bilinen Kemerovo'da yaşamaktadır. Kemerovo dışında Altay Krayı'nda Kıtmanovo, Burla, Solton ve Zarinsk ilçesinde, Altay Cumhuriyet'inde Gorno-Altaysk, Ulus-Çerga, Şebalinsk il ve ilçelerinde yaşamaktadırlar. Kemerovo Bölgesi sınırları dışında kalan Teleütlerin sayısı 130 civarındadır. 17. yy.da Cungarlar tarafından göç ettirilen Teleütlerin bir kısmının Şinjang-Uygur Özerk Bölgesinde yaklaşık 13 aile ya da 50 kişilik bir grubun bulunduğu belirtilmektedir (Hattaway, 2015).

Teleüt nüfusunun büyük çoğunluğu Kuzbass Eyaletine bağlı Belovo, Gurevks ve Novokuznetsk şehirlerinde yaşamaktadır. Belovo iline bağlı Bekovo bucağı Teleütlerin en yoğun olarak yaşadığı ilçedir. Toplam Teleüt nüfusunun yarıya yakını bu bucakta yaşamaktadır. Bekovo bucağı, birbirine bitişik 3 köyden oluşur: Bekovo, Verhoskaya ve Çeluhoyevo köyleri. Bu bucağa bağlı ayrıca merkezden 2 km uzaklıktaki Oktyabrskiy mezrası ve 3 km uzaklıkta Razyezd 14 istasyonu bulunmaktadır. Buradaki toplam Teleüt nüfusu bucak yöneticisinin ifadesine göre yaklaşık 1000 kişidir. Bunların 505'i Çeluhoyevo'da, 194'ü Verhoskaya'da, 273'ü Bekovo'da, 69'u Oktyabrskiy'de, 50'si Razyezd 14'te yaşamaktadır.

Bekovo bucağına 26 Kasım 1992 tarihli Rusya Federasyonu Kuzbass Eyalet Meclisi kararı ile 'azınlık bucağı' statüsü verilmiştir (*Bekovo*, 2015). Bekovo'nun toplam nüfusu 2010 nüfus sayımına göre 1591'dir (Kemerovostat.gks.ru, 2015). Bu bucağın nüfusu hızla azalmaktadır ve iş imkânlarının bulunmaması, çevre kirliliği gibi çeşitli faktörlerin etkisi ile hızla dışarıya göç vermektedir (bk. Tablo 3.3.1).

Tablo 3.3.1. Bekovo bucağındaki son beş yıldaki nüfus değişimi

Toplam Nüfus					
2010 ¹³	2011 ¹⁴	2012 ¹⁵	2013 ¹⁶	2014 ¹⁷	2015 ¹⁸
1591	↓1590	↓1475	↓1397	↓1313	↓1177

Bekovo'nun Teleütçe karşılığı *Krestu*'dur. Yalnızca yaşlılar arasında kullanılan bu adlandırma Rus. *kreşçennaya gora* 'Haçlı dağı'ndan dolayıdır (Rus. *kres* 'haç' + Tel. *tuu* 'dağ').

Bekovo'ya bağlı Çeluhoyevo köyünün Teleütçe karşılığı ise *Çolkoy ~ Solkoy* veya *Arı Payat ~ Arbayat* 'Bayat'ın ötesi' şeklindedir. Yine Bekovo'ya bağlı Verhoskaya köyünün Teleüt yaşlıları arasındaki adlandırması ise *Sas* 'nehir kıyısındaki orman, bataklık' şeklindedir.

¹³ bk. (Kemerovostat.gks.ru, 2015).

¹⁴ bk. (Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2015a).

¹⁵ bk. (Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2012).

¹⁶ bk. (Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2013).

¹⁷ bk. (Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2014).

¹⁸ bk. (Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2015b).

Bekovo'dan yaklaşık 5 km uzaklıktaki Şanda köyünde 200'e yakın Teleüt yaşamaktadır ve köyün hemen hemen tamamı Teleütlerden oluşmaktadır. Şanda köyü idari olarak Gurevsk İlçesine bağlıdır. Teleütçe karşılığı *Şandı ~ Şandu* (Tel. *şan* 'çan' + Tel. *tuu* 'dağ') şeklindedir.

Bekovo'nun bağlı bulunduğu Belovo şehri ve ona bağlı köy ve kasabalarda 500'e yakın Teleüt yaşamaktadır. Belovo şehri idari sınırları içerisindeki Babanakovo (Tel. *Polmanak*), Çerta, Teleut, Zareçnoye ve Novobaçatı köy ve kasabalarındaki Teleütler bu köy ve kasabalarda Rus ve diğer etnik unsurla birlikte yaşamaktadırlar. Alimov&Shadynov (2013, s. 58) bu bölgede yaşayan Teleütlerin büyük bir bölümünün karışık evlilik yaptıklarını ifade etmektedir. Buna göre Çerta (< Tel. *çar* 'yuvarlak' + Tel. *tuu* 'dağ') köyünde 4 Teleüt ailesinin tamamı etnik olarak farklı milletlerle yapılan evlilikler sonucunda oluşmuştur. Yaklaşık 200 civarında Teleüt'ün bulunduğu Teleüt köyünde (Tom da denilen bu köyün eski adı *Ortodokı Aal* 'Orta köy') Teleütçe Belovo'daki diğer köy ve kasabalara görece daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu durum yalnızca yaşlılar ile sınırlıdır. Zareçnoye (Tel. *Ulus*) köyünde ise yaklaşık 130 Teleüt yaşamaktadır. Bu bölgede daha yoğun yaşayan Teleütlerin içerisinde Teleütçe bilenlerin sayısı daha çoktur.

2010 nüfus sayımına göre 1342 kişinin yaşadığı Novobaçatı'da yaşayan Teleütlerin sayısı ise yaklaşık 130'dur. Bu köyde Teleütçe bilenlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Ağırlıklı olarak Rusların yaşadığı bu kasabada 2013 yılında gerçekleştirilen saha çalışması sırasında Teleütçe bilen yaşlıların dahi sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir.

Novokuznetsk şehrine bağlı Zavodskoy ilçesi sınırları şehir merkezine 5 km uzaklıkta bulunan Teleüt köyünde yaklaşık 300 civarında Teleüt yaşamaktadır. Bu köy günümüzde resmî kayıtlarda bir mahalle olarak değerlendirilmekte ve adı Teleüt sokağı 'Rus. *Televtskaya Ulitsa*' şeklinde geçmektedir. Şehir merkezine çok yakındır. Köyün tamamına yakını Teleüt'tür. Burada yaşayan Teleütlerin özellikle yaşlıları Teleütçeyi bilmektedir. Bu bölgedeki Teleütçe bazı seslik özellikler bakımından Şorca'ya yakındır.

Katsuba (1991, s. 10-11) yer adlarını dikkate alarak tarihsel Teleüt yerleşim yerlerinin daha geniş bir bölgede olduğunu savunur ve Baçat bölgesinde yukarıda bahsedilen yerlerin dışında Kemerovo'da birçok Teleütçe yer adına dikkat çeker. Bu yer adları *yurt*, *ulus*, *aal*, *aymak* vb. sözcüklerle kurulmuş olan yer adlarıdır. Bu bağlamda tarihsel

çerçeve de Teleütlerin yaşadıkları coğrafyaların daha geniş bir bölge olduğu yer adları ile de tanıklanabilmektedir.

3.4. TELEÜTLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Tarihsel dönemde Rusların Sibiryaya'ya olan yoğun göçleri ve bölgedeki kültürel etkileşimler neticesinde Teleütlerin büyük bir kısmı ya Ruslaşmış ya da bölgedeki diğer Türk grupları arasında erimişlerdir. Günümüzde kültürel kimliklerini koruyabilen tek grup Baçat Teleütleri olarak da kaynaklarda geçen gruptur. Güneybatı Sibiryaya'da Tar şehri yakınlarındaki *Tar Teleütleri* (19. yy.da Rus ve Sibiryaya Tatarları arasında asimile olmuşlardır), Çulım, Yay ve Tisul' ırmakları boylarında yaşayan *Yay Teleütleri* (Ruslar ve Sibiryaya Tatarları arasında asimile olmuşlardır), Aşağı Tom nehri boylarında ve Tomsk şehri çevresinde yaşayan *Tomsk Teleütleri* (büyük bir bölümü Tomsk çevresinde yaşayan Tomsk, Çat ve Eušta Tatarları arasında erimişlerdir, bazıları Ruslaşmışlar bazıları da az sayıda Kalmaklar etnik adıyla (yaklaşık 200 kişi) Tomsk çevresinde Müslümanlığı kabul ederek günümüzde de yaşamaktadırlar), Novokuznetsk şehri çevresinde Tom nehri ile aşağı Kondoma ve Uskat nehirleri kıyılarında yaşayan *Kuznetsk Teleütleri* (etnik kimliklerini koruyabilen tek grup bu bölgedeki Baçat Teleütleri) arasında günümüzde yalnızca Baçat Teleütleri kendi etnik ve kültürel kimliklerini koruyabilmiştir (Kriger, 2010, ss. 60-61; Funk, 2006, ss. 178).

Ancak Baçat Teleütleri en yoğun olarak yaşadıkları Bekovo bucağında bile toplam nüfusun yaklaşık %60'ını oluşturmaktadırlar. Çarlık Rusyasından itibaren başlayan yoğun Rus göçü ile birlikte değişen ve azınlık statüsüne düşen Sibiryaya'daki yerli halklar kültürel kimliklerini ve sosyal yapılarını korumakta çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Gerek kaynaklarda gerekse de saha çalışmalarında gözlemlenen en önemli unsurların başında bu yerli halklar gibi Teleütlerin de dillerini ve kimliklerini kaybederek etnik aidiyetlerini unuttukları belirtilmektedir. Bu bağlamda tarihsel değişim süreci çerçevesinde sosyo-kültürel yapıları bu bölümde nüfus, din, ekonomi, eğitim, aile yapısı ve etnik yapı çerçevesinde ele alınacaktır.

3.4.1. Nüfus

17. yy. başlarında Teleütlerin demografik yapıları ile ilgili bilgi vermek zordur. Coğrafi anlamda dağınık olarak yaşayan Teleütlerin bu dönemdeki demografik yapıları Rus kaynakları ile Çin kaynaklarından takip edilebilmektedir. Örneğin 17. yy. ilk yarısında Teleüt Knezliğinde hüküm sürmüş Abak Han'ın ordusunda 1000 erkek savaşçı bulunmaktadır (Miller, 1937, s. 411-12). Bu yaklaşık 5000 kişilik bir nüfusa tekabül etmektedir. 17. yy. ortalarında bu sayının 2000 savaşçıya çıktığını belirten Umanskiy (1980, s. 5) Abak önderliğinde yaşayan Teleütlerin toplam sayılarının 10000 kişi civarında olduğunu kaydeder. Potapov, Çin kaynaklarına dayanarak 18. yy.'ın hemen başlarında Cungar Hanlığı bünyesinde bulunan Teleütlerin 4000 çadırlık bir nüfusa sahip olduğunu belirtir (Potapov, 1937, s. 115-6). Bu nüfus yaklaşık 20000 kişiye tekabül etmektedir. Bu dönemde Sibiry'a da yaşayan yerli halkların toplam sayısının 50000 civarında olduğu düşünüldüğünde Teleüt nüfusunun önemli bir yer tuttuğu ortaya çıkmaktadır.

Bir başka kaynak 19. yy. sonlarında yaklaşık 200.000'i bulan Sibiry'a yerli halklarının içinde Teleütlerin toplam nüfusunu 8.000 kişi olarak vermektedir (Naumov, 2006. s. 49).

Ancak bu nüfusun yarıya yakını 19. yy.'ın sonuna gelindiğinde 1897 nüfus sayımına göre 9200 kişiye düşecektir (Patkanov, 1911, s. 77). Bir yüzyıl içerisinde nüfusun önemli bir kısmı ya Rusların ya da yerli halkların içerisinde erimiştir.

9200 kişinin arasında değerlendirilen Kuznetsk Teleütlerinin sayıları yine 1897 nüfus sayımına göre 4119 kişidir (Patkanov, 1911, s. 71) ve 19. yy.'ın sonunda en yoğun nüfusa sahip Teleüt grubudur. Bunların sayıca en çok olanları günümüzde etnik kimliklerini koruyabilen Baçat Teleütleridir.

Funk (2006, s. 180)'un Altay Dinî Misyonerlik Arşiv belgelerine göre verdiği nüfus değişimleri de dikkat çekicidir. Tarihsel dönemde Tomsk Teleütleri olarak kabul edilen grubun yıllara göre sayıları şöyledir: 1816 yılında 419 kişi, 1834 yılında 471 kişi, 1858'de 549 kişi, 1897'de 713 kişi. Bu grup yukarıda da değinildiği gibi Müslümanlaşarak Tomsk Tatarları içerisinde erimişlerdir.

18. sonları ile 19. yy. başlarında Altay bölgesinde yaşayan Teleütlerinin 1831 yılındaki sayıları 142'dir. Funk (2006, s. 180)'a göre 1824 yılına kadar bunların büyük bir kısmı Baçat bölgesinde yaşamıştır. 19. yy. boyunca Altay bölgesinde yaşayan Teleütlerin sayıları artmıştır. Bunda Altay Misyonerlik çalışmalarının yürüttüğü çalışmalar etkili olmuştur. Bölgeye gelen Teleütler Misyoner Yerleşim alanlarında yaşamaya başlamışlardır. Örneğin yeni adı Gorno-Altaysk olacak Ulula'da 1855 yılında Yeni Hıristiyanlaştırılan 70 ailenin 32'sini Teleütler oluşturmuştur. 19. yy.ın sonlarına gelindiğinde bölgedeki Teleütlerin sayısı 4.061 kişi olacaktır (Patkanov, 1911, s. 77). Bunların büyük çoğunluğu Biysk İdari Bölgesinde yaşamıştır.

Günümüzde etnik kimliklerini koruyan Baçat Teleütlerinin 19. yy. boyunca nüfusları çok fazla bir değişiklik göstermemiştir (bk. Tablo 3.4.1.1 ve Tablo 3.4.1.2). 19. yy.ın ancak ikinci yarısında kesin sayıları tespit edilebilen Teleütlerin yarıdan fazlası 1897 nüfus sayımına göre ana dili olarak Rusçayı belirtmiştir (Patkanov, 1912, s. 298). Bunların yanı sıra Targayevsk ilçesinde yaşayan Teleütlerin 175'i Teleütçeyi değil Şorcayı ana dili olarak belirtmiştir. 1897 nüfus sayımında toplam sayıları 4119 kişi olan Teleütlerin sayısına Ak-Kıştım bölgesinde yaşayan Teleütlerin de eklenmesiyle toplam sayı 4463 kişi olmaktadır (Funk, 2006, s. 184). Bu sayıda ancak 1697 kişi (811 erkek, 886 kadın) Teleütçeyi ana dili olarak belirtmiştir.

Tablo 3.4.1.1. 19. yy.ın ilk yarısında Baçat Teleütlerinin Nüfusu (Funk, 2006, s. 183).

Yerleşim yeri	1812 y. Yasak vergisi ödeyenler	1816 y.		1827	1830	1831	1832	1834 y.	1840 y.	
				y.	y.	y.	y.	Erkek nüfusu		
Birinci Teleüt Bölgesi	736	1696 erkek+ kadın	487 Yasak vergisi ödeyenler	644	448	448	452	452	2336 kadın + erkek	1191 erkek
İkinci Teleüt Bölgesi			380 kişi Yasak vergisi ödeyenler	305	289	289	290	290		
Üçüncü Teleüt Bölgesi			211 kişi Yasak vergisi ödeyenler 404 kişi kadın+ erkek	239	212	210	212	212		
Aşkıştım İlk Bölgesi	261*	141 kişi Yasak vergisi ödeyenler 276 kişi kadın+ erkek	140	141	141	141	141	---	---	
Toplam Erkek Nüfus	997	1219	1328	1090	1088	1095	1095	Aşkıştımlılar dışında 1191		
Toplam nüfus	--	2376	--	--	--	--	--	Aşkıştımlılar dışında 2336		

* Aşkıştım İdari Bölgesinde 1812 yılında Yasak Vergisi ödeyenler ilk ve ikinci olarak ayrılmamıştır. Funk'a göre (2006, s. 183) Aşkıştım İlk Bölgesinde yaşayan ve vergi ödeyenlerin sayısı 100-120 arasındadır.

Tablo 3.4.1.2. 19. yy.ın ikinci yarısında Baçat Teleütlerinin Nüfusu (Funk, 2006, s. 184).

Rus olmayanların Yönetimi	1859		1877		1889		1897		1901	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Birinci Teleüt Bölgesi	1498	1482	610	599	1025	947	2021	2098	494	478
İkinci Teleüt Bölgesi			578	586	425	401			736	732
Üçüncü Teleüt Bölgesi			240	229	450	409			371	340
Aşkıştım İlk Bölgesi	508*	525	298	323	266	259	161	183	---	---
Toplam nüfus	2980 (Aşkıştım dâhil değil)		3463		4182		4463		3151	

* Birinci ve İkinci Aşkıştım Bölgesi ayrımı yapılmaksızın.

19. yy.ın ilk yarısındaki veriler vergilere bağlı olarak elde edildiğinden güvenilir değildir. Çünkü bu dönemde vergi ödemeyen Teleütler de bulunmaktadır. Ancak vergi ödeyen Teleütlerin sayısında da artış ya da azalma son derece sınırlıdır (bk. Tablo 3.4.1.1). 19. yy.ın ikinci yarısında ise Teleüt nüfusunun arttığı gözlemlenmektedir (bk. Tablo 3.4.1.2). 1901 nüfus sayımında ise bu rakam ciddi bir sayıda azalmıştır. Altay Misyoner Yerleşim alanlarına göç edenler bir kenarda tutulursa Teleütlerin 19. yy. boyunca nüfusları stabildir. 1880 yılında Tomsk Bölgesine bağlı olarak yaşayan Teleütlerin sayıları Yadrıntsev (2000, s. 275) tarafından 5731 olarak verilmiştir. Ancak bu rakamın içerisinde Teleütlerle karışmış Ruslar da bulunmaktadır.

Sovyetler döneminde yapılan 1920, 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989 nüfus sayımlarında Teleütler ayrı bir etnik unsur olarak değerlendirilmemiştir. Bu dönemde Teleütler ya Tatar ya Rus ya da Altaylı olarak kaydedilmiştir. Kimeeva ve Tıdikova, 1924 yılında Teleütlerin yaklaşık sayılarının 3500 kişi olduğunu ifade etmektedir (2011, s. 10). Kemerovo Bölgesi yerli halkları ile ilgili 1927 yılında yapılan araştırmada Kuznetsk İdari Bölgesinde yaşayan Teleütlerin sayısı 2191 kişidir (Luzina vd., 2006, s. 60). Luzina vd. (2006, s. 10) karşılaştırmalı etno-demografik araştırmalar çerçevesinde Sovyetler döneminde 1959 - 1989 yılları arasındaki 30 yıllık süreçte Teleütlerin nüfuslarının artarak Kemerovo Bölgesi'nde 2594 kişi olduğunu belirtir. 1989 nüfus sayımının bölgesel vergi kayıtları ile pasaport şubelerindeki bilgilerin karşılaştırılmasıyla elde edilen Teleüt nüfusu yaklaşık olarak 3000 kişidir (Lavryaşina vd., 2014, s. 218).

1990-93 yılları arasında saha çalışmalarını gerçekleştiren D. Funk Teleütlerin yaklaşık nüfuslarının 2.500 civarında olduğunu kaydetmektedir (Funk, 1993, s. 17). Kimeev (2008, ss. 71-78) de 1993-96 yılları arasındaki etno-sosyolojik araştırmalar kapsamında Teleüt nüfusunun yine 2500 kişi civarında olduğunu doğrulamaktadır. Akalın 1992 yılında bölgeye gerçekleştirdiği seyahat sonucunda edindiği intibaları kaleme aldığı gezi notlarında ise Teleütlerin 1989 yılındaki nüfus sayımında Teleütlerin iki bin civarında olduğunu belirtmekle birlikte bölgedeki Teleüt başkanının bu rakamın hatalı olup yaklaşık 10.000 kişilik bir nüfusa sahip olduklarını ifade ettiğini belirtmektedir (1995, s. 155). 1989 nüfus sayımında Teleütlerin ayrı bir etnik unsur olarak sayılmadıklarını dikkate alırsak bu rakamların varsayımsal olduğunu söyleyebiliriz.

2002 nüfus sayımında Teleütlerin toplam nüfusları 2650'dir¹⁹. Nüfusun 2534'ü Kemerovo Bölgesi'nde yaşamaktadır. (bk. Tablo 3.4.1.3). Bu sayının 1508'i kırsal bölgelerde, 1142'si şehirlerdedir. 2002 nüfus sayımında Dağlık Altay'da 32, Altay Kray'ında 15, Yakutistan Özerk Cumhuriyetinde 20, Rusya'nın diğer bölgelerinde ise 59 kişi yaşamaktadır. Toplam nüfusun 1440'ı kadın, 1210'u erkektir. Yine 2002 nüfus sayımına göre Teleütçe bildiğini belirtenlerin sayısı 1892'dir. Kemerovo Bölgesi'nde yaşayanların ise %67,7'si (1717 kişi) ana dili olarak bildiğini belirtmiştir. Ancak 2010 nüfus sayımında bu rakam 1597'ye düşecektir. Bu kadar kısa sürede bu denli yüksek bir düşüşün olması etnik dile yönelik bakış açısının hızla değiştiğini göstermektedir.

Tablo 3.4.1.3. 2002 nüfus sayımına göre Teleüt nüfusu

	Toplam	Şehir nüfusu			Kırsal nüfus		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Toplam	2650	613	529	1142	827	681	1508
Kemerovo	2534	568	476	1044	668	822	1490

2010 nüfus sayımında ise Teleütlerin toplam nüfusu 2643'tür. Bu nüfusun 1198'i şehirlerde, 1445'i kırsal kesimde yaşamaktadır. İki nüfus sayımı arasında kısa bir zaman olmasına rağmen kırsaldan kente göç hızla artmaktadır. Bu durumun başlıca sebepleri arasında kırsal bölgelerde ekonomik faaliyet alanlarının sınırlı olması, ekolojik sorunlar, eğitim imkânlarının yetersiz oluşu sayılabilir.

¹⁹ Bu bölümde yer alınan verilen Rusya Federasyonu 2010 nüfus sayımı verilerinin yer aldığı (Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya, 2010) genel ağ sayfasından alınmıştır. Ayrıca 2002 verileri kullanılmışsa (Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya, 2002) genel ağ sayfasına başvurulmuştur.

2002 nüfus sayımına göre Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan 2534 Teleüt'ün %96'sı 3 idari bölgede yoğunlaşmaktadır. Belovo Rayonu'nda 1135 kişi, Belovo şehir merkezi ve buna bağlı köy ve kasabalarda 790 kişi, Novokuznetsk şehri ve buna bağlı köy ve kasabalarda 304 kişi ve Guryevsk İlçesinde (Şanda köyü) 214 kişi.

Tablo 3.4.1.4. 2010 nüfus sayımına göre Teleüt nüfusu

	Toplam	Şehir nüfusu			Kırsal nüfus		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Toplam	2643	654	544	1198	790	655	1445
Kemerovo	2520	609	485	1094	777	649	1426

2002 nüfus sayımı ile 2010 nüfus sayımı karşılaştırıldığında toplam nüfusta çok fazla değişiklik olmadığı görülecektir. Bu nüfusun en yoğun bir arada yaşadığı bölge Bekovo bucağıdır. Burada 2010 nüfus sayımına göre toplamda 1745 kişi yaşamaktadır. Bunların 954'ü etnik olarak Teleüt'tür. Geri kalan nüfusun önemli bir kısmını Ruslar oluşturmaktadır. Bunun dışında az sayıda diğer etnik unsurlar da bulunur. Teleütlerin Kemerovo Bölgesi'ndeki toplam nüfusa oranları yalnızca % 0,1'dir.

Ancak 2002 nüfus verileri ile 2010 verileri kırsal ve kent nüfusu açısından karşılaştırıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Tablo 3.4.1.5. 2002 ve 2010 nüfus sayımına göre Teleüt nüfusundaki değişim

Nüfus (2002)	Şehir	Kırsal	Nüfus (2010)	Şehir	Kırsal
2650	%43,1	%56,9	2643	%45,3	%54,7

Tablo 3.4.1.5'e göre Teleütlerin sekiz yıllık bir zaman diliminde şehir nüfusu artmış, kırsal nüfus ise azalmıştır. Bunda ekonomik yapının bozulması (kolhoz ve sovhozların dağıtılması), ekolojik bozulma, kırsal kesimdeki iş, eğitim vb. imkânların azlığı gibi nedenler önemli etkenlerdendir. Hızla kente doğru göç ile birlikte Ruslaşma da artmaktadır.

3.4.2. Din

Teleütler günümüzde Ortodoks Hristiyan'dır. Tarihsel dönemde şamanizme inanmışlardır. Gündelik hayatta şamanizmin izlerini taşıyan birçok inanış

bulunmaktadır. Ancak özellikle Çarlık Rusyası döneminde 19. yy.dan itibaren bölgede yürütülen misyonerlik faaliyetleri sonucunda Teleütlerin büyük bir bölümü Hıristiyanlaştırılmıştır. Özellikle Gorno-Altaysk'ta faaliyet gösteren Altay Misyonerlik Komisyonu'nun yürüttüğü çalışmalar bunda etkili olmuştur. Baçat bölgesinden göç ettirilen Teleütler bu komisyonun yaptığı evlere yerleştirilmişler ve Kilise okulunda eğitim görmüşlerdir.

Radloff'un 19. yy. ikinci yarısında bölgedeki gerçekleştirdiği saha çalışmalarında dikkati çeken unsurlardan birinin Teleütlerin vaftiz edilmekten korktuklarıdır (Radloff, 1956, s. 342). Radloff bu tür şayiaların bölgedeki papazlar tarafından çıkarıldığını belirtmekte ve bunların Hıristiyanlığın bölgede yayılmasını olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Ancak ilerleyen dönemde bölgede yürütülen faaliyetler sonucunu gösterecek, Teleütlerin büyük bir kısmı 20. yy.a gelindiğinde Hıristiyanlaştırılmış olacaktır.

1877 yılında Teleütlerin Ruslarla birlikte yaşadığı birçok köyde (Babanakova, Kutunovsk, Sergeyev vb.) ahşap şapel inşa edilmiştir. Yine 1877 yılında Teleütlerin yoğun olarak yaşadığı Çeluhoyevo köyünde ilk Teleüt kilisesi yapılmış ve bu kiliseye bağlı bir okul eğitim faaliyetlerine başlamıştır. 1889 yılına gelindiğinde Baçat Teleütleri arasında Ortodoksluğu henüz kabul etmeyen yalnızca 703 kişi kalmıştır (Funk&Batyanova&Dob'janskaya, 2006, s. 225). 1889 nüfus verilerine göre 4000 civarında olan Teleütlerin sayıları dikkate alındığında az sayıda Teleüt'ün Şamanist inanışta kaldığı söylenebilir. 19. yy.da yürütülen yoğun dinî misyonerlik çalışmaları sonucunda, günümüzde Teleütlerin hayat algısı, aile gelenekleri ve sosyal yaşamdaki birçok unsur Ortodoks inancına göre şekillenmektedir. Teleüt evlerinde 20. yy.a gelindiğinde artık ikonlar bulunmaktadır ve insanlar haç taşımaya başlamışlardır. Etnografya çalışmaları Hıristiyan takvimine ve inanışına göre kutlanan Noel 'Kölödö', Apukurya 'Çalğayaq', Paskalya 'Qurtos', Vaftiz 'Mıltıq', Beşaret 'Qolqolu payram ya da Tutmaştı' gibi bayram ve törenler kutlanmaya başlanmıştır (Funk & Batyanova & Dob'janskaya, 2006, s. 225). Kiliseye bağlı olarak eğitim veren okullarda Teleütçe eğitim verilmiştir. Funk vd.'nin (2006, s. 225) verdiği rakamlara göre 1915 yılında bu okulda eğitim gören 133 öğrencinin bulunması eğitim faaliyetlerinin yoğunluğu hakkında bir fikir vermektedir. İlk Hıristiyanlaştırılanlar arasında bir Teleüt olan ve

Altaycanın ilk romanı kabul edilen *Çöbölköptün Jürümü*'nün yazarı Çevalkov ve ressam Çoros Gurkin gibi isimler de bulunmaktadır.

Çarlık Rusyanın yerini Sovyetler Birliğinin alması ile birlikte Teleütler arasında da tüm Sovyetlerde olduğu gibi ateizm yaygınlaşmıştır. Aktif hâldeki Çeluhoevo'daki kilise kapatılmıştır. Sovyetler döneminde gerek Hristiyanlık gerekse de Şamanizm'e ait unsurlar üzerinde çeşitli baskılar uygulanmıştır. 1910 yılında Çeluhoyevo ve Şanda köylerinde 5 Şaman bulunurken 1912'de toplam 3 şaman kalmıştır (Funk & Batyanova & Dob'janskaya, 2006, s. 220). 1930'lu yıllara gelindiğinde Teleütler arasında herhangi bir Şamanın olmadığı görülmektedir. Son şaman 1929 yılında ölmüştür (Direnkova, 2014, s. 9). Gerek tedavi gerekse diğer ihtiyaçlar için bu inanç sistemine mensup az sayıda kişi diğer bölgelerdeki yine Teleüt asıllı olan Şamanlara gitmiştir. Bunlar Altay Krayında Zarinsk'te Kızıl-Ulus ve Taraba köylerinde yaşayan Şamanlardır (Batyanova, 2007, s. 180; ayrıca bk. Katsuba, 1993, ss. 96-97).

Ancak Teleütler arasında Ortodoks gelenekler yine de devam ettirilmeye çalışılmıştır. Batyanova'ya göre (2007, s. 181) Bekovo'da Sovyetler döneminde yürütülen din karşıtı eylemlere rağmen Ortodokslar geleneklerini ve kimi Şamanist inanışlarını devam ettirmişlerdir. Örneğin Teleütlerin "millî bayramlar" olarak tanımladıkları Ortodoks takvimine göre kutlanan bayramlar her yıl düzenli olarak çeşitli etkinliklerle gerçekleştirilmiştir. Yine 1960 ve 70'li yıllarda Şamanist inanışa özgü ritüellere karşı yerel yönetim tarafından çeşitli baskılar uygulanmıştır.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Güney Sibiry'a da Dağlık Altay, Tıva, Hakasya ve Buryatya gibi bölgelerde yeniden canlanan neo-şamanizm Teleütler arasında diğerlerinde olduğu gibi çok fazla rol oynamamıştır (Batyanova, 2006, s. 211). Genç kuşak arasında Şamanların kim oldukları hakkında fikir sahibi olan çok az kişi bulunmaktadır. Yaşlılar arasında ise çeşitli gelenekler devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin evin kız tarafını kötü ruhlardan koruduğuna inanılan *emgender* 'ihtiyar kadınlar' adlı oyuncak bebekler, kuklalar hâlâ bir kısım yaşlı Teleüt kadınları tarafından evde bulundurulmaktadır. 10-15 cm aralığında değişen bu kuklalar 12 ya da 14 adettir ve Ortodoks takvime göre çeşitli dönemlerde saç ile beslenirler. Bu gelenek günümüzde de devam ettirilmektedir (bk. Funk, 2012, ss. 31-40). Yine çok az sayıda Teleüt tarafından günümüzde de Şamanizme özgü geleneklerden biri olan ve evi

koruduğuna inanılan *somdor* ‘Teleüt boylarına göre farklı sayılarda olan evin bahçesine yerleştirilen kayın ağaçları’ geleneği de devam ettirilmiştir. *Temirhan, Erkeyhan, Ordohan, Purkayhan* gibi çeşitli ruhları temsil eden her bir kayın ağacı dalı evin bahçesine yerleştirilir. En az dört en çok on bir adet olarak dikilen bu ağaçların temsil ettiğine inanılan ruhlar yine saçı ile beslenirler. Ancak *somdor* geleneğinde de Ortodoksluk ile Şamanizm iç içe geçmiştir. *Emegender* uygulamasında saçının saçılma dönemleri, Ortodoks takvime göre Hamsin Yortusu döneminde yapılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (bk Funk, 2012, ss. 13-30). K 5 bu inanç ve uygulamaları şu sözlerle anlatmaktadır:

[Teleütlerin dini günümüzde] Hristiyanlık. Ama aslında devrime kadar, Yermak’a kadar bizim dinimiz Şamanizmdi. Sonra Altaylar, Hakaslar hepsi Hristiyanlaştırılmış. Ama hâlâ biz kayın somdor geleneğini devam ettiriyoruz. 4 kayın ağacını dikip sarı kırmızı mavi ve yeşil renklere yalama asıyoruz. Bu özellikle evdeki erkek tarafını korumak için yapılan bir gelenek. Dört kayın ağacı birlikte ve bunun yanı sıra ayrı bir kayın ağacı daha dikiliyor. Bunun sebeplerinden biri de ailenin başına kötü şeylerin gelmemesi, mutlu yaşamaları için. Ayrıca ateşi kutsuyoruz. Ateş çünkü bizim inancımızda kutsaldır. Evin temizliği, kötü ruhlardan temizlenmesi için ateşi kutsuyoruz. Ayrıca annemde kuklalar var, emegender. Emegenderi hastalık olmasın diye besliyoruz. Aileyi korumak için genelde uygulanan bir gelenek. Emegenderi tutuyorlar genellikle. Bunlar hâlâ korunuyor. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Emegender var benim de. Ama ben onları nasıl besleyeceğimizi bilmiyorum. Bende kaç tane var bilmiyorum. Benim başım sürekli ağrıdığında annem verdi. Onu düğün kıyafetinden yaptılar. Ama ben kaç tane bilmiyorum. Her zaman onu beslemiyorlar. Bizim som yok. (K 60, kadın, 55 yaş, 15.8.2013)

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte 1990’lı yıllardan itibaren Ortodoksluk yeniden canlanmaya başlamıştır. Çeluhoyevo köyünde bulunan kilise Teleütlerin destekleriyle yeniden canlandırılmıştır (Funk & Batyanova & Dob’janskaya, 2006, s. 225). Alimov&Shadynov’a göre ise Hristiyanlıkla ilgili dinî anlayış Teleütler arasında yüzeyseldir ve gündelik hayatta pek fazla ön plana çıkmamıştır (2013, s. 61). Rus köylerinin aksine birçok Teleüt köyünde Alimov ve Shadynov’un belirttiği gibi pek fazla ibadet yeri bulunmaz. Funk, Sovyetler dönemi ile karşılaştırarak Teleütler arasında ortodoksluğun yine de canlandırılmaya çalışıldığı görüşünü savunmaktadır (2012, s. 11). K 8 bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

Aslında Şamanizm ama Şamanizm bir din değil bir hayat algısı. Eskiden şamanlar vardı. Bizde buna kam deniyor. Tengri, Quday. Bizim anlayışımızda quday bu tanrı. Sonra kutsal yerler var. Ruhların varlığına inandığımız. Nehirlerin, dağların

ruhları var. Ama onların bir qudayı var. Doğa ile ilişki var. Teleütler doğada yaşadılar, doğayı beslediler. Doğa ile bu ilişki kuşkusuz Şamanizm'den gelişen bir şey. Doğaya saygı da... Bu yüzden dağlar, kaynak sular, ağaçlar kutsal. Bunlar eski inançlarımız. Quday'dan geliyor. Şimdi artık Hristiyanlık geldi ve Hristiyanlık var, Şamanizm var. Sovyetler döneminde bunların hepsi yasaktı. Şimdi insanlar kiliseye gidiyorlar, ama yüzde yüz herkes dindar diyemem tabi ki. Çoğu Hristiyan. Teleütler Hristiyanlığı da şamanizmi de tam anlamıyla uyguluyorlar diyemem. Şamanizm nasıl unutulduysa Hristiyanlık da öyle. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

2013 yılında Çeluhoyevo'da tarafımızda yürütülen saha çalışması kapsamında kilisedeki Pazar ayinlerine katılımın son derece sınırlı olduğu gözlenmiştir. Bu da belirli yaşlılarla sınırlıdır. Ancak yine de Ortodoks takvime göre kutlanan çeşitli bayramlar geleneksel olarak birçok Teleüt ailesi tarafından kutlanmaktadır. Ancak yine de gençler arasında dinî inanın çok da güçlü olduğu söylenemez. K 8 ve K 27 gençler arasındaki dinî yaşamı şöyle anlatmaktadır:

Gençler arasında herkes kendisini Hristiyan olarak tanımlıyor. Orada kilise var. Bence Teleütler bütün az sayılı halkların kaderini paylaşıyor. Çünkü bir taraftan genlerinde Şamanizm kültü var, diğer taraftan daha geç bir zamanda gelmiş bir Hristiyanlık var. Hatta zorla Hristiyanlaştırılmış olanları var. Şimdi onlar kendilerini Hristiyan olarak tanımlıyorlar. Ama onların genleri ile bu Hristiyanlık arasındaki ilişki nasıl? Bu son derece kişisel bir durum. Herkesin kendini kendisi tanımlaması lazım. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Gençler arasında dinî bilinç yok. Yaşlılarda var. Gençlere sorduğunuzda inanıyor musun evet inanıyorum der. Hristiyanlıkla ilgili bir soru sorduğunda cevap veremezler. Ama bu durum tüm Rusya'daki durumla aynı diyebiliriz. Sovyetler döneminde yasak olmasına rağmen yine de bazı şeyler devam ettiriliyordu.

... Şimşek var mesela. Şimşek ilk çaktığında insan evin dışına çıkıyor ve bir bakıma temizleniyor. Nasıl adlandırıldığını bilmiyorum bunun. Kıyafetlerini silkiyor insan. Böyle şeyler. Şimdi globalleşme süreci yaşanıyor. Televizyon nedeniyle artık bunlar korunmuyor tabi.

Bizde son Şaman Şanda'dan imiş. İsmi hatırlamıyorum. 1920'lerde ölmüş. Güçlü bir Şaman imiş. İsmi tam olarak hatırlayamıyorum. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Her ne kadar Teleütlerin tarihsel inanışları Şamanizm olsa da günümüzde sınırlı düzeyde korunan bazı unsurların dışında bu inanç biçimi yaygın değildir. Son yıllarda çevredeki diğer Türk toplulukları ile olan etkileşim şamanizme yönelik ilginin de artmasını sağlamıştır. Bu yüzden bazı Teleütler bu inanç sistemini yeniden canlandırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Hatırlamıyorum çok fazla. Bende, bizde somdor vardı. Emegender vardı. Ninemde vardı. Onu besliyordu. Ateşe süt saçarlardı. Şamanizm şimdi gençler arasında

başladı. Çeluhoyevo, Satın vb. Eskiden böyle bir şey yoktu. Bence bu artık Altaylılarda çok fazla. Bizimkiler onlardan gördüler. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

3.4.3. Ekonomi

Teleütlerin tarihsel olarak yerleşim alanlarında iki tip ekonomik gelişim söz konusu olmuştur: göçebe yaşam şeklinde hayvancılık ve avcı-toplayıcılık. 17. yy. ve 18. yy. başlarında temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Bunlar arasında büyükbaş hayvan yetiştiriciliği önemli bir yer tutmuştur (Turaev vd., 2013, s. 264). Ayrıca avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık önemli geçim kaynaklarından olmuştur. Teleütlerin büyük bir kısmının yerleşik hayata geçmesiyle birlikte tarım da geçim kaynakları arasında yerini almıştır. 19. yy.ın sonlarına gelindiğinde Baçat, Tomsk, Çumış ve Altay Teleütleri özellikle Rus nüfusun artması sonucunda tarım faaliyetleri için gerekli pratik bilgileri uygulamaya başlamışlardır. Tarımda bu dönemde arpa, buğday, çavdar, yulaf gibi tahıl ürünler yetiştirilmiştir. Tarımla birlikte avcılık ve balıkçılık da önemli geçim kaynakları arasında olmaya devam etmiştir.

Hayvancılık 19. yy. sonlarında önemli bir değişim göstermiştir. At, sığır, inek gibi büyükbaş hayvanların yanı sıra koyun, keçi ve domuz gibi küçükbaş hayvan besiciliği de Teleütler arasında yaygınlaşmıştır. Saha çalışmalarındaki gözlerimize, özellikle yaşlı kesiminin anlatılarına göre domuz, geçtiğimiz yüzyılın ortalarına kadar Teleütler arasında pek fazla tüketilmezmiş. Bu bakımdan Rusların bölgeye gelmesi ile domuz yetiştiriciliğinin de geçim kaynakları arasında yer aldığı söylenebilir. Funk (2006, s. 186) da Ruslara yakın oturanların domuz ve keçi beslediklerini belirtmektedir. Ayrıca bölgedeki Rus köylüleri ile kıyaslandığında tavuk, kaz, ördek, hindi besiciliği son derece azdır.

Avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık 20. yy. başlarına kadar gündelik hayatta önemli geçim kaynaklarından olmuştur. Tavşan, gelengi, tilki, kurt, kartal yabani hayvanların yanı sıra samur, gelincik, Sibirya gelinciği, ayı, geyik, ceylan, sığın vb. hayvanlar da avlanmıştır (Funk, 2006, s. 186).

Toplayıcı kültür içerisinde çam fıstığı, yabanî sarımsak, böğürtlen, ahududu vb. besin malzemeleri yer almaktadır. Bu dönemde bazı Teleütler arıcılık ile de uğraşmışlardır (Turaev vd., 2013, s. 264).

Avcı-toplayıcılığın yanı sıra dericilik, dokumacılık, ağaç ve metal işçiliği de Teleütler arasında yaygındır. Günümüzde hâlen dokumacılıkla uğraşan Teleüt yaşlıları bulunmaktadır. Deri ve dokumacılıkla özellikle kadınlar uğraşmıştır. Erkekler ise söğütten yapılan sepet, ayakkabı vb., at arabası yapımı, koşumu, balıkçılıkla ilgili olta, ağ vb., ağaç ve metal işleri ile uğraşmıştır.

Sovyetler Birliğinin kurulması ile birlikte ekonomik hayatta da önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. Bekovo, Çeluhoyevo ve Verhovskaya köylerinin bağlı bulunduğu Sibir Kolhoz'unun oluşturulması ile birlikte tarımsal üretim de hız kazanmıştır. Bu kolhozda salatalık, lahana, patates, domates, soğan, havuç gibi sebzeler yetiştirilmiştir. Ayrıca Belovo Sebze Konserve Fabrikası için de ahududu toplayıcılığı yapılmıştır. Aynı zamanda hayvancılık da sistemli olarak geliştirilmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde bu bucakta 800 büyükbaş hayvan bulunmaktadır (Batyanova, 2007, 171). Batyanova (2007, s. 162-65) kolhozların Teleütlerin yalnızca ekonomik hayatlarına değil aynı zamanda sosyal ve kültürel hayatlarına da önemli etkileri olduğunu savunmaktadır.

Günümüzde yoğun olarak Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerin başlıca geçim kaynakları büyük farklılık göstermektedir. Son yirmi yılda özellikle şehre doğru olan yoğun göçün de etkisiyle geleneksel meslekler ortadan kalmıştır. Köyde yaşayan büyük bir kesim ise Baçat ve Şeştaki adlı kömür madenlerinde işçi olarak çalışmaktadır. Buna bağlı olarak faaliyet gösteren demiryolu işletmelerinde de çalışan birçok Teleüt bulunmaktadır. Ayrıca yakın bölge ve şehirlerdeki özel firmalarda çalışmaktadırlar. Köyde yaşayanlar arasında tarım ve hayvancılıkla uğraşanların sayısı yarıdan azdır (Turaev vd., 2013, s. 265).

Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra ortadan kalkan Kolhoz ve Sovhoz'lar günümüzde bölgedeki tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilemiştir. Tarım faaliyetleri gözlemlerimize göre kendi besin kaynaklarını temin etmenin ötesine geçmemektedir. Bölgedeki birçok arazi son yirmi yıldır neredeyse hiç ekilmemektedir.

Yeniden yapılanma 'perestroyka' döneminden itibaren geleneksel Teleüt ekonomik yapısı serbest piyasaya yavaşça uyum sağlayabilmiştir (Batyanova, 2007, s. 207). Örneğin Bekovo'da at yetiştiriciliğinin yeniden canlandırılması için "Bel'su Millî Parkı" projesi için uzun yıllar destek bulunamamış ve Ene-Bayat derneğinin besiciliğinin canlandırılması fikri gerçekleştirilememiştir. Ancak az sayıda ailenin kendi imkânlarıyla

1995-98 yılları arasında oluşturdukları büyükbaş ve küçükbaş besi çiftliklerinin büyük bir bölümü yeterli düzeyde kâr sağlayamamış ve iflas etmiştir (Turaev vd., 2013, s. 265).

1990'lı yıllarda özellikle az sayılı halklar arasında ortaya çıkan "etnik bölgeler" oluşturma fikri Teleütler tarafından da benimsenmiştir. Bu kapsamda 1993 yılında kaldırılan Sibir Kolhoz'unun yerine Teleütler Bayat etnik tarım ve hayvancılık kooperatifini kurmuşlar ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Belozyoreva, 2008, s. 71). Bayat Kooperatifi ancak yaklaşık beş yıl faaliyet gösterebilmiştir. Kooperatif her ne kadar etnik olarak Teleütler tarafından kurulmuş olsa da üyelerinin yarıya yakını farklı etnik unsurlardan oluşmuştur.

Günümüzde şehirlerde yaşayan Teleütlerin büyük bir bölümü hizmet sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca kamuda öğretmen, memur, hizmetli kadrolarında da çalışan Teleütler bulunmaktadır.

2002 nüfus sayımında Az Nüfuslu Halklar için gerçekleştirilen 15 yaş üzeri istihdam rakamlarına bakıldığında Teleütlerin istihdam oranlarının son derece yüksek olduğu görülmektedir. Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan 15 yaş üzeri 899 kişiden yalnızca 53'ü işsiz olduğunu belirtmiştir. Ancak yine aynı sayımda hane başına 15-64 yaş arası ekonomik faaliyet oranlarına bakıldığında son derece düşük bir oran karşımıza çıkmaktadır. Buna göre işsizlik oranı %10,3'tür. Bu oran erkeklerde %11,8 iken kadınlarda %8,9'dur. Ekonomik olarak herhangi bir faaliyette bulunmayanların oranları %42,5 ile son derece yüksek bir orandır. Neredeyse 15-64 yaş aralığının yarıya yakını herhangi bir ekonomik faaliyette bulunmamaktadır. Bu orana eğitim, emeklilik gibi durumların da dâhil olduğunu belirtmek gerekmektedir. 2010 nüfus sayımında ise 15 ve 72 yaş grubu arasındaki ekonomik yaşamı ile bildirim veren 1863 kişi arasında 1202 kişi (%64,5) aktif olarak iş hayatında bulunmaktadır. Ekonomik anlamda aktif olmayanların oranı ise %35,48'dir. Yine 2010 nüfus verilerinde Teleütlerin %16'sının tarım sektöründe, %25,3'ünün ise emekli (malulen dâhil) olduğu görülmektedir. Bu anlamda tarım sektörünün Teleütlerin yaşamında çok da fazla bir yer tutmadığını söylebiliriz.

Son yıllarda Teleütlerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Baçat bölgesinde kriz olarak değerlendirilebilecek mahiyette olumsuz ekonomik gelişmeler söz konusudur.

Buna göre madenler geçtiğimiz son on yılda %20, ekilebilir arazi %24, tahıl %50, besicilikte kullanılan yem %60 oranında azalmıştır (Matveeva&Mitin, 2014, s. 144). Bu durum Teleütlerin ekonomik yaşamlarını olumsuz olarak etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. İşsizliğin yanı sıra ekonomik faaliyetlerdeki bu ciddi rakamsal düşüş Teleütlerin şehirlerde iş imkânı aramalarına yol açmaktadır.

Baçatskiy ve Şeştaki Kömür Ocakları her ne kadar istihdam bakımından Teleütler için önemli iş imkânları yaratsa da beraberinde ekolojik sorunlar da getirmektedir (Alimov&Shadyhanov, 2013, s. 60). Söz konusu ocaklar Teleüt yerleşim birimlerini tamamen kuşattığı için bölgede ciddi hava kirliliğine yol açmaktadır. Ene-Bayat derneğinin yöneticileri derneğin en önemli kuruluş amaçlarından birisini bölgedeki çevre kirliliği ile mücadele olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü ekolojik kirlilik Teleütlerin başka yerlere göç etme düşüncesini tetikleyen faktörler arasında bulunmaktadır.

3.4.4. Eğitim

Teleütlerin modern eğitim süreçlerine geçişleri 1891 yılında Çeluhoyevo köyündeki Panteleymon Kilisesine bağlı okulun açılması ile başlamıştır. Bu okulda iki sınıflı olarak eğitim vermeye başlanmıştır. 1893 yılındaki verilere göre ilk sınıfta 7 öğrenci ikinci sınıfta ise 11 öğrenci eğitim görmüştür. 1905 yılına gelindiğinde Teleütler için Tarabinsk adlı ikinci bir okul daha açılacaktır. Bu okulda 12 öğrenci, Çeluhoyevo’da ise 27 öğrenci bu yılda eğitim almıştır (Funk, 1993). 1941 yılında yerel yönetimin kararı ile bu kilise okulu kapatılmış, yerine Bekovo’da bulunan 3 sınıflı ilkokul eğitim faaliyetlerini yürütmüştür (Çeluhoyeva, 2009, s. 5).

1935 yılında Teleütlerin yoğun olarak yaşadıkları Bekovo’da (Bekovo, Çeluhoyevo, Verhovskaya) 5 sınıflık bir okul ve okuma yazma bilme bilmeyenlere yönelik bazı eğitim merkezleri hizmet vermeye başlamıştır (Batyanova, 2007, s. 159). 1938 yılında 5 yıllık, 1942’de ise 7 yıllık eğitim veren ilkokul açılmıştır. Bu dönemde bu ilçede yaşayan Teleütlerin %80’i okuma yazmayı öğrenmiştir. Batyanova’ya göre (2007, s. 159) 1960’lı yıllarda bu çalışmaların sonucu olarak Teleütler arasında eğitimsiz hiç kimse kalmamıştır. Her ne kadar Sovyetler döneminde durum böyle olsa da 2002 nüfus sayımı verilerine göre Teleütler arasında herhangi bir eğitim almamış kişiler de

bulunmaktadır (bk. Tablo 3.4.4.1). Ancak bu kişilerin 70 ve üzeri yaşlarda olduğunu ayrıca belirtmek gerekmektedir.

Tablo 3.4.4.1. Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerde 15 yaş ve üzeri eğitim durumu (2002)

	15 yaş ve üzeri	Eğitimli							Genel ilköğretim eğitimi almayanlar	Okuma yazma bilmeyenler
		Meslekî eğitim				Genel Eğitim				
		Lisans Lisansüstü	Önlisans	Orta	İlk	Lisans	Lise	İlk		
Kır	1169	70	12	219	199	221	246	164	38	25
Kent	842	69	17	205	155	188	126	54	28	19
Toplam	2011	139	29	424	354	409	372	218	66	44

Tablo 3.4.4.2. Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerde 15 yaş ve üzeri eğitim durumu (2010)

	15 yaş ve üzeri	Eğitimli							Genel ilköğretim eğitimi almayanlar	Okuma yazma bilmeyenler
		Meslekî eğitim				Genel Eğitim				
		Lisans Lisansüstü	Önlisans	Orta	İlk	Lisans	Lise	İlk		
Kırsal	1131	105	24	304	123	239	192	149	25	9
Kent	884	139	32	270	76	188	121	43	12	4
Toplam	2015	244	56	574	199	427	313	149	37	13

Tablo 3.4.4.1'e göre 15 ve üzeri yaşta bulunan Teleütlerin sayısı 2011 kişidir. Bunların 1169'u ilçe ve köylerde, 842'si ise şehirlerde yaşamaktadır. Genel ilköğretim eğitimi almayanların sayısı 66, bunların içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin sayısı ise 44'tür. Bu toplam Teleüt nüfusunun %1,6'sına tekabül etmektedir. 2010'da bu oran 0,64'e düşmüştür. Teleütler içerisinde yükseköğrenim alanların oranı ise %27,25'tir. Tablo 3.4.4.2'deki verilerle karşılaştırıldığında Teleütler arasında yükseköğrenim alanların hızla arttığı görülmektedir. Bu oran 2010 verilerine göre %33,3'e yükselmiştir. Sekiz yıldaki değişim eğitimsel düzeyin yükseldiğini göstermektedir. Bu rakamlar her ne kadar Rusya geneline göre yüksek bir rakam olmasa da son yıllarda artış göstermektedir. İş imkânlarının sınırlılığı, değişen ekonomik sisteme uyum sağlamada eğitimin zorunluluğunu ön plana çıkarmaktadır. Genç kuşak Teleütlerin büyük bir kısmı da yükseköğrenim imkânlarından faydalanmak istemektedir. Ancak ekonomik etkenler Teleütlerin yükseköğrenime intibaklarını güçleştirmektedir. Özellikle saha çalışması kapsamında 2013 yılında bulunduğumuz Teleüt köylerinde birçok lise mezunu öğrencinin yükseköğrenim imkânlarından bu temel etkenden dolayı yararlanamadıkları gözlemlenmiştir.

Son yıllarda Teleütler arasında yükseköğrenim hız kazanmaktadır. Kemerovo Bölgesi verilerine göre Az Sayılı Halklardan Şorlar ve Teleütlerin tamamının değerlendirildiği bir araştırmada lisans ve önlisans mezunu olanların oranı %11'dir (*Sovet Narodnih*, 2016). Ancak az sayılı halklar için Kemerovo Devlet Üniversitesi tarafından tanınan ücretsiz yükseköğrenim imkânını 2011 ve 2012 yıllarında kullanan herhangi bir Teleüt öğrenci bulunmamıştır. Ene-Bayat Derneği yöneticileri ile gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde derneğin ana hedeflerinden biri olan Teleüt genç kuşağının yükseköğrenim imkânlarından faydalandırılmasının yeterli ilginin bulunmaması nedeniyle sonuçsuz kaldığını öğrenmekteyiz (K 56, erkek, 45 yaş, 30.7.2013).

Günümüzde Teleütlerin yarıya yakınının toplu olarak yaşadıkları Bekovo Bucağında hem ilkokul hem de anaokulu bulunmaktadır. İlkokulda 7 sınıf bulunmaktadır. 2012 yılı verilerine göre bu okulda toplamda 148 öğrenci eğitim görmüştür. Bunlardan 87'si Teleüt, 34'ü etnik olarak karışık ailelerden, 27'si ise Rus asıllıdır. Okulda farklı branşlarda olmak üzere 10 öğretmen bulunmaktadır (K 59, kadın, Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013). Güney Sibirya'da yalnızca bu okulda Teleütçe öğrenimi gerçekleştirilmektedir. Ancak bu da isteğe bağlı olarak gerçekleşmektedir. Güncel ders programının sonrasındaki bir saatte haftada yalnızca 1 ders olarak öğretilmektedir. Rusya Federasyonu eğitim sisteminde ilköğretimdeki seçmeli bu tip dersler herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmadan yürütülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin kendi isteklerine bağlı olarak katıldıkları Teleütçe derslerinden yeterli verim sağlanamamaktadır.

Bu okula bağlı olarak yaz aylarında çeşitli kamplar da düzenlenmekte ve Teleüt öğrencilerin kendi dillerini, kimliklerini, kültürlerini ve somut olmayan kültürel miras öğelerini öğrenmelerine ve korumalarına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Her yıl düzenli olarak düzenlenen bu yaz kamplarına ortalama 30 öğrenci katılmaktadır.

3.4.5. Aile Yapısı

Teleütlerin geleneksel evlilik formları egzogami şeklindedir. Geleneksel olarak kendi boylarından olan birisiyle evlilik yapmak mümkün olmamakla birlikte bu uygulama günümüzde terk edilmeye başlanmıştır. Özellikle genç kuşak arasında boy yapısının

unutulmuş olması bu tip evliliklerin gerçekleştirilmesinde bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Altay Dinî Komisyon'un Baçat Bölgesi verilerine göre 1893 yılında 78 evlilikten tamamı farklı boylar arasında gerçekleşmiştir (Batyanova, 2006, s. 207). Bunun tek bir istisnası Teleüt boylarından Yıttu boyuna mensup olanlar arasındadır. Bu da boy sisteminin daha alt seviyede gerçekleşmesinden dolayıdır.

19. ve 20. yy.larda Teleütler arasında uygulanan bir başka uygulamada ise kayın alma olarak bilinen ölen kocanın kardeşi ile evlendirilmedir. Bunun dışında Teleüt evlilik sisteminde iki erkek kardeş, iki kız kardeş ile ve babanın kız kardeşlerinin kızları ile aile kurmak mümkün değildir. Ancak izin verilen evlilik dayı tarafından gerçekleştirilen evliliktir (Batyanova, 2006, s. 207). Ancak bu tür uygulamalar Sovyetler Birliğinin kurulmasından sonra yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır.

Efimova (1926, s. 15)'ya göre Teleüt evliliklerinin iki tip bulunmaktadır. Bunlar aile rızası ile olanlar ve kaçırma şeklinde gerçekleşenler. Sovyetlerin ilk yıllarında Teleütler arasında 15-16 yaşlarında evlilik normal olarak karşılanmaktadır. Yine Efimova, (1926, 15) maddi imkânları yeterli olanlar ve *qalın* "başlık" ödeyebilenlerin evlilik gerçekleştirebildiğini belirtmektedir. Başlık uygulaması uzunca bir müddet devam etmiştir. 1980'li yıllarda bile evlendirilenler arasında başlığın ödendiği ve bu başlık miktarının tüm Teleütler arasında aynı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu uygulama günümüzde terk edilmiştir.

Günümüzde Teleütler arasındaki aile yapısının temelini çekirdek aile oluşturmaktadır. Genellikle şehirlere göçün artması bundaki önemli etkenlerdendir. Saha çalışmasındaki gözlemlerimizden biri Teleütlerin erken yaşlarda aile kurmalarıdır. Özellikle bu tip evliliklerde anne ve baba ile birlikte yeni evli çiftler de yaşamaktadırlar. Ancak erken yaşlarda gerçekleştirilen bu evlilikler şiddetli geçimsizlik vb. faktörler nedeniyle boşanmalarla sonuçlanmaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz 18 yaş üzeri 60 kişinin %20'si ikinci ya da üçüncü evliliğini gerçekleştirmiş bireylerdendir. Ancak bu kişilerin tamamı Bekovo Azınlık Bucağı, Çerta, Şanda köylerinde yaşayan Teleütlerdir. 2002 ve 2010 nüfus verilerine göre Teleütler arasındaki evlilikler ve boşanma sayıları Tablo 3.4.5.1 ve Tablo 3.4.5.2'de gösterilmiştir.

Tablo 3.4.5.1. Teleütlerde Evlilik Durumu (Erkek) (2002 ve 2010 karşılaştırması)

Kemerovo Bölgesi'ndeki Teleütler		16 yaş ve üzeri erkeklerde evlilik durumları	Bunların içinde					
			Evli	Bunların içinde		Hiç evlenmemiş	Dul	Boşanmış
				Resmî evli	Gayri resmî evli			
2002 sayımı	Kırsal	483	288	254	34	136	16	43
	Kent	363	211	178	33	119	10	23
	Toplam	846	499	432	67	255	26	66
2010 sayımı	Kırsal	488	292	429	52	132	12	35
	Kent	380	224	189	35	121	7	22
	Toplam	868	516	429	87	253	19	57

Tabloya göre Kemerovo Bölgesi'ndekiler arasında 2002 sayımına göre 1210 kişi olan toplam erkek nüfusunun 846'sı 16 yaş ve üzerindedir ve %70'e tekabül etmektedir. Bunların %59'u medeni durumunu evli olarak belirtmiştir. Resmî olarak evlilik yapmamışların sayısı 67'dir. Bu durum Rusya Federasyonunda oldukça yaygın olmakla birlikte resmî evlilikler ancak aile hukuku süreçleri bakımından önem taşımaktadır. 2010 nüfus sayımından bu rakam artmaktadır. Resmî evlilik gerçekleştirenlerin sayısı erkeklerde 432 kişi ile %86,5'tir. Hiç evlenmemiş kişi sayısı toplam 16 yaş ve üzeri erkek sayısı içerisinde %30'dur. Dul erkek oranı %3, boşananların oranı ise %8'dir. Kadınlarda %10 olan bu oran erkeklere göre daha fazladır. 2010 nüfus sayımına göre ise bu yaş grubundaki evli erkeklerin oranı %59,44'tür ve bir önceki sayıma göre artış göstermektedir. Dul erkek oranı %2,18'e, boşananların oranı ise %6,56'ya gerilemiştir.

Tablo 3.4.5.2. Teleütlerde Evlilik Durumu (Kadın) (2002 ve 2010 karşılaştırması)

Kemerovo Bölgesi'ndeki Teleütler		16 yaş ve üzeri erkeklerde evlilik durumları	Bunların içinde					
			Evli	Bunların içinde		Hiç evlenmemiş	Dul	Boşanmış
				Resmî evli	Gayri resmî evli			
2002 sayımı	Kırsal	648	301	254	47	130	153	64
	Kent	462	240	204	36	109	59	54
	Toplam	1110	541	458	83	239	212	118
2010 sayımı	Kırsal	491	295	246	49	99	17	58
	Kent	625	247	204	53	80	16	55
	Toplam	1116	552	450	102	179	33	113

Tabloya göre Kemerovo Bölgesi'ndekiler arasında 2002 nüfus sayımında 1236 kişi olan toplam kadın nüfusunun 1110'u 16 yaş ve üzerindedir ve %89'a tekabül etmektedir. 2010 nüfus sayımında toplam kadın nüfusunda bir artış gözlemlenmektedir. 2002'de bunların %48,73'ü medeni durumunu evli olarak belirtmiştir. 2010'da bu oran

%49,46'ya çıkmıştır. Resmî olarak evlilik yapmamışların sayısı 2002'de 83 kişi iken 2010'da bu sayı 102'dir. Bu veriden hareketle gayri resmî evliliklerin sayısının arttığı görülmektedir. Resmî evlilik gerçekleştirenlerin sayısı kadınlarda 2002'de 458 kişi ile %41,26 iken 2010'da 450 kişi ile %40,32'dir. Resmî evliliklerde azalma görülmektedir. Hiç evlenmemiş kişi sayısı 2002'de %21,53, 2010'da %16,03'tür. 2002'de dul kadın oranı %19, boşananların oranı ise %10'dur. 2010 nüfus sayımında ise boşanma oranı yine %10 civarındadır. Erkeklerle kıyaslandığında boşanma ve dul kalma oranı yüksektir. Nüfus verilerinde boşanıp yeniden evlenme verileri bulunmamaktadır. Ancak saha çalışmalarındaki gözlemlerimize göre bu durum oldukça fazladır. Özellikle erken yaşlarda gerçekleştirilen evliliklerin getirdiği sorunlar, ekonomik, fazla alkol tüketimi vb. problemler kadınların boşanmayı tercihlerindeki faktörlerdendir.

2002 ve 2010 nüfus sayımı verilerine göre Teleütler arasında ailelerdeki çocuk sayılarına bakıldığında 15-17 yaş aralığında çocuk sahibi olan hiç kimse bulunmamaktadır. Bunların Kemerovo Bölgesindeki toplam sayısı 39'dur.

2002'de 18-19 yaş aralığında ise çocuk sahibi olan 4 kişi (%12,12) bulunmaktadır ve bunların tamamı tek çocuk sahibidir. 2010'da ise bu oran iki katı artarak %24,13'e ulaşmıştır. Bu da erken yaştaki evliliklerin arttığını göstermektedir.

2002'de 20-29 yaş aralığındaki 105 kişiden ise tek çocuk sahibi olanların sayısı 47, 2 çocuk sahibi olanların sayısı 16, 3 çocuk sahibi olanların sayısı 2, 4 çocuk sahibi olanların sayısı ise 1'dir. Bu yaş aralığında 5 ve üzeri çocuk sahibi olan hiç kimse yoktur. Tablo 10'a bakıldığında yalnızca 7 ve üzeri çocuk sahibi olanların 40 yaş ve üzeri kesimde olduğu görülmektedir. 2010'da ise bu yaş grubu 50 ve üzeridir. 2002 ve 2010 nüfus sayımı verilerine göre doğurganlık oranlarının yaş ilerledikçe arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3.4.5.3. 2002 ve 2010 nüfus sayımlarına göre Teleütlerde doğum sayıları (2010 italik)

Kemerovo Bölgesi'ndeki Teleütler	Toplam	Doğum yapmayan kadın sayısı	Doğum yapan kadınlar							Genel doğum sayısı
			1 çocuk	2 çocuk	3 çocuk	4 çocuk	5 çocuk	6 çocuk	7 ve üzeri çocuk	
15 yaş ve üzeri kadın sayısı	631 <i>1125</i>	140 <i>229</i>	134 <i>255</i>	154 <i>374</i>	102 <i>167</i>	34 <i>47</i>	24 <i>25</i>	17 <i>13</i>	26 <i>14</i>	1323 <i>2009</i>
15-17	39 <i>36</i>	39 <i>36</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>
18-19	33 <i>29</i>	29 <i>22</i>	4 <i>7</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	4 <i>7</i>
20-29	105 <i>227</i>	39 <i>108</i>	47 <i>65</i>	16 <i>43</i>	2 <i>9</i>	1 <i>1</i>	- <i>1</i>	- <i>-</i>	- <i>-</i>	89 <i>187</i>
30-39	108 <i>183</i>	7 <i>17</i>	31 <i>63</i>	46 <i>75</i>	22 <i>20</i>	1 <i>4</i>	- <i>2</i>	1 <i>1</i>	- <i>-</i>	199 <i>305</i>
40-49	140 <i>212</i>	9 <i>16</i>	24 <i>46</i>	55 <i>106</i>	39 <i>38</i>	8 <i>3</i>	3 <i>2</i>	- <i>1</i>	2 <i>-</i>	314 <i>400</i>
50-59	65 <i>234</i>	2 <i>12</i>	12 <i>46</i>	16 <i>102</i>	23 <i>61</i>	1 <i>7</i>	7 <i>3</i>	1 <i>1</i>	3 <i>2</i>	183 <i>498</i>
60-69	69 <i>93</i>	7 <i>7</i>	5 <i>14</i>	14 <i>33</i>	12 <i>21</i>	15 <i>9</i>	9 <i>6</i>	5 <i>1</i>	2 <i>2</i>	220 <i>230</i>
70 ve üzeri	72 <i>111</i>	8 <i>11</i>	11 <i>14</i>	7 <i>15</i>	4 <i>18</i>	8 <i>23</i>	5 <i>11</i>	10 <i>9</i>	19 <i>10</i>	314 <i>382</i>

Saha çalışması kapsamında Teleütler arasında aile ilişkilerinin nasıl olduğu, boşanma oranlarına Teleütlerin yaklaşımlarını ölçen çeşitli sorular sorulmuştur. Buna göre katılımcıların bir kısmı karma evliliklerin çokluğunu vurgulamış ve son yıllarda boşanmaların arttığını belirtmiştir. K 3 boşanmaların daha çok karma evliliklerdeki gen uyumsuzluğuna bağlamaktadır. K 5 ve K 40 ise Teleütlerin kendi aralarında gerçekleştirdiği evliliklerde boşanmaların az olduğunu, ancak karma evliliklerde yoğun olarak görüldüğünü belirtmektedir. K 8 artık geleneksel evlilik tiplerinin bozulmaya başladığını bu nedenlerle de aile kurumunun zayıfladığını ifade etmektedir. Artan alkol tüketiminin bunda önemli bir etken olduğunu belirten K 8 devletin ve dinin alkol sorunun önüne geçmek için herhangi bir etkisinin olmadığını düşünmektedir.

Çok var. Bilmiyorum bunu cevaplamak zor neden. Karakter, gen veya erkeğe kadına göre değişiyor. Eskiden genler uyumuyor sanıyorum. Moğol genler olabilir. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Teleütlerde oldukça az. Karma evliliklerde yoğun. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

%10. Sadece Teleütler kendi aralarında ise. Eğer farklı etnik unsurlardan ise %70. Bu evlilikler çok başarılı değil. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Artık Teleüt aileleri de modern aileler. Artık adeta moda gibi her yerde nasılsa bizde de öyle. Boşanma seviyeleri artmaya başladı. Çünkü artık ailenin geleneksel

durumu artık kaybediliyor. Artık eşler arasında birlik kayboluyor. Aile ilişkileri kötüleşiyor. Alkol örneğin çok önemli bir problem ailelerin dağılmasında. Eğer baba içiyorsa mutlu bir evlilik zor. Bu Rusya'nın genel bir problemi tabii ki. Galiba Sovyetler döneminde halk içiyordu. Şimdi Rusya Federasyonu. O zaman da şimdi de herkes çok fazla alkol tüketiyor. Bu bütün ülkelerde bir problem sanki. Bu tabii kültürün de kaybolması ile ilgili. Halk içmeye başladı ve alıştı. Tabii alkol kötü bir şey değil. İçiyorsun, neşeleniyorsun, eğleniyorsun. Halk bu duruma çabuk alıştı tabii. İkinci sebep dinî etkenler. Halkın çoğu bunun kötü olduğunu düşünmüyor. Devletin bu yönde bir propagandası yok, dinin böyle bir propagandası yok, artık insanlar alışıyor. Artık gençler de alışıyor. Ama global bir problem bence. Aileler erken kuruluyor. 20 25 yaş aralığında çoğu kimse evleniyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

3.4.6. Etnik Yapı

Teleütlerin günümüzdeki etnik yapılarına bakıldığında boy (*söök*) tanımlamalarının diğer topluluklarda olduğu gibi çok yaygın olmadığı görülmektedir (Örneğin Altaylarda soyadından önce boylar sorulmaktadır). Günümüzde çok da yaygın olarak kullanılmayan bu boy adları özellikle genç kuşak tarafından unutulmuş durumdadır (bu etnik adlandırmalar için bk. 3.1.).

Funk (1999, s. 164), Teleütlerin etnik adlandırmalarında 6 farklı seviye tespit etmiştir. Buna göre Teleütler kendilerini 1) boya göre (*Merkit, Yutti, Çoros* vb.), 2) bölgeye göre (*Bayatlar, Tomlar, Şandinskiye* vb.), 3) asıl (*Telenget*), 4) tarihî (*Tadar*), 5) etnik (*Teleut*) şeklinde tanımlamışlardır. Funk'a göre bu etnik adlandırmalardan boya göre olanı son derece sınırlı düzeydedir. Bu etnik adlandırmalara Ruslarla olan ilişkiler ve Rusça üzerine tanımlama da eklenirse 6 seviye karşımıza çıkmaktadır (Batyanova ve Funk, 1994, s. 331; Funk, 1999, s. 164). Çünkü Teleütler Ruslarla olan iletişimlerinde etnik adlandırma olarak *Teleüt*'ü kullanmaktadırlar. Akalın da, Teleütlerin kendilerine *Tiliüt* dediklerini ve bunun Rusların onları *Tiliüt* olarak adlandırmalarından kaynaklı Rusçanın etkisi ile gerçekleştiğini ifade etmektedir (1995, s. 152). Bu adlandırma Rusça üzerinden *Teleüt* olmalıdır. Ancak kendi dillerindeki etnik adlandırmaları Güney Sibiryadaki birçok Türk topluluğunda olduğu gibi *Tadar* şeklindedir.

Etnik adlandırmaların duruma ve iletişimde bulunan kişiye göre değiştiğini belirten Batyanova (1979) bunların anlık olarak şekillenebildiğini ifade etmektedir. Alimov ve Shadyhanov (2013, s. 8) bu durumun Teleütler arasında etnik bağlılığın azalmasında bir etken olduğunu savunmaktadır. Onlara göre Teleütlerin kullandığı etnik adlandırmalar eğitim düzeylerine, Ruslaşma derecesine, ailesinin etnik anlamda homojen ya da

heterojen olması durumuna, iletişimde bulunulan bireylerin etnik kökenine ya da iletişimde kullanılan dile göre farklılaşabildiği gibi durumlar söz konusudur (2013, s. 8). Boylara göre tanımlamanın son derece zayıf olduğu ve bu tip etnik adlandırmaların gitgide azaldığı görülmektedir. Bu tip alt etnik katman günümüzde kaybolmak üzeredir. Saha çalışmamız kapsamında katılımcılara kendilerini hangi etnik kimlikle tanımladıkları sorulmuştur. Ayrıca boylarla ilgili olarak sorduğumuz diğer sorularda önemli bir bölümün boy adlarını bilmediği, bir kısmının da Sırkaşeva ve Kuçigaşeva (1995, s. 110)'te yer alan soyadlarına göre boylarına bakarak öğrendikleri görülmüştür.

Tablo 3.4.6.1. Katılımcıların Etnik Kimlik Tanımlarına Göre Dağılımı

Etnik Kimlik	Sayı	Yüzde
Altay	5	5,95
Rus	2	2,38
Tadar	37	44,04
Teleñet	8	9,52
Teleüt	32	38,09
Toplam	84	100,0

Katılımcıların etnik kimlik tanımlamalarına bakıldığında *Tadar* etnik kimliğini kullananların oranının %44,04 olduğu görülmektedir²⁰. Bu kimlik tanımlamasının tamamı Teleütçe üzerinden yapılan tanımlamalardır. Rusça olarak kendilerini Tatar/Tadar olarak tanımlayan herhangi bir katılımcı bulunmamaktadır. Ancak Teleütçe konuşarak kendisini Teleüt olarak tanımlayan katılımcılar da az da olsa mevcuttur. *Teleñet* etnik tanımlaması yaygın olarak Novokuznetsk ve Belovo'ya bağlı Çerta (Teleut) yerleşim birimindeki katılımcılar tarafından yapılmıştır. Kendilerini Altay etnik kimliği ile tanımlayanların oranı %5,95, Rus olarak tanımlayanların oranı ise %2,38'dir. Yaş oranları ile yukarıdaki tablo değerlendirildiğinde etnik kimlik tanımlamalarında 50 ve üzeri yaş grubunun kendisini daha çok Tadar olarak tanımladığı, daha alt yaş gruplarının kendisini Teleüt olarak tanımlamaya başladıkları gözlemlenmiştir. Bu da Sovyetler Birliğinin dağılma sürecinde ortaya çıkan milliyetçilik hareketleriyle birlikte Teleüt etnik kimliğinin Tadar etnik kimliğinin yerini almaya başlamasıyla açıklanabilir.

²⁰ Rusçadaki etnik kimlik tanımlamaları ile ilgili olarak bk. (Killi Yılmaz, 2010, s. 33, 1. Dipnot)

Etnik adlandırmalarında *Payat*, *Payattar* adlandırması ile kendisini tanımlayan katılımcı bulunmamaktadır. Bu da bu etnik adlandırmanın bir dış adlandırma olduğunu göstermektedir. Ancak bu etnik adlandırmanın özellikle Altayda yaşamakta olan az sayıda Teleüt tarafından kullanıldığı kaydını da düşmekte yarar bulunmaktadır (Funk, 1999, s. 164). Kendilerini Altay etnik kimliği ile tanımlayanlardan %60'ı Zarinsk bölgesinden Bekovo'ya göç etmiş Teleütlerdir. Bu bölgede yaşayan Teleütler günümüzde kendilerini Altay etnik kimliği ile tanımlamaktadırlar (Şçeglova, 2003, s. 262). Bu bölgedeki Teleütlerin büyük bir bölümü Kemerovo ya da Altay Cumhuriyetine göç etmişlerdir. Kızıl Ulus köyü bölgesindekiler maden çalışmaları neticesinde dağıtılmıştır. Bunların yaklaşık yirmisi günümüzde Zarinsk'te kendilerine tahsis edilen bir apartmanda yaşamaktadırlar.

K 8 *Teleütlerin tarihleri hakkında neler anlatabilirsiniz* şeklindeki soruya cevap verirken Teleütlerin aslında Tele etnik katmanı ile ilişkili olduğunu *Telenget* ve *Teleüt* etnik adlandırmalarının buradan geldiğini belirtmektedir.

Teleütler Kemerova eyaletinde, Altay Kray'ında ve Altay Cumhuriyetinde yaşayan Sibiry'a'nın yerli halklarından biri. Bir Türk grubu. Dil olarak Altay grubunda yer alıyor. Kökenleri hakkında çok farklı görüşler var. Örneğin Tele kabilesi var tarihte. Yeni Tele kabilesi ve ek olarak -ut ya da -gut ekleri getirilerek Teleut, Telenget şekline dönüşüyor. Kendimizi ise Teleütçe Telenget şeklinde adlandırıyoruz. Altay'da yaşayan grup ise Telengit, bizimki ise Telenget. Telengit tabi Rusça. Onlara sormak lazım onların kendilerini nasıl adlandırdıklarını. Ama çoğu Altay kimse kendisini Altay-kiji olarak adlandırıyor. Teleütler kendi içinde çeşitli boylara ayrılıyor. Her soyadın yer aldığı bir boy grubu var. Tölös mesela, Merkit, Törtas, Nayman daha önce belki bunlar halklar idi. Tölös topluluğu, Merkit topluluğu gibi daha sonra onlar boylar birliğini yani konfederasyonu kurdular ve birleştiler: Tele, Telengut, Telengit.

Tarihi ele alırsak yaşadıkları bölge Güney-Batı Sibiry'a. Bu bölge Kemerova, Novosibirsk Eyaletleri ve Barabinsk, Tomsk, Novokuznetsk. Buralarda Teleütçe yer adlarına rastlamak mümkündür. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Teleütlerin kendilerini alt etnik katman olarak gösterdiği boy adlarıyla tanımlamaları durumuyla saha çalışması kapsamında, Teleütlerin arasında bulunduğumuz süre içerisinde hiç karşılaşılmamıştır. Derinlemesine mülakatlarda katılımcılara boy adları da sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %49'u kendi boy adını bilmemektedir. Bilen %51'lik grubun içerisinde (43 katılımcı) yalnızca 4 katılımcı 29 ve altı yaş grubundandır. Bu da bu yaş grubunun %20'sine tekabül etmektedir. Yaş grubu arttıkça boy adlarını bilenlerin sayısının arttığı görülmektedir. 60 ve üzeri yaş grubunda

boylarını bilmeyenlerin oranı ise %50'dir. Bu da bu alt etnik katman bilincinin daha erken dönemlerde kaybolmaya başladığını göstermektedir.

Derinlemesine mülakatlarda da katılımcılar bu boy bilincinin artık azaldığını ifade etmektedir. Son yıllarda bu bilincin gitgide azaldığı katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. K 54 Altay Cumhuriyetine gittikten sonra etnik bilincinin arttığını belirtmektedir. 39 yaşındaki bu katılımcı bu farkındalığa ulaştıktan sonra boyunu yakın bir akrabasından öğrendiğini ifade etmektedir.

*Ben Altay'a üniversiteye girmek için gittim. Teknik üniversite için ve orada başka bir bölüme gitmek durumunda kaldım. O zaman kendim uzaklara gitmeye korktum. Filoloji Fakültesine gittim. O zaman burada dernek vardı. Benim akrabam yönlendirdi. Onlar çok vatanseverdi ve ben de bir dernek üyesiydim. O zaman Altayca okumaya karar verdim. Çünkü o benim gelecekteki hayatıma yardımcı olacaktı. Daha sonra kendi okulumuzda çalışırız diye düşündüm. Altayca ve Teleütçe birbirine çok yakın. Anlaşmak mümkün. Onların akraba olduğunu hissettim. **Ben 5 yıl orada yaşadım ve orada kendi etnik kimliğime karşı ilgim arttı. Orada söök sürekli soruluyor. Onlarda dil biraz daha kabaca bize göre. Bizimki de biraz ince geliyor. Ama yine de yakın. Ben söögümü (boyumu) okulda okurken buradaki bir akrabamdan öğrendim.** (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)*

K 5 boyların genellikle yaşlılardan sorularak öğrenildiğini belirtmektedir. K 14 ise boyunun ne olduğunu başka birilerinden öğrendiğini belirtmektedir. Ancak yine de boy adını söylerken emin olamamaktadır. K 8 ise gençler arasında boyların genellikle bilinmediğini söyler.

Bu boy. 3, 4, 5 ya da 6 soyadını taşıyor bu boylar. Aslında bir yerden geliyoruz. Boylarımızı yaşlılardan soruyoruz: Sen qandıy söökten? Men Çoros. 3-4 soyadı var bu sööklerde. Tarihleri hakkında çok fazla bir şey bilmiyoruz. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Bilmiyorum. Nayman demişlerdi. Sanırım Nayman. Annemin Tumat idi ama Kargin için daha önce demişlerdi ki önce soy yok demişlerdi. Sonra birileri Nayman dedi. Karginler buna göre Nayman oluyor. (K 14, erkek, 43 yaş, 25.6.2013)

*Bence gençler bu konularda hiçbir şey bilmiyorlar. Örneğin bir Türk topluluğu olduğumuzu bilmiyorlar. Biz Türk grubuyuz. Bunları ancak kim ilgilenmişse ya da ailede birisi öğretmişse ancak öyle biliniyor. **Boyları da çoğu kimse bilmiyor.** (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)*

K 7 kendi boyu ile ilgili bilgi verebilen az sayıdaki katılımcılardandır. Teleütler arasında yaygın olarak kendilerini Cengiz Hanın soyundan getirme düşüncesi bu

katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Merkitler arasında bu inanış diğer boylara nazaran daha güçlüdür. Ancak K 7, Teleütler arasındaki çoğu kimsenin boylarını bilmediğini belirtmektedir.

*Eğer Umanskiy'nin görüşüne katılacak olursak, burası göçebelerin çok güçlü bir Teleüt ülkesi olmuştur. Onların başında benim boyum olan Merkitler vardı. Cengiz Han'ın da Merkit olduğunu söylüyorlar. Sonra birçok göç, birçok savaştan sonra diyorlar ki Novokuznetsk'te Knezlik kaldı. Abaq ve Asel. Yani biz geçmişte göçebe idik, farklı boylardan oluşan bir birlik vardı. Merkit vb. **Bugün artık çoğu kimse hatırlamıyor bile boyunu.** (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)*

Teleütler arasında aynı boydan olanlar akraba olmasalar bile kendilerini akraba olarak görmektedirler. Daha önce de belirtildiği gibi, boylar arasında evlilikler her ne kadar yasaklanmış olsa da son dönemlerde bu uygulamanın da yavaş yavaş ortadan kalktığı gözlemlenmektedir. Birçok katılımcı eşinin hangi boya mensup olduğunu bilmemektedir. K 8 *Boylar arasında kültürel farklılıklar var mı?* şeklindeki soruya aynı boya mensup olanların aynı kandan geldiklerini ve kardeş gibi oldukları cevabını vermektedir.

Artık şimdi yok. Sadece köken farklı. Hiçbir farklılık yok. Kıyafetler aynı, bilinc aynı, her şey aynı.

Ama aynı boylar arasında farklı soyadlarına sahip kişiler daha yakın. Örneğin Merkit Sırkaşevler o benim boyumdan, o benim kardeşim değil ama benim kanımdan. O benim hemşerim değil. O benim adeta kardeşim ama birazcık farklı. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Yine K 8 *Boyunuzun bir hikâyesi var mı?* şeklindeki soruya aşağıdaki ayrıntılı cevabı vermiştir. K 8 birçok Türk topluluğu ve Moğollarda da bulunan Merkit boyundandır. O bu boyun oldukça geniş bir coğrafyaya dağılmış olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebini ise Cengiz Hanın bu boyu dağıtmasına bağlamaktadır.

Son derece ilginç bir soru. Bu boylar nereden geliyor. Mesela Merkitleri ele alalım. Merkitler Cengiz Han İmparatorluğu döneminde varlar. Cengiz Hanın babası ve Merkitler arasındaki ilişkileri biliyoruz. Hatta buna ilişkin bir film bile çekildi. Yani Merkitler güçlü bir kabile idi. Ne zaman ki onlar gelini kaçırdılar, sonra diğerlerininkini kaçırdılar, Cengiz Han ne zaman ki han oldu onları ayırdı. Boylar arasındaki ilişkilere döndüğümüzde Merkitler ve şimdi bildiğimiz Teleüt boyları, örneğin Tölös de aynı şekilde büyük bir kabile, sonra Nayman. Naymanlar Kazaklarda da var, Nogaylarda da var. Sonra burada Türk Kağanlığı vardı tarihte. O dönemde galiba insanlar göçebe olarak sürekli yer değiştirdiler. Orduda görev aldılar. Bazı kitaplarda araştırmacılar boylara bakarak Teleütler hakkında çeşitli şeyler yazıyorlar. Halk hakkında benim bildiğim en son Han Abak. Kazaklardaki Merkitlerde Abak ulusu. Abakov Ulus. İşte genel anlamıyla böyle.

Tabi ki kesin olarak Teleütler buradan gelmişlerdir, burada yaşamışlardır, savaşmışlardır, sonra Çinlilerle savaşmışlardır, ilişkide bulunmuşlardır gibi söylemlerde bulunamayız.

Merkitler Altaylılarda, Kazaklarda, Kalmıklarda, Başkurtlarda, Buryatlarda var. Bana göre Merkitler halklar arasında dağılmışlar. Mesela Kıpçaklar; Kazaklarda da Altaylılarda da var. Niçin Merkitler bu kadar dağınık. Bence Cengiz Han onları dağıttıktan sonra Merkitler farklı kabilelere karıştılar ve karıştıkları halklarla birlikte yaşamaya başladılar. Kendi bilinçleri kaldı. Az önce saydığım halkların arasında kendi kabile bilinçlerini kaybetmediler bir bakıma. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

3.5. TELEÜTÇE ÇALIŞMALARINA TOPLU BİR BAKIŞ

Teleütçe üzerine ilk kapsamlı çalışmalar ağırlıklı olarak Sibiryaya'ya gelen gezginler, Türkologlar, Hristiyan misyonerler ve bazı bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle 19. yy.da yoğunlaşan bu çalışmalarda diğer Sibiryaya Türk dilleri ile ilgili bilgilerle Teleütçe bilgileri de yer almaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un tasnifinden sonra ilk tasnif denemesi sayılabilecek Adelung'un (1806) tasnifinde Teleütler Moğol Tatar Irkı grubunda yer almıştır. 19. yy.'ın hemen başındaki bu tasnif denemesinde Teleütlerin yer alması bir bakıma eldeki ilk verilerin de toplanmaya başlandığı tarih olarak gösterilebilir (Arat, 1987, ss. 65-66). Bu yıllardan sonraki tasnif denemelerinin büyük bir bölümünde Teleütler değerlendirilmiştir. Günümüzde küçük bir topluluk olarak varlıklarını devam ettiren Teleütlerin Sibiryaya Türk dillerinin çalışılmaya başlandığı tarihlerden itibaren bu çalışmalarda yer alması bir bakıma o dönemlerde etkin bir topluluk olduğuna işaret edebilir.

Adelung koleksiyonunda Teleütçe söz varlığının yer aldığı birçok karşılaştırmalı sözlükler bulunmaktadır (Baskakov, 1958, s. 8). Örneğin bu karşılaştırmalı sözlüklerin içerisinde Teleütçe altında toparlanan Altay diyalektleri üzerine çeşitli söz varlığının yer aldığı *Reestr Tatarskim Volostyam Biyskogo i Kuznetskogo Uezdov* adlı eser gösterilebilir. Bunların dışında Teleütçe ile diğer bazı Sibiryaya grubu Türk dil ve diyalektlerinin söz varlığını barındıran P. S. Pallas'ın hazırladığı *Vocabularium der Tatarischen Sprache* adlı eser bulunmaktadır (Baskakov, 1958, s. 8).

1840'ta 27 harfli bir alfabe ile yazı dili olarak şekillenen Teleütçenin bu özelliği geniş bir alana yayılamamıştır (Baskakov, 1958, ss. 5-6). Baskakov'a göre bu yazı dili sınırlı biçimde Altay Misyonerlerince kullanılmıştır. Özellikle misyonerlik çalışmalarının

amacına hizmet etmek üzere geliştirilen bu yazı dili kimi kilise yayınları ile özel dil çalışmalarında kullanılmıştır²¹. Ancak oluşturulan bu alfabe temelinde özellikle çocuklar için hazırlanan bazı alfabe kitapları yazı dilinin oluşmasında ve öğretilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu kitaplar arasında *Altaysko-Russkiy Bukvar' Altay Kijilerdiñ Baldarın Biçike Ürederge Azbuka* (1968), *Altayskiy Bukvar' Altay Kijiler Baldarın Biçike Ürederge Azbuka* (1882), *Azbuka dlya Obuçeniya Gramot' Altayskih' İnorodçeskih' Detey* (1896) gibi eserler gösterilebilir²². Bu eserlerin yanı sıra Altay Misyonerlik çalışmalarından biri olarak İncil çevirisi de erken dönem eserleri arasındadır: *Evangelije* (1910).

Tasnif denemeleri ile kimi söz varlığını içeren sözlük ve çalışmaları bir kenarda tutacak olursak Teleütçe üzerine kapsamlı araştırmaların daha çok karşılaştırmalı biçimde W. Radloff, V. M. Verbitskiy tarafından gerçekleştirildiği belirtilebilir. Radloff'un (1866) özellikle *Proben* olarak da bilinen ünlü *Obraztsı Narodnoy Lteraturı Tyurkskih Plemen' Jivuşçih v Yujnoy Sibiri i Dzungarskoy Stepi* adlı eserinde Teleütlere ait metinlere de yer verilmiştir. Ayrıca bu eserde M. V. Çevalkov tarafından yazılan Altaycanın ve Teleütçenin ilk edebi eseri olarak kabul edilen *Çöbölköptüñ Yürümü 'Çevalkov'un Hayatı'* adlı roman da yer almaktadır. Böylelikle Teleüt yazı dilinin temelleri de atılmıştır. Radloff'un eserler arasında kuşkusuz diğer birçok Türk dil ve diyalekti için büyük önem arz eden *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* (1893) Altayca ve Teleütçeye dayalı olarak hazırlanan malzemelerin diğer diyalektlerin de eklenmesi ile oluşturulmuştur (Radloff, 1893, s. I). Radloff'un diğer eserleri arasında Sibirya'daki gözlemlerinin yer aldığı *Aus Sibiren* (1893), ve Türk diyalektlerinin karşılaştırmalı ses bilgisini içeren *Phonetik der Nördlichen Türksprachen* (1882) adlı eserleri sayılabilir.

V. M. Verbitskiy'nin eserleri arasında ise Teleütçeye ait dil verilerinin de yer aldığı *Slovar' Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka* (1884) ise Türkoloji araştırmaları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Verbitskiy'nin de aralarında bulunduğu İl'minskiy'nin başkanlığındaki bir heyet tarafından hazırlanan ve Altaycanın

²¹ Teleütçe ve Altay diyalektleri ile ilgili çalışmaların kapsamlı bir değerlendirmesi bk. (Baskakov, 1958, ss. 6-26); ayrıca bk. Güner-Dilek, 2006, ss. 132-137; Güner Dilek, 2015, ss. 28-9; Teleütler üzerine yapılan tarih, edebiyat, etnografya ve folklor araştırmaları için bk. Funk, 2006, s. 171-6).

²² Bu eserlerin ve bu alfabe ile oluşturulmuş diğer kitapların ilk 10 sayfasına Altay Cumhuriyeti M.V. Çevalkov Millî Kütüphane arşivinden elektronik olarak erişmek mümkündür (bk. *Natsional'naya Biblioteka imeni M.V. Çeval'kova*, 2016).

ilk grameri olarak kabul edilen *Grammatika Altaykogo Yazıka* (1869) adlı eser Teleütçe ile de ilgili birçok dil malzemesi vermektedir (*Grammatika Altaykogo Yazıka*, 1869, s. IV). Bu eserde Teleütçe ve Altayca temel alınarak oluşturulmakla birlikte Tuba, Kumandı, Şor dil değişkelerinin dil malzemelerini de barındırmaktadır (1869, s. iv). Verbitskiy'nin aynı zamanda Sibiry'a'daki Türk toplulukları hakkında etnografik, halk bilimsel vb. birçok bakımdan bilgiler içeren yazılarının bir araya getirildiği *Altayskiye İnorodtsı* (İvanovski, 1893) adlı eser ile *Zapiski Missionera* (2008) adlı çalışmaları da Teleütler açısından önemli bilgiler içermektedir (Kropoçev, 2008, s. 4).

Sovyet Devrimi öncesindeki süreçte çeşitli etnografik çalışmaların yanı sıra karşılaştırmalı dil çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlardan biri Hakas Türkolog N. F. Katanov'un *Opıt İssledovaniya Uryanhayskogo Yazıka* (1903) adlı çalışmasıdır. Bu eserde Katanov, Tıva ve Hakas ağızlarıyla birlikte Teleütçenin de yer aldığı diğer bazı dil ve diyalektlerle karşılaştırmalı bir yöntem izlemiştir (Baskakov, 1958, s. 10).

Misyonerler tarafından oluşturulan Teleütçeye dayalı yazı dilinin Altaylıların azınlığı tarafından konuşulmakta olması gibi etkenlerle 1922 yılında Altay-kiji ağzına dayalı yazı dilinin seçilmesi bu yıldan sonraki çalışma ve yayınların büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır. Artık büyük ölçüde yazı dili özelliğini kaybeden Teleütçe Sovyet dönemi dilbilimcilerinin de çok fazla dikkatini çekmeyecektir. Bu dönemde müstakil eser olarak Teleütçeye yoğunlaşanların sayısı son derece azdır. Yine kimi karşılaştırmalı çalışmalarda makale boyutunda yer alan Teleütçe üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır.

Sovyetler döneminde Teleütçenin sesbilgisi üzerine yapılmış müstakil bir çalışma Merkur'ev'in (1975b) *Baçatsko-Teleutskiy Konsonantizm* adlı tez çalışmasıdır. Bu çalışmanın yanı sıra Fisakova'nın 7, Merkur'ev'in 3 makalesinin bir araya getirilerek oluşturulmuş *Yazık Baçatskih Teleutov* (1976) adlı eser ayrı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bu müstakil eserlerin yanı sıra 50'nin üzerinde makale, bildiri vb. yayınlar bu yıllarda hazırlanmıştır. Bunların büyük bir bölümü Fisakova'ya (1973, 1975, 1976a, 1976b, 1977 vd.) aittir²³. Ayrıca Merkur'ev' (1971a, 1971b, 1974, 1977 vd.). Merkur'ev'in Teleütçe üzerine yoğunlaştığı alan ses bilgisi iken Fisakova ağırlıklı olarak biçimbilgisi, söz dizimi ve folklor üzerine çalışmıştır. Bu iki yazarın seksenli

²³ Fisakova'nın bu çalışmalarının bir listesi ve diğer çalışmalar için bk. (Fisakova, 1990, s. 15-6)

yıllarda da yayımladıkları bazı çalışmalar vardır. Bir araya getirildiklerinde kapsamlı bir Teleüt grameri ortaya koyacak ölçüde makaleler bulunmaktadır. Teleütçenin sesbilgisi üzerine çalışmalar yapan bir diğer isim N. V. Gavrilin'dir. Müstakil olarak Teleütçenin ünlüleri üzerine doktora tezi hazırlayan Gavrilin (1987) bir dizi makalesinde de Teleütçenin ünlülerini incelemiştir (Gavrilin, 1985, 1986 vd.).

Karşılaştırmalı çalışmalar bakımından Şorca ile Teleütçenin dil ilişkilerinin ele alındığı iki çalışma da Sibiryaya Türk dilleri arasındaki etkileşime dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır (bk. Çispiyakov, 2004, ss. 286-299).

Sovyet sonrası döneme bakıldığında öncesinde de bu alanda eserler vermiş olan bazı etnograflar bulunmaktadır. Bunlar arasında E. P. Batyanova (2007), D. A. Funk (1997 vd.), D. V. Katsuba (1991, 1993) gibi isimler sayılabilir. Bu araştırmacılar Teleütler üzerine müstakil eserlerinin yanı sıra Teleüt etnografisi, tarihi ve kültürüne ilişkin pek çok makale vb. çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak bunlar içerisindeki en önemlisi dil malzemelerini içermesi bakımından Funk'un hazırladığı *Teleutskiy Fol'klor* (2004) adlı çalışmadır. Funk, Kemerovo Bölgesi'ndeki saha çalışmalarında derlediği masal, türkü, destan vb. birçok metni bu eserinde yayımlamıştır²⁴. Bu çalışmalar dışında son yıllarda Rusya'da az sayılı halklara yönelik ilginin artmasına paralel olarak Teleütçeye yönelik çalışmalar da çoğalmıştır. Bunların arasında D. M. Tokmaşev (2008), Tokmaşev ve Lemskaya (2015), Tokmaşev ve Fedotova (2014), E. A. Şestera (2014, 2016a, 2016b), İ. P. Falomkina (2014), Araeva ve Li (2014) gibi çalışmalar gösterilebilir. Son yıllarda yapılan çalışmalar toplumdilbilimsel bakış açıları ile Teleütlerin dil durumlarının ele alındığı eserlerin yanı sıra Teleütçenin ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz varlığı, üzerine yapılan çalışmalardır. Ancak bu çalışmalar daha çok mikro ölçekte dir.

Son yirmi yılda Teleütler arasında da kendi dillerine ve kültürlerine yönelik eserler yayımlayan aydınlar da bulunmaktadır. Bunların başında Teleütçe sözlüklerin hazırlanmasında büyük çaba gösteren L. T. Sırkaşeva'dır. Ayrıca G. M. Tokmaşev de bu anlamda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu aydınların gayretleri neticesinde Teleütçe üzerine bir dizi kitap yayımlanmıştır. Bunlar, sözlük, dilbilgisi, çocuklar için dil öğretimi kitapları, konuşma kılavuzları ve halk bilimi kitaplarıdır. Bunlara 4.3.2.2. bölümünde değinilecektir.

²⁴ Derli toplu Teleüt bibliyografyası için bk. (Funk, 2005).

3.6. YAZI SİSTEMLERİ

Sovyetlerin dağılmasından sonra Teleütçenin yazı dili hâline getirilmesi için bazı Teleüt aydınları çeşitli çalışmalar yapmışlar, eserler vermişlerdir. Bazı küçük farklılıklar bulunmakla birlikte Altay yazı dilinin esas alındığı alfabe ile eserler üretilmiştir. Bu eserlerin sayısı 10 civarındandır. Teleütçenin 1922 yılına kadar yazı dili olarak kullanıldığını bilmekteyiz. 1922 yılında Altay-kiji esasına dayalı Altay yazı dilinin şekillenmesi ile birlikte Teleütçe uzun yıllar yazı dili olma özelliğini kaybetmiştir. Yeniden canlandırılmaya çalışılan yazı dili beraberinde bir takım güçlükler getirmektedir. Bir dilin nasıl yazılacağını belirlemede akademik çalışmaların yetersizliği nedeniyle herhangi bir standartlaşma söz konusu değildir. Kaldı ki aynı durum özerk bir cumhuriyete sahip Altayca için de geçerlidir (Güner Dilek, 2015, s. 41). Günümüzde Altayca da standart bir yazı dili olma özelliğine sahip değildir. Ancak yine de yazı dilinin güney ağızlarına dayandırılması ve sayıca görece çok olmaları gibi nedenlerle Kuzey ağızlarına göre daha çok korunmuştur (Güner Dilek, 2007, s. 713). 1990 sonrası Teleütçe yazılmış kimi çalışmalarla 1922'ye kadar kullanılmış olan alfabelerin karşılaştırılması şu şekildedir:

Tablo 3.4.8.1. 1845'ten günümüzde kullanılan Teleüt Alfabeleri

1845-1922 ARASI KULLANILAN ALFABE ²⁵	1944 sonrası ALTAY ALFABESİ	1995 SONRASI TELEÜT ALFABESİ ²⁶	LATİN KARŞILIKLARI
Аа	Аа	Аа	a
Бб	Бб	Бб	b
---	Вв	Вв	v
Гг	Гг	Гг	g
---	---	Ғғ	ǵ
Дд	Дд	Дд	d
Јј	Јј	Јј	t'
Ее	Ее	Ее	e
---	Ёё	Ёё	yo
Жж	Жж	Жж	j
Зз	Зз	Зз	z
Іі	Ии	Ии	i
Йй	Йй	Йй	y
Кк	Кк	Кк	k
---	---	Ққ	q
Лл	Лл	Лл	l
Мм	Мм	Мм	m
Нн	Нн	Нн	n
Н н	Н н	Ңң	ŋ
Оо	Оо	Оо	o
Ӗӗ	Ӗӗ	Ӗӗ	ö
Пп	Пп	Пп	p
Рр	Рр	Рр	r
Сс	Сс	Сс	s
Тт	Тт	Тт	t
Уу	Уу	Уу	u
Ӱӱ	Ӱӱ	Ӱӱ	ü
---	Фф	Фф	f
---	Хх	Хх	h
---	Цц	Цц	ts
Чч	Чч	Чч	ç
Шш	Шш	Шш	ş
---	Щщ	Щщ	şç
---	Ъъ	Ъъ	Kalınlaştırma işareti
---	Ьь	Ьь	İnceltme işareti
---	Ыы	Ыы	ı
---	Ээ	Ээ	e
---	Юю	Юю	yu
---	Яя	Яя	ya

Sürtülmeli art damak ы (Ғғ) sesi için (Ryumina-Sırkaşeva ve Rumin, 2002, s. 11; Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva, 1995, s. 5) herhangi bir harf kullanılmamıştır. Bu

²⁵ Misyonerler tarafından 1845-1928 yılları arasında kullanılan bu alfabe misyonerler tarafından üretilmişlerdir ve yayınlarda farklılık göstermektedir. Buradaki alfabe Baskakov (1947, ss. 224-5)'ten alınmıştır.

²⁶ Bu alfabeler için bk. (Ryumina-Sırkaşeva ve Rumin, 2002, s. 11; Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva, 1995, s. 5; Tokmaşev, 2008, s. 6; Ryumina vd. 2005, ss. 4-5).

harf ilk kez Tokmaşev ve Tokmaşev, 2005, s. 7’de kullanılmıştır. Tablo’dan görüleceği üzere günümüzde kullanılan Teleüt alfabesi ile Altay alfabesi arasındaki farklılıklar art damak / q / sesi için / κ / işareti, art damak / ʁ / sesi için / ʁ / işaretinin kullanıldığı yönündedir. Bunun yanı sıra art damak / ŋ / sesinin yazı çevrimi farklı işaretlerle gösterilmektedir. Bunların dışında Altay alfabesi ile Teleüt alfabesi arasında farklılık bulunmamaktadır.

Teleütçe bazı yayınların yazarı olan Denis Tokmaşev alfabeyi oluştururlarken Altay ve Şor alfabelerinden yararlandıklarını belirtmektedir.

Babam Bekovo köyünde doğup büyümüş, onun ana dili Teleütçe idi. O Rusça ile okula başladığında tanışmış. İlk orta ve yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra doktora için fizik alanında çalışmaya başlamış. O hayatı boyunca buradaki Novokuznetsk Pedagoji Enstitüsünde Genel Fizik Bölümünde çalıştı. Hatta bir ara bölüm başkanlığı yaptı. O Teleütçe çalışmaya emekli olduktan sonra benim Şorca ile ilgili çalışmalarına başladığım döneme paralel olarak başladı. Daha sonra Telejet Tili adlı kitabını yayımladı. Kitabı birlikte hazırladık ve o kitabın metinlerini yazdı. Ben bu kitabı yalnızca yöntemsal olarak yayımladım. Bu kitabın yayımlanması için maddi imkânı sağlamak amacıyla çeşitli görüşmeler yaptık. Hakemlik ve diğer çalışmaları tamamladık. Bizim Teleütçe ile ilgili ilk kitabımız 2002 yılında yayımlanan ve küçük bir kitap olan Payattar Çörçökteri adlı çalışma idi. Buradaki masallar aile arşivimizde dedem tarafında yazıya 1957 yılında geçirilen masallardan oluşmakta idi. Biz o zaman babamla ilk defa yayımladığımız bu kitapta Şor alfabesinden bazı harfler kullandık. Şor ve Altay ortografisini de kullandık bir bakıma. Biz bu kitapla diğer Teleütçe ile ilgili yazılacak olan kitapların da bir bakıma önünü açmış olduk ve ortografi bakımından yol göstermiş olduk. Teleüt Tili T’uruqtar ayrıca Teleutskiy Yazık v Kartinkah ve N. N. Kurpeşko Tannagaşeva tarafından hazırlanan Teleut Tiliniñ Bukvari gibi çalışmalar yayımlandı. (Denis Tokmaşev, 17.6.2013)

Son 30 yılda geliştirilmeye çalışılan Teleüt alfabesinde kimi farklılıklar bulunmakla birlikte son dönemlerde bunlar üzerinde temelde birlik sağlanmıştır. Ancak yeterli düzeyde yayın olmayışı nedeniyle yazı dilinin gelişme şartları da mümkün olmamaktadır²⁷.

3.7. AĞIZ SİSTEMİ

Türk dillerinin sınıflandırılmasına yönelik çalışmalarda Teleütçe genellikle Altaycanın bir ağızı olarak değerlendirilmektedir. Ancak son yıllarda ayrı bir dil değişkesi olduğunu

²⁷ Teleüt alfabesi ile ilgili sorunlar için bk. (Tokmaşev, 2007 ve Tokmaşev 2008b).

belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Kuşkusuz bir dilin başka bir dilin değişkesi olduğunu belirleyen dilbilimsel bakış açılarının yanı sıra politik, sosyolojik ve o dil topluluğunun bakış açıları da kimi zaman önem arz etmektedir. Teleütler genellikle Altaycanın bir ağzını konuştuklarını kabul etmemektedir. Altay Cumhuriyetinden farklı bir coğrafyada yaşamaları ve Altayca ile mevcut coğrafi şartlar nedeniyle sınırlı bir dil ilişkisinin bulunmasının yanı sıra son yıllarda farklı bir etnik unsur olarak görülerek az sayılı halklar içerisinde yer almaları onları farklı bir dil konuştukları düşüncesine yöneltmiştir. Bu anlamda Sovyetler dönemi ile birlikte farklılaştırılan bu dil topluluğu günümüzde de ayrı bir etnik unsur olarak farklı bir dil konuşmaktadırlar.

Kâşgarlı Mahmud'un sınıflandırmasını bir kenarda tutacak olursak 19. yy.a kadar uzanan sınıflandırma çalışmalarında ise başlangıçtaki dil dışı unsurların ölçüt olarak kabul edilmesinden yola çıkılarak Teleütçe de farklı bir dil değişkesi olarak görülmüştür. Arat'ın (1987, ss. 64-149) verdiği kendisinden önceki bazı sınıflandırmalarda Teleütçenin konumu şöyledir:

İlk sınıflandırma çalışmalarından olan F. Adelung'un sınıflandırmasında Teleütçe de yer almaktadır. Bu sınıflandırmada Teleütler "Kuzey Tatarları" olarak da adlandırılan "Asıl Tatarlar" grubunun içerisinde yer almaktadır. "Saf Tatarlar" ve "Moğul-Tatar Irkı" olarak iki alt gruba ayrılan bu grupta Teleütler ve Telengütler Moğul-Tatar ırkı olarak belirlenen alt gruptadır. Teleütler bu alt grupta diğer altı alt gruptan birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda muhtemelen Şorların dâhil olduğu Tom, Biy ve Kaça havzasında da Teleütleri ismen yer almasa da Kuznetsk Tatarlarının içerisinde de yer almalıdır. Çünkü en azından 19. yy.da Teleütlerin bir bölümünün Tom ve Biy havzalarından yaşadıklarını biliyoruz.

19. yy.ın ilk yarısındaki sınıflandırma olan Klaproth (1823) sınıflandırmasında da Teleütler 23 Türk diyalektinden biri olarak gösterilmiştir. Daha sonraki sınıflandırmalarının büyük bölümünde yine Teleütçe ayrı bir diyalekt olarak ele alınmıştır. Bunlardan Balbi (1826), Teleütleri Güney Sibiryalıları grubunda Tölötler ile birlikte ele almıştır. Bunlar Tölös kavmi olmalıdır. Palmblad (1827) ise Teleütleri Türkçe konuşan ama Türk aslından olmayan kavimler içerisinde değerlendirmiştir.

Türk dilbiliminin kurucusu Radloff'un daha önceki tasniflere nazaran daha bilimsel ve ayrıntılı olan tasnifinde Teleüt diyalekti Doğu grubundaki Asıl Altay diyalektleri

içerisinde yer alır. Bu grupta Teleüt diyalektinden başka Altay diyalekti bulunmaktadır. Radloff'un bu iki dili birbirinden ayırmak üzere kullandığı iki ölçütten biri dudak uyumunun zayıf oluşundan dolayı /ü/ sesinden sonra /e/ sesinin gelmesidir. Bir diğer ölçüt ise bugün de belirleyici olarak görülen Eski Türkçe sözbaşı /y/ sesinin Teleütçede /y'=dy/ olarak bulunmasıdır. Bugün de bu ses Altaycada /d'/ ya da /c/ ve /ç/ (Güner Dilek, 2015, s. 136-138) sesine gelişmiştir. Teleütçede ise bu ses dağınık olmakla birlikte /t'/ /y/ ve /c/ ye gelişmiştir. Ancak palatal /t'/ye gelişen örnekler daha yaygındır.

Daha sonraki sınıflandırma çalışmalarından kavim adlarına göre bir sınıflandırma yapan Vámbéry (1885) ise Teleütleri Sibiryaya Türkleri içerisinde 17 kavimden birisi olarak gösterilmiştir. Katanov (1903) Teleütçenin yaşayan 44 Türk diyalektinden birisi olduğunu belirtmiştir.

Ramstedt (1938) tarafından yapılan sınıflandırma denemesinde ise Teleütçe y- alt grubu içerisinde (*taġ* > *tō* ya da *tū*) Baraba; Altay (Altay Kalmıkları, Teleüt, Lebed, Kumandı) grubunda yer alır.

Türk dil ve diyalektleri için en çok seslik kullanan ilk sınıflandırma olan Samoyloviç (1922)'te Teleütçe *taw* grubu içerisinde yer almaktadır. Bu grupta ayrıca Altay, Kumandı, Kırgız, Kumuk, Karaçay, Balkar, Tobol, Baraba, Mişer, Başkurt, Kırım, Karaim, Nogay ve Kazak diyalektleri de bulunmaktadır. Ancak bu durum sınıflandırma denemesinin eleştirilmesine yol açan durumlardan birisini ortaya çıkarmıştır (Tekin, 2005, s. 369). Çünkü /aġ/ ses grubu Kırgızcada /ō/ ve Altaycada /ū/ biçiminde gelişmiştir.

Daha sonraki sınıflandırma çalışmalarında Bogoroditskiy (1934), Teleütçeyi Altay grubu içerisinde yer alan güney alt grubuna dâhil etmiştir. Burada Teleüt (Telenget, Telejet) ile Asıl Altay (Altay kişi, Altay Kalmıkları) yer almaktadır. Bu sınıflandırmanın önemi Altay, Teleüt, Kumandı, Tuba ve Şor (Kondoma) diyalektlerinden oluşan Altay grubunun ilk kez kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmasıdır. Daha sonraki sınıflandırmalardaki coğrafi adlandırmalarda Bogoroditskiy'nin sınıflandırması bu bakımdan kaynaklık teşkil edecektir.

Oldukça ayrıntılı bir sınıflandırma olan ve günümüzde Rusya'daki Türkoloji çalışmalarında da yaygın olarak kullanılan Baskakov'un sınıflandırmasında (1952) Teleütçe Doğu Hun Dalı içerisinde Kırgız-Kıpçak alt grubunda yer alır. Bu grupta Eski

ve yeni Kırgızca ile Altay (Teleüt ve Telengit) dil ve diyalektleri bulunmaktadır. Kuzey Altay diyalektleri ise Hakas alt grubunda yer almıştır. Teleütçe bu tasniften yola çıkılarak Rusya'daki pek çok çalışmada Kırgız-Kıpçak dili olarak değerlendirilmektedir. Baskakov bu tasnifi dışında Altay ağızlarını kendisi içerisinde Güney ve Kuzey diyalektleri olarak değerlendirmiştir (Baskakov, 1947, s. 221-2). Bu grup içerisinde Teleütler güney kolunda yer almaktadır.

Arat'ın tasnifinde ise Güney Altay diyalektlerinin nerede olduğu ancak yorumlarla anlaşılabilir. Buna göre Güney Altay diyalektleri *tav-* grubunda (Şimâl) yer almaktadır. Tekin *ağ* ses grubunun farklı olarak geliştiği Kırgızca ve Altaycanın bir arada değerlendirilemeyeceğini belirterek bu sınıflandırmayı eleştirmiştir (Tekin, 2005, s. 374).

Modern Türk dil ve diyalektlerini altı fonetik ölçütle sınıflandıran Tekin ise Teleütçeyi Güney Altay diyalektleri ile birlikte *tūlu* grubu içerisinde değerlendirmiştir (Tekin, 2005, s. 382).

Yapılan son sınıflandırma denemelerinden birini gerçekleştiren Schönig (1997a, 1997b ve 1998) Güney Sibirya dillerini ayrı olarak ele aldığı bir çalışmasında (1997c, ss. 47-8) bu dilleri şöyle ele almaktadır:

Kuzeydoğu Türkçesi

I. Güney Sibirya Türkçesi

1. Altay Türkçesi

a. Güney diyalektleri: Altay, Telengit ve Teleüt

b. Kuzey diyalektleri: Kumanda, Tuba ve Kuu

2. Yenisey Türkçesi

a. Hakasça: Beltir, Sagay, Koybal, Kaça, Kızıl, Şor

b. Şorca: Mrass ve Kondom

3. Çulım Türkçesi: Orta Çulımca, Yukarı Çulımca ve Küerik

4. Sayan Türkçesi: Tuvaca, Tofaca ve Toca

II. Lena Türkçesi: Yakutça ve Dolganca

Schönig'in bu sınıflandırmasına göre Altay Türkçesi içerisinde değerlendirilen Teleütçe Güney Sibirya Türk dillerinden Kıpçakvari Güney Sibirya Dillerinden olarak ele alınmaktadır (Schönig, 1999, s. 95). Güney Sibirya Türk dillerinden Altaycanın içerisinde Kıpçak özelliklerinin yoğun olması bakımından diğer Sibirya dillerinden ayrılmaktadır. Teleütçe de benzer özellikler taşır. Tenişev de (2002, s. 4 ve s. 217) Altaycayı Kırgızca ile birlikte Doğu grubunun içerisinde ele almıştır. Ancak bu

sınıflandırmada Teleütçe yer almaz. Son sınıflandırmalardan bir diğeri olan Johanson (1998, s. 82-3) seslik ve coğrafi ölçütlere göre Türk dillerini 6 gruba ayırmıştır. Teleütçe bu gruplardan Kuzey-Doğu (KD) kolu olan Sibiry Türkçesi içerisinde yer almaktadır. Bu grubun içerisinde yer alan diller Kuzey ve Güney Sibiry olarak değerlendirilmiştir. Teleütçe Güney Sibiry grubu içerisinde diğeri Altay diyalektleri ile birlikte ele alınmıştır.

Yapılan erken dönem sınıflandırmalara bakıldığında Teleütçenin ayrı bir yazı dili olarak kullanılmasından hareketle ayrı bir dil olarak değerlendirildiği söylenebilir. Ancak erken dönem sınıflandırmaların hiç kuşkusuz birçok eksiklikleri bulunmaktadır. Geçtiğimiz yüzyıldaki sınıflandırmalarda ise Teleütçe genellikle Altaycanın bir diyalekti ya da ağzı olarak ele alınmıştır.

Sınıflandırma çalışmalarının yanı sıra Teleütçe üzerine çalışmalar gerçekleştiren bilim adamlarının birçoğu Teleütçeyi farklı bir değışke olarak görme eğilimindedirler. Örneğin Fisakova (1975, 1976a, 1976b) erken dönem çalışmalarında Teleüt ağzı terimini kullanırken daha sonraki çalışmalarında (1977, 1979, 1980a vd.) Teleütçe için kullandığı ağız terimini terk ederek dil terimini kullanmıştır. Fisakova ve Merkur'ev'in makalelerinden oluşan *Yazık Baçatskih Teleutov* (Ubryatova, 1976) bu anlamda ağız teriminin terk edildiği ilk eser olmuştur. Fisakova (1980b, s. 235) Teleütlerin kendilerini Payat olarak adlandırdıklarını ve bu yüzden dillerinin de Baçat Teleütçesi olarak adlandırılması gerektiğini ifade eder. Yine Fisakova (1980b, s. 237; 1990, s. 9) Teleütçenin dilbilimsel faktörlerin yanı sıra coğrafi uzaklık, Altay edebî dili ile etkileşimin olmaması gibi nedenlerle Teleütçenin bağımsız bir dil olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre Altaylılar ile Teleütler arasında herhangi idari, ekonomik ve kültürel etkileşim bulunmamaktadır. Son yıllardaki gerek akademik yayınlarda gerekse de Teleüt aydınlarının hazırladıkları eserlerde Teleütçenin Altayca ile ilişkisine hiç değinilmez. Tokmaşev ve Fedotova (2015, s. 36) Teleütçeyi ayrı bir dil olarak kabul nedenlerini açıklarken genetik dilbilimsel ilişkileri bir kenara bırakarak coğrafi farklılık ve Altay edebî dili ile etkileşimin bulunmamasını gösterirler. Ayrıca onlara göre Altay yazı sistemi ile farklılaşma ve etnik bilinç bu yöndedir. Gerçekten de saha çalışması sırasında Teleütlerin Altayca bilip bilmediklerini ölçmek için sorduğumuz bir soruda Altayca bilme oranını iyi ve üzeri olarak belirtenlerin oranı yalnızca %9,5'tir. Bunların %50'si Altay'da eğitim görmüştür. %25'i ise Altay'da yaşamaktadır. Kalan grup ise bir şekilde Altay ile etkileşim hâlinde olanlardır. Ayrıca

saha çalışması sırasında bu sorunun zaman zaman yadırgandığı da gözlemlenmiştir. Teleütlerin kendilerini ayrı bir etnik unsur olarak görmeleri bunda önemli bir etken oluşturmaktadır. Alimov ve Shadyhanov (2013, s. 54) Altay ulus inşa sürecine dâhil olamamalarını coğrafi olarak Altay Cumhuriyeti dışında yaşamalarıyla açıklamaktadır.

Baskakov, Altay diyalektleri üzerine yaptığı çalışmasında Teleütçe ve Altayca arasındaki bir dizi seslik ve biçimlik farklılar vermektedir (1958, ss. 50-1). Buna göre seslik farklılıklar şunlardır²⁸:

1) Altaycada söz içinde dar /u/ ünlüsünün durumu:

Tel. <i>kurıt</i>	Alt. <i>kurut</i> ‘bir peynir türü’
Tel. <i>korıqpa</i>	Alt. <i>gorkuba</i> ‘korkma’ (Baskakov, 1958, s. 50)

Bu iki sözcükten ilki *qurıt* tarafımızdan derlenen metinlerde tanıklanamamıştır. Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçigaşeva (1995; 2000) ve Ryumina-Sırkaşeva ve Ryumina (2002) de bu sözcük yer almaz. Muhtemelen bu sözcük Altay bölgesinde yaygın olarak kullanılan peynir türünün bu bölgedeki Teleütçe biçimidir.

İkinci sözcük ise *qoriqpa* ~ *qorqpa* biçimlerinde tanıklanmaktadır.

2) Altayca iki heceli sözcüklerin son hecesindeki /a/ sesinin durumu:

Tel. <i>algın</i>	Alt. <i>algan</i> ‘alan’
Tel. <i>bargın</i>	Alt. <i>bargan</i> ‘giden’
Tel. <i>karıp iydi</i>	Alt. <i>karap iydi</i> ‘baktı’ (Baskakov, 1958, s. 50)

-*gan* sıfat fiil ekinin dar ünlülü biçimi tarafımızdan derlenen metinlerde tanıklanamamıştır. Bu ek günümüzde geniş ünlülüdür. -*Ip* zarf fiil ekinin bu tür iki heceli sözcüklerde ünlü daralması olmaz, dolayısıyla yine yalnızca geniş biçimleri tanıklanmaktadır: *carab ijgen* ‘beğendi’; *ʃazab ijgenik* ‘yaptık’ vb.

3) Altaycadaki /ıy/, /ay/, /ayı/ ses öbeklerinin durumu:

Tel. <i>andii</i>	Alt. <i>andy</i> ‘öyle’
Tel. <i>kaniida</i>	Alt. <i>kanayda</i> ‘nasıl olsa’
Tel. <i>bariin</i>	Alt. <i>barayın</i> ‘gideyim’ (Baskakov, 1958, s. 50)

²⁸ Bu bölümde Baskakov (1958)’de verilen örneklerin yazı çevrimi kiril alfabesinde latinize edilerek aslına bağlı kalınarak verilmiştir. Eğer tarafımızdan derlenen metinlere başvurulmuşsa bu örneklerde Ek 2’de gösterilen yazı çevrimi kullanılmıştır.

andii, *qandii* gibi biçimleri Teleütçede bulunmakla birlikte yanı sıra *andij*, *qandij* biçimleri daha yaygın olarak kullanılmaktadır. I. tekil kişi emir-istek kipi kişi eki ise günümüzde *-A⁴j²n* biçiminde tanıklanmaktadır: *edejin* ‘edeyim’, *ajdajin* ‘söyleyeyim’ vb.

4) Altaycada iki ünlü arasındaki ötümlü ünsüzlerin durumu

Tel. <i>tise</i>	Alt. <i>tize</i> ‘diz’
Tel. <i>boto-</i>	Alt. <i>bodo-</i> ‘çözmek’
Tel. <i>t’etip</i>	Alt. <i>ćedip</i> ‘yetişmek’
Tel. <i>basa</i>	Alt. <i>baza</i> ‘daha’
Tel. <i>kısı</i>	Alt. <i>kızı</i> ‘(onun) kızı’
Tel. <i>aşra</i>	Alt. <i>ajıra</i> ‘vasıtasıyla, üzerinden’
Tel. <i>perbessim</i>	Alt. <i>berbezim</i> ‘vermem’ (Baskakov, 1958, s. 50)

boto- sözcüğü, Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva (1995; 2000) ile Ryumina-Sırkaşeva ve Ryumina (2002)’da ve tarafımızdan derlenen metinlerde tanıklanmamıştır. Yukarıda Baskakov’un Teleütçe ötümsüz örnekler için verdiği sözcükler de düzensizdir. Ancak yaygın olarak ötümlü biçimler kullanılmaktadır: *tize*, *baza* vd. Ancak *perbessim* sözcüğündeki geniş-gelecek zaman olumsuzluk I. teklik kişi çekimi günümüzde yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Baskakov Teleütçe ile Altayca arasında seslik farklılıkların yanı sıra biçimlik farklılıklar da vermektedir (1958, ss. 50-1). Bunlar şöyledir:

- 1) Altaycadaki vasıta durum işaretleyicisi *la²* Teleütçede *pıla*, *bıla*, *bile* biçimindedir. (Baskakov, 1958, s. 50)

Teleütçede diğer biçimler yaygın olarak kullanılmakla birlikte Altaycadaki *la⁴* biçimi de tanıklanmaktadır: *pojübisla*, *pojümle* vb.

- 2) İkinci çokluk kişi eki *-(i)gar* ekinin durumu:

Tel. <i>alarıñar</i>	Alt. <i>alarıgar</i> ‘anlam yok (gidersiniz?)’
Tel. <i>ʃazıñar</i>	Alt. <i>ćazıgar</i> ‘anlam yok (yazınız)’

(Baskakov, 1958, s. 50)

Bu ekin *-(i)ñar* biçimi derlediğimiz metinlerde tanıklanmamıştır.

- 3) İsimlere gelen bildirme ekinin durumu:

Tel.	Alt.
<i>Men Teleutmin</i> ‘Ben Teleütüm’	<i>Men Altaykiji</i> ‘Ben Altaylıyım’ (halkındanım)
<i>Sen Teleutsin</i> ‘Sen Teleütsün’	<i>Sen Altaykiji</i> ‘Sen Altaylısın’
<i>Ol Teleut</i> ‘O Teleüt’	<i>Ol Altaykiji</i> ‘O Altaylı’
<i>Bis Teleutpis</i> ‘Biz Teleütüz’	<i>Bis Altaykiji</i> ‘Biz Altaylıyız’
<i>Ser Teleutsaar</i> ‘Siz Teleütsünüz’	<i>Sler Altaykiji</i> ‘Siz Altaylısınız’
<i>Alar Teleuttar</i> ‘Onlar Teleütler’	<i>Olor Altaykiji</i> ‘Onlar Altaylılar’
	(Baskakov, 1958, ss. 50-1)

İsimlere gelen bildirme eki günümüzde Teleütçede düşme eğilimindedir. Genellikle bu yapılar Rusçanın da etkisiyle eksiz kullanılır (Krş. 4.2.3.4.).

4) Bazı zamir biçimlerinin kullanımı:

Tel. <i>ser</i>	Alt. <i>sler</i> ‘siz’
Tel. <i>alar</i>	Alt. <i>olor</i> ‘onlar’ (Baskakov, 1958, s. 51)

5) Kişi zamirlerinin yönelme durumunun kullanımı:

Tel. <i>maa~menge</i>	Alt. <i>mee~mege</i> ‘bana’
Tel. <i>saa~senge</i>	Alt. <i>see~sege</i> ‘sana’
Tel. <i>aa~olgo</i>	Alt. <i>ogo</i> ‘ona’ (Baskakov, 1958, s. 51)

Kişi zamirlerinin yönelme durumunda Teleütçede *menge*, *senge* ve *olgo* biçimleri günümüzde kullanılmamaktadır. Derlediğimiz metinlerde bunlar *ma:~ ma:ba*; *sa:~ sa:ba*; *a:~ a:ba* biçimleriyle tanıklanmaktadır.

6) 3. teklik ve çokluk kişi zamirlerinin bazı durum eklerindeki farklılıkları:

Tel. <i>alardan</i>	Alt. <i>olordoŋ</i> ‘onlardan’
Tel. <i>alarga</i>	Alt. <i>olorgo</i> ‘onlara’
Tel. <i>anı</i>	Alt. <i>onu</i> ‘onu’ (Baskakov, 1958, s. 51)

Baskakov’un verdiği 3. teklik kişi zamirinin ayrılma durumu tarafımızdan derlenen metinlerde daima *alarday* biçimiyle tanıklanmıştır. Yani 3. teklik çokluk kişi zamirinin ayrılma durumunun son sesi /ŋ/’dir.

7) İşaret zamirleri ve bunların durum ekleri ile kullanımı

Tel. <i>mini</i>	Alt. <i>munı</i> ‘bunu’
Tel. <i>anda</i>	Alt. <i>ondo</i> ‘orada’
Tel. <i>anı</i>	Alt. <i>onu</i> ‘onu’

Tel. <i>tegi</i>	Alt. <i>tu</i> ‘o, öteki’
Tel. <i>blar</i>	Alt. <i>bular</i> ‘bunlar’ (Baskakov, 1958, s. 51)

Ol işaret zamirinin belirtme durumu tarafımızdan derlenen metinlerde *a:nî* biçimi yaygın olmak üzere *anî* biçiminde de kullanılmaktadır. ‘o, öteki’ anlamındaki işaret zamirinin günümüzdeki biçimi de *tigi*’dir.

8) Bazı sayı biçimleri:

Tel. <i>kırık</i>	Alt. <i>törtön</i> ‘kırk’
Tel. <i>öli~eli</i>	Alt. <i>bejon</i> ‘elli’ (Baskakov, 1958, s. 51)

Yukarıda Baskakov’un verdiği seslik ve biçimlik ayrımların bir kısmı daha önceki yazılı malzemeye dayanmaktadır. Ayrıca Baskakov’un çalışmalarındaki dil malzemesi için başvurduğu kaynak kişi ya da kişiler Altay Cumhuriyeti’nde yaşayan Teleütlerdir. Bu bakımdan bu seslik ve biçimlik ölçütlerin Kemerovo Bölgesi’nde konuşulan Teleütçeyi tam anlamıyla yansıtmadığı görülmektedir.

Son yıllarda Teleütçenin yaşadıkları bölgelere bağlı olarak bazı ağız ayrılıklarını belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Urtegeşev (2009, s. 248) ve İ. Ya. Selyutina Teleütçenin kabaca iki farklı ağız olarak değerlendirilebileceğini belirtir (bk. Baskakov ve Selyutina, 2010, s. 90): Baçat nehirleri bölgelerde yaşayan Teleüt ağızı ve Novokuznetsk Teleüt köyü ağızı. İkinci ağız gerçekten Şorca ile Teleütçe arasında bir geçiş özelliği taşımaktadır. Bu bölgeden derlenen bazı metinlerde sözbaşı *t’*- fonemi ç-fonemi ile nöbetleşir: *t’oq* ~ *çoq* ‘yok’ (krş. Funk, 2004, ss.161-2). K 7 de bu duruma işaret etmektedir.

Yok sanırım. Ben hiç fark etmedim. Yuttılar Merkitler gibi konuşuyor örneğin. Konuşma farklılıkları daha çok coğrafya ile ilgili. Çertular, Tomdor, onlar biraz farklı konuşuyorlardı. Bir kısım ifade kalıpları farklıydı. Çertular. Bu daha çok coğrafi bir farklılık. t’oq, co’q, yoq. Bazı sözvarlığı kendini ele veriyordu. Bu Çertudan gelmiş diyorduk. Bu farklılıklar galiba daha çok fonetik idi. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGU VE YORUMLAR

4.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Tablo 4.1.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	51	60,7
Erkek	33	39,3
Toplam	84	100,0

Tablo 4.1.1'den görüleceği gibi katılımcıların toplam sayısı 84'tür. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında %60,7'lik bir kısmı kadın katılımcılardan oluşmakta iken %39,3'lük bir bölümü erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Cinsiyet bakımından kadınların çoğunlukta olmasının sebebi araştırma yapılan bölgedeki kadın nüfusu ile orantılı olmakla birlikte aynı zamanda gündüz vakitlerinde ağırlıklı olarak gerçekleştirilen alan çalışmalarının niteliği ile de ilgilidir. Çünkü bu zaman diliminde Teleüt evlerinde ve sosyal çevresinde yaygın cinsiyet olarak kadınların ağırlıkta oldukları gözlenmiştir.

Tablo 4.1.2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Sayı	Yüzde
14-19	11	13,09
20-29	9	10,7
30-39	11	13,09
40-49	14	16,7
50-59	12	14,3
60-69	12	14,3
70 ve üzeri	15	17,85
Toplam	84	100,0

Tablo 4.1.2'den görüleceği gibi verilerin toplandığı yaş gruplarının dağılımında birbirlerine yakınlık söz konusudur. Ancak nitel araştırma tekniklerinden açık uçlu

derinlemesine mülakatların gerçekleştirilmesinde 14 ve 29 yaş grubunu oluşturan 20 katılımcının büyük bir bölümünün ayrıntılı cevaplar vermek yerine kısa ve net cevaplar verdikleri gözlenmiştir. Aynı durum 70 ve üzeri yaş grubu için de geçerlidir. Katılımcıların %13,09'luk kısmını 14-19 yaş grubu oluştururken, %10,7'lik grubunu 20-29 arası yaş grubu oluşturmuştur. 30-39 yaş grubu %13,09, 40-49 yaş grubu %16,7, 50-59 yaş grubu %14,3, 60-69 yaş grubu %14,3, 70 ve üzeri yaş grubu da %17,85'lik bir orana sahiptir. Son yaş grubundaki bu oransal artış bu grubun Teleütçe dil malzemesi bakımından da veriler sağlayabileceği düşüncesi ile diğerlerine oranla yüksek tutulmuştur.

Tablo 4.1.3. Katılımcıların Doğum Yerine Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Sayı	Yüzde
Bekovo	15	17,85
Belovo	4	4,76
Çeluhoyevo	12	14,28
Çerta	13	15,47
Gorno-Altaysk	2	2,38
Kemerovo	1	1,19
Kızıl-Ulus (Zarinsk)	4	4,76
Novokuznetsk	2	2,38
Novokuznetsk - Teleuti	12	14,28
Şanda	6	7,14
Verhovskaya	8	9,52
Diğer (Kırsal) Taşkömür, Ulus, Zareçnoye	4	4,76
Diğer (Şehir), Ukrayna	1	1,19
Toplam	84	100.0

Katılımcıların doğum yerlerine göre dağılımlarının yer aldığı Tablo 4.1.3'e bakıldığında %17.85'i Bekovo yerleşim biriminde doğmuştur. Bekovo Azınlık Bucağına bağlı Bekovo, Çeluhoyevo, Verhovskaya birbirlerine bitişik olduğu ve Teleütlerin en yoğun olarak bir arada yaşadıkları yerleşim birimidir. Bu yerleşim biriminde doğanların araştırma örneğine toplam oranı % 41,66'dır. Katılımcıların diğer yoğun olarak yaşadıkları bölge Novokuznetsk Teleuti sokağı ise Novokuznetsk şehrinin

yakınlarındadır. Burada doğanların oranı %16.66'ya tekabül etmektedir. Katılımcıların doğdukları diğer yerlere bakıldığında Belovo, Kemerovo, Novosibirsk şehir merkezleri, Belovo'ya bağlı Çerta (Teleut) köyü %15,47; diğerleri de Guryevsk'e bağlı Şanda köyü ve günümüzde artık bulunmayan Zarinsk Bölgesindeki Kızıl Ulus köyüdür. Tabloda diğer ile gösterilen Taşkömür Ulus ve Zareçnoye ile Ukrayna'da doğanların toplam sayısı 5 ile %5,95'lik bir orana sahiptir.

4.2. TELEÜTÇENİN TEHLİKE SÜRECİNE İLİŞKİN FAKTÖRLER

Bu bölümde Teleütçenin tehlike sürecine ilişkin faktörler konuşurların tutumları bağlamında ele alınmıştır. Özellikle dil, çevre, sosyal sorunlar üzerine katılımcıların yorumları çerçevesinde bu faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Tipolojinin belirlenmesi amacıyla Edwards (1992, 2010) modelinin hücreleri burada çeşitli başlıklar altında toplanarak bir araya getirilmiştir. Bu bölümde özellikle katılımcıların bakış açılarından hareketle Teleütlerin dil değiştirimindeki faktörler ele alınmış ve Teleütçenin tehlike durumu bu çerçevede değerlendirilmiştir. Bir dil topluluğun o dile yönelik tutumlarının yanı sıra buldukları bölge ile çevreye yönelik bakış açıları, dili kullandıkları alan, konuşurların ekonomik durumları ile bu koşulların yol açtığı dil kaybı, karma evliliklerin dil değiştirimindeki rolü, Teleütçenin iletişimdeki tipi ve seviyesi, dile yönelik canlandırma çalışmaları ve katılımcıların bu çalışmalara bakışı gibi pek çok aşama katılımcıların bakış açısından hareketle tartışılmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Demografik ve Coğrafi Faktörler

Teleütlerin nüfusuna ilişkin tarihsel ve güncel veriler 3.4.1'de verilmişti. Bu nüfus verilerine göre Teleüt nüfusunun Rusya'daki toplam nüfusa oranı 2010 verilerinde hesaplanmamıştır. Çünkü Teleütlerin toplam sayısı 2010 verilerine göre 2643'tür ve Rusya'daki toplam nüfus yanında bu sayı yok denecek kadar azdır. Teleütlerin Rusya'da en yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Kemerovo Bölgesi'nde toplam nüfusa oranları ise %0,09'dur. Bu da buldukları bölgede son derece küçük bir grubu oluşturduklarını göstermektedir. Bölgedeki Rus nüfusun oranı ise %93,7'dir. Ancak bu durum dil kullanımdaki demografik etkenlerin bir başka paradigmasını bize

sunmaktadır. Rus nüfusunun bu denli yoğun olduğu bir bölgede Teleütler dil bakımından diğer tüm gruplarla iletişimini Rusça üzerinden gerçekleştirmektedirler. Örneğin Novokuznetsk ve çevresinde yaşayan Teleütler kendilerine oldukça yakın bir bölgede yaşayan Şorlarla iletişimlerini Rusça üzerinden gerçekleştirirler. Bunun yanı sıra bölgedeki diğer etnik gruplardan bazıları da Türk dillidir. Bunlar arasında Azerbaycanlılar (6057 kişi), Çuvaşlar (9331 kişi), Özbekler (4255 kişi), Sibirya Tatarları (40229 kişi) vd. gibi gruplar bulunmaktadır. Ancak bu grupların da büyük bir bölümü artık Rus dillidir. Çuvaşçanın karşılıklı anlaşılabilirlik oranının en düşük seviyede olan Türk dili olduğunu da dikkate alırsak diğer bir grup olan Sibirya Tatarları ile iletişim yine Rusça üzerinden gerçekleşmektedir. Diğer Türk topluluklarında durum aynıdır. Bu noktadan hareketle Teleütlerin buldukları bölgede dillerini kullanabileceği nüfusun oranı yine %0,09'dur.

Teleütlerin en yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimi olan Bekovo Azınlık Bucağı'nın toplam nüfusu ise 1747'dir. Bekovo Azınlık Bucağı yöneticisinin verdiği bilgiler doğrultusunda burada yaşayan Teleütlerin toplam sayısı ise yarıdan biraz fazladır (yaklaşık 1000 kişi). Nüfusun kalan bölümünün büyük bir bölümünü ise Ruslar oluşturmaktadır. Rusların dışında bu bucakta 21 farklı etnik unsur bulunmaktadır.

Teleütler, yaşadıkları bölgelerin hiçbirisinde çoğunluk konumunda değildirler. Çevresel şartlar bakımından da Teleütler birçok etnik unsurla iç içe yaşamaktadır. Yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimlerinin merkeze olan uzaklığı ise son derece yakındır. Gündelik hayatta Teleütler kentsel ve kırsal kesim bakımından belirgin bir biçimde birbirinden ayrılamazlar. Bir dilin sürdürümünde önemli faktörlerden biri olan izole olma durumu Teleütler için söz konusu değildir. Çünkü yerleşim yerleri itibariyle Rus ve diğer etnik unsurların buldukları bir çevre içerisinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle gerek demografik bakımdan azınlık olma durumu gerekse de çevrenin getirdiği faktörler dil değişiminin en önemli sebeplerinden olarak gösterilebilir. Çevrenin Teleütlerin dil kullanımına olan etkisini ölçmek için alan çalışması kapsamında sorulan "*Bir gün boyunca hiç Rusça konuşmadan burada yaşayabilir misiniz?*" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar bu çevrenin etkisine özellikle vurgu yapmaktadır. K 3 Teleütlerin yarıdan fazlasını oluşturdukları bir yerleşim birimi olan Bekovo Azınlık Bucağında Rusça kullanmadan bir gün yaşayabileceğini belirtmektedir. Ancak yine aynı yerleşim biriminden olan K 47 markette Rusça kullandığını ifade etmektedir. Gerçekten de

Teleütlerin bu küçük köy yaşamında gündelik hayatta bir araya gelebildikleri nadir yerlerden olan küçük markette bulunanların tamamı Teleüt olsa dâhi burada hiçkimse Teleütçe konuşmaz. K 47 bu durumu, Teleütçenin çocukluktan itibaren çevrede konuşulmamasına bağlamaktadır. Bu da dile yönelik hissedilen utanç duygusundan ileri gelmektedir. K 73 ise her yerde Rusça konuşulmasını gerekçe göstererek Rusçasız yaşamının mümkün olmadığını belirtmektedir.

Yani eğer sadece Teleütlerle ise olabilir. Bekovo'da olabilir. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Tabi duruma göre ama artık Rusça konuşmadan bir günümü geçiremem. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Olabilir ama mesela markete girdiğimde Rusça konuşuyoruz. Biz küçük olduğumuzda bize izin vermediler. Galiba ondan sonra herkes utanmaya başladı. (K 47, kadın, 53 yaş, 16.7.2013)

Bu mümkün değil, okulda, her yerde Rusça konuşuluyor. (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

Toplu olarak yaşanan yerlerde sadece Teleütçe konuşularak yaşam sürdürülebilir. Çünkü onlar kendilerini Türk ve Teleüt olarak görüyorlar. Altaylılar ve Şorlar var. Yaşlı kuşaktakiler, kendi kültürüyle ilgilenenler ve bazı toplu olarak yaşanan yerlerde Teleütçe konuşarak yaşayabilirler. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Teleütlerin neden Teleütçe bilmediklerine yönelik sorduğumuz sorulara verilen cevaplar, aile içerisinde Teleütçe konuşulmamasının sebepleri ile çevresel ve demografik faktörlere özellikle vurgu yapılmaktadır. *Rusların arasında yaşama, az sayılı halk olma* Teleütçeyi öğrenmemede en önemli faktörlerden biridir. Çünkü dil kullanım alanlarında işlevini yitirmiştir ve aileler bu dili çocuklarına öğretmelerinin gerekli olmadığını düşünmektedirler. K 8 Ruslardan oluşan çevrenin Teleütlerin Teleütçe bilmemelerindeki etkenlerden biri olduğunu belirtmektedir. Bu az nüfus nedeniyle Teleütler aile içerisinde de artık Rusça konuşmaya başlamışlardır. Ayrıca Sibirya'ya yönelik 2. Dünya Savaşı yılları sonrasında artan göç dalgası bölgenin daha homojen bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır. K 40 bu göç dalgasının yarattığı etki sonucunda bölgenin yerli halklarının kendi dillerini kullanmayı bıraktıklarını ifade etmektedir.

Çünkü öncelikle gündelik hayatta yaygın olarak kullanılmıyor, ayrıca gündelik hayatta Rusların arasında yaşıyoruz bu yüzden mecburen Rusça öğrenmek ve

konusmak durumunda kalıyoruz. Ayrıca iş de aynı. Ayrıca Teleüt nüfusu gittikçe azalıyor. Bunun sonucu olarak tabii ki kalabalık bir nüfusa sahip olsa idik dilimizi daha iyi şartlarda kullanabiliyor olurduk. Ayrıca bu aile ile ilişkili. Eğer ailede konuşuluyorsa, aile buna önem veriyorsa çocuklar da tabii konuşacaklar. Sonuç olarak Rus dili adeta nesiller arası aktarım dili hâline geldi. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Bence bu yeni başladı. İkinci Dünya savaşından sonra oldu. Buraya birçok kişi göç etti. Çok fazla Ukraynalı, Batılı geldi. O zaman birçok kişi karıştı. Bu benim gözlemim. Onlar artık Sibiryalı oldular. Göç eden herkes kendi kültürünü buraya taşımak istedi. Sonuçta hiçbir şey olmadı, sonuç elde edemediler. Herkes Ruslaştı. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

K 57 Teleütçenin artık yok olmasını, çevresel faktörlerden Çin, Rusya ve tarihteki gücünden hareketle Moğol varlığına bağlamaktadır. Kendi yönetim biçimini artık kaybeden Teleütler dillerini de kaybetmişlerdir.

... Bizim yazı dilimiz yok. Altay dilini oluşturan ilk kişiler Teleüttü. Çevalkov idi. İlk romanı Teleütler yazdı. Şanda'da ve burada ilk kez kilisede okudu. Sonra Altay alfabesini oluşturarak ilk alfabeği oluşturdu. O eğitilmiş birisiydi. Kazan'da da okudu. Bizim yazı dili neden sonra unutuldu bilmiyorum. Sonradan Slav yazı diline geçtik. Dil korundu ama günlük yaşamda ama yazı dili olarak elimizde hiçbir şey yok bugün. Ben buradaki durumun daha çok politik olduğunu düşünüyorum. Güneyde Çin, yanımızda Ruslar ve Moğollar var. Biz bu arada kendi hanlığımızı kaybettik ve dilimizi de kaybettik. (K 57, erkek, 42 yaş, 30.7.2013)

K 65 de K 8 gibi Teleütlerin az nüfusa sahip olmalarının dil ölümüne yol açtığını ifade ederek demografik etkenlere dikkat çekmektedir. K 66 birçok farklı etnik unsurlarla birarada yaşamının getirdiği etkenler sonucunda Teleütlerin dillerini kullanmayı bıraktıklarını ifade etmektedir. Bunda şehir hayatı önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. K 66 Belovo şehrinde yaşamaktadır ve yaşadığı çevrede onların dışında yalnızca bir aile bulunmaktadır. K 14 de bu duruma işaret etmekte ve dilin kullanım alanlarının bulunmadığına vurgu yapmaktadır. Şehir hayatının yanı sıra kırsal alanlarda da Teleütçe artık işlevini yitirmiştir. K 78 de otobüs, pazar yeri gibi tüm sosyal çevrede Rusçanın kullanıldığını ve bunun sebebinin de az bir nüfusa sahip olmanın getirdiği bir sonuç olduğunu ifade etmektedir.

Bence çünkü dil, kültür, halkın kendisi yok olma tehlikesi ile karşı karşıya. Şimdi Teleütlerin sayısı 1750 kişi. Eğer diğer halkların sayısı ile kıyaslayacak olursak Şorlar 15000 kişi. Bu yüzden dil ölüyor. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Bence az sayılı bir halkız. Birçok farklı etnik unsurla bir arada yaşıyoruz. Biz mesela bu evde yaşıyoruz. Bu sitede 6 apartman var ve burada sadece bir aile

daha Teleüt. Başka hiç kimse yok. Köye çok az gidiyoruz. Oranın dışında hiç kimse ile konuşmuyoruz. Köylerde de durum aslında çok da farklı değil. Birçok farklı etnik grup var. Artık her yerde ortak dil Rusça. (K 66, erkek, 49 yaş, 14.8.2013)

Bence uygun ortam yok. Genellikle şehirde yaşıyorlar. Bir kısmı köyde yaşıyor. Kiminle konuşacaklar. (K 14, erkek, 43 yaş, 25.6.2013)

Тe vot aĵnalĭp qalĵanda maqa iſke cürtaq emdi kiſiler. To aftobusta bazarda cürtalar, qazaq tili mĭnaĵ ermekteſtam kiſiler mĭnaĵ. Kiſiler köp mĭnda poĵĭbiſtiĵ tilin kiſileri köp polxon polso poĵĭbiſtiĵ tili mĭnaĵ ermekteſer edik. A mĭnda piſtiĵ köp qazaq kiſiler caĵit. (K 78, kadın, 56 yaş, 24.8.2013)

“İşte şimdi döndüğümüzde sürekli işe gidip geliyoruz. Kâh otobüste, pazarda Rusça konuşuyorum insanlarla. Bizim dilimizde konuşanlar burada çok olsaydı kendi dilimizle konuşurduk. Ama burada çok fazla Rus yaşıyor.”

K 19, Ruslar tarafından asimile olunduğunu düşünmektedir. Çevredeki yoğun Rus ve Rusça etkisi birçok Teleütün kendi dilini değiştirmesine yol açmaktadır. K 81 Belovo şehrinde yaşamaktadır ve zaman zaman dedesi ile anneannesinin yaşadığı Ulus köyüne gitmektedir. Ancak yakın arkadaş çevresi Ruslardan oluşmaktadır. Aile içerisinde Teleütçe hiç konuşulmamıştır ve bu yüzden Teleütçe öğrenmemiştir. Çevresinde Teleütçe konuşulmadığı için de öğrenmenin gerekli olduğunu düşünmemektedir. K 7 de Ruslarla artan ilişkilerin dil değiştiriminde bir faktör olduğunu ve bu durumun Sovyetler Birliği döneminden itibaren başladığını belirtmektedir.

Ruslar ve Rusça tarafından artık asimile olduk. Ben okulu bitirdim ama maalesef orta düzeyde. Eğer dili daha iyi bilseydim daha rahat eğitim alabilirdim. Bu düşünce ile artık Rusçayı daha iyi öğrenmek gerektiğini düşünüyor ve Teleütçeyi bırakıyoruz. (K 19, erkek, 47 yaş, 29.6.2013)

Çünkü ailede kimse konuşmadı. Neden bilmiyorum. Kimse öğretmedi ve ben kendim de öğrenmek istemedim. Çünkü benim arkadaşlarım genelde Rus idi. Ama eğer Teleütçe bilen Teleüt arkadaşlarım olsaydı öğrenirdim. Ben bu yüzden gerekli olduğunu düşünmedim. Kiminle konuşacağım ki. (K 81, kadın, 20 yaş, 27.8.2013)

Genç kuşak bilmiyor. 20 yıl önce başladı bu durum. Bu daha çok sanırım Ruslarla daha yakın ilişkiye girmekle başlayan bir süreç. İletişim çok yoğun, göç arttı, yükseköğrenim imkânları arttı. Bence bu durum Sovyetler döneminden itibaren başladı. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

K 73 Kemerovo şehrinde eğitim almaktadır ve bu nedenle yakın çevresi Ruslardan oluşmaktadır. Küçüklüğünde biraz Teleütçe anlayabilmekteyken artık anladığı kadarını da unutmuştur. Ancak Türk topluluklarının düzenlediği çeşitli etkinliklerde onların

Hakasça, Altayca gibi kendi dillerinde konuştuklarına dikkat etmiş ve kendi dilini neden öğrenmediğini sorgulamıştır. Bu anlamda kendi dillerini kullanan diğer Türk toplulukları Teleütlerde de dillerine yönelik farkındalığın gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. K 73 bu farkındalık neticesine ailesinin neden Teleütçe öğretmediklerini sormuş ve yukarıdaki katılımcıların birçoğu gibi Rusların arasındaki çevrede yaşamının demografik etkisiyle iyi bir eğitim alamayacağı düşüncesiyle Teleütçeyi edinmemiştir.

Ben büyürken biraz anlıyordum ama şimdi unutmaya başladım. Şimdi 4 yıldır Kemerovo'da yaşıyorum. Orada Rusların arasında unutmaya başladım. Önceden benim babam bana Teleütçe konuştuğunda anlıyordum. Şimdi hiç anlamıyorum. Unutmaya başladım. Ben o konuştuğunda sormaya bile utaniyorum. Ben bir Teleütüm ve bu dili anlamıyorum. Ben dans etmek için bazı yerlere gidiyorum. Altay, Hakasya onlar kendi dillerinde konuşabiliyorlar ama ben başlangıç seviyesinde bile konuşamıyorum. Onlar hep sorarlar neden bilmiyorsun dilini diye. Neden? Babama çoğu zaman soruyorum neden öğretmiyorsun. Biz okulda hep Rusların arasında eğitim görüyoruz. Bu yüzden babam sadece Teleütçe öğretmeye korktuğunu söylüyor. (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

Kendi dilini iletişimde kullanan farklı bir Türk topluluğu ile karşılaşma, Teleütçeye farkındalığın gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Rusların ve diğer etnik unsurların arasında yaşamının getirdiği sonuç olarak dil değiştirimi ancak bu şekilde tersine dönebilecektir. Bu farkındalığın artması Türk topluluklarının arasındaki etkileşimin artması ile doğru orantılıdır. Tıpkı K 73 gibi K 54 de bu tür bir etkileşim sonucunda etnik kimlik, kültür ve diline yönelik farkındalık duygusuna sahip olmuştur. Gorno-Altaysk'ta aldığı üniversite eğitimi onu kendi köklerini ve kültürünü bilmesinin gerekli olduğu düşüncesine sevk etmiştir. Dil değiştirimindeki demografik ve coğrafi etkenleri değiştirmenin bir yolu bulunmamaktadır. O hâlde tehlikedeki bir dil konuşurunun diline yönelik farkındalığın oluşturulması ya da arttırılması için farklı yollar bulunmalıdır. Türk toplulukları için bu yolların başında etkileşim alanlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü aileler dillerin gerekli olduğunu düşünmemektedir. Tehlikedeki bir dil topluluğunun yakın çevresinde de bu tip bir yaklaşım yoksa kendi diline yakın bir dili konuşan dil topluluğu ile etkileşimi bu anlamda önemlidir. K 60 da yine aynı şekilde Özbeklerin kendi dillerini konuştuklarına işaret etmekte ve Teleütler arasında durumun böyle olmadığını belirtmektedir. Kuşkusuz diğer toplulukların dil kullanım alanlarının daha geniş olmasında bu bölümde ele alınan demografik faktörlerin etkisi önemli rol oynar.

Bence aileler suçlu. Bu süreç çocukluktan itibaren başlıyor. Onlar bu dilin gerekli olduğunu düşünmüyor. Ne işe yarayacak diyorlar. Bence bu doğru değil. Teleütçeyi bilmek gerekli. Gorno Altaysk'ta okurken şunu hissettim. Kişi kendi kökenini bilmeli. Kendi geçmişini bilmeli. Bu herkeste olması gereken bir duygu. Bunu nasıl söyleyebilirim bilmiyorum ama ben bunu Altay'da öğrendim. İnsan önce kendi kökenini bilmeli. Kendi kültürünü ve dilini bilmeli. Bir yerlere gittiğinde insan kendi halkını, ana dilini bilmeli. Bizde artık böyle bir his yok. Hatta bizim insanlarımızın çoğu Teleüt olduklarından utanıyorlardı. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

Bence evde konuşulmadığı için ve alfabemiz olmadığı için. Artık gençler bilmiyorlar. 20-30 yaşındakiler Teleütçe konuşmalar sevinirdim. Dışarıya çıktığımızda, başka bir yere gittiğimizde onlarla konuşurduk. Taşkent'te Özbekistan'da onlar kendi dilleriyle konuşuyorlar ama bizde böyle değil. Küçükken bazı sözcükleri sorarlardı ama şimdi sormuyorlar. Çünkü zaten sürekli Rusça konuşuluyor. (K 60, kadın, 55 yaş, 15.8.2013)

K 13 küçüklükten itibaren çevresinde yalnızca Rusça dil kullanımının söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Demografik etkenlerle birlikte dil çevresi artık tamamen Rusça ile örülmüştür. Bu bakımdan dil değişiminin en önemli sebeplerinden birisi olan baskın dilin gücünün dil topluluğu ile çevresel olarak örüldüğünü söylemek mümkündür.

Çünkü benimle çok az Teleütçe konuştular. Doğduğum andan itibaren tamamen Rusça sözcükler duyuyorum. Bu yüzden Rusça okuyorum. (K 13, erkek, 18 yaş, 25.6.2013)

4.2.1.1. Konuşur Sayısı

Teleütçenin konuşur sayısı 2010 nüfus verilerine göre 975'tir. Bu veri dili bildiğini ifade eden gruptan oluşmaktadır. Bunların içerisinde farklı etnik gruba mensup olanlar da bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Teleütçe konuşurlarının toplam sayıları verilmektedir¹.

Tablo 4.2.1.1.1. Teleütçenin toplam konuşur sayısı (2010)

Nüfus	Konuşur Sayısı	Teleüt olup ana dilini bilenler	Teleütçeyi ana dili kabul edenler
2643	975	938	1597

¹ Bu bölümde yer alınan verilen Rusya Federasyonu 2010 nüfus sayımı verilerinin yer aldığı (Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya, 2010) genel ağ sayfasından alınmıştır. Ayrıca 2002 verileri kullanılmışsa (Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya, 2002) genel ağ sayfasına başvurulmuştur.

Teleütçenin toplam konuşur sayısının gösterildiği tabloda Teleütçeyi bilenlerin sayısı 975'tir. Bu sayının içerisinde Teleütler dışında farklı etnik gruplar da bulunmaktadır. Ana dili olarak Teleütçeyi belirtenlerin sayısı ise 1597'dir. Buna göre Teleütlerin yarıdan fazlası (%60,42) Teleütçeyi ana dili olarak kabul etmektedir. Ancak bunların içerisinde Teleütçe bilenlerin sayısı ise yalnızca %35,48'dir. Yani ana dilini Teleütçe kabul etmekle bu dili bilmek arasında doğru orantı bulunmamaktadır. Ayrıca nüfus sayısına bakıldığında o dilin konuşurları ile nüfus arasında da doğru orantı olmadığı görülmektedir. 2002 verileri ile karşılaştırıldığında Teleütçe bilenlerin sayısı 2002 nüfus verilerine göre 1892 kişidir. Bu da aradan geçen 8 yıllık sürede bu denli nüfus kaybının olmadığı dikkate alınırsa 2002 verilerinin en azından Teleütçe için sağlıklı veriler sağladığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Teleütçe bilenlerin Rusça bilme durumları ile karşılaştırma yapıldığında 2010 verilerine göre Rusça bilmeyenlerin sayısı yalnızca 6'dır. Bunların tamamı Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerdir. Bu da %0,22'lik bir orana tekabül etmektedir. Yine verilerden hareketle Teleütçe bilmeyenlerin oranını %64,51 olarak belirlemek mümkündür. Bu da Rusçanın ne denli baskın olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Teleütlerdeki iki dilliliğin de baskın iki dillilik olduğunu söyleyebiliriz.

Bir sonraki tabloda Teleütçeyi konuştuğunu ya da bildiğini belirtenlerin etnik dağılımları verilmektedir.

Tablo 4.2.1.1.2. Teleütçe konuşurlarının etnik dağılımı (2010)

Teleüt	938
Rus	13
Tatar	7
Ukrain	1
Başkurt	1
Kazak	3
Altay	5
Şor	2
Diğer	5
Toplam	975

2010 verilerine göre Teleütçe bildiğini belirten diğer etnik grupların büyük bir bölümünü Ruslar oluşturmaktadır. Ruslardan sonra sırası ile Türk dilli topluluklar gelmektedir. Tatarlar, Altaylar, Kazaklar, Şorlar ve Başkurtlar bunlar arasında yer alır. Diğer olarak belirtilen 5 kişinin hangi etnik gruba mensup olduklarına dair bir veri bulunmamaktadır. Teleütler dışında bu dili bilenlerin varsayımsal olarak Teleütlerle evlilik yapanlarla ya da bölgede Teleütlerle iç içe yaşayanlar olduğunu belirtebiliriz. Teleütler dışında akıcı olarak Teleütçe konuşan birine alan çalışmalarımız sırasında hiç rastlamadık. Dili bildiğini ifade etmekle o dili akıcı konuşur olarak bilmek arasında da her zaman doğru orantı olmayabilir.

Altay Cumhuriyetinde yaşayan 37 kişinin yalnızca %24,32'si Teleütçe bildiğini ifade etmiştir. Tarihsel dönemden itibaren bu bölgede yaşayan Teleütlerin büyük bir bölümü Altaylıların içerisinde artık erimişlerdir. Çoğunluk kendini Altaylı olarak kabul etmektedir. Etnik dilini bildiğini ifade edenlerin büyük bir kısmı, yakın dönemde Altay Cumhuriyetine göç eden Teleütler olmalıdır. Altay Krayında yaşayan Teleütlerin ise (19 kişi) tamamı Rusça bilmekte iken bunların %68,42'si Rusçayı ana dili olarak belirtmiştir. Teleütçe bilip bilmediklerine ilişkin veri bulunmamaktadır. Ancak bu bölgede gerçekleştirdiğimiz alan çalışması kapsamında akıcı konuşurun bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu bölgedeki kişiler Zarinsk'te bir apartmana yerleştirilmişlerdir. Bu 19 kişinin tamamı bu apartmanda yaşamaktadır. Ancak etnik olarak kendilerini Altaylı olarak kabul etmektedirler. Yakut Cumhuriyetinde yaşayan Teleütlerin tamamı (13 kişi) ana dili olarak Rusçayı belirtmişlerdir. Bu bölgede yaşayan Teleütlerin artık Rus dilli olduklarını bu veriye dayanarak söyleyebiliriz.

4.2.1.2. Kırsal ve Kentsel Durum

Teleütlerin kırsal ve kentsel durumlarına ilişkin veriler 3.4.1'de verilmişti. 2002 nüfus verileri 2010 verileri kıyaslandığında kent nüfusunun arttığı gözlemlenmektedir. Bunda çeşitli ekolojik sorunlar, iş ve eğitim imkânlarının yetersizliği gibi etkenler rol oynamaktadır. Bunlar, bu bölümde kırsal ve kentsel durum bağlamında eldeki verilerden ve alan çalışmasındaki gözlemlerden hareketle değerlendirilecektir.

Tablo 4.2.1.2.1. Katılımcıların Yaşadıkları Yere Göre Dağılımı

Yaşanılan Yer	Sayı	Yüzde
Bekovo	11	13,09
Belovo	5	5,95
Çeluhoyevo	11	13,09
Çerta	10	11,9
Gorno-Altaysk	2	2,38
Kemerovo	1	1,19
Novokuznetsk	8	9,52
Novokuznetsk – Teleuti	17	20,23
Şanda	4	4,76
Ulus	3	3,57
Verhavskeya	8	9,52
Diğer (Şehir) Moskova 2, Novosibirsk 2	4	4,76
Toplam	84	100,0

Katılımcıların yaşadıkları yerlere göre dağılımını gösteren Tablo 4.1.4.'e bakıldığında yaklaşık %35'inin Bekovo Azınlık Bucağını oluşturan Bekovo, Çeluhoyevo ve Verhavskeya'da, %29,75'inin Novokuznetsk'te, %11,9'unun Belovo'ya bağlı Çerta (Teleut) yerleşim biriminde, %4,76, Şanda'da, %3,57 Ulus köyünde oldukları görülmektedir. Ayrıca diğer olarak gösterilen Moskova ve Novosibirsk'te yaşayanların oranı %4,76'dır.

Tablo 4.2.1.2.2. Katılımcıların Yaşadıkları Yerlerin Kırsal Olup Olmadığı Göre Dağılımı

Yaşanılan Yer	Sayı	Yüzde
Kırsal	63	75
Şehir	21	25
Toplam	84	100,0

Katılımcıların kırsal ya da şehir merkezlerinde yaşayıp yaşamadıklarına bakıldığında Tablo 4.1.5'ten görüleceği gibi katılımcıların %75'i kırsal kesimden iken %25'i şehir merkezlerinde yaşayanlardan oluşmaktadır. Ancak yine de bu kırsal yerleşim birimlerinin şehir merkezlerine yakın olduklarını belirtmekte yarar bulunmaktadır. Tablo 4.2.1.2.1'de verilen katılımcıların yaşadıkları yerlerden şehir merkezine en uzak

olanı yaklaşık 20 kilometredir ve ulaşım imkânları açısından herhangi bir güçlkle karşılaşmamaktadır. Teleütlerin en yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimi olan Bekovo Azınlık Bucağını oluşturan köylerin birbirine oldukça yakın olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Yerleşim birimlerinin birbirlerine uzaklıkları 2 ile 5 km arasında değişmektedir. Bu bakımdan bu bölgedeki Teleütlerin yoğun olarak bir arada yaşadıklarını söyleyebiliriz. Diğer yerleşim birimlerinin hiçbirinde Teleütler nüfus bakımından çoğunlukta değildir ve birçok etnik unsurla iç içe yaşamaktadırlar. Bu bakımdan Teleütlerin yaşadıkları diğer bölgelerde iletişim dili olarak artık Rusçanın daha yoğun olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Örneğin K 41 Teleütlerin Belovo şehrine bağlı Taşkömür (Rus. Novo-Baçatı) köyünde doğmuştur. Burada büyümüştür. Nüfus olarak azınlık konumunda bulunmaktan dolayı Teleütçeyi kullanmayı bıraktıklarını ifade etmektedir. Ona göre çevredeki diğer etnik unsurlar ve Ruslar bundaki etkenlerdendir.

... Biz büyüdüğümüzde Taşkömür'de Ruslar, Çuvaşlar, Teleütler vardı. Biz doğal olarak Rusça konuşmaya başladık. Okula başladığımızda hem Teleütçe hem de Rusça biliyorduk. (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

Diğer şehir ve köylerde yaşayan katılımcıların büyük bir bölümü diğer bölümlerde de dikkat çekileceği gibi Teleütçenin en yoğun olarak Bekovo'da kullanıldığını, bunun yanı sıra okulda Teleütçenin öğretildiğini, canlandırma çalışmalarının burada gerçekleştirildiğini düşünmektedirler. Kendi yaşadıkları yerleşim birimlerinde artık Rusça konuşulmaktadır. Şehirde yaşayan katılımcılardan gündelik hayatta Teleütçe kullandığını belirten hiçbir katılımcı yoktur. Onlar da tıpkı diğerleri gibi Bekovo'ya işaret etmektedir. Bu bakımdan dilin canlandırılmasında Bekovo bir umut sembolü olarak görülebilir. K 14 Novokuznetsk Teleut yerleşim biriminde yaşamaktadır. Kırsal olarak değerlendirilebilecek bu yerleşim yeri şehir merkezine oldukça yakındır. Ancak bu bölgede yaşayan Teleütler artık daha çok Rusça konuşmaktadırlar. Ona göre Bekovo'da daha çok Teleütçe gündelik hayatta kullanılmaktadır.

Genellikle eskiden Teleütçe idi. Şimdi daha çok Rusça. Bekovo'da genellikle Teleütçe konuşuluyor. Daha fazla Teleütçe konuşuluyor. Çünkü orada daha çok Teleüt var. Ama burada daha çok Rusça. (K 14, erkek, 43 yaş, 25.6.2013)

Ulus köyünde yaşamakta olan K 40 da Bekovo'da Teleütçenin canlandırılmasına yönelik faaliyetlerin bulunduğu ancak Ulus'ta durumun böyle olmadığını

belirtmektedir. Ulus her ne kadar Bekovo'ya yakın bir yerleşim birimi olsa da etkileşim sınırlıdır. Kırsal olarak değerlendirilecek bu yerleşim biriminde de artık Rusça baskın konumdadır. K 40 köyde yaşayanların daha çok Teleütçe konuştuklarını ifade etmektedir. Ona göre Bekovo yine Teleütçenin daha çok kullanıldığı bir yerleşim birimidir.

Ben artık Rusçaya alıştım. Ben artık Rus dilliyim. Herkesle Rusça konuşuyorum. Burada, sadece Bekovo'da Teleüt dilini ve kültürünü korumaya çalışıyorlar. Bizim Ulus'ta öyle değil. Ben emekli oldum. Canım sıkıldı buraya kaçtım, taşındım. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Kuşak olarak 35 ve üzeri kadınlar daha fazla konuşuyorlar. Ama köylü erkekler de konuşuyorlar. Bekovo'da daha çok konuşuyorlar. Ben arada gidiyorum. Onlar biraz Teleütçe konuşuyor. Benim erkek kardeşim daha sık Teleütçe konuşuyor. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

K 70 Belovo'ya bağlı Çerta (Teleut) yerleşim biriminde yaşamaktadır. O da Bekovo'da Teleüt dil kullanımının daha yoğun olduğunu ancak kendi köyünde az kişi tarafından kullanıldığını belirtmektedir.

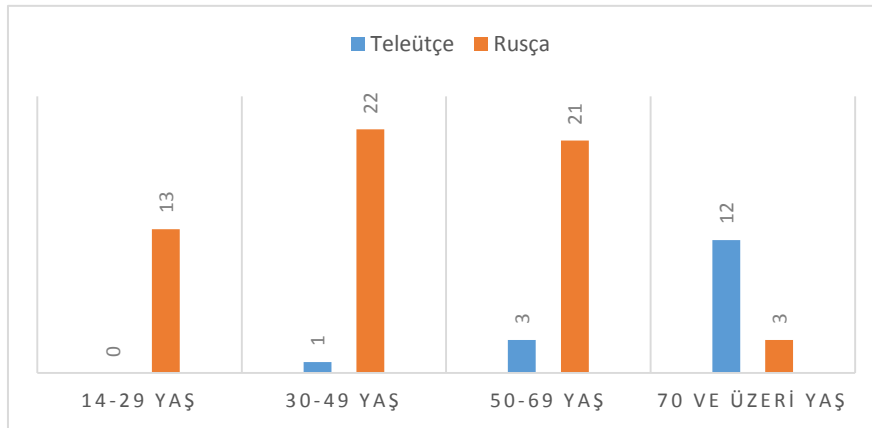
Bence burada çok az kişi konuşuyor. Bekovo'da belki benim kuşağım ve biraz üstü biraz daha çok Teleütçe konuşuyor. (K 70, erkek, 39 yaş, 21.8.2013)

Kentlerdeki dil değiştiriminin daha yoğun olduğu ve baskın dile geçiş aşamasının artık tamamlandığı belirtilebilir. Kırsal duruma bakıldığında ise Teleütlerin yaşadıkları bölgelerden Bekovo dışındaki yerleşim birimlerinde artık Teleütçenin sınırlı biçimde kullanıldığı söylenebilir. Bu yerleşim birimlerinin, kent merkezleri ile kendi arasında dil değişimini açısından benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Bekovo Azınlık Bucağı'nda ise durum biraz daha değişikdir. Buraya bağlı yerleşim birimlerinden Verhovskaya Teleütçenin kullanımının daha yoğun devam ettiği yerleşim birimidir. Daha sonra Çeluhoyevo gelmektedir. Bekovo köyü ise Rusların daha yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim birimi olduğundan Teleütçe kullanımı azalır. Teleütler gibi az sayılı topluluklarda baskın bir dil topluluğun etkisi altında kalma ve yaşanan bölgenin izole olmamasından dolayı çok da fazla bir farklılık sergilemez. Kırsal ve kentsel durum ayrımı daha izole bölgeler için yapıldığında belki daha net sonuçlar ortaya çıkabilir.

4.2.1.3. Dilin Kullanım Alanları

Teleütçenin kullanım alanları son derece sınırlıdır. Kırsal kesimde Teleütçenin yalnızca Bekovo’da diğerlerine oranla daha çok işlev alanına sahip olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak yine de coğrafi ayırım gözetmeksizin gündelik hayatta baskın olarak kullanılan dilin Rusça olduğu söylenebilir. Katılımcılara, Teleütçenin dil kullanım alanları ve bunun ne düzeyde olduğunu ölçmek için gündelik hayattaki dil kullanımı, aile içi ve yakın çevre ile olan iletişimleri hangi dilde gerçekleştirdikleri vb. sorular yöneltilmiştir. Bu noktada Teleütçe artık baskın olarak bir “*ev dili*” şeklinde nitelendirilebilir. Ev dili terimi gündelik hayatta işlev alanlarını kaybetmiş, yalnızca ev içerisinde kullanılan diller için bir öneridir. Ancak bu ev dili olma özelliği de yaş durumlarına bağlı olarak değişmektedir. İleri yaş gruplarında Teleütçenin evde kullanımı daha yoğun olarak gözlemlenirken, orta ve altı yaş gruplarında bu kullanım oranı düşmektedir. Dilin hangi şartlarda hangi çevrede işlev alanlarına sahip olduğunun belirlenmesi katılımcıların görüşlerinden hareketle açıklanmaya çalışılacaktır.

Grafik 4.2.1.3.1 Teleütçe Bilenlerin Gündelik Hayatta En Çok Kullandığı Dil

Katılımcılara yöneltilen “*Gündelik hayatta en çok kullandığınız dil nedir?*” sorusuna verilen cevaplar grafikte gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların gündelik hayatta en çok kullandıkları dil baskın olarak Rusçadır. Gündelik hayatta daha çok Teleütçe kullandığını belirtenler ileri yaş grubundan olan katılımcılardır. 70 ve üzeri yaş grubunda bu oranın bir hayli yüksek olduğu, yaş grubu düştükçe bu oranın da hızla düştüğü görülmektedir. 30-49 yaş grubunda gündelik hayatta en çok Teleütçeyi kullandığını ifade eden katılımcı sayısı yalnızca 1’dir. Bu bakımdan Teleütçe ile ilgili herhangi bir canlandırma çalışması yapılmazsa ilerleyen yıllarda dilin kullanımı ve işlev

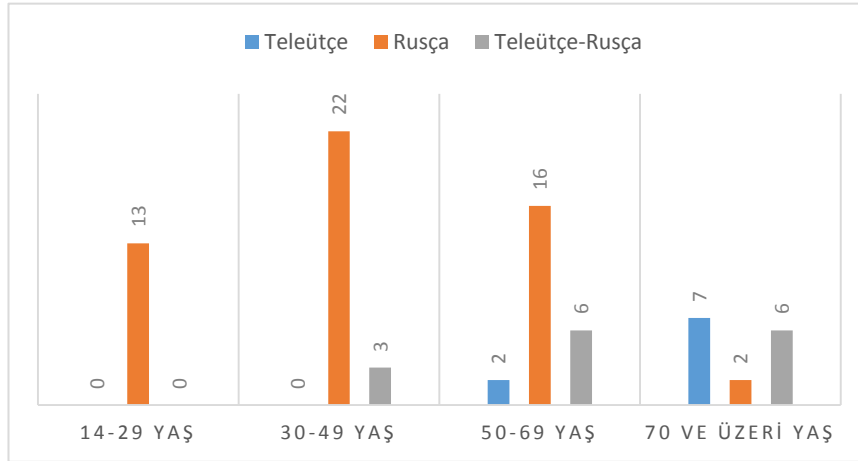
alanlarının tamamen ortadan kalkması beklenebilir. Bu grafikte Teleütçe bilmeyenler dikkate alınmamıştır.

Derinlemesine mülakatlarda katılımcılar yaşadıkları çevrenin bunda önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. K 7 Belovo şehrinde Rusların baskın olduğu bir çevrede yaşadığı için artık mecburen Rusçayı günlük yaşamında kullanmaktadır. Evde ya da yakın çevrede Teleütçe konuşabileceği kimse yoktur. Ayrıca ona göre sözcükleri açısından Teleütçe özel terminoloji gerektiren bağlamlarda yetersiz kalmaktadır. Onun Teleütçe konuşacak bir dil çevresi olsa bile tercihi Rusçadan yana olacaktır. K 46 da tıpkı K 7 gibi sözcükleri açısından Teleütçenin yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Ancak o Teleütçe konuşmaya gayret gösterdiği için yeni sözcükler arayışındadır. Çünkü öğreneceği her yeni sözcüğü okulda öğrencilerine öğretecektir.

Genellikle Rusça, bütün komşularım Rus olduğu için mecburen Rusça. Ama buluşmalarda örneğin geçenlerde bir Teleüt toplantısı vardı. Benim burada Teleütçe konuşmam çok zor oldu. Çünkü böyle yerlerde Teleütçe konuşmak zor. Niçin olduğunu açıklayayım. Sosyo-politik konuşmalar kendine göre özel bir terminoloji ve kendine ait bir dille konuşmayı gerektiriyor. Bu yüzden Teleüt dilinde bu tür ihtiyaçları karşılayacak sözcükler yok. Yazı dili, gazete, kitap, yayın olmadığı için ve televizyonlardan dolayı böyle sözcükler yok. Bu yüzden benim için Rusça konuşmak daha kolay. Çünkü yalnızca Teleütçe söz dağarcığı yetmiyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Qandij t'e men ü:retkiş Tadar tilin ü:retkiş çe qandij ajdava i men maqala ezengem što Tadar tildi caqşi pil'am. Patamušta me:η tajnešimnaη ösköm. Men tili pil'am. Anaη sijčas ma:ba ajdava men kört'am men qazî sösterdi çe srazu ajdalbajam. Akazetsja undilibe:dim. Anî ezensem men fso ravno alardî çe tabîb alam çe. Me:η alar bar mînda. a ajdava araj u:r. A Qazaq tilin qandij ajdava naverna t'eñil polor. A anda söster köp çe köp, a pistiñ söster undilabe:di. Qaçan men slavardî açqanda men alardî ermektebejam. Qazîlarîñ undiq qojkom çe pilbejam alardî. Men ü:ren'am alardî, anaη paldarba aj'am. (K 46, kadın, Teleütçe öğretmeni 42 yaş, 15.7.2013)

“Hani, ben öğretmenim, Teleütçe öğretmeniyim. Nasıl söyleyeyim ben hep düşünüyorum ki Teleütçe daha iyi biliyorum. Çünkü ben anneannemle büyüdüm. Ben Teleütçe biliyorum. Sonra ben şimdi görüyorum ki bazı sözcükleri hemen söyleyemiyorum. Galiba unuttum. Düşününce onları her hâlükârda buluyorum. Onlar burada var ya. Ama hemen hatırlamak zor. Ama nasıl söyleyeyim Rusça konuşmak daha kolay. Onda çok sözcük var. Bizim sözcüklerimiz unutuldu. Ne zaman ben sözlüğü açsam onları konuşmuyorum. Bazılarını unutmuşum ya, bilmiyorum onları. Ben onları öğreniyorum sonra çocuklara öğretiyorum.”

Grafik 4.2.1.3.2. Katılımcıların iyi anlatmak istedikleri bir şeyi hangi dilde anlattıkları

Katılımcıların iyi anlatmak istedikleri bir şeyi hangi dilde anlattıkları ile ilgili verdikleri cevaplar Grafik 4.2.1.3.2’te yaş gruplarına göre gösterilmiştir. Buna göre Teleütçe bildiğini ifade edenlerden 49 yaş ve altında yalnızca Teleütçeyi kullanan katılımcı bulunmamaktadır. 30-49 yaş grubunda iki dili de kullandığını belirtenlerin sayısı yalnızca 3’tür. Teleütçe kullanımı bu soruda 50 üzeri yaş grubunda az da olsa artmaktadır.

Teleütçe resmî hiçbir alanda kullanılmamaktadır. Teleütçe bilen katılımcılara yöneltilen “*Ne zaman Teleütçe konuşuyorsunuz, ne zaman Rusça?*” sorusuna K 7 yalnızca gündelik konuşma dili ile ilgili olan durumlarda Teleütçe kullandığını, resmî bir durum söz konusu ise Rusçayı tercih ettiğini belirtmektedir. K 25 Teleütçenin birçok durum için yetersiz olduğu kanısındadır. Bu bakımdan artık iki dilin karışımı bir yapıda konuştuğunu ifade eder. Bu da tehlikedeki bir dile yönelik olumsuz tutumu göstermektedir. Dilin gerçekten yetersiz olduğunu düşünme, baskın dilin yetkinliğinin daha da artmasına yol açmaktadır. Bu da birçok yapısal değişke ile sonuçlanır.

Eğer resmî bir durum varsa Rusçayı tercih ederim. Eğer yalnızca günlük konuşma ile ilgili, hayata dair gündelik şeyler ise Teleütçeyi tercih ederim. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Karışık. Eğer biz yalnızca Teleütlerin arasında olursak o zaman Teleütçe konuşabiliriz. Ama biz artık akıcı bir şekilde Teleütçe konuşmayı unuttuk. Bizim dilimizdeki bazı sözcükler artık Rusçalarla yer değiştirmiş durumda. Sadece vurgular Teleütçe. Pol pamut’ örneğin. Ben pol kelimesini Rusça söyleyebilirim, a mıt’ cunaka Teleütçe. İşte bizde böyle. Yarı yarıya. Ben Teleütçe pol nasıl bilmiyorum. Bundan dolayı böyle sözcükler artık karışmış durumda. (K 25, erkek, 76 yaş, 1.7.2013)

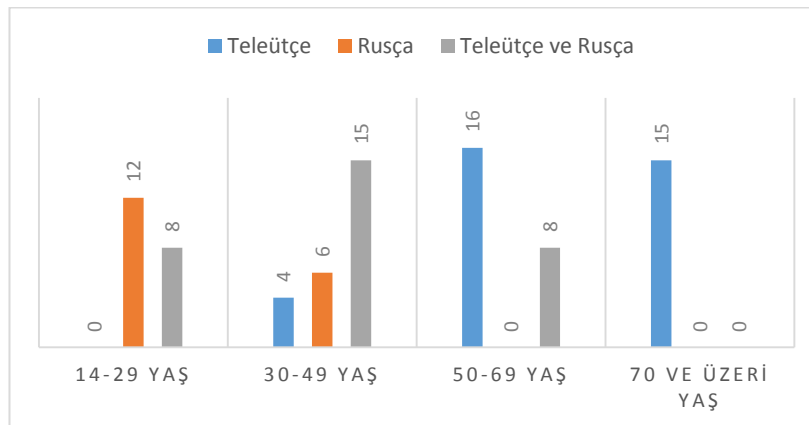
K 38 de Rusçayı daha iyi bildiğini ifade etmektedir. Bunu karma bir evlilik yapmasına bağlar. Ancak Rusça sözcüklerin baskısı altında Teleütçe kullandığını ifade etmektedir. Kuşkusuz karma evlilikler dil değiştirimindeki temel etkenlerden birisidir. Çünkü konuşur o dili kullanabileceği işlev alanlarından en önemlisi olan ev içi iletişim alanını da kaybetmiştir. K 38'in bu işlev alanını kaybetmesine bağladığı Rusça, etkileşimde baskın sözcüklüğü olarak karşımıza çıkar. Ancak bu söz varlığının sesbilgisel, biçimbilgisel ve sözdizimsel bakımdan yol açtığı yapısal değişimler konuşur tiplerine göre farklılık gösterebilir. Bir dilin akıcı konuşuru, işlev alanlarını yitirdikçe yarı-konuşur konumuna gelebilir.

K 61 ise 34 yaşındadır. Karma bir evlilik yapan ebeveyne sahiptir. Bundan dolayı Rusça dil kullanım alanında büyümüştür. Ancak çevresinde de yirmi yıl önce Teleütçe kullanan kimsenin bulunmadığını ifade eder.

... Rusçayı. Teleütçe ben çok az konuşuyorum. Zor diyemem ama o benim çocukluğumdan beri var. Sen görüyorsun, ben birçok Rusya sözcük kullanıyorum. Çünkü benim için zor. Benim ailem, eşim Rus. Çocuklarım bilmiyorlar sadece anlıyorlar. İkisini de iyi bilmek gerekli. Teleütçe bizim ana dilimiz. Saygı duyan kişi kendi dilini bilmeli. Rusça ise devlet dili. Onu herkes bilmek zorunda. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Biz anaokuluna başladığımızda zaten Rusça konuşuyorduk. Okula başladığımızda da Rusça konuşuluyordu. Biz çocukken Teleütçe konuşan hiç kimse yoktu. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

Grafik 4.2.1.3.3. Katılımcıların Ebeveyninin İletişimdeki Dil Tercihi

Katılımcıların anne ve babalarının kendi aralarında iletişimde kullandıkları dil tercihlerini gösteren Grafik 4.2.1.3.3'e bakıldığında yaş grubu yükseldikçe ebeveynlerin dil

tercihlerinde Teleütçeyi kullandıkları gözlemlenmektedir. Ancak bu rakamların ebeveyn ile katılımcının iletişimdeki dil tercihlerinin sorgulandığı Grafik 4.2.1.3.4’te azaldığı görülecektir. 14-29 yaş grubundaki katılımcıların ebeveynleri ağırlık olarak Rusça konuşurlarken, 30-49 yaş grubundaki katılımcıların ebeveynlerinde iki dilliliğin arttığı görülmektedir. 70 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların ebeveynleri ise kendi aralarında yalnızca Teleütçe konuştuklarını ifade etmişlerdir.

Derinlemesine mülakatlarda ebeveynlerin dil kullarımlarına ilişkin farklı cevaplar verilmiştir. Bazı katılımcılar aile içerisinde ebeveynlerinin Teleütçe kullandıklarını ifade ederken yaş grubu küçüldükçe bu oran Rusçanın lehine değişmektedir. Bunda ebeveynin aldığı eğitim, Rusça bilip bilmeme durumu, dilin kullanıldığı çevre vb. etkenlere göre farklılıklar söz konusudur. Yoğun olarak ebeveynlerin dil kullanımın ileri yaş gruplarında Teleütçe olduğunu söyleyebiliriz. K 5 annesinin iyi düzeyde Rusça bilmemesini gerekçe göstererek onunla Teleütçe konuştuğunu ifade etmektedir. Bunda annenin aldığı eğitimin üç sınıf olması önemli bir gerekçedir. K 7 ebeveynleri ile yalnızca Teleütçe konuştuğunu ancak çevrede farklı bir etnik gruba mensup olan birisi varsa Rusça konuşulduğunu ifade etmektedir. Ancak yine zaman zaman iki dilin de durumdan duruma farklılık göstererek kullanıldığı belirtir.

Teleut. Hepsi Teleütçe. Annem 85 yaşında ve Rusçayı çok anlamıyor. Çünkü o okulda yalnızca 3 sınıf okumuş. Her zaman Teleütçe konuşuyor. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Onlar bazen Rusça bazen Teleütçe konuşuyorlardı. Durumdan duruma değişiyordu. Ama mesela babamın ablası o iyi Rusça bilmiyordu. Onunla her zaman Teleütçe konuşuyorduk. Ama eğer ailemizin içerisinde ele alacak olursa sadece Teleütçe konuşuyorduk. Eğer Rus birisi varsa tabii ki Rusça. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

K 65 de ebeveyninin kendi aralarında Teleütçe konuşmakla birlikte daha çok Rusça kullandıklarını ifade etmektedir. K 65’in ailesi Belovo şehrinde yaşamaktadır ve dil çevresi bu nedenle Rusçadır. Anne ve babası etnik olarak Teleüttür. Ancak yine de kent faktörü Teleütçenin kullanım alanını sınırlamış ve aile içinde artık Rusça baskın olarak kullanılmaya başlanmıştır. K 34 de annesiyle Teleütçe konuşurken, çocuklarıyla yalnızca Rusça konuşmaktadır. Bu da kuşaklararası dil aktarımının artık Teleütçe açısından durma noktasına geldiğini gösteren örneklerden biri olarak gösterilebilir. K 70

de eğer Teleütçe konuşurlarda çocukları tarafından garip karşılandıklarını ifade etmektedir.

Kendi aralarında bazen Teleütçe konuşuyorlar. Daha çok Rusça. Ama onlar konuşuyorlar. Her zaman Rusça diyemem... Temelde ölen bir dil olarak Teleütçe konuşulmadı ama yazı dili olarak kullanılan Rusça evde kullanılıyordu. Ama ailem kendi aralarında bazen konuşurlardı. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Т'е. Енди де ермектеџ'ам. Орїстаџпаяќ піс как-та. Мен палдар мїнањ тол'ка орїстаџ'аќ. а енем мїнањ појїмнїњ тїл мїнањ ермектеџ'ам. (K 34, erkek, 47 yaş, 3.7.2013)

“Evet. Şimdi de konuşuyorum. Biz çok fazla Rusça konuşmuyoruz. Ben çocuklarla yalnızca Rusça konuşuyorum. Annemle ise kendi dilimde konuşuyorum.”

Şimdi herkes Rusça konuşuyor. Evlerde Rusça konuşuluyor. Biz mesela, Teleütçe konuşursak çocuklar bize gülüyorlar. Onların garibine gidiyor. (K 70, erkek, 39 yaş, 21.8.2013)

Ebeveynlerin kendi aralarındaki iletişimdeki dil tercihlerinin yanı sıra yeni doğan çocuklarına hangi dilde ad verdiklerini belirlemek amacıyla Teleütçe adlarının olup olmadığı görüşmelerde özellikle sorulmuştur (bk. Tablo 4.2.1.3.1.)

Tablo 4.2.1.3.1. Katılımcıların Teleütçe bir adı olup olmamalarına göre dağılımı

Teleütçe Ad Durumu	Sayı	Yüzde
Teleütçe bir adım var	9	10,7
Teleütçe bir adım yok	75	89,3
Toplam	84	100,0

Katılımcıların Teleütçe ad verme geleneklerinin devam edip etmediği ile ilgili derinlemesine mülakatlarda sorulan “Teleütçe bir adınız var mı?” sorusuna var cevabını verenlerin oranı %10,7’dir. %89,3’lük bir orana sahip katılımcı örnekleme ise yalnızca Rusça bir ada sahiptir. Teleütçe bir adı olanların gündelik hayatta bu adı kullanmadıkları yalnızca küçüklüklerinde Teleütçe konuşulan dil çevresinde böyle çağırıldıklarını ifade etmişlerdir. Kaldı ki resmî hiçbir belgede bu adlar yer almamaktadır. Ancak son dönemlerde Türk kimliğini bilenler de bulunmaktadır. Bunlardan bir katılımcı (K 5) kendi çocuklarından birine Türk kökenli bir ad verdiğini ifade etmiştir. Yine K 5 anne ve babasının Teleütçe adlarının bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak şimdi bu adların artık verilmediğini ifade eden K 5 önceki

dönemlerde resmî belgelerde ise yalnızca Rusça adların yazıldığını söylemektedir. K 40 Teleütçe bir adının bulunduğu ancak kendisini bazen bu adla çağırıldığını söylemektedir. 17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde (K48-K52 arası) katılımcıların her biri çocuklarına yalnızca Rusça ad vermeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.

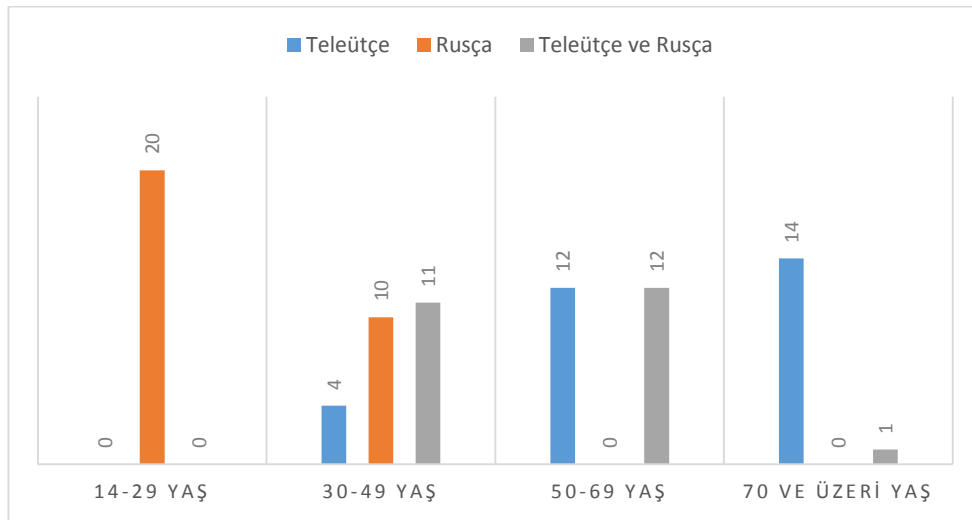
Me:ŋ Teleutskij imja joq. Tadar tili minañ enem ma:ka Valodja, Balodja. A abamdñ Teleutskij jazıq polkon Moqo. A enemdiñ Tadar tili İldiyana. Anda a:ttar polkon. Moqo ol paluçilas' qağ Niqolaj. Zapisali paspirt Nikolaj i fsö. Emdi Teleutskij a:ttar redqa. Sijças uze joq.

...Büyük oğlum Artöm, Rusça bir isim. Küçük oğluma bir Türk ismi olsun diyerek Timur adını verdim. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

“Benim Teleütçe adım yok. Teleütçe annem bana Valodya, Balodya diyor. Ama babamın Teleütçe adı Moqo idi. Annemin ise İldiyana. O zamanlarda Teleütçe isimler vardı. Moqo Nikolay’dan geliyor. Kimliğe Nikoloay yazdılar hepsi bu. Şimdiler Teleütçe isimler nadiren kullanılıyor. Artık yok.”

Vanya: Kündiy. Bazen böyle çağırıyorlar. Babam, annem bazen diyordu. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Grafik 4.2.1.3.4. Katılımcıların Ebeveynle İletişimdeki Dil Tercihi

Derinlemesine mülakatlarda katılımcıların ebeveynleri ile olan iletişimde dil tercihlerini belirlemek için gerek çocukluk dönemlerinde ailelerin onlarla hangi dilde iletişim kurdukları, gerekse de onların ebeveynleri ile olan iletişimde dil tercihlerini belirlemek amacıyla sorular sorulmuştur. Grafik 4.2.1.3.4’te gösterildiği gibi 14-29 yaş grubunda ebeveynle iletişimde Teleütçe hiç tercih edilmemektedir. 30-49 yaş grubunda ise artan bir iki dillilik durumu söz konusudur. 50-69 yaş grubunda, ebeveynle iletişimde

yalnızca Rusça tercih eden hiçbir katılımcı yoktur. Bu yaş grubundaki katılımcılar ya iki dilli ya da yalnızca Teleütçeyi tercih etmektedirler. 70 ve üzeri yaş grubunda ise Teleütçe daha baskın olarak kullanılmıştır. Yaş grubunun artması Teleütçenin kullanımı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Ancak daha küçük yaş gruplarında iki dilliliğe, yaş grubu ilerledikçe ise Rusçaya doğru bir artış gözlemlenmektedir. Bu da Rusçanın baskınlığını gün geçtikçe artırdığına işaret etmektedir. Son yaş grubunun kendi çocuklarıyla Teleütçe konuşmayacakları varsayılırsa Teleütçenin kaybı ciddi bir durumdadır ve kuşaklararası aktarım artık bir anlamda ortadan kalkmıştır. Derinlemesine mülakatlarda alınan cevaplara göre Teleütler bu durumu genellikle Sovyetler Birliği dönemindeki değişim süreci ile açıklamaktadır. K 27 babasının eğitim hayatını devam ettirmek için Rusça öğrendiğini belirtmektedir. Belki de bu nedenle ebeveyni onunla yalnızca Rusça konuşmuştur.

Yalnızca Rusça. Bunun için Sovyetler dönemini hatırlamak gerekiyor. Çünkü bu dönemde millî bir cumhuriyet yoktu. Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan gibi ülkelerde herhangi bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Teleütlerin otonom bölgeleri dahi yoktu. Hakasya, Altay ve Tıva gibi. Onlar yalnızca Rus nüfusu arasında yaşadılar, ne kadar öğretmenleri olduysa hepsi Rustu. Sovyetler döneminde lisans ve lisansüstü eğitimde Rusça dışındaki bir ana dilinde konuşmak kabul edilemezdi. Babamdan örnek vermek gerekirse, o da 60'lı yıllarda Teleütçe konuşurken eğitimden dolayı yalnızca Rusça konuşmuş ve ancak bu şekilde hayatına devam edebileceğine düşünerek Rusça öğrenmeye başlamış küçük yaşlarda. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

K 8 de annesinin onunla Teleütçe konuşmaya gayret gösterdiğini ancak yine de Rusçanın baskın olduğunu belirtmektedir. K 65 için de Rusçanın baskınlığı söz konusudur. K 74 ebeveynlerinden annesinin Teleütçe bilmesine rağmen daha az konuştuğunu ancak babasının çok iyi konuştuğunu belirtmektedir. 20 yaşındaki K 75 artık kendi kuşağının Teleütçe bilmediğini ebeveyn kuşağındakilerin Teleütçe bildiğini ifade etmektedir. Ona göre ailelerde daha çok Rusça konuşulmaktadır. O anne ile babasının arasında da dil kullanım farklılığına işaret eder.

Annem benimle Teleütçe konuşmaya gayret gösteriyor. Ama galiba yine de %65-%70 Rusça konuşuyoruz. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Genelde Rusça. Annem bazen Teleütçe konuşuyor ama tam anlamıyorum. Yarı yarıya. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Tehlikedeki bir dil olarak Teleütçe konuşulmadı. Yazı dili olarak da kullanılan Rusça evde konuşuluyordu. Ama ailem kendi aralarında bazen konuşurlardı. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Annem ya da babam bazen Teleütçe konuştuklarında onlara soruyoruz. Annem de biliyor ama çok az konuşuyor. Babam çok iyi konuşuyor. (K 74, kadın, 16 yaş, 22.8.2013)

Babam bazen arada Teleütçe konuşuyor ama annem Rusça. Genel olarak ailelerde Rusça konuşuyorlar. Benim babamın kuşağındakiler Teleütçe konuşabiliyorlar ama bizim kuşak artık hiç bilmiyor. (K 75, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

K 78 eğitim aldığı döneme kadar yalnızca Teleütçe konuştuklarını ifade etmektedir. O döneme kadar Rusça bilmeyen katılımcı Rusçayı öğrenmiştir. Eğitim bölümünde bu konu tartışılacağı için burada çok durmuyoruz. Ancak katılımcıların büyük bir bölümü hangi yaş grubundan olursa olsun eğitim dili ile ilgili bir sorun yaşadıklarını belirtmişlerse de bu sorunun üstesinde hızla Rusça öğrenerek geldiklerini belirtmişlerdir. K 78 belki de sürekli Rusça konuşmaktan dolayı artık Teleütçeyi unuttuğunu ifade etmektedir.

Pistiñ eneşibis polkon. Enemle abam ermekteşkender pojbistij minañ. Men školko parqamda tildi pilbegem. Qazaq tildi pilbegem. anañ men školdo pervij klastañ ala ü:rengem, ermektep. A emdi pojimniñ tilimdi undibe:dim safsem. Qazısın da safsem pilbejam, undiq qojkom. (K 78, kadın, 56 yaş, 24.8.2013)

“Bizim ninemiz vardı. Annemle babam kendi dilimizde konuşuyorlardı. Ben okula başladığımda Rusça bilmiyordum. Rus dilini bilmiyordum. Sonra birinci sınıftan itibaren öğrendim konuşarak. Ama şimdi kendi dilimi unuttum. Bazılarını hiç bilmiyorum, unuttum.”

Bireysel dil kullanımlarının yanı sıra katılımcıların çevrelerindeki Teleüt ailelerinde çocuklarla hangi dilin konuşulduğuna ilişkin mülakat sorusuna verdiği cevaplar bir noktada daha da aydınlatıcıdır. Bu cevaplara göre Teleüt aileleri genellikle Rusça konuşmaktadır. Bundaki temel etkenler katılımcıların yorumlarına göre farklılık göstermekle birlikte Rusçanın ve Rus kültürünün baskın etkisi ilk sırada gelmektedir. Aynı zamanda devlet dilinin Rusça oluşu da bu baskınlığın nedenleri arasındadır. Eğitim dilinin Rusça oluşu aileleri özellikle çocuklarıyla Rusça konuşmaya sevk etmektedir. Çünkü Teleütçe artık bir işlev alanına sahip değildir ve bu dil bazı katılımcılara göre “bir işe yaramayacaktır”. K 7 çevresindeki Rusçanın baskısını yoğun olarak hissedenlerdendir. Ona göre eğitimle birlikte devlet dilinin Rusça oluşu da Teleütlerin Teleütçeyi terk etmelerinde önemli bir faktördür. K 7’nin ailesi

çocukluğunda onunla Teleütçe konuşurken o kendi çocuklarıyla artık Rusça konuşmaktadır. Bu bakımdan K 7 örneğinde kuşaklararası aktarım artık kaybolmuştur. K 8 de benzer bir şekilde ailelerin çocuklarıyla Rusya'da yaşamaları ve Rusçayı bilme zorunluluğu ile birlikte modernleşen dünyada daha farklı dilleri kariyer ve iş imkânları açısından bilme gerekliliği gibi etkenlerle Teleütçenin terk edilmekte olduğunu düşünmektedir.

Benim ailem bizimle Teleütçe konuşuyorlardı. Ben ise kendi çocuklarımla Rusça konuşuyorum. Şimdi çocuklar genellikle Rusça konuşuyorlar. Neden böyle diye soracak olursanız; okulda eğitim Rusça olduğu için iyi Rusça bilerek okula başlamak gerekiyor. Sonrasında da eğitimi devam ettirmek isteyenler için tamamen Rusça. Ama eskiden üniversite eğitimi sadece belirli kişilerin ulaştığı bir nokta idi. Dolayısıyla o dönemde Rusça bilmek olmazsa olmaz bir koşul değildi. Şimdi ise üniversiteye kadar eğitim almak isterseniz Rusça konuşan kitle ile iletişimde olmanız gerekiyor. Bu nedenle de iyi bir şekilde Rusça bilmeniz gerekiyor. Ayrıca Ruslarla yaşıyoruz, onlarla aile kuruyoruz. Tüm Rusya'ya devam eden bir göç dalgası var, her yere gidebiliyoruz. Bu yüzden bu devlet dilini bilmek zorunlu. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Rusça tabi ki. Devlet dili. Her şeyden önce bu ülkede yaşamak için gerekli olan dil Rusça. Rusya Federasyonunda yaşayan herkesin bu dili bilmesi gerekiyor. Bu ailelerde genellikle Rusça konuşulmasına sebep oluyor.

Ben modern dünyada yaşamak ve kariyer yapabilmek için mutlaka iyi bir yabancı dil bilmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Örneğin ben bu yüzden İngilizce ve Türkçe öğrendim.

Benim aileme döndüğümde, onlar gündelik hayatta yarı yarıya bazen Rusça bazen Teleütçe konuşuyorlar. Ama Teleüt ailelerine genel olarak baktığımızda daha çok tabi ki artık Rusça konuşuluyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

K 19 eğitimi sırasında yaşadığı sorunların çocukları tarafından yaşanmasını istemediği için çocuklarıyla iletişimde Rusçayı tercih etmektedir. K 27 ise durumu bir *felaket* olarak tanımlamaktadır. Ona göre Teleütler de tıpkı Şorlar gibi Rusça konuşmakta iken ana dillerinin korunması gerektiğini düşünmektedirler.

Rusça konuşuluyor. Aslında kendim tamamen sadece Rusça konuşuyorum. Onların okulda sorun yaşamalarını istemediğim için ben kendi çocuklarımla Teleütçe konuşmuyorum, onların benim yaşadığım sorunları yaşamalarını istemiyorum. (K 19, erkek, 47 yaş, 29.6.2013)

Bence bugün herkes Rusça konuşuyor. Ben tabi ki Şorlar hakkında daha çok şey söyleyebilirim. Çünkü ben Şorlara daha yakın oturuyorum ve çalışmalarım gereği onlarla iç içeyim. Şorların durumu için felaket sözcüğünü kullanabilirim. Herkes Rusça konuşuyor ve ana dilinin korunması gerektiğini söylüyor. Teleütlerde de resmin böyle olduğunu söyleyebilirim. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Teleütçe K 39'un ifade ettiği şekliyle kimi durumlar açısından artık bir gizli dil konumundadır. Gizli dil olma özelliği kimi zamanlarda çevrede Rusların bulunduğu durumlar için de geçerli olabilmektedir. K 61 bu durumu aktarmaktadır. Ayrıca yaşlılar küçüklerin anlamaması gereken durumlarda aralarında Teleütçeyi tercih etmektedirler. K 40 ise dil değiştirimindeki temel etken olarak K 7 gibi kente taşınmasını gerekçe göstermektedir. O Rusça konuşmaya başlayarak artık Ruslaşmıştır.

Rusça. Bazen çok gizli bir şey konuşacakları zaman biz anlamayalım diye Teleütçe konuşuyorlar. Dedem ve anneannem. (K 39, kadın, 17 yaş, 5.7.2013)

Ben evlendim şehre taşındım. Sonra Rusça konuşmaya başladık. Bizim aile içerisinde Teleütçe konuşuluyordu. Ama biz artık Ruslaştık. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Niçin insanlar kendi dillerinde konuşmuyor. Bence konuştukları yerlerde eğer gizli bir şey konuşulacaksa ve ortamda Ruslar varsa bazen konuşuluyor. Onların anlamaması için. Ama kendi aralarında alışmışlar. Eğitimde, işyerlerinde, her yerde Rusça konuşuluyor. Bu yüzden onlar da bence Rusça konuşmaya alışıyorlar. Teleütçe sadece bir ev dili bence. Bu bir alışkanlık bence. Bizim çocuklarımız konuşmayacak bence. Çünkü biz konuşmuyoruz onlara nasıl aktaracağız? (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

14.8.2013 tarihinde aile içerisindeki dil kullanımını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde katılımcılara (K 66, 67, 68) yöneltilen aile içinde hangi dili kullanıyorsunuz sorusuna K 67 her zaman Rusça konuştuklarını ifade etmiş ancak az da olsa Teleütçe konuştuklarını söylemiştir. K 67 iyi bir şekilde Teleütçe konuşamadığı için bir arkadaşı tarafından ayıplanmış ve bundan sonra Teleütçe konuşmaya gayret etmiştir. Farkındalık yaratma bu tip durumlar açısından etnik grubun içerisinde gelen bir uyarıyla sağlanmıştır. K 66 Belovo'ya bağlı Çerta (Teleut) köyünde büyümüştür ve orada çoğu kimse Teleütçe konuşmuştur. Komşularla, yakın çevre iletişimde kullanılan dil Teleütçe olmuştur. Ancak zamanla durum tersine dönmüş karma evlilikler ve eğitim gerekliliği nedeniyle Teleütçe kullanımı azalma göstermiştir.

Bizim kendi aramızda her zaman Rusça. Ama bazen Teleütçe de konuşuyoruz. Çok az. Genellikle Rusça ama. Yirmi yıl önce o bana hep Teleütçe konuşalım derdi. Ama bizimkiler de bizimle Teleütçe konuşurdu. Ben evde biraz anlıyordum. Eşim bana Teleütçe konuşuyordu ben ona Teleütçe cevap veriyordum. Eşimin bir arkadaşı bir gün geldi ve Teleütçeyi iyi konuşmadığımı fark ettiğinde bana kızdı. Sen nasıl Teleütsün dedi. O zaman eşimle konuşmaya biraz biraz gayret ettim ama çok az.

Her yerde herkes Rusça konuşuyor, her yerde Ruslarla iç içeyiz. Aileler de Rusça konuşmaya başlıyor. Ailelerimiz de artık Rusça konuşmaya başladı. (K 67, kadın, 46 yaş, 14.8.2013) (OG 2, K 66, 67, 68, 14.8.2013)

Ben Çertu'da yaşarken herkes Teleütçe konuşuyordu. Ama benim eşim iyi bilmiyordu. Ben ona biraz öğretmek istedim. Herkes kendi dilini bilmeli. Ama hiçbir şey yapamadık. Hiç kimse Teleütçe bilmenin gerekli olup olmadığını farkında bile değildi. Bizimkiler hep Teleütçe konuşurlardı. Benim yeğenlerim biraz biliyorlar. Konuşuyorlar ve anlıyorlar. Onlar köyde yaşıyorlar. Çünkü onlar evde hep Teleütçe konuşuyorlar. Ama bizim kuşağın altındakiler artık iyi Teleütçe bilmiyorlar. (K 66, erkek, 49 yaş, 14.8.2013) (OG 2, K 66, 67, 68, 14.8.2013)

Biz komşularımızla sadece Teleütçe konuşuyorduk. Şimdi Teleütte 160 kişi civarında Teleüt var. 20 yaşın altındakiler çok az biliyor. Bizdekilerin %60'ı Teleütçe bilmiyor. Artık karma evlilikler çok fazla. Teleütçe öğrenmenin gerekliliğinin hiç kimse farkında değil. Okulda kendi ana dilinde hiç kimse eğitim alamıyor. Bundan dolayı artık yavaş yavaş kayboluyor. (K 67, kadın, 46 yaş, 14.8.2013) (OG 2, K 66, 67, 68, 14.8.2013)

Az sayılı halklarda akraba ilişkileri bölgedeki birçok diğer etnik gruplara göre daha iyi durumdadır. Aile bağları bu bakımdan daha sağlam temeller üzerine kuruludur. Evlerde aileler genellikle eğer yaşıyorsa anneanne, dede, babaanne, büyükbaba gibi yaşlı kuşaktan kimselerle birlikte yaşarlar. Bu tip durumlarda dil ölümü yavaşlamaktadır. Genellikle evdeki bu yaşlılar etnik dillerini yaşatmaya gayret gösterirler. Torunlarıyla Teleütçe konuşma eğilimindedirler. Bu bakımdan bu tip çevrede büyüyen katılımcıların diğerlerine oranla Teleütçe bilme düzeyinin daha iyi bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Ebeveynin dil edinimindeki rolünün yanı sıra yaşlı kuşağın rolü daha ileri düzeydedir. K 65 de evde bulunan bu yaşlılara bir anlamda işaret etmektedir. Onunla olan iletişimde daha çok Teleütçe kullanılmıştır. O bu şekilde anlamadığı bazı sözcükleri ona sormuştur. Bu tip etkileşimlerin fazlalığı dil değiştirmeni yavaşlatmaktadır.

Ben Teleütçe anlıyorum ama temelde Rusça konuşuyorum. Ben hiçbir zaman Teleütçe konuşmadım. Ninem benim Teleütçe konuşuyordu ama ben anlıyordum ve cevaplarımı Rusça veriyordum. Küçükken bazı anlamadığım kelimeleri ona sorardım. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Derinlemesine mülakatlarda Teleütçe bilmeyen Teleütlerin büyük bir bölümü bu dili edinmemelerindeki sebep olarak ailelerinin konuşmalarını göstermektedir. Aileler yukarıda aktarılan nedenlerden dolayı çocuklarıyla Teleütçe konuşmazlarken bu da bir sonraki kuşağa dilin aktarılamamasına yol açmıştır. K 3 kendisinin Teleütçe öğrenmek

gibi bir isteğinin olmadığını çünkü aile içerisindeki iletişimde Teleütçenin tercih edilmediğini belirtmektedir. K 33, K 57 ve K 73 de benzer gerekçeleri ifade etmektedirler.

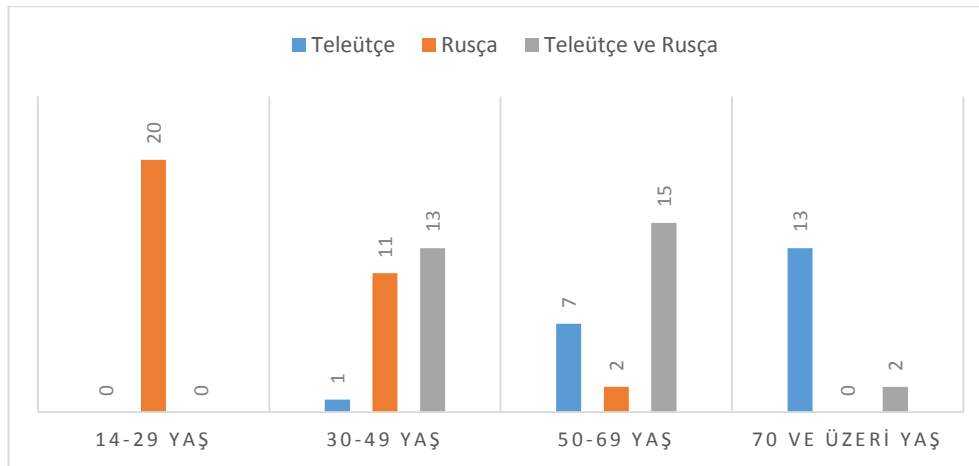
Çünkü benim bir isteğim yoktu. Çünkü ailem benimle çocukluktan itibaren konuşmadılar. Eğer onlar benimle Teleütçe konuşmuş olsalardı Rusçayı kötü biliyor olabilirdim. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Çünkü kimse öğretmedi. Annem öğretmedi. İkinci dil olarak evde konuşulsa, bizimle konuşsalar öğrendim. Dedem, akrabalarım çevremizde olsaydı onlardık en azından. Bu da iyi olurdu. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Her şey aileler ile ilgili. Okula kadar ailem benimle yarı yarıya Rusça, yarı yarıya Teleütçe konuştu. Çocuklar okulda Rusça okuyorlar. Onlar eve gelince onlarla Teleütçe konuşamayız. Kuşak kuşak böyle kayboluyor. (K 57, erkek, 42 yaş, 30.7.2013)

Bence bu ailede konuşulmaması ile ilgili. Yaşlılar çok iyi biliyorlar. Ben doğduğumda yaşlılar bizden ayrı yaşadılar. Kimse benimle konuşmadı. Ben nereden öğrenebilirim ki. (K 73, kadın, 16 yaş, 22.8.2013)

Grafik 4.2.1.3.5. Katılımcıların Kardeşlerle İletişimdeki Dil Tercihini

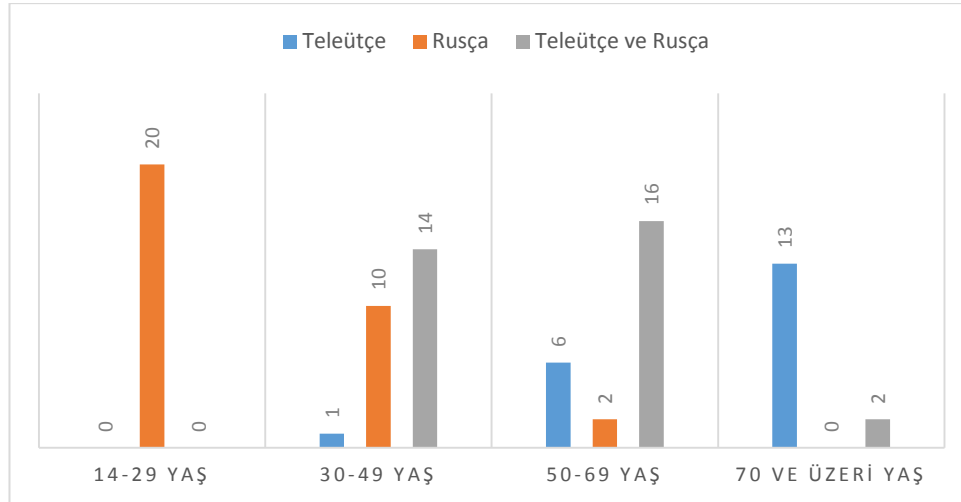

Grafik 4.2.1.3.5'te katılımcıların kardeşleriyle iletişimdeki dil tercihleri farklı yaş gruplarına göre gösterilmiştir. 29 yaş altı gruptakilerin tamamı kardeşleriyle iletişimde Rusça kullanmaktadır. 30-49 yaş grubunda yalnızca 1 katılımcı kardeşleriyle Teleütçe konuşurken 11 katılımcı Rusça, 13 katılımcı ise her iki dili kullanmaktadır. 50-69 yaş grubunda ise Teleütçe kullanımında bir artış gözlemlenmektedir. Ancak yine de iki dile oranla bu sayı daha azdır. 70 ve üzeri yaş grubunda her iki dili de kullananlar 2 katılımcı iken yalnızca Teleütçe kullandığını belirtenlerin sayısı 13'tür. Yaş grubu

ilerledikçe kardeşlerle iletişimde dil tercihinde Teleütçenin kullanım oranı artmaktadır. Yaş grubu küçüldükçe ise azalmaktadır. Ebeveynle olan iletişimde dil kullanımı kardeşlerle olan iletişimde dil tercihinin de etkilemektedir. Derinlemesine mülakatlarda katılımcılara yöneltilen *Kardeşleriniz ile iletişim kurarken en çok hangi dili kullanırsınız?* Sorusuna K 73 aile içinde Teleütçe konuşulduğunda bu dilin yabancı bir dil olarak algılandığına işaret etmektedir. Artık Teleütçe ev dili olma özelliğini de kaybetmektedir.

3 erkek 3 kız kardeşiz. Benden büyükler daha iyi biliyorlar. Ama küçükler bilmiyor. Liza mesela bazı sözcükleri yaz okulunda öğrendi. Ama en küçük hiç bilmiyor. Babam konuştuğunda en küçüğümüz soruyor baba bu hangi dilde, İngilizce mi konuşuyorsun diye. Biraz çocukça ama böyle. (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

Grafik 4.2.1.3.6. Katılımcıların Akrabalarıyla İletişimdeki Dil Tercihi

Grafik 4.2.1.3.6’da katılımcıların akrabalarıyla iletişimde dil tercihleri farklı yaş gruplarına göre gösterilmiştir. 29 yaş altındakilerin tamamı akrabalarıyla iletişimde Rusça kullanmaktadır. 30-49 yaş grubunda yalnızca 1 katılımcı akrabalarıyla Teleütçe konuştuğunu ifade ederken 10 katılımcı Rusça, 14 katılımcı ise her iki dili de kullanmaktadır. 70 ve üzeri yaş grubunda her iki dili de kullananlar 2 katılımcı iken yalnızca Teleütçe kullandığını belirtenlerin sayısı 13’tür. Yaş grubu ilerledikçe akrabalarla iletişimde dil tercihinde Teleütçenin kullanım oranı tıpkı kardeşlerle olan dil tercihindeki gibi artmaktadır. Yaş grubu küçüldükçe ise azalmaktadır.

Teleütlerin akraba ilişkileri birçok Türk topluluğunda olduğu gibi daha iyi durumdadır. Bayramlar, düğünler, doğum günleri, anma törenleri vb. birçok etkinlikte bir araya

gelirler. Bu tür etkinlikler Teleütler arasındaki ilişkileri de canlı tutmaktadır. Ancak bu bir araya gelmelerde dil kullanımı baskın bir şekilde Rusçadır. Bulduğumuz bu tip etkinliklerde Teleütle konuşulduğuna nadiren rastladık. Çünkü yaş gruplarının küçülmesi ile birlikte Teleütçe anlama oranının neredeyse kaybolması bunda bir etken teşkil eder. Ancak bu tip durumlarda gizli dil olarak iletişimde Teleütçe seçilebilir. Çevrede bir konuyu anlamaması gereken küçük yaşlarda Teleüt var ise Teleütçe kullanılabilir. Ayrıca bulunulan ortamda farklı bir etnik gruba mensup bir kişi var ise dil seçimi doğrudan Rusçadır. Çünkü birçok katılımcıya göre farklı etnik grupların içerisinde Teleütçe konuşmak ayıp olarak görülür. K 5 millî bayramlarda Teleütlerin bir araya geldiğini ve ev ziyaretlerinin bu bayramlarda yapıldığını belirtmektedir. Yine düğünler Teleütlerin bir araya geldikleri farklı etkinliklerdendir. Ancak düğünler de tıpkı dil kaybı gibi kültür kaybına uğrayarak format değiştirmiştir. Artık geleneksel düğün uygulamaları yerini modern biçimlere bırakmıştır. K 8 de farklı vesilelerle bir araya geldiklerini ve bu şekilde ilişkilerin canlı tutulduğunu belirtmektedir.

Millî bayramlarda pilmenek, tutmaşak yapılıyor. Ev ev geziyoruz. Onlara hediyeler götürüyoruz. Öylesine sembolik hediyeler. Düğünlerde, mesela Teleüt düğünlerinde. Erkekler gömlek, bayanlara Teleüt kıyafetleri hediye ediyor ve onları giyiyorlar. Ama bu artık günümüzde azaldı. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Aslında bir araya geliyoruz, içiyoruz, konuşuyoruz, ilişkilerimizi canlı tutuyoruz. Doğum günlerinde, bayramlarda, öylesine toplantılar gerçekleştiriyoruz. Bu ilişkilerin canlı tutulmasını sağlıyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Diğer birçok durumdaki gibi akraba ziyaretlerinde de baskın olarak kullanılan dil Rusçadır. Katılımcıların bazıları Teleütçe konuşmaya gayret gösterdiklerini ifade etseler de bu yine onlara göre yeterli düzeyde değildir. Çünkü akraba ziyaretlerinde daha önce ifade edildiği gibi eğer ortamda Rus ya da farklı bir etnik gruba mensup birisi varsa iletişim dili doğrudan Rusça olarak şekillenmektedir. K 7 ve K 61 de bu duruma işaret etmektedir. K 8 Teleütçenin devam ettirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden akrabalarıyla iletişimde de Teleütçe kullanmaya gayret gösterir. Ancak yapısal değişimler baskın dilin tesiriyle artmıştır ve K 8 bunu yoğun bir şekilde hissetmektedir. Çünkü baskın nüfusun altında dil ve kültür bakımından asimilasyon süreci yaşanmaktadır. Bu süreç bir anlamda kullanılan dili de etkiler. Tehlikedeki dil artık yavaş yavaş ortadan kalkacaktır.

Onlarla da genellikle Teleütçe konuşuyoruz. Benim yalnızca teyzem var. Onun eşi Rus. Eğer o yanımızda ise Rusça konuşmak durumundayız. Ama diğer türlü Teleütçe konuşuyoruz. Bazen Rusça da konuşuyoruz. Bu hiçbir problem teşkil etmiyor. Kolaylıkla diller arasında geçiş yapabiliyoruz. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Benim teyzem ile annem kendi aralarında daha çok Teleütçe konuşuyorlar. Benim akrabalarım kendi aralarında daha çok Teleütçe konuşuyorlar. Diğer ailelerde nasıl bilmiyorum. Ama eğer bir araya geldiklerinde çevrede bir Rus varsa tabii ki Rusça konuşuluyor. Bizim kuşağımız da onlarla birlikteyse Teleütçe konuşabiliyorlar. Çünkü biz anlıyoruz. Ama bizimle Rusça konuşuyorlar. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

Eğer akrabalarımın birisi ise ben Teleütçe konuşmaya gayret gösteriyorum. Ama aslında birçok sözcüğü unutmuş durumdayız. Bu bakımdan artık karışık bir hâl alıyor. Rusça konuşuyoruz ama Teleütçe sözcükler ekliyoruz. Teleütçe konuştuğumuzda Rusça sözcükler ve yapılar kullanıyoruz... .. Kültürel olarak baktığımızda Rusça ve Rus kültürü ile asimilasyon başlamış, okulda, işte, alışverişte Rusça iletişim sağlamak gerekiyor. Böylelikle Rusça Teleütçeyi ortadan kaldırıyor. Süreç sanki biraz böyle işliyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Tuğandar mınan starat'sja e'am kanijeşna pojibistin tili mınan ermekteşege. No sičas uze alar pil'alalar, pistin pakalenije ol smozem ermekteşege. Anda uze ne ediq qalkan Oñqorlaşaka. Vrode paštapt'ın ermekteşege anan no mindij mindij. Qazı söstördi tin pilbejam, anda fso ajdaka Qazaq tilin. Starat'sja e'am kanijeşna Tadar tili mınan ermekteşege no. Odus jaštu pil'alalar no uze anča emes. No kişiden zavest qandij ol atnaşenijası a:ı. Qandij ermekteşip ne e'alalar qandij. Panimat' e'alalar vasnavnom. (K 53, erkek, 46 yaş, 17.7.2013)

“Akrabalarımla kendi dilimde konuşmaya gayret ediyorum. Ama şimdi onlar biliyorlar, bizim kuşak ile konuşabiliriz. Sonra artık ne oldu, Rusça konuşmaya. Başlıyorsun konuşmaya, sonra böyle böyle. Bazı sözcükleri iyi bilmiyorum. O zaman hep Rusça konuşuyorum. Tabii ki Teleütçe konuşmaya gayret ediyorum. Otuz yaşındaki çocuklar biliyorlar ama o kadar değil. Ama bu kişi ile ilişkili, onun iletişimi ile ilişkili. Nasıl konuşarak, ne ediyorlar, nasıl? Anlıyorlar aslında.”

K 53 de akrabalarıyla Teleütçe konuşmaya gayret göstermektedir. Ancak gündelik yaşamdaki alışkanlıklar nedeniyle iletişimde Rusça kullanmak sıradan bir durumdur. Artık Teleütler Rusçaya alışmışlardır. Konuşma başlangıcı Teleütçe olsa da devamı Rusça olmaktadır. Çünkü konuşurların Teleütçe söz varlığının, K 53'te olduğu gibi yeterli gelmediği düşünülmektedir.

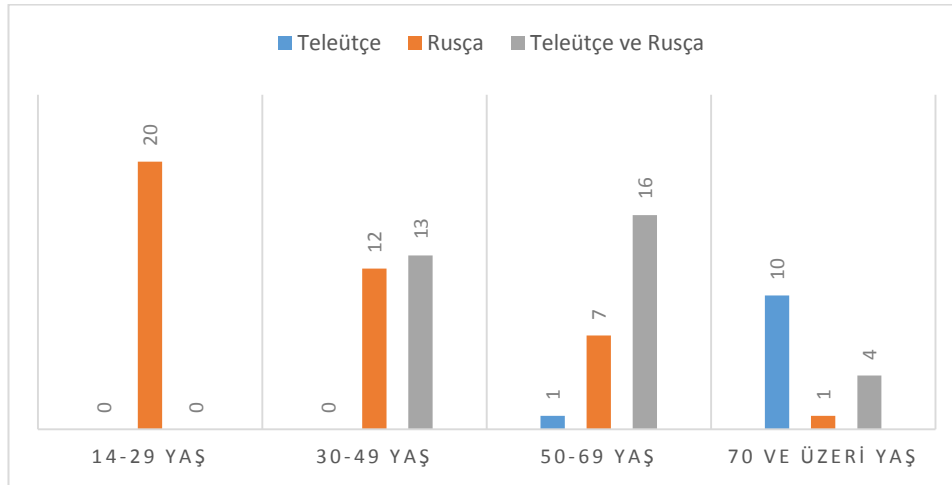
K 61 kendi kuşağındaki çoğu Teleütün Teleütçe anlamadığını düşünmektedir. Aile içerisinde Teleütçe kullanılsa bile yakın çevresindeki akrabaları (muhtemelen kendi yaş grubundan) Teleütçe bilmemektedir ve bu durumun nedenini anlayamamaktadır. Ona göre çeyrek asır sonra Teleütçe artık hiç anlaşılmayacaktır. Bu nedenle akrabalar

arasında Rusça konuşulmaktadır. K 65 de akrabalarının kendi aralarında çoğunlukla Rusça konuştuklarını belirtmektedir.

Benim kuşağımdakilerin çoğu anlamıyor. Benden küçükler hiç anlamıyor. 20-30 yıl sonra hiç anlamayacaklar. Dolayısıyla zaten Rusça konuşuluyor. Ama mesela kuzenlerimin evinde aileleri daha çok Teleütçe konuşuluyor. Ama onlar neden bilmiyorlar bilmiyorum. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

Akrabalarım çoğunlukla Rusça konuşuyorlar. Onlar kendi aralarındaki sosyal çevrede Teleütçe konuşuyorlar. Eşler örneğin. Eğer masada yaşlılar varsa daha sık Teleütçe konuşuyorlar ama karışık. Yaşlılar arasında kendi ana dilinde konuşmak daha yaygın.(K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Grafik 4.2.1.3.7. Katılımcıların Arkadaşlarıyla İletişimdeki Dil Tercihini

Katılımcıların arkadaşlarıyla iletişimdeki dil tercihlerini gösteren grafiğe bakıldığında 29 yaş ve altı grupta hiçbir katılımcı Teleütçe kullanmamaktadır. 30-49 yaş grubunda artan bir iki dillilikle bu yaş grubundaki yarıdan fazla katılımcı arkadaşlarla iletişimde iki dili de kullanırken, 1 katılımcı yalnızca Rusça kullandığını belirtmiştir. 50-69 yaş grubunda iki dili kullananların oranı yüksekken yalnızca Teleütçe kullananların oranı daha düşüktür. Bu yaş grubundaki yalnızca bir katılımcı arkadaşlarıyla iletişimde Teleütçe kullandığını belirtmiştir. 70 ve üzeri yaş grubunda ise arkadaşlarla iletişimde yine Teleütçe daha çok kullanılmaktadır. Bu yaş grubundaki dört katılımcı her iki dili, bir katılımcı da Rusçayı kullandığını belirtmiştir. Daha önceli grafiklerle de karşılaştırılırsa rakamlarda Teleütçenin kullanımında evden uzaklaşıldıkça, (Akraba, arkadaş vb.) azalma gözlemlenmektedir.

Durumdan duruma değişkenlik gösterebilen arkadaşlarla iletişimde kullanılan dil, arkadaşın etnik durumuna göre de farklılık arz edebilir. Ancak Teleütçe için bu beklenti pek de sonuç vermemiştir. Çünkü katılımcılar arkadaşlarıyla iletişimde arkadaşın etnik kimliği Teleüt olsa bile genellikle Rusça kullanmaktadırlar. Aynı zamanda kentte yaşam da bu durumu etkilemektedir. Çünkü kent, Teleütlerin azınlık oldukları bir dil çevresi demektir. Teleütçenin işlev alanı kentte yok denecek kadar azdır. K 7 Belovo merkezinde yaşamaktadır ve uzun yıllardır Teleütçe konuşmamıştır. Bu yüzden ona göre dildeki akıcılık kaybolmuştur. Kendi etnik diline yönelik özlem duygusu bulunmakla birlikte bu duyguyu ortadan kaldıracak şartlara sahip değildir. Dildeki kayıp hissi artık dili sevmemesine yol açmıştır. K 60 gündelik yaşamda arkadaşlarıyla daha çok Rusça konuştuğunu ifade etmektedir. K 54 ise eğer iletişimde olduğu kişi Teleütçe konuşursa Teleütçe, Rusça konuşursa Rusçayı tercih etmektedir.

Genellikle Teleütçe. Artık özledim. 30 yıl, Teleütçe konuşmadığım için özliyorum. Ama artık eskisi gibi iyi konuşamıyorum. Bu yüzden Teleütçe konuşmayı sevmiyorum. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Teleüt ise Teleütçe, değilse Rusça. Ama daha çok Rusça konuşuyoruz neden bilmiyorum. Bence onlarla Teleütçe konuşmak zor. Kimse öğretmedi onlara galiba ondan. Evde Teleütçe konuşmuyorlar. Bizim kuşaktakiler ile Teleütçe konuşuyoruz. (K 60, kadın, 55 yaş, 15.8.2013)

Toze Qazaqtaştaş'aq naverna bolşe i tol'ka mına qıstar mınaş katorij pirge öskönük jesli uçıraşqanıqta mına Marina Nikalajevna. Men pilt'am što ol Tadar tilin pilt'it. Jesli ol meni mınaş Tadarlaşt'it men Tadarlaşt'am, jesli Qazaqtaş'it men toze Qazaqtaş'am. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

“Yine Rusça konuşuyoruz daha çok. Yalnızca bu birlikte büyüdüğümüz kızlarla konuştuğumuzda, bu Marina Nikolayevna. Ben biliyorum ki o Teleütçe biliyor. Eğer o benimle Teleütçe konuşursa ben de Teleütçe konuşuyorum, eğer Rusça konuşursa ben de Rusça konuşuyorum.”

İşyerlerinde ise yaygın olarak Rus çevre bulunduğu için çok nadiren Teleütçe kullanılmaktadır. Bu durum son derece sınırlı olduğu için tablo ile gösterilmemiştir. Teleütlerin büyük bir bölümü Rusça dil çevresinde iş imkânlarına sahiptir. Bu nedenle iş ortamlarında Teleütçe kullanımı son derece sınırlıdır. Alimov ve Shadyhanov (2013, s. 63) gerçekleştirdikleri toplumdilbilimsel çalışmada iş yaşamında Teleütçe konuşan Teleütlerin oranını %19,5, Rusça konuşanların oranını %79,5 olarak vermektedirler. Onlara göre yalnızca Teleütçenin kullanılabildiği bir iş alanı yoktur. Alan çalışması kapsamındaki gözlemlerimiz de bu verileri destekler niteliktedir. Ancak Teleütçenin iş

yaşamında kullanıldığı alanların daha da sınırlı olduğu belirtebiliriz. Bekovo Azınlık Bucağında sınırlı sayıda iş alanı bulunmaktadır. Bunlar çeşitli çiftlikler, market, kamu binaları vb.dir. Örneğin okulda Teleüt olan öğretmenler kendi aralarında Teleütçe konuşmamaktadır. Markette Teleütçenin kullanımı neredeyse hiç yoktur. Benzeri birçok alan için de aynı durum söz konusudur. Diğer bölgelerde yaşayan Teleütler için ise Rusçanın baskısı daha fazladır. Gerek Belovo şehrine bağlı diğer yerleşim birimlerinde gerekse de Novokuznetsk bölgesindeki Teleütlerin Teleütçeyi kullanabilecekleri bir iş alanı bulunmaz. Bu bakımdan iş yaşamında Teleütçenin işlevinin bulunmadığını söyleyebiliriz. K 70 ve K 71 iş yaşamında yalnızca Rusça konuştuklarını belirtmektedir.

Evde Rusça, eşim Rus, kızıyla da Rusça konuşuyorum. İşte Rusça. Ama burada bazen Teleütçe de konuştuğum oluyor. (K 70, erkek, 39 yaş, 21.8.2013)

Bir Teleüt geldiğinde kimse Teleütçe konuşmuyor. Çünkü kimse anlamıyor. Eğer yanımızda birisi olursa zaten ayıp olur. Bir Teleüt gelse belki konuşulabilir ama yine de otomatik olarak herkes Rusça konuşuyor. İşte sadece Rusça konuşuyorum. (K 71, kadın, 32 yaş, 21.8.2013)

Görüşmelerde katılımcıların kendilerine ait bir işyerini olsaydı hangi dilde ad verirdiniz sorusuna ağırlıklı olarak Rusça cevabı verilmiştir. Ancak yine de kendi dilini ve kültürünü devam ettirmek isteyen katılımcılar da vardır. Sayıları az olmakla birlikte bu katılımcıların işyerlerine Teleütçe ad verme istekleri bulunmaktadır. Ancak yine de Teleütçe ad verilmesini işlevsel görmeyenler de bulunmaktadır. Teleütler arasında Belovo'ya bağlı Çerta köyünde *Merkit* adlı bir spor kulübü bulunmaktadır. Bunun dışında Teleütlere ait işyerlerinin azlığı işyeri adlarında Teleütçenin kullanımını etkilemektedir. K 7 bu tür adlar vermenin kendisine hoş geldiğini, K 38 de Teleütçe adların daha dikkat çekici olabileceğini belirtmektedir.

Benim Merkit adlandırması çok hoşuma gidiyor. Farklı soyların adları verilebilir. Bunlar benim hoşuma gidiyor, T'ıldız, Ayas vb. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Sadece Rusça ya da Teleütçe vermek gerekmiyor. Bu iş yeri ile ilgili. Bu eğer ticaretle ilgili, kişi alışverişini satışını nasıl daha çok yapacaksa öyle. Ama eğer firmalara Teleütçe ad verilse daha dikkat çekici olabilir. Bence bunda Teleütçe daha iyi olur. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Tablo 4.2.1.3.2. Katılımcıların İş Yeri Adlandırma Tercihleri

İş Yeri Adı	Sayı	Yüzde
Teleütçe	36	42,9
Rusça	48	57,1
Toplam	84	100,0

Katılımcıların “*Eğer Kendinize Ait Bir İş Yeriniz Olsaydı Hangi Dilde Ad Verirdiniz?*” sorusuna Teleütçe yanıtını verenlerin oranı %42,9, Rusça ad verirdim diyenlerin oranı ise %57,1’dir. Çevrenin ekonomik koşulları ile demografik veriler dikkate alındığında birçok Teleüt işlevselliğe önem verdiğini belirtmektedir. Buna göre iş yerinin Teleütçe bir adının olması dikkat çekici olabilirken, bazı katılımcılara göre ise Rusça ad vermenin daha çok ekonomik yarar sağlayacağı düşüncesinde oldukları görülmektedir.

Teleütçe bilenler arasında incelenen “*hangi durumlarda Teleütçe konuşamazsınız?*” sorusuna ağırlık olarak verilen cevap Rusların ya da farklı etnik unsura mensup birisinin yanında Teleütçe konuşulamayacağı şeklindedir. İşyerlerinde de Teleütçe konuşamayacaklarını, çünkü iş ortamında ağırlıklı olarak Rus ya da farklı etnik kimlikteki bireylerin bulunduğunu belirten katılımcılar yalnızca bazı gizli durumları ifade etmek için kendi aralarında nadiren de olsa Teleütçe konuştuklarını belirtmişlerdir. Teleütçe, ev içerisinde de özellikle çocuklardan gizlenmek istenen durumlarda ebeveynler arasında kullanılmaktadır. Ayrıca Teleütler her ne kadar buldukları kırsal bölgede Teleütçe konuşabildiklerini ifade etmişlerse de market, okul, köy kulübü vb. ortak yaşam ve ticaret alanlarında Teleütçe konuşmanın ayıp olduğunu belirtmektedirler. Kimi katılımcılar aile ve akrabalar dışında Teleütçe konuşamadıklarını belirtmekteyken sınırlı sayıda katılımcı (6 katılımcı) her yerde Teleütçe bilen biriyle konuşabildiklerini belirtmektedir.

Sonuç olarak Teleütçe ev dışında birçok çevrede kullanılmamaktadır. Kent yaşamında Teleütçenin neredeyse yok olduğunu söyleyebiliriz. Kırsal alanlarda, ilerleyen yaş gruplarında olmak üzere ağırlıklı olarak ev içi iletişimde, yakın akrabalarla olan iletişimde yine de kullanılmaya devam etmektedir. Eğitim gereklilikleri, baskın bir Rus etkisi altında bulunma vb. etkenler Teleütçenin ev içi iletişim dili hâline gelmesine yol açmıştır. K 38 de Teleütçe konuşacak bir kullanım alanının bulunmadığını dolayısıyla yalnızca Rusça konuştuğunu ifade etmektedir. K 38 Çeluhoyevo köyünde yaşamaktadır ve gündelik hayatta Bekovo’da bulunan Çolkoy Müzesinin müdürüdür. Teleütçe konuşacak yerin bulunmadığını belirtmesi bu anlamda önemlidir. K 40 da artık Rusça konuştuğunu ancak köyüne (Ulus) gelen birisi Teleütçe konuşursa kendisinin de Teleütçe konuştuğunu ifade etmektedir. K 15 Novokuznetsk’te yaşamaktadır ve annesinden dolayı sık sık Novokuznetsk Teleüt yerleşim birimine gidip gelir. Orada

yaşayan Teleütler arasında akıcı bir konuşur bulunmamaktadır. Dolayısıyla Teleütçe konuşmak zordur.

Evde aslında. Ama evde Rusça daha çok konuşuyorum. Çünkü Teleütçe konuşacak yer yok. Eğer yakında Rus olsa Teleütçe konuşmak mümkün değil, bu ayıp. Onun için sürekli Rusça konuşuyoruz. Eğer sadece Teleütler olsa konuşuruz. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Çok fazla Teleütçe konuşmuyorum. Sadece askerde konuşmaya çalıştım. Ben askerliğimi Novosibirsk'e yakın bir yerde yaptım. Krasnoyarsk'tan bir arkadaşım vardı. O Rus dilli idi. Ben ona Teleütçe öğretmeye çalıştım. O kendisi istedi. Onunla Teleütçe çalışmaya başladık. Orada Hakaslar da yaşadığı için öğrenmek istedi. İki defter bitirdik, sözlükle çalıştık. Üç ay sonra onunla çok iyi Teleütçe konuşuyorduk. Şimdi Rusça. Köye gelen birisi olduğunda o konuşursa ben de konuşuyorum. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Teleŋet tili mīnaŋ no čae:ε Oris tili mīnaŋ. Patamušta pistiŋ Teleŋet tilin jaqšī pileten kizi safsem az. Mīna pistiŋ ajildiŋ içinde sen mīna köröröŋ nede, polzoŋ mīna taŋda poloŋ i ermektešseŋ, anaŋ sen nede pojiniŋ atsenka mīnaŋ dajöš'. Na skol'ka pistiŋ ajildiŋ içinde men uze daže maqtanbajin, meneŋ pašqa na verna jaqšī meneŋ köp jaqšī tildi pileten kizi de joq na verna. a:ŋ üçün ma:ba u:r ermektezege. U:r. Vot. (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“Teleütçe ama daha çok Rusça. Çünkü bizim Teleütçe iyi bilen kişi çok az. Bu bizim köyün içinde sen görürsün nerede olsan yarın olursun ve konuşsan. Sonra sen kendin değerlendirsen. Bizim köyün içinde ben gururlanmayayım, benden başka sanırım benden daha iyi dili bilen kişi yok sanırım. Onun için bana zor konuşmaya. Zor işte.”

4.2.2. Sosyo-ekonomik Faktörler

Teleütlerin çeşitli çevresel faktörler, eğitim alma, daha iyi bir iş imkânına sahip olma gibi gerekçelerle kırdan kente doğru göç hâlinde olduklarını belirtmiştik (bk. 3.4.3.). Tarım sektörünün Sovyetler Birliği dönemindeki gibi güçlü olmaması, Kolhoz ve Sovhozların dağılması, yerlerine açılan özel çiftlik ve üretim tesislerinin eskisinin yerini tutamaması gibi nedenler Teleütlerin ekonomik yaşamlarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu yüzden ekonomi tehlikedeki bir dilin kaderini belirleyen en etkili faktör olma özelliğini Teleütçe açısından da göstermektedir. Çünkü Teleütler baskın toplum içerisinde ekonomik açıdan zengin değillerdir. Bu durum sosyal yaşama uyum sağlama, göç gibi sonuçları doğurmaktadır. Çevredeki sanayileşmenin hızlı gelişimiyle birlikte Teleütlerin buralardaki istihdamları da dil ölümü sürecini hızlandırmaktadır. Katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında %25'inin çevredeki maden ocaklarında ve buna bağlı demir yollarında işçi olarak çalıştığı görülmektedir (bk. Tablo

4.2.2.1.1.) Ekonomik olarak kendine ait bir çevre kuramayan az sayılı topluluklar dillerini daha çabuk değiştirirler. Sosyo-ekonomik bakımdan yaşanan olumsuzluklar Teleütlerin dil değiştirimi süreçlerini hızlandırmaktadır.

4.2.2.1. Katılımcıların Ekonomik Durumları

Tablo 4.2.2.1.1. Katılımcıların Yaptıkları İşe Göre Dağılımı

İş	Sayı	Yüzde
İşçi (Maden ocakları, demir yolları, özel sektör,)	21	25
Emekli	27	32,14
İşsiz	4	4,76
Memur (Akademisyen, öğretmen, doktor vb.)	13	15,47
Öğrenci	16	19,04
Diğer (Yönetici Şirket, kendine ait işletme vb.)	3	3,57
Toplam	84	100,0

Katılımcıların yaptıkları işleri gösteren tablo 4.1.7'ye bakıldığında %25'inin işçi, %32,14'ünün emekli, %3,57'sinin işsiz, %17,85'inin çeşitli kamu kurumlarında çalışan memur, %19,04'ünün öğretmen, %3,57'sinin ise diğer grubunda olduğu görülmektedir. İşsizlik oranının düşük olmasının sebebi çevrede iş imkânlarının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak işbu araştırmacının yabancı olması sebebiyle kimi katılımcıların herhangi bir işte çalışmamasına rağmen aksini söyledikleri durumlarla da karşılaşmıştır. Ancak bu noktada katılımcıların söylediği ifadeler dikkate alınmıştır. Katılımlarına ekonomik yaşamlarını devam ettirebilecekleri kendilerine ait işletmelerin azlığı dil değiştirimini hızlandıran süreçlerdendir. Katılımcılar temelinde Teleütlerin bu tip imkânlarla yeterli düzeyde sahip oldukları söylenemez. Ancak Bekovo Azınlık Bucağı Yöneticisi, AYS Bekovo'da yaşayan Teleütler açısından teknik imkânların yetersiz olduğunu ve bu nedenle Teleütlerin daha çok madende ve demiryollarında çalıştığını ifade etmektedir. Ona göre bölgedeki ekonomik imkânlar yeterli düzeydedir.

[Teleütler] Madende, demir yolunda çalışıyorlar. Ayrıca tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar var. İş imkânları var. Her yerde iş imkânı var. Şimdi bazı küçük firmalar var. Burada teknik son derece önem arz ediyor. Bu bakımdan burada yaşayanlar açısından teknik imkânlar yetersiz. Bunun için daha çok madenlerde çalışılıyor. Bence ekonomik koşullar son derece yerinde. Her şey var çalışmak için. Yeter ki istensin. (Bekovo Azınlık Bucağı Başkanı, AYS, 16.7.2013)

Derinlemesine mülakatlarda katılımcıların yaşadıklarını veya yaşamakta olduklarını düşündükleri sorunların neler olduğuna ilişkin verdikleri cevaplarda genellikle ekonomik problemlerle birlikte ekolojik sorunlar, eğitim ve dil sorunları dile getirilmiştir. Bu sorunların yanı sıra bölgedeki aşırı alkol tüketimi üzerinde durulan bir sorun olmuştur. Dile ilişkin sorunlardan bahseden katılımcılar sınırlı sayıdadır. Büyük çoğunluk Rusçanın Teleütlerce yeterli düzeyde bilindiği görüşündedir. Teleüt aydınlarından Denis Tokmaşev bu durumun bölgedeki birçok az sayılı halkta görüldüğünü ifade etmektedir. Ona göre alkol kullanımındaki yoğunluk, işsizlik vb. sorunlar temelde Teleütçeyi bilmemekle de bağlantılıdır. O bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir.

Bekovo'da çok fazla alkol tüketiliyor. Bence yerli halkların tamamına yakınında önemli bir sorun teşkil ediyor alkol tüketimi. Bu, tarihsel olarak Çarlık Rusyasının bir politikasının sonucu. Az sayılı halkların hepsine votka verilmiş. Çukçi, Hantı vb. topluluklarda alkol tüketimi çok fazla. Örneğin savaşmak istemeyenlere bir şişe votka verilerek savaşa götürülürmüş. Teleütlerde de böyle bir durum olabilir. Teleüt köyleri kendi geçim kaynaklarını yine de Şorlara göre daha çok korumuş olmalı. Ticaretle uğraşan da birçok Teleüt var. Şorlar daha çok Ruslarla iç içe yaşamaktalar. Artık Şorlar, Altaylar, Teleütler için bu alkol sorunu önemli. İşsizlik, alkol tüketimi, kendi dilini bilmeme... Bunların hepsi temelde aynı sorun. Kızilderilerle ilgili bir araştırmada kendi ana dilini bilenlerin intihar oranlarının bilmeyen Kızilderilere göre daha az olduğu yazıyordu. Teleütler de böyle bir durum söz konusu. Eğer kendi dilini bırakırsa bir Teleüt, yaşamayı da bir anlamda bırakmış oluyor. (Denis Tokmaşev, 34 yaş, 17.6.2013)

K 61 de alkol kullanımının önemli bir sorun olduğunu ifade etmektedir. Bölgedeki ekonomik sorunlar K 65 tarafından da dile getirilmektedir. Ancak bu durum Rusya genelindeki sorunlarla paralellik arz etmektedir. Bölgedeki ekonomik sorunlar, çevre kirliliği, eğitim imkânların yetersizliği gibi sosyal ve ekonomik problemler genç kuşakların bölgeden göç süreçlerini hızlandırmaktadır. Son yıllarda artan bu durum Teleütçenin kullanımını da olumsuz anlamda etkilemektedir. K 8 Teleütçeye ilişkin sorunun varlığına işaret eden az sayıdaki katılımcılardandır. Ona göre bu sorunla birlikte eğitim imkânlarının yetersizliği de bölgeden göçü tetiklemektedir.

Bence alkol kullanımı büyük bir problem. Maddi problemler aslında bütün Rusya'daki bir problem. Dil ile ilgili bir problem yaşanmıyor bence. Herkes çok iyi Rusça biliyor. Yine de gramer bakımından iyi konuşamayan var, aksanlı konuşan var, ama çok az. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

İlk sırada bence ekonomik problem yer alıyor. Bu sadece Teleütlerle ilgili değil, Bütün nüfusla ilgili. Bunu bölmek bence mümkün değil. Teleütlerde bu var ama diğerlerinde bu yok demek mümkün değil. Bunu ayırmak da doğru değil, güzel de değil. Burada ekolojik problemler daha büyük bir problem. Bu gelecek insanları da etkiliyor. Ama bu sadece Teleütlerle ilgili değil tabi.

Genç kuşak bence bu çevreden kaçıyor. Çünkü eğitim almak ve bu çevreden uzaklaşmak gerekli. Kendi kültürünü geliştirmesi gerekiyor. Bence bu herkeste olan bir problem. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

En başında benim dil ile ilgili problemim var. Teleütlerde dil sorunu öncelikli. Bunun dışında ikinci olarak eğitim ile ilgili bir sorun var. Bu sorunu Rusya'da çözmek gerekiyor. Eğitimi az sayılı halklara yönelik eğitim sorununu çözmek gerekiyor. Rusya'da böyle bir sorun var. Biz bunu bugün Rusya'da gerçekleştiremiyoruz. Herkesin kendisinin araması lazım. Ben mesela Kazakistan'a eğitimim için gittim. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

4.2.2.2. Karma Evliliklerin Rolü

Teleütçenin kaybına yol açan bir diğer sosyal etken kuşkusuz karma evliliklerdir. Katılımcıların görüşlerinden hareketle bu tip evliliklerin arttığı gözlemlenmiştir. Teleütlere göre eşin hangi etnik kimliğe mensup oluşu genellikle pek de önem arz etmez. Bu durum son yıllarda artarak devam etmektedir.

Tablo 4.2.2.3.1. Katılımcıların Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	Sayı	Yüzde
Evli	40	47,61
Bekâr	23	27,38
Dul	17	20,23
Boşanmış	4	4,76
Toplam	84	100,0

Katılımcıların medeni durumlarını gösteren Tablo 4.2.2.3.1'e bakıldığında yarıya yakınının evli %47,61, %27,38'inin bekâr, %20,23'ünün dul, %4,76'sının ayrılmış oldukları görülmektedir. Evlilik oranlarındaki yükseklik Teleütlerde evlilik müessesine verilen önemi göstermektedir. Erken yaşlarda evliliğin yaygın olduğu, alan çalışması sırasındaki gözlemlerde notlandırılmıştır. Aynı zamanda geçimsizlik vb. nedenlerle eşlerinden ayrılanların ikinci ya da üçüncü evliliklerini yaptıkları durumlarla da karşılaşmıştır. Karma evliliklerin hızla arttığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

(bk. bir sonraki tablo 4.1.9) Bekovo Azınlık Bucağı Başkanı kendi eşinin Rus olmakla birlikte, yaygın olan evliliklerin Teleütlerin kendi aralarında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ancak bunun yanı sıra karışık olmayan evliliklerin de fazla olduğunu söyleyenler vardır. K 27 Teleüt ya da Rus ile evli olmanın bir farkının bulunmadığını dile getirmiştir. Teleütler arasında da bu durumun pek de önemsenmediğini ifade etmiştir. K 64 özellikle son yıllardaki eğitim, iş vb. sebeplerle bölgelerinden ayrılan Teleütlerin artması ile karma evliliklerin oranının da arttığını belirtmektedir.

Mesela benim eşim Rus. Halkın çoğu farklı. Ama çoğunluk değil. Ama önemli bir bölümü. Karma evlilikler değil. Ağırlıklı olarak Teleütler kendi aralarında evleniyor. (Bekovo Azınlık Bucağı Başkanı, AYS, 16.7.2013)

Bence birçoğu kendi arasında evlilik yapıyor. Bekovo'da birçok düğün gördüm, gelinin de damadın da Teleüt olduğu. Bu kim kiminle evlenmek istiyorsa onunla evleniyor. Burada artık etnik kimliğin bir önemi olduğunu düşünmüyorum. Teleütler bu bakımdan son derece rahatlar. Rus ile mi evleniyorsun, bu son derece normal. Ben örneğin, benim eşim Mordva, annesi Ukraynalı. Benim iki ağabeyim var. Onlar da Ruslarla evliler. Onlar bu konuda durumun farkında bile değiller. Teleüt mü, Rus mu bir önemi hiç olmadı onlar için. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Ancak bu katılımcıların aksini düşünenler de bulunmaktadır. K 38, 41 ve 61 Teleütler arasında karma evliliklerin yaygın olduğunu ifade etmişlerdir. K 38 bu durum karşısında şaşırılmaktadır. K 41 Novokuznetsk bölgesinde yaşayan Teleütlerin artık yaygın olarak kültürlerini terk etmekte olduklarını ifade etmiştir. K 34 Teleütler arasında baskın Rus kültürüne karşı bir kompleksin bulunduğunu, özellikle çocuk yaşlarda bu duygunun daha yaygın olduğunu belirtmektedir.

Karma evlilikler çok fazla. Benim eşim mesela Rus. Benim kızım artık Rus. İki oğlum da Rus ile evlendiler. Artık ne oluyor? (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Novokuznetsk'te artık onlar kendi kültürlerini terk etmiş durumdadır. Artık onların gözleri mavi. Benim yeğenim mesela, onun eşi Rus ve artık çocukları da Ruslara benziyor. Onun çocuğu da Teleüte benzeyebilir mi? (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

Burada evlilikler her türlü yapılabilir. Ama son 10 yılda bu daha da çok artıyor. Çünkü kişiler eğitim için birçok farklı yere gidiyor. O Rusla evlenmiş diye önceden hep söylenirdi. Ama şimdi böyle bir durum yok. Çünkü çok yaygın. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Şimdi çok sık karma evlilikler, bence bu eskiden azdı. Daha çok karışık. Tam olarak karma evliliklerin sayısını söyleyemem ama şimdilerde yaygın. Karma evliliklerde daha çok Rusça konuşuluyor. Çünkü bu ortak iletişim dili. Artık onlar

bu duruma alışıyor. Anaokulunda, ilkokulda ve üniversitede her yerde Rusça eğitim alınıyor. Ama şimdiki gençler zaten Teleütçe bilmiyorlar.

Mesela ben küçükken Teleütçe evlenmek istemedim. Büyüdüğümde bu fikrimden vazgeçtim. Çoğunluk bence böyle düşünüyor. Bence bunun altında bir kompleks var. Çocukken genelde insan öyle düşünüyor. Onun için istememişim ben de (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

K 34'ün ifade ettiği gibi dil değiştirimindeki en önemli etkenlerden biri karma evliliklerdir. Bu tür evliliklerde evde herhangi bir yaşlı yoksa etnik kimliği Teleüt olan eş, diğer etnik grubun dilinden ziyade baskın dil olan Rusçayı kullanmaya başlamaktadır. K 54 de karma bir evlilik yapmıştır ve eşi Türk dillidir. Etnik olarak Özbek olan eş Teleütçe bilmemektedir ve bu nedenle aile içerisinde Teleütçe konuşulmaz. Evdeki anne zaman zaman Teleütçe konuşsa da torunlarıyla “otomatik olarak” Rusça konuşmaktadır. Torunu çok küçükken onunla Teleütçe konuşmuştur, ancak eğitim torununun dili unutmasına yol açmıştır. K 69 için de durum değişmeyecektir.

Kazaq, Tadar, Altaj, Nemetskij ü:rengelik. Altajda ü:rengemde Altaj tildi caqşı pilgem. Sijças emdi undibe:dim. Pojımnüj tilin toze undibe:dim. Patamušta üjde enemle ermekteşkem. Enem qarvan. a tak qoltu:m, erim uze ol Qazaq til mınaj ermekteşit. Paldar mınaj toze Qazaqtaşip. Uzbek tildi pilit. Pis mınaj ol tol'ka Qazaqtaşit. Ol poji Bişkek kızizi ü:rengen ne Qazaq şkoldi zakančivat' etken. A:η için Uzbek tilde caqşı pilbejt.

Emdi enem üjde Tadarlaşit i Qazaqtaşit. Meni mınaj Tadarlaşit. A me:η paldar mınaj Qazaqtaşit aftamatičeskij Qazaqtaşit. Paldar pilbejt tildi patamušta. Angelinam mınaj maqala Tadarlaşip öskürgen. A:η için Angelina tildi pilit. No sijças şkoldo Qazaqtaşit, undibe:di. A kücü:de va:be:ε čista Tadarlaşit. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

“Rusça, Teleütçe, Altayca. Almanca öğrendik. Altay'da okuduğumda Altatçayı iyi biliyordum. Şimdi unuttum. Kendi dilimi de unuttum. Çünkü evde annemle konuşuyordum. Annem yaşlı. Ama eşim, o Rusça konuşuyor. Çocuklarla da Rusça konuşuyor. Özbekçe biliyor ama bizimle yalnızca Rusça konuşuyor. O Bişkekli. Rus okulunu bitirmiş. Onun için Özbekçe iyi bilmiyor.

Şimdi annem evde Teleütçe konuşuyor. Benimle Teleütçe konuşuyor. Ama çocuklarımla otomatik olarak Rusça konuşuyor. Çocuklar çünkü dili bilmiyor. Angelikam ile sürekli Teleütçe konuşarak büyüttü. Onun için Angelika dili biliyor. Ama şimdi okulda Rusça konuşuyor, unuttu. Ama küçükken iyi Teleütçe konuşuyordu.”

Öncelikle Rusça bugün. Bugün artık Rusça konuşmaya alıştık. Çocuklarla Rusça. Onlar biraz anlıyorlar ama konuşmuyorlar. Biz artık alıştık. Benim eşim sürekli Rusça konuşuyor. O Teleütçe bilmiyor. Babası Başkurt, annesi Şor. Bu yüzden onlar Teleütçe bilmiyor. (K 69, kadın, 40 yaş, 14.8.2013)

K 65 ve K 27 de dil değiştirimindeki en önemli etkenlerden biri olarak karma evlilikleri gerekçe göstermektedir. Ona göre bu süreç 1980’lerde başlamıştır. Daha önceki kuşak kendi etnik dilini rahatla kullanabilirken, sonraki kuşakta bu durum olumsuz anlamda değişmiştir.

Benim akrabalarım ve aileme bakacak olursak onlar kendi dillerinde daha çok konuşuyorlardı. Çünkü onlar kendi çevrelerine daha yakınlardı. Benim yaşularımındaki kendi çocuklarına göre dil sistemleri bakımından çevrelerinde konuşulan bir dil ile büyüyorlardı. Seksenli yılların ortaları ve doksanlı yılların başlarında biz büyüdük.

1960’lı ve 70’li yıllarda doğanların çoğunluğu kendi dilinde konuşabiliyor, seksenli yıllardan sonra dili bilme seviyesi hızla azalıyor? Neden? Tabi ki sistem değişti ama neden?

Bazı bakımlardan insanlar daha özgür oldular, yükseköğrenim imkânları daha da arttı. Sovyetler döneminde az sayılı halklar daha düşük oranda yükseköğrenim imkânlarına sahiplerdi. Bence burada yatan en önemli etken, karışık evliliklerin artması. Bir bakıma burada, bu durum önemli rol oynuyor. Çünkü Rusça artık günlük konuşma dili hâline geçiyor. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Bence herkese sormak lazım. Ben yarım Teleütüm, annem Rus. Ben diyebilirim ki hiçbir şey yapmıyorum. Tarihsel mantıkta bunu ele alacak olursak halk yok olma tehlikesi ile karşı karşıya iken benim çocuğum çeyrek Teleüt olacak. Çünkü o hiç Teleütçe konuşmayacak. Ben kendim Teleütçe konuşuru değilim. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Tablo 4.2.2.3.2. Evli olan katılımcıların eşlerinin etnik kimliğine Göre Dağılımı

Eşin Etnik Kimliği	Sayı	Yüzde
Teleüt	47	77,04
Rus	6	9,83
Diğer (Türk Dilli: Başkurt, Gagauz, Özbek, şor)	6	9,83
Diğer	2	3,27
Toplam	61	100,0

Evli olan ya da daha önce evlilik yapmış olan katılımcıların eşlerinin etnik kimliklerine göre dağılımlarını gösteren Tablo 4.2.2.3.2’ye bakıldığında %77,04’lük bir oranla Teleütler arasında olan evliliklerin yüksek olduğu görölmektedir. Eşleri Rus olan katılımcıların oranı %9,83, eşleri herhangi bir Türk topluluğundan olanların oranı yine %9,83’tür. Diğer etnik gruplardan olan etnik kimlikteki eş sayısına bakıldığında oran %3,27’dir. Ancak dil değiştiriminde eşin etnik kimliğinin Rus ya da Türk

topluluklarından birine mensup olmasının bir farkının bulunmadığı gözlenmiştir. Bu tip evliliklerde yine aile içerisinde Rusça konuşulmaktadır ve çocuklar Rus dilli bir aile çevresinde yetişmektedir. Katılımcılardan eşlerin farklı bir etnik gruba mensup olduğu ve Teleütçe bilen eş sayısı yalnızca 1'dir. Bu eş de Başkurt kökenlidir. Bu ailede yetişen K 61 babasının Teleütçe konuşabilmesine rağmen aile içerisinde yalnızca Rusça konuşulduğunu ifade etmiştir.

..... Benim babam Başkurt, annem Teleüt, ben küçükken onlara neden benimle Başkurtça konuşmuyorsunuz? diye soruyordum. Bence evde aileler kendi dillerinde konuşmalılar. Ben eskiden böyle düşünmüyordum. Ama şimdi böyle düşünüyorum. Babam da Teleütçe biliyor, annem de. Onlar konuşabiliyorlar. Ama neden bizimle Rusça konuşmayı seçtiler bilmiyorum. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

Tablo 4.2.2.3.3. Ebeveynlerin karma evlilik yapıp yapmadıklarına göre katılımcıların dağılımı

Ebeveynlerin Evlilik Durumu	Sayı	Yüzde
Karma	13	15,5
Teleüt	71	84,5
Toplam	84	100,0

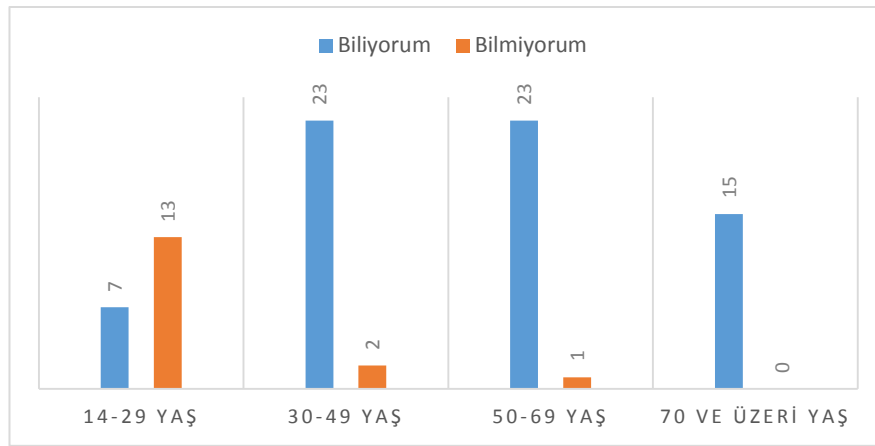
Ebeveynlerin karma evlilik durumlarını gösteren Tablo 4.2.2.3.3'e bakıldığında Teleütler arasında yapılan evliliklerin %84,5 orana sahip olduğu görülmektedir. Tablo 4.1.9 ile karşılaştırıldığında daha önceki evliliklerin yüksek oranda Teleütler arasında yapıldığını görülmektedir. Bu oranla git gide düşmektedir. Karma evliliklerin oranı ise %15,5'tir. Bu çevrede yetişen çocukların tamamı Rus dilli bir çevrede yetişmişlerdir. Bu tip evliliklerde Teleütçe bilen bir çocuğa rastlanmamıştır. K 32 de karma bir evlilikte büyümüştür. Annesi Teleüt olmasına rağmen evde tamamen Rusça konuşulmuştur. Ev içi iletişimde ancak yaşlılar varken Teleütçe kullanılır ancak bu da oldukça sınırlıdır. Yaşlı kuşak K 32'ye genellikle torunlarıyla Rusça konuşmaktadır. Bu nedenle dil öğrenilmez.

Benim kuşağımdakiler çoğunlukla ailelerin karışık olmasından dolayı herkes aile içinde Rusça konuşuyor. Çünkü sonuçta yarısı Teleütçe bilmiyor. Aile içinde konuşulan dil Rusça olduğu için çocuklar da ana dili olmasına rağmen onu öğrenemiyor. Aile içinde eğer dede ya da nine varsa onlar konuşuyorlar ama küçük çocuklarla yine de çoğunlukla Rusça konuşuluyor. Ama benim ailemde babam Rus olduğu için herkes birbiriyle mecburen Rusça olarak iletişimini sağlıyor. Okulda ayrı bir ders olarak Teleütçe öğretilmiyor. Yalnızca Rusça var ve Rusça öğreniyor çocuklar. (K 32, kadın, 30 yaş, 2.7.2013)

4.2.2.3. Dil Aktarımının Tipi ve Seviyesi

Tehlikedeki bir dilin tehlikelilik ölçütlerini belirlemede en önemli aşamalarından biri olan kuşaklararası aktarımın Teleütler açısından ne ölçüde bulunup bulunmadığını belirlemek için katılımcıların öncelikle Teleütçe bilme durumlarını belirlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Katılımcıların Teleütçe bilip bilmeme durumları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Grafik 4.2.2.4.1. Katılımcıların Teleütçe Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı

Tablo 4.2.2.4.1. Katılımcıların Teleütçe Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı

Teleütçe Bilme Durumu	Sayı	Yüzde
Biliyorum	68	81
Bilmiyorum	16	19
Toplam	84	100,0

Katılımcıların Teleütçe bilme durumlarını gösteren Tablo 4.2.2.4.1'e bakıldığında Teleütçe bildiğini söyleyenlerin oranı %81 iken bilmediğini söyleyenlerin oranı ise %19'dur. Ancak "*Teleütçe biliyor musunuz?*" sorusuna verilen cevaplar yanıltıcıdır. Çünkü anket çalışmalarında Teleütçe bir iki kelime bilen katılımcılar da Teleütçe bildiklerini ifade etmektedirler. Alan çalışmasındaki gözlemlerimiz ve derinlemesine mülakatlarda eğer katılımcı Teleütçe biliyorsa mülakatları Teleütçe gerçekleştirmeye çalışmamız birçok durumda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ayrıca Teleütlerin dört temel beceriye verdikleri cevaplar bu noktada daha aydınlatıcıdır (bk. 4.2.3.1.) Bu bağlamda katılımcılara eğer Teleütçe bilme durumları orta ve altında ise "*Teleütçe öğrenmek ister*

miydiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların sonuçları aşağıdaki Tablo 4.2.2.4.2’de gösterilmiştir. Derinlemesine mülakatlarda Teleütlere yöneltilen Teleütçe biliyor musunuz sorusuna verilen cevaplara bakıldığında ise özellikle 30 yaş grubunun altında Teleütçe bilen katılımcıya hiç rastlanmamıştır. Yukarıdaki grafik ve tablo bu bakımdan yanıltıcıdır. K 39 bu soruya daha çok günlük konuşma dilini bildiğini ifade etmektedir. Ona göre Teleütçeyi akıcı bir şekilde hiçkimse bilmemektedir. K 32 ise bazı sözcükleri anladığını ancak kendisine doğrudan bir soru sorulduğunda anlamadığını ifade etmektedir. Teleütçenin Rusçanın tesiri ile ortaya çıkan yarı-konuşur tipleri cümle içerisinde birçok yapısal öge kullanmaktadır. Bu bakımdan bu tip konuşurlar Teleütçe bilmediğini söyleyen katılımcılar tarafından zaman zaman anlaşılırlar. Ancak 30 yaş grubu altındakiler akıcı konuşurları anlayamamaktadır. K 32’nin ifade ettiği durum bununla ilişkilidir.

Ben günlük konuşma dilini biliyorum. Bu basit Teleütçe diyebileceğimiz bir dil. Aile içinde konuşulan daha çok, standart olarak ana hatlarıyla tamamen kendini ifade edebilecek seviyede ama bence hiç kimse Teleütçe bilmiyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Teleütçe bazı sözcükler biliyorum, konuşulduğunda anlıyorum ama sorulduğunda anlamıyorum. Zarinsk’te akrabalarım var. Onlar kendi dillerinde konuşuyorlar, Altayca. Ama oradaki gençler, benim kuşağımdakiler bilmiyor. Ama biraz büyükler biraz daha iyi anlıyor. Ama bu da karışık. (K 32, kadın, 30 yaş, 2.7.2013)

K 33 bazı sözcükleri bildiğini ancak bunun dışında bir şey bilmediğini ifade etmektedir. K 65 de Teleütçe anladığını ancak konuşamadığını belirtir. K 73 Teleütçe konuşulduğunda anlamadığı bir sözcük olduğunda bazen sorduğunu belirtmektedir. Ancak bunları hatırlayamamaktadır.

Bazı sözcükleri biliyorum. 10’a kadar sayabilirim. Pir eki yč tört peş alti ceti segis tows on. Syt balam, eze, aba hepsi bu kadar. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Bu ilginç bir soru. Ben her zaman Teleütçe anladığımı ama konuşamadığımı söylüyorum. Hatta Kazakça, Hakasça ve Türkçe için de aynı şekilde. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Bilmiyorum. Annem babam konuşurken arada soruyorum. Teleütçe ışığı kapat dedi annem, ben sordum bu ne demek diye ama hatırlamıyorum ne dediğini. (K 73, kadın, 16 yaş, 22.8.2013)

Tablo 4.2.1.4.2. Teleütçe Bilmeyenlerin Öğrenmek İsteyip İstemedikleri

Teleütçe öğrenmek isteyip istemedikleri	Sayı	Yüzde
Evet	19	76
Hayır	6	24
Toplam	25	100

Teleütçe bilmeyenlerin dikkate alındığı Tablo 4.2.1.4.2’de %76’lık bir oranla büyük bir katılımcı kitlesinin Teleütçe öğrenme yönünde istekleri bulunmaktadır. Bu katılımcılar arasında Teleütçe bildiğini söyleyen ancak yeterli görmeyen 9 katılımcı da bulunmaktadır. Öğrenmek istemeyenlerin oranı ise %24’tür. Derinlemesine mülakatlarda Teleütçe öğrenmek istemeyenlerin nedenleri artık dilin herhangi bir işleve sahip olmaması ile açıklanabilir. Çünkü Teleütçe kullanım alanları yalnızca ev içi ve etnik iç iletişim ile sınırlıdır. Bu bakımdan Teleütçe bilmeyen genç kuşaktan bu dili öğrenmek istemeyenler artık dili kullanmayacaklarını ve öğrenmelerinin gereksiz olduğunu ifade etmektedirler (K 39, K 71).

Yok istemiyorum. Şimdi artık geç. Bana bu ilginç de gelmiyor. Eskiden olsaydı belki. Sadece anneannemle arada konuşmak için gerekirdi. (K 39, kadın, 17 yaş, 5.7.2013)

İstemiyorum. Bazı sözcükleri anlıyorum kendim konuşmuyorum ve ben istemiyorum. Çünkü gelecekte bu dili konuşmayacağım. Burada da yaşamak istemiyorum. Teleütçeyi ne yapacağım ki? (K 71, kadın, 20 yaş, 21.8.2013)

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde (K48-K52 arası) katılımcıların her biri Teleütçeyi iyi düzeyde bilmek istediğini belirtmiştir. Hepsi okulda Rusça eğitim aldıkları için Rusça konuşmaları gerektiğini düşünmektedir ve hiçbiri kendi yaş grubunda Teleütçe konuşan birisiyle karşılaşmamıştır. K 48 kendi çocuklarına öğretmek, akrabalarla konuşmak ve soyunu devam ettirmek için Teleütçe bilmenin gerekli olduğunu düşünmektedir. K 49 gururlanmak için Teleütçe öğrenmek istemekte iken K 50 yaşlılarla konuşmak amacıyla Teleütçe öğrenmeyi istemektedir. K 51 sadece öğrenmek ve K 52 de kendi ana dilinde konuşmak istediği için Teleütçe öğrenmeyi gerekli görmektedir. (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013)

Teleütçe öğrenmek isteyenlere sorulan “Eğer Teleütçe öğrenmek istiyorsanız bununla ilgili olarak 3 neden söyleyebilir misiniz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında ise

aile içi, akrabalarla ve yakın çevre ile iletişimde bu dilin kullanım isteği söz konusudur. Ayrıca kendi etnik kimliğine vurgu yaparak dili öğrenmenin gerekliliğini de savunan Teleütler bulunmaktadır. K 3 v K 33 yakın çevresi ile iletişimde kullanmak amacıyla dili öğrenmek istemektedir. K 13 de diğer etnik gruplar gibi kendi dilinde iletişimini sağlamanın yararlı olacağını düşünmektedir. K 32 atalarının dili olduğu için Teleütçe bilmek gerektiğini ve bunun ilginç olacağını belirtmektedir. K 37 de benzer bir düşünceye sahiptir.

Tabi ki isterdim. Akrabalarımınla konuşurken olsun, ailemle konuşurken olsun Teleütçe kullanırdım. Özellikle bilmek gerekiyor, çünkü Teleütüz. İkincisi akrabalarla konuşmak için gerekli. Ayrıca bu bizim kendi dilimiz, dolayısıyla bilmemiz gerekli. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Her şeyden önce kendi dilini bilmesi gerekiyor insanın. Akrabalarla konuşmak, onları anlamak için olabilirdi. Ama bu her şeyden önce kişinin kendi eğitimi ile ilgili. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Ben öncelikle Teleütüm. İki farklı millet kendi dillerinde iletişim kurabiliyorlar. Ben de kendi dilimle iletişimimi sağlamak isterdim. Ben Teleütlerin Teleütçe konuşmalarını isterdim. Kendi dillerinde. Tacikler, Azerbaycanlılar kendi ana dillerinde iletişim sağlıyorlar biz neden sağlamıyoruz. (K 13, erkek, 18 yaş, 25.6.2013)

Her şeyden önce o ana dilimiz. Dil öğrenmek bana ilginç geliyor ve bu kendi dilimiz. (K 37, kadın, 16 yaş, 3.7.2013)

İsterdim çünkü her şeyden önce bu dili bilmemek benim için bir ayıp. Bu benim ana dilim ve bilmek gerekli. Çocuklarım bilmeli. Bu benim ana dilim, öğrenmek gerekli. (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

Çünkü bizim atalarımızın dili. Artık bu dil unutuluyor. Sadece ilginç benim için. (K 32, kadın, 30 yaş, 2.7.2013)

İnsanın atalarını tanıma isteği evrenseldir. Crystal dilin bunun için gerekli olduğunu ve dil kayb olduğunda bu bağın da yok olduğunu ifade etmektedir (2007, s. 57). Eğer bu bağ kaybolursa insan artık yalnızdır. K 65 dünyayı kendi diliyle anlamak istemektedir. K 32 gibi dünyayı kavramak için atalarının bağına ihtiyaç duymaktadır. Bu bakış açısı dünyayı kavramada kendine özgü olacaktır. Tarihten gelen bakış açısı ile dünyayı kavramak ve geçmişten günümüze gelen anlayış biçimine sahip olmak birçok insanın ihtiyaç duyduğu bir gerekliliktir. K 57 de benzer düşüncelere sahiptir. Bu anlamda Teleütler arasında ataları tanıma isteğinin dile yönelik farkındalığı artırdığı söylenebilir.

Ben kendi içimde hayat anlayışı bakımından isterdim. Dünyayı kendi dilimle, kendi kültürel normlarım ve tarihten gelen bakış açısıyla kavramak isterdim. Destanları mesela. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Bence gerekli tabii ki. Eğer soruya cevap vermek şart ise kesinlikle gerekli. Benim çocuğum sadece birkaç kelime biliyor. Televizyon, eğitim vb. sebeplerden dolayı artık Teleütçe konuşma ihtiyacı duymuyoruz. Kültürümüzü de korumalıyız ama öncelikle dil gerekli. Dil kaybolursa her şey kayboluyor. Ama biz bu konuda halk olarak hiçbir şey düşünmedik. Bu sadece günlük dil olarak kalabilir. Ama yeniden canlandırmak mümkün görünmüyor. Korumak lazım ama ben yapılabilecek çok fazla şey göremiyorum. Kültürü de korumak gerekli, gelenekleri aktarmak gerekli. 20. yy.ın ortasında artık farklı bir kültür dairesine girdik. Ben bu okulda 6 yıl çalıştım. Benim hatırladığım çok az şey vardı. Ama hiçbir şey yoktu elimizde. Öğretilebileceğimiz malzeme yok. Neden Teleütçe öğrenmeliyiz? Gerekli çünkü tarihi korumak için. Ama kendi kültürünü bilmek gerekli. Benim çocukluğumda çok az karma evlilik vardı. Şimdi çok farklı. Artık her şey farklı. Mesela benim kız kardeşimin eşinin akrabası Rus iken, Altayların arasında artık kendini Altaylı olarak kabul ediyor. (K 57, erkek, 42 yaş, 30.7.2013)

Yukarıda da değinildiği gibi Teleütçenin kuşaklararası aktarımı artık durmuş durumdadır. Yine de katılımcıların buna yönelik bakış açıları önem taşımaktadır. Teleütler çocukların öncelikle hangi dili öğrenmeleri gerektiği konusunda farklı bakış açılarına sahiptirler. Bu karşılaştırma, baskın olan dil Rusça ile baskın olmayan dil Teleütçe arasındaki bir karşılaştırmadır. Teleütler bu konuda ne düşünmektedir? Kendi dillerine yönelik ilgi ve bunun aktarımdaki ölçüsü nedir? Neden bir aile kendi etnik dilini öğretme ihtiyacı hissetmemektedir? Teleütlerin bu konudaki bakış açıları nedir?

Birçok katılımcı Rusya'da yaşıyor olma, devlet dilinin Rusça oluşu, eğitim şartları gibi etkenler nedeniyle kendi çocuklarına Teleütçe öğretme ihtiyacı duymamaktadır. Ancak son yıllarda artan etnik bilinç ve farkındalık dilin aktarılması konusunda bir bakış açısı sunmaktadır. Dile yönelik ilgi artmakta ve bunun bir sonucu olarak birçok katılımcı Teleütçenin aktarılması gerektiği düşünmektedir. Bununla birlikte eldeki imkânlar yetersizdir. Artık dil çevresi Rusçanın yoğun baskısı altındadır. Dilin işlev alanları yalnızca evin ağırlıklı olduğu bazı sınırlı çevredir. Bir bakıma dili konuşacak insanlar azalmaktadır. Teleütler bu bakımdan, dilin aktarılması gerektiğini düşünseler de, çocukları ile olan iletişimde Teleütçeyi tercih etmezler.

K 3 Teleütlerin Rusya'da yaşıyor olmasının bir sonucu olarak çocukların ilk önce Rusça öğrenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre Teleütçe öğrenme ya da öğretme isteği sınırlı bir çevre için geçerlidir. K 19 ve K 58 de çocukların öncelikle Rusça öğrenmeleri

gerektiğini düşünmektedir. K 58 ek olarak Teleütçeyi hangi çevrede kullanabileceğini sorgulamaktadır. Bu durum onun için az bir nüfusa sahip olmanın sonucudur.

Onlar Rusya'da doğdukları için, Ruslar arasında Rusça öğrenmeliler. Teleütler istiyor ama bu yalnızca sınırlı bir kesim için geçerli. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Rusça bence. Çünkü eğitim için Rusça gerekli. Eğitim için başka bir yol yok. Dolayısıyla Rusça. (K 19, erkek, 47 yaş, 29.6.2013)

Ben Rusça konuşmaya gayret ediyorum. Çünkü eğitim Rusça, biz onu bilmek zorundayız. Biz 1000 kişiyiz ve Teleütçeyi nerede konuşabiliriz ki? Birçok sözcük dilimize geliyor. Ne yapabiliriz ki. (K 58, kadın, 63 yaş, 12.7.2013)

Eğer benim ailemi örnek verecek olursak konuşulan dil Rusça. Yabancı dil olarak da öğrenilmeye çalışılan ve istenen dil İngilizce. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Hem Rusçanın hem de Teleütçenin aynı anda çocuklara aktarılması gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak yalnızca Teleütçenin öğretilmesi gerektiğini düşünen herhangi bir katılımcı bulunmamaktadır. Çünkü Rusça olmadan bulunulan çevrede yaşamak imkân dâhilinde değildir. Sosyal çevre Rusça ile örülüdür, eğitim imkânları yine Rusçadır. İş olanakları ancak Rusça ile sağlanabilir. Dolayısıyla katılımcılar bir anlamda çocuklarının gelecek kaygısından hareketle baskın dili öğretmektedirler. Bundaki en önemli etken kuşkusuz ekonomiktir. Geçimini temin etmek isteyen bir Teleüt Rusça bilmeden bunu sağlayamayacaktır.

İki dilin de öğretilmesi gerektiğini düşünen Teleütlerin büyük bir bölümü aynı zamanda farklı dillere de işaret ederler. Özellikle küreselleşen dünyada İngilizce, Çince gibi diğer dünya dillerini bilmek çocukların geleceklerinde iş imkânları açısından yarar sağlayacaktır. Bu bakımdan bazı Teleütler açısından etnik dili bilmenin herhangi bir getirisi yoktur. K 39 da bunu ifade etmektedir. K 8, K 14, K 40 vd. birçoğu iki dilin de öğrenilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Örneğin ben, kendi dilimi artık unutuyorum tabi ki, ama ben ona mümkün olduğunca Teleütçe öğretmeye gayret göstereceğim. Bu ilk olarak. İkinci olarak tabi ki Rusça.

Teleüt ailelerine baktığımızda bir kısmı bu anlayışta ama bir kısmının böyle bir düşünce ile uzaktan yakından alakası yok. Onlar için bu durumun hiçbir önemi yok. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Rusça ve Teleütçe. Her ikisi de karışık olabilir. Okuyorlar, anlamaya gelince anlıyorlar. Teleütçe konuşma daha sonra olabilir. (K 14, erkek, 43 yaş, 25.6.2013)

Bence öncelikle ana dili tabi ki. Ama standart dil Rusça. Benim torunlarım Çince öğrenmeli. Teleütçe belki onlar kendileri isterlerse. Benim oğlum mesela. Ama biz Rusça konuşuyoruz. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Tabi ki ana dillerini öğrenmeliler. Ama hiç kimse bunu yapmıyor. (K 55, kadın, 45 yaş, 11.7.2013)

Alimov ve Shadyhanov (2013, s. 67) tarafından yapılan alan çalışmasında Teleütlerin hemen hemen tamamının kendi etnik dilleri yerine İngilizceyi öğrenmeyi tercih ettikleri sonucunu çıkmıştır. Teleütçe, Teleütlerin büyük çoğunluğu için İngilizce vb. dillerden daha az işleve sahiptir. Bu bakımdan çocuklar Teleütçe öğrenmek yerine farklı bir dili öğrenebilirler. Ancak buradaki tartışma araştırmacıyı Teleütçenin öğrenimi ve edinimi arasındaki farkı yakalamaya götürmektedir. Artık Teleütçe edinilen bir dil değil, öğrenilen bir dildir. Dolayısıyla dil doğal ortamını kaybetmiştir. Diğer birçok durumda olduğu gibi eğitim Rusçanın tercihinde önemli bir etkidir. K 47 de bu gerekçe ile dil değiştirmişti. Çocukların eğitimlerine başlaması burada en önemli etken olmuştur.

İkisi de gerekli. Teleütçe de gerekli. İngilizce de bilmeli. Evde şimdi kimse kendi dilini bilmiyor, herkes Rusça konuşuyor. Benimkiler de. Eskiden ben onlarla Teleütçe konuşuyordum. Sonra onlar okula başladıklarında ben onlarla Rusça iyi öğrensinler diye Rusça konuşmaya başladım. Sonra alıştılar galiba. Onlar anlıyor ama konuşamıyorlar. (K 47, kadın, 53 yaş, 16.7.2013)

Rus dili ve edebiyatı öğretmeni olan K 7 Altay Cumhuriyeti'ndeki deneyiminden yola çıkarak Teleüt ailelerinin çocuklarına Teleütçeyi edindirmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Ancak bununla birlikte eğitim hayatının başlangıcına kadar Rusça da öğretilmelidir. Bu şekilde çocuk hem etnik dilini bilecek hem de baskın dili bilerek eğitim hayatında zorlanmayacaktır.

Örneğin şöyle bir olay biliyorum. Bir Altay ailesinde anne çocukları ile Altayca konuşuyor. Ama çocukları 3-4 yıl Rusça öğrenemiyordu. Bence evde tek bir dil konuşulmalı. Altay ailelerinde hem Rusça hem Altayca konuşuluyor. Ama evde konuşulmuyorsa çocuklar okulda zorlanıyorlar. Evde Rusça konuşmaya başladıklarında çocuklar da okulda rahatlıkla Rusça konuşmaya başlıyorlar. Bu yüzden bizim kültürümüzde ideal olanı Teleütçenin önce evde konuşulması. Sonrasında okul eğitimine kadar Rusça da konuşulmalı. Bana göre bu ana dili. Çocuk önce ana dilini öğrenmeli sonra Rusça öğrenmeli. Böylelikle iki dili de iyi bilecek. Ama karışık dil konuşmak çok sağlıklı olmuyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde katılımcılara yöneltilen “*Hangi dili öncelikle öğrenmek gereklidir?*” sorusuna K 48, K 49, K 50 ve K 51 önce Teleütçenin bilinmesini ama Rusça da öğrenmenin bir zorunluluk olduğu cevabını vermişlerdir. K 52 ikisini de aynı anda öğrenmenin gerekli olduğunu düşünmektedir (*OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013*). Her ne kadar etnik bilincin belirlenmesi için erken bir yaş olsa da 14 yaşındaki bu katılımcılar okulda aldıkları eğitimin bir sonucu olarak Teleütçe öğrenmeleri gerektiğini düşünmektedirler.

Daha önce de ifade edildiği üzere evde kullanılan dili belirlemede kuşaklararası aktarım için en önemli faktörlerden birisi *büyük ebeveynlerin* (büyükbaba, büyükanne vb.) bulunmasıdır. 3. kuşak dili ancak bu yolla sağlıklı bir şekilde edinebilecektir. Ancak büyük ebeveynler de kendi yaşadıkları sorunların (eğitim vb.) torunları tarafından yaşanmasını istememektedir. Bu bakımdan onlar da Teleütçeyi tercih etmezler. K 39 ve K 71 iki farklı yaş grubundan olan Teleütlerdir. Genç kuşaktan olan katılımcı büyük ebeveynlerin önemine dikkat çekerken; büyük ebeveyn olan katılımcı, torunlarıyla Teleütçe konuştuğunda aldığı tepkiden dolayı dil kullanımını bıraktığını ifade etmektedir. Teleütçe onun (ve birçok Teleüt çocuğun) gözünde artık yabancı dil (bu örnekte İngilizce) konumundadır. K 71 de bu şekilde etnik dillerinin yavaş yavaş yok olacağına vurgu yapmaktadır.

Kimse öğretmedi. Bence bu çocuklukla alakalı. Evde eğer nineler olsa ve onlar evde konuşsa ancak öyle öğretilir. Ama evde konuşulmazsa öğrenilmez. Kitaplar daha 15 yıl önce yayımlandı. (K 70, erkek, 39 yaş, 21.8.2013)

Ü:rene bergender tüğeseşi Qazaq tili mīnañ tüğese. Pojībīstīñ tilin ze üretpejaq ze nede školdo. Üjde vot qačan araj ermekteşʹadiq oq ştoḃi undibasīndar dep. Ne etʹam araj pojīmñiñ tilin ajʹam vot ştoḃi undibasīn dep. a mīna vnugum “baba samnoj pa anglisliñ razgavarivajet” depʹit. Tʹe men pojībīstīñ tili mīnañ ermekteğende ol ajʹit, “pa anglijskij ni razgavarivij” dep. Baba, pilbejt fsö üjde ermekteşʹalar Qazaq tili mīnañ i ol toze andij oq. Tilibis da tüğese ne ede perer pistiñ pa stepana... (K 71, kadın, 66 yaş, 22.8.2013)

“Hepsi Rusçaya alışmış durumdadır. Kendi dilimizi okulda öğretmiyoruz ya. Evde zaman zaman unutmaları diye yavaş yavaş konuşuyorum. Ama torunum «Nine, benimle İngilizce konuşuyor.» diyor. Ben kendi dilimizde konuştuğumda o «Nine benimle İngilizce konuşma!» diyor. Bilmiyor işte, evde Rusça konuşuyorlar. O da öyle. Dilimiz yavaş yavaş ne olur...”

Son olarak Teleütçenin kullanımında cinsiyet faktörünün etkisini öğrenmek amacıyla katılımcılara yöneltilen “Kadınlar mı daha çok Teleütçe konuşuyor yoksa erkekler mi?” sorusuna verilen cevapların dağılımı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.2.1.4.3. Cinsiyetin Dil Sürdürümüne Etkisi

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadınlar	48	57,14
Erkekler	3	3,57
Farkı yok	33	39,28
Toplam	84	100,0

Tabloya göre Teleütçe kullanımında %57,14'lük bir oranla kadınların daha çok Teleütçe kullandıklarını ifade edenler yüksektir. Erkeklerin daha çok Teleütçe kullandığını ifade edenlerin oranı %3,57 iken herhangi bir farkın bulunmadığını ifade edenlerin oranı ise %39,28'dir. Bu gruptakilerin büyük bir bölümü dil sürdürümünde cinsiyetten ziyade yaşın bir etken olduğunu belirtmiştir. Görüşmelerde K 65 kadınların daha çok Teleütçe konuştuklarını ifade etmektedir. Alan çalışması kapsamında Teleütçe derlemeler de gerçekleştirilmiştir. Birçok durumda erkeklerle olan derlemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tarafımızdan gerçekleştirilen derlemelerin toplam sayısı kırktır ve bunların %32,5'i erkek kaynak kişilerden oluşmaktadır. Bu anlamda Teleütçe sürdürümünde kadınların önemli bir etken olduğunu belirtmek gerekmektedir. Diğer birçok tehlikedeki dil gibi bir dilin aktarımı, her zaman böyle olmasa da, genellikle anne aracılığıyla sağlanabilir. Bu anlamda Teleütçe bakımından kadınların dili daha akıcı bir biçimde konuşması Teleütçenin canlandırılmasında bir rol oynayabilir.

Kuşak olarak 35 ve üzeri kadınlar daha fazla konuşuyorlar. Ama köylü erkekler de konuşuyorlar. Bekovo'da daha çok konuşuyorlar. Ben arada gidiyorum. Onlar biraz Teleütçe konuşuyor. Benim erkek kardeşim daha sık Teleütçe konuşuyor. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

4.2.2.4. Canlandırma Çalışmalarının Durumu

Teleütçeye yönelik canlandırma çalışmaları Sovyetlerin son dönemleri ile birlikte başlamıştır. Rusya'daki diğer az sayılı halklar gibi Teleütler de dillerini ve kültürlerini

koruma ve geliştirme olanaklarına yasal olarak sahiptirler (bk 4.2.6.1.) 1990'lı yıllardan itibaren bu çalışmalar özellikle hız kazanmıştır. Bu kapsamda Teleütler kendilerini resmî organlarda temsil edecek ve kültürün korunması ile ilgili sosyal birçok alanda çalışmalar yürütecek olan *Ene Bayat Derneğini* kurmuştur (bk. 4.2.6.4.) Ayrıca yine kültürlerinin devamını sağlamak amacıyla *Çolkoy Tarih ve Etnografya Müzesi* diğer birçok az sayılı halkta olduğu gibi kurulmuştur. 1998 yılından beri faaliyet gösteren müze içerisinde birçok tarihsel ve etnografik malzeme barındırmaktadır. Müze gerek Teleütlere gerekse de bölgeyi ziyaret eden yabancılara yönelik Teleütler hakkında kapsamlı bilgiler vermektedir. Müze bünyesinde *Soloni* 'Gökkuşağı' halk dansları topluluğu da çeşitli etkinliklere katılarak Teleütleri temsil etmektedir².

Ayrıca yine Bekovo Azınlık Bucağı'nda 'Kültür Evi' (Dom kul'turı) bulunmaktadır. Bu tip kültür evleri Rusya'daki birçok köyde bulunan evlerindedir. Bünyesinde kütüphane, spor salonu ve Çolkoy Müzesinin iç mekânları yer almaktadır. Bölgede yaşayan Teleütler düğünlerini ve bayramlarını bu kültür evinde kutlamaktadırlar.

Müze, dernek ve kültür evi Bekovo Azınlık Bucağı'nda yer alır. Diğer bölgelerde yaşayan Teleütlerin, buldukları yerleşim yerindeki kuruluşlar dışında kültür evi tipinde kültürel faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri herhangi bir yer bulunmamaktadır.

Bahsi geçen kuruluşların hiçbirinde Teleütçenin sürdürümüne ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmemektedir. Teleütçenin sürdürümüne ve dil değişimini tersine çevirmeye yönelik çalışmalar yalnızca okul tabanlı programlardır. 1990'lardan itibaren bir grup Teleüt aydınının gayretleri ile başlayan okuldaki Teleütçe dersleri ek ders olarak yürütülmektedir (bk. 4.2.7.3.). Ayrıca okul dışında da Teleütçenin öğretimine yönelik, Teleütlerin yaşadıkları tüm bölgelerden gelen çocuklar için yaz dil kampları 2010 yılından bu yana düzenlenmektedir. Bu yaz dil kampları okul tarafından olarak yürütülür ve finansmanı devlet desteklidir. 2010 yılında düzenlenen *Sarbağa* (bir yaşından küçük tay) yaz kampına farklı yaş gruplarından 25 öğrenci katılmıştır. Daha sonraki yıllarda düzenlenen yaz dil kampları *Tan* (şafak) adıyla düzenlenmiştir. Bu dil kampları çerçevesinde Teleüt öğrencilere ağırlıklı olarak Teleüt dili ve kültürü aktarılmaya çalışılmaktadır. 2 hafta süren bu kamplarda Teleütçe de öğretilmektedir. Ancak Bekovo Okul Müdürü yaz dil kampları ile ilgili olarak özellikle kültüre ağırlık

² Müze ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.cholkoi.ru/>

verildiğini ifade etmektedir. Dil çalışmaları da bununla birlikte yürütülür. Ancak bu yaz dil okuluna katılan öğrencilerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda dil ile ilgili çalışmaların yetersiz düzeyde olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Dil okulları ilk önce Şorların kendi dillerini öğretmek için yaptıkları yaz dil okulları ile başladı. Kemerovo Bölgesi Yerel Politikalar Bölümü, ulusal kültür ve etnik politikalar konusunda Belovo Yönetimine bizim bölgemizde de dil okulu düzenlenmesine ilişkin görev verdi. 2010 yılında ilk kez bizde de bu dil okulları düzenlendi. Teleüt olan ve Belovo, Novokuznetsk ve Gur'evsk'te bölgede yaşayan 20-25 öğrenci için, Çerta, Taşkömür, Belovo, Ulus'taki çocuklar bu yaz okuluna katılıyorlar. Toplamda 25 öğrenci. Bu yalnızca öğrenciler arasından seçilen 25 kişi. Çünkü dil okulunda yazı yazmak gerekiyor.

Programa gelince bunu okul planlıyor. Yerel Politikalar Bölümünden bir uzman bu okulun sorumlusu oluyor. Haftalık plan yapılıyor. Geziler düzenleniyor. Arjan suu gibi kutsal yerlere gidiliyor. Mutlaka müze gezisi yapılıyor ve mutlaka pilmen yapmayı öğretiyoruz. ... 8 ile 15 yaş arasındaki öğrenciler bu yaz dil okuluna katılabiliyorlar. ... (K 59, kadın, Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Teleütçe öğretmeni olan K 46 da yaz dil okullarının 10 gün olarak düzenlendiğini ve buna katılan öğrencilere şarkılar, danslar öğretildiğini ifade etmektedir. Dil öğretiminin yanı sıra bu yaz okullarında Teleütlere ait bölgedeki kutsal yerlere de geziler düzenlenmekte ve müze gezisi gerçekleştirilmektedir. Bu yaz okullarına 2012 yılında 25 öğrencinin katıldığını ifade eden K 46 bu öğrencilerin yalnızca Bekovo'dan olmayıp Teleütlerin yaşadıkları diğer şehir ve köylerden de geldiklerini ifade etmektedir.

Anda školdo polor linguističeskij lager če. anda takaja što qandij ajdava Tadar tilin ködürege štobī paldar ajdava, on kün pol'tit. Tadar tilin ködürege miña pu sarīndar, sekirišter, anaŋ ala nege ijik tu:ka apart'aq če mīnda. Pistiŋ če ijik tu:da qandij ajdava radnik. Ana apart'aq, körgis'talar, čalama pu:lapt'alar če qandij ajdava aj't'alar če qandij nemeše. Kerek nemeze. Anaŋ nege muzejge apart'alar. A ne miñaŋ kul'tura čijip't'alar če anda, sarīndar ü:re't'alar miña. On kün pol'tit. Mīnda, cajgīda. Ol pistiŋ idjot ablastnoj ureven', anda pistiŋ kelt'alar Tomnaŋ kelt'alar, alar Šandīdan, Čertudan, Pe:lijdeŋ kelt'alar Tadar paldar. Kak t'ili cirme peš pala kelgen. Paldar kelip ü:renege ezen't'alar če. (K 46, kadın, Teleütçe öğretmeni 42 yaş, 15.7.2013)

“Orada okulda dil yazı okulu var. Orada Teleütçeyi canlandırmak için, çocukların konuşması için 10 gün bu yaz okulu düzenleniyor. Teleütçeyi canlandırmak için bu şarkılar, danslar, sonra kutsal dağa götürüyoruz burada. Bizim kutsal dağda, nasıl söylemeli kaynak su var. Oraya götürüyoruz, orayı gösteriyoruz. Çaput bağıyorlar. Ne gerekli? Sonra müzeye götürüyorlar. Orada kültürü tanıyorlar, şarkılar öğretiyorlar. On gün oluyor. Burada, yazın. Bu tüm eyalet seviyesinde düzenliyor. Buna Tom'dan, Şanda'dan, Çerta'dan, Belovo'dan Teleüt çocukları geliyor. Geçtiğimiz yıl 25 çocuk katıldı. Çocuklar gelerek öğrenmeye çalışıyorlar.”

Teleütçe pek çok katılımcıya göre yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. “*Sizce Teleütçe ve Teleüt kültürü yok olma tehlikesi ile karşı karşıya mı?*” ve “*Sizce uzun yıllar Teleütçe konuşulmaya devam edecek mi?*” sorularına verilen cevaplar büyük ölçüde birbiri ile benzerlik göstermektedir. Teleütlerin büyük bir bölümü Teleütçenin ve Teleüt kültürünün yakın bir süreçte yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Dilin sürdürümü ve korunmasına ilişkin tespitler katılımcıların bu görüşlerinden sonra verilecektir.

Tehlikedeki bir dil konusu olan topluluk, baskın bir dilin etkisini hissettiğinde buna yönelik nasıl bir tutum sergilemektedir? Dilini ve kültürünü korumaya yönelik çalışmaların niteliği nedir? Birkaç aktivist dışında dil topluluğunun diğer üyeleri ne düşünmektedir? Ya da yapılan çalışmalara yönelik bakış açıları nelerdir? Bu vb. sorular bir dilin sürdürümünü ya da korunmasına ilişkin çalışmaların içeriğini belirleyecektir. Eğer o dil topluluğu dilin sürdürümüne ilişkin herhangi bir istek sahibi değilse yapılabilecek çok da fazla bir şey bulunmamaktadır. Bu bakımdan dil topluluğunun dilin sürdürümüne ilişkin tavrı koruma çalışmalarını etkileyecektir. Ancak o topluluğun dilin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunup bulunmadığına ilişkin tespiti bu tip çalışmalarda önemli rol oynar. Çünkü tehlikedeki dil konuşurlarının farkındalığı olmadan hiçbir canlandırma çalışması yürütülemez.

Teleütlerin büyük bir bölümü dillerinin tehlikede olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü tehlikenin farkındadır. Görüşmelerin birçoğu bu durumu açıklayan cümlelerle doludur. Onlara göre artık Teleütçe yakın bir gelecekte ölecektir. 20-30 yıl ile 100 yıla uzanan tahminler bulunmaktadır. K 5, K 7, K 8, K 9, K 19 vd. Teleütçenin yakın bir gelecekte yok olacağını düşünmektedir. Bu bölüme kadar anlatılan etkenlerle birlikte birçok sebep sıralanmaktadır. Teleütçenin ölümü, yazılı eserlerin azlığı, Rusçanın yoğun baskısı, demografik olarak azınlıkta olma, özerk bir bölgeye sahip olamama, dilin iletişim işlevlerini kaybetmesi, kuşaklararası aktarımın bulunmaması, geleneksel yaşam biçiminin terk edilerek baskın kültüre uyum sağlama, koruma çalışmalarının yetersizliği ve eğitimin etkisi gibi etkenlerle gerçekleşmektedir.

Eğer açıkça söylemek gerekirse, dilimiz yok oluyor. Çok az kullanılıyor, yalnızca yaşlılar bu dili kullanıyor. Sovyetler döneminde genelde Teleütçe biliyorduk ama şimdiki dönemde Teleütçe çocuklar öğrenemiyor. Yazılı eserler oldukça az. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Günümüzde Teleütçe yavaş yavaş Rusçanın tesiriyle kayboluyor, düşünüyorum da bugün artık yok gibi. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Bence 50-100 yıl sonra kaybolacak. Çünkü bu Rusya'da olmanın ve az sayılı bir halk olmanın sonucu. Sayımız gittikçe azalıyor. Bunun yanı sıra birçok dil var. Mesela kuzey halklarının dilleri. Sayıları bizden daha fazla. Teleütlerin hepsi 2000 kişi. Kendi Özerk cumhuriyetleri olan yerler var. Hakasya, Altay mesela. Orada da insanlar kendi özerk cumhuriyetleri olmasına rağmen dillerini unutuyorlar. Kendi okulları var, edebiyatları var. Ama biz yine de bunlara bile sahip değiliz. Yani bu bir noktada globalleşmenin bir sonucu. Belki de milli şuur dediğimiz şey her yerde bu hâle dönüşüyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Ben Teleütçenin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. Eğer bizim kuşağımız konuşmuyorsa ve bizim yaşlarımız dilimizi kullanmamaya başlamışsa, bu yalnızca bizim halkımızın değil, tüm halkların sorunu. (K 9, erkek, 58 yaş, 16.6.2013)

Mesela benim çocuklarım, yaklaşık 20 yıl sonra Teleütçe ölecek. Teleütçe bilenlerin daha çok Teleütçe konuşmaya gayret göstermeleri gerekiyor. Bir sonraki nesle de öğretmeleri gerekiyor. Şimdi neredeyse ölmüş durumda. (K 13, erkek, 18 yaş, 25.6.2013)

(Teleütçenin) Durumu çok kötü. Ölüyor artık. Ne yapmak gerektiği hakkında tam olarak bir şey söyleyemem. Bunu cevaplamak çok zor. Bence günlük yaşamı değiştirmek lazım. İnsanların böyle bir isteği yok. Medenileşme artık tamamlandı. Dolayısıyla artık hiç kimsenin Teleütçe öğrenmek gibi bir isteği yok. (K 19, erkek, 47 yaş, 29.6.2013)

K 27 durumun şimdiki gibi devam etmesi hâlinde dilin yok olacağını düşünmektedir. Ona göre bu durumun altında yatan temel etken küreselleşmedir. K 41 de altmışlı yaşlardaki Teleütlerin Teleütçe kullanmadıklarında hareketle gelecek kuşakların kendi dillerinde konuşmayacaklarını ifade etmektedir. K 65 ise Teleütçenin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu ancak dile yönelik canlandırma çalışması yapılması yönünde yeterli bir isteğin bulunmadığını düşünmektedir.

Ben bu soruyu atlayacağım. Bilmiyorum. Eğer bütün durum şimdiki gibi olacak olursa tabii ki konuşulmayacak. Şimdi küreselleşmenin olduğu bir ortamda az sayılı dillerin hepsi yok oluyor. İnsanlar çoğunluk tarafından konuşulan dilleri kullanmaya başladılar. Bu bütün dünyadaki az sayılı halkların yaşadıkları bir sorun. Her iki haftada bir dil ölüyor. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Bence uzun zaman olmayacak. Eğer bizim çocuklarımız konuşmuyorsa torunlarımız nasıl konuşacak. Biz altmışlı yaşlardayız. Biz konuşmuyoruz, çocuklarımız nasıl konuşsun. (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

Bence şimdi eğilim yok olma yönünde. Bu sadece Teleütlerle ilişkili değil. Bu birçok etnik unsur ve dil ile ilgili. Birçok dil ve kültür günümüzde kaybolmuş

durumda. Buna ek olarak şöyle bir soru sormak gerekli. Eğer yok olma tehlikesi varsa buna yönelik bir çalışma yapmak gerekli mi? Bu gerekli ama bu konuda iç algıda yeterli istek yok. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Bence bunu düşünmek bile çok kötü. Konuşmak mümkün olmayacak. Ben çocuklarıma öğretmek istiyorum. Ama ben kendim bilmiyorum. Ben yalnızca millî danslarımı biliyorum, danslar ve şarkılar aracılığıyla öğretebileceğimi öğreteceğim. Her yerde Rus kültürü var, bunun arasında nasıl mümkün ki? (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

Biz aileler biraz konuşacağız ama çocuklar konuşmayacak. Eğer bu dil yeniden canlandırılmazsa konuşulmayacak. (K 55, kadın, 45 yaş, 11.7.2013)

K 15 de Teleütçenin artık ölmekte olduğunu ifade etmektedir. Bekovo’da okulda dilin öğrenildiğini belirten katılımcı Teleütlerin artık Rusça konuştuklarını ve 100 yıla kadar Teleütçenin öleceğinin muhtemel olduğunu düşünmektedir. Ona göre dil yok olmaktadır ve dilin kullanılacağı alan ile buna yönelik bakış açısı bulunmamaktadır. İlgi de artık yoktur. K 42 ise kendisinin ve oğlunun kuşağının ölümünden sonra Teleütçeyi bilen hiçkimsenin kalmayacağını düşünmektedir.

Telejettij tili umirajet. Ölt’alar. Bekovijde izuçat’ e’alar emdi. Bukbar bar. Maqa qazaqtaşt’alar. Pilbejam nerek andij polippa.di. Çerez sto let vo:be:e izçezajet naverna Telejettij tili. Ölip parar. Tüz tül. Mozet kazisi panimat’ eder, kazisi panimat’ etpes. anaj pa stepena uze. Men anaj ezen’am. andij oq. andij poloko dolzen. Uze paldar maqa Qazaqtaşt’it.

Ugasajet. Jovolt’it. Joq nede praktičnist’. Joq smisl. Joq. Prosta joq. smisl, smisl joq. Praktičnist’ joq. Zaintresovinnist’ joq. (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“Teleütçe ölüyor. Ölüyor. Bekovo’da öğretiyorlar şimdi. Alfabe kitabı var. Sürekli Rusça konuşuyorlar. Bilmiyorum neden böyle oldu. 100 yıl sonra Teleütçe ölecek sanırım. Ölüyor. 100 yıl. Belki bazıları anlar, bazıları anlamaz. Yavaş yavaş artık... Ben böyle düşünüyorum. Böyle olacak. Artık çocuklar sürekli Rusça konuşuyorlar. Ölüyor, yok oluyor. Pratik etme imkânı yok. Düşünce yok. Yok. Sadece yok. Düşünce, düşünce yok. Pratik yok. İlgi yok.”

Men undibajadim. U:ldarim toze undibas. Vnuktar pilbejt caqşi. Naverna alar pilbejt. Pis ölyp parsaq ca:n kişiler alar safsem pilbes. (K 42, kadın, 74 yaş, 5.7.2013)

“Ben unutmuyorum. Çocuklarım da unutmaz. Torunlar iyi bilmiyor. Galiba onlar bilmiyor. Biz yaşlılar ölüp gitsek onlar hiç bilmezler.”

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde “*Teleütçenin durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?*” sorusuna K 48 Teleütçenin tehlikede olduğunu, gelecekteki kuşakların kendi dillerini bilmeyeceklerini ve öğrenemeyeceklerini düşünmektedir. K 49 aynı şekilde dilin yok olduğunu ancak

yeniden canlandırılması gerektiğini savunmaktadır. K 50 ve K 51 ailesinin kendileriyle Teleütçe konuşmaları gerektiğini ve ancak bu şekilde Teleütçenin yok olmaktan kurtulabileceğini düşünmektedir. K 52 Teleütlerin kendilerinin bu dili öğrenme isteklerinin olduğunu ama yeterli imkânın bulunmadığını ifade etmektedir (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013).

Katılımcılardan dilin öğrenilmesinin gerekli olmadığını söyleyenler dilin tehlikede olmadığını düşünmektedir. K 71 bu tür katılımcılardandır. Ancak dilin devam edeceğini düşünen katılımcılar oldukça azdır. K 3 de dilin belirli seviyede yaşayacağını düşünmekle birlikte bunun sözcük düzeyinde olabileceğini savunmaktadır.

Ama bence tamamen ölmeyecek. Çünkü bazıları hâlâ konuşuyorlar. Ama ben çok ilgilenmiyorum. Çünkü gerekli değil. Benim arkadaşlarım Teleütçe bilmiyor ki. Ben kiminle konuşacağım? Burada yaşıyor olsaydım Teleütçe konuşurdum. (K 71, kadın, 20 yaş, 21.8.2013)

Bence olmayacak sanırım. Şimdilik var. Yaşlı kuşak var. Şimdilik yaşıyor, annem babam biliyor ama ileride sanırım bu dil ölecek. Belki bazı sözcükler olabilir, yaşayabilir ama tam bir konuşma olmayacak sanırım. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Yukarıdaki görüşlerden yola çıkarak Teleütlerin dillerinin tehlike durumları hakkında önemli ölçüde fikir sahibi olduklarını söylemek mümkündür. Teleütlerin büyük bir bölümü Teleütçe ile ilgili olarak gerçekleştirilen koruma ve geliştirmeye yönelik çalışmaların yetersiz düzeyde olduğunu düşünmektedir. Pek çok katılımcı bu duruma işaret etmektedir. Bunun için farkındalık yaratılmalıdır. Bir dili yaşatmak ancak o dil topluluğu ile mümkündür. Ancak tehlikedeki bir dili korumanın gerekliliği bütün dil topluluğu tarafından anlaşılabilir. K 27 her Teleütün bunu yapamayabileceğini düşünmektedir. Ancak dili korumanın olmazsa olmaz şartı o topluluğun bunun gerekliliğine yönelik fikir sahibi oluşudur. K 38 bunun ancak farkındalıkla mümkün olabileceğine işaret etmektedir. K 40, K 41 ve K 61 Teleütler açısından koruma ve canlandırma çalışmalarının yeterli olmadığını düşünmektedir.

Evet tehlikede. Çünkü eğer gelecekte bir farkındalık olmazsa bu dil ölecek. Eğer sen kendi dilini öğrenmek ve konuşmak istersen tehlikede olmaz. Kültürlerin etkileşimi ile yüksek kültür oluşuyor. Ben böyle düşünüyorum. Halkın içerisinde seviye seviye kültür yükseliyor. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Bence bu son zamanlarda yeniden canlandırılabilme konusunda hiçbir şans bulunmuyor. Dil var, halk var, ailelerde konuşma isteği var ama çevrede bu

neredeysse hiç mümkün değil. Bunu öğrenmek mümkün değil, öğrenecek çevre yok. Şimdi çocuklar İngilizce öğreniyorlar, çünkü İngilizce Teleütçeden daha çok prestijli bir dil. Bunun herkes tarafından anlaşılır olduğunu düşünüyorum. Yalnızca dili korumak için dil öğrenmek, Teleüt olduğunu hissetmek, herkesin yapabileceği bir şey değil. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Açık söylemek gerekirse kimse bununla ilgili bir şey yapmıyor. Bekovo'da 1 saat Teleütçe öğretiliyor, hepsi bu bence. (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

Çok kötü durumda. Dil ölüyor. Çünkü gençler öğrenmek istemiyor, eğitimde yalnızca Bekovo'da öğretiliyor ama yeterli değil. Aslında hiç kimse bununla ilgilenmiyor. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Bence öğrenmek istiyorlar ama hiçbir şey yapmıyorlar. İsterlerdi, dili canlandırmak isterlerdi ama hiç kimse bir şey yapmıyor. Ben anlamadığım şeyleri soruyordum aileme. Ama çoğu ilgilenmiyor bence. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

K 28 Teleütçenin canlandırılmasına yönelik çalışmalarda tek *umudun* Bekovo'daki okuldaki dil öğretiminde olduğunu düşünmektedir. Ona göre Teleütçe bu okulda ve kültür merkezinde öğretilerek canlandırılabilir. Teleütçenin haftalık ders saati bir saatten üç ya da dört saate çıkarılmalıdır. K 28 aksi takdirde bu durumu düşünmenin bile zor olduğunu ifade etmektedir. K 67 ise son yıllarda yayımlanan kitaplarla, okuldaki derslerle ve yaz dil kursları ile Teleütçenin biraz olsun canlandırıldığını ifade etmektedir. Ancak kendisi gibi şehirde yaşayan Teleütler açısından böyle bir imkân bulunmamaktadır.

Oj pilbejam, jesli kaniješna mīna Sasta ol Pajatta ol školdo vot nadezda. Patamušta fsö ravno anda kul'turnij tsentir kak-ta anda tügese nadezda qaçilar üretseler Tadar tilin pa bol'se uroktor perse kaniješna. Nedelege xatja bi xot' üç dört nedele künn nedeledē ü:rengender polso Tadar tiline t'e ol kaniješna vazradilas' bi. A tak mīna ezengende xot' piřjama va:be:e tezolij, pilbejam. (K 28, kadın, 63 yaş, 1.7.2013)

“Bilmiyorum, eğer tabii ki bu Sas'ta, Bekovo'da, o okulda umut. Çünkü orada kültür merkezi var. Orada bütün umut. Bazıları öğretse, Teleütçe ders saati daha çok olsa tabii ki. Haftada üç dört saat öğrenseler Teleütçe tabii ki canlanırdı. Ama bu düşünüldüğünde bile çok zor, bilmiyorum.”

Şimdilerde yavaş yavaş canlanmaya başladı. Şimdi az da olsa kitaplar yayımlanıyor. Okulda dersler veriliyor, ayrıca yaz okulları düzenleniyor. Ama köydekiler kültürlerine daha çok sahip çıkıyorlar. Dolayısıyla bence hâlâ bir umut var. Şehirdekiler, biz bu konuda hiçbir şey yapamıyoruz. Şehirlerde yaşayanlar hiç konuşmuyor. (K 67, kadın, 46 yaş, 14.8.2013)

Teleütçenin korunmasına yönelik yapılacak çalışmalarda bölgedeki diğer Türk toplulukları ile etkileşimin artmasının yararlı olabileceğine daha önce işaret etmiştik.

Katılımcıların farkındalıklarının artmasında bu tip etkileşimlerin rolü önem arz etmektedir. K 65 de bu tür etkileşimlerin artırılarak Teleütçenin canlandırılabilceğini savunmaktadır. Ancak günümüzde bu etkileşimin sınırlı düzeyde olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bence şimdilik olacak. Hâlâ Teleütler var. Yaşıyorlar ve canlandırılabilir. Burada önemli rol oynayan şey hayat algısı ve çağın gereklilikleri. Toplumsal iletişim yalnızca bir halkın kendi arasında, bir köyün, mahallenin kendi arasında değil. Diğer akrabalarla, Türklerle, Altaylılarla, Hakaslarla, Türklerle iletişimde gerekli. Bu bakımdan dil canlanabilir. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Görüşmelerde “Size göre Teleütler kendi dillerini ve kültürlerini koruma ve geliştirme koşullarına sahip midirler?” sorusuna verilen cevaplar bağlamında Teleütlerin önemli bi bölümünün bu tür çalışmaların yeterli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Ancak büyük bir bölümü çalışmaları yetersiz düzeyde görmektedir. Dil ve kültürün korunmasına yönelik çalışmalar devlet tarafından desteklenmektedir. K 7 ve K8 Teleütlerin çeşitli kültürel etkinliklerle kültürlerini korumaya gayret ettiklerini savunmaktadırlar. Bu etkinlikler kapsamında Teleütçe şarkılar da öğrenilmektedir. Ancak dilin sınırlı düzeyde aktarımının gerçekleştiği bu tür durumlar da sınırlıdır. K 27 bunun yalnızca bir şov olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu tür etkinliklerle dilin ve kültürün korunması mümkün değildir. K 40 ve K 55 de dil ve kültürün korunmasına yönelik çalışmaların hiç bulunmadığına işaret etmektedir.

Dil tabi kültürle ilişkili, demek ki bu da devlet politikası ile ilgili. Her yerde kültürel çeşitliliğin canlandırılması ile ilişkili çalışmalar yapılıyor. Kuzbass'ta örneğin buna gayret gösteriliyor. Bizim dans gruplarımız var. Teleütçe şarkılar söylüyorlar. Millî kıyafetleri giyiyorlar. Bu beni mutlu ediyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Bence Teleütler kendi dillerini ve kültürlerini korumaya gayret ediyorlar. Ama bu yeterli değil.

Kültürü korumak için mesela her köyde kulüpler var. Dans ediyorlar, şarkılar söylüyorlar, gelenekleri anlatıyorlar. Teleütçe şarkılar var tabi. Bunları öğretiyorlar. Böylelikle Teleütler dilini korumak için ellerinden geleni yapıyorlar. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Bence bu soruya herkes kendi açısından cevap verebilir. Ben kendi kültür ve dilimi korumadım. Kimisi koruyor olabilir. Bence herkes her yıl kendi dili ve kültürünü koruduğuna ilişkin bir şeyler söylüyor. Çünkü bayramlarda herkes bir araya geliyor. Şarkı söylüyorlar, dans ediyorlar, spor müsabakaları yapıyorlar daha sonra alkol alıyorlar ve bu kadar. Buna dilin ve kültürün korunması deniyor. Bence bu sadece bir şov. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Ben buna cevap vermekte zorlanıyorum, eğer hayır dersem belki bazıları korumaya çalışıyorlardır. Bana göre hayır. Gençler artık çok kötü durumda. Artık bizimkilere Rus denebilir. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Bence korunmuyor. Gerekli ama kişinin kendi ana dilini öğrenmesi lazım. Eğer açıkça söylemek gerekirse kimse bununla ilgili bir çalışma yapmıyor. (K 55, kadın, 45 yaş, 11.7.2013)

4.2.3. Dilbilimsel Faktörler

Bu bölümde Teleütlerin kullandıkları diller, bu dillerdeki dört temel beceri alanlarındaki durumları, iki dillilik bağlamında Teleütlerin Rusça ile Teleütçe arasındaki tercihleri, katılımcıların bildikleri diller ile ilgili verilerden hareketle ele alınacaktır. Ayrıca Altayca ile olan etkileşimlerine de bu bölümde değinilecektir.

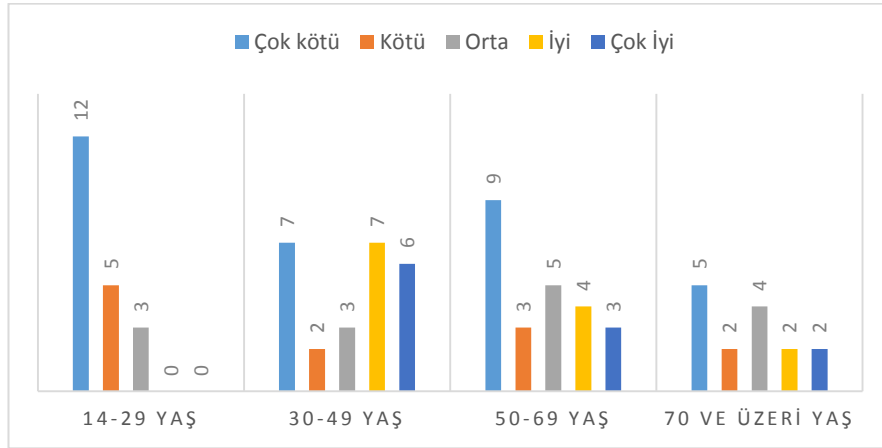
4.2.3.1. Katılımcıların Dört Temel Beceri Düzeyleri

Katılımcıların Teleütçe bilme durumları Tablo 4.2.2.4.1’de gösterilmişti. Buna göre örnekleme oluşturan katılımcıların %81’i Teleütçe bildiğini ifade ederken, %19’u bilmediğini belirtmiştir. Ancak dört temel beceriye ilişkin verilere bakıldığında bu rakamların çok da gerçeği yansıtmadığı görülecektir. Görüşmelerde genç kuşaktaki katılımcıların “*Teleütçe biliyor musunuz?*” sorusuna verdikleri cevaplar bu anlamda daha aydınlatıcıdır. Biliyorum cevabını verenler günlük konuşma dilini (K 8), temel düzeyde bazı sözcükleri (K 33), anladığını ancak konuşamadığını (K 65) ifade etmektedir. Bu tür örnekler çoğaltılarak verilebilir.

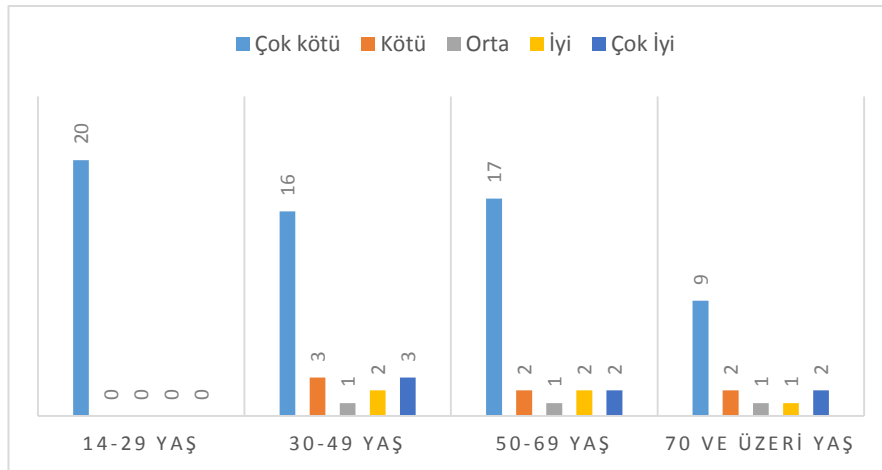
Ben günlük konuşma dilini biliyorum. Basit Teleütçe diyebileceğimiz bir dil bu. Aile içinde konuşulan daha çok, standart olarak ana hatlarıyla tamamen kendini ifade edebilecek seviyede bence hiç kimse Teleütçe bilmiyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Bazı sözcükleri biliyorum. 10’a kadar sayabilirim. Pir eki yč tört peş altı ceti segis tows on. Syt balam, ezen, aba. Hepsi bu kadar. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Bu ilginç bir soru. Ben her zaman Teleütçe anladığımı ama konuşmadığı söylüyorum. Hatta Kazakça, Hakasça ve Türkçe için de aynı şekilde. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Grafik 4.2.3.1.1. Teleütçe Okuma Seviyesi

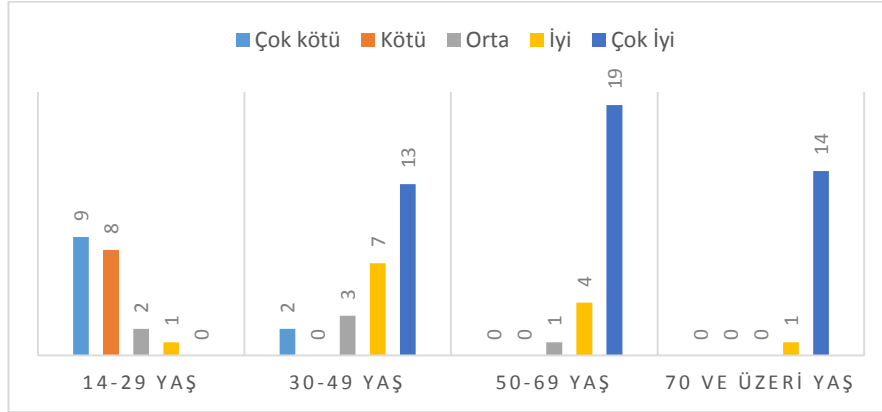
Katılımcıların Teleütçe okuma seviyelerini gösteren Grafik 4.2.3.1.1'e bakıldığında 14-29 yaş grubundakilerin yarıdan fazlası (%63) Teleütçe okuma seviyelerinin çok kötü, %25'i kötü, %12'si ise orta cevabını vermiştir. 30-49 yaş grubunda ise okuma oranlarının arttığı, daha ileri yaş gruplarında ise azaldığı görülmektedir. Teleütçe yazılı eserlerin bulunmadığından, olanların ise büyük bir bölümünün anlaşılmadığından bahsedilmiştir.

Grafik 4.2.3.1.2. Teleütçe Yazma Seviyesi

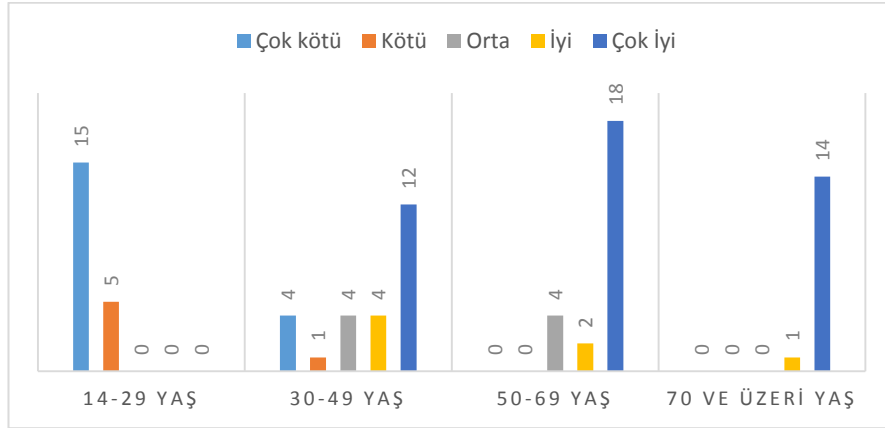
Katılımcıların Teleütçe yazma seviyelerini gösteren Grafik 4.2.3.1.2'ye bakıldığında 14-29 yaş grubundakilerin yazma seviyelerinin çok kötü olduğu belirtilmiştir. Okuma oranları ile yaş grupları karşılaştırıldığında yazma oranlarının oldukça düşük seyrettiği görülmektedir. Teleütçenin yazı dili olarak kullanılmaması bundaki en önemli etkidir. Ayrıca Teleütçeye ait sistemli bir ortografi de bulunmamaktadır. Bazı katılımcıların

tuttukları kimi notlarda Teleütçe sözcüklerin yazımında aynı katılımcı aynı sözcüğü farklı biçimlerde yazabilmektedir. Bu da sistemli bir yazı dilinin henüz gelişmediğini göstermektedir. Ancak yazılı olan eserlerdeki yazı sistemi Kiril alfabesine dayanarak oluşturulduğu için okunabilmektedir.

Grafik 4.2.3.1.3. Teleütçe Anlama Seviyesi

Katılımcıların Teleütçe anlama seviyelerini gösteren Grafik 4.2.3.1.3'e bakıldığında 14-29 yaş grubundakilerin anlama seviyeleri %45 oranında çok kötü, % 40 kötü, % 10 orta ve % 5 iyi olarak belirtilmiştir. 30-49 yaş grubunda ise anlama seviyesi önceki yaş grubuna göre artmaktadır. Bu yaş grubundaki katılımcıların %52'si çok iyi, %28'i iyi seviyesinde Teleütçe anlamaktadır. Yine bu yaş grubunda anlama seviyesini orta olarak belirtenlerin oranı %12, çok kötü olarak belirtenlerin oranı ise %8'dir. 50-69 yaş grubunda ise Teleütçe anlama seviyesini iyi ve üzeri olarak belirtenlerin oranı %96'dır. Bu yaş grubundan itibaren Teleütçe iyi ve çok iyi düzeyinde anlaşılmaktadır. 70 ve üzeri yaş grubunda ise Teleütçe anlama seviyesinin %100 olduğunu belirtebiliriz. Bu grafiğe göre ileri yaş grupların Teleütçe anlaşılması ile ilgili bir sorun yaşanmamakta iken, 30-49 ve altı yaş grubunda anlaşılma oranları hızla düşmektedir. Bu da dili anlama bakımından değişim sürecinin 1980'lerde başladığını göstermektedir.

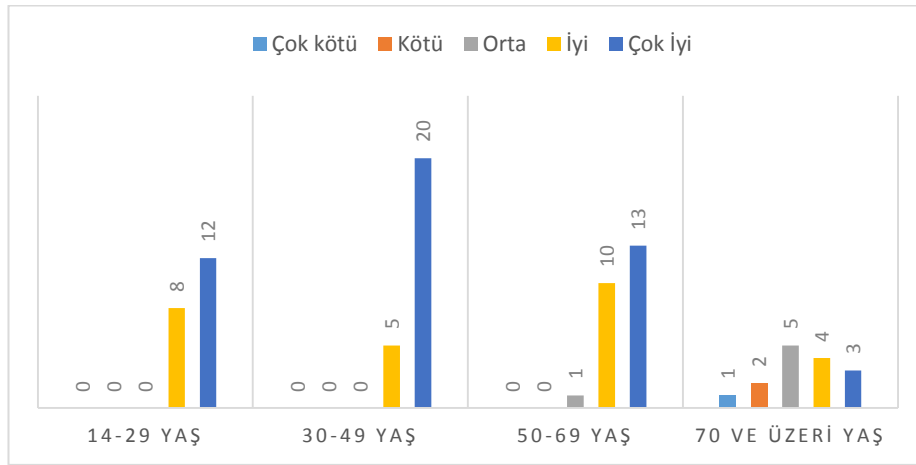
Grafik 4.2.3.1.4. Teleütçe Konuşma Seviyesi

Katılımcıların Teleütçe konuşma seviyelerini gösteren Grafik 4.2.3.1.4'e bakıldığında 14-29 yaş grubunda Teleütçeyi orta ve üstü düzeyde konuşabildiğini belirten katılımcı yoktur. 30-49 yaş grubunda katılımcıların %48'i Teleütçeyi çok iyi düzeyde konuşabildiklerini belirtmiştir. Katılımcıların %16'sı iyi, %16'sı orta ve yine %16'sı çok kötü düzeyde Teleütçe konuşma yetisine sahip olduklarını beyan etmişlerdir. 50 ve üzeri grupta ise bu oran çok iyi yönünde artmıştır. 70 ve üzeri yaş grubunun tamamı iyi ve çok iyi düzeyinde Teleütçe konuşabildiklerini belirtmişlerdir. Konuşma seviyesi ileri yaş gruplarında paralellik arz eder. Ancak genç kuşakta anlama ile konuşma seviyesi hızla düşüş göstermektedir.

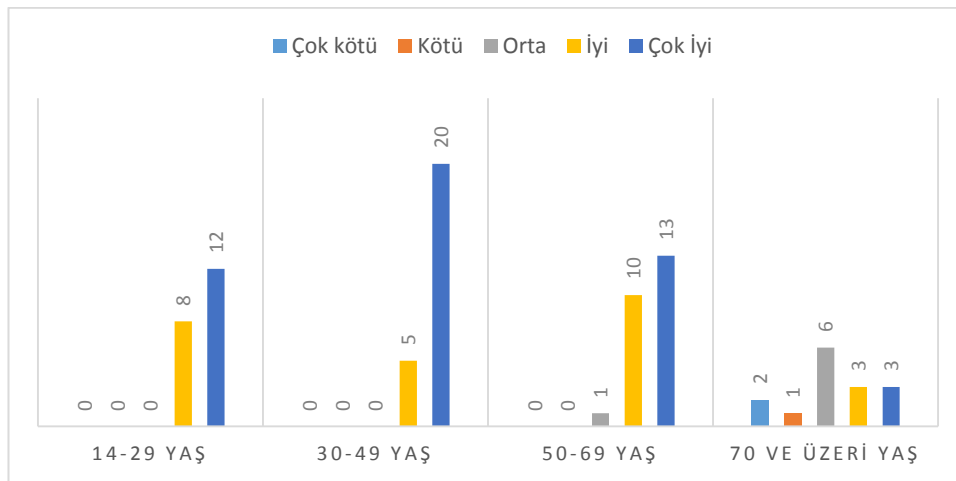
Tablo 4.2.3.1.1. Katılımcıların Rusça Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı

Rusça Bilme Durumu	Sayı	Yüzde
Biliyorum	84	100,0
Bilmiyorum	0	0
Toplam	84	100,0

Katılımcıların Rusça bilme durumlarını gösteren Tablo 4.2.3.1.1.'e bakıldığında tamamının Rusça bildikleri görülmektedir. Bu bakımdan iki dilliliğin Rusça yönünde *başat iki dillilik* olduğu görülmektedir. Yalnızca bir katılımcı bazı Rusça sözcükleri bilmediğini belirtmiştir ve bu katılımcı 70 ve üzeri yaş grubundandır. Dört temel becerinin sorgulandığı sonraki tablolar Rusçayı ne ölçüde bildiklerini gösterecektir.

Grafik 4.2.3.1.5. Rusça Okuma Seviyesi

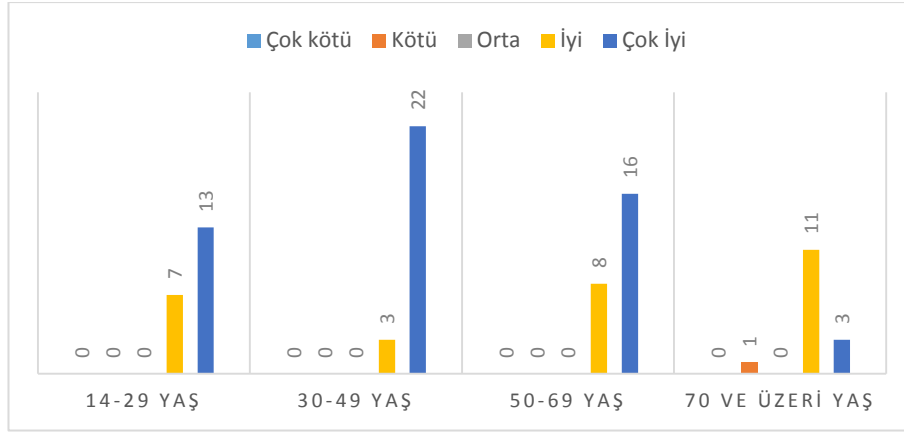
Katılımcıların Rusça okuma seviyesinin gösterildiği Grafik 4.2.3.1.5'e göre 14-69 yaş grubunda Rusça okuma seviyesi iyi ve çok iyi düzeyinde değişmektedir. 50-69 yaş grubundan yalnızca 1 katılımcı orta düzeyde Rusça okuma seviyesine sahip olduğunu belirtmiştir. 70 ve üzeri yaş grubunda ise bu oranlar değişkendir. Rusça okuma seviyesinin bu yaş grubunda kötü ve çok kötü olarak belirtenlerin sayısı 3 iken, orta düzeydekilerin sayısı 5, iyi ve çok iyi düzeydekilerin sayısı toplamda 7'dir. Teleütçe okuma seviyesinin gösterildiği Grafik 4.2.3.1.1 ile karşılaştırıldığında Rusça yönünde bir baskınlık söz konusudur.

Grafik 4.2.3.1.6. Rusça Yazma Seviyesi

Katılımcıların Rusça yazma seviyeleri de okuma seviyeleri ile benzerlik göstermektedir. Grafik 4.2.3.1.6'da okuma seviyesindeki tek değişiklik 70 ve üzeri yaş grubuna aittir. Bunun dışında Teleütler genel anlamda Rusça yazma yetisi bakımından bir sorun

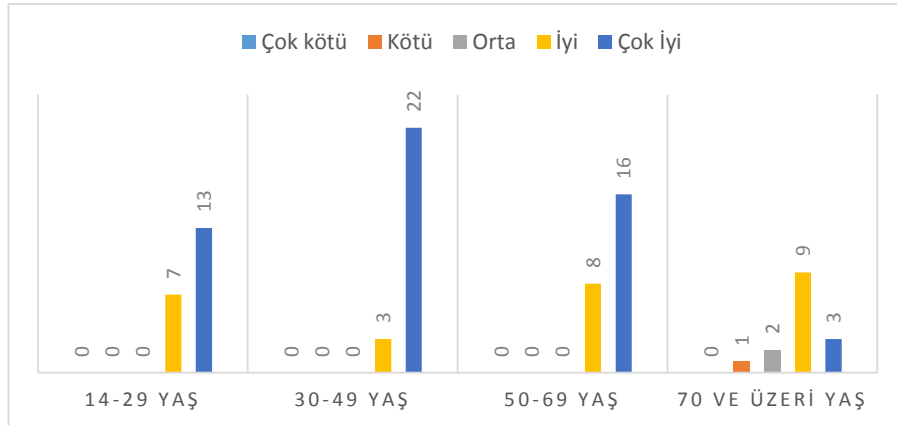
yaşamamaktadırlar. Çünkü tüm katılımcılar Rusça eğitim almışlardır. Eğitim almayan tek katılımcı 70 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır.

Grafik 4.2.3.1.7. Rusça Anlama Seviyesi

Katılımcıların Rusça anlama seviyesi Grafik 4.2.3.1.7’de gösterilmektedir. Buna göre Teleütler Rusça anlamakta herhangi bir güçlük çekmemektedir. Ağırlıklı olarak verilen cevaplar iyi ve çok iyi düzeyindedir. Rusçayı kötü anladığını belirten tek katılımcı yine 70 ve üzeri yaş grubundandır.

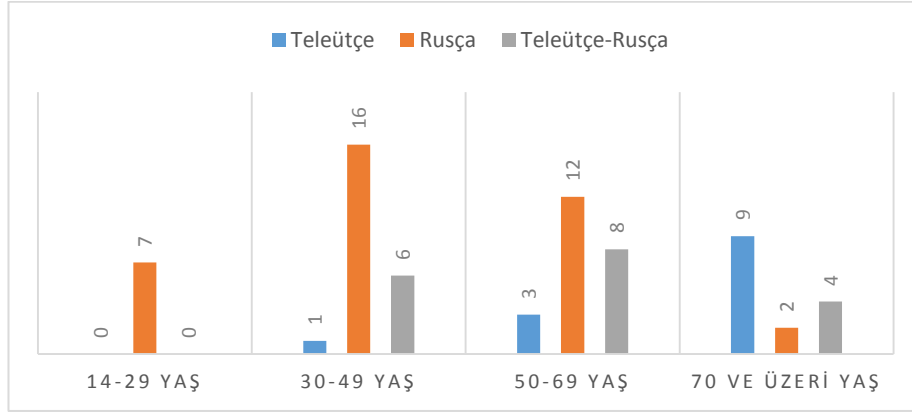
Grafik 4.2.3.1.8. Rusça Konuşma Seviyesi

Katılımcıların Rusça konuşma seviyesi Grafik 4.2.3.1.8’de gösterilmektedir. Buna göre Teleütler Rusça konuşmakta herhangi bir güçlük çekmemektedir. Ağırlıklı olarak verilen cevaplar iyi ve çok iyi düzeyindedir. Grafikteki diğer Rusça dört temel beceri ile kıyaslandığında tek değişiklik 70 ve üzeri yaş grubuna aittir.

Teleütçe ile verilen dört temel beceriye ilişkin verilerle Rusça veriler kıyaslandığında Rusçanın her yaş grubunda daha iyi düzeyde bilindiğini belirtmek mümkündür. Teleütçe ilerleyen yaş grupları daha iyi düzeyde bilinmekte iken, Rusçanın her düzeyde yoğun bir baskınlığı görülmektedir. Grafik 4.2.3.1.'de Teleütçe bilen Teleütlere hangi dili daha iyi bildikleri sorulmuştur.

Grafik 4.2.3.1.9. Katılımcıların Rusçayı mı Yoksa Teleütçeyi mi Daha İyi Bildikleri

Teleütçe bilmeyenlerin kapsam dışı tutulduğu bu grafikte katılımcıların hangi dili daha iyi bildikleri sorgulanmıştır. Diğer dört temel beceri ile de rahatlıkla anlaşılabilir bu grafik katılımcıların yarıdan fazlasının (%54,4) Rusçayı daha bildiğini düşünmekte olduğunu göstermektedir. Teleütçe daha iyi bildiğini belirten katılımcıların oranı ise %19,1'dir. Her iki dili de iyi bildiğini belirtenleri oranı ise %26,4'tür. Yaş grubu arttıkça Teleütçe bilme durumu daha da artmaktadır. Derinlemesine mülakatlarda katılımcılara kendilerini hangi dilde daha rahat ifade ettikleri sorulmuştur. K 40 ve K 47 Rusça konuşmanın daha kolay olduğunu ifade etmektedir. K 47 ancak yaşlılarla Teleütçe konuşabildiğini vurgular. Onun kuşağındakiler için Rusça konuşmak daha kolaydır. K 46 ise Bekovo'daki ortaöğretim okulunda Teleütçe öğretmenidir. O Teleütçe sözcüklerin yetmediğini ifade etmektedir. Ancak Teleütçe konuşmak onu mutlu etmektedir. Yine de Rusçayı daha hızlı konuştuğunu ifade eder.

Ben Rus dilliyim ve Ruslar arasında yaşıyorum dolayısıyla Rusça. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Pistiñ palalarğa t̄ejil na verna Qazaq til m̄inañ. T̄e pis toze poñibis qazaq til m̄inañ ermekteştaq. Xatja qarğan emegender m̄inañ safsem bar oj poñibistiñ ermekteştaq. (K 77, erkek, 36 yaş, 23.8.2013)

“Bizim çocuklarımıza Rusça konuşmak daha kolay sanırım. Biz kendimiz de Rusça konuşuyoruz. Belki yaşlı kadınlarla kendi dilimizle konuşuyoruz.”

Men sijčas ermekteptam ne fsö ravno söster cətpəjt, cətpəjt. Qandij ajdaka, undilippa:dilar. Ma:ka qandij ajdaka qačan ezip partam çe ezip partaŋ ne abagajla axota ermektezege Tadar tili mīnaŋ. Qandij ajtalar çe parip Tadarlaŋip alajin. Cüreкке çe cüreкке qaŋşı polippa:di. A qazaq tili mīnaŋ ermektezerge iltam. A Tadar tili mīnaŋ cüreкке nemeşe polippa:di cajilip partadi ba nemeşe? (K 46, kadın, Teleütçe öğretmeni 42 yaş, 15.7.2013)

“Ben şimdi konuşuyorum ama yine de sözcükler yetmiyor, yetmiyor. Nasıl söylemeli, unutuldu. Benim için nasıl hatırladığımda, hatırladığımda amcamla Teleütçe konuşmak daha iyi. Nasıl söylüyorlar: ‘Teleütçe konuşayım.’ Yüreğime, yüreğime iyi geliyor. Ama Rusça konuşmak daha hızlı. Ama Teleütçe konuşunda ne yüreğe ne oluyor, yayılıyor mu ne?”

Dil ve düşünce arasındaki felsefi tartışmalara dikkat etmeksizin tehlikedeki bir dilin konuşurlarının hangi dilde düşündükleri, bu düşünceyi ne şekilde aktardıkları önem taşımaktadır. İlk bakışta zorlayıcı gibi gelen “*Hangi dilde düşünürsünüz?*” sorusu alınan cevaplardan yola çıkılarak Teleütlerin artık dünyayı Rusça üzerinden kavradıkları sonucunu ortaya koymaktadır. Gündelik hayatta dilin kullanım alanları da bunu doğrular niteliktedir. K 7 Rusça olarak düşündüğünü ifade etmektedir. K 27 yaşlı kuşağın hâlâ Teleütçe düşündüğünü ama orta ve genç kuşakların Rusça düşündüğünü belirtmektedir. K 46 bu durumun şartlara göre değiştiğini düşünmektedir. K 7 ikinci cümlede hangi dilde rüya gördüğünü belirtirken baskın dil çevresinde yaşamının etkisini yoğun bir şekilde hissetmektedir.

Bu benim için çok ilginç. Ara sıra bu konu üzerinde düşündüm. Sanırım Rusça gerçekleşiyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

... Rusça genellikle. Bu, 30 yıl Rusların arasında yaşamam ile ilişkili sanırım. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Yaşlı kuşak Teleütçe düşünüyor bence, kişi hangi dilde düşünürse zaten o dilde konuşur. Bu bakımdan ağırlıklı olarak Rusça konuşulduğu için Rusça düşündüklerini söyleyebiliriz. Orta kuşak Rusça. Ben bile bazı durumlarda Teleütçe düşünüyorum. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Kardeşlerimle Teleütçe ama ablamla bazen Teleütçe bazen Rusça konuşuyoruz. Bazı Rusça sözcüklere Teleütçe ekler ekliyoruz. Benim aklıma hangi sözcükler geldiğini bilmiyorum. Bazen Teleütçe düşünüyorum bazen Rusça. Bu konuşmak ile alakalı. (K 46, kadın, Teleütçe öğretmeni 42 yaş, 15.7.2013)

Teleütlerin gündelik yaşamlarında duygularını ifade ederlerken Teleütçe kullanmakta oldukları varsayımından hareketle bu tür sözvarlığının tespitine yönelik sorular sormuştuk. Ancak birçok durumda aldığımız cevap aynıydı. Duyguların ifadesinde de Teleütçe artık kullanılmamaktaydı. Birkaç sınırlı *balam* (yavrum), *ezen* (selam) gibi sözcükler pek çok Teleüt tarafından bilinmektedir. Ancak bunlar bir elin parmaklarını geçmeyecek düzeydedir. “*Duygularınızı hangi dilde ifade edersiniz?*” sorusuna da aldığımız cevaplar pek çok durum ve şartta aynıdır. Yalnızca belirli düzeyde küfür vb. ifadeler için Teleütçe nadiren de olsa kullanılmaktadır. K 40 Teleütlerin artık Ruslardan bile daha iyi bir şekilde Rusça bildiğini düşünmektedir. Çünkü artık ona göre Ruslaşma gerçekleşmiştir.

Rusça tabi ki. Küfretmek için daha çok Teleütçeyi kullanıyorum. Şimdi tabi burada bunları söyleyemem ama kendi terminolojisi var. Ama genellikle Rusça tabi ki. Çünkü küçüklükten itibaren bu dil bizim iletişim dilimiz. Bu okul, iş, üniversite, televizyon, radyo. Yani artık Rusça bizim hayat algımıza tamamen yerleşmiş bir dil. Her türlü sözcüğü herhangi bir durumda Rusçada kendi ana dilimizden daha iyi kullanabiliriz. Mutluluk, acı vb. durumlarda. Teleütçe artık bunlar yok. Sadece dili oldukça iyi kullanabilecek yaşlı bir kesimde var. Ama tabi onlar bunu mükemmel biliyorlar ancak sonuçta bu edebi bir dil değil. Edebi olarak tabi ki onlar da mecburen Rusça kullanıyorlar. Tolstoy, Dostoyevski gibi yazarlar mesela. Demek ki bu dil sadece bir iletişim dili. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Evde Teleütçe konuşmuyoruz. Artık biz Ruslaştık. Hayat bu hâle getirdi. Ben askerde Rusça öğrettim. Biz Ruslardan da daha iyi Rusça biliyoruz. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Teleütçe ile ilgili çalışmalarda Altaycanın bir ağızı olarak değerlendirildiği daha önce belirtilmişti. Bu bakımdan Teleütlerin Altayca ile olan etkileşimlerini ölçmek amacıyla görüşmelerde bazı sorular sorulmuştur. Teleütlerin bugün büyük bir bölümü Altay Cumhuriyetinden uzak bir bölgede yaşamaktadır ve etkileşim yok denecek kadar azdır. Altay Cumhuriyetinde yaşayan Teleütlerin sayısı yalnızca 37’dir. Bunların büyük bir bölümü Altay etnik kimliğinin içerisinde erimiştir. Tarihsel dönemde her ne kadar Altay bölgesinde yaşayan Teleütlerin varlığı bilinmekteyse de bu alt kimlik bugün kaybolmak üzeredir. K 56 Şeбалinsk’te yaşayan birçok Teleütün günümüzde Ruslaştıklarını ifade etmektedir.

... Vashnavnom Şeбалino pistij kişiler ze, ne alar Orıstap qalbandar çe. anda pilbesim qanča kişi, no t’e aj’alar til pir. (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)
 “...esasen Şeбалinsk’tekiler de bizden. Onlar artık Ruslaşmışlar. Orada kaç kişi olduğunu bilmiyorum ama ne diyorlar dilimiz aynı.”

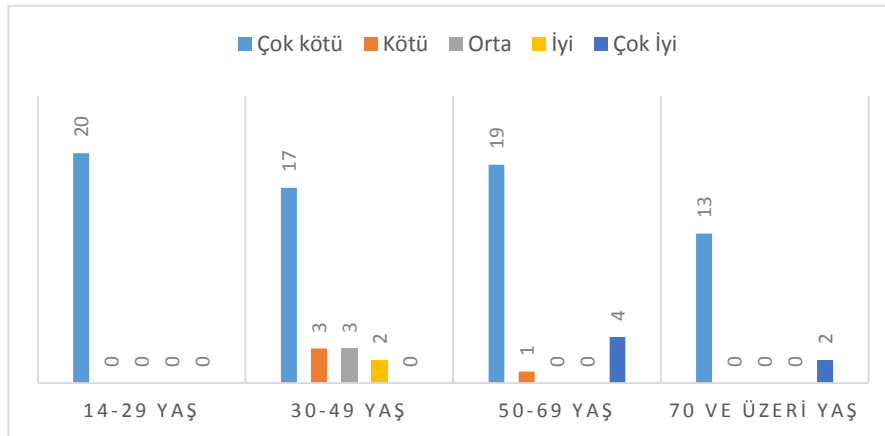
Baçat nehri kıyılarında yaşayan Teleütlerin büyük bir bölümü günümüzde Altay kimliği ile bir ilişki görmemektedir. Dolayısıyla Altayca ile olan etkileşim de yok denecek kadar azdır. Tablo 4.2.3.1.2.'de Teleütlerin Altayca bilip bilmediklerine göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 4.2.3.1.2. Teleütçe Bilenlerin Altayca Bilip Bilmediklerine Göre Dağılımı

Altayca Bilme Durumu	Sayı	Yüzde
Biliyorum	8	11,8
Bilmiyorum	60	88,2
Toplam	68	100,0

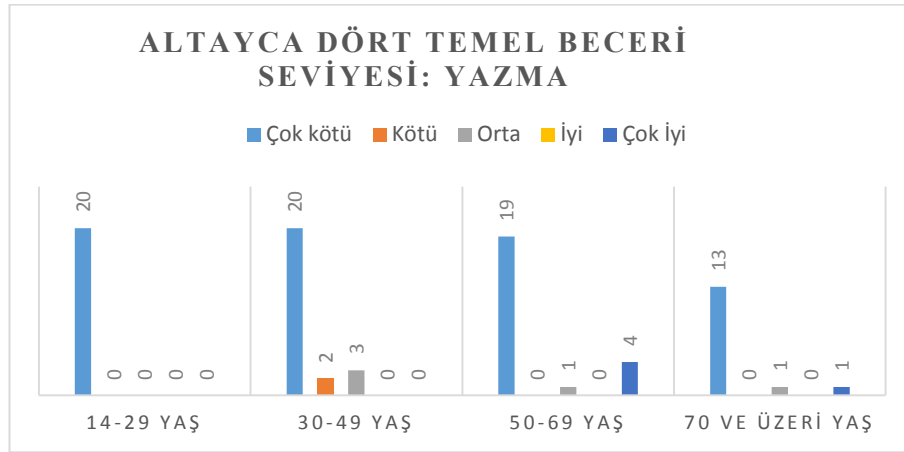
Teleütçe bilmediğini ifade edenlerin dikkate alınmadığı tabloda Teleütlerin Altayca bilip bilmedikleri sorulmuştur. Altayca bildiğini belirtenlerin oranı yalnızca %11,8'dir. %88,2'lik bir bölümü ise Altayca bilmediğini ifade etmektedir. Altayca bildiğini ifade edenlerden ikisi Altay Cumhuriyetinde yaşayanlardır. Bunlar bu bölgeye Kemerovo Bölgesi'nden göç etmiş olan Teleütlerdir. Kendini etnik olarak Altay tanımlayanlardan ikisi Altayca bilmektedir. Dillerini Altayca olarak tanımlayan bir diğer grup ise Kızıl-Ulus'ta doğanlardır. Zarinsk bölgesinde bulunan Teleütler kendilerini etnik olarak Altay etnik kimliği ile tanımlamakta ve dillerine Altayca demektedirler. Tablodan görüldüğü gibi katılımcıların ifadeleri dikkate alındığında Teleütçenin Altayca ile çok sınırlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Tasnif çalışmalarında Altaycanın bir diyalekti olarak incelenen Teleütçe Teleütler tarafından büyük bir çoğunlukla farklı bir dil olarak kabul edilmektedir. Grafik 4.2.3.10'da Teleütlerin Altayca okuma seviyeleri gösterilmiştir.

Grafik 4.2.3.1.10. Altayca Okuma Seviyesi

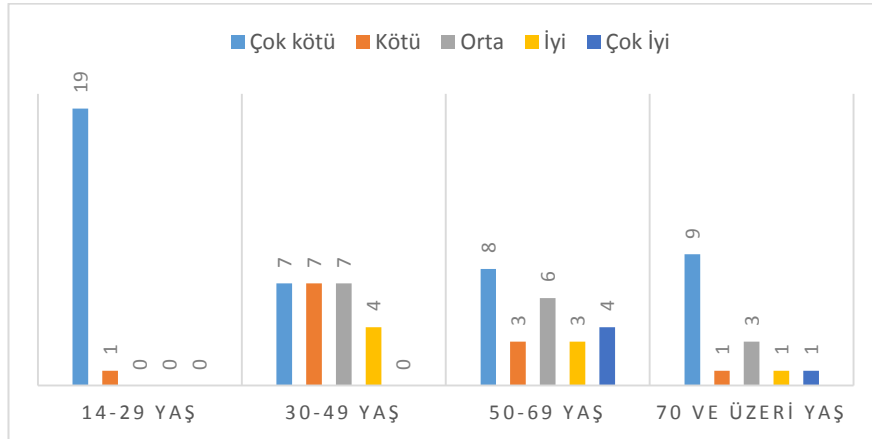

Katılımcıların Altayca okuma seviyesini gösteren grafiğe bakıldığında Teleütlerin büyük bir bölümü Altayca herhangi bir yazılı eser okumadıklarını belirttikten sonra çok kötü seçtiğini işaretlemişlerdir. Grafiğe göre 30-49 yaş grubundakilerde Altayca okuma seviyesini iyi olarak belirten katılımcılar Altay Cumhuriyetinde üniversite eğitimi almış olanlardır. Orta düzeyde Altayca okuyup anlayabildiğini belirten katılımcıların ikisi ise Novokuznetsk Pedagoji Üniversitesi Şor Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğrenim görmüşlerdir. Yine 50-59 yaş grubunda çok iyi Altayca okuyabildiklerini beyan edenlerin bir kısmı Altay'da bir müddet yaşamış olanlardır. Sonraki grafikte Altayca yazma seviyesi gösterilmiştir.

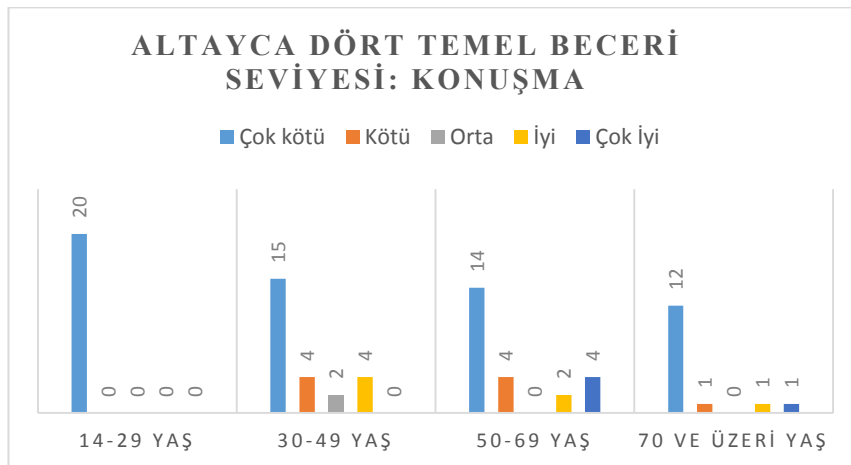
Grafik 4.2.3.1.11. Altayca Yazma Seviyesi

Katılımcıların Altayca yazma becerilerini gösteren grafiğe bakıldığında büyük bir bölümü hiç Altayca yazı yazma teşebbüsünde bulunmamıştır. Bu bakımdan Teleütlerin yazı dili bakımından Altayca ile olan ilişkileri yok denebilir. Grafik 4.2.3.1.12'de Teleütlerin Altayca anlama durumları gösterilmektedir.

Grafik 4.2.3.1.12. Altayca Anlama Seviyesi

Grafiğe göre katılımcıların Altayca anlama seviyeleri diğer ilk iki beceri düzeyine göre daha iyi düzeydedir. Katılımcılardan 30 ve üzeri yaş grubunda Altayca'yı iyi düzeyde anladığını belirtenlerin sayısı 8'dir. Çok iyi olarak belirtenleri sayısı ise 5'tir. Dolayısıyla örnekleme dâhil olan katılımcıların %15'i Altayca'yı iyi ve üzeri düzeyde anlamaktadır. Orta düzeyde Altayca anladığını beyan edenlerin oranı ise %19'dur. Diğer grafikteki becerilere nazaran bu grupta Altayca lehine bir artış gözlemlenmektedir. Sonraki grafikte katılımcıların Altayca konuşma seviyelerine ilişkin veriler bulunmaktadır.

Grafik 4.2.3.1.13. Altayca Konuşma Seviyesi

Grafiğe göre katılımcıların Altayca konuşma seviyeleri anlama yetisine oranla daha düşüktür. Derinlemesine mülakatlarda Teleütler Altayların daha kaba konuştuklarını ifade etmektedir. Katılımcılardan 14-29 yaş grubunda Altayca konuşabilen hiçkimse

yoktur. Bu durum Teleütçe konuşma düzeyinin gösterildiği Grafik 4.2.3.1.4. ile paralelliğin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak 50 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılar ise anlama yetisinin konuşma yetisine oranla biraz daha iyi düzeyde olduklarını belirtmişlerdir. Altayca bilen az sayıdaki katılımcıya, Altay Cumhuriyetinde yayımlanan kitap vb. yayınları takip edip edemedikleri görüşmelerde sorulmuştur. K 7 Gorno-Altaysk'ta üniversite eğitimi almıştır. O yıllarda Altay'da çıkarılan (günümüzde de yayın hayatına devam ediyor) *Altaydın Çolmonı* adlı gazeteyi takip ettiğini ancak bu gazetenin yaşadığı bölgeye gelmediğini ifade etmektedir. Ancak yine K 7 Altay'a ilk gittiğinde Altayca konuşabildiği için sevinmiş ve Altaylılarla rahatlıkla Altayca anlaşabilmiştir. K 14 de askerliğini Altaylıların da bulunduğu bir yerde yapmıştır. Onlarla rahatlıkla anlaşabilmiştir.

Karşılıklı anlaşırılığın çok yüksek olduğu Altayca ve Teleütçe arasındaki etkileşim ancak eğitim koşullarının artırılması ile mümkün olabilecektir. Eğitim seviyesi arttıkça Altayca ile olan etkileşimin arttığını gözlemlediğimizi belirtmekte yarar bulunmaktadır.

K 43 bu durumu kendi yaşamıyla şöyle örnekler.

Ben Altay'a üniversiteye girmek için gittim. Teknik üniversite için. Ve orada başka bir bölüme gitmek durumunda kaldım. O zaman uzaklara gitmeye korktum. Filoloji Fakültesine gittim. O zaman burada dernek vardı, benim akrabam da vardı. Onlar çok vatanseverdi ve ben de bir dernek üyesiydim. O zaman Altayca okumaya karar verdim. Çünkü o benim gelecekteki hayatıma yardımcı olacaktı. Daha sonra kendi okulumuzda çalışırız diye düşündüm. Altayca ve Teleütçe birbirine çok yakın. Anlaşmak mümkün. Onların akraba olduğunu hissettim. Ben 5 yıl orada yaşadım ve orada kendi etnik kimliğime karşı ilgim arttı. Orada söök sürekli soruluyor. Onlarda dil biraz daha kabaca bize göre. Bizimki de biraz ince geliyor. Ama yine de yakın. Ben söögümü buradaki bir akrabamdan okulda okurken öğrendim. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

Elime geçse okurdum ama Altaydan buraya gelmiyor. Ben Altaydın Çolmonı adlı gazeteyi çok severim mesela. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Çok büyük bir mutluluk hissettim. Çok kısa zamanda Altayca konuşmaya başladım. Çünkü Altaylı kız arkadaşlarım vardı. Ben onlarla çok rahat bir şekilde Altayca konuşuyordum. Altaylı kız arkadaşlarımla konuşurken eğer söylediğim sözcük Teleütçeyse onlar anlıyorlardı. Yani temelde iki aynı dili konuşuyorduk. Ayrıca Üniversitede okurken Altayca da okuduk. Orada çok sayıda Teleüt okudu. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Askerlik yaparken Altaylılar ile birlikte idim. Bazen Rusça bazen Altayca konuşuyorduk. Kazak ve Altaylılar idi. Askerde iken Kırgızlar vardı. Onlarla Kırgızca da konuşuyorduk. Bazen tabi Rusça konuşuyorduk. Onlar kendi dillerinde, ben kendi dilimde konuşuyordum. Birbirimizi anlıyorduk. Özbek bir

asker arkadaşım daha vardı. Onunla konuşmadım. Askerde idi bunlar. (K 14, erkek, 43 yaş, 25.6.2013)

K 15 de Altayca ile Teleütçenin karşılıklı anlaşılabilirlik oranının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Özellikle Altay Cumhuriyeti'ndeki Telengitler ile Teleütler K 15'e göre aynı millettir. K 40 ise zaman zaman Altay Cumhuriyeti'ne gittiğini ancak tam olarak anlayamasa da Altayca yayımlanan eserleri takip etmeye çalıştığını belirtmektedir.

Altaj kıziler mīnaŋ men kučındaşqam. İ pistiŋ til kelišt'it jaqš'i. Telenjetter mīnaŋ Qoşağašt'iŋ Telenjetteri mīnaŋ jaqš'i kelišt'it pistiŋ til. Qoşağašta Telenjetter alar čijip't'alar Telengit tep. a ol pistiŋ Telenjetter. Pistiŋ qa:liq. (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“Altaylılar ile ben konuştum. Bizim dilimiz çok yakın. Telengitler ile Koşağaç Telengitleri ile çok yakın bizim dilimiz. Koşağaç'ta Telengitler orada Telengit diye yazıyorlar. Ama onlar bizim Telenjetler. Bizim halkımız.”

Ben bazen gidiyorum Altayca okuyorum. İlginçtir ki sadece bazı sözcükleri farklı, vurgu farklı, tam anlayamasam da okumaya çalışıyorum. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Teleütçeyi ileri düzeyde bilen katılımcılar eğer hayatlarının bir aşamasında Altaylılar ile karşılaşmışlar ise genellikle aynı kökten geldiklerini düşünürler. Bu durum yalnızca Altaylılar için değil aynı zamanda bölgede yaşayan Şorlar, Hakaslar için de geçerlidir. Altayca bildiğini ya da diğer Türk dillerini anlayabildiğini belirten Teleütler genellikle bu dil değişikliklerinin konuşurlarıyla aynı etnik kökenden geldiklerini düşünmektedirler. Bu bağlamda dilin etnik kimlik işaretleyici olarak Türk dilleri arasında önemli bir birleştiricilik özelliği bulunmaktadır. K 38 Altaylılarla Teleütlerin aynı kökenden geldiğini düşünmektedir. K 56 da Hakasların, Şorların, Kumandıların, Telengitlerin birbirine çok yakın olarak konuştuklarını, az biraz farklılık bulunsa da konuşulabildiğine işaret eder. Ancak daha düşük seviyede eğitim görmüş katılımcılar (K 1) Altaycanın farklı bir dil olduğunu düşünmektedir.

Altaj tildi da. Tiŋ kelišt'it Altaj til. Patamušta pis anda anaŋ čiqqan kıziler tügeze. Altaj pistiŋ oq kıziler. Altajda jašt'it pistiŋ qa:liq č'e. Mezdu pročim mīna pistiŋ grupp'a pistiŋ ajilda razniŋ rottor dapustim da, köp rot. Alar toze anaŋ, mīna pu territorijadaŋ tügeze qajdaŋ ajtqan cerlerden, onoj čiqqan tügeze ol kıziler, janaza jatqandar tügezezi. Qoltu alizip tügeze smišeniye vot etix kişilerge parqan i tak dale. Mina kem dapustim eta sö:ktün nesin a:din pereten. Kto ta paşqa sö:kten alip i tak dale. Ol pir jerden čiqqan qa:liq. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

“Altayca evet. Çok yakın Altayca. Çünkü biz oradan gelen halkız. Altay halkı da bizim halkımız. Altay'da bizim halkımız yaşıyor. Bizim içimizde boylar var,

birçok boy. Onlar da oradan, bu coğrafyadan söylenen yerlerden gelen kişiler. Birlikte yaşamışlar hepsi. Kız alıp kız vermişler, karışmışlar. Buna kim bu boyun adını vermiş. Diğer başka boydan alıp vermiş. Bunlar bir yerden gelen halk.”

Qandij pis ermekteştaq, andij oq. Te kücü: ne par, kücü: çe, qazı söstörü paşqa, a tak pir tügeze, tügeze pir. İ nelerdiñ pis qačan s'jezdke parlaq Xaqastarğa, Abaqanğa. Ol toñuson peş jilda pamojemu ili on tört jilda pa? Te toze til pir ermektezege. Te par çut' çut' anda paşqa anda. İ daze qazı ermekteşkende Şorlor mınaj araj ne pjat' pratsent ne çötki Xaqastardij. Qumandılar mınaj ermekteştam mozet men tigi köp cürüp qandij ne, a respublika altaıda Telengittar mınaj taqşı. İ va:be:e tügeze söster kelişit Ust-Qanda. (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

“Biz nasıl konuşuyorsak öyle. Biraz ne var, bazı sözcükleri farklı. Ama hepsi aynı, aynı. Ve nereye Hakasya'ya, Abakan'a gittiğimizde. 95 yılında mı 94 yılında mı? Yine aynı dil. Biraz farklılık var ama az. Hatta konuştuğumuzda Şorlarla %5 Hakaslardan daha anlaşılır. Kumandılar ile konuştum, belki ben çok gezdim. Altay Cumhuriyetinde Telengitler ile iyi. Bütün sözcükler benziyor Ust-kan'da.”

... Dinledim, seyrettim. Anlaşıyor ama Altayca bizim dilimiz değil. (K 1, kadın, 58 yaş, 8.6.2013)

Genç kuşaktaki katılımcılar arasında ise Altayca ile etkileşim yok denecek kadar azdır. Çünkü Teleütçe zaten 30 yaşın altında akıcı konuşura sahip bir dil değildir. Bu bakımdan 30 ve altı yaş grubundaki katılımcıların hiçbiri Altayca üzerine çok da fikir sahibi değildir. OG 17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde (K48-K52 arası) katılımcıların hiçbiri Altaycayı bir kez olsun duymamıştır. Yalnızca K 50 eline geçen bir kitabı okumaya çalıştığını ama hiçbir şey anlamadığını belirtmiştir.

Katılımcıların Teleütçe, Rusça ve Altayca dışında bildikleri diğer diller ise araştırma kapsamında şöyledir: Katılımcıların büyük bir bölümü temel eğitimde hayatlarında aldıkları dilleri başlangıç seviyelerinde bildiklerini ancak bu dilleri gündelik hayatta kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. İleri düzeyde Almanca bildiğini ifade edenlerin sayısı 1, İngilizce bilenlerin sayısı 5, hem İngilizce hem Türkçe bilenlerin sayısı 2, hem İngilizce hem Fransızca bilenlerin sayısı ise 1'dir. Bunun dışında özellikle Sovyetler Birliği döneminde farklı ülkelerde bulunarak kaldıkları ülkelerin dillerini anlayacak kadar bildiğini belirtenler de vardır. Ayrıca özellikle Novokuznetsk şehrinde yaşayanlar Şorlara yakın bir bölgededir. Evlilik, ticaret, çeşitli etkinlikler vb. etkenlerden dolayı Şorca bildiğini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Bunun dışında özellikle 40 ve üzeri yaş grubunda yabancı dil bilenlerin sayısı oldukça azdır. Aşağıdaki tabloda 2010 nüfus sayımı verilerine göre Teleütlerin bildikleri diller gösterilmektedir.

Tablo 4.2.3.1.3. Teleütlerin bildiği diğer diller (Toplam nüfus: 2643 kişi)

Diller	Kişi Sayısı	Diller	Kişi Sayısı
Teleütçe	938	Şorca	1
Rusça	2637	Kumandıca	1
İngilizce	38	Türkçe	1
Altayca	14	Tıvaca	1
Almanca	8	Ukraince	1
Tatarca	6	Arapça	1
Özbekçe	4	Kazakça	1
Fransızca	4	Kırgızca	1
Tacikce	2	Diğer diller	1
Çince	2		

2010 Rusya Federasyonu nüfus verilerine göre Teleütlerin bildikleri diller tablo 4.2.3.1.3'te gösterilmiştir. Bu veriler de araştırmanın verilerini destekler niteliktedir. Teleütlerin Teleütçe bilme oranı %34,48 iken Rusça bilme oranı %99,77'dir. Bu dillerin yanı sıra İngilizce bilme oranı %1,4'tür. Altayca bildiğini belirtenler ise %0,52'dir. Bu oranın büyük bir bölümünü Altay Cumhuriyetinde yaşayan Teleütler oluşturmaktadır. Bu durum Kemerovo Bölgesi'nde yaşayan Teleütlerin Altayca ile olan etkileşiminin sınırlı olduğunu göstermektedir.

4.2.3.2. Dil Standartlaşmasının Seviyesi

Teleütçenin tarihsel dönemdeki yazı dili olarak kullanılması ve akademik çalışmalara 3.4.7. bölümde değinmiştik. Ayrıca ağız değişimleri de 3.4.9. bölümde tartışılmıştı. Bu bölümde bir dilin standartlaşma aşamaları bakımından belki de en önemlisi olan yazı dili olma durumu ve buna yönelik son yıllardaki çalışmalar ele alınacaktır. Bu çalışmalara Teleütlerin bakış açıları derinlemesine mülakatlar bağlamında değerlendirilecektir.

Bir dilin standartlaştırılması o dilin kabul edilmiş normlarının oluşturulup oluşturulmaması ile ilişkilidir (Killi Yılmaz, 2010, s. 10). Bu normlar o dil topluluğu tarafından da kabul edilmiş olmalıdır. Bir dilin sözlük ve gramerlerinin hazırlanmış olması o dilin standartlaşması açısından gerekli görülmele birlikte yeterli değildir.

Çünkü yazılı malzemenin o dil topluluğu açısından kabul edilebilir bir yazı sistemini sunmasını da gerektirmektedir. Teleütler açısından bu durum nasıldır? Yazılan malzemeler nedir? Bunlara Teleütlerin yaklaşımı nedir?

Son 30 yılda Teleütçe ile ilgili yazı dili oluşturma çalışmaları artarak devam etmektedir. Özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Rusya'daki az sayılı halklarda artan etnik bilincin sonucu olarak birçok topluluk dillerinin öğretilmesine yönelik çeşitli yazılı eserler hazırlanmaktadır. Bunlar arasında sözlükler, konuşma kılavuzları, alfabe kitapları, dil öğretimi kitapları gibi birçok eser yer alır. Bu tür eserlerin dilin öğretilmesinde de kullanılabilecek içerikte olmalıdır. Çünkü zaten az sayıda olan yazılı malzemenin işlevi ancak onun kullanıldığı alan ile ilişkilidir. Yazılan bir kitap o dil topluluğu tarafından kullanılmıyorsa ya da kullanılabilecek bir nitelikte değilse bu tür çalışmaların bilimsel araştırmalar dışında yarar sağlayabileceği pek alan kalmaz.

Teleütçeye ilişkin akademik yayınlar dışında hazırlanan ve yayımlanan eser sayısı bir elin parmaklarını ancak geçmektedir. Ancak bu sayı birçok tehlikedeki dil için yüksek bir sayı olarak görülebilir. Bölgedeki diğer tehlikedeki dillerle kıyaslandığında Teleütçenin bu tür eserlere sahip olması onun yeniden canlandırılmasına yönelik çalışmalara örnek gösterilebilir.

Ancak burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki birçok tehlideki dilin yazılı son malzemelerine erişmek çoğu zaman zordur. Az sayıda yayımlanan bu eserlerin bulunması ya da satın alınması çoğu durumda mümkün olmamaktadır. Bu tür eserlerin tespiti de çoğu zaman rastlantılara bağlı olarak gelişebilir. Birçok durumda o dil topluluğunun önde gelenleri ile yapılacak görüşmeler bu noktada araştırmacılara yön göstermektedir.

Teleütlerin hazırladıkları Teleütçe ile ilgili eser sayısı (1990'dan bu yana) 15'tir. Bu eserlerin 6'sı folklor malzemeleri, 5'i dil öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanmış kitaplar (alfabe kitapları, konuşma kılavuzu, gramer kitabı) 3'ü sözlük ve 1'i şiir kitabıdır. Bunların listesi gruplandırılarak şöyle verilebilir:

Folklor eserleri:

Pesni Sela Çeluhoyevo (1993). Belovo.

Tıdıkov, A. A. (1994). *Bayat Çörçöktör*. Gorno-Altaysk: Yüç-Sümer

Kuçığaşeva, N. A. (1995). *Altay Fol'klor (K. İ. Maksimovtiñ teleut dialektle juugan fol'klor biçimelerineñ)* Gorno-Altaysk.

Tokmaşev, G. M. (2002). *Payattar Çörçökteri*. Novokuznetsk: İKGPA.

Ryumina-Sırkaşeva L. (2003). *Teleutskiy Fol'klor*. Kemerovo: RİF Vest.

Tıdıkov, A. A. (2011). *Ana-Bayattıñ Erjine Sözi*. Gorno-Altaysk: GA Tipografiya.

Şiir Kitabı:

Kalişev, N. V. (1998). *Proşçaniye*. Kemerovo.

Sözlükler:

Ryumina-Sırkaşeva L. ve Kuçığaşeva, N. A. (1995)³. *Teleut Orus Sözlük*. Kemerovo: AO Kemerovskoye Kİ.

Ryumina-Sırkaşeva L. (2002). *Teleut tiliniñ antonimderdiñ, omonimderdiñ palindromdordıñ, sinonimderdiñ sözlügi*. Kemerovo: OOO Rif Vest.

Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve Ryumina, N. M. (2002). *Russko-Teleutskiy Slovar'-Orus-Teleut Sözlük*. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat - OOO Rif Vest'.

Dil öğretimi kitapları

Kurpeşko-Tannağışeva, N. N. ve Kuçığaşeva, N. A. (2004). *Teleut Tiliniñ Bukvari*. Kemerovo: Kuzbass SKİF.

Ryumina-Sırkaşeva, L. T., Tuşmanakova, E. N. ve Koçubeeva, M. F. (2005). *Teleut Til Juruktarda*. Kemerovo: SKİF.

Tokmaşev, M. G. ve Tokmaşev, D. M. (2005). *Russko-Teleutskiy Razgovornik- Orus-Teleut Ermekteri*. Novokuznetsk: İKGPA.

Tokmaşev, M. G. ve Ryumina-Sırkaşeva, L. T. (2007). *Tuuğan Sös*. Kemerovo: Skif.

Tokmaşev, M. G. ve Tokmaşev, D. M. (2008). *Teleñet Tili - Teleutskiy Yazık*. Kemerovo: SKİF.

Görüldüğü gibi kitapların önemli bir bölümü folklor alanı ile ilgilidir. Sözlükler özellikle L. T. Sırkaşeva'nın gayretleri ile yayımlanmıştır. Ayrıca M. G. Tokmaşev de Teleütçe yazı dilinin oluşmasında yoğun çaba göstermiştir. Edebî türde yazılmış tek bir eser bulunmaktadır ve bu eser şairin ölümünden sonra yayımlanmıştır (Akalin, 1999, s. 430).

³ Bu sözlük Akalin ve Turgunbayev tarafından Türkiye Türkçesine 2000 yılında çevrilmiştir. Sözlükte madde başı olarak 3.998 sözcük yer almaktadır. Sözlüğün asıl baskısındaki dizgi yanlışları çeviride düzeltilmiştir. Bu bakımdan çevirisi asıl baskısından daha doğru bir şekilde yayımlanmıştır (Sözlüğün tanıtması için bk. Ölmez, 2006).

Katılımcıların bir kısmı, yazdıkları Teleütçe şiirleri küçük notlarda bir araya getirmişlerse de bunlardan henüz yayımlanan bulunmamaktadır.

Yukarıdaki eserlerden yola çıkarak yazı dilinin oluşturulma çalışmalarının başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kitap yazarlarından Denis Tokmaşev kitapların okunmadığını düşünmektedir. Yayımlanan kitaplar Bekovo'daki okulda kullanılmaktadır. Okuldaki Teleütçe sınıfında Teleütçe ile ilgili yazılmış kitapların tamamı bulunmaktadır ve öğretmenden aldığımız bilgiler doğrultusunda dersler zaman zaman bu kitaplardan işlenmeye çalışılmaktadır.

Bence okunmuyor. Çünkü kitapların baskı adetleri yeterli idi. Kitap yayımlandığında sanal ortamdaki tanıtımlarda birçok kişi ilgilenmişti. Nereden bulabileceklerini sormuşlardı. Öğrenciler için yeterli sayıda basılmasına rağmen kitapların büyük bir bölümü hâlâ kullanılmadı. Sorun bu yeterli olmasında değil. Çünkü bu kitabın kaç adet satıldığını bilmiyorum. Çünkü büyük bir bölümü okula verildi. Bu kitapların kullanıldığını biliyorum. Ama yine de birçok Teleüt bu kitapları kullanmıyor. Elektronik ortama aktarılması ve pdf olarak tüm dünyaya ulaşmasında yarar görüyorum. (Denis Tokmaşev 17.6.2013)

Teleütçe yazı dilinin bunun dışında yazılı ve görsel medyada kullanılmadığını da belirtmek gerekmektedir. Çünkü böyle bir imkân bulunmamaktadır. Ancak katılımcılara bu tür yayınlar yapılsa takip edip etmeyecekleri sorulmuştur. Verilen cevaplar dilin standartlaşması bakımından ne aşamada olduğu hakkında da fikir vermektedir. K 40 ve K 5 Teleütçe kitapların bulunması hâlinde okuyacaklarını belirtmektedir. Hatta K 40 Hakasça kitaplara da ilgili duymaktadır.

Kitaplar çok az, olsaydı okurdum. Ben sadece okumazdım hatta şiirler yazardım. Eski yazı diliyle yazmak isterdim. Şimdi artık bizim dilimizin yarısı Rusça. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Evet, okurdum. Aslında seviyorum. Bizim dilimiz örneğin Hakasçaya çok yakın. Hakasya'ya gittiğimde Hakasça kitaplar satın alıyor ve evime getiriyorum. Onları okumaya başlıyorum. Hakaslar bana kitaplar hediye ediyorlar. Birçoğunu anlıyorum ve okuyorum. Dillerimiz birbirine çok yakın. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

K 37 yazılan kitapların daha küçük yaşta olan Teleütler için olduğunu ve kendilerine yönelik kitapların bulunmadığını belirtmektedir. Eğer bu tür kitaplar olsa belki de ilgi duyacak ve Teleütçe öğrenecektir. K 33 de Teleütçe kitapların bulunmadığını ifade eder.

Olsaydı okurdum. Az ama var. Bizim kütüphanemizde bazı Teleüt çocuklar için hazırlanmış bir iki kitap var ama bunlar çocuklar için, bizim için değil. (K 37, kadın, 16 yaş, 3.7.2013)

Her şeyden önce kitaplar yok. Bence yok. Sadece konuşma dili olarak bu dil devam ediyor. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

K 54 Teleütlerin mevcut kitapları aslında okumadığını belirtmektedir. Ona göre Teleütçe kitapları açmak *sportif bir etkinlik* gibidir.

İnsanlar bence okumuyorlar bence bu sadece sportif bir etkinlik gibi sadece açıyorlar o kadar. Çocuklar sözlüğü hiç kullanmıyorlar. Çocuklarım bazen soruyorlar. Benden dolayı ya da kendileri soruyorlar. Benim çocuklarım soruyor ama başkaları sormuyor. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

K 71 Teleütçe konuşabildiğini ancak okuduklarını anlamadığını belirtmektedir. Bunun gerekçesi ona göre alfabeyi bilmemesidir.

Okurdum ama ben tam olarak anlamıyorum. Konuşmaya konuşuyorum ama kitapları anlamıyorum. Harfleri sadece biliyoruz. (K 71, kadın, 32 yaş, 21.8.2013)

Alandaki gözlemlerimiz Teleütçe yayınların yeterli düzeyde okunmadığı yönündedir. Ancak bu kitapların türü ile de ilişkilidir. Aynı zamanda yazı dili henüz Teleütler tarafından kabul edilmiş denilemez. Çünkü alfabe çok az sayıda kişi tarafından bilinmektedir. Ancak Rusçanın yazımındaki harfler herkes tarafından bilinmektedir. Diğer harfler temelde kolaylıkla öğretilir. Ancak bu noktada dile yönelik tutumlar dilin öğrenilmesinin de önüne geçmektedir.

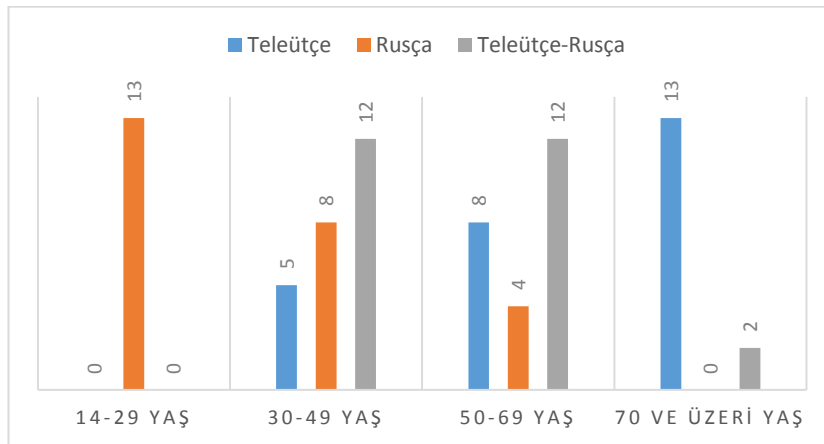
Pek çok katılımcı ile sözlük çalışması yaparken anlamadıkları bazı eserlerde yer alan sözcükler için “o Altaycadır, bizde böyle bir sözcük yok” vb. eleştirilerle karşılaştığımızı ifade edelim. Bu bakış açısı da kimi eserlerin kullanımını olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda sözlükler Teleütlerin bu etkiyle birlikte birçok katılımcı için alt-etnik kimliğin belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Sözlüğün sonunda yer alan soyadlarına göre Teleüt boyları listesinin pek çok katılımcının kendi boyunu öğrenmek için sıklıkla başvurduğu bir kaynak olduğu görülmüştür.

4.2.3.3. Katılımcıların Teleütçeye Yönelik Tutumları

Tehlikedeki bir dilin konuşurlarının o dile yönelik tutumları o dilin aktarımından, dil kullanım alanlarına varıncaya kadar pek çok alanı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Olumlu ya da olumsuz tutumlar pek çok şartta bireyden bireye değişebilmektedir. Bu bağlamda bir dile yönelik tutum yeni bir öğrenmeden, bir dili kullanmaya, ailenin ana dili aktarımından, dil yeterliliğine kadar pek çok alanı etkilemektedir. Bu bölümde Teleütlerin ana dillerine yönelik tutumları ve dilin kullanımına yönelik bakış açıları ele alınacaktır.

Teleütlerin dile yönelik tutumları hangi şartlarda, hangi aşamada gerçekleşmektedir? İki dillilik bağlamında Teleütçe bilen katılımcıların tercihini belirleyen en önemli etken Teleütçeye ilişkin tutumlarına bağlıdır.

Grafik 4.2.3.3.1. Teleütçe bilen biriyle iletişimde dil tercihi

Teleütçe bildiğini belirten katılımcılara yöneltilen “*Teleütçe bilen birisiyle hangi dilde konuşursunuz?*” sorusuna verdikleri cevaplar yaş gruplarına göre grafikte gösterilmiştir. Buna göre 29 yaş altında Teleütçe gündelik hayatta hiç tercih edilmemektedir. 30-49 yaş grubunda artan bir iki dillilik söz konusudur. Yaş grubu ilerledikçe bu iki dillilik Teleütçe yönünde değişmektedir. 70 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların büyük bir bölümü yalnızca Teleütçe konuştuklarını ifade etmekteyken, 50-69 yaş grubunda bu sayı azalmaktadır. Derinlemesine mülakatlarda buna yönelik gerekçeler söylenmiştir. Her şeyden önce Teleütçeyi ana dili olarak gören bazı katılımcılar bu dille birbirlerini daha iyi anladıklarını düşünmektedir. Bunun bir *sezim*, *his* olduğunu belirten K 8 Teleütçe iletişimde muhatabı ile daha çok yakınlık kurduğunu hissetmektedir. K 54

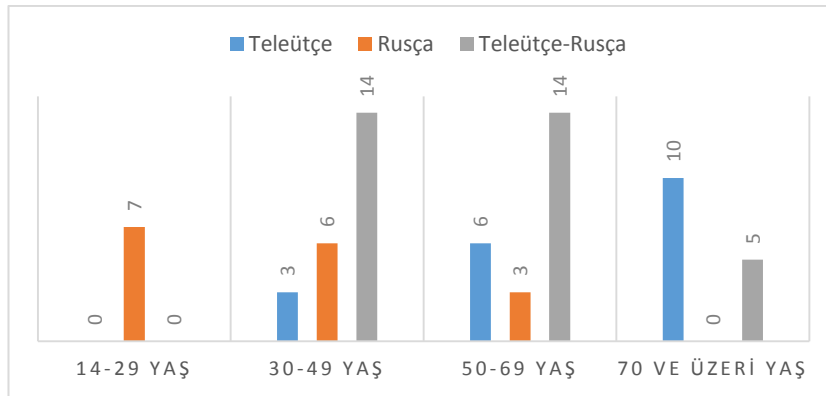
çocukların Teleütçe öğrenmeleri gerektiğine ve buna yönelik bir *isteğin* olmasına işaret eder. Pek çok çevresel faktör gibi dilin kullanım alanlarını belirleyen etkenler de Teleütçe konuşurlarının dil tutumlarını belirlemektedir. K 76'ya göre iyi eğitim alma gerekçesi bu noktada önem arz eder.

Teleütçe konuşmaya gayret gösteriyoruz. Çünkü bu bizim ana dilimiz. Bana göre bu dille biz birbirimizi daha iyi anlıyoruz. Sadece dili kullanmaktan bahsetmiyorum, his de sezim de burada önemli. Bence bu Teleütçede daha yakın sağlanan bir durum. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Otomatik olarak gençlerle Rusça yaşlılarla Teleütçe. Çünkü gençler dili bilmiyor. Burada Rus nüfusu daha fazla. Onlarla iletişim hâlindeyiz. Anaokulunda Rusça okunuyor, anadilinde kimse konuşmuyor, okulda da Rusça konuşuluyor. Hatta Teleütçe okulda yabancı dil bile değil. Bu yüzden böyle oluyor. Çocukların öğrenmek istemediklerini söylemem ama bu küçüklikten itibaren bir alışkanlık bence. Onlar kendi dillerini istemeli, bilmeliler bence. Ama çocuklara sorarsanız bu dili öğrenecek misin tabi ki o istemeyecek. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

Ben çocuklarımla hep Teleütçe konuşuyordum. Ama büyük kızımın aksanı var. Ama şimdi çocuklarımla sürekli Rusça konuşuyorum. Ama neden bilmiyorum. Teleütçe konuşsak o, sen benimle neden İngilizce konuşuyorsun diyor. Anaokulunda ve okula gittiğinde zorlanmasın diyoruz. (K 76, kadın, 65 yaş, 22.8.2013)

Grafik 4.2.3.3.2. Teleütçe bir soruya verilen cevapta dil kullanımı

Teleütçe bilmeyenlerin kapsam dışı tutulduğu grafikte katılımcıların “*Teleütçe bir soruya hangi dilde cevap verdikleri*” gösterilmiştir. Grafiğe göre Teleütlerin Teleütçe bilenlerin arasında her iki dilde de cevap verdiğini söyleyenlerin oranı (%48,5) diğerlerine nazaran daha yüksektir. Rusça cevap verdiğini belirtenlerin oranı %25 iken, Teleütçe cevap verdiğini söyleyenlerin oranı %27,5'tir. Derinlemesine mülakatlarda K 14 Rusçanın daha çok sözcüğe sahip olduğunu düşünmektedir. Bir durumu Rusça

açıklamak ona göre daha kolaydır. Teleütlerin büyük bir bölümünde dile yönelik olumsuz tutumun gerekçesi diğer pek çok dil konuşurunda olduğu gibi dildeki yetersizlik düşüncesidir. Bir dilin diğer dile göre daha az gelişmiş olduğu dilbilimsel olarak söylenemezse de konuşurlar pek çok durumda bu tip düşüncelere sahip olabilmektedir. K 38 de Rusça konuşmanın daha kolay olduğunu düşünmektedir.

Genellikle Teleütçe cevap veriyorum. Her zaman değil. İmkâna göre. Çünkü Teleütçe hatalarımı bilmiyorum, bazen gerekli olanı anlatmak için Rusça daha iyi, daha kolay oluyor. Daha çok sözcük var. Sözlük var. Açıklamak daha kolay. (K 14, erkek, 43 yaş, 25.6.2013)

Bana hangisi kolaysa onunla cevap veriyorum. Ama benim için Rusça konuşmak daha kolay onun için genellikle Rusça cevap veriyorum. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Bir dilin konuşurlarının o dile yönelik tutumlarını belirleyen faktör daha çok dış etkenlerle ilişkilidir. O dildeki iletişimdeki dil tercihi muhatabın kullandığı dil ile de bağlantılıdır. Teleütlerin gündelik hayatta nadiren Teleütçe kullandıklarını belirtebiliriz. Dolayısıyla çevresel faktörlerin yoğunluğu altında Teleütçeye yönelik bakış açısının genellikle olumsuz olarak şekillendiğini ifade edebiliriz. K 40 muhatabının dil kullanım biçiminin verdiği cevapları belirlediğini ifade etmektedir.

Eğer o tam bir Teleütçe ile sorarsa ben de tam bir Teleütçe ile cevap veriyorum ama eğer o Rusça sözcükleri eklerse ben de Rusça sözcükler ekliyorum. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Teleütlerin ana dillerine yönelik tutumlarına baktığımızda ise Teleütçeyi bilme durumu ile ana dilini Teleütçe olarak belirtme arasında doğrudan bir ilişki söz konusu değildir. Teleütçe bilmeyenler de ana dillerini Teleütçe olarak belirtmektedir. Rusya Federasyonu 2010 nüfus sayımı verilerine göre Teleütlerin bildikleri diller tablo 4.2.3.1.3'te gösterilmişti. Ancak ana dili olarak belirttikleri diller bakımından durum farklılık arz etmektedir. Teleütlerin Teleütçe bilme oranı %34,48 iken, ana dilini Teleütçe olarak belirtenlerin oranı %60,42'dir. Bu bağlamda dilin etnik kimlik belirlemedeki rolü Teleütlerde dilin konuşuru olmak ile ilişkili değildir. Teleütlerin yarıdan fazlası Teleütçeyi ana dili olarak görmektedir. Rusça açısından durumu değerlendirdiğimizde ise Teleütlerin Rusça bilme oranı %99,77 iken ana dilini Rusça olarak belirtenlerin oranı %38,85'tir. Bu veri artık Rusçanın da ana dili konumuna geldiğini göstermektedir.

Teleütlerin ana dili olarak belirttikleri diğer diller %0,41 ile Altayca, %0,22 ile Tatarca ve %0,003 ile de Şorca'dır.

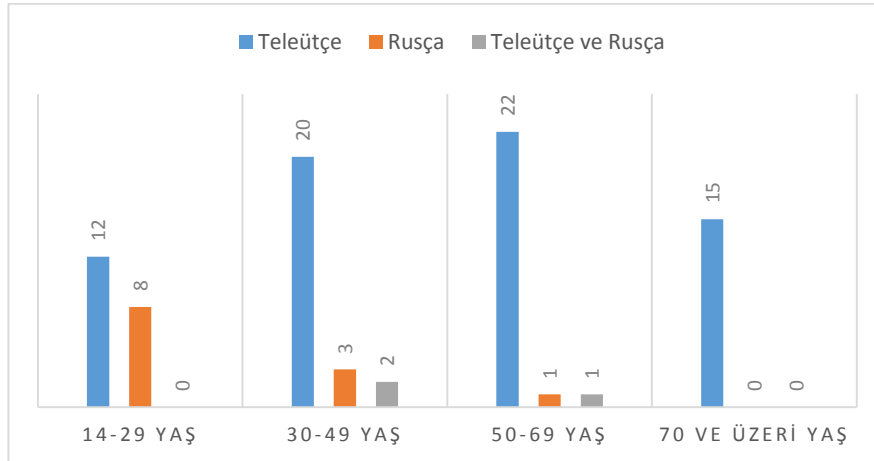
Tablo 4.2.3.3.1. Teleütlerin ana dili olarak belirttikleri diller (Toplam nüfus: 2643 kişi)

Anadil	Kişi Sayısı
Teleütçe	1597
Rusça	1027
Altayca	11
Tatarca	6
Şorca	1
Ana dilini belirtmeyen	1

Tablo 4.2.3.3.2. Katılımcıların ana dilleri

Ana Dili	Sayı	Yüzde
Teleütçe	69	82,14
Rusça	12	14,28
Teleütçe ve Rusça	3	3,57
Toplam	84	100,0

Grafik 4.2.3.3.3. Katılımcıların ana dillerinin yaş gruplarına göre dağılımı

Katılımcıların ana dilleri ile ilgili verdikleri cevapları gösteren Tablo 4.2.3.3.2'ye bakıldığında büyük bir bölümünün Teleütçeyi ana dili olarak saydıkları görülmektedir. Buna göre ana dilini Teleütçe olarak gösterenlerin oranı %82,14'tür. Rusça olarak belirtenlerin oranı ise %14,28'dir. Her iki dili de ana dili olarak belirtenlerin sayısı ise %3,57'dir. Grafik 4.2.3.3.3'teki yaş gruplarına göre ana dili tercihlerine bakıldığında ise

yaş grubu düştükçe Teleütçeyi ana dili olarak belirtenlerin sayısının azaldığı görülmektedir. Rusça bu anlamda daha küçük yaşlar için ana dili konumuna geçmektedir ve bu durum hız kazanmaktadır. 2010 nüfus verileri de bu durumu destekler niteliktedir.

Derinlemesine mülakatlarda ana diline yönelik yaklaşımların farklılık gösterdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ana dili ile ilgili bir soruda Teleütçenin etnik kimlik işaretleyicisi olarak belirtilebilmesi söz konusu iken bu durumun açıklanmasında çeşitli gerekçeler bulunmaktadır. K 27 ana dilinin etnik kimliğe bağlı olduğuna işaret etmektedir. Ancak Teleütçe bilmeyen birçok katılımcı artık ana dilini Rusça olarak belirtme eğilimindedir. Çünkü küçüklükten itibaren çevrede konuşulan dil Rusçadır ve bu dille büyütülmüşlerdir. K 3, K 33, K 39 ana dillerini belirtirlerken bu durumu vurgulamaktadır. K 32 önce Rusçayı ana dili olarak belirttikten sonra çevresinde konuşulan dilden yola çıkarak Teleütçenin de ana dili olduğunu ifade etmektedir. K 73 ise tam olarak Teleütçe bilmesede de ana dilini Teleütçe olarak açıklamaktadır.

Tabii ki Rusça. Ana dili hangi dilde konuşmaya başlamışsan odur. Ailenle, dünyayı tanıdığın dildir. Benimki Rusça. Teleütlerin çoğunun dili Rusçadır. Bu tabii ki senin ne kadar vatansız, milliyetçi olduğunla ilgili, birçok kişi kendi ana dilinde iki kelime dahi bilmiyor, benim ana dilim Teleütçe, ana dilim Çeçence diyor. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Ana dilim. söylemek zor ama Rusça. Ailem az Teleütçe konuşuyor. Ama sanırım Rusça. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Rusça, babam Altay annem Teleüt ama benim ana dilim Rusça. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Rusça, ben Teleütüm ama kimse benimle konuşmadı ki. Rusça bu yüzden. (K 39, kadın, 17 yaş, 5.7.2013)

Ana dilim Rusça. Annem her ne kadar kardeşleriyle, anneannem ile Altayca Teleütçe konuşsa da bizimle hep Rusça konuşurdu. Bu bakımdan iki ana dilim vardır diyebilir: Rusça ve Teleütçe. (K 32, kadın, 30 yaş, 2.7.2013)

Teleütçe ama tam bilmiyorum, Rusça biliyorum. (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

Etnik kimlik işaretleyicisi olarak her ne kadar Teleütçe ana dili gösterilse de bu durum daha küçük yaş gruplarında artık değişim göstermektedir. Rusça birçok Teleüt açısından hızla ana dili konumuna geçmektedir. Sosyal hayata uyum, baskın kültürü benimseme

ve hızla buna adapte olma, Teleütlerde Rusçanın ana dili olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır. K 65 her ne kadar ana dili Teleütçe olsa da bunun yalnızca dar bir çevrede yaşayan bir konuşma dili olduğunu ifade etmektedir. Ancak son yıllarda çoğunluğa uygun sağlama çabaları bu durumu değiştirmektedir.

Ben ana dilim olarak Teleütçe diyorum ama bu dil yakınlarımda ve akrabalarımda günlük konuşma dili olarak yaşıyor. Daha çok dede ve nineler olmak üzere yaşlı kuşak arasında konuşuluyor. Onlar daha düşük seviyede Rusça anlıyorlar. Onların büyük çoğunluğu pratikte Teleütçe konuşuyor. Çünkü onlar daha çok tek bir çevrede ve çoğunlukla Teleütçe konuşulan bir alanda büyütüldüler. Daha sonra onlar çocukluktan itibaren kendi kültür normları ve mekanizması ile büyütüldüler. Ama şimdi bana göre eğilim daha çok Avrupa'nın da çokça seslendirdiği post modernizm, çok kültürlülük ve küreselleşme yönünde. Bu durum daha çok etnik azınlık arasında çoğunlukla bütünleşme anlamına geliyor. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Genç yaş gruplarında Teleütçe ana dili olarak belirtilse de artık bilinmemektedir. Her ne kadar genç kuşakta akıcı ya da yarı konuşur bulunmasa da çeşitli yollarla öğrenilen Teleütçe söz varlığı ve bazı yapılar gündelik yaşamda *dalga geçmek* için kullanılmaktadır. Bu da küçük yaş gruplarında Teleütçeye ilişkin tutumun ne olduğuna ilişkin bir örnek teşkil eder. K 73 bu durumu aşağıdaki cümlelerle açıklamaktadır. K 3 de Teleütçe öğrenmek isteyip istemediği ile ilgili bir soruda Teleüt olmayanlar tarafından anlaşılmamanın daha iyi olacağını ifade etmektedir.

Evde daha çok. Okulda verilmiyor. Bekovo'da veriliyor sadece. O da ek ders olarak. O dersi alanlar bazı kelimeleri biliyorlar. Ayrıca benim yaşlılarım arasında eğer birisi Teleütçe konuşuyorsa bu dalga geçmek gibi bir şey. Gerçekten böyle bir şey var. Ayıp ya da değil. (K 73, kadın, 20 yaş, 22.8.2013)

İstiyorum. Çünkü birinci olarak başkası (Teleüt olmayanlar) anlamaz, bu iyi bir şey. Sonra kendi dilimiz, bilmemiz gerekiyor. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

4.2.3.4. Rusçanın Teleütçeye Etkisi

Rusça standartlaşmamış Teleütçe üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki fonolojik, morfolojik ve sentaktik gibi dilin farklı boyutlarında görülür. Türk dillerinden farklı bir tipolojik yapıda olan Rusça Teleütçenin tipolojisinde farklılıklar yaratmaktadır.

Teleütçe gibi sınırlı bir biçimde yazı dili olarak kullanılan bir dilde normların kodlanması söz konusu olmadığı için ağır sosyal ve kültürel bir baskı sonucunda dilde

de ilişki kaynaklı pek çok öge değişmektedir. Bu baskı Rusçanın Teleütçe üzerindeki etkisini günümüzde birçok konuşurda göstermektedir. Özellikle yarı konuşur tiplerinde seslik değişimler söz konusudur. Rusçanın etkisiyle ünlü uyumu da bu konuşur tiplerinde artık kaybolmaktadır. Örneğin 3. teklik iyelik eki $-(z)I^2$, $-(s)I^2$ akıcı konuşurlarda genellikle uyuma girerken yarı konuşurlarda bu uyum bozulmuştur. Bu iyelik eki bu konuşurlarda yalnızca ön ünlülüdür $-(z)i$, $-(s)i$: *balazî~balasî~palazî~palasî* ‘onun çocuğu’ (59 yaş kadın, 60 yaş erkek) ama *balasi~balazi~palasi~palazi* ‘onun çocuğu’ (42 yaş kadın, 39 yaş kadın). Aynı durum belirtme durumu için de söz konusudur: *baladî~paladî* ‘çocuğu’ (65 yaş kadın, 73 yaş erkek) ama *baladi~paladi* ‘onun çocuğu’ (42 yaş kadın, 39 yaş kadın) vb. Bu bakımdan Rusçanın etkisi ile yarı konuşurlarda ünlü uyumunun kaybolduğu görülmektedir.

Rusçadan Teleütçeye kopyalanan bazı yapılarda ise ses değişimleri görülmemektedir. Özellikle Rusçanın artan baskısı sonucunda bu dildeki unsurlar yarı konuşurlar tarafından olduğu gibi kopyalanır. Akıcı konuşurlarda bu kopyalamalar ses değişimlerine uğrarlarken dildeki artan sözkonusu baskı yoğun olarak hissedilir. Yarı konuşurlar akıcı konuşurlara göre baskın dilin unsurlarını olduğu gibi kopyalama eğilimindedirler. Aşağıdaki üç farklı yaş grubuna ait konuşurlarda kopyalanan sözcük ilk iki konuşurda Teleütçenin ses uyumuna göre şekillenmekte iken genç yaştaki yarı konuşur tarafından bu sözcük Rusçadaki biçimiyle kullanılmaktadır. 2. sözcük kopyalamaların iki konuşur tipi arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Ancak her iki örneğin ileri yaş grupları arasındaki akıcı konuşurlarda da Rusça biçiminin olduğu gibi kopyalandığı durumlar da söz konusudur.

- Tel. *vasqîrsan* < Rus. *voskresen*’ye ‘pazar (gün)’ (85 yaş kadın)
- Tel. *vosqîrsan* < Rus. *voskresen*’ye ‘pazar (gün)’ (65 yaş kadın)
- Tel. *voskriseniye* < Rus. *voskresen*’ye ‘pazar (gün)’ (42 yaş kadın)

- Tel. *vremje* < Rus. *vremya* ‘zaman’(82 yaş kadın)
- Tel. *vremja* < Rus. *vremya* ‘zaman’(42 yaş erkek)

Teleütçe ve Rusça arasındaki ses uyumu farklılıkları nedeniyle Rusçaya ait bir veri Teleütçenin ses düzenine uyum sağlayabilir. Ancak bu durum daha çok akıcı konuşurlar için geçerlidir:

- Tel. *sereǵe* < Rus. *sreda* ‘çarşamba’
 Tel. *ogurčın* < Rus. *ogurets* ‘salatalık’
 Tel. *semje* < Rus. *sem*’ya ‘aile’
 Tel. *pirme* < Rus. *firma* ‘firma’
 Tel. *pečke* < Rus. *pečka* ‘soba’
 Tel. *interesne* < Rus. *interesno* ‘ilginç’
 Tel. *meste* < Rus. *mesto* ‘yer’
 Tel. *teste* < Rus. *testa* ‘hamur’
 Tel. *nedele* ~ *nidele* < Rus. *nedelya* ‘hafta’
 Tel. *pensiye* < Rus. *pensiya* ‘emeklilik’

Kırğızcadaki kadar düzenli olmamakla birlikte dudak uyumu Teleütçede de sıklıkla görülmektedir. Rusçadan kopyalanan yapılar da bu uyuma girmektedir. Bu durum yine akıcı konuşurlarda görülmekte iken yarı konuşurlarda Rusça yapılar aslî biçimleriyle kopyalanır.

- Tel. *šotko* < Rus. *ščotka* ‘firça’
 Tel. *loško* < Rus. *lojka* ‘kaşık’
 Tel. *skolko* < Rus. *skol*’ko ‘ne kadar, kaç’
 Tel. *Trojso* < Rus. *Troitsa* ‘Hamsin yortusu’

Rusçadan Teleütçeye kopyalanan bazı yapılar orijinal biçimini korur. Bu örnekler genellikle oldukları gibi kopyalanırlar.

- Tel. *abiknavenna* < Rus. *obiknovenno* ‘genellikle’
 Tel. *abizatel’na* < Rus. *obyazatel’no* ‘mutlaka’
 Tel. *čas* < Rus. *čas* ‘saat’
 Tel. *činovnik* < Rus. *činovnik* ‘memur’
 Tel. *čislo* < Rus. *čislo* ‘sayı’
 Tel. *zaščita* < Rus. *zaščita* ‘savunma; koruma’
 Tel. *kniga* < Rus. *kniga* ‘kitap’
 Tel. *škola* < Rus. *škola* ‘okul’

Rusçadan kopyalanan bazı yapılar Teleütçedeki koda ses değişimine uğrarlar. Bu değişim yapısal anlamda iki farklı dilin ilişkisi sonucunda alıcı dildeki ses sistemine zamanla uyar. Ancak bu durum yine konuşurlara göre belirlenmektedir. Artık genç yaşta akıcı konuşuru kalmamış Teleütçede bu yapılar Rusça biçimlerini oldukları gibi kopyalama eğilimine dönmüştür.

Sözbaşında iki ünsüzün yan yana gelmemesi Türk dillerinin tipik özelliklerindedir. Rusçadan kopyalanan yapılarda da sözbaşındaki iki ünsüzün arasında çoğunlukla bir ünlü türer.

- Tel. *pula:t* < Rus. *plat* ‘giysi, elbise’
 Tel. *serede* < Rus. *sreda* ‘çarşamba’
 Tel. *tobirëq* ~ *tobroq* < Rus. *tvorog* ‘bir peynir türü’

Rusçadan kopyalanan bazı yapılarda ünlü düşmesi görülür.

- Tel. *subbot* < Rus. *subbota* ‘cumartesi’
 Tel. *vosqirsan* < Rus. *voskresen’ye* ‘pazar (gün)’
 Tel. *čülük* < Rus. *čulki* ‘kadın çorabı’

Rusçadan Teleütçeye kopyalanan yapılardaki ünlü değişimleri ana hatlarıyla yukarıdaki gibidir. Bu tür farklı tipolojiye sahip bir dilden kopyalanan yapılardaki değişimler ünsüzlerde de kendini gösterir. Aşağıdaki örneklerde baskın dil Rusçadan Teleütçeye kopyalanan yapılardaki ünsüz değişimleri gösterilmektedir.

Rusçadan kopyalanan kimi yapılarda söz başında, söz içinde ve söz sonunda ünsüz değişimleri görülür.

Söz başında:

- Tel. *qalχos* ~ *qalqos* < Rus. *kolhoz* ‘kolhoz’
 Tel. *kleb* < Rus. *hleb* ‘ekmek’
 Tel. *serkop* < Rus. *tserkov* ‘kilise’
 Tel. *pirme* < Rus. *firma* ‘firma’
 Tel. *baspitivat’ et-* < Rus. *vospitivat’* ‘eğitmek’
 Tel. *parbike* < *vorobey* ‘serçe’

Söz içinde:

- Tel. *lapqa* < Rus. *lavka* ‘mağaza’
 Tel. *aqota* < Rus. *ohota* ‘heves, arzu’
 Tel. *agrana* < Rus. *ohrana* ‘koruma, muhafaza’
 Tel. *şaqta* < Rus. *şahhta* ‘maden ocağı’
 Tel. *sapsem* < Rus. *sovsem* ‘tüm’
 Tel. *atbeçat’ et-* < Rus. *otveçat’* ‘cevap vermek’
 Tel. *qabat’ et-* < Rus. *kopat’* ‘bellemek’

Söz sonunda:

- Tel. *pötük* ‘horoz’ < Rus. *petuh* ‘horoz’
 Tel. *serkop* < Rus. *tserkov* ‘kilise’
 Tel. *qalχos* ~ *qalqos* < Rus. *kolhoz* ‘kolhoz’

Ünsüz türemeleri:

- Tel. *ogurçin* < Rus. *ogurets* ‘salatalık’
 Tel. *obiçqi* < Rus. *ovoşçi* ‘sebze’

Johanson (2007)’un kopyalama modeline göre dil ilişkilerinde baskın dilden baskın olmayan dile en kolay sözvarlığı ile ilgili birimler kopyalanır. Bunların içinde adlar

geniş yer tutar. Kopyalan adlar arasında hece sayısı az olan somut adlar daha yoğundur. Soyut ve daha yapılı birimler kopyalama açısından daha az çekicidir. Rusçadan Teleütçeye kopyalanan yapılar incelendiğinde hece sayısı az olan somut adların daha yoğun kopyalandığı tespit edilmiştir.

- Tel. *kleb* < Rus. *hleb* ‘ekmek’
 Tel. *pötük* < Rus. *petuh* ‘horoz’
 Tel. *pirmə* < Rus. *firma* ‘firma’
 Tel. *qampət* < Rus. *konfet* ‘şeker’
 Tel. *bukbar* < Rus. *bukvar* ‘alfabe kitabı’
 Tel. *qartoqo* < Rus. *kartofel* ‘patates’
 Tel. *peçke* < Rus. *peçka* ‘soba’
 Tel. *jabliq* < Rus. *yabloko* ‘elma’
 Tel. *babişqa* < Rus. *babuşka* ‘nine’
 Tel. *şaqta* < Rus. *şahta* ‘Maden ocağı’

Sıfatlar da adlar gibi kolaylıkla kopyalanabilen yapılardır. Dayanıklık sıkalası piramidinde en üstte yer alan (dolayısıyla en kolay kopyalanan) sıfatlar Rusçadan Teleütçeye kopyalan yapılar arasında geniş yer tutar. Rusçadan kopyalanan niteleme sıfatları genellikle eril biçimleriyle tekil olarak kullanılır. Aşağıdaki örnekler bu açıdan da değerlendirilebilir.

- Tel. *starşij* u:l ‘büyük oğul’
Starşij u:luma odus peş, kişima odus eki, a kücü:mə t’irme peş. (58 yaş kadın)
 “Büyük oğlum otuz beş, kızım otuz iki, en küçüğüm ise yirmi beş.”
- Tel. *mladşij* qiz ‘küçük kız’
Starşij qizim Sank Peterburgta, *mladşij* qizim Maskvada üjrent’it. (60 yaş erkek)
 “Büyük kızım Sank-Petersbrg’ta, küçük kızım Moskova’da okuyor.”
- Tel. *malinkij* maşina ‘küçük araba’
 Maşina alıp kelt’it kişiler, malinkij maşina mīnañ jezdit. (82 yaş kadın)
 “İnsanlar araba olarak geliyor, küçük araba ile gidiyorlar.”
- Tel. *pervij* pala ‘ilk çocuk’
 Vot naprimer ol *pervij* palası ol qoltuğa barıq qojvon. (59 yaş erkek)
 “Örneğin o ilk çocuğu evlendi.”

Rusçadaki fiiler mastar biçimleriyle kopyalanır ve bunlar *et-* ‘etmek’ yardımcı fiiliyle birleşerek Teleütçede yaygın olarak kullanılır. Bu tür yapılarda Rusçadaki anlamsal özellikler kendisini korur. Ancak bu yapılar baskın biçimde kullanılmakta olduğu için

artık kimi Teleütçe fiiller kullanımdan düşme eğilimindedir. Örneğin *oŋdo-* ‘anlamak’ fiili artık genellikle *panimat’ et-* ‘anlamak’ yapısıyla karşılanır.

Taŋda vot pirlə iş ol küniŋ sajin *paftarjat’sja et’it*. (69 yaş kadın)
“Yarın işte aynı iş, bu her gün *tekrar ediyor*.”

Tügesə le kişi *gatovit’ et’it*, piširt’it qursaqtı. (69 yaş kadın)
“Bütün herkes *hazırlıyor*, yemeği pişiriyor.”

Alar eki üç raz *ystiričat’sja etkender* ol qis minan. (42 yaş erkek)
“Onlar o kız ile iki üç defa *buluştular*.”

Men *baspitivat’ edelbem* dəp albaxan. (85 yaş kadın)
“Ben *büyütemem* diye almamış.”

Panimat’ etpejalar, pilbejalar. (60 yaş erkek)
“Anlamıyorlar, bilmiyorlar.”

Dayanıklılık sıkalası piramidinde anlamsal bağımsız biçimbirimlerden sonra işlevsel bağımsız biçimbirimler gelir. Bu birimler görece kolay kopyalanan yapılardır. Bu yapılardan bağlaçlar Rusçadan sıklıkla kopyalanır. Tümce içindeki kullanımları da Rusça sözdizimine göre şekillenebilir. Aşağıda en sık kullanılan bağlaçlardan bazıları verilmiştir.

i ‘ve’ bağlacı:
Arbatat *i* Paŋat aŋt’alar. (42 yaş erkek)
“Arbayat *ve* Bayat diyorlar.”

Men qultuğa qarğam *i* catqam peš cıl anda. (73 yaş kadın)
“Ben evlendim *ve* beş yıl orada yaşadım.”

ili ‘yoksa, ya da, veya’ bağlacı:
Čin polxon ba joq pa ili qarğandar andij aŋdatandar. (88 yaş kadın)
“Gerçek mi değil mi, yoksa yaşlılar mı öyle söylediler.”

no ‘ama’ bağlacı:
Enem pištiŋ qam polboxon. *No* ol çaqta tügesə le kişi:ŋ eneleri naverna alastajtan poldi. (59 yaş kadın)
“Annem bizim kam değildir. *Ama* o zamanlarda herkesin annesi galiba alashyordu.”

a ‘ise’ bağlacı:
A:ŋ üçün turkust’am men. *a* qazı kişi turkuspajt. (85 yaş kadın)
“Onun için dikiyorum ben. Bazı kimseler *ise* dikmiyor.”

toje ‘de’ bağlacı:

Šadejeftar *toze* Tumattar, *toze* qaliñ t’urt polkon. (69 yaş kadın)
“Šadeyevler *de* Tumatlar, onlar *da* güçlü yurt olmuş.”

To ... to “kah... kah” bağlacı:

To quštarba čiqaba kerek, *to* qas palaların alıb alıam. (69 yaş kadın)
“*Arada* kuşları beslemek gerek, *arada* kaz yavrularını alıyorum.”

A to ‘yoksa’ bağlacı:

Men andij ajt’am. *A to* Telenet tilin pilbejalar. (60 yaş erkek)
“Ben böyle söylüyorum. *Yoksa* Teleütçe bilmiyorlar.”

esli ‘eğer’ bağlacı:

T’ë qandij kišidi qičirarsin *jesli* qursaq t’oq? (69 yaş kadın)
“*Eğer* yemek yoksa nasıl insanları çağırırsın?”

što bağlacı:

T’ë men ezent’am *što* kerek tiñ razvivat’ edeğe pistin tildi. (42 yaş erkek)
“Ben dilimizin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.”

Men esent’am *što* pojim vinavati. (63 yaş kadın)

“Ben kendimin suçlu olduğunu düşünüyorum.”

štobi bağlacı:

Štobi pala össün dep pervij eneniñ a:din pert’alar. (55 yaş kadın)
“Çocuk büyüsün *diye* ilk annenin adını veriyorlar.”

İşlevsel bağımsız biçimbirimlerde edatlar da Rusçadan Teleütçeye sıklıkla kopyalanır. Bu tür yapılar tümce yapısını da etkileyerek Teleütçe tümcelerin sağa dallanmasına neden olur. Aşağıda bu tür kullanımlardan bazıları verilmektedir.

Kak ‘gibi’ edatı:

Stoldu nakrivat’ et’aq *kak* pajram polt’it. (42 yaş erkek)
“Sofrayı kuruyoruz, bayram *gibi* oluyor.”

T’ë anı *kak* nemetskomu, anglijskamu pašqa qandij til čilap üjrötkönde eta ni normal’na. (65 yaş kadın)

“İşte onu Almanca, İngilizce ya da başka diller *gibi* öğretmek normal değil.”

Anlamsal bağımsız biçimbirimlerden zarflar da sıklıkla Rusçadan Teleütçeye kopyalanır:

Abična agarot mīnañ zanimat’sja et’adiq. (58 yaş, kadın)

“*Genellikle* bahçe ile uğraşıyoruz.”

T’ë *uze* qanča po:ppa:di? (69 yaş kadın)

“*Artık* ne kadar oldu?”

Ran'şε nemeze tutqanġ pis? (85 yaş kadın)
 “*Eskiden ne besledik biz?*”

Pojġmnġ tili mġnaġ ermekteşerim *ĉut' ĉut'*. (65 yaş kadın)
 “Kendi dilimle konuşurum *biraz*.”

İşlevsel bağımsız biçimbirimler arasında yer alan zamirler ise diğer işlevsel biçimbirimlere göre daha az kopyalanmıştır. Bu durum zamirlerin sıklıkla tekrar edilmesi sonucu konuşurların dilsel hafızasında sürekli yer edinmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal açıdan baskın olan dilden bu tür işlevsel biçimbirimleri kopyalamak zordur. Tarafımızdan derlenen metinlerde yalnızca tek bir örnekte zamir kopyalaması tanıklanmıştır: Aşağıdaki örnekte Rusça *ona* ‘o’ dişil 3. teklik kişi zamiri Teleütçeye kopyalanmıştır.

Ol ĉimġrlajtan i *ana* qaĉan daže aġdatan. (63 yaş kadın)
 “O büyü yapıyordu ve *o* ne zaman hatta söylüyordu.”

Türk dillerinin tipik özelliklerinden bir tanesi de tamlayanın tamlanandan önce gelmesidir. Rusçanın etkisi ile bu yapının Teleütçede farklılaştığı tanıklanmaktadır. Teleütçe kimi tamlama kuruluşlarında Rusçaya benzeyerek tamlanan tamlayandan önce gelebilmektedir. Ancak bu tür yapılar Teleütçede sınırlı olarak kullanılır.

Unanġ pilbejam. No *til pistiġ* kelişit. (60 yaş erkek)
 “Onu bilmiyorum. Ama bizim dilimiz benziyor.”

anda *pravitel'stva Turtsijanġ* apardġ. (60 yaş erkek)
 “O zaman Türkiye'nin yönetimi götürdü.”

Men ĉeluġojev Vladimir İliĉ. *Direktġ İstoriġ etnografiĉeskij muzejdiġ*.
 (66 yaş erkek)

Ben Vladimir İlyiĉ ĉeluhoyev. Tarih ve Etnografya Müzesinin müdürüyüm.

Artan Rusça etkisinin sonucunda tamlama kuruluşlarında tamlanan ögenin iyelik işaretleyicisi bazı Teleütçe konuşurlarında kullanımdan düşmektedir.

Enemniġ pala köp polkon. (73 yaş kadın)
 “Annemin çok çocuğu vardı.”

Par *ene apa*, alarġa elu peş naverna t'aş. (32 yaş kadın)
 “Annem, babam var, onlar galiba elli beş yaşındalar.”

aĉam Vadim i küĉüdöġ par *qarġndaş* i *sijġn*. (32 yaş erkek)
 “Ağabeyim Vadim, küçük erkek ve kızkardeşim var.”

Teleütçe sözdiziminde yönelme işaretleyicisi gerektirmeyen kimi kullanımlarda Rusçanın etkisi ile yönelme işaretleyicisinin kullanıldığı tanıklanmıştır. Bu durum tüm konuşur tiplerinde görülmektedir.

Oduſ cač ma:ka. (32 yaş erkek)
“Otuz yaşındayım.”

Ma:ka odis alti jaš. (36 yaş erkek)
Otuz altı yaşındayım.

Alton jaš ma:ka. (60 yaş erkek)
“Altmış yaşındayım.”

Ma:ka segis tʃaš polkon. (81 yaş kadın)
Ben sekiz yaşındaydı.

a:ka peš jaš polkon qačan ölüp paſkan eneſi. (63 yaş kadın)
“O, annesi öldüğünde beş yaşındaydı.”

Rusçanın etkisindeki pek çok Türk dilinde görülen meslek bildirimlerindeki vasıta durum işaretleyicisi kullanımı Teleütçe de görülmektedir. Ancak yaygın kullanım *pol-* eylemi ile kurulmaktadır.

Dajarka mīnaŋ ištegem ceti cīl. (58 yaş, kadın)
“Süt sağıcı olarak çalıştım yedi yıl.”

Men ištegem atelʃede *na skladaſsik mīnaŋ* ištegenim. (63 yaş kadın)
“Ben çalıştım atölyede, *terzi* olarak çalıştım.”

Yüklemin isteminde bulunma durum işaretleyici olmasına rağmen bazı Teleüt konuşurlarında bu işaretleyicinin kullanılmadığı tanıklanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında Rusçanın etkisi söz konusudur.

Seſtra qaŋča tʃaš pilbejam. (32 yaş kadın)
“Kızkardeşim kaç yaşında bilmiyorum.”

Bildirme eki işaretleyicisinin kullanımı pek çok Türk dili için tipiktir. Teleütçede de bu işaretleyici akıcı konuşurlarda kullanılmakta iken bazı yarı konuşurlarda Rusçanın etkisi ile kullanımdan düştüğü tanıklanmaktadır.

<i>(42 yaş kadın)</i>	<i>(Baskakov, 1958, ss. 50-1)</i>
<i>men Teleut</i>	<i>men Teleutmin</i>
<i>sen Teleut</i>	<i>sen Teleutsin</i>
<i>ol Teleut</i>	<i>ol Teleut</i>
<i>bis Teleut</i>	<i>bis Teleutpıs</i>
<i>ser Teleut</i>	<i>ser Teleutsaar</i>
<i>alar Teleut</i>	<i>alar Teleuttar</i>

Ruşanın Teleütçe üzerindeki en önemli sözdizimsel etkilerinden bir tanesi de sözdizimsel unsurların dizilişlerinde ortaya çıkar. Farklı dillerinin sözdiziminden etkilenmemiş Türk dilleri basit tümceler bakımından ÖTY dizilişine sahiptir. Ancak bu diziliş Teleütçede farklı tipolojideki Rusçanın etkisi ile zaman zaman bozulur.

Men *tu:ɫam* altajskij krajda, drevne Qızıl Ulus. (60 yaş kadın)
“Ben Altay Krayı Kızıl Ulus köyünde *doğdum*.”

Tu:ɫam pır muŋ toɫus cüs ceton tört cılda. (39 yaş kadın)
“1974 yılında *doğdum*.”

Tu:ɫam pır muŋ toɫus altı eki jılda, segis aktijabır’de. (51 yaş erkek)
“8 Kasım 1962 yılında *doğdum*.”

Men *tu:ɫam* dvadtsit’ tretova aprıl’de ölü peş cılda. (58 yaş, kadın)
“Ben *yirmi üç Nisan*’da elli beş yılında *doğdum*.”

Pis *jıbrandap jürt’adiq* altajka ili Novosibirskij Oblıst’qa. (51 yaş erkek)
“Biz *dağ sıçanı avlamak için* Altay’a ya da Novosibirsk Bölgesi’ne *gidiyoruz*.”

İştegem mında kalhosto. (66 yaş erkek)
“Burada kolhozda *çalıştım*.”

Ol *ölgön* alton segis jılda majda. (45 yaş erkek)
“O 68 yılı Mayıs ayında *öldü*.”

Ana hatlarıyla değinilen sözdizimsel etkinin yanı sıra farklı tümceler arasında iki dilliliğe dayalı kod değiştirme de Teleütçe konuşurlarında sıkça görülür. Çünkü birçok Teleütçe konuşuru Rusça dil yetisinde daha ileri düzeydedir:

Men *radilas’*, *tu:ɫam* men mında. İ dal’şe zıvu zdes’. (82 yaş kadın)
“Ben *doğdum, doğdum* ben burada. *Ve sonrasında burada yaşıyorum*.”

Teleutta *tu:ɫam*. Zıvu zdes’. (82 yaş kadın)
“Teleut’ta *doğdum*. *Burada yaşıyorum*.”

Qazaqstandaŋ kelgem. *V armiju pašol*, služit' etkem armijada eki t'il.
(32 yaş erkek)

Kazakistan'dan geldim, *askere gittim*, iki yıl orduda askerlik yaptım.

Sovjetskij vremenja bil kak skazat'. No qandıj aqça köp polbodı. (56 yaş kadın)
"Sovyet dönemi oldu, nasıl söylemeli. İşte nasıl para çok azdı."

Emdi jaqşı. Emdi jaqşı. *Tut mi rasli vremenje očen' plaqoj. adivat' ničevo polkon.*
(81 yaş kadın)

"Şimdi iyi. Şimdi iyi. Biz büyürken çok kötüydü. Giyecek hiçbir şey yoktu."

T'e samij çu: *vremjede pis rasli. Kak učit'sja?* (81 yaş kadın)

"Savaş zamanında biz büyüdük. Nasıl okuyacaksın?"

Yukarıdaki örneklerde Rusçanın yoğun baskısı sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel gibi dilin tüm boyutlarında görülmektedir. Birçok kopyanın yanı sıra dil aşınması ve dilde basitleşme Teleütçede de tespit edilebilmektedir. Bir dilin tehlike sürecinde çeşitli yapıların kaybı dil ölümünü hızlandırır. Bu tür yapılar kod kopyalama, kod değiştirme, ikidillik ya da dil ilişkileri bağlamlarında çok yönlü olarak ele alınabilir.

4.2.4. Sosyo-Psikolojik Faktörler

4.2.4.1. Teleütlerin Dil-Kimlik İlişkisine Bakış Açıları

Tablo 4.2.4.1.1. Katılımcıların dil kimlik ilişkisine bakışları

Dil bilmeden Teleüt olunur mu?	Sayı	Yüzde
Olunmaz	36	42,85
Olunur	43	51,19
Fikrim Yok	5	5,95
Toplam	84	100.0

Teleütlerin dil kimlik ilişkilerinin sorgulandığı Tablo 4.2.4.1.1.'e göre Teleütlerin %42,8'i dil bilmeden Teleüt olunamayacağını ifade etmektedir. %51,2'si ise dil bilmenin önemli olmadığını belirtmişlerdir. Onların büyük bir kısmına göre Teleüt olmak daha çok görünüş ile ilgilidir. Bir önceki bölümde değinilen ana diline yönelik tutumlar da bir anlamda Teleütlerin dil-kimlik ilişkisine bakış açılarını göstermektedir. Dil bilmeden de Teleüt olunabileceğini savunan Teleütlerin sayısı bir hayli fazladır. Bu bağlamda Teleütçe etnik kimlik işaretleyicisi olma özelliğini kaybetmektedir. Teleütçe

konusuru olmayan katılımcıların büyük bir bölümü etnik kimliğin görünüş ile ilişkili olduğunu düşünmekte iken, etnik dil konuşurlarının büyük bir bölümü ancak Teleütçe bilerek Teleüt olunabileceği görüşündedirler. K 8 de dünyadaki farklı örneklerden hareketle Teleütlerde dile ilişkin bilincin artması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre dil bilmeden o etnik gruba mensubiyet tam olarak sağlanamaz. K 15 ve K 56 bir halkın halk olabilmesinin yolunun ancak dil ile mümkün olabileceği görüşündedir. K 66 ise çevresinde Teleütçe konuşan bir Teleüt gördüğünde onun *gerçek* bir Teleüt olduğunu düşünmektedir. Yine de ona göre dili bilmeden de Teleüt olunabilir.

...[Teleütçe] kesinlikle tehlikede. Bunun için öncelikle özel uzmanlar olmalı. Kitaplar yazmalılar, sözlükler hazırlanmalı, alfabe kitapları hazırlanmalı. Dili öğrenmek ve onu korumak gerekli. Çünkü dil olmadan artık halk halk değil. Gelecek için dili olmayan bir millet artık hiçbir şekilde anlaşılacaktır. Tabii bunların hepsi birer gösterge değil. İlk olarak nüfus önemli. Ve bilinç uyandırılmalı. Halkın kendi bilinci. Biz kimiz, geçmişimiz ne, nereden geliyoruz, burada ne zamandır yaşıyoruz. Örneğin İngilterede İrlandalılarda, İspanya'da Basklarda bu bilinç var. Bizde de olmalı. Bu bilinci sağlamak önemli. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Kem Teleñet tilin pil'it ol Teleñet, Teleñet tilin pilbejten kizi Teleñet emes. Men andij aj'am. A to Teleñet tilin pilbejalar. (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“Kim Teleütçe biliyorsa o Teleüttür. Teleütçe bilmeyen kişi Teleüt değildir. Ben böyle söylüyorum. Ama Teleütçe bilmiyorlar.”

T'e jaş paldar aj'alar kerek t'oq çe. Araj ös kelgende ermektept'alar. t'e kak uze naverna paşqa üj kişiğe parip ne polor. Kaniješna kerek til. İ til joq polso, qandij aj'it, qačan qa:liq pol'tit, qačan par til kizi:ñ kakaja to idealogija par. İ ne uze polxondo. A tak... (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

“Gençler gerek yok diyor. Büyürken yavaş yavaş konuşuyorlar. Ama başka milletten birisiyle evlendiklerinde ne olur. Tabii ki dil gerekli. Eğer dil olmasa, nasıl diyorlar, halk varsa kişinin dili de olmalı, böyle bir ideoloji var. Artık ne olduğunda. Yoksa...”

Ben çok mutlu oluyorum ve onun gerçek bir Teleüt olduğunu düşünüyorum. Eğer Teleütçe bilmiyorsa o yine Teleüt. Dil tabii ki gerekli. İngilizler kendi dillerinde konuşuyorlar, Ruslar da kendi dillerinde konuşuyorlar ama bu artık ortak bir dil. Biz de konuşmalıyız. (K 66, erkek, 49 yaş, 14.8.2013)

Teleütlerin büyük bir bölümü etnik kimliği belirleyen en önemli özelliğin dış görünüş olduğunu ifade etmektedirler. Alimov ve Shadyhanov (2013, s. 68) da gerçekleştirdikleri alan çalışması kapsamında Teleütlerin dış görünüşünün etnik kimliği belirlemede %82 gibi yüksek bir orana sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dilin etnik kimlik işaretleyicisi olarak etkisi son derece düşüktür. K 33 de toplum içerisindeki

görünüştten yola çıkılarak etnik kimliğinin belirlendiği görüşündedir. Çevredeki çoğunluktan farklı bir görünümde olmak etnik kimlik belirleyicisi hâline gelmiştir.

Bilmiyorum. Gözlerimden belli oluyor. Benim için böyle değil. İnsanlar sormuyorlar. Gözlerime bakıyorlar ve doğrudan Şor, Teleüt, Altay sanıyorlar zaten. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

17.7.2013 tarihinde yapılan odak grup görüşmesinde babaları farklı etnik gruplara mensup olan K 48 ve K 52 babaları farklı etnik gruplardan olmasına rağmen kendilerini Teleüt olarak tanımlamaktadır. Onlara göre dil bilmekten çok etnik kimliği belirleyen unsur görünüşdür. (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013)

4.2.4.2. Teleütlerin Teleütçe ile Rusçaya Yönelik Düşünceleri

Teleütlerin tamamına yakına günümüzde Rusçaya yönelik olarak herhangi bir olumsuz düşünce içerisinde değillerdir. Gündelik hayatın her aşamasında canlılığını artırarak devam ettiren baskın dil Rusça ile Teleütçe arasındaki sosyo-psikolojik yaklaşımlar ne düzeydedir? Teleütler çevrelerinde Rusça ya da Teleütçe konuşulduğunda bakış açıları ne yöndedir? Ne hissetmektedirler? Günümüzde büyük ölçüde dil bakımından Rusçayı kullanan Teleütler çevrelerinde Rusça konuşulduğunda herhangi bir olumsuz durum içerisine girmezler. Teleütle konuşulduğunda ise bazı katılımcılar bu duruma olumlu yaklaşırlarken, bazı katılımcılar kendilerinden bir şeyler gizlendiğini düşünürler. Özellikle genç kuşak ve çocuklar açısından Teleütçe artık etnik dil olmaktan çok yabancı dil gibidir. Daha önce pek çok yerde örneğini verdiğimiz çocukların çevrelerinde Teleütçe konuşulduğunda “İngilizce konuşmayın” vb. tepkileri bu durumu desteklemektedir. K 71 torunlarıyla Teleütçe konuşmak istediğinde bu türden tepkilerle karşılaşmaktadır.

Ü:rene bergender tügesesi Qazaq tili mınan tügese. Pojibistij tilin ze ü:retpejaq ze nede školdo. Üjde vot qačan araj ermekteşfadiq oq şto bi undibasındar dep. Ne eřam araj pojimniij tilin ajşam vot şto bi undibasın dep. A mına vnugum “baba samnoj pa angliskij razgavarivajet” depşit. ře men pojibistij tili mınan ermekteşfalar Qazaq tili mınan i ol toze andij oq. Tilibis da tügese ne ede perer pistij pa stepana... (K 71, kadın, 66 yaş, 22.8.2013)

“Hepsi Rusçaya alışmış durumdalar. Kendi dilimizi okulda öğretmiyoruz ya. Evde zaman zaman unutmasınlar diye yavaş yavaş konuşuyorum. Ama torunum «Nine, benimle İngilizce konuşuyor.» diyor. Ben kendi dilimizde konuştuğumda

o «Nine benimle İngilizce konuşma!» diyor. Bilmiyor işte, evde Rusça konuşuyorlar. O da öyle. Dilimiz yavaş yavaş ne olur...”

Bu bakımdan Teleütçe bilmeyen Teleütler, çevrelerindeki dil kullanımını etnik dillerinde şekillenirse ağırlıklı olarak olumsuz bir tutum sergilerler. Ancak birey eğer kendisi de o dilin konuşuru ise Teleütçe konuşulduğunda genel anlamıyla bu duruma olumlu yaklaşmaktadır. Çünkü kendi aidiyetinin dille daha çok devam ettirilebileceği düşüncesi konuşurların birçoğunda yaygın olarak bulunmaktadır. K 5 eğer uzak bir bölgede Teleütçe konuşulursa kendisini evinde gibi hissetmektedir. Bu durum yalnızca Teleütçe için değil aynı zamanda karşılıklı anlaşılırlığın yüksek olduğu diğer Türk dilleri için de geçerlidir. K 5 eğer bir Teleütün Rusça konuştuğunu görürse onu Teleütçe konuşmaya da teşvik etmektedir. K 32 Teleütçe bilmeyen bir katılımcıdır. Çevresinde Teleütçe konuşulduğunda anlamaya çalışmakta ancak bilmediği için bir şey yapamamaktadır. Bu tip bir algının Teleütçenin canlandırılmasına yönelik yapılacak çalışmalarda önemli bir yer tuttuğunu da belirtmek gerekmektedir. K 33 de Teleütçedeki Rusça kod kopyalamaların fazlalığının birçok unsurun anlaşılmasını sağladığına işaret etmektedir.

Eğer evimden uzak bir yerde, başka bir şehirde, başka bir ülkede Teleütçe konuşulduğunu duyduğumda çok mutlu oluyorum. Sanki kendi evimde gibi hissediyorum.

Eğer bir Teleüt Rusça konuşuyorsa onu Teleütçe konuşturmaya çalışıyorum. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Bazı sözcükleri anlıyorum. Kendim onlar konuştuklarında bir kısmını anlıyorum bir kısmını anlamıyorum. Onlar konuşuyorlar. Dikkat kesiliyor insan. Anlamak istiyorum. Ama bilmediğim için hiçbir şey yapamıyorum. (K 32, kadın, 30 yaş, 2.7.2013)

İlginç oluyor. Ben anlamları anlıyorum. Sadece Rusça sözcükleri anlıyorum. Çünkü zaten tam olarak hiç kimse Teleütçe konuşmuyor. Birçok Rusça sözcük geçiyor konuşmalarda. Bu nedenle neden bahsedildiğini az çok anlayabiliyorum. Kendi aralarında çoğu zaman Rusça sözcüklerle ve bazı Teleütçe eklerle konuşuluyor. Çocukken bu konuşmaların hangi dilde olduğunu anlamaya çalışırdım. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Teleütçe bilmeyen katılımcıların bazıları da çevrelerinde Teleütçe konuşulmasına olumlu yaklaşmaktadırlar. Konuşurların kendi etnik dillerini bilmesi onun için iyi bir durumdur. K 39 da hiçbir şey anlamadığını ancak ne konuşulduğunu merak ettiğini ifade etmektedir.

Teleütçe konuşulduğunda iyi hissediyorum. Onlar biliyor, onlar öğrenmişler, onlar konuşuyorlar. Bu iyi. Benim yaşlılarımdaki Teleütler genelde bilmiyorlar. Benim yaşında bilen hiç görmedim. Bence 40 yaşın üzerindeki biliyorlar. (K 37, kadın, 16 yaş, 3.7.2013)

Hiçbir şey hissetmiyorum. Anlaşılmıyor. Sadece onların ne konuştuklarını merak ediyorum ama anlamıyorum. (K 39, kadın, 17 yaş, 5.7.2013)

Teleütçeye yönelik olumlu yaklaşımın yanı sıra bazı katılımcılar Teleüt olduğunun bilinmesinin yol açacağı kimi etkenlerden dolayı çevrenin etkisi ile rahatsız olabilmektedir. K 71 çoğunluğun farklı etnik unsurlardan oluştuğu bir çevrede Teleütçe konuşulmasından rahatsız olacağını şu cümlelerle ifade etmektedir.

Nerede bulunduğuma bağlı, burada bu normal. Eğer Kemerovo'da olsaydı bundan rahatsız olurum. Kemerovo'da benim Teleüt olduğumu bilmelerini istemezdim. Nasıl açıklayabilirim ki. Ben genellikle Ruslarla daha çok iletişimde olmayı seviyorum. (K 71, kadın, 20 yaş, 21.8.2013)

Bu tip olumsuz bakış açılarının yanında Teleütçe konuşanlara yönelik ortaya çıkan saygıdan da söz edilebilir. K 41 ve K 61, çevrelerinde Teleütçe konuşanlara ve bu dili bilenlere olumlu bir yaklaşıma sahiptir ve onlara saygı duyarlar.

Ben saygı duyuyorum. Kızım gençken Teleüt dansları için bir gruba katılmıştı. Oradaki kızlar çok iyi Teleütçe konuşuyordu. Çok şaşırıp ve hayran kalmıştım. Anlamıyorsun bu durum kötü. Konuşmasınlar ama en azından okusunlar. (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

Kim iyi bir şekilde Teleütçe konuşabiliyorsa ben onlara saygı duyuyorum. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde K 48 ve K 49 yanlarında Teleütçe konuşulduğunda anlamadığı sözcükleri büyüklerinden sorduklarını ifade etmiştir. Ancak K 49 eğer Teleütçe konuşulursa kendinden bir şeyler gizlendiğini düşünmektedir. K 51 ve 52 Teleütçe konuşulduğunda ne konuştuklarını hiçbir zaman sormadığını belirtmiştir. (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013)

Teleütçeye yönelik yukarıda söz edilen farklı yaklaşımların yanında katılımcıların tamamına yakını Rusçaya yönelik böyle farklı tutumlara sahip değillerdir. Rusçaya yönelik bakış açısı genelde olumludur. Çünkü çevrede yaygın olarak Rusça konuşulmaktadır ve bu durum yadsınmaz. Teleütlerin tamamına yakını iyi düzeyde

Rusça bildiklerinden çevrede Rusça konuşulmasının olumlu ya da olumsuz bir tutuma yol açmadığı gözlenmektedir. Katılımcıların birçoğu bunu ifade etmişlerdir. K 5 ve K 8 Rusça ve Teleütçe konuşulması arasında bir farklılık görmemektedir. Hatta birçok durumda Rusçanın iletişimde kullanılması diğer bölümlerde değinildiği gibi özellikle eğitim ve çevresel etkenler nedeniyle Teleütler tarafından desteklenir. Teleütçenin genç kuşak akıcı ya da yarı konuşura sahip olmaması bu bakış açısıyla açıklanabilir.

Aslında ikisi de aynı. Rusça ile Teleütçe arasında bir fark görmüyorum. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Şimdi hiçbir şey fark etmiyor. Artık her şeye alıştık. Rusça konuşulmasının ya da Teleütçe konuşulmasının bir farkı yok. Önemli olan insanların anlaşması sonuçta. Tabi Teleütçe olsa daha iyi olur. Ama durum aslında insanların anlaşmasından ibaret. Eğer Rusçayla daha iyi anlaşılacaksa tabi ki Rusça. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

4.2.4.3. Kültür Kaybı

Tehlikedeki dil konuşurlarının dil değiştirimindeki etkenlerden bir diğeri gündelik yaşamda uygulanan kültürel normların modern yaşam biçimi ile yer değiştirmesidir. Aynı zamanda bu modernleşme, baskın kültürün unsurlarının kabulü şeklinde algılanmaktadır. Teleütçeye yönelik yaklaşımların büyük bir bölümü ile paralellik arz eden kültürel normların kaybına ilişkin düşünceler Teleütlerde de görülmektedir. Günümüzde birçok Teleüt kültürel öğelerinin de kaybolduğunu, artık yeni bir kültür dairesine girdiklerini düşünmektedir. Kuşaklararası dil aktarımının gerçekleşemediği örnekler kültürel öğeler açısından da benzer özellik gösterir. Teleütçeyi bir sonraki kuşağa aktaramayan bireyler, etnik kimliklerine özgü kültürel normları da büyük ölçüde aktaramamaktadır (Teleütlerde de durum benzerlik göstermektedir: bk. K 65). Katılımcıların çoğu pek çok örnekte kültürel öğelerin kaybının farkındadır. Ancak bir sonraki kuşak bunları genellikle bilmez. Son yıllarda artan kültürel kimliğe yönelik canlandırma çalışmaları farkındalığın artmasına zemin hazırlamakta ancak bunların uygulanmasını sağlayamamaktadır. Katılımcılara yöneltilen “Siz gelecekte çocuklarınıza Teleütçeyi ve Teleüt kültürünü aktarabilecek misiniz?” sorusuna genellikle olumsuz yanıtlar alınmıştır. Bu da tıpkı dil değiştiriminde olduğu gibi demografik olarak azınlıkta olma, artan kentleşme süreci ile modernleşme vb. etkenlerle

gerçekleşmektedir. K 7 ve K 39 kültürel aktarımın da sağlanamadığını ifade etmektedirler.

Öncelikle yaşlı kuşak ölüyor ve dil unutuluyor. Gelenekler, örf ve adet yok oluyor. Bu geleneklerin çoğu dil ile ilişkili. Eğer kişi dili bilmiyorsa geleneksel uygulamaların tamamına hâkim olamayacaktır. Eğer kişi dilini bilmiyorsa geleneklerde yatan sembolik anlamları da kavrayamayacaktır. Bu yüzden hangi malzemelerin sosyal hayatta kullanıldığını anlamak çok zor. Türk dünyası ya da ne ile ilişkili olduğunu bilmek çok zor. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Benim çocuklarım veremeyecekler. Onlar hiç Teleütçe bilmiyor. Çünkü ben onlarla hiç konuşmadım. Çünkü onlar hiç Teleütlerle bir arada yaşamadılar. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Bence aktaramayacağız. Benim annem bile bilmiyor. (K 39, kadın, 17 yaş, 5.7.2013)

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde, aynı soruyu K 48'in aktarabileceğini ancak kendisinin iyi bilmediğini ifade ederek cevaplandırmıştır. O, en azından ailenin hikâyesini çocuklara aktarabilmek için fotoğraf albümlerinin gerekli olduğunu savunmaktadır. K 49 Teleütçe bilmesede en azından kültürünü aktarabileceğini düşünmektedir. K 50 ve K 51 kendi çocuklarına Rusça da olsa Teleüt kültürünü aktarabileceğini savunurken K 52 dil ve kültür aktarmanın gerekli olduğunu ama aktarıp aktaramayacağını tam olarak bilmediğini ifade etmektedir. (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013)

Yine aynı odak grup görüşmesinde görüşmesinde “Ailelerin kültür aktarımını yeterli düzeyde yapıp yapmadıkları” sorusuna, ailelerinin tamamının kültürlerini iyi bir şekilde aktardıklarını düşünmektedirler. K 48 Teleütlerde şamanist uygulamalardan biri olan *somdoru* komşularında gördüğünü söylemektedir. K 49 ve K 50 *emegenderi* anneannelerinde gördüklerini ve bunun kadınları koruduğuna inanıldığını bildiklerini ifade etmektedirler. Ancak *emegenderin* nasıl beslendiği, hangi dönemlerde ya da hangi durumlarda bu uygulamaların gerçekleştiğini bilmediklerini söylemektedir. K 49 *emegenderi* ilk kez annesinden duyduğunu belirtmiştir. Ancak hiç *alas* görmediğini; K 48, K 49, K 50, K 51 video kaydını yaz dil okulunda izlediklerini ifade etmektedirler. K 52 anneannesinin kardeşini iyileştirmek için onu *alasladığını* gördüğünü ama tam olarak ne yaptığını anlamadığını söylemiştir. K 48 Özbek olan babasının Özbek kültürünü çok da aktaramadığını sadece bazı yemekleri bildiğini ayrıca belirtmiştir.

Odak grup görüşmesinde Teleütlerin kültürel yaşamlarındaki kimi uygulamaların aileler tarafından aktarıldığı sonucuna ulaşılma ile birlikte bu uygulamaların nasıl yapılacağına ilişkin katılımcıların çok da fikir sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Kültürel öğelerin aktarımında dile yönelik canlandırma faaliyetlerinin de olumlu etkisi olabilmektedir. Yaz dil okullarında kültürel aktarım çalışmalarının bir sonucu olarak bazı uygulamaların öğrencilere anlatıldığı görülmektedir.

Katılımcılara yöneltilen eski uygulamalarla (düğün, ölüm törenleri, doğum vb.) günümüzdeki uygulamaların farklılıklarına yönelik sorulan sorularda genellikle eski gelenek ve göreneklerin terk edildiği, artık günümüzdeki uygulamaların modernleştiği yönündeki görüş ağır basmaktadır. Bu tip uygulamalardaki dil kullanımları da artık büyük ölçüde kaybolmuştur. Akalın 1992 yılında bölgeye gerçekleştirdiği seyahat sonucunda edindiği intibaları kaleme aldığı gezi notlarında Teleüt yaşlı kadınlarının hatırlayabildikleri eski Teleüt ırlarını birçoğunun unuttuğunu belirtmektedir (Akalın, 1995, s. 154). Bu seyahatte Akalın yaşlıların ancak birbirleriyle tartışarak ırların bütününe hatırlayabildiklerini gözlemlemiştir (1995, s. 154). Bu tür uygulamalardan ölüm törenlerindeki *sıgıt* 'ağıt' geleneği günümüzde artık birçok kimse tarafından bilinmemektedir. Tıpkı konuşurların yaşlı kuşaktan oluşması gibi bu unsurları bilenler de sadece aynı kuşak arasındadır. K 7 ve K 8 bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir.

Gelenekler hakkında neler anlatabilirim? Şimdi bunların çoğu unutuldu. Örneğin bizde birisi öldüğünde sıgıt yapılırdı. Ağlıyorlardı. Eskiden düğünler millî idi. Şimdi artık öyle değil. Ben artık görmüyorum. Şimdi tamamen Rus düğünleri gibi restaurantta toplanılıyor. Şimdi her şey Ruslardaki gibi yapılıyor.

... Ağıtlar her zaman Teleütçe olmuştur. Sıgıttar vardı eskiden. Ben bilmiyorum. Yazdım ama artık hafızamda değil. Kimse ağıt yakmıyor şimdi. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Şimdi de modern oluyor. Eskiden nasıldı bilmiyorum. Sıgıttar oluyordu, kadınlar ağlıyorlardı, ağıt yakıyorlardı. Böyle. Tabi yaşlı kuşak sıgıt ile Teleütçe ağıt yakıyor ama bu da yine yalnızca yaşlı kuşak tarafından bilinen bir şey. Genç kuşak bunu bilmiyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Geçmişteki düğün gelenekleri ile şimdiki arasında da büyük farklılıklar bulunmaktadır. K 7'nin ifade ettiği düğün uygulamalarındaki baskın kültüre geçiş süreci birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Bu tür uygulamaların ortadan kalkması da dilin birçok alanında olduğu gibi kültürel unsurlarda kullanımının kaybına yol

açmaktadır. K 5 ve K 8 Teleüt düğün uygulamalarının artık modern bir hâl aldığını şu cümlelerle ifade ederler:

Örneğin düğün. Eskiden küre olarak adlandırılan bir geleneğimiz vardı. Küre bir yer. Orada bir kazan var, taşların içinde. Orada yalnızca erkekler bir araya gelirlerdi. Kadınlar oraya gelmezlerdi. Koyun eti orada pişirilir. Orada da kendi geleneğimiz devam ettirilir. Orada gelin ve damadın akrabaları tanışırlar, kaynaşırlar ama yalnızca erkekler. Ben de istedim ama tam olarak yapmadık. Bizimkisi modern bir düğün oldu. Şimdi herkesin öyle. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Teleüt düğünlerinde eskiden sokakta koyun kesilirmiş, herkes millî kıyafetlerini giyermiş. Bu düğünlerde herkes ev ev gezip ziyaret edilirmiş. Düğün zamanında gelin ve damat ev ev gezermiş. Ama şimdi kafede yapılıyor. Bu geleneklerin hepsi kayboldu. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

K 7 geçmişteki doğum ile ilgili uygulamalarla günümüzdeki uygulamalar arasındaki farklılıkları aşağıdaki sözlerle dile getirmektedir. Ona göre günümüzde diğer uygulamalarda olduğu gibi doğumla ilgili gelenekler de artık kaybolmuş durumdadır.

Babamın ailesinde 14 kardeşi varmış. 3'ü canlı kalmış. Babam doğduğunda ruhlardan korunmak için onu pencereden geçirmişler. Hangi taraftan bilmiyorum. Evden mi yoksa dışarıdan mı? Sanırım evden. Eve geldiğini ruhlar fark etmesin diye. Bir kadın anlatmıştı. Bir bebek öldüğünde onu toprağa değil ağaca bırakmışlar. Bu sanırım başka milletlerde de var. Kayın ağacına örneğin. Hastalıklarla ilgili bazı gelenekler vardı. Şimdi bunlar kayboldu. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Teleütlerin geleneksel giyim biçimleri de artık yok olma tehlikesi ile karşıyadır. Bazı özel günlerde, düğünlerde ve bayramlarda hâlâ bazı yaşlı kuşak Teleütler, geleneksel giyim biçimlerini devam ettirmektedir. Alan çalışması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin bir kısmında bu kıyafetler kültürel kimliğin bir ifadesi olarak özellikle giyilmiştir. Ancak bu giysileri diken terzilerden neredeyse hiç kimse kalmamıştır. Bu bağlamda bu tür geleneksel zanaatlara ait söz varlığı da kaybolmak üzeredir. Çünkü kültürel uygulamaların kullanıldığı alanlarda, geleneksel yaşam biçimlerinin sürdürüldüğü topluluklarda buna ilişkin dil malzemesi canlılığını korur. Usta çırak ilişkisi çerçevesinde bu söz varlığı ve dil kullanımı bir sonraki kuşağa aktarılabilir. Teleütler açısından bu geleneksel yaşam biçimi birçok unsuruyla birlikte modernleşmiştir. Kültürel bellekte bu yaşam biçiminin izleri kendini sadece etnografik bir müzede sergilenmeye bırakmaktadır.

Eskiden giyiyorduk ama şimdi yok. Eskiden Teleüt giysileri evlerde dikiliyordu, şimdi kimse bunları dikmiyor, kimse de giymiyor. Sadece çeyizde olan Teleüt kıyafetlerini kadınlar giyiyorlardı. Yeleñ, ton, sırmal. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

4.2.4.4. Teleütlerin Ruslar Tarafından Nasıl Görüldüklerine İlişkin Düşünceleri

Bir dilin tehlike sürecinde geçirdiği evreler o dil konuşurlarının baskın toplumla olan etkileşimi ile birlikte bu baskın toplumun o dil topluluğuna yönelik bakış açısıyla da ilişkilidir. Bu anlamda baskın toplumun tehlikedeki dil topluluğuna yönelik bakış açısı önem taşımaktadır. Teleütlerin Rusların kendileri hakkında ne düşündüklerine ilişkin veriler genelde *bilinmeme, tanınmama* sözcükleri ile açıklanabilir. Özellikle kentsel çevrede yaşayan katılımcılar Rusların kendilerine ilişkin yaklaşımlarına yönelik sorulara bu tip cevaplar vermişlerdir. Aynı zamanda diğer etnik gruplarla etkileşim de Rusların bakış açılarını yönlendirmiştir. Birçok Rus tarafından Teleütlerin buldukları bölgede yerli halk oldukları, bölgenin tarihsel unsurları olarak varlıklarını sürdürdükleri bilinmemektedir. K 3 bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir.

... Ruslar bizim hakkımızda hiçbir şey bilmiyorlar. Bazen merak ediyorlar soruyorlar. Bildiğim kadar cevaplıyorum. 2600 kişi kaldık. Biz yerli halkız dediğimde bu ne demek diye soruyorlar. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

... Bana ilk başta söylediler. Gözlerime bakıp ve sen kimsin nesin dediler başlarda. Şimdi artık herkes biliyor ve normal karşılıyor. (K 37, kadın, 16 yaş, 3.7.2013)

K 71 Kemerovo şehrinde eğitim görmekte olan bir katılımcıdır. O Rusların daha çok Şorlar hakkında bilgi sahibi olduklarını ancak Teleütleri bilmediklerini ifade etmektedir. O Teleüt olduğu için bir *utanç* hissetmektedir. Eğer etkileşimde bulunduğu kitle herhangi bir şey sormazsa o da buna ilişkin hiçbir şey anlatmamaktadır. K 68 Teleütlerin bilinmekle birlikte dış görünüşünden kaynaklanan çeşitli aşağılanmalara maruz kaldığına işaret etmektedir. K 71 gibi o da *utanç* hissetmektedir.

Kemerovo'da yakınlarım bana hangi gruptan olduğumu sormuyor. Daha çok Şorlar hakkında bilgi sahibiler. Benim arkadaşlarım genelde sormuyorlar. Ben de hiçbir şey bilmiyorum ve bir şey anlatmak da istemiyorum. Çünkü utanıyorum. Eğer onlar sormazsa ben de anlatma gereği duymuyorum. (K 71, kadın, 20 yaş, 21.8.2013)

Ben hiç bilmiyorum. Hiç kimse sormuyor. Ama zaten burada Teleütleri herkes biliyor. Diğerleri benim kim olduğumu biliyor. Çinli diye çağırıyorlardı bazen. Ben

utanıyordum sadece. Ama bir şey yapamıyorsunuz. (K 68, erkek, 21 yaş, 14.8.2013)

Dile yönelik hissedilen *utanç* duygusu yukarıdaki örnekte olduğu gibi etnik kimliğe ilişkin bir duygudan da ileri geliyor olabilir. Teleütlerin bir kısmında gözlemlenen bu utanç baskın toplumun ve devlet politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Ancak bu türden düşüncelere sahip olanlar daha çok Sovyet sonrası dönemde dünyaya gelmiş ya da yetişmiş olan katılımcılardır. Sovyetler döneminde uygulanan *halkların dostluğu* politikası birçok Teleüt tarafından benimsenmiştir. Bu durum baskın Rus üst kimliğine geçişte bir aracı olmuştur. K 7 Sovyet ideolojisinden kaynaklanan durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır. K 41 de buna benzer bir şekilde yaşamında hiçbir zaman ayrımcılık hissetmemiştir. Ancak bu katılımcıların Sovyetler dönemini görmüş katılımcılar olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Aslında ben Sovyet ideolojisi ile Rusların arasında büyüdüm. Son derece doğru bir ideoloji ile. Halkların kardeşliği. Bu yüzden ben farklı milletlerle çok iyi ilişkiler kuruyorum. İyi insan ya da kötü insan var. Bu millete göre değişmiyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Birçok arkadaşım Rus. Hiçbir zaman ayrımcılık hissetmedim. Belki bazıları yaşıyordur. Bazen şehre gidiyorsun. Oralarda küçük çocuklar bazen yaşıyor. Ama normal hayatta hiç yok. (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

Son yıllarda özellikle büyük şehirlerde yaşayan Teleütler birçok az sayılı halk gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Örneğin bir katılımcı (K 8) Moskova'ya iş aramak amacıyla gitmiş ve başvurduğu birçok yerde Rus olmayanların işe alınmadığı cevabını almıştır. Her ne kadar bunlar devlet kurumlarından ziyade özel sektörde bulunan şirket vb. ekonomik oluşumlar tarafından yürütülen *gizli* bir uygulama olsa da diğer topluluklar gibi Teleütler de bu tür durumlarla karşılaşabilmektedir. Kuşkusuz bu tür baskıların o dil topluluğunun dillerini değiştirmesinde rolü bulunmaktadır. Çünkü ekonomik yaşama uyum sağlama ihtiyacı bunu gerektirmektedir. Her ne kadar yasalar önünde her vatandaş eşit görülse de uygulamalarda farklılık arz eden bu tür durumlar az sayılı halklara yönelik *gizli* baskıya işaret eder.

Mesela benim başımdan şöyle bir olay geçti. 2005 2006'larda Moskova'ya gittiğimde iş arıyordum. Gittiğim birçok yerde aldığım cevap biz Rus dışında kimseyi kabul etmiyoruz şeklindeydi. Bu Moskova'daydı. Ama Rusya o zaman öyleydi. Şimdi de bu milliyetçilik hakkında konuşuluyor. Bu tür olumsuz durumlar tabi ki oluyor, oldu. Bu sorun devam ediyor. Mesela Kafkasya sorunu var. Sibiry'a da böyle bir durum yok. Burada anlayış farklı. Moskova Petersburg'taki

gibi değil. Bence bu sorun var. Ama yine de halkın geneli millete bağlamadan insana insan olarak bakıyor. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Yine K 8 Ruslarla Teleütlerin ilişkilerini değerlendirirken durumun normal olmakla birlikte çok da sıcak ilişkilerin bulunmadığını ifade etmektedir. Örneğin kız alıp vermede ailesinin düşüncelerini şu cümlelerle açıklamaktadır.

Ben bu konuda çok sıcak bir ilişkileri var diyemem ama yine de ilişkiler normal. Rusya Federasyonunun vatandaşları gibi. Bizim önce bazı tereddütlerimiz vardı. Örneğin benim kızkardeşimin bir Rusla evlenmesine biz karşıydık. Bu görünmüyor ama var. Bu durum her yerde var. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Teleütlere göre Ruslarla olan farklılıklarına ilişkin düşünceler genellikle aile bağları ve akraba ilişkileri, yardımsever ve dost canlısı olma gibi özelliklerle açıklanmaktadır. Birçok Teleüt bu özelliklere sahip olarak Ruslardan ayrıldığını düşünmektedir.

Ruslarla Teleütler arasında bir fark yok. Ama Teleütler daha dost canlısı diyebilirim. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Teleütlerle Ruslar arasında bazı farklılıklar var. Yetişme tarzı bakımından farklılıklar var. Teleütlerin çoğu köyde yaşıyorlar. Ruslar daha çok şehirlerde. Onların anlayışları farklı. Bizim anlayışlarımız farklı. Onların zorunlulukları farklı. Bizimkiler farklı. Daha çok şehir ve köy ile ilgili. (K 13, erkek, 18 yaş, 25.6.2013)

Benim babam Rus annem Teleüt. Akrabalarımın Teleütleri daha çok görüyorum. Onlarla daha sık görüşüyoruz. Babamın tarafını daha az görüyorum. 2., 3. ya da 4. kuzenlerimi annem tarafında tanıyorum ama babamunkilerden hiç kimseyi tanımıyorum. Babamın tarafındakileri daha az tanıyorum. Annemin tarafında ilişkiler daha yakın. Birbirlerini daha sık ağırlıyorlar, arıyorlar, ziyaret ediyorlar. Ruslarda tam olarak böyle değil sanki. (K 32, kadın, 30 yaş, 2.7.2013)

Teleütler daha birbirlerine yakınlar, yardımseverler. İkinci kuşak, üçüncü kuşak herkes birbirini tanıyor ve yardımlaşıyorlar. Ruslarda böyle değil. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Katılımcıların büyük çoğunluğu asimilasyon yaşamadığını düşünmektedir. En azından büyük çoğunluğu karşılaştığı sorunlar arasında asimilasyondan bahsetmemektedir. Buna ilişkin düşüncelerini dile getiren katılımcılar az sayıdadır. K 61 bunlardan biridir. Ona göre asimilasyonla okulda dışlanma biçiminde karşılaşılmaktadır. K 65 ise bu problemin daha çok Avrupa'da dillendirildiğini ancak Rusya'da bu tür bir durum olmadığını belirtmektedir. K 41 de benzer bir şekilde ayrımcılığın bulunmadığını savunmaktadır.

Asimilasyon da bir problem bence. Çünkü bu günümüzde olan bir şey. Ben okulda okurken de vardı. Dışlama şeklinde. Çocukken kolejde, üniversitede olmadı. Ama yine de biraz var bence. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

[Asimilasyon] Bu eğilim yok. Bu daha çok Avrupa'da dillendirilen bir problem. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013).

Birçok arkadaşım Rus. Hiçbir zaman ayrımcılık hissetmedim. Belki bazılarının olabilir. Bazen şehre gidiyorsun. Ama şehirde küçük çocuklar bazen yaşıyor. Ama normal hayatta hiç yok. (K 41, kadın, 59 yaş, 5.7.2013)

4.1.5. Tarihsel Faktörler

Teleütlerin tarihsel süreçteki durumlarına ana hatları ile 3.2. bölümde değinilmişti. Bu bölümde Teleütlerin tarihsel kimliklerine yönelik düşünceleri bağlamında kimlik inşasına yaklaşımları ele alınmaya çalışılacak ve bir dilin tehlike sürecine girmesine yol açan etkenlerden tarihsel faktörler değerlendirilecektir.

4.1.5.1. Teleütlerin Tarihsel Durumlarına Bakışları

Teleütlerin büyük bir bölümünün 19. yy. sonlarında artık Ruslaştıkları ve kimliklerini kayb ettikleri yönündeki düşünceler birçok araştırmada dile getirilmektedir (Funk, 2006, s. 180; Radloff, 1956, s. 338-44; Batyanova, 2007, s. 81). Ad vermeden, dinî yaşam biçimine, giyim biçimlerinden gündelik hayattaki uygulamalara kadar birçok alanda Ruslaşma tesiri 19. yy.da ağırlıklı olarak kendini göstermektedir. Sovyetler döneminde kendilerini farklı bir etnik unsur olarak görmeyen Teleütlerde tarihsel kimlik de büyük ölçüde kaybolmuştur.

Bence onların farklılıklarına yönelik birçok görüş olmakla birlikte Altaylıların kendilerine ait bir yönetimi var. Onlar her zaman Altay kiji olduklarını biliyorlardı ve söyleyebiliyorlardı. Onlar kendilerinin farkında idiler. Teleütler ise 20. yy.a gelindiğinde etnik bilinçlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdi. Baçat nehri boylarında yaşayan Teleütlerin etnik bilinçleri neredeyse yoktu. Altaylılardan bazıları için Teleütler akraba bir halk, bazıları içinse diğer farklı halklar gibi bir halktı. Onların Altaylı kökenlerine bakılmaksızın Altay halkının içerisinde ilk kez edebî ürünler ortaya koyanların onlar olduğu neredeyse unutulur. İlk İncil çevirisi Teleütçe gerçekleştirilmişti. Tam tarihini hatırlamamakla birlikte 19. yy.da yazıldığını biliyoruz. Sibiryaya halkları arasında edebî ürünler ortaya koyan ilk halklardan birisi Teleütlerdir. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Özellikle 1980’lerde artan etnik bilinç ve kimlik oluşumunun evreleri günümüzdeki birçok Teleüt tarafından dile getirilmektedir. Alan çalışması kapsamında Teleütlerin tarihleri ile ilgili sorduğumuz sorularda katılımcıların büyük bir bölümü *Sibirya’nın yerli halkı* olduklarını belirtmişlerdir. Bu yerli halk olma düşüncesi diğer kimliklere karşı bakış açısında önemli bir yer tutar. Çünkü bölgenin aslî unsuru olduklarını düşünme tarihsel kimliklerine olan bağlılıklarını artırmaktadır. Ancak bu noktada ifade edilmesi gereken önemli bir husus da bu bağlılığın dilin konuşuru olan katılımcılarda daha yüksek seviyede olmasıdır. Teleütçe konuşuru olmayan katılımcıların tarihsel kimliklerine bakışları birkaç tanımdan öteye geçmez. Her ne kadar onlar da *yerli halk olma*, *az sayılı halk olma* gibi özelliklerini vurgulasalar da bunu net bir biçimde açıklayamazlar.

Tarihe göre, okudum, araştırdım. Teleütler buranın yerli halkları. Asırlardır burada yaşıyorlar. Burada boy boy yaşamışlar. Birçok boy burada asırlardır yaşıyoruz. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Katılımcıların önemli bir bölümünün kendi soyunu Cengiz Han’a bağlama yönündeki düşünceleri de (bk. 3.4.1) tarihsel kimlik oluşumunun bir sürecidir. Teleütlerde bu son derece yaygın bir anlayış olarak bulunmaktadır. K 1 ve K 3 de bu duruma işaret ederler.

Teleütler için herkes diyor ki Cengiz Han’dan gelmişiz. Ama tam olarak bilmiyorum. (K 1, kadın, 58 yaş, 8.6.2013)

Cengiz Han’dan itibaren başlıyor. Daha eskilere gitmek gerekirse oradan geliyoruz. Eskiden Teleütler, Merkitler hepsi vardı. O zaman Cengiz Han vardı. Ben tam olarak bilmiyorum. Oradan geliyor. Oradan ayrılıyor sanırım. Neden şimdi Moğolistan ayrı, biz neden buradayız bilmiyorum. Oradan geliyor. Tatar-Moğol birliğinden. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Teleütler arasında soyunu Cengiz Hana bağlamanın yanı sıra tarihsel olarak buldukları bölgede üst bir kimlik olma düşüncesi de ağır basmaktadır. Teleütlerin büyük bir bölümü bölgede kurulan Teleüt Hanlığından yola çıkarak kendilerini bölgenin aslî unsuru olarak görmektedirler. Bu düşünce diğer topluluklara yönelik düşüncelerini de etkilemektedir. Teleüt Hanlığının bölgedeki faaliyetlerine ilişkin çok fazla ayrıntı verilemese de bölgenin yöneticisi olma özelliği bugün de istenen bir durumdur. Aynı zamanda bu hanlığın bölgedeki diğer Türk topluluklarını da içerdiği düşüncesi dikkate alınırsa Altay, Hakas, Şor gibi diğer Türk toplulukları ile birleştirici bir rol de üstlenmektedir. Teleütler kendilerini bu tarihsel kimliğin bir parçası olarak görürler. Ancak etnik bilinç arttıkça bu durum daha kuvvetli olarak şekillenmektedir. Aynı

zamanda Teleütler tarihsel olarak Türk Kağanlığı ile ilişkilendirirler. Çoğu durumda Türk üst kimliği ifade edilir.

Tabi söylemeliyim ki Cengiz Han İmparatorluğunda yer alıyorduk hiç kuşkusuz. Sonra ayrılarak kendi hanlığını kurdu Teleütler. Teleütskaya Zemlitsa (Teleüt Ülkesi) Hanlığını kurdular. Bu hanlığın Rusya, Çin ve Jungarlarla ilişkileri vardı. Sonra Jungarya Sibirya'ya saldırılarını arttırdıktan sonra Çarlık Rusyasının himayesine girdik. Teleütlerin net tarihleri hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Tarihi kaynaklarda çok az bilgi var. Bu kaynaklarda nerede kimlerle nasıl ilişkileri olmuş bunlar hakkında ancak bilgi sahibi olabiliyoruz. Kendine ait bir ülkesi oldu, kendilerine ait bir devleti oldu diyebiliriz. Sonra Altay coğrafyasını ele alalım. Kemerovo Bölgesi'nde Teleütler ve Şorlar yaşıyor. Ardından Hakasya ve Altay var. Şorlar daha çok Hakaslara benzerken Teleütler daha çok Altaylılara benziyor. Bizim birçok ortak boyumuz var. Sonra dil %90 oranına yakın olarak aynı. Benim düşünceme göre şimdi ayrı olan bu coğrafya daha eskiden bu sınırlara sahip değildi. İnsanlar göç ediyorlardı, geliyorlardı, gidiyorlardı. Belki de tek bir devlet vardı. Hatta nasıl açıklayabiliriz? Bu bölgelerde yaşayan farklı milletlerde aynı soyadlar bile var. Ben bu bakımdan Teleüt ve Altaylıların aynı millet olduklarını düşünüyorum. Bugün bunlar coğrafi olarak ayrılmış durumda. Buna bakarak bunların ayrı milletler olduklarını söylüyoruz. Sonra Beyaz Kalmıklar adlandırması var. Onlarda da Kalmıklar var. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Teleütlerin tarihleri hakkında ben A. Umanskiy'nin çalışmalarından yola çıkarak bir şeyler söyleyebilirim. Bu halk Ob' nehri ve çevresindeki steplerde göçebe olarak yaşamışlardır. Teleüt kelimesi Gumilev'in çalışmalarında da karşılaştığımız bir etnik adlandırma. Tele halkı 6. yy.daki Türk Kağanlığı döneminde önemli bir kabile olmuştur. Bu halktan bugünkü Teleütler ve Telengitler ortaya çıkmışlardır. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Tarihsel olarak Tölösler Teleütlerle yakın. Sadece tarihsel kaynaklar aracılığıyla bu konuda fikir sahibiyim. Türk Kağanlığı döneminde yaşamışlardır. Yıldan yıla yapılan arkeolojik çalışmalar aracılığıyla fikir sahibiyiz. Örneğin İskitler sadece Asyatik bir kavim değil. Onlar aynı zamanda antropolojik olarak Avrupa ile de ilişkili. Bulgar ve Kazan Tatarları Avrupa'ya daha yakın ama diğer Tatarlar daha çok Mongoloidler. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Teleütlerde son yıllarda artan etnik bilinç sonucunda *Tadar* etnik kimliğine yönelik olumsuz bir tutum söz konusudur. Bu olumsuz tutumun bir sonucu olarak bu adlandırma yerini yavaş yavaş *Teleüt* etnik adlandırmasına bırakmaktadır. Üst kimlik olarak *Tadar* etnik katmanının unutuluyor olması bu etnik adın daha çok Ruslar tarafından verildiği düşüncesinden ileri gelmektedir. Bu etnik adlandırma, bölgede diğer birçok Türk topluluğundaki gibi Teleütçe üzerinden gerçekleşmektedir. Bu anlamda dil değişiminin de bu etnik adın kaybolmasında önemli bir etkisi bulunmaktadır (bk. 3.4.6.). Uygulanan politikalar neticesinde Teleütlerin etnik kimliklerinin de biçimi

değişmektedir. K 65 bu duruma işaret etmektedir. K 56 da etnik adlandırmalardaki karışıklığa değinmektedir.

Teleüt. Ben tarihi bilmiyorum. Kızım bir şeyler göstermişti. Payat kiji duydum. Bizim eskiler Payat tarafında yaşamışlardı herhalde onun için. 18. 19. yüzyılda bizi Tatar olarak adlandırdılar. Tadar kiji. Telejet de oldu. Niçin öyle yazıldılar bilmiyorum. Bence Şorların dilleri daha farklı. Altaylılar bize daha yakın. Teleüt nereden geldi bilmiyorum. Gorno-Altaysk'ta bize Teleüt dediler. İlk kez televizyonda gösterilmişti. 1990'larda Altaylılar Teleütler hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Benim tanıdıklarımın çoğu Teleütlerin kim olduğunu bilmiyordu. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

Sadece Tatar yazdılar hepsi bu. Yaşlılar kendisine Tadar diyor. Bence burada yerel politika da önem arz ediyor. İnsanlar nasıl yetiştirilirse kendilerini öyle tanımlarlar. Seksenlerde artık politika biraz değişti. Etnik adlandırmalarda parçalanma süreci başladı. Bu her zaman yönetim ile ilgili bir problemdir. Yönetimin mantığı her zaman farklı. Şimdi eğitim ile de ilgili birçok soru soruluyor; neden, nasıl, hangi amaçla? Mantık daha çok etki üzerinde yoğunlaşıyor ama bu her zaman iyi olacak anlamında değil.

Bence Teleüt etnik adlandırması 1990'lı yıllarda başladı. Çünkü o zaman nüfus cüzdanlarına yazıldı. Daha önce Altaylı ya da Tatar olarak yazılıyorduk. Hatta benim ailem Tatar olarak yazılmış. Teleüt yazımı 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaştı. Daha öncesinde çok az kişinin nüfus cüzdanında Teleüt olarak yazılıyordu. Birçok pasaportta etnik kısım Tatar olarak yazılmıştı. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

4.2.6. Dil Politikalarının Teleütçeye Etkisi

Çarlık Rusyası döneminde Teleütçenin Altay Ruhânî Misyonusuna yazı dili olarak seçilmiş olması dilin kullanım alanlarını genişletmiştir. Öncesinde yazı dili olmayan Teleütçe bu yöntemle Altaylılar arasında da kullanılmaya başlanmıştır. Çevalkov gibi Teleüt aydınları bu yazı dilinin gelişimine katkı sağlamışlar, onun öğrenilmesi için rehberlik yapmışlardır. Özellikle din dili olarak Teleütçe Altaylılar arasında yaygınlaşmıştır. Çevalkov kendisine gelenlere Teleütçe dualar öğreterek bu anlamda Teleütçenin kullanım alanlarını artırmıştır. Teleütçe ile Altay yazı dilinin ilk romanı kabul edilen otobiyografik bir eser *Çöbölköptiñ Jürümü* “Çevalkov’un Hayatı”nda Çevalkov bu türden örnekler vermektedir (Radloff, 1866, s. 126). Misyonusun hazırladığı diğer pek çok eser Teleütçenin yaygınlaşmasına imkân sağlamışsa da Altayca yazı dilinin farklılaşması bu etkiyi 20. yy.ın başlarında ortadan kaldırmıştır.

Sovyetler dönemindeki dil politikaları bağlamında Kuzey dilleri Vahtin’e göre üç aşamada değerlendirilmektedir (2004, s. 304): 1) Dillere aktif destek ve bu dillerin

gelişimin sağlandığı dönem (1920'li yılların başlangıcından 1930'lı yılların ortalarına), 2) Asimilasyon Dönemi (1950 ortalarından 1980'li yıllara), 3) Politik Desteğin Yeniden Arttığı Dönem (1980'li yılların sonu).

İlk dönem daha çok Yakutça, Altayca gibi daha geniş kitlelerce kullanılan diller için gerçekleştirilen desteklerdir. Teleütçe gibi az konuşur sayısına sahip diller bu grupta yer almaz. Ancak ikinci dönemdeki asimilasyon politikası Rusçanın etkisinin artırılması amacıyla gerçekleştirilmiş uygulamalardır ve Teleüt konuşurları da bundan etkilenmiştir. K 40, 2. Dünya Savaşı yılları sonrasındaki bu etkiyi şu cümlelerle dile getirmektedir:

...[2. Dünya savaşı sonrası]... Rus dili tek dil olarak kanunlaşınca okullarda eğitim Rusça oldu. O zamanlarda hiç kimse etnik sorunlarla ilgilenmedi. Hatta bu konuda yasaklar vardı. Brejnev zamanında bu sorunlarla daha fazla ilgilenilmeye başlandı. 76'larda ve 70'li yıllarda bir bakıma sessiz devrim oldu. Birlik dağılıyordu. Daha sonra Gorbaçov geldi. Sovyetler zamanında neredeyse %50'si kendi dilini bıraktı. Mesela ben birçok sözcüğü hatırlamıyorum bile. Bazı sözcükleri çok iyi bilirken şimdi onları hatırlayamıyorum. Çünkü kullanmıyoruz. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Sovyetler Birliği ilk yıllarda, en azından kendi topraklarında konuşulan azınlık dillerini tanımak için girişimlerde bulunduysa da 1950'lerin başlarında Sovyet dil planlamacıları aktif ve sistematik bir şekilde Sovyetlerin Slav olmayan insanlarına Rus dil edinimini "ulusal Rus-iki dilliliği" kampanyasıyla kabul ettirmiştir. İkinci bir dil olarak Rus dil edinimi baskıları kentsel nüfus üzerinde üst seviyede iken, kırsal nüfus ve diğer ülkelerle sınır olan bölgelerinde kısıtlı kalmıştır. Bunun yanında iş yerindeki iletişim dili olması dolayısıyla Sibirya'nın her yerinde Rus dili teşvik edilmiştir (Grenoble ve Whaley, 1998). Teleütler açısından da durum buna paralel olarak seyreder.

Teleütler arasında yaygın olarak belirtilen husus 1980'lere kadar dillerini yaşadıkları bölgelerde kullanabildikleridir. En azından Bekovo'daki Teleütler açısından durum böyledir. Diğer bölgelerdekiler ise çevresel koşullarla birlikte, iş alanlarında daha çok Rus dilli olanlarla etkileşimde olduklarından durum farklılık arz eder. Her ne kadar belirli bir çevrede dil kullanılmış olsa da eğitimin yalnızca Rusça üzerinden yapılıyor olmasının bir sonucu olarak Teleütlerdeki orta kuşak, kendilerinden sonraki kuşağa dil aktarımını gerçekleştirilmemiştir. Genellikle bu konuda söylenen okulda Teleütçe kullanımının yasaklanmış olmasıdır. Pek çok Teleüt okul yaşamında eğitim dili ile ilgili

olarak sorulan sorularda ilk yılda zorlandığını ifade etmişse de devam eden yıllarda Rusça eğitimin zorluğunu yaşamamıştır (bk. 4.2.7).

K 61 ebeveynlerinin çocukluklarında etnik dillerinde konuşulmasının yasaklandığını belirtmektedir. Bekovo'daki okul müdürü olan K 59 da aşağıdaki cümlelerle kendi öğrencilik yıllarındaki bu yasağı anlatmaktadır. Yazılı böyle bir emrin olmadığı bilinse de 2. Dünya Savaşı sonrasında tüm Sovyetler Birliği'nde Rusçanın bilinçli olarak yaygınlaştırıldığı ifade edilebilir.

Biz evde her zaman Rusça konuştuk. Daha çok evde Rusça konuşuluyordu, sadece ben çok küçükken bazen ben yaşlılarla Teleütçe konuşmaya çalışıyordum. Benim yaşlılarım daha çok Rusça konuşuyor. Benim kuşağım Teleütçe anlıyor ama konuşamıyor. Galiba aileler Rusça konuştukları için. Aileler, akrabalar kendi aralarında Teleütçe konuşuyorlar. Annem, teyzemler kendi aralarında Teleütçe konuşuyorlar. Bu muhtemelen kendi çocukluklarında yaşadıkları problemlerle ilgili. Onların çocukluğunda okulda Teleütçe konuşmaya izin verilmemiş. Onlar bu yüzden bizimle Rusça konuşmaya alışmışlar. Çünkü bizim için bu zorluğun yaşanmasını istememişler. Okulda, anaokulunda bizim için daha kolay olmasını istemişler. Bu aslında çok doğru değil... (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

Örneğin kendi çocukluğumda öğretmenler öğrencilere Teleütçe konuşmayı yasaklamışlardı. Çünkü farklı etnik gruptan olan öğrenciler için bu durum sorun yaratıyordu. Gerek saygı bakımından, gerekse iletişim bakımından sorun teşkil etmekteydi. Bu Sovyetler döneminde idi. Ben konuşuyordum ama öğretmenlerimiz bize yasaklamıştı. Çünkü yanı başımızda Rus olan öğrenciler vardı. Onların kendilerini rahat hissedemeyecekleri düşünülmüştü. Ama burada şöyle bir durum vardı. Aslında o dönemde burada Rus öğrenciler de Teleütçe biliyorlardı. Onlar rahat bir şekilde Teleütçe konuşabiliyorlardı. (K 59, Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Katılımcıların büyük bir bölümü, diğer az sayılı halkların dillerine olduğu gibi devletin son yıllarda Teleütçeye yaptığı destekten memnundur. Ancak dilin tehlike süreci devam ettiği için K 7, tek bir millet oluşturma çabalarının Rusçanın yanında tek dillileşme sürecine yol açacağını ifade etmektedir.

... 50-100 yıl sonra Teleütçe ölecek. Bu biraz devletin politikası ile ilişkili. Tek bir millet oluşturulacaksa tek bir dil olacak. Bu da Rusça. Bence bu da böyle olacak. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Rusça konuşuyorlar. Bu bence ideoloji ile ilgili. Çünkü Rusça herkesin kendi dili. Kitaplar çok geç yayımlandı. İmkânlar yetersiz. Annem okula başladığında Rusça bilmiyormuş. Ama şimdi bu durum böyle değil. Bizim kendi ülkemiz yok. Kendi devletimiz yok. (K 84, erkek, 42 yaş, 18.8.2013)

Derinlemesine mülakatlarda Teleütler genel anlamıyla dilin canlandırılmasına yönelik devlet desteğinden memnundur. Her ne kadar gözle görülür anlamda bu çalışmalar bir sonuç vermese de çeşitli yasalarla yeniden canlandırılmasına ilişkin verilen destek bölgedekilerin dil ile ilgili yapılabilecek ek çalışmalar konusundaki beklentilerini azaltmaktadır. Çünkü var olduğu düşünülen çalışmalar yeterli görülmektedir. Özellikle Bekovo'daki okulda bir saatlik ek ders, diğer bölgelerdeki Teleütler dâhil olmak üzere dil topluluğunu bir şeylerin yapıldığı fikrine yöneltmektedir. Yapılan çalışmalardan bir sonuç elde edilemeyeceğine inanan katılımcılarla birlikte, okulda Teleütçe üzerinden tek dilli eğitim yapılmasını destekleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Devletin finansal destek sağlayarak Teleütçe kurslar açılması talebi de söz konusudur. Ancak bu görüşler genelden ziyade dil ölümüne yönelik farkındalıkları yüksek Teleütlerce ifade edilmektedir.

“Teleütçenin aktarılması konusunda devletin çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Neler yapılabilir?” sorusuna verilen cevaplarda katılımcılardan bazıları devletin gerekli desteği verdiğini düşünmektedir. Bunda yukarıda ifade edildiği gibi okuldaki dil eğitiminden özellikle bahsedilir. Ancak okul dışındaki dil kullanımının söz konusu olmayışı bu öğretimi sonuçsuz kılmaktadır. Teleütçenin konuşulması konusunda herhangi bir yasağın bulunmadığını ifade eden K 38, devletin üzerine düşeni yaptığı görüşündedir. K 40 da Kemerovo Bölgesi'ndeki az sayılı halkların bölge yönetimince desteklendiğini ve gerekli yardımların yapıldığını düşünmektedir.

Açıkçası ben bilmiyorum. Okulda öğretilmesi için devlet gerekli imkânları veriyor. Siz de okulda yabancı dil öğrendiniz. Bu öğrendikleriniz sizin için yeterli mi idi? Yeterli olmuyor. Öğrendiğiniz dili geliştirmek için edebiyatı okumak, yayınları takip etmek gerekiyor. Devlet bu konuda ne yapabilir? Devlet dili Rusça iken. Bence devlet bir şey yapmıyor, yapamıyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Devlet pratik olarak kendi üzerine düşeni yaptı. Öncelikle okulda Teleütçe dersler var. Her şeyden önce bu dilin konuşulması ve öğrenilmesi ile ilgili bir yasak yok. Kendi dilimizi konuşabiliyoruz. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Bekovo'daki okulda var. Orada ilk sınıftan itibaren var. Bizim valimiz özellikle az sayılı halkların kendi ana dillerini öğrenmeleri ile ilgili çok fazla yardımda bulunuyor. Onun bu anlamdaki yardımları son derece önemli. Az sayılı halkların dillerini böyle öğrenmeleri mümkün. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Her ne kadar bölgedeki koşullar ve gerektireceği ekonomik maliyet açısından pek mümkün görünmese de okuldaki eğitimin en azından başlangıç sınıflarında Teleütçe

yapılması gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. K 1 bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir.

Bence okulda eğitim Teleütçe olmalı. 4. sınıfa kadar Teleütçe öğrenceler daha güzel olurdu. Ana dili artık ikinci dil konumunda. (K 1, kadın, 58 yaş, 8.6.2013)

K 8 ve K 33 finansal yardımların artırılması gerektiğini düşünmekte ve çeşitli yayınların bu türden desteklerle yapılmasını talep etmektedir.

Devlet ne yapabilir? Bu konunun uzmanları ile birlikte çalışarak özel bir program uygulayabilir. Kitap, dergi yayınları için, çizgi filmler için, eğitim programları oluşturmak için finansal destekte bulunabilir. Bu tabi ki bu dili bilen uzmanların genç kuşaklara aktarımı konusunda hazırlayacakları programlara yönelik olabilir. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Finansal yardımlar yaparak dilin geliştirilmesini sağlayabilir. Aslında çeşitli destekler var. Bayramlar organize ediyorlar. Kitaplar çıkarılabilir, çocuklara okulda öğretilir. (K 33, kadın, 31 yaş, 2.7.2013)

Teleütlerin artık Teleütçe konuşmadıkları görüşünden hareketle devletin bu konuda herhangi bir şey yapamayacağını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Her ne kadar gerekli destek verilse de bunu kullanacak bir kitle yoktur. Dolayısıyla devlet desteği de bu tür katılımcılara göre işlevsel değildir. K 80 bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir.

Çünkü tertemiz Teleütçe konuşan yaşlı kuşak artık yok. Ama önceden Rusça bilmeyen Teleütler varmış. Sonraki kuşaklar Rusça öğrendiler. Teleütçe de Rusça da çok iyi bilen kuşaklar oldu. Şimdi artık herkes çok iyi Rusça biliyor ama Teleütçe bilmiyor. Birçok Teleüt kendi dilini bilmiyor. Dolayısıyla halk da yok oluyor. Devlet buna ne yapabilir ki! Bence hiçbir şey yapamaz. (K 80, erkek, 27 yaş, 26.8.2013)

Çevredeki işletmelerin açılması ile geleneksel yaşam biçimlerini kaybeden Teleütler buna bağlı olarak dillerini de kaybetmektedirler. Bu çevrede ekonomik anlamda bu yaşam biçiminin de sürdürülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bazı Teleütler geçmişteki yaşam biçimlerine yeniden sahip olmayı talep etmektedir. Geleneksel uğraşların yeniden kazandırılmasına yönelik Teleütlere sağlanabilecek bu tür devlet destekleri dilin canlandırılmasında bir araç olarak görülebilir. K 27 buna yönelik düşüncelerini şöyle aktarmaktadır.

Devlet Teleütlerin önündeki engelleri öncelikle kaldırmalı, bu bölgedeki madenleri kaldırmalı, doğal tarım ve hayvancılık geliştirilmeli, doğal kaynak sularının kullanılmasına izin verilmeli, kültürlerinin en temel öğelerinden olan at verilmeli.

Geleneksel besin kaynaklarına geri dönmeli. İç evlilikler desteklenmeli. Ancak o zaman Teleütçe yeniden canlandırılabilir. İnsanlar kendi topraklarını diledikleri gibi kullanabilmeli. Bu kömür madenleri ile gerek çevre kirliliği artıyor, gerekse de Teleütler farklı etnik unsurlarla bir arada yaşamak zorunda kalıyorlar. Dil kendi toplumunda kullanılabilirdiğinde yeniden canlanabilir. Karl Marx'ın dediği gibi sosyal ekonomik gelişim sağlanabilirse bu da mümkün olabilir. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Bekovo Azınlık Bucağı Yöneticisi AYS dil ve eğitim ile ilgili çeşitli çalışmaların yürütüldüğünü ifade etmektedir. Ona göre devlet her türlü yasal imkânı sağlamıştır. Ancak Teleütçe konuşmanın işlevsel olmadığını, yaşam koşullarını devam ettirmek için farklı yönelimlerin gerekli olduğunu savunmaktadır.

Dil bakımından her türlü imkân da var. Ama herkes Rusça konuşuyor. Herkes Rusça biliyor. Eğitim ile ilgili çalışmalar yapılıyor. Ama bugünkü koşulda Teleütçe konuşmanın bir yararı yok. Yaşamak için daha farklı şeyler gerekli. Ama biz yerel yöneticiler, öncelikle ekonomik koşulları iyileştirmekle ilgili çalışmalar yürütüyoruz. Dilin geliştirilmesi için çalışması gerekenler tamamen başka kişiler, ben değil. Dernek var. Onlar bunlarla ilgili çalışmalar yürütüyorlar. Okulda eğitim ile ilgili çalışmalar yürütülüyor. Teleüt dili için okulda dersler var. Ayrıca ders kitapları da veriliyor. Yasal olarak her türlü imkân var. (Bekovo Azınlık Bucağı Başkanı, AYS, 16.7.2013)

4.2.6.1. Teleütlerin ve Teleütçenin Tanınması ve Haklar

Sovyetler döneminde ayrı bir etnik unsur olarak sayılmayan Teleütler Sovyetler Birliğinin dağılması sürecinde etnik kimliklerine ilişkin bir dizi çalışmalar yürütmüşlerdir. 1989 nüfus sayımında ayrı bir etnik unsur olarak görülmeyen Teleütler bu durumu eleştirmişler ve takip eden yıllarda Teleüt etnik kimliğinin sayılmasını talep etmişlerdir. Nüfus sayımında Teleüt kimliğinin tanınmamasını N. V. Kalışev *Ya - Teleut* "Ben Teleütüm" adlı *Kuzbass* gazetesindeki yazısı ile şiddetle eleştirmiştir (Boyko ve Sadovoy, 2008, s. 12). Önde gelen Teleütlerin bu ve benzeri çabaları sonucunda Teleütler ilk kez 24 Şubat 1993'te alınan 4538 numaralı kararla "Az Sayılı Kuzey Halkları" içerisinde yer almıştır (Boyko ve Sadovoy, 2008, s. 27). Bu kararla Teleütler ilk kez ayrı bir etnik grup olarak kabul edilmiştir. 24 Mart 2000 yılında yayımlanan 255 sayılı kararla "Rusya Federasyonu'nun Az Nüfuslu Yerli Halkları" listesinde de Teleütler yer almıştır. Bu kararın bir sonucu olarak Teleütçe de Az Nüfuslu Yerli Halklarının dilleri arasında sayılmıştır.

Rusya’da az nüfuslu halklara yönelik bir dizi yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Az nüfuslu yerli halklar’ın tanımı B. Yeltsin tarafından 30 Nisan 1999’da imzalanan 82-F3 sayılı Rusya Federasyonu’nun Az Nüfuslu Yerli Halkların Hakları Hakkındaki Yasa’da yapılmıştır. Buna göre bu gruba “kendi atalarının geleneksel olarak varlığını sürdürdüğü topraklarda, geleneksel yaşam ve üretim biçimini koruyan, Rusya Federasyonu’nda nüfusu 50.000’i geçmeyen ve kendini ayrı bir etnik grup sayan halklar” dâhildir (Killi Yılmaz, 2010, s. 135). Bu gruptaki halklar arasında Teleütler de bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu’nda 1999 yılından başlayarak az nüfuslu yerli halkların hakları ile ilgili olarak üç yasa kabul edilmiştir:

1. Rusya Federasyonu’nun Az Nüfuslu Yerli Halkların Hakları Hakkındaki Yasa (1999)
2. Rusya Federasyonu’nun Kuzey, Sibiry ve Uzak Doğu Az Nüfuslu Yerli Halklarının Cemiyet Organizasyonlarının Genel Prensipleri Hakkında Yasa” (2000)
3. Rusya Federasyonu’nun Kuzey, Sibiry ve Uzak Doğu Az Nüfuslu Yerli Halklarının Geleneksel Olarak Tabii Kaynaklardan Faydalanma Alanları Hakkında Yasa” (2001) (Yasaların içerikleri ile ilgili olarak bk. Killi, 2008 ve Killi Yılmaz, 2010, ss. 135-142).

Bu düzenlemelerde geleneksel yaşam alanlarının ve üretim tarzlarının korunmasına; askerlik hizmetinden dil ve kültürlerin korunmasına ilişkin pek çok düzenleme bulunmaktadır. Ayrıca az nüfuslu halkların cemiyet ya da cemaat organizasyonlarının faaliyetlerini, devlet organları ve yerel yönetim organları ile ilişkileri ve bu organizasyonların halklarının düzenlenmesi de bu yasalarla hukukî olarak şekillenmiştir. Killi Yılmaz, bu yasaların söz konusu halkların korunması için kişilere değil hükümet organlarına hak tanıdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda hükümet organları bu hakları yerine getirmekte yükümlü değil, yetkilidir (2010, s. 142). Bu düzenlemelerin ancak yerli halkların kendi varlıklarını sürdürme ile ilgili ortak bir bilince sahip olmaları durumunda ve yasada belirtilen hakları talep ettikleri sürece bir anlamı olacağını ifade eden Killi Yılmaz, aksi takdirde adı geçen yasaların politik belgelerden ibaret kalacaklarını savunmaktadır (2010, 142). Gerçekten de bu yasal düzenlemelerin Teleütlerin sosyal yaşamlarına etkileri son derece sınırlıdır. Her ne kadar birçok sosyal hak devlet tarafından garanti altına alınmışsa da bunların Teleütler açısından uygulaması yok denecek kadar azdır. Birçok Teleüt bu duruma ilişkin kendilerinin az sayılı halk olmasını bir *gurur* kaynağı olarak görmekle birlikte bu

yasaların uygulanmasına ilişkin sınırlı talepte bulunmaktadır. Örneğin ilgili yasalardan Az Nüfuslu Yerli Halkların Hakları Hakkındaki Yasanın 10. Maddesi az nüfuslu halkların kendi özgün kültürlerini koruma ve geliştirme haklarını düzenler. Bununla ilgili az nüfuslu halklardan olan kişiler şu haklara sahiptir (Killi Yılmaz, 2010, ss. 140-1):

- 1) Anadillerini korumak ve geliştirmek;
- 2) Az nüfuslu halkların gelişmesi için vakıflar, kültür merkezleri, cemiyetler kurmak;
- 3) Rusya Federasyonu yasalarına uygun olarak ve kendi maddi imkânlarıyla geleneksel üretim tarzlarını öğreten eğitim-öğretim grupları oluşturmak;
- 4) Bilginin ana dillerde alınması ve yayılması, kitle iletişim araçlarının kurulması;
- 5) Rusya Federasyonu ve üyelerin yasalarına ters düşmemek kaydıyla geleneklerini sürdürme, dini törenlerini yerine getirme ve kutsal yerleri korumak;
- 6) Rusya Federasyonu'na bağlı diğer birimlerde ve Rusya Federasyonu dışında varlığını sürdüren az nüfuslu halkların temsilcileri ile ilişki kurulması ve geliştirilmesi.

Yukarıdaki maddelerin Teleütlere gündelik hayatta yansımaları görmek neredeyse mümkün değildir. Dolayısıyla çıkarılan yasalar her ne kadar dillerin korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin düzenlemeler içerse de bunun Teleütlerdeki yansıması yok denecek kadar azdır.

Bu yasal düzenlemelerin yanı sıra Teleütlerin %95,3'ünün yaşadığı Kuzbass (Kemerovo) Bölgesi'nde Teleütler ve bu bölgede yaşayan diğer az sayılı halklara ilişkin bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bağlamda bölgede "Az Nüfuslu Yerli Halkların Sosyal ve Ekonomik Gelişimi" programı uygulanmaktadır. 1997 yılında kabul edilen Kemerovo Bölgesi Tüzüğü bu bölgedeki yerli halkların geleneksel kültürlerinin canlandırılması, ana dillerinin korunması, kullanılması, özgürce öğrenilmesi gibi maddeleri içermektedir. 1999 yılında kabul edilen "Kemerovo Bölgesi Az Nüfuslu Yerli Halkların Hukukî Statüsü Yasası", "Geleneksel Olarak Doğadan Faydalanılacak Toprakları Yasası", 22.07.1991 yılında Kemerovo Bölgesi Yürütme Komisyonunun aldığı 274 sayılı kararıyla "Teleüt Halkının Canlandırılması İçin Alınacak Öncelikli Tedbirler" gibi yasa, tüzük ve kararlar Teleütlerin yaşamlarıyla doğrudan ilişkilidir (Killi Yılmaz, 2011, s. 30-1).

Bu yasa ve düzenlemeler her ne kadar doğrudan ya da dolaylı olarak Teleütlerin yaşadıkları bölgeleri ilgilendirse de uygulamada bunların sonuçlarını görmek mümkün

değildir. Kendisi siyaset bilimci olan K 65 bölgesel desteklere ilişkin şunları aktarmaktadır:

Kuzbass'ta şöyle bir sorun var. Ama burada ekonomik koşullar daha iyi. Devletin az sayılı halklara yardımda bulunması gerekiyor. Ama burada çok sayıda az sayılı halk var. Bunların tamamına yeterli düzeyde destek sağlandığı söylenemez. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Teleütlerin en yoğun olarak yaşadığı Bekovo köyü 26.11.1992 tarihli 242 sayılı kararla Azınlık Bucağı “*Rus. National'ny Sel'sovet*” statüsünü almıştır (Boyko ve Sadovoy, 2008, s. 26). Gur'evsk bölgesine bağlı Şanda köyü ile Ulus köylerinin de bu bucağa bağlanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirildiyse de bunlardan herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Bu azınlık bucağında temel genel eğitim veren ortaöğretim okulu, anaokulu, kültür evi, spor salonu ve Çolkoy Tarih ve Etnografya Müzesi bulunmaktadır.

4.2.6.2. Sivil Toplum Örgütlerinin Teleütçeye Yönelik Çalışmaları

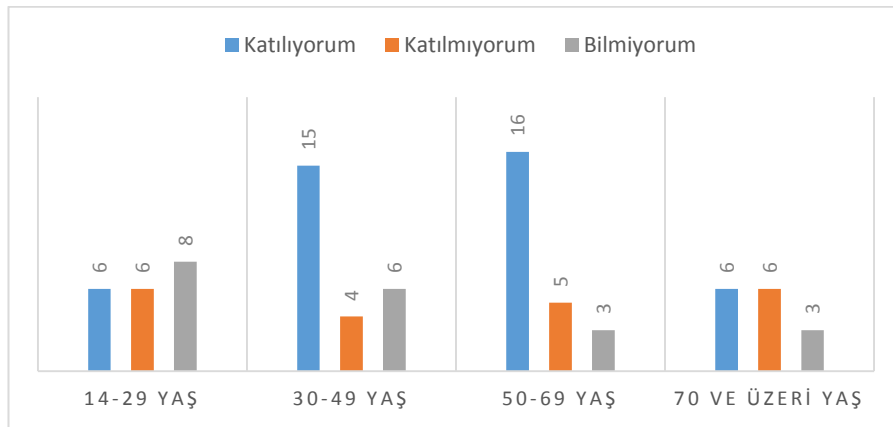
4.2.6.2.1. Ene Bayat Derneği ve Faaliyetleri

Az nüfuslu halklara tanınan haklar çerçevesinde 29 Ağustos 1990 tarihinde kurulan Ene Bayat Derneği Teleütlerin tek yasal temsilcisi konumunda olan sivil bir dernektir. 1990'dan günümüze çeşitli faaliyetler yürüten bu dernek Teleütlerin toplu olarak yaşadıkları yerleşim birimlerinde sosyo ekonomik durumlarına yönelik çalışmalar yürütmek, geleneksel yaşam alanlarının korunmasını sağlamak, tarihsel ve kültürel mirasın korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Derneğin faaliyetleri arasında öncelikle bölgedeki madenlerden kaynaklı ekolojik dengenin sağlanması da bulunmaktadır. Aynı zamanda dernek çalışmaları sonucunda Bekovo Ortaöğretim Okulunda Teleütçenin ek ders olarak verilmeye başlanması ve yeniden canlandırılmasında rol oynamıştır. Teleütçe öğretimin gerçekleştirilebilmesi için dil öğretim kitaplarının hazırlanması da derneğin girişimleriyle sağlanmıştır. Teleüt öğrencilerinin yükseköğrenim imkânlarının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürüten dernek bazı öğrencilere burs desteği sağlamıştır. Dernek Teleüt yerleşim birimlerinde düzenlenen bayramların organizasyonunu da gerçekleştirmekte ve çeşitli etnik halk danslarının sergilenmesi ile Teleüt şarkılarının bu bayramlarda söylenmesini de

sağlamaktadır. Dilin kullanım alanlarının artırılması bakımından da bu tür çalışmalar önem taşımaktadır.

Bölgede yürütülen alan çalışması kapsamında katılımcıların herhangi bir sivil toplum örgütünden haberdar olup olmadıkları sorulmuştur. Aynı zamanda bu derneğin çalışmaları hakkındaki görüşleri alınmıştır (bk. Grafik 4.2.6.2.1.1).

Grafik 4.2.6.2.1.1. Sivil Toplum etkinliklerine katılım

Teleütlerin kendilerine ait sivil toplum kuruluşundan haberdar olup olmadıklarının gösterildiği grafiğe bakıldığında %23,8'lik bir orana sahip katılımcının Teleütlere ait herhangi bir sivil toplum kuruluşunu bilmedikleri görülmektedir. Bunlar büyük ölçüde Novokuznetsk bölgesinde yaşayan Teleütlerdir. Ene-Bayat derneğinin aktif faaliyetleri Bekovo Azınlık Bucağına yönelik olduğu için diğer bölgelerdeki Teleütler bu faaliyetlerden büyük ölçüde haberdar değildir. Etkinliklere katıldığını belirtenlerin sayısı %51,2'dir. Katılmadığını beyan edenlerin oranı ise %25'tir. Bu grafiğe göre Teleütlerin Ene-Bayat derneğinin düzenlediği faaliyetlere katılım oranı yarının biraz üzerindedir. Bu da etkin bir faaliyet yürütülmediğini göstermektedir. Derneğin başkanı Hakas Cumhuriyetinde yaşamakta olup belirli dönemlerde Bekovo Azınlık Bucağına geldiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Ene-Bayatın ilk kurulduğu yıllara oranla çok da etkin bir faaliyet yürüttüğü söylenemez. Derneğin ilk yöneticilerinden olan K 56 bu derneğin faaliyetlerinin devam ettiğini belirtmektedir.

Ene-Bajat işteptit. İşteptit pistiñ üj kızibis paštiq polip juristke ze işteptit. T'e, ol Abaqanda, anda e:ri Qazaq kızı. Pojı mında. Sö:gi a:ñ Todoş, Valja, Satina devičij familjası çe alar Todoştor. Mında işteptit. (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

“Ene-Bayat çalışıyor. Bizim bir kadın başkanımız avukat olarak çalışıyor. O Abakan'da, orada eşi Rus. Kendisi burada. Onun boyu Todoş. Valya, kızlık soyadı Satina. Onlar Todoşlar. Burada çalışıyor.”

K 8 Ene Bayat Derneğinin kültürün korunması ve halkın problemlerinin çözümün ilişkin çalışmalarının varlığından söz etmektedir. Ona göre dernek son dönemlerde aktif değildir. K 27 de genç kuşağın düzenlenen etkinliklere aktif olarak katıldıklarını düşünmemektedir.

Ene-Bayat var. Onların kültürün korunması, halkın problemlerinin çözümüne ilişkin çalışmaları var. Şimdi var ama çok aktif değil. Merkit adında özel bir spor kulübü var. Kültür evi var. Bunlar artık devlete bağlı yerler. Özellikle Ene-Bayat dışında yok. Ene-Bayat şimdi ne yapıyor bilmiyorum, ama önceden gençlerin üniversiteye girmelerine yardımcı oluyorlardı, Altaylılara da yardım ettiler örneğin. Benim üniversiteye girmeme yardımcı oldular. Bazı bayramlar düzenliyorlar. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Ene-Bayat adlı bir dernek var. Şimdi hâlâ çalışmalarını devam ettiriyor. Ama kim yürütüyor bu çalışmaları bilmiyorum. Bazı köylerde çeşitli folklor toplulukları var. Yaşlı, orta ve küçük kuşak bu etkinliklere katılıyor. Dağlık Altay'a gidiyorlar. El Oyn'a katılıyorlar. Küçük çocuklar dans ediyor. Yaşlılar şarkı söylüyor. Orta kuşağın bu etkinliklere katıldığını tam olarak sanmıyorum. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

Katılımcıların geneli son dönem dernek çalışmalarının azaldığını ifade etmektedir. Ancak yine de Teleüt köylerinde düzenlenen bayramlar, spor müsabakaları ve kültürel etkinliklerde derneğin faaliyetlerinin devam ettiğini söylemek mümkündür. K 5 bunlardan spor faaliyetlerine katıldıklarını ifade etmektedir.

Ashında gerçeğini söylemek gerekirse ben çok fazla bilmiyorum. Ama onlar bu bayramları organize ediyorlar, şarkılar, türküler söylüyorlar. Ayrıca spor etkinlikleri yapıyor. Güreş gibi. Ben onların spor faaliyetlerine katılıyorum. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Derneğin yukarıda da ifade edildiği gibi Teleüt gençlerinin lisans eğitimi almalarına ilişkin de çalışmaları olmuştur. Ancak bu çalışmalar son yıllarda azalmıştır. Dernek yöneticilerinden bir katılımcının ifadesine göre Kemerovo Devlet Üniversitesi'nde 2012/2013 yılında az sayılı halklara yönelik destekler kapsamında on öğrencilik bir kontenjan ayrılmış fakat buna hiçkimse başvurmamıştır. K 57 sivil toplum çalışmalarının yeterli olmadığını şu cümlelerle ifade etmektedir. K 65 de sivil toplum çalışmalarının ağırlıklı olarak kültürel etkinliklerle ilgilendiğini ifade etmektedir.

Sivil toplumun çalışmaları çok az. Burada daha çevresel faktörlerle ekolojimiz bozuluyor hiçbir şey yapmıyoruz. Dil, çevre, ekonomi her şey üzerine çalışılmalı. Şimdi bizim derneğimizin başkanı 3 yıldır burada yaşamıyor bile. (K 57, erkek, 42 yaş, 30.7.2013)

1990'lı yıllarda dernekler hakkında bazı çalışmalar yürütüldü. Onların çalışma alanları ve yönetimle ilişkileri belirlendi. Bunlar daha çok aynı bölgede yaşayan halklar için uygulandı. Ama daha çok kültürel etkinliklerle ilgilendiler. Dil öğretimi kitapları hazırladılar, sportif faaliyetler düzenlediler, kültürel etkinlikler düzenlendi. Ben bazılarına katıldım. Şimdi onlar çok şey yapmıyor. Onlar daha çok kültürel etkinliklerle ilgileniyor. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

Teleütlerin yaşadıkları köylerde, yılın belirli tarihlerinde her köyün kendine özgü çeşitli bayramları düzenlenmektedir. Bunlar daha çok hristiyan takvimine göre düzenlenmektedir. Ene Bayat Derneği bu bayramların düzenlenmesinde maddi destek ve imkânların sağlanmasında öncü rol üstlenmektedir. Bu bayramların dil kullanım alanları bakımından önemi Teleütçe şarkıların bu bayramlarda söyleniyor oluşudur. Ayrıca çeşitli dans kulüpleri Teleüt halk danslarını bu bayramlarda sergilemektedir. Teleüt yaşamının geleneksel unsurları olan çadırlar bayram alanlarına kurulmakta, Teleüt mutfağına özgü yemekler katılımcılara ikram edilmektedir. Bu bayramlar kültürel aktarım bakımından Teleütlerce önemli görülmektedir. K 5 ve K 56 bu bayramlara ilişkin şunları söylemektedir.

Her köyün kendi bayramı var. İlk bayram Çerta da Partaqay. 2 Ağustos'ta bizde İlyin Den'. Eyalet bayramı gibi kutlanıyor. Bütün köyler bu bayramlara geliyorlar. Şanda da 21 Temmuz'da bir bayram var. Paskalyadan sonraki 5. cumada kutlanan bir bayram ama adını hatırlayamıyorum. 9. Cuma da denir. (K 5, erkek, 43 yaş, 12.6.2013)

Onlar millî bayramlar değil bizim bayramlarımız. Hristiyanlıkla ilgili. Bakınız, Bayat'ta İlyin Den', bizim köyün bayramı. İlyin Den'. O bir peygamber. Burada burayı vaftiz ettiler ve bu sizin bayramınız dediler. Şanda'da Prokopev Den'. Şandalarda yine aynı şekilde. Ulus'ta Pakop, Nikolay Bayramı. Tom'da Novokuznetsk'te yine aynı şekilde. 9. Cuma. Hiç kimse bu bayramın Hristiyanlıkla alakalı olduğunu bilmiyor. Bizim asıl yulbaşı olmuş. Mart'ta. O bizim millî bayramımız. Biz eskiden Mart'ta gizlice kutluyduk. Biz masada toplanıyorduk ve yemekler yiyorduk. Ama sonradan kayboldu. Şimdi yeniden canlandırmaya çalışıyoruz. Partaqay dinî bir bayram değil. Bizim bazı kendi bayramlarımız var. Biz bunları kutluyoruz ve her köy kendi bayramını kutluyor. O köye ayrı bütçeler veriliyor. (K 56, erkek, 58 yaş, 30.7.2013)

Dil ve kültür aktarımı bakımından önemli görülmele birlikte bazı katılımcılar bunun aksini düşünmektedirler. Yılın kalan bölümlerinde hiçbir şeyin yapılmıyor düşüncesi bundaki temel etken olabilir. K 27 bu bayramlara ilişkin düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir.

... Bayramlarda herkes bir araya geliyor. Şarkı söylüyorlar, dans ediyorlar, spor müsabakaları yapıyorlar daha sonra alkol alıyorlar ve bu kadar. Buna dilin ve

kültürün korunması deniyor. Bence bu sadece bir şov. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

4.2.7. Eğitim Faktörü

4.2.7.1. Eğitim Hayatının Teleütçeye Etkisi

Tablo 4.2.7.1. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Eğitimsiz	1	0,84
İlköğrenim	23	27,38
Ortaöğrenim (Teknik okul vb.)	36	42,85
Üniversite	24	28,57
Toplam	84	100,0

Katılımcıların eğitim durumlarının gösterildiği Tabloya bakıldığında herhangi bir eğitim almayan katılımcı sayısı 1 ile %0'84'tür. Katılımcıların %27,38'lik kısmının ilköğrenim, %42,85'inin teknik okullar dâhil olmak üzere ortaöğrenim, %28,57'lik kısmının ise üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Eğitim oranlarının yüksek olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümünün 40 yaş ve üzeri grupta olduğu dikkate alınırca Sovyetler Birliği dönemindeki eğitim faaliyetlerinin başarılı olduğu göze çarpmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların büyük bir bölümünün kırsal kesimde yaşadıkları dikkate alınırca üniversite okuyanların oranı bir hayli yüksektir. Bu da genç kuşakta üniversite okuma oranlarının arttığını göstermektedir.

Tablo 4.2.7.2. Katılımcıların Eğitim Dili İle İlgili Sorun Yaşayıp Yaşamadıkları

Eğitim dili ile ilgili katılımcıların zorlanıp zorlanmadıkları	Sayı	Yüzde
Zorlandım	23	27,7
Zorlanmadım	60	72,3
Toplam	83	100,0

Tablodan görüleceği gibi katılımcıların önemli bir kısmı eğitim dili ile ilgili bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Katılımcıların %27,7'lik bölümü eğitim dili bakımından zorlandıklarını ifade etmektedir. Bu katılımcıların büyük bir bölümü 50 ve üzeri yaş

grubundan olan katılımcılardır. Bir katılımcının herhangi bir eğitim almaması nedeniyle bu katılımcı veri analizi dışında tutulmuştur. Derinlemesine mülakatlarda eğitim dili ile ilgili bir sorun yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin soruya yaşlı kuşaktaki katılımcıların ilk yıllarda zorlanmakla birlikte daha sonrasında bu güçlüğü aştıkları dile getirilmiştir. Ancak bunlar arasında herhangi bir sorun yaşamadığını ifade edenler de bulunmaktadır. Demografik olarak Rus ya da Rus dilli olan çevrede yetişenlerde ev içi iletişimde Rusçayı kullanan katılımcıların eğitim dili ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadıkları gözlemlenmektedir. Özellikle son kırk yılda katılımcıların artık tek dilli olarak yetiştirildikleri düşünüldüğünde 30 ve altı yaş grubundakiler de eğitim dili bakımından zorlanmamışlardır. K 3 de bu katılımcılar arasında yer almaktadır. Ancak ev içi iletişimde yaşlı ebeveynler tarafından yetiştirilenler açısından durum farklılık arz edebilmektedir. K 7 ve K 58 de orta ve üzeri kuşaktan olmalarına rağmen eğitim dili ile ilgili olarak zorlanmadıklarını ifade etmektedirler.

Hiç zor olmadı. Çünkü ben Rusça konuşarak büyüdüm. Sınıf arkadaşım vardı, Verhovskaya köyünden. Onlar uzun zaman dede ve nineleriyle evde Teleütçe konuşarak büyümüştü. Dolayısıyla biraz zorlanmıştı. Ama ben her aile içinde hep Rusça konuşarak yetiştirildim. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

Hayır, benim için zor olmadı. Çünkü babam parti çalışmalarında bulunduğundan ve biz genelde Rusça konuşan kitlenin arasında yaşadığımız için her zaman Rusça konuşuyorduk. Hatta diyebilirim ki o zamanlarda Rusçayı kendi dilimden daha iyi biliyordum. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Bizim için zor olmadı. Okulda kolaydı. Okula gittiğimizde biliyorduk. Evde kendi dilimizde konuşuyorduk. (K 58, kadın, 63 yaş, 12.7.2013)

Katılımcılar arasında eğitim dili bakımından zorlandıklarını ifade edenler ağırlıklı olarak ev içi iletişimde Teleütçe konuşularak yetiştirilmişlerdir. Bu katılımcılar 60 ve üzeri yaş grubundandır. Katılımcıların ifadeleri çerçevesinde özellikle evde kullanılan dil eğitime başlangıçta sorun teşkil etmiştir. Bu bakımdan birçok Teleüt eğitim dili ile ilgili kendi yaşadıkları sorunları çocuklarının yaşamalarını istemedikleri için baskın dile geçiş yapmışlardır. Bu da Rusçanın Teleütler arasındaki yaygınlığına önemli ölçüde zemin hazırlamıştır. Özellikle eğitim imkânları bakımından daha ileri düzeyde çocuklarının eğitim almalarını arzu eden Teleütler bir sonraki kuşağı Rusça ile yetiştirmeye başlamıştır. Eğitim dili ile ilgili olarak ilköğrenime başladığında iyi düzeyde Rusça bilmediğini ifade eden katılımcılardan K 18 bu sorunun zamanla

aşıldığını ifade etmektedir. Teleütlerin yoğunlukta yaşadığı Bekovo'daki okulda zaman zaman öğretmenlik yapan Teleütlerin bu sorunun aşılmasında derslerde iki dilli eğitime başvurularının da rolü olmuştur. K 28 ve K 42 bu durumu anlatmaktadır.

Tadar tili mīnaŋ, Qazaq tili t'aman. T'aqšī pilbegēnik. Maqa Tadar tili mīnaŋ ermektešetēnik. Ī škol'ko parvāniq Tadar dīŋ kijimi mīnaŋ pervij klasqa. Učitel'dar anaŋ Qazaq tili mīnaŋ üjrotkender toze piste. Caqšī pilbejp pervij klastaŋ ala Qazaq tilin caqšī pilbegēnik. Anaŋ školdo üjronē üjronē üjronē üjronip ceti klas kančat' etkem.

... *Küč polkon. T'e t'u:dīŋ kijineŋ posle vajni t'u:dīŋ kijineŋ t'e üjrode üjrode t'aqšī üjretkender.* (K 18, kadın, 73 yaş, 28.6.2013)

“Teleütçe, Rusça kötü idi. İyi bilmiyorduk. Sürekli Teleütçe konuşuyorduk. Birinci sınıfa gittiğimizde Teleüt kıyafetleri ile gitmiştik. Öğretmenler bize de Rusça ile eğitim verdiler. İyi bilmiyorduk, birinci sınıftan itibaren öğrendik. Sonra okulda öğrene öğrene yedi sınıf bitirdim.

... Zor idi. Savaştan sonra öğrete öğrete, iyi öğrettiler.”

Caqšī pilbegem Qazaq tildi školodo. Kaniješna pistiŋ anda Tadar učitel'nitsalar polkon. Učitel'nitsa polkon. Ol qa:zī panimat' etpegenibisti Qazaq tili mīnaŋ ajdatan i anaŋ Tadar tili mīnaŋ ajdip peretender što eta značit axa... (K 42, kadın, 74 yaş, 5.7.2013)

“Okulda Rusça iyi bilmiyordum. Tabii orada bizim Teleüt öğretmenlerimiz vardı. Öğretmen vardı. O Rusça söylüyordu ve sonra anlamadıklarımızı Teleütçe söylüyordu bu böyle diye...”

Tadar tilin ü:retpegender. Tadar tilin školdo ü:retbegender. T'e ol čaq pis a:lda jatqaniqta tügese pis Tadarlašataniq. Pis škol'ko parvāniq pervij klasqa Qazaq tilin pilbegēnik. Pisti, pistiŋ Tadar učitel'nitsasī polkon. ... (K 28, kadın, 63 yaş, 1.7.2013)

“Teleütçe öğretmediler. Teleütçe okulda öğretmediler. O zamanlarda biz köyde sürekli Teleütçe konuşuyorduk. Okula başladığımızda, birinci sınıfta Rusça bilmiyorduk. Bizim Teleüt öğretmenimiz vardı. ...”

K 28 evde Teleütçe konuşularak yetiştirilmiştir. Onun çocukluğunda ebeveynleri yalnızca Teleütçe konuşmuşlardır. Ayrıca Teleütçe ev dışında da kullanılmıştır. Bu yüzden birinci sınıfa başladığında zorlanmakla birlikte büyüklerin yardımıyla bu zorluğun üstesinden gelmiştir. K 76 da eğitim hayatına başladığında zorlanmakla birlikte zamanla Rusça öğrenerek bu zorluğu aşmıştır.

T'e pervij vremenja kaniješna ne trudno polkon, patamušto üjdö ol čaqta Tadarlašpaj, Qazaqtašpajandar. Abašim enešim tajbašim tajnešim maqa Tadarlašatandar. Ī tügese pis pojbīs ta tišqarwa čiqataniq da maqa Tadarlašataniq. Ī pervij klasqa uze parvāniqta kaniješna trudno polkon. No pistiŋ Qazaq ačalar ü:rengen pistiŋ tildi. Alar kak ta staralis' pisti ü:retkender. (K 28, kadın, 63 yaş, 1.7.2013)

“İlk zamanlar tabii ki zordu. Çünkü evde o zamanlar Rusça konuşulmuyordu. Nineler dedeler sürekli Teleütçe konuşuyordu. Biz de sürekli dışarıya çıktığımızda

Teleütçe konuşuyorduk. Birinci sınıfa başladığımızda tabii ki zor oldu. Ama bizim ağabeylerimiz Rusça öğrenmişlerdi. Onların çabalarıyla bize de öğrettiler.”

Biz okula gittiğimizde Rusça konuşmaya başladık. Okula ilk başladığımda ben Rusçayı iyi bilmiyordum. Ama sonra öğrendik. (K 76, kadın, 65 yaş, 22.8.2013)

K 15 Teleütçenin öğretimi ile ilgili yeterli düzeyde çalışma yapılmadığını ifade etmektedir. O aile içerisinde yalnızca Teleütçe ile yetiştirilen katılımcılardandır. Diğer örneklerdeki gibi eğitim hayatının başlangıcında zorlanmıştır. Okula başladığında öğretmeni undan yapıştırıcı yapmalarını istemiş ancak o bunu anlamamıştır. Daha sonra ailesine sorarak onun ne olduğunu Teleütçe üzerinden anlayabilmiştir. Birçok katılımcı söz varlığı düzeyinde başından geçen bu türden örnek olay anlatmaktadır. Aynı zamanda Rusçanın cümle kurgusundan kaynaklı sorunlar yaşandığını ifade eden katılımcılar olmuştur. Ancak bunların büyük bir bölümü genellikle eğitim hayatının ilk yılında karşılaşılan güçlüklerdir. Takip eden yıllarda bu tür güçlükler Rusçanın hızla yaygınlaşmasıyla ortadan kalkmıştır.

... Joq. Kankretna štobi zanimat'sja joq. Kak ne abam enem tu:lvaniñ nede sem'janiñ içinde ermektezip paşqa kıziler mīnañ. Men, mē:ŋ vremjede jie:o pistiñ Teleŋet tili ajıldiñ içinde polkon. Oris tili mīnañ jaqši pilbegeniñ. A Teleŋet tili mīnañ jaqši. Men pervij klasqa školbo parvamda Oris tilin jaqši pilbegem. Va:bē:ē pilbegem. Nedeñ ma:ka učitel'nitsa aj'it anda muka degende ol ne mīnañ muka, muka neni vot vazmjote muku izdelaŋte testa anda kak klej budut izdelat'. Men üjge kelip ne abam mīnañ enemge aj'am ol ne muka qandij klej jazarva? Te alar ne talqan, talqannañ jazarieq dep klej. (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“... Hayır. Özellikle bir çaba yok. Nasıl annem babam, doğmuşum bir ailenin içinde. Başkalarıyla konuşarak (Teleütçe öğrendim). Çocukluğumda Teleütçe köyün içinde konuşuluyordu. Rusça iyi bilmiyorduk. Teleütçe ise iyi idi. Ben birinci sınıfa başladığımda Rusçayı iyi bilmiyordum. Hiç bilmiyordum. Öğretmen bana un diyordu un, un ne o? Unu alıyorsunuz hamur yapıyorsunuz, o yapıştırıcı gibi olacak. Ben eve gidip anneme babama soruyor, Un ne nasıl yapıştırıcı yapılır diye. Onlar un, undan yapıştırıcı yaparız diye açıklıyordu.”

Teleütler arasında artan eğitime yönelik olumlu bakış açısı Rusçanın yaygınlaşmasındaki önemli faktörlerden biridir. Özellikle eğitim hayatlarının başlangıcında sorun yaşayan ebeveynler çocuklarını Rusçadan yana tek dilli bir çevrede yetiştirmeye dikkat etmektedirler. Yükseköğrenime artan ilgi de bu durumu tetiklemektedir. Eğitime yönelik bu ilgi Teleütçenin tehlike sürecini hızlandırmaktadır. Artan Rusça okuryazarlık günümüzde neredeyse %100'e ulaşmıştır. Rusça yönündeki tek dilli okuryazarlık dil değiştiriminin en önemli faktörlerinden biri olarak görülmektedir. K 61 Teleüt gençlerinin üniversite eğitimi almak istemekle birlikte

imkânların yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bunda ekonomik faktörlerin etkili olduğunu vurgulayan katılımcı, yeni kuşağın bu imkânlarının daha da arttığını söylemektedir. K 7 ise günümüzdeki yaşam koşullarına uyum sağlamak için yükseköğrenimin olmazsa olmaz olduğunu belirtmekte ve son dönemlerde Teleütler arasında eğitim imkânlarının arttığını vurgulamaktadır. K 7 ve K 61 Teleütler arasında eğitime yönelik yaklaşımı şu cümlelerle açıklamaktadırlar.

Teleütler yükseköğrenim almaya çalışıyor. Ama böyle bir imkân yok. Benim akrabalarımı ele aldığımızda, çoğu üniversitede okumak istedi ama ailelerinin imkânları buna el vermedi. Çünkü çalışmak ve ailelere yardım etmek gerekiyordu. Benim annemin eğitimi orta mesela. O çok erken yaşlarda çalışmak durumunda kalmış. Şimdiki çocukların sayısı da az ve aileler çocuklarının yükseköğrenim almalarına gayret ediyorlar (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

... Şimdi üniversite eğitimi yaşamın olmazsa olmaz bir parçası. Biz dağda yaşamıyoruz sonuçta. Benim yeğenim örneğin, doktorasını matematik alanında bitirdi ve üniversitede. Bizim birçok doktorumuz var. Şimdi artık çok fazla. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013).

Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü de Teleüt ailelerinde yükseköğrenimin teşvik edildiğini, okuldaki eğitim aşamalarında da öğrencilerin bu açıdan yönlendirildiklerini ifade etmektedir. Ona göre Teleüt çocukları ve onların aileleri arasında yükseköğrenime yönelik ilgi son zamanlarda artmaktadır. Ancak bazı Teleüt öğrenciler geçim şartları nedeniyle eğitim hayatlarına devam edememekte, çevredeki iş imkânlarını değerlendirerek çalışma hayatına atılmaktadırlar.

Son derece iyi bir soru. Benim en çok memnun olduğum husus öğrencilerimizin eğitim hayatlarına devam etmek istemeleri. Bu insanı mutlu ediyor. Onlar eğitim hayatlarına devam ediyorlar. Tabi ki devam edemeyenler var. Okullarda onlar işçi olabilecek düzeyde eğitim alabilirler. Okulu bitirdikten sonra öğrencilerin çoğu çalışmak durumunda kalıyor. Bizim onların eğitim hayatlarına devam ettirmelerine yönelik bir arzumuz olduğunu çocuklar biliyorlar. 10 sınıf, 11 sınıf bitirdikten sonra meslek edinemeyeceksiniz diyoruz sürekli. Meslekî ya da diğer eğitim hayatlarına devam etmelerini istiyoruz. Siz önce kendinizi sonra ailenizi geçindireceksiniz. Beni çocuklarının eğitimlerine yönelik ilerleyişlerine katkı sağlayan aileler memnun ediyor. Çünkü biz sizinle birbirimizi anlayabiliyoruz. Kiminle konuşmak daha yararlı, tabi ki yükseköğrenim almış bilgili kişi ile. Çocukları yükseköğrenimlerine devam etsinler. İş bulamasalar da bulasınlar. İnsan olarak o yine yüksek olacak. Bizim aileler istiyor bunu. (Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Derinlemesine mülakatlarda Teleütçenin öğrenilmemesindeki temel etkenlerden en sık dile getirilenin eğitim dilinin yalnızca Rusça olmasıdır. Teleütlerin bir kısmı eğitimde

Teleütçe kullanımının yaygınlaştırılması gerektiğini dile getirirken büyük bir bölümü bu fikri desteklemez. Çünkü Rusya'daki eğitim şartları bu duruma elverişli değildir. Ayrıca eğitim dilinin Teleütçe olmasının katılımcılara göre herhangi bir getirisi bulunmamaktadır. Sınırlı sayıda konuşura sahip bir dilde eğitim yapmak bu nedenle gerekli görülmemektedir. Bunun ekonomik boyutu düşünüldüğünde ciddi bir desteğe ihtiyaç duyulacaktır. Teleütler bu ekonomik kaynaklara sahip bir topluluk değildir. Bu düşüncelerin yanı sıra katılımcıların büyük bir bölümü Teleütçenin ancak okulda öğretilmesi ile yeniden canlandırılabilceği görüşündedirler. Ailedeki dil kullanımını da bunda bir etken görülmekle birlikte en çok işaret edilen yer Bekovo'daki Ortaöğrenim okuludur.

K 7 Teleütçenin öğrenilmemesine yönelik bir dizi etkene değindikten sonra eğitime işaret etmektedir. K 58 de dil aktarımını durdurmasındaki en önemli etkenin çocuklarının eğitime başlamalarını gerekçe göstermektedir.

Bu onların istememesi ile ilişkili değil, aile durumu bu şekilde geliyor, nerede yaşadıkları ile ilişkili. Kimlerle ilişki kurdukları ile ilişkili. Çocuğun aldığı, almakta olduğu eğitim ile ilişkili. Yoksa Teleütlerin bu dili sevmedikleri, istemediklerinden değil. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Kızım çocukken ben onunla Teleütçe konuşuyordum. Okulda Rusça öğrenmeye başladığında onunla Rusça konuşmaya başladık. Ben onunla Teleütçe konuşuyordum ama o Rusça cevap veriyordu. Bir kızım bir Rusla evlendi ve o artık her zaman Rusça konuşuyor. (K 58, kadın, 63 yaş, 12.7.2013)

K 11 de K 58 gibi çocuklarının ve torunlarının gündelik yaşamlarında Teleütçe konuşmadıklarını ifade etmektedir. Ona göre bundaki etkenlerden biri okuldaki eğitimidir. K 38 devlet dili Rusçanın çeşitli eğitim kurumlarında eğitim dili olarak kullanılıyor olmasından yola çıkarak kendi kuşağındakilerin de artık Teleütçe konuşmadıklarını düşünmektedir.

A pis mezdu saboj pistiñ til mīnan, Teleut tili mīnan. Tē pistiñ til joq. Alar parvandar srazu školko i školdo pa russkij, vot tak anij pa russkij razgavarivajut qazaqtaşit. Me:ñ paldarim tügeşe qazaqtaşit. Men alar mīnañ ne magu pojimniñ tili mīnañ ajtqanda sen slišiš' menja ajlam, uqtañ ba sen meni, ne ajit anda qazaqtaşpajka. A ja ne sqolqo qazaqtñ slavalariñ ne znaju. (K 11, kadın, 82 yaş, 24.6.2013)

“Biz kendi aramızda kendi dilimizde Teleütçe konuşuyoruz. Ama bizim dil yok. Onlar okulda gittiklerinde okulda hemen Rusça konuşmaya başlıyorlar. Benim çocuklarım sürekli Rusça konuşuyor. Ben onlarla kendi dilimde konuşamıyorum. Kendi dilimde konuştuğumda ‘beni duyuyor musun’ diyorum, ne diyor, Rusça konuşma’. Ben Rusların bazı sözcüklerini biliyorum.”

Me:ŋ čavim tiŋ da ermektešpejalar. Nere dezeŋ patamušta obe:e gasudarstvennij pir til. Tol'ka Qazaq tili, Oris tili, Oris tili. Í pa etamu tügeze jerlerde Vustarda, texnikumdarda učilie:alarda, alarda pastupat' eŋaŋ egzamen izdavav' eŋaŋ istestivenna qandij til, russkij jazik pravil'na joq pa? Í pa etamu pu til pistij damašnjij bitavoj javljajetsja. Tol'ka gasudarstva joq, značit eta. Í pa etamu kazdij jaš pala značit öst'ijtan pala ol abizatel'na predpačitajet dapustim eta prezde fsevo a:ka zizni abustroit'sja qajda qajda, a pis til pilbej, til pilbej obe:e gasudarstvennij sen ze kak gavarit'sja ni to budet dapustim eta. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

“Benim kuşağım çok da konuşmuyorlar. Niye diye sorardan, devlet dili bir. Yalnızca Rusça, Rusça. Bu yüzden her yerde, üniversitelerde, teknik okullarda, kolejlerde, onlara girmek için sınav veriyorsun hangi dilde, Rusça, doğru mu değil mi? Bu yüzden bizim dilimiz evde sade konuşma dili. Aynı bir devlet yok bu yüzden. Bu yüzden büyüyen genç çocuklar, çocuklar mutlaka her şeyden önce onun hayatını kurması lazım. Ama dil bilmeden, devlet dilini bilmeden nasıl söylenir, bu nasıl mümkün olabilir?”

K 70 eğitim dilinde Teleütçenin bir işlevi olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle Teleütlerin etnik dillerini öğrenmelerinin gerekli olmadığını düşünür. Ona göre Teleütçe yerine genç kuşak İngilizce, Çince gibi daha farklı dilleri öğrenmelidir.

Bence Teleütçe öğrenmek çok önemli değil. Eğer onlar Rusça eğitim alacaklarsa ne gerek var ki Teleütçe öğrenmeye? Bence çocukların Rusça, İngilizce öğrenmeleri daha yararlı. Neden onlar Teleütçe öğrensin ki? Gerek yok bence. Anlasa yeterli. Onların yaşaması gerek. Onların önce Rusça, İngilizce, Çince öğrenmeleri gerekli. (K 70, erkek, 39 yaş, 21.8.2013)

Bekovo'da yaşayan Teleütler Teleütçenin tehlike sürecine girmesindeki etkenlerden bir olarak burada açılan anaokulunu göstermektedirler. 1969 yılında açılan bu anaokulu Teleüt ailelerinin çocuklarının daha iyi eğitim almalarını sağlamak amacıyla dil değiştirmelerine sebep olmuştur. Anaokulunda, açıldığı günden bugüne Teleütçe ile ilgili herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemektedir. Bekovo Çetanov Ortaöğretim Okulu Müdürü de bu duruma işaret etmektedir. Bu nedenle okuldaki Teleütçe öğretiminden de sonuç alınmadığını ifade eder. K 64 de Teleüt ailelerinin iyi bir eğitim alma isteği sonucunda baskın dil olan Rusçayı kullanmaya başladıklarını düşünmektedir. Bunda en önemli etkenin anaokulu olduğunu ifade eden K 64'e benzer biçimde Teleütlerin dil aktarımını bırakmalarında anaokulunun önemini Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü TNY de vurgulamaktadır.

No bojlari patamušta uze a:ŋ paldari, alardiŋ paldari uze, pojları alar uze Qazaqtaša pergen. Minaŋ ozo qandij napravlenije polxon nede ol cildarda, aj'tit, sadıqa pala cür'tit xarašo caqşı značit školxo parsa ol pala caqşı ü:rener Qazaq tilin caqşı pil'tit. a Qazaq tilin pilbejten pala školxo barıkasta panimat' etpes. Caman ürener. A davajte üjde Qazaqtašaxa štobı palam caqşı ü:rensin. Anay štobı

institutqa kirsin, ü:rensin. Andij polkan mına cetton, alton cıldarda emes jie:o, t'e uze cetton cıldarda eta točna tak. Mē:η palam uze sadiqa cüre bergen i Qazaqtaşqan. İ Tadarlaşqanıq ta üjde. Anañ uze pervij klasqa paraxa turuq qojxon bol'se Qazaqtaşa bergenik. A to ezen'aq, caman ü:rener, i Qazaq tilin pilbese anañ znaçit kak davat' budet? Artar paldardıñ ekinçi jilina qalar. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“Kendileri sebep, onların çocukları, onların çocukları. Kendileri artık Rusça konuşuyor. Bunda önce o yıllarda bir akım başladı. Anaokuluna çocuk gidiyor ve bu iyi, oraya giderse iyi öğrenir, Rusça iyi bilir. Rusça bilmeyen çocuk ilkokula başladığında anlamaz. Kötü öğrenir. Hadi evde Rusça konuşalım, çocuğumuz iyi okusun. Sonra üniversiteye girsin, okusun. Böyle oldu yetmişli atmışlı yıllarda değil henüz, yetmişli yıllarda böyle oldu. Benim çocuğum anaokuluna gitti ve Rusça konuştu. Evde Teleütçe de konuşuyorduk. Sonra birinci sınıfa başladığında Rusça konuşmaya başladık. Böyle düşünüyoruz, kötü okur. Rusça bilmezse derslerini nasıl verir? Sonra kalır, yıl tekrar eder.”

... Sadiq polbovondo tügeze paldar Tadarlaşqan, üjde ösköndör, a sadiq alton tobus jilda ba açilip parvan, alton segis jilda ba. Paldar qabırto sadiqa cüre bergen. Qabırto paldar üjde ösköndör. Mesta anda cetpegen. Qazı ene abası, enesi iştebegende paldar üjde öskön tajneş tajbaş mınan. Alar bilgender. Şkolbo do kelgende, şkoldo alar Tadarlaşatandar. Odus caştular paldar uze pilbejt sadiqa cüre bergender. A sadiqta maqa Orıstaşqandar. Xatja Tadar neleri vaspitatel'darı toze polkondor, köp emes. Anañ men aj'tam men mında şkoldo dep'tam alar mınan Tadar tilin üredip paldardı. Davajte dep'tam toze sadiqta naçinat' edege. Sadiqtañ davajte naçinat' i ajdava dep'tam raditel'skij sabranijada. Enesi abasına dep'tam üjde Tadarlaşıp paldar mınan ermekteşsinder. A şkoldo plus Qazaqtaşsındar. Vot tak. Kto eta paçinjalsja, kto eta paçinjalsja. Pir de uqpajalar, anda da uqpavandar. Ni razu sadike pir qatap sadikte pir de kizi pripadavat' etpegen. A küçü: paladay ala, ol küçü: pala ze lučşe zapaminajet, altı jaštu, tört jaštu pala. T'e mına şkoldo uze on eki jaštu, on jaštu paldar uze. alar uze Qazaq poliğ qalğan, tort. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“.. Anaokul yokken bütün çocuklar Teleütçe konuşuyordu. Evde büyüdüler. Anaokulu 1969 yılında ya da 68 yılında açıldı. Çocukların yarısı anaokulu gitti. Yarısı evde büyüdü. Orada yer yeterli değildi. Bazıları anne babası, annesi çalışmayan çocuklar evde büyüdüler nine dedeyle. Okula başladıklarında onlar okulda da Teleütçe konuşuyordu. Otuz yaşındaki çocuklar artık bilmiyorlar anaokuluna gidenler. Anaokulunda sürekli Rusça konuşuluyordu. Onların Teleüt öğretmenleri de vardı ama çok değil. Ben diyorum ki burada okulda çocuklara Teleütçe öğretilim. Hadi diyorum anaokulunda, anaokulundan başlayalım. Anaokulundan başlayalım dedim veli toplantısında. Annesine babasına diyorum evde çocuklarla Teleütçe konuşsunlar. Okulda Rusça da konuşsunlar. İşte böyle. Kimisi bunu dikkate aldı, kimisi almadı. Hiç dinlemiyorlar, orada da dinlemediler. Anaokulunda hiç kimse bir kez bile öğretmedi. Oysa küçüklükten itibaren, o küçük çocuk, hatırlar; dört altı yaşındaki çocuklar. Bu ilkokuldaki on iki, on yaşındaki çocuklar artık. Onlar artık Ruslaştılar, dört (4).”

Hayır [ana dillerini] bence bizim çocuklarımız bilmiyorlar. Sebep anaokulu. Anaokulunda hiçbir şekilde Teleütçe öğretme konusunda herhangi bir çalışma yapılmıyor. Bütün çocuklar kendi ana dilinde konuşmuyorlar. Belki bilenler vardır. Bazı sözcükleri anlıyorlardır. Örneğin benim torunum sadece benim “eneş” olduğumu biliyor. Bu kadar. (Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Anaokullarında yaz okulları açılmalı. Orada gruplar hâlinde Teleütçe öğretilmeli. Orada hiçbir şey yapmıyorlar. Anaokulunda etnik bir grup kurdular ama dil hiç öğretilmiyor. (K 54, kadın, 39 yaş, 10.7.2013)

4.2.7.2. Teleütçeye Yönelik Okul Desteği

Teleütçe 1990'lerden bu yana Bekovo'daki ortaöğrenim okulunda öğretilmektedir. Dilin canlandırılmasına yönelik çalışmalardan en önemlisi bu okuldaki dil öğretimidir. Yaz dil okulları da bu okulun desteği çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Diğer bölgelerde yaşayan Teleütler de bu okuldaki Teleütçe öğretiminden yola çıkarak dilin canlandırıldığını düşünmektedir.

Okuldaki dil öğretimi ilk olarak 1990'da başlamıştır. Bu çalışmada da Ene-Bayat Derneğinin faaliyetleri etkin bir rol oynamıştır. Ancak okuldaki dil öğretiminin belirli bir programı bulunmamaktadır. İlk olarak dil öğretim kitapları hazırlanmıştır. Bunların yanı sıra kişisel gayretlerle 2010'a kadar Teleütçe öğretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Haftalık 1 saat olarak gerçekleştirilen bu öğretimde öğrencilerden arzu edenler derslere katılmıştır. Ancak derslere katılan öğrencilerin büyük bir bölümü bu çalışmanın yararlı olmadığını düşünmektedirler.

Bu dersleri kendi kişisel gayretleri ile yürüten K 64 aile içi iletişimde Teleütçenin kullanılmamasını gerekçe göstererek derslerin verimli olmadığını savunmaktadır. O ilk olarak Rusça dil öğretim kitaplarını kullanarak Teleütçe öğretmeye çalışmıştır. Derslere yalnızca Teleütlerin değil diğer etnik gruplara mensup öğrencilerin de katıldığını ifade etmektedir. Derslerin ek ders olması nedeniyle öğrencilerin büyük bir bölümünün katılımı sağlanamamıştır. Ayrıca dönem sonunda Teleütçe ile ilgili herhangi bir ölçme ve değerlendirme çalışmasının bulunmaması derse katılımın sağlanamamasında bir etkidir. Bu dersler yalnızca başlangıç sınıfları ile yürütülmüştür (1., 2. ve 3. sınıflar). 4 ve üzeri sınıflarda Teleütçe ile ilgili herhangi bir ders gerçekleştirilmemiştir. K 64 bu derslerde başlangıç düzeyinde Teleütçe öğretmeye gayret ettiğini ancak bir sonuç alamadığını ifade etmektedir. Teleütçenin 1990'lı yıllarda öğretilmesi konusunda ciddi çaba sarfeden katılımcı bu derslerle ilgili olarak şunları aktarmaktadır:

Al školdo qačan paštavan pu učebalar Tadar tildë? (Okulda Teleütçe dersler ne zaman başladı?)

Tokuson cilda. Men janışqan i to uroq polbokon a prosta zanjatije polkon posle urokof. Paldar keleten. Daže Oriş paldar keleten, Krestudañ. Tügeze paldar cürbegen. paldar ne men alardı zastavlijat' edetem. Ser Tadar paldar qajda cürger ermektezib ü:renege dep. İ pir de pir de pir de kniga coq polkon. Pir de daže. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“90 yılında. Ben tek başıyordum. Ders de olmadı, derslerden sonra yalnızca ek ders oldu. Çocuklar geliyordu. Rus öğrenciler de geliyordu Bekovo'dan. Bütün öğrenciler gelmiyordu. Ben onları derslerden sonra alıkoyuyordum. Siz Teleüt çocuklarıdır, hadi Teleütçe öğrenmeye gelin diye. Bir tane bile kitap yoktu. Bir tane bile.”

Qazaqtardı nesin t'e školdo iştep'titanda školnij ne risuniktar alb alatam, parbikeler ne üj, damaşnij zivotnijlerdi unalardı ajdatam. Üjde kem serdiñ tu:bandakardı ajdatam. Čečekter t'alañda nemeze öst'it. akaşardıñ a:din unandij pojimla pir neni ezenib aldım neni a:di ne mina pu neniñ. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“Okulda çalışırken Rusların resimlerini alıyordum, serçeler, evcil hayvanları anlatıyordum. Evde kim sizin akrabalarınız, bunları anlatıyordum. Kızlarda çiçekler nasıl büyüyor? Ağaçların adları, böyle kendim düşünerek bunun adı ne, bunun adı ne...”

İ ne edege pragramma sastavlijat' edib aldım i vot. T'e pal'tse mınaj. T'e kartinkanı tabib al'tam anda pol'zivat'sja et'ijtan uroqtoro naçal'nij klastardañ. Slavav' coq polkon, azbuqa coq polkon, bukvar coq polkon, Taqmasöf'tiñ knigaları coq polkon. Ol tügeze eki muñ kijnañ çıqqandar tügeze. Tokuson peş cilda pravda bukvar çıq kelgen. T'e bukvardiñ alar toze Tadar bukvaların ü:renbegender pilbejalar qičirip slavar'dañ. Men ne edib al'tam, bukvardi akelib al'tam uroqgo, zanjatijaka. Aj'tam, davajte qičirvar. No çıqap'talar, qičirip'talar anañ ol nemesse? A eta što takoje? Qazaq tili mınaj surap'talar. Qičirib et'it, panimat' etpejt. T'e ol praduktalardı, risunik, qalaş baza unandij üredetem men uroqtardı. Se:ñ a:diñ qandij dep surajtam. Aj'talar me:ñ a:dım Saşa, me:ñ a:dım Marina. A abañniñ a:di qandij? Abañ qajda iştep'tit? Eneñniñ a:di qandij? Eneñ qajda iştep'tit? A sen üjde qandij polişt'añ eneñ mınaj abaña? Neni et'añ? A ada eneşiñ par ba? Ada eneşiñ neni et'it? Ada eneşiñe polişt'añ ba? Ada eneşiñniñ a:di qandij? Vot tak vot, samij elementarnij nemelerdi. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“Programı oluşturdum. Kendi parmaklarımla. Resimleri buluyordum başlangıç sınıflarının derslerinde kullanılan. Sözlük yoktu, alfabe kitabı yoktu, Tokmaşev'in kitapları yoktu. Onların hepsi 2000 yılından sonra çıktı. 95 yılında bir alfabe kitabı yayımlandı. O kitaptan çocuklar Teleüt alfabesini bilmiyordu, sözlükten bakmayı bilmiyorlardı. Ben ne yapıyordum, alfabe kitabını derse getiriyordum, hadi okuyun diyordum. Okuyorlar son bu ne, bu ne? Rusça soruyorlar. Okuyor ama anlamıyor. O yiyecekleri, resimden, ekmek ve onun gibi şeyleri öğretiyordum derslerde. Senin adın ne diye soruyorum. Benim adım Saşa, benim adım Marina diyorlar. Babanın adı ne? Baban nerede çalışıyor? Annenin adı ne? Annen nerede çalışıyor? Sen evde annene babana yardım ediyor musun? Ne yapıyorsun? Deden ninen var mı? Onlar neler yapıyor? Onlara yardım ediyor musun? Onların adı ne? İşte böyle, başlangıç seviyesindeki cümleleri.”

Alar üjde anı tügeze ermektezerge. Daže ne polkon, ermekteşpegender. Aj'tam üjge jansavar dep'tam, emdi ni mama gavarijt'e, a ene. Ni papa gavarijt'e dep'tam, a aba. Tajneş, abaş, tajbaş, eneş, ača sijnim. No cankanda alar neni ermekteş'talar, ermekteşpejalar. Men ze alar mınaj üjde polbajam. T'e qazı paldar aj'tit ermekteş'taq, sadiqa cürbegen paldar. A sadiqa cürgen paldar Qazaq, Oriş. A sadiqa cürbegender tajneşi mınaj öskön paldar. Tajneşi Qazaq tilin jaqşı pilbejt. Ol Tadarlaşt'it alar mınan. İ ol paldar Tadar tildi caqşı pil'tit. İ alarğa interesna.

Ma:va da kerek meni mīnaḡ ermektezgerge. Anaḡ to: üreḡgenik, to:lop. Pir, eki, üç. alar mīndaj to:lojtondor: bir, eqi, uç, tort, peş. S aksentam. alti vot tak vot, çedi, segijs, togıjs, on. a ja jemu gavarju ni tort a tört. Pir, ni eqi a eki. Vot tak no ni u vsax palučalas'. A patom dal'se uze učili, on bir, on eki, no xatja bi dumaju nege cüske jetire xot' to:lop pilsinder. ... Samaja elementarnaja. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“Onlar evde bunları konuşunlar. Hatta ne oldu, konuşmadılar. Eve gittiğinizde diyorum mama değil anne deyin. Papa değil, baba deyin. Anneanne, büyükbaba, dede, babaanne, ağabey, abla. Onlar evde gittiklerinde ne konuşuyorlar, konuşmuyorlar. Ben evde onlarla birlikte değilim ya. Bazı çocuklar söylüyor, konuşuyoruz, anaokuluna gitmeyen çocuklar. Anneanesi Rusça iyi bilmiyor. O, çocuklarla Teleütçe konuşuyor. İşte o çocuklar Teleütçeyi iyi biliyorlar. Onların için bu ilginç. Benim için de onlarla konuşmam gerek. Sonra saymayı öğrendik. Bir, iki, üç, dört, beş. Onlar aksanlı söylüyorlardı: Bır, eqı, uç, tort, peş. Aksanlı. Altı, işte böyle, çedi, segıys, togıys, on. Ben onlara diyorum tort değil tört. Pir, eqı değil eki. Yüze kadar saymayı bilsinler istiyorum. ... Başlangıç seviyesinde.”

Teleütçenin ilk öğretmeni olan K 64 haftalık bir saatin yeterli olmadığını düşünmektedir. Ona göre bu ders saatleri artırılmalıdır. Ancak girişimlerinden herhangi bir sonuç alamamıştır. O bu durumu şöyle açıklamaktadır:

... Anaḡ men uze školko ajda bergem; ol pir ças dedim, školdoku, pir nidelege pir ças dedim, alar eze undib et'it. Alar üjde ermekteşpejalar i me:ḡ uze dep'am ne coq. Ni xaçu dep'am uze zanimat'sja edege. Patamušta men vizu nedi rezul'tat. No çö: dep'am. Alar peş klasqa çiqpasalar Tadar tilin ürenbejalar. Tol'ka v naçal'nix klasix. Tol'ka naçal'nij klastala polkon. Vtaroj, tretij klastardi alatam. a peş klasta uze alardij predmetnij alardij prepadavanije. Men alarva barbjatam. Ne aj'am, pulardij učitel'dari Tadar kişiler, peş klastaj ala ü:retker pazaljusta. Pradalzat' etker. A pir de kizi pradalzat' etpegen. Marina neme Şorskij Fakul'tet kançat' edip kelgelek polkondor Şor, alar Navaquznetskide Şorskij Fakul'tetin kançat' edip jet kelgende anij ol Tadar tilin prepadavat' ede pergen, ü:redē bergem. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“... Sonra ben okuldakilere söyledim; bu okuldaki bir saat, haftada bir saat dedim. Çocuklar unutuyorlar. Onlar evde konuşmuyorlar ve benim artık dedim neyim yok. Artık çabalamak istemiyorum. Çünkü ben bir sonuç göremiyorum. Bu ne diyorum. Onlar beşinci sınıfta ders almasalar Teleütçe öğrenmiyorlar. Sadece başlangıç sınıflarında. Sadece başlangıç sınıflarında ders vardı. İkinci, üçüncü sınıflardı da alıyordum. Beşinci sınıfta onların artık orta öğretim. Ben onlara öğretmiyordum. Ne diyorum, bunların öğretmenleri Teleüt, beşinci sınıftan itibaren öğretin lütfen. Devam edin. Bir kişi bile devam ettirmedi. Marina Şor Fakültesi'ni bitirip geldikten sonra onlar Teleütçe öğretmeye başladı.”

Teleütçenin okuldaki dil öğreniminin başlamasında bölgeye gelen Altaylıların etkisi olmuştur. Bu yıllarda artan etnik bilinçle birlikte Ene-Bayat Derneği de bu çalışmalarda ön ayak olarak aktif bir rol üstlenmiştir.

Altajlar gelip, Altajlar gelip pistiņ اساسatsja: Ene-Bajatqa. Ene-Bajat dep ne edib ijgender cirme jil tamu nazad, unanda pisti natsianal'nij saznanije razbudili. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“Altay gelip, Altaylar gelip bizim derneğe, Ene-Bayat’a. Ene-Bayat diye anlandırıp yirmi yıl önce, o zamanlarda bizde etnik bakımdan bilinçlenmemizi sağladılar.”

K 64 bu dersler aracılığıyla bazı çocukların biraz da olsa Teleütçe öğrendiklerini ifade etse de ileri düzeyde Teleütçe öğrenen öğrenci yoktur. Bu çalışmalarını tamamen kişisel gayretleriyle yürüten katılımcı sonraki yıllarda öğretim çalışmasını Novokuznetsk Pedagoji Üniversitesi Şor Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu bir öğretmene bırakmıştır. Teleütçenin öğretimi ile ilgili çalışmalar Şorlarla paralel olarak artmıştır. 1994’te açılan bu bölüm günümüzde öğrenci azlığı nedeniyle kapatılmıştır.

T’e pilt’alar qazilari. Qazilari undib ijdiler naverna. Uze emdi alar uze ca:n paldar. Tügeze tügeze što caqşı pilgen pala coq. Tadar tili kerek emes, kerek t’oq. (K 64, Kadın, 67 Yaş, 18.8.2013)

“Bazıları biliyorlar. Bazıları unuttular sanırım. Artık şimdi onlar büyük çocuklar. Her şeyi iyi bilen çocuk yok. Teleütçe gerekli değil, gerek yok.”

Bekovo Çetonov Ortaöğrenim Okulu Müdürü TNY bu yıllardaki Teleütçe öğretim çalışmalarını şu cümlelerle anlatmaktadır:

Evet, [1990’larda] o yıllarda başladı. Bizim o yıllardaki aktivistlerimiz ve derneğimiz, öğretmenlerimiz, yaşlılarımız, onlar Teleütçe öğretilmesi konusunda büyük gayret gösterdiler. Akademisyenlerle eğitim programının hazırlığı çalışmalarını yaptılar. Teleütçe başlangıç seviyesi için kitap çıkardılar. Hatta ben bu kitabın Moskova’daki bir müzede olduğunu duydum. Teleütlerin ilköğretim kitabı sanırım bu ama tam olarak bilmiyorum. Sadece duydum bunu. Bu kitabı gözlerimle görmedim. Şimdi elimizdeki öğretim kitabı eğitimciler tarafından hazırlandı. Veliler toplantısında böyle bir karar aldık ve Teleütçe eğitimin gerekliliğini tartıştık. O zaman Belovo Rayonu Millî Eğitim Müdürlüğü bizim yerli halklardan Teleütlerin toplu olarak yaşadıkları tek bölgedeki özel bir okul olduğumuzu kabul etti. Öğretim programına bu yönde bir plan dâhil edildi. O zaman bizim dersler 1 saatlik grup çalışmaları şeklinde idi. Böylelikle öğrenciler kendi tercihlerine ve isteklerine bırakılarak bu dersi seçmeleri yönünde serbest bırakıldı. Şimdi bu durum biraz farklılaştı. Ekonomik olarak herhangi bir katkı beklemeden bu dersler veriliyordu. Teleütçe derslere bütün öğrencilerin katılması zorunlu değildi. (Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Genellikle bu derslere katılan öğrenciler derslerden herhangi bir sonuç alamadığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca birçoğu bu derslere katılmanın gereksiz olduğunu düşünmektedir. K 3 öğrencilerin boş zamanlarında olduğu için katılımın az olduğuna işaret etmektedir. K 7 ve K 9 da Teleütçenin yabancı dil gibi öğretildiğine değinmektedir. Gerçekten kendi etnik dilini bilmeyen küçük yaştaki Teleütler bu dili

artık yabancı dil olarak öğrenmektedirler. K 27 de Bekovo'daki derslerin yetersiz olduğunu düşünmektedir.

... Okulda öğretiliyor ama hiç kimse istemiyor. Önceden de serbest katılımlı Teleütçe dersleri veriliyordu, isteyen girebiliyor, istemeyen girmiyordu, ama genelde herkes istemiyordu. Çünkü bu dersler genelde boş zamanlara konulduğu için.

... Oldu, bizim zamanımızda isteyenler için bir saatlik ders oldu ama ben gitmedim. İki üç kez gittim ama benim için sıkıcıydı. Sonra gitmeyi bıraktım. Neden bilmiyorum. Şimdi okulda Teleütçe dersi veriyorlar ama tam olarak nasıl bilmiyorum. (K 3, erkek, 29 yaş, 9.6.2013)

... Okulda sürekli Teleütçe konuşarak eğitim mümkün değil tabi ki. Şimdi Teleütçe sanki yabancı dil gibi öğretilmeye çalışılıyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Çünkü ailede yalnızca Rusça konuşuluyor. Çocuk eğitimine başladığı zaman yalnızca Rusça biliyor. Okulda Rusça öğretiliyor, ayrıca Teleütçe, Almanca, İngilizce gibi, yabancı dil gibi öğretiliyor. (K 9, erkek, 58 yaş, 16.6.2013)

Yalnızca Bekovo'da öğretiliyor. Komşu köylerdeki köy okullarında, Ulus, Çerta, Şanda... Hepsi Bekovo'da okuyor. Ama yeteri kadar öğretilmiyor... (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

K 82 bu derslerde temel düzeyde Teleütçe söz varlığının öğretildiğini ancak talebin çok olmadığını söylemektedir. İsteğe bağlı olduğu için birçok öğrencinin derse katılımı sağlanamamıştır. Ancak derse katılan bazı öğrenciler Teleütçe birkaç kelime bile öğrenmeyi sevinçle karşılamaktadır. K 80 bu derslere katılmıştır ve bazı kelimeler öğrenmiştir. K 82 de okuldaki bu dersler sonucunda yirmi otuz kelime öğrendiğini ifade etmektedir.

Okulda var ama sadece ek ders olarak. Ama bu ders 6 dersten sonra ek olarak isteyenlerin katılabildiği bir ders. O kadar dersten sonra Teleütçe ek dersine katılmak zor geldi. İsteğe bağlı bir ders olduğu için katılmadım. Orada o kadar dersten sonra başımız ağrıyordu ve anlamak zordu. Orada bazı derslere katıldım. Ama hiçbir şey öğrenmedim. Sadece bazı sözcükler öğretiliyordu. Anne, baba gibi aba, ene, qalaş, pıçaq, çapça gibi günlük eşyaların adları öğretiliyordu. (K 81, kadın, 20 yaş, 27.8.2013)

Burada okulda şimdi Teleütçe öğretiliyor. Ama bu yeterli değil. Öncelikle evde Teleütçe konuşulmalı. Okulda öğretilse de evde öğretilmezse bunun bir faydası olmuyor. Yabancı diller okulda Teleütçeden daha iyi öğretiliyor neredeyse. Eğer evde konuşulmazsa bunun bir faydası olmuyor. Ben okulda Teleütçe derslerini hatırlıyorum. Eve gidiyor, sevinerek kapıdan giriyor ve anneme bizim Teleütçe dersimiz olduğunu söylüyordum, üç kelime öğrendim. Körmös, balqaş, qoyonoq. Aslında ailem kendi aralarında konuştuklarında biraz anlıyorum ama yine de çoğunu değil. (K 80, erkek, 27 yaş, 26.8.2013)

Okulda ek ders olarak veriyorlar. Ben okulda sadece yirmi otuz kelime öğrendim. Bazı dernekler öğretmeli. Yaşlılar öğretebilir. (K 82, erkek, 17 yaş, 27.8.2013)

2012/2013 eğitim öğretim yılından itibaren Teleütçe dersleri Rusya Federasyonu Ulusal Programı kapsamına alınmıştır. 2. sınıftan itibaren 6. sınıfa kadar devam eden bu dersler tüm öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak yine de dersin sonunda herhangi bir not sistemi uygulanmamaktadır. Ders katılan öğrenciler bu dersleri genellikle gereksiz görmektedirler. Dersin işlenişi Rusça üzerinden gerçekleşmektedir. Ders kitabı olarak kullanılan sistemli bir kitabın bulunmaması çok kez dile getirilmiştir. Ders için öğretmenin kendi kişisel gayretleriyle çeşitli materyaller hazırlanmakta ve derslerde bu materyaller kullanılmaktadır. 2013 eğitim öğretim yılından itibaren Teleütçe dersleri 7. sınıflar için de uygulanmaya başlanmıştır. Bu dersler yine ek ders mahiyetinde olup önceki yıllardakinden farklı olarak katılım zorunlu tutulmuştur. Derslere hangi etnik gruba ait olursa olsun okuldaki tüm öğrenciler katılmaktadır. Okul Müdürü 2013 yılında okulda 147 öğrenci olduğunu belirtmiş ve bunların yaklaşık %80'inin Teleüt olduğunu ifade etmiştir.

Günümüzde okulumuzda eğitim Rusça yapılıyor. Okumuzda 147 öğrencimiz var. Bu okulda çoğunluk %80'e yakın bir oranda Teleüt öğrencilerden oluşuyor. Anne ya da babadan birisi bile Teleüt ise bu bölgede biz onları Teleüt olarak kabul ediyoruz. Eğer bu aileler çoğunluğunu Rusların oluşturduğu şehirlere yerleşirlerse artık onlar kendilerini Rus olarak kabul ediyorlar. Bu çocuklar açısından son derece ilginç bir durum arz ediyor. Burada Rus öğrencilerimiz de var. Ama bu öğrenciler kendi etnik kimliklerini çok nadiren dile getirirler. Çünkü diğer etnik kimlikteki çocuklarla iletişimde bu son derece önemlidir.

Okulumuzda Teleütçe ikinci sınıftan itibaren öğretiliyor. Örneğin bu yıl 100'e yakın öğrenci Teleütçe dersler aldı. 2013-2014 öğretim yılında Teleütçe 7. sınıfta da öğretilecek. Öğretim programı, dersi veren öğretmenler tarafından hazırlanıyor. İlk ve temel öğretim ile daha sonraki 5. ve 7. sınıflar arasındaki öğrenim dönemi ile ilgili 2 ayrı program var. Teleüt dilinin öğretilmesi 1990'lı yıllarda başlıyor. O zaman pedagoglar burada bir araştırma yaptılar ve bu araştırmanın sonucunda eğer ders olarak okutulmaz ise Teleütçenin yok olacağını tespit ettiler. ...

... Teleütçe okulumuzda haftalık bir saat olarak 2. sınıftan 7. sınıfa kadar veriliyor. 2012 yılından itibaren başlangıç eğitimine yönelik ulusal standartlar eğitim programına uygulandı. Bu yüzden biz okulda 1 saat daha yuvarlak masa şeklinde Teleütçe Meeñ tilim adlı programı başlattık ve iki saat daha ilave ettik. 1. sınıfta artık bizde 3 saat Teleütçe öğretiliyor. Bu yıl 2. sınıftan 3. sınıfa geçen öğrenciler için de yine aynı şekilde 3 saat Teleütçe dersleri olacak. 1 saat ders ve 2 saat yuvarlak masa şeklinde pratik dersler olacak.

Ama şimdi örneğin 6. sınıfta bulunan 18 öğrencimizin tamamı hangi etnik gruptan olursa olsun bu derslere katılacak. İster Ermeni, ister Rus, isterse Teleüt olsun.

Her öğrenci artık bu derslere katılacak. Yine her öğrenci aynı şekilde bu derslerdeki çalışmalara katılacak. Derslerin sonunda öğrenciler not almıyorlar. Sadece herkese derslere katıldıkları için en iyi not veriliyor. (K 59, kadın, Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Okul müdürü TNY bu derslerden sonuç alındığını düşünmektedir. O, her ne kadar bu durum aile içi iletişimdeki dil kullanımı ile ilişkili olsa da Teleütçe öğrenmek isteyenler için yeterli imkânın bulunduğunu ifade eder. Derslere katılan öğrencilerin bu derslerden memnun oldukları okul tarafından yapılan bir anket sonucunda görülmektedir. Her ne kadar okul müdürünün görüşleri bu yönde olsa da bu derslerden verimli bir sonuç alındığını düşünmek Teleütçeye yönelik yapılacak canlandırma çalışmalarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Alan araştırması kapsamında bu derslere işbu araştırmacı da katılmıştır. Her ne kadar dilin öğretilmesine ilişkin bir gayret bulunsa da sonuçlar yetersizdir. Bu dersler sonucunda öğrenilen sınırlı düzeydeki sözcük dilin kullanım alanı olmaması nedeniyle hızla unutulmaktadır. Bu derslere katılan ve sınıfın en başarılıları olarak kabul edilen 5 öğrenci ile gerçekleştirdiğimiz odak grup çalışmasında Teleütçe öğrenme düzeylerinin temel düzeydeki 5-10 sözcük ile sınırlı olduğunu gözlemlediğimizi ayrıca belirtelim.

Biz sonuç alıyoruz. Tüm dünyada dil öğretimi büyük ölçüde aile ile bağlantılı. Eğer aile içerisinde ana dilinde konuşulursa öğrenciler için dil öğretiminde daha iyi sonuçlar alınabilir. Eğer öğrenci dili öğrenmek isterse öğrenebilir. Bu her ders için geçerli. Rus dili için de matematik için de geçerli. Bence Teleütçe öğrenmeye yönelik bir istek var. Biz bu yıl anket yaptık. Anket sonuçlarında örneğin ilk soruda Teleütçe öğrenmekten memnun musunuz diye sorduğumuzda eğer evetse nedenini eğer hayırsa nedenini sorduk. Bu anketlerde karşılaştığımız sonuç aynı idi. 3. sınıflarda da, 4. 5. sınıflarda da tamamı Teleütçe öğrenmekten memnun olduğunu belirtti. Çünkü öğretmen çok iyi, evde yaşlılarla konuşabiliyoruz, arkadaşlarla kendi aramızda Teleütçe konuşabiliyoruz, bir kısmında da ben Teleütüm şeklinde cevaplar aldık. Yani bu kendi aidiyetine ilişkin bir farkındalık. Bir bakıma vatanseverlik. Çünkü ben Teleütüm ve arkadaşlarla konuşabiliyorum, çünkü ilginç, çünkü ben Rus olsam da bu dili öğrenmek zorundayım. Eğer ben kendi ana dilimi bilirdim birçok farklı milletle de rahatlıkla konuşabileceğim. Örneğin Kazaklarla, Özbeklerle ve diğer halklarla.

Okulda Teleütçeye yönelik çalışmaların yanı sıra kültür aktarımına ilişkin de çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Zaman zaman düzenlenen tiyatro gösterileri yaz dil okuluna katılan öğrenciler tarafından hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu dil okuluna katılan öğrencilerin Teleütçe şiirler öğrenmeleri de sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca okulda 2012 yılında ilk kez Teleütler arasında da bir Türk bayramı olarak görülen Nevruz düzenlenmiştir. Okul müdürü bu çalışmaları şu cümlelerle anlatmaktadır:

... Bizim orta kuşak gençler de kendi dillerini iyi bir şekilde bilmiyorlar. Mesela ben ana dilimi iyi bilseydim daha iyi olurdu. Bence bu yine biraz ekonomi ile ilişkili. Kurs vb. şeyler düzenlemek için bu gerekli. Mesela bizim önde gelen yaşlılarımızdan şair Alagızova'nın öğrencisi bizim okulumuzda çalışıyor. O Teleütçe şiirler yazabiliyor, o okulumuzda birçok çalışma gerçekleştiriyor. Biz de yine bir öğrenci var. Son derece zeki ve çalışkan. Rus dili öğretmeni şimdi. O yaz okulunda öğrenciler için Teleütlerin Tarihi konulu bir çalışma yürüttü. Bunlar da son derece önemli. Bunu bir tiyatro gösterisi şeklinde planladılar ve oynadılar. Çocukların bu tür şeyleri öğrenmesinde bu çalışmalar son derece önemli. Çocuklar için bu ilginç. Bazı şarkılar öğreniliyor. Şarkılar aracılığıyla da dil öğretimi mümkün. Ama bizim okulumuzda müzik eğitimi son derece yetersiz. Şiirler aracılığıyla da dil öğretilir. Bu yıl biz okulumuzda Yeni Yıl Navruz "Türk yeni yılı olarak" adlı büyük bir bayram organize ettik. Bu yıl 21 Mart'ta bunu organize ettik. Bu da son derece yararlı oldu. (Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Teleütçe dersleri okulda Teleütçe sınıfında düzenlenmektedir. Ancak bu sınıfta yeterli düzeyde teknolojik imkân bulunmamaktadır. Ders kapsamında kullanılacak kitaplar yeterli düzeyde olmakla birlikte ses kayıt cihazı, kamera, fotoğraf makinası, fotokopi makinası, bilgisayar, projeksiyon cihazı gibi dil öğretiminde kullanılacak elektronik malzemeler bulunmamaktadır. Bu Teleütçenin öğretimini olumsuz anlamda etkilemektedir.

Sınıf şeklinde. Orada bizim Teleütçe sınıfımız var. Siz orayı gördünüz. Teleütçe olarak neler yazılmışsa orada var. Teleütlerle ilgili neler varsa orada var. Bu konu hakkında ben şöyle düşünüyorum. Teleütçeyi Teleütlerin kendileri öğrenmeli. Bu ilki. İkinci olarak Teleütçe öğrenmenin ikinci aşaması bilimsel olmalı. Bu noktada bilim bize yol göstermeli. Çocuklar bunun nasıl yapılacağını görürlerse belki de öğretmenler devamında böyle olmasını isteyecekler. Bizde bu konuya ilişkin herhangi bir teknik malzeme yok. Bu sınıf için ses kayıt cihazı, kamera, fotoğraf makinası, fotokopi makinası, bilgisayar, projeksiyon gibi cihazlar gerekli. Bu sınıfımızda bizim hiçbir şeyimiz yok. (Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Okul müdürü Teleütçe dersleri ile ilgili programlarla hazırlanan kitaplar arasında uyumsuzluk olduğuna işaret etmektedir. Ders kitaplarının hazırlanmasında herhangi bir yöntemin bulunmadığını ifade eden okul müdürü yapılabilecek çalışmalarını şöyle sıralar:

Bizim kitaplarla ilgili çok fazla sorunumuz var. Çünkü eğitim programını sadece bir kişi yapıyor. Dil öğretimi kitaplarını ise başka kişiler yazıyor. Bu kitaplar programa göre yazılmalı. Ama bu bizde yok. Kesinlikle herhangi bir yöntem yok. Bunun için bizim çalışmalarımız yeterli düzeyde olabilir ama yine bu maddi imkânlarla ilgili. Buradan bir öğretmenle program çerçevesinde bir akademisyen birlikte kitaplar yazabilirler. Bu da kötü olmazdı. ... Bizim henüz dil öğretimi ile ilgili tablolarımız bile yok. Derste gösterilecek malzemeler son derece yetersiz. Bu yine maddi imkânlarla bağlantılı.

... Ben bu konuda her şeye hazırım. Ama gördüğümüz gibi kim bize yardım edecek. Bu yüzden okulda bu konuda farkındalık yaratacak kişilere ihtiyacımız var. Etnik

bilinci artırma yönünde çalışmalar yapmalıyız. Bununla ilgili çalışmalar yapabilecek bir takıma ihtiyacımız var. Ben birkaç yıla farklı bir okulda görevlendirilsem bu çalışmalarını kim devam ettirecek. Bu çok kapsamlı bir çalışma olmalı ve devamlılık arz etmeli. Teleüt dili ile ilgili herhangi bir maddi imkân yok. Rus dili ile kıyasladığımızda kuşkusuz seviye çok düşük. Herhangi bir yazılı malzeme yok denecek kadar az. Matematik dersi ile kıyasladığımızda da aynı durum söz konusu. Eğer ben yalnızca Teleütçe derslerini yürütmekle görevli olsaydım benim bunları gerçekleştirmek için yeterli zaman ve imkânım olabilirdi. Ben öğrencileri yaşlı birinin evine götürdüm ve onlar için bu çok ilginç oldu. Onlar orada olduğunda Teleütçe dinlerler ve rahatlıkla dikkatlerini çekebilirdik. Öğrencilerin gözleri açılabilirdi. Bu bir motivasyon.... (Bekovo Çetonov Ortaöğretim Okulu Müdürü, TNY, 13.7.2013)

Alan çalışması kapsamında okuldaki eğitim sonucunda Teleütçe öğrendiğini belirten hiç kimse ile karşılaşılmamıştır. Teleütçenin 30 ve üzeri yaş grubunda akıcı ve yarı konuşurlara sahip olduğu dikkate alınırsa yeni konuşurların ortaya çıkabilmesi için okuldaki Teleütçe öğretimi çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda bu dil öğretimi ailelere yönelik olarak da uygulanmalıdır. Aksi takdirde öğrencilerin bu dili kullanabilecekleri alan bulunmadığından sonuç alınması da mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte bu dil öğretimini gereksiz gören katılımcılar da bulunmaktadır (K 19). Ancak yine de birçok katılımcı Teleütçenin aile içerisinde kullanımının yaygınlaştırılarak okulda da öğretilmesi fikrine sahiptir. Teleütçe öğretmeni olan K 46 aile içerisinde dilin kullanılmamasından dolayı öğreniminin de zor olduğunu ifade etmektedir.

Tadar tilin ürederge kerek, paldar pilbejalar. Pilbejalar paldar. Alardî vot qačan kücü: polkanda çe qačan vot nede tu:bandardî kerek ermektezege Tadar tili minañ. Anda alarğa Qazaq pa Tadar pa til pir. Alar pilbejalar çe. Tadar tilin üredege caqşî, lexçe. Qaçan ca:n ösköndörde alardî u:r. a:ñ üçün mindijla ürenege. Tê ajt'am u:r ürenege.

Tadar tilin meniñ t'azimda kişiler qazıları pilt'alar, a qazıları Qazaqtaşt'alar. Anañ pistiñ araj ulular çe t'a.ndar, alar pilt'alar, ermekteşt'alar. İ kücü: paldar alar nedeñ ol sem'jadan çe alar ermekteşt'alar. Tê pilt'alar söster. A kemder vot t'aştar çe alar pilbejalar. Anda pir eki sös pilt'alar; ezen, ezen pu. Baza coq. (K 46, kadın, Teleütçe öğretmeni, 42 yaş, 15.7.2013)

“Teleütçe öğretmeli, çocuklar bilmiyorlar. Bilmiyor çocuklar. Onlar küçükken akrabaları onlarla Teleütçe konuşmalı. O zaman onlar için Rusça da Teleütçe de aynı. Onlar bilmiyorlar ya. O zaman Teleütçe öğretmek daha kolay. Onlar büyüdüklerinde artık zor. Onun için böyle öğretmeli. İşte öğretmek zor diyorum.

Teleütçeyi benim kuşağımdakilerin bazıları biliyor, bazıları Rusça konuşuyor. Bizden daha büyükler onlar biliyorlar, konuşuyorlar. Küçük çocuklar onlar aileden, konuşuyorlar. Bazı sözcükler biliyorlar. Ama gençler bilmiyor. Bir iki sözcük biliyorlar, ezen, ezen, bu. Başka yok.”

Bence yine söylediğim gibi eğer çocuklar isterlerse ek olarak verilebilir. İster okulda olsun isterse de başka yerlerde olsun. Ben okulda öğretilmesini ya da Teleütçenin öğretilmesini istemiyorum. (K 19, erkek, 47 yaş, 29.6.2013)

Teleütlerin büyük bir kısmı aile içi iletişimde Teleütçenin kullanılması fikrini desteklerken aynı zamanda okuldaki çalışmaların sürdürülmesi ya da artırılması gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle ders saatinin az olduğuna ilişkin düşüncelerin artması sonucu Bekovo Ortaöğrenim Okulundaki Teleütçe dersleri 2013 yılından itibaren 1 saati teorik, 2 saati pratik olmak üzere ek ders mahiyetinde yeniden düzenlenmiştir. Ancak yine de bu derslerin sonunda herhangi bir not sisteminin olmaması dil öğrenimini olumsuz anlamda etkilemektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü bu derslerin artırılması gerektiği yönünde birleşirler. Çünkü şimdiye kadarki tecrübe bu derslerden olumlu sonuçların alınmadığı şeklindedir. Teleütçe derslere yönelik okul desteğinin yanı sıra yaz okullarının sayısı artırılabilir. Aynı zamanda Teleütçenin orta kuşak için de çeşitli kurslarla öğretilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde okuldaki dil öğretimi sonuçsuz kalacaktır.

Burada öğretiyorlar. 90'lı yıllardan beri bir saat şeklinde ek ders olarak öğretiliyor. Sadece ek ders vermek gerekli. 1 saat değil iki saat vermek gerekli. Ama sen bugün bunu yapamıyorsun. Çünkü bu konuda bilinç olmalı. Bu kişiyle alakalı. Eğer istek varsa konuşabilir. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

Okul dışında öğrenmek mümkün değil. Biz yine de biraz konuşabiliyoruz ama bizim çocuklarımız hiç bilmiyorlar. Evde yaşlı varsa ancak öyle olanlar biraz öğrenebiliyorlar. (K 55, kadın, 45 yaş, 11.7.2013)

Okullarda yapılabilir. Bu gerekli bence. Kim istiyorsa onlar için olmalı. Kimin ilgisi varsa onlara yönelik çalışmalar yapılabilir. Evde de böyle çalışmalar yapılmalı. Şimdi yaz okulları yapılıyor. Bu çalışmalar artmalı. Oralarda da dil çalışmaları yapılıyor. Bazı projeler yapılabilir. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

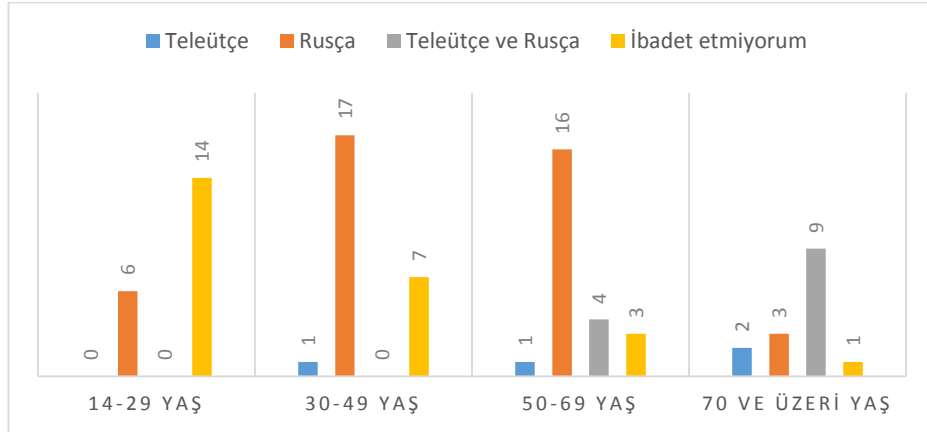
Aslında yaşlı kuşaklarla konuşarak daha fazla olamaz. Şimdi okulda öğretiliyor ama orada derslere katılmak zorunda değilsin. Derse katılıyorsun ama malzemeler yetersiz bence. Öğretmek gerekli ama bir sonraki kuşak artık hiç bilmeyecek. Bu derslerden sonra çok az öğrenen oldu. Folklor kulüplerine katılanlar oldu. Konuşuyorlar ve yazıyorlar. (K 80, erkek, 27 yaş, 26.8.2013)

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşından oluşan öğrencilerle gerçekleştirilen odak grup görüşmesindeki katılımcıların tamamı okul dışında ailelerin de bu dili öğretmelerini istemektedir. K 49 sadece okulda öğretilebileceğini düşünmektedir. K 48 internette de Teleütçenin öğretilmesi için çalışmaların bulunmasının gerekli olduğuna işaret

etmektedir. Hepsi evlerinde Teleütçe ders kitaplarının olduğunu ancak bunları dersler haricinde kullanmadığını söylemektedir. (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013)

4.2.8. Din Faktörü

Grafik 4.2.8.1. Dinî ritüellerde dil tercihi

Teleütlerin dinî ritüellerde hangi dili kullandıklarının gösterildiği Grafik 25'e göre inanmadığını ve/veya hiç dua etmediğini belirtenlerin oranı %29,8'dir. Rusça dua ettiğini söyleyenlerin oranı diğerlerine nazaran bir hayli yüksektir: %50. Her iki dilde de ibadet ettiğini belirtenlerin oranı ise %15,4'tür. Yalnızca Teleütçe dua ettiğini belirtenler ise yalnızca %4,7'dir. Bu grafik Teleütlerde din dili olarak baskın bir şekilde Rusçanın kullanıldığını göstermektedir. Hiç dua etmediğini ya da inanmadığını belirten Teleütlerin oranının %30'a yakın olması bölgede dinin gücünün çok da yüksek olmadığını göstermektedir. Kuşkusuz bunda Sovyetler Birliği dönemindeki dine karşı politik tutumun etkisi önemli rol oynamıştır.

Görüşmelerde katılımcıların büyük bir bölümü dinî ibadetlerini neden Rusça yaptıklarını açıklamaktadırlar. Teleütlerde şamanizme ilişkin inanç ve algılar sınırlı düzeyde korunmaktadır. 3.4.3.'te anlatılan uygulamalar belirli düzeyde devam ettirilmektedir. Ancak bunlar da dil kullanımında olduğu gibi yaşlı kuşak arasında devam ettirilen uygulamalardır. Dolayısıyla din dili olarak baskın bir biçimde Rusça kullanılır. Şamanizme olan bağlılığın sınırlı bir çevrede bulunması ve Teleütlerin büyük bir bölümünün Hristiyanlığı kabul etmiş olması Rusçanın kullanımını yaygınlaştırmıştır. Çarlık Rusyası döneminde Teleütçe olarak yazılan eserlerin günümüzdeki Teleütlere herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. İncil de Rusça üzerinden okunur. K 15, 60

yaşındadır ve küçüklüğünde ya da daha öncesinde Bekovo'daki kilisedeki ibadetlerin birçoğunun Teleütçe yapıldığını anlatmaktadır. Annesi de bu duaların birçoğunu bilenlerdendir. O bu duaları bir yere yazmadığı için kendisine kızmaktadır. K 28 de küçüklüğünde Teleütçe duaları işittiğini belirtmiş ancak bunları yazmamıştır. Bu duaları günümüzde bilen artık çok az kişi bulunmaktadır.

Qazaqtar, abam ajdatan çe ajilda tserkof poltır, emdi de Pajatta tserkofti piltañ, unol tserkof qanča jılka pis kücü:de razruşat'sja etken, tserkof coq polkon. Vastanavlivat' ettiler naverna segison jildarda ba qačan? Tokison jildarda ba emdi tserkof caqşı anda. Pis polkonuq pa polboxonuq pa, tserkof poltır. Qazaq abis poltır. Tügese Tadar tili mınañ sen çilap oq ermektep, pilgeni. Tügese Tadar tili mınañ, Malitvalar Tadar tügese Tadar tili mınañ. Abis tügese privadit' edib alıp, qa:liq Qazaq tilin pilbegen. Tserkofta qa:liqtı junadağa tügese malitvalardı Tadar tili mınañ casavanı. Mε:η enem. Malitva pilgen Tadar tili mınañ unol abis. Pis pilbedik. Pis pilegede qaralbij turup naverna emdi. Emdi polkon polso enem şibij (?), ol malitvasın Tadar tili mınañ eder edim. Čijip alar edim. Enem uzun malitva vremjedi ajdıp, malitva uzun polkon. Ol pistiñ privadit' edip ne edip qojkon ol. Uzundu panimajeş' ba dlinnij. Uzun malitva polkon. Teñridi ajdatan, cerdi Tadar tili mınañ şe, Tadar tili mınañ va:be:ε alar Qazaq tilin pilbegender. Unalardı Tadar tili mınañ... (K 15, erkek, 60 yaş, 26.6.2013)

“Ruslar, babam köyde kilise olduğunu söylüyordu. Şimdi de Bekovo'da kiliseyi biliyorsun. O kilise ne zaman, biz küçükken yıkılmış, kilise kalmamış. Şimdi yeniden yaptılar sanırım seksenli yıllar da mı ne zaman? Doksanlı yıllarda mı şimdi kilise iyi orada. Biz var mıydık, yok muyduk kilise varmış. Rus papaz varmış. O senin gibi hep Teleütçe konuşup biliyormuş. Hep Teleütçe. dualar hep Teleütçe imiş. Papaz hepsini gösterip, halk Rusça bilmiyormuş. Kilisede halkı vaftiz ederken hep Teleütçe kullanıyormuş. Annem Teleütçe dua biliyordu. Biz bilmiyoruz. Biz öğrenmeye de çalışmadık şimdi. Şimdi annem yaşasaydı o dualar yazardım. Annem uzun dualar ederdi, dualar uzundu. O bize gösteririp ne yapardı. Uzununu anlıyor musun, uzun? Uzun dua idi. Göğü, yeri Teleütçe söylerdi. Teleütçe idi hepsi. Onlar Rusça bilmiyorlardı. Onları Teleütçe...”

Tadar tilinde malitvalar polkondor. Ni tol'ka malitvalar polkon, enem pilgen. İ vot enem pilgen a:nı enem çijbes, emdi da six por men pojmıdı sökt'am men a:nı. Enem ni tol'ka malitvalar ajdatan. Tadar tili mınañ sa:rındar da sarnajtan. Tserkovnij, qurtostij sa:rının sarnajtan, tabir qičiratan i jie:o unol neni sarnajtan, qandij eta Osip mınañ t'e vobe:em biblijskij sa:rındardı sarnajtan. (K 28, kadın, 63 yaş, 1.7.2013)

“Teleütçe dualar vardı. Sadece dualar değil, annem biliyordu. Annemin bildiklerini o yazmadı. Şimdi ben kendime kızıyorum. Annem sadece dualar söylemiyordu. Teleütçe şarkılar da söylüyordu, kilise şarkıları söylüyordu, bayram şarkıları söylüyordu. Ve daha ne şarkısı söylüyordu Osip şarkısı, genelde İncil şarkıları söylüyordu.”

K 7, bazı duaların sözvarlığı düzeyinde bulunmakla birlikte dinî literatürün tamamen Rusça olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bugün dinî bakımdan inançlı olan Teleütlerin büyük çoğunluğu ibadetlerini Rusça olarak gerçekleştirirler. K 8 Rusçanın

diğer birçok alanda olduğu gibi dinî alanda da yaygın olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu yüzden genel kitle tarafından Teleütçe bilinen dualar ona göre bulunmamaktadır. K 27 ve K 38 de bu duruma işaret ederler.

Rusça. Çünkü dinî literatürün tamamı Rusça. Bu yüzden Rusça. Bizim yazılı dinî materyallerimiz yok dolayısıyla bunu Rusça yapıyoruz. Tabi ki sözcük düzeyinde Teleütçe de dualar gerçekleştiriyoruz. Quday inişek polışsaş mağa. Tanrım bana yardım et. Tam bir dua ise yazılı belgeler Rusça olduğu için Rus dilinde. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Tabi bizde yazılı dua yok. Çocuklara aktarabilmek için, gelecek nesillere aktarabilmek için. Bizim öğrendiklerimiz daha çok dedelerden ninelerden büyüklerden duyduklarımız, işittiklerimiz. Belki de böyle açıklanabilir. Ama özel olarak Teleütçe öğretilen bir dua yok. İşte bu duyduklarımız var sadece.

Rus dili de artık bizim dilimiz. Bunda yazılı olarak bize dualar öğretiliyor. Her yerde sonuçta incil ve kilise var. Teleütçe dualar belki bir yerlerde var ama bugün artık yok. Genel kitleye ulaşabilen herhangi bilinen bir dua yok maalesef. (K 8, erkek, 39 yaş, 15.6.2013)

Bence duaların tamamı bugün Rusça. Ben hiç Teleütçe işitmedim. Ama önceleri Teleütçe duaların olduğunu biliyorum. Misyonerler ilk geldikleri dönemde yerli halkı daha kolay etkileyebilmek için öncelikle yerli halkın dilini öğrenmişler ve bu dillerde ibadet ve dualar öğretmişlerdir. (K 27, erkek, 34 yaş, 17.6.2013)

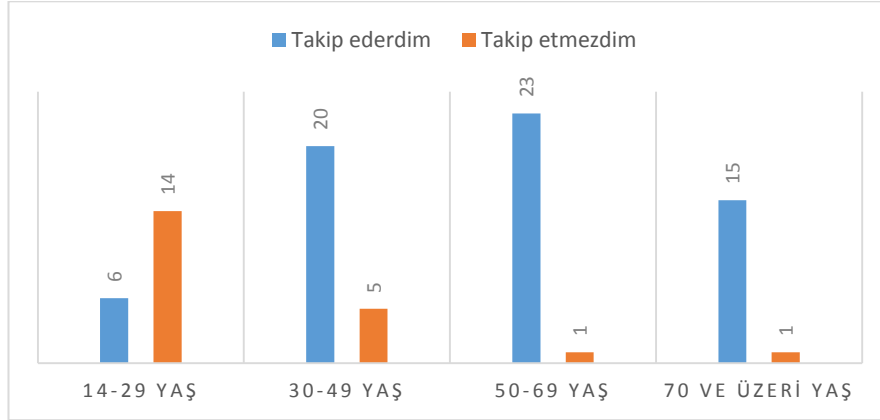
Bilmiyorum. Çünkü şimdi dualar Rusça. Bizim geçmişimizde şamanizm var. Ülgen Umay vb. ruhlara dua ediliyor. Ama bunu bilen çok kişi yok. Şimdi çok az. Burada müzede öğretmeye çalışıyoruz. Göstermeye çalışıyoruz. (K 38, erkek, 66 yaş, 4.7.2013)

4.2.9. Teknolojide Teleütçenin Kullanımı

Kitle iletişim araçları ve medya, tehlikedeki dillere yönelik yapılacak çalışmalarda bölgenin farkındalığını artırmada ve bu çalışmaların desteklenmesinde önemli rol oynar. Aynı zamanda tehlikedeki dil topluluklarının kendi dillerine yönelik farkındalıklarını artırmada medya ve teknolojik imkânlar önemli işlev görmektedir. Teleütlerin bölgedeki farkındalıkları ancak sınırlı bir çevrededir. Görüşmelerde daha önce sıkça dile getirilen husus Belovo bölgesi dışında Teleütlerin tanınmadıklarına yöneliktir. Teknolojik imkânlar aynı zamanda dil öğretiminin de bir aracı olarak kullanılabilir. Ancak Teleütçe için bu türden imkânlar bulunmamaktadır. Bölgedeki kitle iletişim araçlarında Teleütlere ilişkin haber ve yayınların oranı sınırlıdır. Ancak belirli dönemlerdeki kutlamalarda bölgeye ilişkin programlar yapılmaktadır. Yazılı ve görsel basında

Teleütçeye yönelik tanıtım yok denecek azdır. Bu bağlamda katılımcılara medya organlarında Teleütçe yayımlar yapılsaydı takip edip etmeyecekleri sorulmuştur (bk. Grafik 4.2.9.1.1.).

Grafik 4.2.9.1.1. Medyada Teleütçe kullanımına bakış

Teleütlerin çeşitli medya kuruluşlarında Teleütçe programlar olsaydı takip eder miydiniz sorusuna verdikleri cevabı gösteren Grafiğe göre katılımcıların %25'i takip etmezdim cevabını verirken %75'i takip ederdim cevabını vermiştir. Her şeyden önce bunun ilginç olacağını ve kültürel anlamda Teleütlere katkı sağlayacağını belirten katılımcılar bulunmaktadır. Ancak genç kuşaktaki katılımcıların büyük bir bölümü dilin konuşurları olmadıkları için bunun gereksiz olduğunu düşünmektedirler. Ancak birçok Teleüt medyada dil kullanımını gerçekçi görmez. K 7 ve K 68 bunun gerçekleşebileceğine inanmamaktadır. Ancak K 40 ve K 61 böyle programlar yapılsaydı takip edeceklerini belirtmektedir. Çünkü onlar için bu durum her şeyden önce *ilginçtir*.

İzlerdim ama bunlar çok gerçekçi değil. Toplamda 3000 kişi var bu mümkün görünmüyor. (K 7, kadın, 65 yaş, 14.6.2013)

Televizyonlarda yayınlar olsaydı izlerdik. İnsanlar ilgiyle takip edebilirdi. Ama şimdiki hayatta bir gereklilik değil. Soru bununla ilişkili. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

İzlerdim, dinlerdim bu ilginç olur ama sadece öğretici. Olsaydı izlerdim. Ben bunun mümkün olacağına inanmıyorum. (K 40, erkek, 66 yaş, 5.7.2013)

Olsaydı izlerdim. Bu ilginç olurdu her şeyden önce. Böyle programlar yapılsaydı ilgi daha da artardı. (K 61, kadın, 34 yaş, 16.8.2013)

17.7.2013 tarihinde her biri 14 yaşındaki 5 öğrenciyle gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde katılımcıların tamamı televizyonda Teleütçe programların gerekli olduğunu düşünmemektedir (OG 1, K 48-52 arası, 17.7.2013).

Günümüzde Teleütler tarafından hazırlanmış herhangi bir genel ağ sayfası bulunmamaktadır. Geçmiş yıllarda bu tür çalışmalar olduysa da bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Yok. Haftalık ya da aylık yayınlar olsa belki ama her gün okunmazdı. Çünkü bu kişisel imkânlarla da bağlantılı. İnternette bir genel ağ sayfası açılmıştı. Bu Teleütlerle ilgili bilgiler veriyordu. Timur Kalışev böyle çalışmalar yapıyordu ama şimdi bu genel ağ sayfası yok. Ama internette böyle bir veri tabanının var olması için bir fikir en azından var. (K 65, erkek, 28 yaş, 14.8.2013)

4.3. UNESCO ÖLÇÜTLERİNE GÖRE TELEÜTÇENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 4.3.1. Unesco Ölçütlerine Göre Teleütçenin Ölçeklendirilmesi

ETKEN	SEVİYE
Kuşaklararası dil aktarımı	2
Konuşur sayısı (gerçek rakam)	975 kişi (2010 RF nüfus sayımı)
Konuşurların toplam nüfustaki oranları	2- %35,48
Mevcut dil kullanım alanlarındaki eğilimler	2 – sınırlı ve formal kullanım alanı
Yeni alanlara ve medyaya cevap verebilme	0 – yeni hiçbir alanda kullanılmaz
Dil eğitimi ve okuryazarlık için malzemeler	1 – bir okulda ek ders ve sınırlı yazı sistemi
Resmî statü ve kullanımları kapsayan idari ve kurumsal dil tutumları ve politikalar, Resmî statü ve kullanımlar	4 – farklı destek
Topluluk üyelerinin kendi dillerine karşı tutumları	2 -bazıları destekler, diğerleri kayıtsızdır
Belgelemeninin türü ve niteliği	2- eksik

Teleütçenin UNESCO'nun kuşaklararası dil aktarımı etkenine göre seviyesi *ciddi tehlikededir*. Artık dil çoğunlukla yaşlı ebeveyn ve onlardan daha yaşlı olan kuşaklar tarafından kullanılmaktadır. Genç anne ve babalar dili anlasalar da onu çocuklarıyla konuşurlarken kullanmamaktadırlar. Konuşur sayısı bakımından Teleütçe oldukça az bir sayıya sahiptir. Yukarıda verilen rakam dilin tüm konuşurlarını içermektedir. Etnik olarak Teleüt olan toplam konuşur sayısı ise 938'dir. Bu da Teleütler arasında %35,48'lik bir rakama tekabül etmektedir. Teleütçe kullanım alanları bakımından da sınırlı ve formal kullanım alanlarına sahiptir. Bu alanlar ağırlıklı olarak ev ve yaşlıların bir araya geldikleri etkinliklerdir. Bazı bayramlarda da Teleütçe şarkılar aracılığıyla

kullanılmaktadır. Teleütçenin yeni hiçbir alanda kullanılmaz ve bu bakımdan durağandır. Dil eğitimi bakımından yalnızca bir okulda Teleütçe ek ders mahiyetinde haftada 3 saat olarak öğretilmektedir. Bunun dışında diğer bölgelerde dil öğretilmez. *Dile Yönelik Resmî Tutumlara Göre Destek Ölçeği* bakımından Teleütçe ulusal ve bölgesel yasalarla desteklenmektedir. Teleütçeye yönelik tutum açısından çok az sayıda Teleüt dil sürdürümünü desteklemekte; ancak büyük çoğunluğu ise dil kaybını önemsememektedir. Belgeleme açısından Teleütçe sınırlı gramer çalışmalarına ve 3 farklı sözlüğe sahiptir. Tüm bu veriler bağlamında Teleütçenin UNESCO ölçütlerine göre *ciddi tehlikede (severely endangered)* bulunduğunu belirtebiliriz. Bu veriler ışığında EGIDS ölçeğinde ise Teleütçe *ölmeye yakın (moribund) 8a* seviyesinde olmalıdır. Her ne kadar EGIDS ölçeğinde *değiştirilen (shifting) (7)* seviyesine göre çocuk sahibi olan kuşağın kendi aralarında dili kullandığı ancak çocuklara aktarılamaması söz konusu ise de Teleütler arasında çocuk sahibi olan genç ebeveynler kendi aralarında Teleütçeyi nadiren kullanırlar. Bu bağlamda Teleütçe açısından dilin aktif kullanıcılarının yalnızca yaşlı ebeveynlerin olduğu söylenebilir. Kaldı ki bu kullanım da Rusça yönünde hızla değişim göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bir dilin tehlike süreci dil ilişkilerine bağlı olmakla birlikte bu iki toplum arasındaki etkileşimin en son aşamasıdır. Dilin tehlike sürecine girme evresi kuşkusuz bir temas gerektirir. Ancak bu temas iki dilin birbirine olan baskın/baskın olmama durumundan önce sosyal, ekonomik, demografik, kültürel, dinî birçok etkene bağlı olarak şekillenmektedir. Dil ölümü de bu çok yönlü baskının son aşaması olarak gerçekleşmektedir.

Bir dilin tehlike sürecinde geçirdiği bu çok yönlü durum o dilin yapısal dizgesinde de bir takım değişiklikler meydana getirebilir. Ancak baskının yönü ve şiddeti o dildeki değişimin de hızını etkilemektedir. İki ya da çok dilli bir çevrede demografik olarak azınlık konumundaki bir dil topluluğunun kendi dillerine yönelik tutumları o dilin kullanım alanlarını da etkilemektedir. Aynı zamanda o dil topluluğunun grup davranışları o dilin tehlike sürecinde geçireceği evreleri yavaşlatabilir ya da dil değişimini tersine çevirebilir. Bu anlamda pek çok dil için bulunan ortak özelliklerin yanı sıra dil topluluklarının dillerine yönelik düşünceleri görece kendine özgü olabilir. Alan çalışmalarından elde edilen verilerle bu tür topluluk davranışlarının betimlenmesinin önemi tartışılmaz.

Betimleyici bir bakış açısıyla nitel verilerin sıkça kullanıldığı bu çalışmada araştırma problemleri çerçevesinde Teleütlerin dillerine yönelik bakış açıları sunulmuştur. Bir dilin tehlike olgusunun Teleütçe örnekleminde konu edildiği bu çalışmada alan araştırmasından elde edilen bulgular araştırma problemleri çerçevesinde şöyle değerlendirilebilir:

İlk olarak tehlike durumuna bakılacak olursa; Teleütçenin UNESCO ölçütlerine göre *ciddi tehlikede (severely endangered)* bulunduğunu belirtebiliriz. Bu veriler ışığında EGIDS ölçeğinde ise Teleütçe *ölmeye yakın (moribund) 8a* seviyesinde olmalıdır.

Teleütçenin tehlike sürecindeki etkenler ise birçok nedene bağlı olmakla birlikte en önemli etken yaşadıkları tüm coğrafi bölgelerde demografik bakımdan sayısal azınlıkta olmalarıdır. Bununla birlikte Teleütler kentsel alanda Teleütçe dil kullanımını tamamen bırakmış durumdadırlar. Ancak yaşadıkları diğer bölgelerdeki kırsal olarak nitelendirilen yerleşim birimlerinde yine nüfus bakımından çoğunlukta olmaları

nedeniyle dil kullanımı ev gibi dar bir alanda sınırlı olarak devam etmektedir. Bunda da yine coğrafi olarak izole olmama durumu bir etken olarak gösterilebilir. Çünkü Teleütlerin yaşadıkları yerleşim birimlerinin hiçbiri kentsel alandan keskin biçimde ayrılamaz. Kır kent arasındaki etkileşim de yoğun olarak gözlemlenmektedir. En yoğun olarak yaşanan Bekovo Azınlık Bucağında da Teleütlerin gündelik hayatlarında baskın dile geçiş yapmakta olduklarını ayrıca belirtebiliriz. Bunda Teleütlerin ekonomik bakımından baskın dilin kullanıldığı çevrede istihdam imkânlarına sahip olmaları temel etkenlerden birisidir. Ayrıca eğitim imkânlarına yönelik bakış açısı da Teleütlerin dil değiştirmelerinde önemli rol oynamaktadır. Ağırlıklı olarak Teleütlerin bu duruma işaret etmelerinin yanı sıra son dönemlerde artan karma evlilikler de bir diğer etken olarak zikredilebilir. Çünkü karma evliliklerin hiçbirinde aile içi iletişimde Teleütçe kullanılmamakta ve bunun sonucu olarak kuşaklararası dil aktarımı gerçekleşmemektedir.

Kullanım alanlarına bakıldığında ise Teleütçenin günümüzde ev içi iletişimde yaşlı kuşak tarafından kullanıldığını ancak bu kullanımın da sınırlı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Tören dili olarak Teleütçe çeşitli bayramlarda kullanılmakla birlikte bu kullanım da sembolik bir değer taşımaktadır. Teleütçe din dili olarak yaşlı kuşak tarafından oldukça sınırlı bir alanda kullanılır. Genç kuşaklarda ise din dili artık Rusçadır. Teknoloji ve kitle iletişim araçlarında ise Teleütçe kullanım bulunmamaktadır. Bu alanlardaki kullanımın ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi de Teleütler tarafından genel anlamda desteklenmemektedir. Çünkü bu alanlarda Teleütçenin bir işlevi olmadığı düşünülmektedir. Bu bakımdan Rusçanın her alandaki baskınlığı söz konusudur.

Her yaş grubu tarafından öz bildirimler çerçevesinde Rusça bilme düzeyi Teleütçeye oranla daha ileri düzeydedir. Altayca ile olan etkileşim ise oldukça sınırlı düzeyde olup bu etkileşim Teleütçe bilme seviyesi ile doğru orantılı olarak artmaktadır.

Aile içi iletişimde ise Teleütçe ancak 50 ve üzeri yaş grubundakilerin Teleütçeyi sınırlı olarak kullandıkları söylenebilir. Bu yaş grubunun altındakiler genellikle ebeveyn, kardeşler, akrabalar ve arkadaşlarla olan iletişimlerinde artık Rusçayı kullanmaktadırlar. Her ne kadar nicel veriler bunun aksini söylese de (30 ve üzeri yaş grubundakilerin Teleütçeyi kullandıklarını belirtmesi) gündelik yaşamda bunun karşılığı yoktur.

Görüşmelerde Teleütçe kullandığını belirten 30-49 yaş grubundaki bireylerin aile içi iletişimde çoğunlukla Rusça kullandıkları gözlemlenmiştir. Daha küçük yaş gruplarında ise artık Rusçadan yana tek dillilik söz konusudur.

Cinsiyet faktörünün Teleütçe kullanımındaki etkisine bakıldığında ise kadınların daha yaygın olarak Teleütçe kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu durum da ileri yaş grupları açısından geçerlidir. Kadınların sosyal hayata katılımlarının büyük ölçüde sağlanmış olduğu dikkate alınırca ilerleyen dönemde dil sürdürümündeki cinsiyet etkisi de ortadan kalkabilecektir. Ancak yine de canlandırma çalışmaları açısından dil aktarımının özellikle anneler tarafından gerçekleştirildiği dikkate alınırca bu durum önem arz etmektedir.

Rusça ile Teleütçenin gündelik hayatta kullanımı karşılaştırıldığında; her alanda Rusçanın etkin bir biçimde kullanıldığı, Teleütçenin yalnızca ileri yaş gruplarında aile içi iletişimde kullanıldığı görülmektedir. Rusça eğitim, gündelik hayat, sosyo-ekonomik çevre ve özellikle kamusal alanda baskın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu durum Teleütçeye yönelik tutumları da etkilemektedir. Birçok Teleütün Rusçaya bakışında olumsuz değişken görülmemekte iken, Teleütçe açısından olumlu ya da olumsuz farklı tutumlar bulunmaktadır.

Teleütlerin ana dillerine yönelik tutumlarına bakıldığında ise Teleütçeyi bilme durumu ile ana dilini Teleütçe olarak belirtme arasında doğrudan bir ilişki sözkonusu değildir. Teleütçe bilmeyenler de ana dillerini Teleütçe olarak belirtebilmektedir. Bu durum dilin etnik kimlik işaretleyicisi olarak rolünün devam ettiği sonucuna ulaştırmaktadır. Her ne kadar Teleütçe etnik kimlik işaretleyicisi olarak ana dili belirtilmiş olsa da bu durum daha küçük yaş gruplarında artık değişim göstermektedir. Rusça birçok Teleüt açısından hızla ana dili konumuna geçmektedir. Sosyal hayata uyum, baskın kültürü benimseme ve hızla buna adapte olma, Teleütlerde Rusçanın ana dili olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Teleütlerin dil değiştirimindeki en önemli etkenlerden bir diğeri; eğitim dilinin Rusça olması şeklinde cevaplandırılmıştır. Bu anlamda Teleütler arasında son dönemlerde artan eğitime yönelik olumlu bakış açısı da Teleütçenin kullanım alanlarını olumsuz anlamda etkilemiştir. Ayrıca ebeveynler özellikle kendilerinin yaşadıkları iki dillilikten kaynaklı sorunları çocuklarının yaşamalarını istememektedir. Ebeveynlerce bu etkenin

yoğun olarak düşünülmesinden dolayı Teleütçenin kuşaklararası aktarımı durmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği döneminde uygulanan dil politikalarının bir yansıması olarak okulda Teleütçe kullanımının yasaklanması da bu aktarımın durmasına yol açan etkenlerden biri olarak görülmüştür.

Çarlık Rusyasından itibaren Teleütler arasında geleneksel yaşam biçimlerinin terk edilerek sosyo-ekonomik koşullara sağlanan hızlı uyum da Teleütçenin tehlike sürecinin hızlanmasındaki etkenlerden biri olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak şekillenen Teleüt yaşam biçimi geleneksel kültürel öğelerin kaybı ile karşı karşıya kalmıştır. Pek çok alandaki bu kültürel kayıp Teleütçenin söz varlığındaki pek çok sözcüğün de unutulması ile sonuçlanmıştır. Ayrıca 2. Dünya Savaşı sonrasında artan göç dalgası ile bölgedeki hızlı demografik değişim ve sanayileşmenin bölgedeki gelişimi ile iş alanlarındaki değişim Teleütçenin kullanım alanlarını sınırlandırmıştır. Böylelikle Teleütçenin tehlike süreci hızlanmıştır.

Özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bölgede artan etnik kimliklere yönelik ilgi ve bunun bir sonucu olarak dillerin canlandırılması görüşü her ne kadar Teleütler açısından da uygulanan çeşitli programlarla gerçekleştirilmeye çalışılsa da bunların sonuçlarının sembolik bir anlamdan öteye geçmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Teleütlere ait sivil toplum örgütü Ene Bayat Derneğinin faaliyetleri sonucunda Teleütçenin 1990 yılından beri Bekovo Ortaöğretim Okulunda ek ders olarak verilmesinin yanı sıra bazı yazınsal ürünler ortaya konmuştur. Ancak bunların dilin yeniden canlandırılmasında çok da bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazınsal ürünler Teleütçe okuryazarlığın artmasına herhangi bir katkı sağlamamıştır.

Teleütçe öğretiminin gerçekleştirildiği okuldaki derslerin de somut çıktıları oldukça sınırlı düzeyde olup bu derslere katılan birçok öğrencinin ifadesi ile *gereksiz* görülmektedir. Ancak eğitim düzeyi yüksek olan Teleütlerin dilin canlandırılmasına ilişkin görüşlerinin görece daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Teleütlere ait sivil toplum kuruluşu olan Ene Bayat Derneğinin dilin canlandırılmasına yönelik çalışmaları ise eğitim seviyesi yüksek katılımcılar tarafından yetersiz görülmektedir.

Bölgedeki diğer Altay, Hakas, Şor gibi Türk dilli etnik gruplarla olan etkileşimin Teleüt diline ve kültürüne yönelik ilginin artmasında önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda Teleütçeye yönelik canlandırma çalışmaları bu durum dikkate alınarak

gerçekleştirilirse dilin işlev alanlarının genişletilmesine zemin hazırlayacağı belirtilebilir.

Bir dilin tehlike sürecinde geçirdiği evreler o dil konuşurlarının baskın toplumla olan etkileşimi ile birlikte bu baskın toplumun o dil topluluğuna yönelik bakış açısıyla da ilişkilidir. Teleütlerin Rusların kendileri hakkında ne düşündüklerine ilişkin veriler genelde *bilinmeme, tanınmama* sözcükleri ile açıklanabilir. Bu durum da dile yönelik hissedilen *utanç* duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Teleütlerin bir kısmında gözlemlenen bu utanç duygusu baskın toplumun tutumu sonucu gerçekleşmektedir. Bununla birlikte Teleütlerin büyük çoğunluğu kendilerine yönelik herhangi bir asimilasyon sürecinin yaşanmadığını düşünmektedir. Ancak özellikle büyük şehirlerde Rus olmayanlara yönelik var olan genel tutumdan Teleütler de etkilenmektedir. Bu durum iş, eğitim gibi alanlarda görülmektedir. Bunun sonucu olarak Teleütler arasında etnik kimliklerini gizleme düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Teleütçenin bu tür bölgelerde kullanımı da ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Teleütçe bilmeyen Teleütlerin büyük bir bölümü etnik kimliğin görünüş ile ilişkili olduğunu düşünmekte iken, etnik dil konuşurlarının büyük bir bölümü ancak Teleütçe bilerek Teleüt olunabileceği görüşündedirler. Bu anlamda dil kimlik arasındaki ilişki Teleütçe konuşuru olmaya/olmamaya bağlı olarak şekillenmektedir. Ayrıca Teleütler arasındaki çok farklı etnik adlandırmaların bir sonucu olarak kimlik inşası karmaşık bir yapıdadır. Bu nedenle kimliğin bütünleştirici olmadığı bir toplulukta dilin etkisinden söz etmek güçleşmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (1995). *Anayurttan Atayurda Gezi Notları*. Adana: Türkoloji Araştırmaları.
- Akalın, Ş. H. (1999). Teleüt Şairi Nikolay V. Kalişev ve Şiirleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 8.
- Alimov, R. ve Shadyhanov, E. (2013). Teleütçe Yok Olma Tehlikesi Altındaki Bir Dilin Sosyolengüistik Durumu. *TDD/JofEL 2013 Yaz*.
- Altayskiy Bukvar' Altay Kijiler Baldarın Biçike Ürederge Azbuka* (1882). Kazan': Tipografiya i Litografiya V. M. Klyuçnikova.
- Altaysko-Russkiy Bukvar' Altay Kijilerdiñ Baldarın Biçiğe Ürederge Azbuka* (1968). Sanktpeterburg': Sinodal'noy Tipografii.
- Appel, R. ve Muysken, P. (2006). *Language Contact and Bilingualism*. London: Edward Arnold.
- Arat, R. R. (1987). *Makaleler Cilt I*. O. F. Sertkaya (Yay. Haz.). Ankara: TKAE.
- Arayeva L. A. ve Li, S. İ. (2014). Realizatsiya Freyma "Ohoto" v Yazıkovoy Kartine Mira Teleutov. *Fundamental'nye İssledovaniya*. 12-1. 201-204.
- Aristov, N. A. (2003). *Trudi po İstorii i Etničeskomu Sostavu Tyurkskix Plemen*. (V. M. Ploskix, Ed.). Bişkek: İlim.
- Austin, P.K. & Sallabank, J. (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge University Press.
- Austin, P. K. (2014). Language Documentation in the 21st Century. *JournLIPP 3, 2014*. 57-71.
- Avusturalya'da Kaybolmuş Dil Canlandırıldı*. (2013, 22 Ocak). 28 Temmuz 2016 tarihinde BBC genel ağ sayfasından erişildi:
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130122_lost_language.shtml
- Azbuka dlya Obuçeniya Gramot' Aktayskih' İnorodçeskih' Detey* (1896). Tomsk': Parovaya Tipo-Litografiya P. İ. Makuşina.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*. Ankara: TDK Yay.
- Baskakov, N. A. (1947). Oçerk Grammatiki Oyrotkogo Yazıka. *Oyrotsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: OGİZ. 219-312.
- Baskakov, N. A. (1958). *Altayskiy Yazık*. Moskva: İANSSSR.
- Baskakov, N. A. (İ. Ya. Selyutina'nın katkısıyla) (2010). Dialekti Altaykogo Yazıka. *Dialekti Tyurkskih Yazıkov*. Moskva: İzdatel'skaya Firma "Vostoçnaya Literatura" RAN. 83-109.
- Baskakov, N.A. ve Toşçakova, T. M. (1947). *Oyrotsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: OGİZ.
- Batyanova, E. P. (1979). Hekotoriye Aspekti Etničeskogo Samoopedeleniya Teleutov. *Problemi İstorii SSSR*. V. 9. Moskva. 92-110.
- Batyanova, E. P. (2007). *Rod i Obşina u Teleutov v XIX- Naçale XXI veka*. Moskva: Nauka.
- Batyanova, E. P. ve Funk, D. A. (1994). Teleuti. *Narodı Rossii Entsiklopediya*. V. A. Tişkov (Ed.). Moskva: BRE.

- Batyanova, E. P. ve Ryumina L. T. (2002). Georgiy Markeloviç Tokmaşev: Prosvetitel', Etnograf, Fol'klorist. *Repressirovannie Etnografi*. (D. D. Tumarkin, Ed.). Moskva: Votoçnaya Literatura.
- Bayraktar, N. (2013). Ölmekte Olan Türk Dilleri ile İlgili Alınabilecek Önlemler Üzerine. 4. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirleri Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları*. (M. Erdal, Y. Koç ve M. Cengiz, Ed.). Ankara.
- Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya 2002 Goda. (2002). 20 Aralık 2015 tarihinde <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=44> genel ağ sayfasından erişildi.
- Vserossiyskaya Perepis' Naseleniya. (2010). 20 Aralık 2015 tarihinde http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html genel ağ sayfasından erişildi.
- Bekovo: *Administratsiya Bekovskogo Sel'skogo Poseleniya, İstoriya*. (2015). 15 Aralık 2015 tarihinde <http://bekovo-adm.ru/o-poselenii/istoriya.php> genel ağ sayfasından erişildi.
- Bell, A. (2013). *The Guidebook to Sociolinguistics*. Wiley Blackwell.
- Belozorova, M. B. K. (2008). *Probleme İntegratsii Korennix Maloçislennix Narodov Yujnoy Sibiri v Rinoçnuyu Ekonomiky v 1990-e- Naçale 2000-x gg* (Na Primere Baçatskix Teleutov) Vestnik Tomskogo gosuniversiteta.- N309. Tomsk.
- Brenzinger, M. (1992). *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Social Reference to East Afrika*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Brenzinger, M. (2007). Language Endangerment Throughout the World. *Language Diversity Endangered*. (M. Brenzinger, Ed.). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Brenzinger, M., Dwyer, A. M., Graaf, T. d., Grinevald, C., Krauss, M., Miyaoka, O., Ostler, N., Sakiyama, O., Villalón, M. E., Yamamoto, A. Y. ve Zepeda, O. (2003). *Language Vitality and Endangerment*. Paris: UNESCO Document.
- Borodaev, V. B. (2005). O Poyavlenii Etonima 'Teleuti' v Russkom Dokumente Naçala XVII veka (eşe odin primer redaktirovaniya G. F. Millerom tekstov istoçnikov po istorii Sibirii). *Rossiya, Sibir' i Tsentral'naya Aziya Vzaimodeystvie Narodov i Kul'tur*. Barnaul: BGPU L Rossiya i Vostok.
- Boyko V. İ. ve Sadovoy, A. N. (2008). *Etnologiçeskaya Ekspertiza*. Vıp 2. Novosibirsk: Parallel'.
- Boz, E. (2013). Dillerin Kaybolması ve Çevre Dilbilimi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 746. 60-3.
- Campbell L. (1994). Language Death. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. (R. E. Asher ve J. M. Y. Simpson (Ed.). Oxford: Pergamon Press. 1960-8
- Campbell L. ve Muntzel, M. C. (1989). The Structural Consequences of Language Death. *Investigating Obsolescence: Studies in Language Contraction and Death*. Cambridge: Cambridge University Press. 181-196.
- Catalogue of Endangered Languages* (Tehlikedeki Diller Kataloğu). (2016). 24 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.endangeredlanguages.com/> genel ağ sayfasından erişildi.
- Chamber, J. K. ve Trudgill, P. (2004). *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2007). *Dillerin Katli Bir Dilin Katli Bir Milletın Ölümüdür*. İstanbul: Profil.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6. Baskı. Blackwell Publishing.

- Csató, E. ve Nathan, D. (2001). Spoken Karaim: Project Description. 26 Haziran 2016 tarihinde <http://www.dnathan.com/language/karaim/kcdproject.htm> genel ağ sayfasından erişildi.
- Çeluhoyeva, L. G. (2009). *Şkola Çeloveçeskoe Obşçejitie*. Bekovo: Çolkoy.
- Çispiyakov, E. F. (2004). *Yazık, İstoriya, Kul'tura Tyurkov Yujnoy Sibiri*. Kemerovo.
- Dalby, A. (2003). *Language in Danger: The Loss of Linguistic Diversity and Threat to our Future*. New York: Columbia University Press.
- Demir, N. (1998). Ağız Araştırmalarında Kaynak Kişi Meselesi. *Prof.Dr. Dursun Yıldırım Aramağanı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı.
- Demir, N. (2009). Ağız Dokümantasyonu Niçin Gereklidir. *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: TDK Yay.
- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi*. Ankara: TDK Yay.
- Denison, N. (1977). Language Death or Language Suicide. *International Journal of the Sociology of Language* 12. 13-22.
- Dırenkova, N. P. (2014). *Altay ve Teleüt Türklerinde Şamanizm*. (A. Bağcı, Çev.). Ankara: TKAE Yay.
- Dobes.mpi.nl. (2016). 28 Temmuz 2016 tarihinde <http://dobes.mpi.nl/> genel ağ sayfasından erişildi.
- Documentation and Analysis of the Endangered Teleut Language* (Tehlikedeki Dil Teleütçenin Belgelenmesi ve Analizi). (2016). 26 Haziran 2016 tarihinde <http://www.eldp.net/en/our+projects/projects+list/#> genel ağ sayfasından erişildi.
- Dodsworth, R. (2014). Speech Communities, Social Networks and Communities of Practice. *Research Methods in Sociolinguistics A Practical Guide*. J. Holmes ve K. Hazen (Ed.). Wiley Blackwell.
- Dorian, N. C. (1977). The problem of the Semi-speaker in Language Death. *International Journal of the Sociology of Language*. 12. 23-32.
- Dorian, N. C. (1981). *Language Death: The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Duverger, M. (2006). *Sosyal Bilimlere Giriş*. (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Dressler, W. U. (1982). Acceleration, Retardation and Reversal in Language Decay. *Language Spread: Studies in Diffusion and Social Change*. R. L. Cooper (Ed.). Bloomington: Indiana University.
- Dwyer, A. M. (2011). Tools and techniques for endangered-language assessment and revitalization. In *Vitality and Viability of Minority Languages. October 23-24, 2009*. New York: Trace Foundation Lecture Series Proceedings. Preprint. https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/7109/Dwyer2011_AssessRevitalize.pdf?sequence=1
- Edwards, J. (1992). Sociopolitical Aspects of Language Maintenance and Loss Towards a Typology of Minority Language Situations. *Maintenance and Loss of Minority Languages*. (W. Fase, K. Jaspaert ve S. Kroon, Ed.). Amsterdam/Philadelphia: JBPC.
- Edwards, J. (1994). *Multilingualism*. London: Routledge.
- Edwards, J. (2010). *Minority Languages and Group Identity*. Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Efimova, A. (1926). *Teleutskaya Svad'ba. Materialı po Svad'be i Semeyno-Rodovomu Stroyu Narodov SSSR*. V 1. Leningrad: Krasnoy Gazeti.
- Ekrem, E. (2015). Çin Kaynaklarında Dokuz Oğuz Meselesi: Sayısal Yapısı. *Oğuzlar: Dilleri Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirleri*. (T. Gündüz ve M. Cengiz, Ed.). Ankara.
- Enduring Voices Project*. (2016). 26 Haziran 2016 tarihinde <http://www.livingtongues.org/enduringvoices.html> genel ağ sayfasından erişildi.
- Ethnologue: Languages of the World, 19th edition*. (2016). 20 Haziran 2016 tarihinde <https://www.ethnologue.com/ethnologue/gary-simons/welcome-19th-edition> genel ağ sayfasından erişildi.
- Ethnologue: Altai, Northern*. (2016). Altai, Northern. 25 Temmuz 2016 tarihinde <https://www.ethnologue.com/language/atv> genel ağ sayfasından erişildi.
- Ethnologue: Altai, Southern*. (2016). Altai, Southern. 25 Temmuz 2016 tarihinde <https://www.ethnologue.com/language/alt> genel ağ sayfasından erişildi.
- Evangelıye: Matvey, MarkA, Luka, İoanna pu Tortudin Tort Agarı Evangelıe* (1910). Tomsk: Tip. Priyuta i Doma Trudolyubiya.
- Falomkina, İ. P. (2014). Realizatsiya Freyma "Jilişçe" v Teleutskoy Yazıkıv Kartine Mira. *Filologıçeskiye Nauki Voprosı Teorii i Praktiki*. 9-2. 187-190.
- Fisakova, G. G. (1973). Hekotorıye Fonotıçeskiye, Grammatıçeskiye i Leksıçeskiye Osobennosti Govora Baçatskih Teleutov. *Voprosı Tyurkskoy Filologii*. Kemerovo. 69-75
- Fisakova, G. G. (1975). Mestoimeniya v Govore Baçatskih Teleutov. *Aktual'niye Problemi Leksikologii i Slovoobrazovaniya. Vıpusk IV*. Novosibirsk. 125-133
- Fisakova, G. G. (1976a). İmya Çislitel'noye v Govore Baçatskih Teleutov. *İsledovaniya po Yazıkam Sibiri*. Novosibirsk. 106-112
- Fisakova, G. G. (1976b). Povelitel'noye, Uslovnoye i Soglagatel'noye Nakloneniya v Govore Baçatskih Teleutov. *İsledovaniya po Yazıkam Sibiri*. Novosibirsk. 113-117.
- Fisakova, G. G. (1977). Poslelogi v Yazıke Baçatskih Teleutov. *Sovyetskaya Tyurkologiya*. 1, Yanvar'-Fevral'. Bakü.88-93.
- Fisakova, G. G. (1980a). Obrazovaniye Glagolov i Kategoriya Zaloga v Yazıke Baçatskih Teleutov. *Narodı i Yazıki Sibiri*. Vıp 3. Novosibirsk: Nauka. 136-139
- Fisakova, G. G. (1980b). İzüçeniye Yazıka Baçatskih Teleutov. *Yazıki Narodov Sibiri*. Vıp 3. Kemerovo. 235-239
- Fisakova, G. G. (1990). İz İstorii Teleutskoy Narodnosti. *Teleutskaya Zemlitsa i ee Korennie Jiteli*. (E. İ. Ubryatova, Ed.). Kemerovo: R-İO.
- Fishman, J. A. (1971). The Sociology of Language. *Advances in the Sociology of Language*. The Hauge: Mouton.
- Fishman, J. A. (1987). Language Spread and Policy for Endangered Languages. *GURT 87 Language Spread and Language Policy: Issues, Implications, and Case Studies*. P. H. Lowenberg (Ed.). Washington: Georgetown University Press.
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing Language Shift. Theoretical and Emprical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki. (2012). *Çislennost' Naseleniya Rossiyskoy Federatsii po munitsial'nim obrazovaniyam na 1 yanvaryaya 2012 goda*. Moskova. 20 Aralık 2015 tarihinde http://www.gks.ru/free_doc/doc_2012/bul_dr/mun_obr2012.rar genel ağ sayfasından erişildi.
- Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki. (2013). *Çislennost' Naseleniya Rossiyskoy Federatsii po munitsial'nim obrazovaniyam na 1 yanvaryaya 2013 goda*. Moskova. 20 Aralık 2015 tarihinde http://www.gks.ru/free_doc/doc_2013/bul_dr/mun_obr2013.rar genel ağ sayfasından erişildi.
- Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki. (2014). *Çislennost' Naseleniya Rossiyskoy Federatsii po munitsial'nim obrazovaniyam na 1 yanvaryaya 2014 goda*. Moskova. 20 Aralık 2015 tarihinde http://www.gks.ru/free_doc/doc_2014/bul_dr/mun_obr2014.rar genel ağ sayfasından erişildi.
- Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki. (2015a). Kemerovskaya Oblast'. 20 Aralık 2015 tarihinde <http://www.gks.ru/dbscripts/munst/munst32/DBInet.cgi?pl=8112027> genel ağ sayfasından erişildi.
- Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, (2015b). *Çislennost' Naseleniya Rossiyskoy Federatsii po munitsial'nim obrazovaniyam na 1 yanvaryaya 2015 goda*. Moskova. 20 Aralık 2015 tarihinde http://www.gks.ru/free_doc/doc_2015/bul_dr/mun_obr2015.rar genel ağ sayfasından erişildi.
- Funk, D. A. (1993). *Baçatskie Teleuti v XVIII - Pervoy Çetverti XX Veka. İstoriko-Etnografiçeskoe İsslodevanie*. Moskva: İEA RAN.
- Funk, D. A. (1997). *Teleutskoye Şamanstvo*. Moskva: RAN.
- Funk, D. A. (1999). Formirovaniye Novıh Etniçeskih İdentıçnostey v Tyurkov Yuga Zapadnoy Sibiri (Na primere Baçatskih Telutov). *Sposobi Adaptatsii Naseleniya k Novoy Sotsial'no-Ekonomiçeskey Situatsii v Rossii*. V. XI. Moskva. 161-173.
- Funk, D. A. (2004). *Teleutskiy Fol'klor*. Moskva: Nauka.
- Funk, D. A. (2005). *Bibliography on the Teleut Language*. 25 Temmuz 2015 tarihinde <http://lingsib.iea.ras.ru/en/bibliography/teleut.shtml> genel ağ sayfasından erişildi.
- Funk, D. A. (2006). Obşçie Svedeniya, Etniçeskaya İstoriya, Hozyaystvennie Zanyatiya i Materializovannaya Kul'tura, Obşçes. *Tyurkskie Narodi Sibiri*. (D.A. Funk ve N. A. Tomilov, Ed.). Moskva: Nauka. 171-219
- Funk, D. A. (2012). *Semeyno-Rodovie Pokroviteli u Teleutov*. Kemerovo: RAN İEA.
- Funk, D. A. ve Tomilov, N. A. (2006). *Tyurkskie Narodi Sibiri*. Moskva: Nauka.
- Gavrilin, N. V. (1985). Rentgenogrammi Glasnih v Baçatsko-Teleutskom Yazıke. *Fonetika Sibirskih Yazıkov*. Novosibirsk. 59-68
- Gavrilin, N. V. (1986). Dlitel'nost' Glasnih Yazıka Baçatskih Teleutov v Monosillabah-Kvaziomonimah. *Fonetiçeskiye Strukturi v Sibirskih Yazıkah*. Novosibirsk. 47-55
- Gavrilin, N. V. (1987). Sistema Glasnih Fonem v Yazıke Baçatskih Teleutov (po Eksperimental'nim Dannım). Avtoreferat. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Alma-Ata.
- Gökçe, B. (2007). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Genişletilmiş 4. Baskı. Ankara: Savaş Yay.
- Grammatika Altaykogo Yazıka*, (1869). Kazan': Universitetskoy Tipografii.
- Grinevald, C. (2001). Encounters at the Brink: Linguistic fieldwork among speakers of endangered languages. *Lectures on Endangered Languages: 2. From Kyoto Conference 2000*. O. Sakiyama (Ed.). Osaka: Osaka Gakuin University.

- Grinevald, C. ve Bert, M. (2011). Speakers and Communities. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Peter k. Austin, & Julia Sallabank, (ed.). Cambridge University Press.
- Grenoble, L. A. ve Whaley L. J. (2005). Towards a typology of language endangerment. *Endangered Languages*. Cambridge: CUP.
- Grenoble, L. A. ve Whaley L. J. (2006). *Saving Languages An Introduction to Language Revitalization*. New York: Cambridge University Press.
- Grenoble, L. A. (2011). Language ecology and endangerment. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Peter k. Austin, & Julia Sallabank, (ed.). Cambridge University Press.
- Güner Dilek, G. (2006). Altay Türkçesi Ağızları. *Sibirische Studien*. Band 1, Nummer 2. Göttingen-İstanbul.
- Güner Dilek, G. (2007). Tehlikedeki Diller ve Dil Ölümü Açısından Altay Türkçesi ve Ağızları. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı. 9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir: Bildiri Kitabı II*. Fikret Türkmen ve Gürer Gülsevin (ed.). İzmir. 707-715
- Güner Dilek, G. (2015). *Güney Sibiryaya Altay Türkçesi Ağızları*. Ankara: TDK Yay.
- Gürsoy-Naskali, E. ve Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- Hagège, C. (2009). *On the Death and Life of Languages*. J. Gladding (Çev.). New Haven & London: Yale University Press.
- Hamilton, J. (1997). Toğuz-Oğuz ve On-Uygur. *Türk Dilleri Araştırmaları 7*. İstanbul: Simurg Yay.
- Hammers, J. F. ve Blanc, M. H. A. (2004). *Bilinguality ve Bilingualism*. Cambridge University Press.
- Harrison, K. D. (2007). *When Languages Die*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Hattaway, P. (2015). *Teleut in China*. 25 Temmuz 2015 tarihinde https://joshuaproject.net/people_groups/15323/CH genel ağ sayfasından erişildi.
- Himmelman, N. P. (2006). Language Documentation: What is it and What is Good for. *Essentials of Language Documentation*. Ed. J. Gibbert, N. Himmelmann, U. Mosel., Berlin: Mouton Gruyter.
- Hinton, L. (2008a). Sleeping Languages Can They be Awakened. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. L. Hinton ve K. Hale (Ed.). Emerald. 413-417.
- Hinton, L. (2008b). Language Revitalization: An Overview. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. L. Hinton ve K. Hale (Ed.). Emerald. 3-18.
- Hinton, L. (2008c). The Master-Apprentice Language Learning Program. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. L. Hinton ve K. Hale (Ed.). Emerald. 217-226.
- Hinton, L. (2011). Revitalization of Endangered Languages. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. (P.k. Austin, & J. Sallabank, Ed.). Cambridge University Press. 291-311.
- Ihemere, K. U. (2003). *Language Contact: A Multidimensional Perspective*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- İvanovskiy, A. A. (Ed). (1893). *Altayskiye İnorodtsı*. Moskva.

- Janhunen, J. (2010). North-East Asia. *Atlas of the World's Languages in Danger*. C. Moseley, (ed.). (3. Baskı). Paris: UNESCO Publishing. 48-58.
- Janhunen, J. ve Salminen, T. (1999). *Unesco Red Book on Endangered Languages: Northeast Asia*. 25 Temmuz 2016 tarihinde http://www.helsinki.fi/~tasalmin/nasia_report.html#SAltai genel ağ sayfasından erişildi.
- Janse, M. (2003). Introduction: Language death and language maintenance: Problems and prospects. *Language Death and Language Maintenance Theoretical, practical and descriptive approaches*. M. Janse & S. Tol, (ed.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Johanson, L. (1992). *Strukturelle Faktoren in Türkischen Sprachkontakten*. Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann-Wolfgang-Goethe-Universität Frankfurt am Main; 29,5. Stuttgart: Steiner
- Johanson, L. (1998). History of Turkic. *The Turkic Languages*. L. Johanson ve E. A. Csató (Ed.). London&New York: Routledge. 81-125
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. N. Demir, Çev.). Ankara: TDK Yay.
- Johanson, L. (2011). *Türk Dili Haritası Üzerine Keşifler*. (N. Demir ve E. Yılmaz, Çev.). Ankara: Hacettepe Yay.
- Kafesoğlu, İ. (2014). Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi. *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler, Mülâhazalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalan, E. (2008). *Cungar Hanlığının Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK.
- Katsuba, D. V. (1991). *Material'naya Kul'tura Baçatskix Teleutov*. Kemerovo: KGU.
- Katsuba, D. V. (1993). *Duhovnaya Kul'tura Teleutov*. Kemerovo: KGU.
- Kemerovostat.gks.ru. (2015). 20 Aralık tarihinde http://kemerovostat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/kemerovostat/resources/ff43230040e572408ffeef367ccd0f13/1.6.pdf genel ağ sayfasından erişildi.
- Killi, G. (2008). Rusya Federasyonu Azınlık Politikasının Sibiry Türk Halklarının Dillerine Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*. 2008, Sayı 9. 349-379.
- Killi Yılmaz, G. (2010). *Kuzey ve Güneydoğu Sibiry Dillerinin Dil Durumu*. Ankara: KÖKSAV.
- Killi Yılmaz, G. (2011). *Altay Türklerinin Dil Durumu*. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 8 Sayı 3 Eylül 2011. 24-60.
- Kimeeva, T. İ. ve Tıdkova, L. İ. (2011). *Traditsii i Remesla Baçatskix Teleutov*. Kemerovo: KemGU.
- King, J. (2008). Te Kōhanga Reo: Māori Language Revitalization. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. L. Hinton ve K. Hale (Ed.). Emerald. 413-417.
- Kouritzin, S. G. (1999). *Face[t]s of First Language Loss*. New Jersey & London: LEA.
- Krauss, M. (1992). The world's languages in crisis. *Language*. Volume 68, Number 1 (1992).
- Krauss, M. (1997). The Indigeneous Languages of the North: A Report on their Present State. *Northern Minority Languages: Problems of Survival*. H. Shoji ve J. Janhunen (Ed.). Osaka: National Museum of Ethnology. 1-34

- Krauss, M. (2007). Classification and Terminology for Degrees of Languages Endangerment. *Language Diversity Endangered*. M. Brenzinger (Ed.). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Kruger, G. N. (2010). *Samosoznanie Predstabitel'ey Teleutskogo Etnosa Kul'turno-Istoriçeskie Determinanti i Strukturno-Soderjatel'nie Xarakteristiki*. Kemerovo: GOY VPO.
- Kropoçev, İ. (Ed.). (2008). *Zapiski Missionera*. Novokuznetsk: Sreteniye.
- Kurpeško-Tannagaşeva, N. N. ve Akalın, Ş. H. (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları
- Kurpeško-Tannagaşeva, N. N. ve Kuçigaşeva, N. A. (2004). *Teleut Tiliniñ Bukvari*. Kemerovo: Kuzbass SKİF.
- Kuş, E. (2007). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi Nitel mi? 2. baskı*. Ankara: Anı Yay.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistics Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Laryaşina, M. B., Ulyanova, M. V., Toloçko, T. A. Meyer, A. V. ve Drujinin V. G. (2014). İzüenie Osobennostey Demografiçeskogo Razvitiya Şorskogo Naseleniya Kemerovo Oblasti i Faktorov ego Opredelyayuşix. *Maloçislennie Etnosı v Prostranstve Dominiruyuşçego Obşçestva: Praktika Prikladnix İssledovaniy i Effektivnie Instrumentı Etniçeskoy Politiki Cbornik Nauçnix Statey*. Kemerovo: OOO Praktika: 219-225
- Lehmann, C. (1999). *Documentation of Endangered Languages*. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität (ASSidUE, Nr 1).
<http://www.christianlehmann.eu/publ/ASSidUE01.pdf> (15.9.2016).
- Lewis, M. P., Simons, G. F. (2010). Assessing Endangerment: Expanding Fishman's. *Revue Roumaine de Linguistique*. 55(2): 103-20.
- Lewis, M. P., Simons, G. F. ve Fennig C.D. (ed.). (2016). *Ethnologue: Languages of the World, 19. baskı*. Dallas, Texas: SIL International.
- Li, Yong-Song (2011). *A Study of Dolgan*. Seoul: Seoul National University Press.
- Li, Y.-S., Lee, H.-y. Choi, H.-w., Kim, G. S., Lee, D. E. ve Ölmez, M. (2011). *A Study of the Middle Chulym Dialect of the Chulym Language*. Seoul: Seoul National University Press.
- Living Tongues*. (2016). 26 Haziran 2016 tarihinde <http://livingtongues.org/our-mission/> genel ağ sayfasından erişildi.
- Luzina, F. A., Kolbasko, A. V. ve Lotoş, O. E. (2006). Demografiçeskaya Struktura i ee Dinamika u Teleutov. *Byulleten' So Ramn*, No: 3.
- Malmkkijaer, K. (2006). *The Linguistics Encyclopedia*. London & New York: Routledge.
- Matras, Y. (2009). *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matveeva, E. F. ve Mitin, A. A. (2014). *Maloçislennie Etnosı v Prostranstve Dominiruyuşçego Obşçestva: Praktika Prikladnix İssledovaniy i Effektivnie Instrumentı Etniçeskoy Politiki Cbornik Nauçnix Statey*. Kemerovo: OOO Praktika: 142-145
- Meçkovskaya, N. B. (2001). *Obşçeye Yazıkoznaniye. Strukturnaya i Sotsial'naya Tipologiya Yazıkov*. Moskva: Flinta-Nauka.
- Merkur'ev, K. V. (1971a). Sonornıye Konsonantı Yazıka Baçatskih Teleutov. *Uçenniye Zapiski Vipusk 24*. Kemerovo. 38-41

- Merkur'ev, K. V. (1971b). Şumniye Konsonantı Yazıka Baçatskih Teleutov. *Uçenniye Zapiski Vıpusk 24*. Kemerovo. 42-46
- Merkur'ev, K. V. (1974). İntentar' Soglasnih Fonem i ih Distributsiya v Yazıke Baçatskih Teleutov. *Voprosı Yazıka i Literaturı Narodov Sibiri*. Novosibirsk. 49-64
- Merkur'ev, K. V. (1975a). *Baçatsko-Teleutskiy Konsonantizm*. Avtoreferat. Novosibirsk.
- Merkur'ev, K. V. (1975b). *Baçatsko-Teleutskiy Konsonantizm*. İntitut İstorii, Filologii i Filosofii SO AN SSSR. Yayınlanmamış doktora tezi Novosibirsk.
- Merkur'ev, K. V. (1977). O Gubnih Fonemah [p] , [p:] v Yazıke Baçatskih Teleutov. *Yazıki Narodov Sibiri*. Kemerovo.
- Miller, G. F. (1750). *Opisanii Sibirskogo Tsarstva*. Kn. 1. SPb.
- Miller, G. F. (1937). *İstorii Sibirii*. I. C. Moskva; Leningrad.
- Miller, G. F. (1941). *İstorii Sibirii*. II. C. Moskva; Leningrad.
- Moseley, C. (ed.). (2007). *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*. London & New York: Routledge.
- Moseley, C. (ed.). (2010). *Atlas of the World's Languages in Danger*. (3. Baskı). Paris: UNESCO Publishing. (<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>)
- Muysken, P. (2000). *Bilingual Speech A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mühlhäusler, P. (1996). *Linguistic Ecology Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*. London & New York: Routledge.
- Nağıyeva, N. (2013). Rus Kaynaklarında Teleütler. 4. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirleri Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Topulukları*. (M. Erdal, Y. Koç ve M. Cengiz, Ed.). Ankara.
- Natsional'naya Biblioteka imeni M.V. Çeval'kova*. (2016). Kollektii. 10 Haziran 2016 tarihinde <http://nbra.ru/bd/scripts/list.php?booktype=1> genel ağ sayfasından erişildi.
- Naumov, I. V. (2006). *The History of Siberia*. (D. N. Collins, Ed.). Routledge: London & New York.
- Neroznak, V. P. (Ed.). (2002). *Yazıki Narodov Rossii Krasnaya Kniga*. Moskva: Akademia.
- Nettle, D. ve Romanie, S. (2002). *Kaybolan Sesler Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci*. İstanbul: Oğlak.
- O'Shannessy, C. (2011). Language Contact and Change in Endangered Languages. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. (P.k. Austin, & J. Sallabank, Ed.). Cambridge University Press.
- Ostler, N. (2011). Language maintenance, shift, and endangerment. *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. (R. Mesthrie, Ed.). Cambridge: CUP.
- Ölmez, M. (2006). L. T. Ryumina-Sırkaşeva, N. A. Kuçığaşeva, *Teleüt Ağzı Sözlüğü, Çevirenler: Şükrü Halûk Akalın - Çaştigin Turgunbayev, TDK, Ankara 2000, I-X, 134 s., Sibirische Studien Band 1, Nummer 1. Göttingen - İstanbul*.
- Ölmez, M. (2007). *Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleleriyle*. Veröffentlichungen Der Societas Uralo-Altaica. Band 72. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Özkan, N. (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Pamir Dietrich, A. (2001). *Slovar' Lingvistiçeskih Terminov*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Pamir Dietrich, A. (2004). *Rusça Dilbilgisi*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Patkanov, S. K. (1911). *O Prioste İnorodçeskiego Naseleniya Sibiri*. Sankt-Peterburg.
- Phillipson, R. (2010). Realities and Myths of Linguistic Imperialism. *Journal of Multilingual Development*. 18:3. 238-248.
- Phillipson, R. (2012). *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.
- Potapov, L. P. (1933). *Oçerk İstorii Oyrotii, Altaytsi b Period Russkoy Kolonizatsii*. Novosibirsk.
- Potapov, L. P. (1953). *Oçerki po İstorii Altaytsev*. Moskva-Leningrad: Nauk.
- Potapov, L. P. (1969). *Etniçeskiy Sosyav i Proishojdenie Altaytsev*. Leningrad: Nauka.
- Potapov, L. P. (2014). *Altaylılar*. (A. Bağcı, Çev.). Ankara: TKAE Yay.
- Potowski, K. (2013). Language Maintenance and Shift. *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*. R. Bayley, R. Cameron ve C. Lucas. (Ed.). Oxford & New York: Oxford University Press. 321-39
- Pustogaçev, Y. A. (1997). Altay ve Sibirya Türk Halklarının Etnik Kökeni. *Sibirya Araştırmaları* (E. Gürsoy-Naskali, Haz.). İstanbul: Simurg Yay.
- Radikal.com.tr. (2011). Konuşmazlarsa Dil Yok Olacak. 15 Mart 2015 tarihinde www.radikal.com.tr/hayat/konusmazlarsa-dil-yok-olacak-106402/ genel ağ sayfasından erişildi.
- Radloff, W. (1866). *Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen' Jivuşçih v Yujnoy Sibiri i Dzungarskoy Stepi*. Çast' . I. Sanktpeterburg''.
- Radloff, W. (1893). *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy*. 1. Cilt. Sanktpeterburg''.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan I*. (A. Temir, Çev.) İstanbul: Maarif.
- Radloff, W. (1957). *Sibirya'dan II*. (A. Temir, Çev.) İstanbul: Maarif.
- Rosetta Stone. (2016). Endangered Language Program. 26 Haziran 2016 tarihinde <http://www.rosettastone.com/endangered> genel ağ sayfasından erişildi.
- Rudnyckyj, J. B. (1967). *Seperate Statement*. 26 Ağustos 2016 tarihinde http://publications.gc.ca/collections/collection_2014/bcp-pco/Z1-1963-1-5-1-2-eng.pdf genel ağ sayfasından erişildi.
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T. (2003). *Teleut Qalıqtıñ Fol'kları - Teleutskiy Fol'klar*. Kemerovo: RİF VEST'.
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T. (2002). *Teleut Tiliniñ Antonimderdiñ, Omonimderdiñ, Palindromdordıñ, Sinonimderdiñ Sözligi - Teleutskiy Slovar' Antonimov, Omonimov, Palindromov, Sinonimov*. Kemerovo: OOO RİF VEST'.
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T. ve Kuçigaşeva, N. A. (1995). *Teleut-Orus Sözlük-Teleutsko-Russkiy Slovar'*. Kemerovo: AO Kemerovo Kİ.,
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T. ve Kuçigaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. (Ş. H. Akalın ve C. Turgunbayev, Çev.). Ankara: TDK Yay.
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve Ryumina, N. M. (2002). *Russko-Teleutskiy Slovar'-Orus-Teleut Sözlük*. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat - OOO Rif Vest'.
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T., Tuşmanakova, E. N. ve Koçubeeva, M. F. (2005). *Teleut Til Juruktarda*. Kemerovo: SKİF.

- Sallabank, J. (2011). Language Policy for Endangered Languages. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Peter k. Austin, & Julia Sallabank (ed.). Cambridge University Press.
- Salminen, T. (1999). *Unesco Red Book on Endangered Languages*. 25 Temmuz 2016 tarihinde http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html#biblio genel ağ sayfasından erişildi.
- Salminen, T. (2007). Europe and North Asia. *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*. C. Moseley, (ed.). London & New York: Routledge. 211-280.
- Sasse, H. J. (1990). Theory of language death. [International Symposium on Language Death in East Africa, Bad Homburg, January 8 - 12, 1990]: 1-29
- Sasse, H. J. (1992). Theory of language death. (Ed. Brezinger, M.). *Language Death*. Mouten de Gruyter.
- Schönig, C. (1997a). A New Attempt to Classify the Turkic Languages (1). *Turkic Languages*. 1. Wiesbaden. 117-133.
- Schönig, C. (1997b). A New Attempt to Classify the Turkic Languages (2). *Turkic Languages*. 2. Wiesbaden. 262-277.
- Schönig, C. (1997c). Güney Sibiry Türkçesi Nasıl Gelişmiştir? *Sibiry Araştırmaları*. E. Gürsoy-Naskali (Haz.). İstanbul: Simurg.
- Schönig, C. (1998). A New Attempt to Classify the Turkic Languages (2). *Turkic Languages*. 3. Wiesbaden. 130-151.
- Schönig, C. (1999). The Internal Division of Modern Turkic and Its Historical Implications. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. Vol. 52 (1). 63-95.
- Skutnabb-Kangas, T. (1984). *Bilingualism or not: The Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters 7.
- Skutnabb-Kangas, T. (1989). Multilingualism and the Education of Minority Children. *Estudios Fronterizos*. Año VII, Vol VIII, N. 18-19. 36-67.
- Skutnabb-Kangas, T. ve Phillipson, R. (1996). Linguicide and Linguicism. *Kontaktlinguistik*. H. Goppel, P. H. Nelde, Z. Starý ve W. Wölk (Ed.). Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Spafariy, N. G. (1882). *Puteşestvie Çerez Sibir' ot Tobol'ska do Nerçinska i Granits Kitaya Russkogo Poslannika Nikolaya Spafariya v 1675 godu. Dorojny Dnevnik Slafariya s vved. i primeç. Y. V. Arsen'eva*. S. Peterburg'.
- Surazakov, A. S. (t.y.) *Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin*. Gorno-Altaysk: Ak Çeçek.
- Sümer, F. (2011). Tatarlar. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 40. 168-70.
- Şeçglova, T. K. (2003). Teleutskiy Naseleniye Nijnogo i Srednogo Priçumış'ya Altayskogo Kraya po Ustnim İstoriçeskim İstoçnikam 1996-2002 gg.: İdenfikatsiya i İnterpretatsiya. *Tsentrálnaya Aziya i Sibir. Perviyeye Nauçnyye Çteniya Pamyati E. M. Zalkında*. Barnaul: İAGU. 258-267
- Şeçerbinin, V. G. (1994). *Russko-Turetskiy Slovar'*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Şester, E. A. (2014). İntonatsionniye Universalii i Melodika Vıskazıvaniy v Teleutskom Yazıke. *Tomskiy Jurnal Lingvistiçeskih i Antropologičeskih İssledovaniy*. 3. Tomsk. 49-56.
- Şester, E. A. (2016a). Teleutskiy Yazık Podhodı k İzuçeniye İntonatsii. *Kognitivniye İssledovaniya Yazıka*. 25. 883-890.

- Şestera, E. A. (2016b). Teleutskiy Yazık: Melodika Vıskazıvaniy. *Filologičeskiye Nauki Voprosı Teorii i Praktiki*. 2-1. 171-175.
- SIL. (2014). *SIL International Partners in Language Development*. 25 Haziran 2016 tarihinde http://www.sil.org/sites/default/files/flagship_2014_english_web.pdf genel ağ sayfasından erişildi.
- Sovet Narodnıh Deputatov Kemerovskoy Oblasti*. (2016). Korennoye Naseleniye Kemerovskoy Oblasti. 27 Ağustos 2016 tarihinde <http://www.sndko.ru/print/24.html> genel ağ sayfasından erişildi.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu. (2015). *Kişisel ve siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*. 10 Ağustos 2015 tarihinde TBMM genel ağ sayfasından erişildi: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>
- Tehlikedeki Diller Dergisi*. (2014). Sayı: 4-5. Cilt: 3. Kış 2014. 26 Ağustos 2016 tarihinde <http://www.dergi.tehlikedekidiller.com/index.php/TDD/index> genel ağ sayfasından erişildi.
- Tehlikedeki Türk Dilleri El Kitabı (Kırmızı Kitap)*. (2016). 26 Ağustos 2016 tarihinde <http://tehlikedekidiller.com/turkce/tehlikedeki-turk-dilleri-el-kitabi-2> genel ağ sayfasından erişildi.
- Tekin, T. (2005). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Makaleler 3 Çağdaş Türk Dilleri*. E. Yılmaz ve N. Demir (Yay. Haz.). Ankara: Grafiker. 361-386
- Temir, A. (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: TTK.
- Tenişev, E.R. (2002). *Sravnitel'no-İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov Regional'nyıe Rekonstruksii*. Moskva.
- Thomason, S. ve Kaufman, T. (1988). *Language Contact, Creozation and Genetic Linguistics*. Berkeley&Los Angeles&London: University of California Press.
- Tsunoda, T. (2006). *Language Endangerment and Language Revitalization*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Turaev, V.A., Sulyadziga R. V., Sulyadziga, P. V. ve Boçarnikov, V. N. (2013). *Entsiklopediya Korennıx Maloçislennıx Narodov Severa, Sibiri i Dal'nego Vostoka Rossiyskoy Federatsii*. Ekaterşnburg: SBKNS.
- Tokmaşev, D. M. (2007). Grafika i Ortografiya Yazıka Baçatskih Teleutov: k Postanovke Problemi. *Nemetskiye İssledovately na Altaye: Materialı Mejdunar. Nauç. Konf. Posvyaşç. 170- letiyu so dnya V. V. Radlova, Gorno-Altaysk, 18-21 İyunya 2007 g.* Gorno-Altaysk: GagU. 133-136.
- Tokmaşev, D. M. (2008a). Zаметki po Leksike Baçatsko-Teleutskogo Yazıka. *İstoriko-Kul'turnoye Vzaimodeystvie Narodov v Sibiri: Materialı Mejdunarod. Nauç-Prakt. Konf.* Novokuznetsk. 147-152.
- Tokmaşev, D. M. (2008b). İz İstorii Teleutskoy Pis'mennosti. *Ejegovnik İnitututa Sayano-Altayskoy Tyurkologii HGU im. N. F. Katanova*. Vıp. 12. Abakan: Hakasskiy gos. U. 25-28.
- Tokmaşev, D. M. ve Fedotova, N. L. (2015). O Sotsiolingvističeskih Osobennostyah Teleutskogo Yazıka po Dannım Polevih İssledovaniy 2013-2014 godov. *Tomskiy Jurnal Lingvističeskih Antropologičeskih İssledovaniy*. 4 (6). Tomsk. 35-42.
- Tokmaşev, D. M. ve Lemskaya, V. M. (2015). Kategoriya Prinadlejnosti v Teleutskom i Çulımsko-Tyurkskom Yazıkah: İmenniye Konstruksii. *Tomskiy Jurnal Lingvističeskih Antropologičeskih İssledovaniy*. 4 (10). Tomsk. 24-35.

- Tokmaşev, M. G. ve Ryumina-Sırkaşeva, L. T. (2007). *Tuuğan Sös*. Kemerovo: Skif.
- Tokmaşev, M. G. ve Tokmaşev, D. M. (2005). *Russko-Teleutskiy Razgovornik- Orus-Teleut Ermekteri*. Novokuznetsk: İKGPA.
- Tokmaşev, M. G. ve Tokmaşev, D. M. (2008). *Teleut Tili - Teleutskiy Yazık*. Kemerovo: SKİF.
- Tomilov, N. A. (2013). *Batı Sibiryä Türkleri*. İstanbul: Selenge Yay.
- Ubryatova, E. İ. (1976). *Yazık Baçatskih Teleutov*. Kemerovo: İKU.
- Umanskiy, A. P. (1970). *Teleuti i Tyrkoyazıçınıye sosedi v XVII veke. Avtoreferat*. Novosibirsk: Nauk.
- Umanskiy, A. P. (1980). *Teleuti i Russkie v XVII-XVIII vekax*. Novosibirsk: Nauka.
- UNESCO Education Sector. (2004). *The Plurality of Literacy and its Implications for Policies and Programme*. 25 Haziran 2016 tarihinde UNESCO genel ağ sayfasından erişildi: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136246e.pdf>
- UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger*. (2013a). 25 Ağustos 2013 tarihinde UNESCO genel ağ sayfasından erişildi: <http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-462.html>
- UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger*. (2013b). 25 Ağustos 2013 tarihinde UNESCO genel ağ sayfasından erişildi: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-500.html>
- UNESCO Projects*. (2016). Endangered Languages. 26 Haziran 2016 tarihinde UNESCO genel ağ sayfasından erişildi: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/projects/>
- Universal Declaration of Linguistic Rights*. (1996). 18 Ağustos 2016 tarihinde Kültürel Haklar genel ağ sayfasından erişildi: http://www.culturalrights.net/descargas/drets_culturals389.pdf
- Vahtin, N. B. (2004). Yazıkı Narodov Severa. *Vestnik Rossiyskoy Akademii Nauk*, 74 No: 4. 301-309.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Verbitskiy, P. V. (1884). *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka*. Kazan'.
- Verbitskiy, S. V. (1870). *Altayskago Missionera*. Tomsk: Gubernskago Pravleniya.
- Verbitskiy, S. V. (1893). *Altaysie İnorodtsı Sbornik Etnografiçeskix' Statey i İzsledovaniy Altaykago Missionera*. (A. A. İvanovskiy, Ed.). Moskva.
- Wolfram, W. (2004). Language Death and Dying. *The Handbook of Language Variation and Change*. J. K. Chambers, P. Trudgill ve N. Schilling-Esters (ed.). Blackwell Publishing. 764-787.
- Woodbury, A. C. (2011). Language documentation. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Peter k. Austin, & Julia Sallabank (ed.). Cambridge University Press.
- Wurm, A. S. (2001). *Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing*. 2. Edisyon. UNESCO PUBLISHING.
- Yadrintsev, N. M. (2000). *Sibirskie İnorodtsı, ix bit i sovremennoe polojenie*. Tyumen: Y. Mandriki.
- Yazıkı Narodov Sibiri, Nahodyaşçiesya pod Ugrozoy İşçeznovaniya*. (2005). 25 Temmuz 2015 tarihinde <http://lingsib.iea.ras.ru/ru/> genel ağ sayfasından erişildi.

Yıldırım, K. (2012). Tatar Adının Kökeni Üzerine. *Türkiyat Mecmuası*. Cilt 22/Güz.

Yılmaz, G. K. (2015). Klassifikatsiya Tyurkskih Yazıkov Sibiri Soglasno Urovnyam Ugrozi ih İşçeznoveniya. *Nauçnoe Obozrenie Sayano-Altaya No 2 (10) 2015*. Abakan.

EK 1: KATILIMCI LİSTESİ

Sıra	Kod Adı	Cinsiyet	Doğum Yeri	Yaşanan Yer	Yaş	Teleütçe	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İş	Mülakat Tarihi
1	KATILIMCI 1	Kadın	Çerta	Verhovskaya	58	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	8.06.2013
2	KATILIMCI 2	Kadın	Bekovo	Novosibirsk	32	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	9.06.2013
3	KATILIMCI 3	Erkek	Bekovo	Novosibirsk	29	Bilmiyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	9.06.2013
4	KATILIMCI 4	Kadın	Bekovo	Çeluhoyevo	59	Biliyorum	Dul	Ortaöğrenim	Emekli	11.06.2013
5	KATILIMCI 5	Erkek	Bekovo	Bekovo	43	Biliyorum	Evli	Üniversite	Antrenör	12.06.2013
6	KATILIMCI 6	Kadın	Zareçnoye	Bekovo	85	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	13.06.2013
7	KATILIMCI 7	Kadın	Verhovskaya	Belovo	65	Biliyorum	Boşanmış	Üniversite	Emekli	14.06.2013
8	KATILIMCI 8	Erkek	Çerta	Moskova	39	Biliyorum	Evli	Üniversite	Yönetici	15.06.2013
9	KATILIMCI 9	Erkek	Gorno-Altaysk	Gorno-Altaysk	58	Biliyorum	Boşanmış	Üniversite	Öğretmen	16.06.2013
10	KATILIMCI 10	Erkek	Çeluhoyevo	Novokuznetsk	73	Biliyorum	Evli	Üniversite	Emekli	18.06.2013
11	KATILIMCI 11	Kadın	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	82	Biliyorum	Dul	Eğitimsiz	Emekli	24.06.2013
12	KATILIMCI 12	Kadın	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	72	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	25.06.2013
13	KATILIMCI 13	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	18	Bilmiyorum	Bekâr	Teknikokul	Öğrenci	25.06.2013
14	KATILIMCI 14	Erkek	Çeluhoyevo	Novokuznetsk - Teleuti	43	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	25.06.2013
15	KATILIMCI 15	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	77	Biliyorum	Evli	Üniversite	Emekli	26.06.2013
16	KATILIMCI 16	Kadın	Bekovo	Novokuznetsk - Teleuti	81	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	27.06.2013
17	KATILIMCI 17	Kadın	Çeluhoyevo	Novokuznetsk - Teleuti	72	Biliyorum	Dul	Ortaöğrenim	Emekli	28.06.2013
18	KATILIMCI 18	Kadın	Bekovo	Novokuznetsk - Teleuti	73	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	28.06.2013

Sıra	Kod Adı	Cinsiyet	Doğum Yeri	Yaşanılan Yer	Yaş	Teleütçe	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İş	Mülakat Tarihi
19	KATILIMCI 19	Kadın	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	47	Biliyorum	Boşanmış	Teknik okul	İşsiz	29.06.2013
20	KATILIMCI 20	Kadın	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	83	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	29.06.2013
21	KATILIMCI 21	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	22	Bilmiyorum	Bekâr	Teknikokul	İşçi	30.06.2013
22	KATILIMCI 22	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	52	Biliyorum	Evli	Teknikokul	İşçi	30.06.2013
23	KATILIMCI 23	Kadın	Bekovo	Novokuznetsk - Teleuti	50	Bilmiyorum	Evli	Üniversite	Doktor	30.06.2013
24	KATILIMCI 24	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	16	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci	30.06.2013
25	KATILIMCI 25	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	76	Biliyorum	Evli	İlköğrenim	Emekli	1.07.2013
26	KATILIMCI 26	Kadın	Bekovo	Novokuznetsk - Teleuti	75	Biliyorum	Evli	İlköğrenim	Emekli	1.07.2013
27	KATILIMCI 27	Erkek	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	34	Biliyorum	Evli	Üniversite	Akademisyen	17.06.2013
28	KATILIMCI 28	Kadın	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - İlyinka	63	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	1.07.2013
29	KATILIMCI 29	Kadın	Çerta	Novokuznetsk - Teleuti	65	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	24.06.2013
30	KATILIMCI 30	Kadın	Novokuznetsk - Teleuti	Novokuznetsk - Teleuti	55	Biliyorum	Dul	Ortaöğrenim	Emekli	24.06.2013
31	KATILIMCI 31	Kadın	Kızıl Ulus	Novokuznetsk - Çistagorsk	61	Biliyorum	Evli	Üniversite	Doktor	2.07.2013
32	KATILIMCI 32	Kadın	Novokuznetsk	Novokuznetsk - Çistagorsk	30	Bilmiyorum	Bekâr	Üniversite	İşçi	2.07.2013
33	KATILIMCI 33	Kadın	Zarinsk	Novokuznetsk - Çistagorsk	31	Bilmiyorum	Bekâr	Üniversite	İşçi	2.07.2013
34	KATILIMCI 34	Erkek	Şanda	Şanda	47	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	3.07.2013
35	KATILIMCI 35	Kadın	Şanda	Şanda	88	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	3.07.2013
36	KATILIMCI 36	Kadın	Çerta	Şanda	42	Biliyorum	Evli	Üniversite	Memur	3.07.2013
37	KATILIMCI 37	Kadın	Şanda	Şanda	16	Bilmiyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	3.07.2013

Sıra	Kod Adı	Cinsiyet	Doğum Yeri	Yaşanılan Yer	Yaş	Teleütçe	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İş	Mülakat Tarihi
38	KATILIMCI 38	Erkek	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	66	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	Emekli	4.07.2013
39	KATILIMCI 39	Kadın	Gorno-Altaysk	Belovo	17	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci	5.07.2013
40	KATILIMCI 40	Erkek	Şanda	Ulus	66	Biliyorum	Evli	Üniversite	Emekli	5.07.2013
41	KATILIMCI 41	Kadın	Taşkömür	Ulus	59	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	5.07.2013
42	KATILIMCI 42	Kadın	Ulus	Ulus	74	Biliyorum	Evli	İlköğrenim	Emekli	5.07.2013
43	KATILIMCI 43	Kadın	Semenuşkino	Verhovskaya	67	Biliyorum	Evli	İlköğrenim	Emekli	6.07.2013
44	KATILIMCI 44	Erkek	Verhovskaya	Verhovskaya	73	Biliyorum	Evli	İlköğrenim	Emekli	6.07.2013
45	KATILIMCI 45	Kadın	Çerta	Verhovskaya	78	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	Emekli	6.07.2013
46	KATILIMCI 46	Kadın	Çeluhoyevo	Verhovskaya	42	Biliyorum	Evli	Üniversite	Öğretmen	15.07.2013
47	KATILIMCI 47	Kadın	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	53	Biliyorum	Dul	Ortaöğrenim	Hizmetli	16.07.2013
48	KATILIMCI 48	Kadın	Bekovo	Bekovo	14	Biliyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	17.07.2013
49	KATILIMCI 49	Kadın	Bekovo	Bekovo	14	Biliyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	17.07.2013
50	KATILIMCI 50	Kadın	Bekovo	Bekovo	14	Biliyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	17.07.2013
51	KATILIMCI 51	Erkek	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	14	Biliyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	17.07.2013
52	KATILIMCI 52	Erkek	Verhovskaya	Verhovskaya	14	Biliyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	17.07.2013
53	KATILIMCI 53	Erkek	Şanda	Bekovo	46	Biliyorum	Evli	Üniversite	İşçi	17.07.2013
54	KATILIMCI 54	Kadın	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	39	Biliyorum	Evli	Üniversite	İşsiz	10.07.2013
55	KATILIMCI 55	Kadın	Bekovo	Bekovo	45	Biliyorum	Evli	Teknik okul	Memur	11.07.2013
56	KATILIMCI 56	Erkek	Verhovskaya	Verhovskaya	58	Biliyorum	Evli	Üniversite	Özel Sektör	30.07.2013
57	KATILIMCI 57	Erkek	Verhovskaya	Verhovskaya	42	Biliyorum	Evli	Üniversite	Öğretmen	30.07.2013
58	KATILIMCI 58	Kadın	Bekovo	Bekovo	63	Biliyorum	Dul	Üniversite	Emekli	12.07.2013
59	KATILIMCI 59	Kadın	Bekovo	Bekovo	49	Biliyorum	Evli	Üniversite	Öğretmen	13.07.2013
60	KATILIMCI 60	Kadın	Bekovo	Bekovo	55	Biliyorum	Evli	İlköğrenim	İşçi	15.08.2013
61	KATILIMCI 61	Kadın	Ukrayna	Moskova	34	Biliyorum	Evli	Üniversite	Ev hanımı	16.08.2013
62	KATILIMCI 62	Kadın	Kızıl Ulus	Bekovo	55	Biliyorum	Evli	Üniversite	Memur	15.08.2013
63	KATILIMCI 63	Kadın	Kızıl Ulus	Çeluhoyevo	60	Biliyorum	Dul	Ortaöğrenim	Emekli	17.08.2013
64	KATILIMCI 64	Kadın	Verhovskaya	Çeluhoyevo	67	Biliyorum	Dul	Üniversite	Emekli	18.08.2013
65	KATILIMCI 65	Erkek	Belovo	Kemerovo	28	Biliyorum	Bekâr	Üniversite	Akademisyen	14.08.2013
66	KATILIMCI 66	Erkek	Çerta	Belovo	49	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	14.08.2013

Sıra	Kod Adı	Cinsiyet	Doğum Yeri	Yaşanılan Yer	Yaş	Teleütçe	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İş	Mülakat Tarihi
67	KATILIMCI 67	Kadın	Verhovskaya	Belovo	46	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	14.08.2013
68	KATILIMCI 68	Erkek	Belovo	Belovo	21	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci Serbest	14.08.2013
69	KATILIMCI 69	Kadın	Çerta	Çerta	40	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	meslek	21.08.2013
70	KATILIMCI 70	Erkek	Çerta	Çerta	39	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	21.08.2013
71	KATILIMCI 71	Kadın	Belovo	Çerta	32	Biliyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	İşçi	21.08.2013
72	KATILIMCI 72	Kadın	Kemerovo	Çerta	20	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci	21.08.2013
73	KATILIMCI 73	Kadın	Çerta	Çerta	66	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	22.08.2013
74	KATILIMCI 74	Kadın	Çerta	Çerta	16	Bilmiyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	22.08.2013
75	KATILIMCI 75	Kadın	Çerta	Çerta	20	Bilmiyorum	Bekâr	İlköğrenim	Öğrenci	22.08.2013
76	KATILIMCI 76	Kadın	Çerta	Çerta	65	Biliyorum	Dul	İlköğrenim	İşçi	22.08.2013
77	KATILIMCI 77	Erkek	Çerta	Çerta	36	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	İşçi	22.08.2013
78	KATILIMCI 78	Kadın	Şanda	Çerta	56	Biliyorum	Evli	Ortaöğrenim	Emekli	24.08.2013
79	KATILIMCI 79	Erkek	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	30	Biliyorum	Boşanmış	Ortaöğrenim	İşçi	26.08.2013
80	KATILIMCI 80	Erkek	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	27	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	İşsiz	26.08.2013
81	KATILIMCI 81	Kadın	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	20	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci	27.08.2013
82	KATILIMCI 82	Erkek	Çeluhoyevo	Çeluhoyevo	17	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci	27.08.2013
83	KATILIMCI 83	Erkek	Belovo	Novokuznetsk	20	Bilmiyorum	Bekâr	Ortaöğrenim	Öğrenci	28.08.2013
84	KATILIMCI 84	Erkek	Verhovskaya	Gorno-Altaysk	42	Biliyorum	Bekâr	Üniversite	Emekli	18.08.2013

EK 2. ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

TELEÜT ALFABESİ ¹	TELEÜT ALFABESİ ²	IPA	ÇEVİRİ YAZI ³	AÇIKLAMA
Аа	a	ɑ	ɑ	açık, arka, düz
Бб	b	b	b	ötümlü, çift dudak, patlayıcı
-	-	ɖʒ	c	ötümlü, ön damak-diş eti, yarı kapantlı
Чч	ç	ʧ	ç	ötümsüz, diş damak, yarı kapantlı
Дд	d	d	d	ötümlü, diş eti, patlayıcı
Ее	e	ɛ	ɛ	ön, geniş, düz
Ээ	e	ɛ	ɛ	ön, geniş, düz
Фф	f	f	f	ötümsüz, diş dudak, SIZICI
Гг	g	g	g	ötümlü, orta damak, patlayıcı
Гг	g	ɠ	ɠ	ötümlü, küçük dil, patlayıcı
Ғғ ⁴	-	ɣ	ɣ	ötümlü, art damak, SIZICI
Хх	h	x	x	ötümsüz, gırtlak, SIZICI
-	-	χ	χ	ötümsüz, küçük dil, SIZICI
Ыы	ı	ɯ	ı	art, dar, düz
Ыы	ı	ɨ	ı	orta, dar düz
Ии	i	i	i	kapalı, ön, düz
Жж	j	ʒ	ʒ	ötümlü, diş damak, SIZICI
Кк	k	k	k	ötümsüz, ön damak, patlayıcı
Ққ	k	q	q	ötümsüz, art damak, patlayıcı
Лл	l	l	l	ötümlü, diş eti, akıcı
Мм	m	m	m	ötümlü, çift dudak, genzel
Нн	n	n	n	ötümlü, diş eti, genzel
Ңң	ŋ	ŋ	ŋ	ötümlü, art damak, genzel
Оо	o	o	o	art, geniş, yuvarlak
Ӧӧ	ö	œ	ö	ön, geniş, yuvarlak

¹ bk. (Ryumina-Sırkaşeva ve Rumin, 2002, s. 11; Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva, 1995, s. 5; Tokmaşev, 2008, s. 6; Ryumina vd. 2005, ss. 4-5) yer alan kiril harfleri ile oluşturulmuş alfabe.

² bk. (Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva, 2000).

³ Çeviri yazı işaretleri ağırlıklı olarak kullanılan alfabeler temelinde hazırlanmıştır.

⁴ Sızıcı arka damak γ (Ғғ) sesi için (Ryumina-Sırkaşeva ve Rumin, 2002, s. 11; Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva, 2000; Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçığaşeva, 1995, s. 5)'te herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

TELEÜT ALFABESİ	TELEÜT ALFABESİ	IPA	ÇEVİRİ YAZI	AÇIKLAMA
Пп	p	p	p	ötümsüz, çift dudak, patlamalı
Рр	r	r	r	ötümlü, dış eti-damak, tek vuruşlu (hafif titreşim)
Сс	s	s	s	ötümsüz, dış eti, sızıcı
Шш	ş	ʃ, Rus. sözcüklerde: ʃ	ş	ötümsüz, dış damak, sızıcı
Щщ	-	Rus. sözcüklerde: ɕ:	ɕ:	ötümsüz, dış damak, yarı kapantlı
Тт	t	t	t	ötümsüz, dış eti, patlayıcı
Дд	d'	tʃ	tʃ	Ötümsüz, dil -ön damak, patlayıcı, palatal
Уу	u	u	u	art, dar, yuvarlak
Ўў	ü	y	ü	ön, dar, yuvarlak
Вв	v	v	v	ötümlü, dış-dudak, sızıcı
Йй	y	j	j	ötümlü, ön damak, akıcı, yarı ünlü
Зз	z	z	z	ötümlü, dış eti, sızıcı
Ёё	-	Rus. sözcüklerde: jo, ø	jo, ø	-
Цц	-	Rus. sözcüklerde: ts	ts	-
Ъъ	-	Rus. sözcüklerde: ''	''	-
Ьь	-	Rus. sözcüklerde: '̣	'̣	ön damaksillaşmış
Юю	-	Rus. sözcüklerde: ju, u	ju, u	-
Яя	-	Rus. sözcüklerde: ja, jæ	ja, a	-
-	-	:	:	uzunluk

EK 3: FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Baçat nehri, Kimi kaynaklarda Teleütler Baçat Teleütleri olarak yer alır, Verhovskaya yakınları, 7.07.2013

Fotoğraf 2. Teleüt Köyü Şanda, 15.06.2013

Fotoğraf 3. Novokuznetsk Teleut Köyü, 24.06.2013

Fotoğraf 4. Ulus Köyü, 3.07.2013.

Fotoğraf 5. Bekovo'da bulunan Anaokulu, 7.07.2013

Fotoğraf 6. Bekovo Ortaöğretim Okulunda Teleütçe sınıfı, Bekovo, 24.09.2013

Fotoğraf 7. Kilise, Çeluhoyevo köyü, 7.07.2013

Fotoğraf 8. Kilise içinden bir fotoğraf, Çeluhoyevo köyü, 7.07.2013

Fotoğraf 9. Bir Teleüt evi, Belovo Çerta (Teleut) köyü, 07.06.2013

Fotoğraf 10. Belovo Çerta (Teleut) köyü, 07.06.2013

Fotoğraf 11. Teleüt Bayramı Pardakay, Teleütler, Teleut köyü, Belovo, 7.06.2013

Fotoğraf 12. Teleüt Bayramı Pardakay, Teleütler, Teleut köyü, Belovo, 7.06.2013

Fotoğraf 13. Teleüt Bayramı İl'yin Den', Teleütler, Bekovo, 2.08.2013

Fotoğraf 14. Bir Teleüt kamçı oyununu oynarken, 15.05.2013

Fotoğraf 15. *Ajik* 'aşık' oyunun oynandığı aşık kemikleri, Çolkoy Müzesi, Bekovo, 08.06.2013

Fotoğraf 16. Bir Teleüt çocuk, Bekovo, 25.08.2013

Fotoğraf 17. Evde yaşayan kadını koruduğuna inanılan *emegender* ve bir Teleüt kadın, Bekovo, 2.07.2013

Fotoğraf 18. Bir Teleüt çocuk. Arkasında kötü ruhlardan evi koruduğuna inanılan ve kayın ağacından yapılan *somdor*, Bekovo, 12.06.2013

Fotoğraf 19. Bir Teleüt düğününden, Bekovo, 24.08.2013

Fotoğraf 20. Yaşlı Teleüt çifti, Taşkömür köyü, 14.07.2013

Fotoğraf 21. Bir Teleüt kadını, Teleut köyü, Belovo, 7.06.2013

Fotoğraf 22. Kışa hazırlık, Çeluhoyevo, 23.09.2013

Fotoğraf 23. Bir Teleüt kadını *kur* 'kuşak' dokurken, Şanda köyü, 13.07.2013

Fotoğraf 24. Bir Teleüt kadını *kur* 'kuşak' dokurken, Bekovo, 25.08.2013

Fotoğraf 25. Bir Teleüt çadırından iç görünüm, Çolkoy Müzesi, Bekovo, 08.06.2013

Fotoğraf 26. Bir Teleüt kadını, Novokuznetsk Teleut köyü, 27.06.2013

Fotoğraf 27. Teleütçe çeşitli kitaplar hazırlamış olan M. G. Tokmaşev ve oğlu D. M. Tokmaşev, Novokuznetsk, 23.06.2013

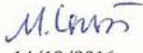

Fotoğraf 28. Teleüt araştırmacısı Lyudmila Rumina-Sırkaşeva, Tomsk, 11.08.2016

Fotoğraf 27. Bir Teleüt kadını ve torunu, Bekovo, 12.06.2013

EK 4. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 14/12/2016</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: TEHLİKEDEKİ DİL OLGUSU: TELEÜTÇE ÖRNEKLEMİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> 14/12/2016 </p> <p>Adı Soyadı: Mikail CENGİZ</p> <p>Öğrenci No: N10144476</p> <p>Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı</p> <p>Programı: Türk Dili</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p>Öğrenci tez çalışmasına 2012 yılında başladığından Etik Komisyon Onayından muafır.</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk (Unvan, Ad Soyad, İmza) </p> <p style="text-align: center;"> Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr </p>

EK 5. ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
Tarih: 12/01/2017
<p>Tez Başlığı / Konusu: TEHLİKEDEKİ DİL OLGUSU: TELEÜTÇE ÖRNEKLEMİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 303 sayfalık kısmına ilişkin, 12/01/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p><i>M. Cengiz</i> 12/01/2017</p>
<p>Adı Soyadı: Mikail CENGİZ</p> <p>Öğrenci No: N10144476</p> <p>Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI</p> <p>Programı: TÜRK DİLİ</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"><i>Ü. Çelik Şavk</i></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Ülkü ÇELİK ŞAVK (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>